

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

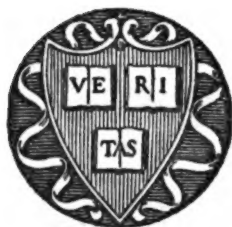

*Historisk tidskrift
for skåneland*

Lauritz Weibull

Scan 3130.5 (1-2)

**HARVARD COLLEGE
LIBRARY**

**BOUGHT WITH INCOME
FROM THE BEQUEST OF
HENRY LILLIE PIERCE
OF BOSTON**

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

FÖRSTA BANDET.

LUND 1903

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

△

~~Sean 3150.4.8~~

5.30. - (1-2)

✓

48 * 70

Innehåll.

<i>Lauritz Weibull</i> , Bildhuggare och träsnidare i Lund och Malmö under renaissancen	s. 1
<i>Sven Söderberg</i> , Undersökningar vid Falsterbo	» 49
<i>Lauritz Weibull</i> , Till Landskrona äldre historia	» 86
<i>Otto Rydbeck</i> , Simris' kyrka	» 106
<i>Otto Rydbeck</i> , Romanska målningar i Skånes kyrkor	» 113
<i>Lauritz Weibull</i> , Malmö stads medeltida sigiller	» 150
<i>Lauritz Weibull</i> , Halmstads rådhusarkiv	» 153
Efter Roskilde fred. Ur Skånska kommissionens och Taubenfelts bref till Kungl. Maj:t 1658—1660. Utg. af <i>Lauritz</i> <i>Weibull</i>	» 175
<i>J. H. Lidéns</i> dagboksanteckningar om Blekinge och Skåne år 1768, utgifna af <i>Otto Ahnfelt</i>	» 254
<i>E. Wrangel</i> , Forskningar om Skånelands kyrkor	» 307
Den 24 oktober 1901	» 317
<i>A. Thiset</i> , Skaanske By- og Herredsvaaben i den danske Tid	» 333
<i>Theodor Wählin</i> , Stora Hammars gamla kyrka	» 363
Underrättelser	s. 110, 325 o. 373

Bildhuggare och träsnidare i Malmö och Lund under renaissancen.

Renaissancen kännetecknas inom konsten, liksom inom alla andra områden, af personlighetens frigörelse ur det tvång och den fördom medeltiden skapat. Den är reaktionen mot den föregående tidens idealistiska riktning, mot gotikens urartning och förstelning i en gång vunna former. Efter tusenårigt afbrott träda ånyo de klassiska formerna fram; en fläkt af vår går genom tiden, och naturens rätt segrar öfver det häfdmessiga och förkonstlade. «Andarne vakna», sade Ulrich von Hutten. «Det är en lust att lefva.»

Men förändringen sker ingenstädes omedelbart. Utvecklingen går som alltid långsamt och långsammare i Norden än annorstädes.

När det sextonde århundradet bröt in, och i Italien renaissancens första stora tid — Brunelleschis, Masaccios och Donatellos — redan hade gått till ända, stod i Skandinavien ännu medeltidskonsten i full blomstring. Borgar och slott reste sig ännu omgifna af vall och graf, med tinnade gaflar och torn, och muryornas enformighet bröts blott af skottgluggarnes rader eller af en och annan försiktigt anbrakt portöppning. Stafverk och korsblommor, spetsbågar och gotiska baldakiner smyckade ännu som för århundraden tillbaka altaren och grafstenar. Men fram

7. 4. 1. 1. 1. 1.

i 1500-talet, på olika tid inom olika konstarter, börjar förändringen. Slotten bibehålla väl ännu länge sin karakter af fästen, men få dock så småningom en vänligare och tillgängligare pregel, motsvarande förändrade, mera fredliga förhållanden. Och inom den plastiska konsten öfvergår stafverket till rankverk, palmetten träder fram, pilastrar och pelare med nya dekorativa former användas såsom stöd för bågar och hvalf. Det uppstår en öfvergångsstil, en blandning af gotik och renaissance. I Danmark är den förherrsande under hela Christian III:s tid; först under Fredrik II:s och Christian IV:s bryter renaissancen igenom.

Den medeltida konsten, särskildt skulpturen, hade i Danmark liksom i Sverige stått under nordtyskt inflytande. Renaissancen kännetecknas af detta inflytandes tillbakaträngande: det är i stället det södra och vestra Tysklands och framför allt Nederländernas konst, som blifver den tongifvande. Så är det renaissancetiden igenom: först i det sjuttonde århundradet når detta inflytande sin höjdpunkt.

Befästandet af den nederländska renaissancens välde i Danmark knyter sig företrädesvis till de betydande namnen: Antonis van Opbergen och de båda Hans van Stenwinkel. Alla vördade de som sin mästare flamländaren Vredeman de Vries, den germanska högre-renaissancens kanske mest typiske konstteoretiker, mannen med den friska, fantasifulla uppfattningen och det fina sinnet för detaljens skönhet. Med dessa konstnärer, som i senare delen af 1500-talet kommo till Danmark, följde skaror af nederländska arbetare: vid de stora kungliga byggnadsföretagen, särskildt vid Kronborg, Rosenborg och Fredriksborg, funno de sin användning. På dessa ställen är det mycket och icke minst dekorationen, som erinrar om förebilderna i Holland: gaflarne med sina obelisker, sandstensomramningar och fönsterinfattningar, portalerna med sina pelare, maskaroner och kartouchverk, tornen och karnapen. Men konstnärerna och arbetarne vid dessa byggnadsverk voro långt ifrån alla främlingar. Främlingarnes konst upptogs af landets egna söner. De utbildade den i allt mera nationel riktning. Det blef till slut en konst enlig med landets och folkets kynne — det mest karakteristiska uttrycket för Christian IV:s tidsålder.

Det har mycket skrivits om konsten i det egentliga Danmark under denna period. Men desto mera styfmoderligt behandlad har den blifvit i Danmark östansunds, i Skåneland. Dess renaissancearkitektur, så rik och så originell som den är, har väl icke helt kunnat skjutas ur synhåll, men om skulpturen på skånsk mark finnes sedan Brunii tider så godt som ingenting skrifvet.

Det är vid några få af de många hittills okända skulptörerna i Skåne under renaissancetiden, »steenhuggerne» där, som vi i det följande skola dröja. De hafva alla lefvat i Malmö och Lund, och genom dem hafva dessa städer blifvit medelpunkter för konstskickligheten i landet. Men deras verksamhet har också sträckt sig utom hemortens gränser. Borgerskapet där räckte icke alltid till för att gifva dem det arbete de önskade. Så togo de tjänst hos Christian IV och hans bygglystna adel. Deras väg gick öfver Sundet till Kronborg och Köbenhavn eller till de nya slott, som växte upp rundt om i Skåne, och de många kyrkor, som där smyckades på nytt.

I.

Aldrig har Malmö intagit en mera lysande ställning än under förra delen af det sextonde århundradet. Under sina ryktbare borgmästare Hans Mickelsen och Jürgen Kock blifver staden en politisk och ofta nog svärmedgörlig faktor i Danmarks och Nordens historia, och socialt sedt tager den ledningen i tidens demokratiska rörelser. Samtidigt är Malmö också den lutherska lärans stamhåll i Skåne, och i tal och skrift kämpas det där som ingen annorstädes i Danmark för reformationens och bildningens utbredning. Namnen Christiern Pedersen, Peder Laurensen och Frans Vormordsen lysa här som de främsta.

Men en tid full af politisk och religiös jäsning lemnar ingen gynsam jordmån för konst och konstindustri. Först sedan oron lagt sig och freden efter Grefvefejden återgifvit landet lugn, begynte i Malmö en rikare blomstring i detta hänseende.

Redan under den slutande medeltiden hade handtverket i Malmö nått en afsevärd höjd: det visar sig icke blott af handskrifna källor utan äfven af några ännu bevarade konstminnen. Den tekniska säkerheten, som är all konstns grundval, var vunnen; de stränga skråordningarne bevarade den. Men först sedan renaissancens anda trängt igenom, utsöndrade sig den enskilde arbetarens verk från de mångas: individens frigörelse gaf åt den enskildes arbete förhöjd betydelse. Gotikens konventionella drag, dess nästan banala enformighet försvann; äfven med fara för urartning till det barocka tager handtverket prägeln af säregen konstnärskraft.

Är detta i Malmö fallet inom flera af dess grenar, är det alldeles särskildt så inom skulpturen.

Den förste kände stenhuggare, om hvilken man vet, att han tillhört Malmö, är Morten Bussaert¹⁾. Han var sin tids ryktbaraste byggmästare i Danmark och af Fredrik I som af Christian III använd för en mängd byggnadsföretag. Törhända icke utan rätt har man att i honom se en af upphofsmännen till den egendomliga slottsstil, som i det femtonde århundradets förra del uppstod. I Malmö egde mästern Morten gård först på vester, sedan vid Södergatan, och var gift med Hans Mickelsens dotter Bodil. Otvifvelaktigt har han uppfört det Malmöhus, som reste sig efter Grefvefejden och ännu delvis kvarstår. Möjligen, ehuru flera skäl tala däremot, är det äfven han som uppfört det nya rådhuset i Malmö 1546. Såsom bildhuggare har han utan tvifvel varit en representant för öfvergångsstilen mellan gotik och renaissance.

Jemte Morten Bussaert, som i början af 1550-talet bortgick, nämnas på hans tid ännu andra stenhuggare i Malmö. Men det är tomma namn. Först längre fram i århundradet framträda ur mängden af dessa arbetare några, om hvilka utförligare underrättelser lemnas och till hvilka bestämde verk kunna hänföras. Man finner dem bland medlemmarne i snickarnes skrå. Omvexlande med sitt egentliga yrke hafva de drifvit dessas.

¹⁾ Om Morten Bussaert finnas de flesta kända uppgifter samlade hos *F. Beckett*, *Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark*, 63—66, 69, 80, 139.

Det är renaissancens stora tid i Skåneland — Fredrik II:s och Christian IV:s. Konsthantverkets föregående utveckling här, om hvilken vi i allmänhet så litet känna, sätter nu sina frukter. Och sådant är snart Malmö-handverkarnes rykte för konstskicklighet, att de med ifver eftersökas såsom arbetare äfven vid de stora byggnadsverken på Sjælland. En Magnus Jespersen¹⁾ är sålunda sysselsatt med inredningen på Kronborg; på slottets och de öfriga byggnadernas dekorering arbeta bland andra Erik Pedersen Malmø och Mikkel Christian²⁾. I augusti 1600 skriver rikshofmästaren Christopher Walkendorf till magistraten i Malmö: «her behøffuis steenhuggere till Kongl. May:is forretagne bygning her for slotted, bedindis ther fore venligen paa Hans May:is vegne, att j strax ville hid offuer skicke szaa mange steenhugger, som ther er i ethers bye att bekomme.» Två dagar senare sänder han ett nytt bref efter det första. Han begär stenhuggare till en ny byggnad i Köbenhavn och han tillägger: «ville the icke godvilligen komme hid, tha forbiuder them paa Kong: M: vegne, att the icke arbejder, førend paa videre besked. Huis deris dagløn belanger, skall thennom til tacke her bliffue giffuen. The skulle om en dag 5 eller 6 komme tid tilbage.»³⁾ Det var order, som icke gäfvor rum för invändningar. Mot en gratifikation, gifven af staden, fick man trenne af Malmö sten-

¹⁾ *Friis*, Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 389.

²⁾ «Biogeningsregister» 1600. Danska Rigsarkivet. *Friis*, Samlinger etc. 347. — Mikkel Christian dog 1592. I bouppteckningen efter honom upptagas följande poster, som i sin mån upplysa om arten af hans verksamhet:

«Een skaarsten aff sorth steen, som er tho piller jonica met tho karthuser och listerne — VII daler.

Een piller eller charm aff Gudlands steen — VI mark.

Item LXXXX blaa astrag aff Fulesangesteen, st:t III sk., er — XVI m., III sk.

Fire smaa piller eller fødder aff steen thil kackeloffne, parit 1 1/2 mk. — III mk.

Willem Djchmand for een skaarsteen (derpaa stod vbetald), som Villem lagde fra sig til kongens fogit — XX mk.

Rester paa tho skorstene, som kom til Dybeck, forloffuer Jacob Møller — VIII daler.»

³⁾ De båda brefven af d. 13/8 och 14/8 1600. Malmö rådhusarkiv.

huggare att afresa.¹⁾ Den ene af dem är okänd; den andre hade kort förut arbetat på Knutstorp; den tredje var en af stadens allra skickligaste yrkesmän: Daniel Steenhugger.

Ett så mycket större intresse knyter sig till denne sistnämde, som betydande, ännu bevarade arbeten kunna hänföras till hans verkstad.

Mäster Daniel, som var son af en viss Thomas, hade i yngre år gått i lära hos Mogens Snedker i Malmö: 1582 har han arbetat som dennes sven på Malmöhus.²⁾ När han förvärfvat sig mästerskap, framträder han som snidare i sten och trä och blifver såsom sådan sin stads främste.

Det äldsta af mäster Daniel utförda arbete, som nått till efterverlden, är det altare af trä, som fordom stod i Renga kyrka³⁾. Det härrör från Fredrik II:s tid. Någon signatur finnes icke å detsamma, men då man vet, att mäster Daniel arbetat för denna kyrka och altaret har vissa beröringspunkter med andra af honom utförda verk, synes intet tvifvel kunna råda rörande dess upphofsman.

Detta altare utgöres af en pelarbyggnad och visar i all sin enkelhet anlag för komposition. Dess öfversta del, som i midten har en Kristusfigur, insatt i en nisch, hvilken på sidorna omgifves af flygelstycken med maskaroner och växtornament, hvilat på tvenne fristående kolonner och trenne utmed fondväggen ställda pilastrar. Mellan dessa äro målningar och snidverk anbrakta. De senare äro här och annorstädes å altaret behandlade icke utan teknisk färdighet och konstnärlig smak; särskildt gäller detta alla frukt- och bladmotiv. Figurframställningen är däremot mindre lyckad. Tvenne reliefer å kolonnernas skaft visa likväl en mera naturtrogen behandling, och de byster af Fredrik II och hans drottning, som smycka fondväggens fris, äro icke utan all porttillikhet.

¹⁾ I Malmö stads räkenskaper för 1600 läses: »giffvit 3 stenhugger, som kom thil Kiöbenhaffn thil hoffmesteren — 1½ mark».

²⁾ Malmöhus läns räkenskaper 1582. Danska Rigsarkivet.

³⁾ Det finnes numera i Kulturhistoriska muséet i Lund, där det fått sin plats i Bosebo kyrka.

Efter utförandet af det i mycket bristfälliga altaret i Reng är mästern Daniel under några år som försvunnen. När han åter låter tala om sig, står han på höjden af sin bana. Han är då i begrepp att utföra sandstensskulpturen å Svenstorp's herresäte i Skåne.

Svenstorp egdes vid denna tid af den ryktbare historieskrifvaren, rikskanslern Arild Huitfeldts syster, fru Beate, sedan 1586 enka efter riksrådet Knud Ebbesen Ulfeld. Hon var sedan 1596 hofmästarinna hos Anne Cathrine, Christian IV:s gemål, och i den för konsten svärmande omgifning, i hvilken hon dessförinnan och senare tillbragte sitt lif, mottog hon hågen och lusten för stora och lysande byggnadsföretag. På Mölleröd vid Finjasjöns strand uppförde hon ett renaissanceslott i ädla och fängslande former, först i Karl XI:s krig förstördt, och på Svenstorp byggde hon sig ett andra slott, som i sin enkla skönhet väl kunde mäta sig med hvilket som helst af Christian IV:s. Byggmästarens namn är glömdt, men man har nämnt Hans van Stenwinkel d. ä. som den sannolike upphofsmanen. Skulpturernas utförande lönade hon åt mästern Daniel i Malmö.

Det är såsom så ofta en ren tillfällighet, att vi kunna tillskrifva en bestämd person — denna gång Daniel Steenhugger — ett arbete som detta. Då det 1599 var så godt som fullbordadt och endast några detaljer återstodo, hade han plötsligen vändt det ryggen. Fru Beate lät då stämma honom för rätta. I Malmö dombok finnes målet dem emellan beskrifvet. Det slutade därmed, att Daniel lofvade utföra hvad han «fortingit medt tag, winduff, waaben, port och andit». Han förpliktade sig att själf komma upp till Svenstorp med en af sina svenner någon gång mellan S:t Mickels och S:t Mortens dag och stanna där, «saalenge hand kand vnderwise suenden hvad hand schall arbeide». ¹⁾ Utan tvifvel har han omedelbart därefter afrest. Hans arbete på Svensstorp hade begynt 1596.

Af det medeltida, borgartade utseende, som är så utmärkande för de skånska herresätena ända in i slutet af det sextonde århundradet, märkes intet å Svenstorp. Fästningskaraktären

¹⁾ Malmö dombok d. 14/9 1599. Malmö rådhusarkiv.

är borta. Icke i ett kärr eller moras som det gamla Eriksholm och Knutstorp, utan högt uppe på en af de höjder, som mot nordost kanta Lundaslätten, har fru Beate lagt sitt slott. Byggnaden är heller icke, såsom bruket var, anlagd i fyrkant: den utgöres af en enda länga med ett åttkantigt, resligt torn på sin östra sida och en fyrkantig utbyggnad midt emot på sin västra. Materialet är röd tegel; gafflar, murhörn och fönster äro infattade i sandstensornament. Lister af samma stenart äro också anbrakta i murytorna, och en ståtlig portal omsluter å västra sidan det midt igenom huset förande porthvalfvet.

Denna portal — onekligen »dekorationsstycke» å Svenstorp — tillhör troligen de af mästare Daniel tidigast utförda partierna å slottet: den bär årtalet 1596. På ömse sidor om hvalföppningen har den tvenne attiska kolonner med kanellerade och maskaronprydda skaft, hvilande på höga fotstycken, utstyrd med ringbärande lejonhufvud. Å kapitälerna ligger ett bjelkverk, och på dess fris läses inskriften: »Dette hvs lod erlig och welbyrdig fru Beathe Hvitheld salig Knvd Wifeldz efterleuerske bygge anno 1596». Öfverst afslutas portalen med tvenne obelisker, som emellan sig hafva en högt uppstigande praktgafvel. Infattade i en rik kartouchornering med maskaroner och beslagsornament synas å denna de Ulfeldska och Huitfeldska vapnen med riksrådets och fru Beates namn å frisen under gafvelkrönet. En tredje obelisk uppstiger från detta. Det hela gör intryck af harmonisk komposition och ädel formgifning.

Jemte portalen äro särskildt gafvelröstena såväl å de båda kortsidorna som å det framspringande karnapet och å byggnadens fyra takkupor anmärkningsvärda. Dekorationen här verkar icke minst genom sin enkelhet och sina väl afvägda proportioner. I detta fall öfverträffa kanske dessa gafflar de å Kronborg. Volutartade sandstensinramningar begränsa öfverst gafvelfälten; listverk och delade, horisontelt eller rundbågigt afslutade fönster bryta murytorna därunder. Å en af takkuporna — den bär årtalet 1599 — synes i det tresidiga krönet ofvan fönstret ett skulpteradt manshufvud. Möjligen bär det något drag af sin upphofsman.

Vid betraktandet af en byggnads dekoration ligger alltid frågan om byggmästarens och stenhuggarens respektiva andel

däri nära till hands. För Svenstorps vidkommande låter sig väl härvidlag intet med bestämdhet säga, men allt synes visa hän på, att mästern Daniel, som var en bildad man, icke blott utfört själfva stenarbetet, utan äfven lemnat ritningarna till detsamma. Han rycker därmed upp i ledet bland de förnämste af sin tids danska bildhuggare.

Samtidigt med det att mästern Daniel utförde sitt arbete å Svenstorp, fortsatte han Rengs kyrkas utsmyckning. Han utförde här jemte den för öfrigt obekante Andreas Jacobi från Trelleborg en ny predikstol. Den finnes ännu med undantag af baldakinen i behåll¹⁾. Bröstningen är femkantig och har i hörnen manliga och kvinnliga karyatider, uppbärande ett bjelkverk med inskription. Karyatiderna öfvergå i postamenten med känsligt behandlade blad- och fruktornament. Å de fyra fälten mellan dem är en särdeles fint skuren kartouschornering, omramande fristående bilder af de fyra evangelisterna. Endast Lukas finnes dock numera kvar. Nedtill är predikstolens afslutning kupformig, och under en af bröstningens lister läsas konstnärernas namn jemte årtalet 1598.

Man skulle tro, att utförandet af predikstolen i Rengs kyrka och sandstensskulpturen å Svenstorp under de sista åren af 1500-talet icke hade lemnat mästern Daniel tid öfrigt till andra arbeten. Men hans verksamhetslust och hans arbetskraft öfvergingo de flestas. Under dessa år var han också sysselsatt med betydande arbeten för Peterskyrkan i Malmö. Han förfärdigade — såsom det heter i dess räkenskaper²⁾ — »de store veferpotter till aarewerckidt» och utförde en ny predikstol för midtskeppet. Den medeltida hade redan 1535 ersatts med den forna Heligandskyrkans³⁾. Men då i slutet af samma århundrade allmänna meningen fordrade dennas borttagande, har en af samhällets

¹⁾ Liksom altaret är denna predikstol numera flyttad till Kulturhistoriska museet i Lund, där den uppsatts i »herrehuset».

²⁾ I S:t Petri kyrkas räkenskaper för 1596 läses: »Giffuit Daniell Stennhugger for de store vefer potter till aarewerchidt — XX mk. — Thend 7 julij giffuidt steenhuggern, som gjorde veffepottenne till aarewerckidt. — X mk.»

³⁾ *Sonnenstein-Wendts*, Om reformationens införande Malmö, 86.

mera betydande medlemmar vändt sig till mästern Daniel och beställt hos honom en ny.

Den predikstol han utförde är ännu kvar i Peterskyrkan. Dess plats är på norra sidan i långskeppet vid tredje pelaren från öster. Materialet är kalk- och sandsten; dekoreringen visar i allt rena renaissanceformer. Korgen uppbäres af en konsol, hvilande på ryggen af en mansfigur, föreställande aposteln Paulus i nära nog naturlig storlek. Nedåt afsmalnande i en rikt ornerad kupa, slutande med ett lätt snirkelverk, har den å bröstningen, som är åttkantig och åt vester bildar ett fyrkantigt utsprång, sju kolonner i hvit och svart marmor och öfver dessa ett bjelkeverk med inskription. I fälten mellan kolonnerna äro insatta sex i sten huggna reliefer. De framställa Mariæ bebådelse, de vise männens besök, nattvardens instiftelse, Kristi korsfästelse och grafläggning, hans uppståndelse och himmelfärd. Någon granskning på närmare håll tåla de väl knappast, men betraktade såsom rent dekorativa detaljer fylla de väl sin plats.

Ofvan predikstolens korg är murpelaren, vid hvilken denna är fästad, beklädd med rikt ornerade stens kifvor, i hvilkas midt det danska riksvapnet varit anbrakt. Det svenska, buret af tvenne vanprydande lejon i trä, har sedan Karl XI:s tid ersatt det. Öfverst krönes predikstolen med en baldakin af trä. Dennas nedra del är sexkantig och öfverdragen med ett nät af ornament. En paviljongartad byggnad i två våningar med kolonner och snirklade stöd, spiror och gafjar samt en Kristusbild på toppen höjer sig däröfver. Innanför kolonnerna i nedra afdelningen står en bild af den gode herden med lammet på sina skuldror.

Då man i S:t Petri icke såsom i Lunds domkyrka tilltrorde sig att genombryta pelaren bakom predikstolen och däri inlägga trappan, anlades densamma i stället bakom och vester om pelaren. Denna trappa med sin rika beslagsornamentering, sina fantastiska djur- och människohufvud, sina pelare och sin portalbyggnad hör till predikstolens mest sevärd partier. Här utvecklar stenhuggaren all sin konstskicklighet: en kraftig mejselföring förenad med blick för en enkel, ren och stämningsfull komposition. Sjelfva dörren till trappan är snidad i trä, och

innanför densamma sitter å pelaren ofvan ett bomärke en marmortafla med följande inskription:

«Den hellig Trefoldighed til lof, ere oc pris
Er denne predickstol bekost af Engelbret Fris
Tvsinde sex hundrit it aar
Efter at Guds søn fødder war.»

Det är den ädle gifvarens, den förmögne Malmörådmanens namn, som här och annorstädes finnes inristadt. Men fåfängt söker man stenhuggarens. Den fattige mäster Daniel har icke som de fleste i hans samtid arbetat till egen berömmelse.

Det skulle icke heller varit möjligt att tillskrifva Daniel Steenhugger predikstolen i S:t Petri kyrka, hade icke i Malmö dombok för 1600 den slutliga uppgörelsen mellan honom och Engelbrekt Fris varit att läsa. I denna erkänner den förre sig hafva mottagit full betalning för sitt arbete och därutöfver «en goed foræring, som er it hundrit daler, der til en thønne oxekjød, en half tønne aal, en fierding smør». Han tackar för detta «paa det venligste» och aflemnar sin kvittens under magistratens sigill ¹⁾).

Det är redan berättadt, hurusom mäster Daniel efter predikstolens utförande begaf sig öfver till Kjöbenhavn. Hans arbete där gällde den nya tyghusbyggnaden. Trenne år senare nämnes han för sista gången i Malmö domböcker. Det är i anledning af en process mellan honom och hans yrkesbroder Henrik Köning ²⁾). Men denna process hann endast börjas, innan mäster Daniel afled. Det skedde i en sjukdom, som äfven skördade hans hustru och några af hans barn; de öfriga kvarlägo ännu länge efter hans död på hospitalet ³⁾).

Bouppteckningen efter mäster Daniel är ännu bevarad och visar en mindre Malmöborgares egendom vid början af sexton-

¹⁾ Malmö dombok d. 7/4 1600. Malmö rådhusarkiv. — Redan 1597 har arbetet å predikstolen varit långt framskridet. Under detta år läses i S:t Petri kyrkas räkenskaper:

«17 januarij giffuit for tho fyre sparer, som Daniell Stenhugger brugte i kircken thill ruller, st. 12 sk., er 1 1/2 mk.»

«For at thage stillingen fra predickstolen och for att rense kiercken — 3 1/2 mk.»

²⁾ Malmö dombok d. 22/1 1603. Malmö rådhusarkiv.

³⁾ Bouppteckningen efter mäster Daniel nov. 1603. Malmö rådhusarkiv.

hundratalet. Det mesta intresserar föga. Men midt ibland säng- och gångkläder, himlingar, sparlakan, bänkar och dynor påträffar man också mästarens redskap: filar och stenborr, sågar och hyflar, och i samma drag nämnas också «nogle skriftsager och kriegsholt». Det omtalas «enn kunstbillerbog» och tre taflor. En icke obetydlig post utgöres slutligen af en samling mer eller mindre förarbetade grafstenar. Många gjorde anspråk på dem. Om en täflade sålunda — utom en borgarhustru i staden — slottsherrarne på Malmöhus och Landskrona. Stenarne blefvo värderade efter foten ¹⁾. Försäljningen af dem, som icke redan voro borttingade, åtog sig en af Daniels yrkesbröder i Malmö mäster Jörgen. Och under årets lopp blefvo de äfven afyttrade ²⁾.

När Daniel Thomisen 1603 lagt sina ögon samman, fans helt visst i Malmö ingen, som kunde göra denne mäster Jörgen rangen af stadens främste stenhuggare stridig. Af det lilla man känner rörande honom synes framgå, att han varit en studerad man och att han fört icke blott mejseln utan äfven ritstiftet. I hans bouppteckning upptages bland bohaget äfven en bokstol; det nämnes en «bog papir met nogen konst deri», och icke mindre än «500 konststycker» ³⁾. Man synes också i Malmö hafva förstått hans värde. När den fattige konstnären lagts i sin kista och Christen Maler satt «it kørs derpaa», blef han på borgmästares och råds befallning begravnen inne i S:t Petri kyrka. Det ringdes, såsom aunars endast var fallet vid en förmögen borgares likbegängelse, med alla klockorna, och sedan «peblingerne» sjungit vid den upplysta grafven, trädde mäster Hans Christensen Sthen, psalmdiktaren, fram och höll likpredikan öfver den döde ⁴⁾. Intet af mäster Jörgens arbeten är väl numera känt, men det är all sannolikhet för att ett och annat ännu finnes bevaradt bland de många namnlösa skulpturverk med renaissancekarakter, som fylla kyrkorna på den skånska landsbygden eller bland de talrika sten- och träarbeten, som ännu finnas inom Malmö råmärken.

¹⁾ Se föregående not.

²⁾ Bouppteckningen efter Jörgen Steenhugger (af d. ²⁹/₁₂ 1603) i Malmö rådhusarkiv.

³⁾ Sammastädes.

⁴⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1603. Malmö rådhusarkiv.

Af dessa senare äro de skulpturer, som smycka eller smyckat byggnadernas yttre de icke minst intressanta.

Det har blifvit sagdt om den rikedom af träskulptur, med hvilken de danska städernas korsvirkeshus höljdes i renaissance-tiden, att den är liksom illustrationen till en äfventyrsroman. Som konstfulla knypplingar breda sig fantastiska löfverk mellan de i olika former lagda murstensbanden, och som rankor för spalieren slingra de sig ofta ända upp i gafvelspetsarne, medan englar och demoner i en omgifning af blommor och guirlander blicka fram under de utskjutande stockverken. Af denna prakt återstår väl numera i Malmö mindre än man kunde vänta, men minnet af hvad som brutits ned lefver ännu, och något finnes kvar på sin ursprungliga plats¹⁾. Det mesta härrör från slutet af 1500-talet. Det har väl oftast — i motsats till hvad som är fallet i Ystad — en temligen stereotyp prägel: friserna äro af enklaste form, de volutartade stöden för den endast ringa utskjutande öfre våningens stockverk täckas med ett enkelt bladsnideri, och samma löf- och blommotiv gå gärna igen å bjelkdelen, som förbinder dem. Men äfven rikare former finnas. Friserna få tandsnitt, den klassiska palmetten, omgifven af motiv ur den inhemska floran, visar sig, och de bärande delarne hvila på kragstenar, sirade med människohufvud, eller förvandla de sig helt i figurer. Typerna för dessa äro hemtade ur borgarklassen eller ur bibeln: allvarliga köpstadsmän och ärevördiga matronor omvexla med Adam och Eva, äfven de i samtidens dräkt.

Huru ansenligt också ett korsvirkeshus med sina talrika sniderier kunde vara, räknades det likväl under renaissancetiden blott såsom en andra klassens byggnad: »stenhusen» togo i Malmö liksom annorstädes första platsen i människornas omdöme. De saknade nästan helt träskulptur; sandstenen, som så väl bröt de röda murytornas enformighet, utgjorde materialet för de dekorativa delarne. Malmöhus, rådhuset och flera andra af stadens stenbyggnader visade väl i hufvudsak medeltidskarakter, men

¹⁾ Byggnader med renaissanceskulptur i trä finnas ännu vid Östergatan, S:t Gertruds gränd, Per Wejersgatan, Isak Slaktaregatan m. fl. Åtskilliga hafva i senare tider rifvits. Så tvenne hörnhus vid Södergatan.

gaffarne och homejorna med sina sandstensvolutor, tornen, bur-språken och karnapen rörde icke minst i dekorationen den nya tiden. Mest utbildadt framträdde renaissancedraget i portaler och fönsterinramningar. Lejonhufvud och obelisker, beslagsornament och kartouschverk smyckade dessa, och en och annan figurframställning fylde deras tympanon¹⁾.

Med dessa nu till största delen försvunna skulpturer, som höljde husens yttre i Malmö, harmonierade i deras inre den plastiska utsmyckningen. Konstsinnet, mer eller mindre utveckladt, gaf sig öfverallt till känna. Det lyste en till mötes ur kaminernas skulpturer i marmor och stuck, ur det i trä och ben snidade bohag, slagbänkar och kistor, stolar och bord, som fylde kammare och salar. Och när borgaren om söndagen kom från sitt hem in i S:t Petri kyrka, mötte honom äfven där anblicken af fädernestadens konstskicklighet. Golfvet och grifterna därunder lågo täckta med ett mosaikverk af grafstenar, väggarne hängde fulla med epitafier och minnestafior, och på något afstånd från mäster Daniels predikstol glänste i all renaissancens färgprakt dopfont och altare. Det var en främmande formverld, som fylde den gotiska medeltidskyrkan. Men i allmänhet störde den icke intrycket²⁾. Denna tids människor sökte ingen modern stilrenhet; de funno skönheten äfven utan denna.

Af renaissanceskulpturerna i S:t Petri kyrka äro numera grafstenarne dolda under det tegelgolf, som 1858 inlades — endast en är ännu synlig — och epitafierna äro antingen förstörda eller i skadadt skick flyttade från sina ursprungliga platser. De flesta finnas upphängda i tornet. Här ser man sålunda den väl arbetade minnesvård, som Anne Hansdatter satte sina båda första män, rådmannen Engelbrekt Fris och borgmästaren Niels Hammer, här det praktfulla epitafiet öfver rådmannen Gorris Boldicke och hans hustru Birgitte. I figurframställningen framträda å det senare många brister, men det öfriga visar en konstförfaren mä-

¹⁾ Renaissanshus i sten finnas ännu vid Adel-, Öster- och Södergatorna.

²⁾ Ett undantag torde dock härvidlag det pulpitur, som 1605—1606 uppfördes i koret, hafva gjort. Det var af trä med skulpterad bröstning och anbrakt på ömse sidor om altaret. En afskrankning stängde dessutom sedan 1590 utsikten till koromgången.

stare, möjligen Daniel Stenhugger sjelf. Den ädlaste af dessa minnesvårdar är emellertid det lilla altarskåp i trä, som borgmästaren David Patersen lät upphänga i kyrkans midtskepp till erinran om sina föräldrar. Hans eget och hans hustrus porträtt å skåpdörrarnes yttersidor höra till tidens bästa och skola liksom flygelstyckenas fina och diskreta skärningar alltid väcka betraktarens beundran.

I likhet med alla dessa grafminnen saknar äfven dopfunten i Peterskyrkan konstnärsnamn. Den hör icke till dess främsta skulpturverk: arbetet är därtill alltför groft och den tekniska säkerheten för ringa. Men denna funt hade dock förtjänat ett bättre öde än det som de senaste tidernas vandalism låtit öfvergå densamma. Moderna restaureringar hafva förfuskat dess utseende, och öfre delen, baldakinen, har man hänsynslöst sönderslagit och vräkt undan i koromgången. Skålen, som prydes med reliefer ur den bibliska historien, bär rådmannen Rasmus Lodvigsens namn och bomärke. På fotstycket sitta i helfigurer Matheus, Markus, Lukas och Johannes med evangelierna framför sig.

Dopfunten i S:t Petri kyrka bär årtalet 1601. Några år senare restes i koret den nya altarprydnaden, det bildverk af kända mästare, med hvilket träsnideriet firade sin stora triumf i Malmö.

När i året 1528 vid reformationens våldsamma genomförande bildstormen gick öfver S:t Petri kyrka, har troligen den medeltida altartaflan i dess kor blifvit förstörd. En ny och säkerligen äfven enklare ersatte den. Men med det sjuttonde århundradet gjorde denna icke längre tillfyllest, och borgmästare och råd trädde då i författning om anskaffandet af en ny. De vände sig för ritningens erhållande till «den lille contrafeijer» i Köbenhavn — det är orden i kyrkans räkenskaper¹⁾. Hvem som med denna benämning menas, uppgifves ej, men tvefvelsutan är denne målare identisk med «Franz Kleine, contrefejer». Det var en af de många inflyttade konstnärerna i Kristian IV:s Danmark. Till börden var han tysk och född i Rostock; sin utbildning hade han fått i Italien. Han skulle senare på Rosenborg

¹⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607. Malmö rådhusarkiv.

utföra de stora, dekorativa loftsmålningarne i riddarsalen, hvilka längre fram flyttades till Christiansborg, där de gingo under i den sista branden, och var för öfrigt under hela sin tid en mycket anlitad porträttmålare¹⁾. Det uppdrag Malmö magistrat lmnade honom utförde han 1607. Sedan Cort Snedker hemtat «tafflen» till Malmö, begynte där omedelbart arbetet å den nya altarprydnaden²⁾.

Denna altarprydnad äger en bredd nära nog som kyrkans midtskepp och sträcker sig i höjd upp under hvalfkapporna. Å dess sidor äro anbragta fyra flygelstycken, rikt ornerade med blad och blommor, djurhufvuden och figurframställningar. Midtpartiet intages nederst af en målning i olja framställande nattvarden. På ömse sidor därom i nischer mellan kolonner med skulpterade skaft och kompositkapitäl stå bilder af Moses och Johannes. Kolonnerna bära ett bjelkverk med konsolartade utsprång och ofvan detta vidtager altarets andra afdelning. Äfven denna har i midten en oljemålning — det är korsfästelsen, som här är framställd — och jemte denna kolonner och kungliga namnchiffer, omgifna af kartouschinramningar och allegoriska figurer. Det hela krönes med ett gafvelröste, som i midten är brutet för att lemna rum åt altarets båda öfversta uppsatser. Å dessa äro kolonnerna aflösta med karyatider; träskulpturen å taflans fondvägg blifver här allt finare, luftigare och mera genombruten, figurframställningen allt rikare. Här synas icke blott de fyra evangelisterna: äfven Paulus och Petrus hafva här sin plats, och öfverst under hvalfvet lyfter sig en Kristusbild med en segerfana i handen.

C. G. Brunius, som saknade allt djupare sinne för renaissancens konst, har sagt om detta altare, att det i «prålighet öfverträffar alla dylika konststycken i Skåne» och att det «i och för sig sjelf är alldeles misslyckadt»³⁾ — ett påstående, hvars orimlighet icke torde tariffva någon vederläggning. I viss mån måste man emel-

¹⁾ *Fris*, Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 30, 36, 38 m. fl. st. Jmfr Biografiskt Lexikon udg. af Bricka och *Weilbach*, Nyt dansk Kunsterlexikon under artikeln Cleyn.

²⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1608. Malmö rådhusarkiv.

³⁾ *Brunius*, Om renaissans- eller barockstilen i Skåne, 8 och 10.

lertid erkänna, att detta kolossala snidverk till någon del förstör kyrkans inre perspektiv ¹⁾. Men detta förhållande mer än uppväges af den stämning från det förflutna, som slår betraktaren till mötes. Det var icke af en slump, som altaret kom att stå där det står: det var det sjuttonde århundradets uppfattning, att det, skymmande koromgång och kapeller, där fordom de katolska altarne reste sig och messorna genljödo, skulle med sina bilder af Kristus och hans apostlar synas från alla punkter i kyrkan, beherskande alla och allt. Det var som Peder Palladius säger: «alterit staar offuen i kirken for alle eders øyen, at I skulle komme ihu at gaa altid til sacramentit» ²⁾. Och ingenting sparades af denna tids människor för att få utsmyckningen värdig den kyrka, där altaret skulle stå, och det samhälle det tillhörde. Det gälde för dem framför allt att till egen uppbyggelse förhålliga den kristna tron och hennes förkämpar, men rundt omkring de högtidliga, bibliska gestalterna lät man renaissancens hedniska konst utveckla all den rikedom, hvaraf den här var mäktig.

Det har hittills alltid antagits, att upphofsmannen till altartaflan i S:t Petri varit Malmöborgaren Henrik Köning eller som han merändels rätt och slätt kallas Henrik Snedker. Det var i sjelfva verket också till honom, som magistraten först vände sig och åt hvilken den gaf i uppdrag att utföra altartaflan. Men Henrik Köning kände sig icke ensam vuxen ett arbete som det ifrågavarande, och med magistratens samtycke kallade han därför till sin hjälp tvenne konstsnidare af erkänt rykte: Stadhius Billedsnider i Malmö och Jacob Kremberg i Lund. Det gröfre träarbetet utfördes delvis af honom sjelf, delvis af Cort Snedker; svarfwarearbetet af Öldrick Dreijer ³⁾.

Det arbete, som å altartaflan utfördes af Stadhius Billedsnider, var det allra förnämsta och kan tn i detaljerna följas.

Stadhius Billedsnider eller såsom han också kallas Stats Otto och Stachius Otto tillhörde Malmö egna konsträrer, men var till börden tysk och inflyttad från Lüneburg. Första gängen

¹⁾ Sammastädes, 10.

²⁾ P. Palladius, En visitats bog, 9.

³⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1611, passim. Malmö rådhusarkiv.

han nämnes i Danmark år 1607, då han uppbär arvode för sexton i trä snidade hästar, med hvilka loftet i Christian IV:s gemak & Fredriksborg utsmyckades¹⁾. Senare förekommer hans namn ofta. Det var sålunda han, som 1608 utförde trämodellen till den Charitasfigur, som än i dag kröner springbrunnen & Gammeltorv i Köbenhavn²⁾, och det var han, som snidade det beundrade, nu tyvärr förstörda orgelverket i Fredriksborgs slottskyrka³⁾. Den tid han var sysselsatt med altartaflan i Malmö inföll mellan 1610 och 1611⁴⁾. Han kom dit direkt från Fredriksborg. Redan i Helsingör mötte honom Malmö utskickade, och vid sin ankomst till staden välkomnades han af denna med en penningsskänk «til foræhring for sin umage»⁵⁾.

Egendomligt nog är det Henrik Köning sjelf, som lemnat uppgifterna om det arbete Stadhius utfört och därigenom beröfvat sig en ära, som annars så godt som uteslutande fallit på hans egen lott. Då altaret stod färdigt ingaf han nemligen till magistraten en skrifvelse med anhållan om betalning, och på dess baksida specificerade han de summor han utgifvit. Om Stadhius skrifver han, att denne mottagit icke mindre än 105 1/2 daler. För dessa hade han utfört icke blott Kristusfiguren öfverst & altaret, de fyra evangelisterna, S:t Petrus och S:t Paulus, utan äfven andra af bilderna, de stora flygelstyckena på sidorna och en betydande del af de öfriga sniderierna. Det framgår tydligt af hans ord, hurusom Stadhius varit den som utfört det hufvudsakliga konstarbetet, framför allt figurerna, endast med undantag

¹⁾ *Friis*, Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 232.

²⁾ *Friis* och *Fenger*, Springvandet paa Gammeltorv i Köbenhavn. Tidsskrift for Kunstindustri VIII, 164—165. — I Rentemesterregnskaberne för den 8 oktober 1608 läses:

«Den 8:de Octobris givet Stadtzios Otte Billedsnider 14 dl., som ærlig og velbyrdig mand Brede Rantzow til Rantzowsholm, statholder, paa Kongl. May. vegne hannem har bevilget til arbejds løn for et træbillede, han haver udskaaen, som det messingbillede skal støbes efter, som der skal stande over den nye brønd paa Gammel-Torv her udi Köbenhavn.»

³⁾ *Friis*, Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, 239.

⁴⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper. Malmö rådhusarkiv.

⁵⁾ Sammastådes.

af Moses och Johannes¹⁾. Ingen skall neka, att träskulpturens svårigheter framför allt ligga i människoframställningen, och ingen skall heller frångå Stadhuis blicken för ett i viss mån individualiseradt lif och en modellering, som icke saknar vare sig teknisk färdighet eller inspiration.

De tvenne större figurerna å altartaflan — Moses och Johannes — visa i någon mån ett annat skaplynne än de af Stadhuis utförda. Namnet på deras mästare finnes icke antecknadt, men utan fara för misstag torde man kunna tillskrifva dem Jacob Kremberg i Lund. Särskildt Mosesfiguren erinrar om öfriga verk af honom, och äfven det drag af något affekterad hållning, som utmärker Johannes, är honom icke alltid främmande.

Hvad som efter denna redogörelse för Stadhii och Krembergs andel i utförandet af altartaflan i S:t Petri kyrka återstår för Henrik Köning är icke så mycket: större delen af det grofva träarbetet, utsirningen af några bland kolonnerna, en del af kartouchverket och ornamenteringen i öfrigt. Det kan efter måttet af hans krafter vara aldrig så väl utfördt, men det berättigar honom icke till namnet af altarprydnadens mästare, knappast heller till den framstående grafplats, där han hvilar bakom densamma. En dugande handtverkare och väl också en rik borgare — det torde vara hans rätta eftermäle.

Det var emellertid under renaissancen icke tillfyllest blott med snickare- och skulpturarbete, då det gälde en altarprydnad sådan som den i Malmö: skulpturen fick först sin fulländning genom målarens pensel. Den man, åt hvilken staden anförtrorde detta värf, var Malmöborgaren mäster Peiter. Det var för tiden ingen så liten summa, för hvilken man till honom borttingade arbetet: icke mindre än 750 daler eller 3,200 mark — en summa nära nog jemngod med alla de öfriga utgifterna. För detta utförde han emellertid också de om icke ringa konstbildning vittnande målningarna i altartaflans midt²⁾. Och när denna ändtligen 1611 stod färdig i koret, lysande i guld och silfver och en mångfald af bjärta färger, nu tyvärr dolda under tjock oljefärg,

¹⁾ Henrik Köning till magistraten d. 25/10 1611. Malmö rådhusarkiv.

²⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1608—1611. Malmö rådhusarkiv.

erhöll han ännu en belöning för sitt arbete, sina medborgares beundran och tacksamhet, och magistraten gaf i glädjen — står det i räkenskaperna — åt «hans sønner till föræhring huer klede till en kledning, som huos b. Jacob Fechtell bleff vdtagit, kostid penninge LXIII mark»¹⁾.

Altartaflan i S:t Petri kyrka visar den höga ståndpunkt, till hvilken konsthandtverket förmådde höja sig i Malmö under renaissancetiden. Den betecknar helt naturligt ett något senare utvecklingsstadium än mästare Daniels predikstol och saknar icke barockmotiv, men ännu äro formerna i allmänhet rena och någon öfverlastning gör sig knappast gällande. Detsamma är förhållandet med de samtida grafminnesmärkena och öfriga skulpturer inom och utom S:t Petri kyrka i Malmö. Men utvecklingen går snabbt såsom alltid i tider af stark verksamhetsifver, och betraktar man kyrkans epitafier från tiden omkring 1630 och 1640, skall man redan finna allt förändradt. Liniernas svängningar blifva allt mera markerade och allt mera invecklade, formerna allt mera svällande och onaturliga; ornamentikens yppighet öfverskyler icke bristen på smak och harmonien i proportionerna försvinner. Typiskt för detta renaissancekonstens sista skede är monumentet öfver borgmästaren Jost Ledebur och hans hustru. Det är uppsatt 1636 — «dem allemechtigen thou Erren vnd düsser Kirkgen tho einem Zirrat». Det är pompöst som intet annat, men kompositionen räknar icke mer med det naturliga rätt, och marmorreliefen i midten gifver en så förvecklad framställning, att den snarast liknar ett böljande slaktvimmel.

Ännu några år — och den danska tiden i Skåne är slut. Den blomstrande utvecklingen afbrytes: allt står stilla eller går tillbaka i Malmö. Handtverket blifver åter rent handtverk och först efter århundraden inträder ånyo en lyftning inom det samma.

¹⁾ S:t Petri kyrkas räkenskaper 1611. Malmö rådhusarkiv.

II.

Den lifliga konstnärliga verksamhet, som under renaissancen utmärkte Malmö, hade i Lund sin motsvarighet. Under medeltiden hade här i kyrkans skydd handtverket blomstrat och nått en för de tiderna sällsynt fulländning: de många stenskulpturerna i domkyrkan, munkstolarne i dess kor, helgonbilderna och de fynd af konstrikt bearbetade föremål, som vid gräfningar komma i dagen, bära bland annat därom vittne. Äfven sedan reformationen förödt ärkebiskopsstadens makt och rikedom, fortlefde inom borgerskapet den gamla tidens traditioner. Det finare smidet blomstrade i Lund ännu under renaissancen som det gjort i den tidiga medeltiden. Keramiken stod högt, och en utförsel synes till och med hafva försiggått till andra sidan Sundet. Inom trä- och stensnideriarbetet upptog man täflan med Malmö, och Jacob Krembergs kallande dit har redan visat, att man där gaf sitt erkännande åt konstskickligheten i systerstaden.

Tidigast skönjes i Lund den begynnande renaissanceskulpturen å de korstolar, med hvilka ärkebiskop Birger i det sextonde århundradets andra decennium utstyrde domkyrkans krypta. De voro redan vid det adertonde århundradets midt »merendels förstörde»¹⁾, men dock icke svårare, än att ännu på Brunii tid åtta funnos i behåll. Af dessa åtta äro numera endast några obetydliga spillror kvar, bland dem tvenne reliefbikler²⁾. De båda framställningarne — Kristi uppståndelse och kopparormen i öken — äro fullt medeltidsartade och omgifna af gotiska bågar, slutande med korsblommor, men i svecklarne ofvan och nedan dessa framträda fullt tydliga renaissanceformer.

ETT steg längre i utveckling visa domkyrkans äldsta bevarade grafstenar med renaissancekarakter.

De tidigast huggna af dessa härröra från 1550-talet. Deras inskriptioner äro ännu utförda med gotiska typer, anbrakta å bok-

¹⁾ *Corylander*, Berättelse om Lunds domkyrka, utg. af Martin Weibull, s. 79.

²⁾ Dessa finnas numera i det s. k. Kapellet vid domkyrkan.

stafsband, men i öfrigt äro reminiscenserna från medeltiden föga framträdande. Samtidigt sakna emellertid renaissanceformerna adelhet och fulländning och behandlas i allmänhet fullständigt godtyckligt. Exempel lemna stenar sådana som Mauritz Sparres eller Frans Wormordsens. Den senare visar den lutherske presten med individuellt utpreglade drag, stående, såsom tiden älskade det, i en arkitekturomramning, ett slags portal, hvars öfre rundbågiga nisch utfylles med en klassisk palmett. Men mellan grafstenens öfre och nedre delar finnes ingen organisk öfvergång, och pilastrarne, som på sin inre sida hafva gotiska bokstafsband, äro smyckade med blad- och blomornamenter, det ena ofvan det andra, utan annat inbördes samband än tillfällighetens. Å andra stenar i Lunds domkyrka äro dessa ornamentella delar utbytta mot vapensköldar. Så var fallet å Sten Felixens († 1578) och å Hildebrand Gyldenstiernes († 1563) nu förstörda minnesmärken. Till samma grupp hör äfven den ståtliga grafstenen öfver Claus Podebusk († 1540) och hans hustru.

Det nästa steg i utveckling, som kan iakttagas å grafstensskulpturerna i Lunds domkyrka är pilastrarnes bekröning med klassiska kapitäl, basernas allt tydligare profilering och en begynnande kanellering å skaften. Ett af de tidigaste exemplen härpå lemnar stenen öfver kaniken Peder Dringelberg († 1564) med dess joniska kapitäl och med skaft, som dock ännu hafva en högst ofullkomlig kanellering. Mera utvecklade är denna senare å den mellersta af de trenne pilastrar, som finnas anbrakta å Peder Marsvins († 1556) och hans hustrus minnesmärke. I sista delen af århundradet nå slutligen renaissanceformerna en allt rikare fulländning, och när fru Gjørwell Faddersdatter († 1605) lägger stenen öfver sig själf och sin make herr Lave Brahe till Krogholm († 1567), är den nya tidens konstrikning trängd igenom, om också den i vissa delar missförstått. Inom en portal med joniska pilastrar, vapensköldar, lejon- och kvinnohufvud framträda bilderna af man och hustru i hög relief. Dragen visa porträttlikhet; man ser det lätt vid en blick å de tvenne framställningar i olja, som äfven finnas i kyrkan.

Det är att beklaga, att intet af Lunds domkyrkas grafminnen kan hänföras till bestämd konstnär. Men utan tvifvel låta

de sig fördela i grupper med gemensamma karakteristiska drag. Och att åtminstone de flesta af dem arbetats i Lund, torde vara mera än sannolikt.

Medan sålunda Lunds domkyrka fylldes med renaissancestenar, hvilka lades sida om sida med dem från äldre tider, föregick äfven en förändring i dess öfriga utsmyckning. Reformationen, som slopade så många af altarne och så mycket af den gotiska prakt, som höljde väggar och pelare, utförde också ett nydaningsarbete. Renaissancens konst ryckte in i medeltidskyrkan. Den framträdde särskildt inom dess skulptur. Ett nytt altare restes i midtskeppet, en ny predikstol uppsattes, och det ena träsnideriarbetet följde det andra.

Då Mogens Madsen, superintendenten i Skåne, Huitfeldts föregångsman såsom historiker, på 1580-talet nedskref sin skildring af Lund, dröjde han däri särskildt vid det nya altaret, som uppfördes 1577¹⁾. Han talar om de stora summor, som det kräft, dess betydande storlek och den prakt, som utvecklats å detsamma, uppfördt som det blifvit i hvit, svart och mångfärgad sten och smyckadt med statyetter och reliefer. Det uppfördes på domkyrkans egen bekostnad. Den drifvande kraften i arbetet var rikskansleren, innehafvaren af domprosteriet Eilert Grubbe. Konstnären nämnes ingenstädes, men möjligen är han identisk med den Jacob Billedsnider, som 1559 kallades från Lund till Kjöbenhavn för att där arbeta i hofvets tjänst²⁾.

Altaret af 1577 var uppfördt i själfva midtskeppet något framför den af ärkebiskop Jacob Erlandsen på 1200-talet uppförda tvärmur, till hvilken korgolfvet då framdrogs. Det reste sig öfver ett bord af sandsten, täckt med en rödspräcklig marmorskifva. Dess höjd var icke mindre än 26 fot; dess bredd var sådan, att det dolde den mellersta af de trenne hvalfbågar, som voro anbrakta å tvärmuren. Hufvudmaterialet var svart kalksten; kolonnerna voro af marmor, reliefer och statyetter af alabaster.

Nederst bestod detta altare af en hög sockel, å hvars mellersta del instiftelseorden till nattvarden inristats. På ömse sidor

¹⁾ Historiske Kildeskrifter udg. af *H. F. Rørdam*, II, 2, 272—273.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—1560, udg. af *C. F. Bricka*, s. 291.

därom stodo i nischer, anbrakta å framspringande delar af sockeln, bilder af Johannes och Matheus. En gesims afslutade fotstycket öfverst, och på denna reste sig ytterst å hvarje sida tvenne joniska kolonner i hvit och färgad marmor, de båda yttersta å skaften dekorerade med fruktornament. Mellan dessa stodo tvenne figurer: den heliga jungfrun och den botfärdiga Magdalena. Till altarets sidor slöto sig konstrikt arbetade flygelstycken i ek, och mellan de innersta pelarna var en stor alabastertaffa insatt. Den visade i relief en framställning af nattvarden, traditionelt behandlad: Kristus i midten och apostlarne på ömse sidor om honom kring ett långt bord. Ofvanför nattvardsscenen utan sammanhang med denna syntes tvenne andra. Inom rika arkitekturomramningar med statyetter, pilastrar och kasetthvalf sutto tvenne figurer i yfviga, böljande dräkter: det var Markus och Lukas. Ofvan alabastertafflan afslutades midtpartiet med en gavelaktig uppsats, å hvars krön lågo och stodo symboliska figurer, och i hvars midt anbringats trenne porträttbyster: Fredrik II:s, hans drottningens och deras dotter Elisabeths. Öfver den i midten brutna gaveluppsatsen vidtog en paviljongartad öfverbyggnad, afslutad med ett rundbågigt tympanon, å hvilket allegoriska figurer hvilade. Å sidorna — den främsta var äfven smyckad med konungens och drottningens namnchiffer och vapen — funnos nischer: vänd åt midtskeppet stod Paulus med svärdet, i två af de andra syntes Petrus med nyckeln och den helige Laurentius med halstret. En smal uppsats med en allegorisk figur afslutade det hela.

Det var emellertid icke endast framsidan af altaret, som fängslade åskådarens blick: äfven baksidan var utsmyckad. Särskildt anmärkningsvärda voro här de smärta och smidiga joniska pilastrar af stuck, som omgäfvö midtpartiet, i hvilket en å ek målad framställning af Kristi himmelsfärd insatts. Äfven de utsirade kragstenar, de ofta groteska lejon- och manshufvuden, som här och hvar i glänsande alabaster eller sandsten framträdde mot den svarta bakgrunden, visade en känslig och mjuk mejsel föring¹⁾.

¹⁾ Beskrifningen å altaret är gjord dels efter de bevarade delarne af detsamma, nu i Universitetets historiska museum och det s. k. Kapellet vid

Samtidens omdöme om detta altare framgår af Mogens Madsens skildring, och efterverldens torde icke falla allt för långt från detta. Ett kritiskt öga upptäckte väl lätt bristerna: den trefvande och osäkra figurframställningen, de ofta falska proportionerna, det undermåliga perspektivet å reliefbilden. Men å andra sidan visade också kompositionen i sin helhet konstnärlig blick, och alla dekorativa element voro behandlade med en icke vanlig teknisk färdighet. Det hela gaf en trogen bild af hvad den tidigare renaissanceskulpturen i Lund förmådde.

Ända till 1834 stod detta renaissancealtare orubbadt kvar på sin plats: detta år, i mycket så ödesdigert i domkyrkans historia, såg det försvinna. Och den man, som då — i den första framgångens ifver — redan begynt förstörelsen af det härliga medeltida byggnadsverket, där hvarje tid rest sig sina minnen, nedtog det icke, som han själf skrifver¹⁾, med varsamhet: så vårdslöst skedde detta, att hvad som icke slogs i spillror dock i alla fall blef hårdt skamfiladt.²⁾ De fattiga rester, som nu finnas kvar, äro emellertid tillräckliga för att fastslå det missvisande i Brunii yttrande: «Denna altartafla var lika oansenlig i jemförelse med kyrkan som obetydlig i afseende på sammansättningen»³⁾.

Brunii nedtagande af altaret i Lunds domkyrka var ett utslag af hans sträfvan att återställa denua i dess medeltida skick. Det var en sträfvan, som helt beherskade honom liksom så många af hans efterföljare, men trots denna vågade han likväl aldrig något angrepp mot ett annat af kyrkans renaissanceminnen: dess predikstol. Han förutsåg och visste, att hvarje sådant skulle misslyckas, ty icke blott var denua — såsom hans ord falla — fordom «ansedd för ett mästerverk»: den «fäste» ännu «mångens synnerliga uppmärksamhet»⁴⁾

domkyrkan, dels efter å det senare stället förvarade ritningar. Jmfr *Brunius*, Lunds domkyrka, 270—272.

¹⁾ *Brunius*, Lunds domkyrka, 458.

²⁾ En beskrifning å altarets nedtagande och förstöring finnes i *Elof Tegnér's* uppsats Om Lunds Universitets historiska Museum, införd i *Weibulls* Samlingar till Skånes historia 1871, s. 31.

³⁾ *Brunius*, Lunds domkyrka, 272.

⁴⁾ Sammastädes, 272.

Upphofsmannen till predikstolen i Lunds domkyrka har själf namngifvit sig. Å den stora, rikt dekorerade kragsten, som understöder densamma, läses å ena sidan: «Johannes Ganssog Francofurtensis ad Oderam me fecit», å den andra: «Ganssog ad Oderam me fecit». Denne Johannes Ganssog tillhörde — såsom andra källor visa — en konstnärsfamilj i Frankfurth ander Oder — hans fader var målare där — och han finnes under 1569 inskrifven vid denna stads universitet¹⁾. I Danmark nämnes han första gången 1588. Han befinner sig då på Kronborg, där det omtalas tvenne af honom snidade hjorthufvud och »en arm af been han havde gjort paa en stol i kirken, som var sønderbrudt»²⁾. Otvifvelaktigt är det här, som en eller flera af de skånska adelsmän, hvilka sutto i Lunds domkapitel, fått uppmärksamheten riktad på den främmande konstnären. Några år senare är han i Lund. Redan 1590 hade kapitlet erhållit tillåtelse att för en ny predikstol hugga sten i Fågelsång³⁾; tvenne år senare undertecknas kontraktet med mästern Johan rörande dennas förfärdigande⁴⁾. Och om icke förr, så åtminstone 1595 var predikstolen färdig, uppsatt vid samma pelare i långskeppet som förut den medeltida »ambo», hvilken af erkebiskop Uffo vid midten af 1200-talet skänktes till domkyrkan⁵⁾. Det var liksom i Malmö S:t Petri kyrka på norra sidan, icke såsom reformationstiden helst såg, på den södra. På båda ställena segrade traditionen öfver de nymodiga teorierna.

¹⁾ G. Upmark, Die Architektur der Renaissance in Schweden 1530—1760, 67. I detta verk, IV bandet, finnes äfven en afbildning af predikstolen i Lunds domkyrka. Portalen till densamma är återgifven i Tegn timer af äldre nordisk Architektur.

²⁾ Friis, Samlinger til dansk Bygnings- och Kunsthistorie, 339 och 342.

³⁾ Bref af d. 9/1 d. å. i Danska Rigsarkivet.

⁴⁾ I Skånebrefsförteckningen (Domkyrkians i Lund åtskillige breff n:o 1203), nu i Svenska Riksarkivet, finnes härom följande: «Foreenings contract, som Lunde capitel och kyrckioverderna i domkyrkian med bildhuggaren m: r Johan b: d höllo, då prädi ke stolen i bem: te kyrckia förfärdigades, dat. dhen 5 martij 1592.» I samma förteckning (Acta privata n:o 1199) heter det: «Johannes Ganstaug bildhuggare qvitterar Willhelm Dresselberg 100 dr st d: 28 octob. 1592.»

⁵⁾ Libri memoriales capituli Lundensis, ed. C. Weeke, 311.

Predikstolen i Lunds domkyrka, till hvilken en trappa med en smakfull portalbyggnad leder tvärt igenom pelaren, är till formen som de flesta från renaissancetiden: en sexsidig korg, kupformigt afslutad nedtill, och öfver densamma en baldakin. I hvarje hörn öfver bröstningens krön står en kolonn, hvars bas och kapital äro af alabaster, skaftet af svart marmor. Kolonnerna hvila på höga skulpterade marmorpostamenten och mellan dem läsas å alabastertaflor jemte årtalet 1592 några af namnen å predikstolens gifvare. Där är bland dessa rikskansleren Arild Huitfeldt, riksrådet Heinrich Ramel och länsmannen Peder Brahe. Från de volut- och maskaronprydda kragstenar, på hvilka kolonnernas postamenten äro ställda, utgå breda kanellerade lister till den fruktsmyckade knopp, med hvilken predikstolen nederst afslutas. Baldakinen har formen af en paviljongartad byggnad. Den är i motsats till predikstolen i öfrigt, hvars hufvudmaterial är sandsten, till sin stomme af trä. Men träet är smyckadt med talrika alabasterprydnader och statyetter, och i midten prälar det danska riksvapnet omgifvet af sina sköldhållare. Ornamentiken med sina beslagsdekorationer, sina fruktguirlander och heraldiska motiv, visar öfverallt de ädlaste och renaste former. En fin och diskret färgläggning förhöjer och förhöjde än mera fordomdags intrycket af det hela ¹⁾.

De egentliga praktstyckena å predikstolen äro fem skulpterade alabastertaflor, hvilka insatts i bågnischerna mellan bröstningens kolonner. Man skulle möjligen af deras beskaffenhet kunna misstänka, att de importerats utifrån, men vid betraktande af det så glänsande utförda arbetet å predikstolen i öfrigt synes en dylik misstanke utan berättigande. Dessa taflor framställa: de vise männen tillbedjande Kristus, den heliga nattvarden, korsfästelsen, uppståndelsen och den helige andes utgjutande öfver apostlarne. Brister saknas väl icke helt: någon gång är perspektivet falskt, eller röja figurerna oriktighet i proportionen. Men

¹⁾ Det torde här icke böra lemnas oomnämdt, att under 1890-talet Lunds domkyrkas predikstol vandaliserats. Man har skrapat och delvis omhuggit nära nog allt, som är af alabaster, och betäckt det med en färgläggning, som särskildt förstört de vapensköldar, hvilka smycka pelaren på ömse sidor om predikstolen. Marmorn har oljemålats.

dessa brister äro försvinnande. Brunius sjelf, annars så osympatiskt stämd mot renaissancens konst, måste framför denna predikstol tillstå, att konstnären «nedlagt i de helupphöjda figurerna ett lif och en värma, som endast frambringas af en mästارhand»¹⁾. Allt rör sig, allt lefver. De små mästarnes oförmåga af komposition är öfvervunnen: det hela är dramatiskt enhetligt och visar in i detaljerna ett utbildadt sinne för formens skönhet. Priset bland taflorna tager den mellersta: korsfästelsen. Det ligger öfver densamma något af den anda, som karakteriserar Rubens tidsålder.

Något skriftligt vittnesbörd om det intryck predikstolen i Lunds domkyrka gjorde på samtiden är icke lemnadt. Men om vidden af detsamma vittna mera än nog de talrika efterbildningarne i skånska kyrkor. Såväl till byggnad som dekorationsmotiv erinra ofta deras predikstolar — och icke minst den i Malmö — om domkyrkans. Hon var mästerverket, det oupphugna mönstret. Och medgifvas måste väl också vid en blick tillbaka, att i Johannes Ganssogs predikstol den skånska renaissanceskulpturen nått sin höjdpunkt.

Johannes Ganssogs ankomst till Lund och det uppdrag, som där lemnades honom, har tvifvelsutan icke af alla setts med blida ögon. Det lefde vid denna tid i Lund en hel krets af stenhuggare och träsnidare, och mången af dem har helt visst icke kunnat undgå att känna sig förbigången. Om deras verksamhet bära icke blott domkyrkans grafstenar ett talande vittnesbörd, utan äfven de härliga skulpterade portar²⁾, som fordom stängde nedgången från koret till midtskeppet. Delvis sönderslagna, hafva de nu hamnat i klosterbyggnaden söder om domkyrkan. Under

¹⁾ Hos *Brunius*, Lunds domkyrka, 275, läsas följande för författaren karakteristiska ord: «Om man å ena sidan måste medge, att konstnären icke vid sammansättningen gjort sig reda för kyrkans grundtal, att han helt och hållet förbisett hennes byggnadsstil och att han slutligen sammanblandat andeliga och verldeliga föremål: så måste man å andra sidan med glädje tillstå att han å de fem taflorna, hvilka föreställa bibliska hufvudscener, nedlagt i de helupphöjda figurerna ett lif och en värma, som endast frambringas af en mästارhand.»

²⁾ De nedersta fälten å dessa portar äro här ofvan afbildade såsom titelvignett.

ett stafverk af trä, å hvilket man ännu förnimmer en anklang till gotik, hade hvar och en af dem fyra speglar med renaissance-fyllningar. Ornamentiken å de ännu bevarade erinrar med sina ädla former snarare om Anet och Fontainebleau än om Lund. Endast få af dessa lundensiska snidare äro nu kända till namnet: så en Jacob Steenhugger, boende å Bredgatan norr om den forna S:t Peders kyrkogård¹⁾. Den yngste och väl också en af de mest betydande bland dem var den i sammanhang med altartaflan i Malmö redan nämnde Jacob Kremberg. Hans själfständiga verksamhet inföll under förra delen af det sjuttonde århundradet.

Den tidigaste underrättelse rörande Jacob Kremberg, som vi funnit, härrör från 1603²⁾. Den förekommer i bouppteckningen efter Jörgen Steenhugger i Malmö³⁾. Det heter däri, att «Jacob Kremberg aff Lund fick alle konststyckerne, som wor 500, styckit offuirhofvit for ij sk., og der thil it egeschrinn, som samme konststycher i laa». Notisen kan synas obetydlig nog, men den visar dock den lundensiske mästaren såsom arftagare efter en af Malmö bildhuggare, och man kan förmoda, att detta arf icke blifvit utan inflytande på hans följande produktion.

På någon tid höres därefter ingenting om Jacob Kremberg. Möjligen har det varit hans vandrings- och läroår, och möjligen har han lefvat utom Skånes gränser. Omkring 1610 börjar han emellertid att åter låta tala om sig. Han arbetar — såsom redan anförts — vid denna tid i Malmö, och han börjar redan 1609 ett omfattande arbete — sitt lifs mest betydande — i en liten landtkyrka utanför Lund.

Om detta arbete lemnar Gårdstånga kyrkas räkenskapsbok 1590—1635 — «Tetrastichon ecclesie Gaarstange» — upplys

¹⁾ Jacob Stenhuggers gienbreff paa en hospitalsgaardt paa Bredegade ij Lund 1592 ²⁹/₁₀₀. Lunds domkapitels arkiv.

²⁾ Möjligen syftar dock en notis från 1601 i Skånebreffsförteckningen, Domkyrkians i Lund breff n:o 1232, (Sv. Riksarkivet) på Jacob Kremberg, ehuru hans namn i så fall icke är rätt återgifvet. Det heter där: «Joachim Kringbergz åth canicken i Lunde domkyrckia gifne quittantz på 20 rixdlr in specie for dhett orgewerck han hade förfärdigat i Lunde domkyrckia, dat. Lund d. 10 octob. 1601.»

³⁾ Jörgen Steenhuggers bouppteckning (²⁹/₁₀₀ 1603) i Malmö rådhusarkiv.

ning¹⁾. Det framgår däraf, hurusom Kremberg under icke mindre än nitton år varit sysselsatt för denna kyrka. Initiativet till dess utsmyckande synes hafva utgått från församlingen sjelf. Men under arbetets fortgång har fru Anne Brahe, riksmarsken Sthen Maltesen Sehesteds hustru, trädt hjälpande emellan. Hon satt, sedan hennes make fallit vid Kalmar 1611, såsom ensam herskarinna på Hviderup och hade såsom sådan patronatsrätt öfver kyrkan. Det var en kraftig och dugande kvinna, hvars lif präglades af sinnelagets fromhet. Hon upprättade fattighus och hospital; med tusentals mark bidrog hon till Gårdstånga kyrkas utsmyckande, och hennes frikostighet mot denna räckte lifvet igenom.

Af de arbeten Jacob Kremberg för fru Annes räkning utförde i Gårdstånga kyrka voro predikstol och altartafla de tidigaste. Bägge äro de ännu kvar på sin ursprungliga plats. De bilda där i förening med konstnärens öfriga verk den rikaste samling af träskulptur från renaissancetiden, som någon skånsk landtkyrka bevarar. Ornamentiken kan väl lika litet som figurframställningen sägas vara utan barocka element, men ännu äro de renare formerna till det mesta öfvervägande.

Jacob Krembergs predikstol i Gårdstånga har den för renaissancetiden vanliga formen: en mångsidig korg — här sexsidig — till hvilken en rikt skulpterad trappa leder, och ofvan korgen en baldakin. Den senare är öfverst krönt med en engel stötande i basun och med trenne af sniderier omgifna vapensköldar, som gafvelaktigt höja sig ofvan bjelkverket med dess fris. Sjelfva korgen har i sina hörn bilder af de fyra evangelisterna samt af Paulus och Petrus, alla såsom karyatider bärande bröstningens krön. Mellan apostlarna äro insatta reliefbilder i trä, afsedda att påminna menigheten om det heliga ordets betydelse. A en af dem ser man sålunda den första pingstdagens händelser afskiltrade, & en annan Kristi utsändande af sina apostlar och & en tredje Gud fader sjelf med ett svärd i sin mun och en krans af

¹⁾ «Tetrastichon ecclesie Gaarstange» finnes numera i Lunds domkapitels arkiv. Det blef den 19/10 1824 dit aflemnadt af dåvarande kyrkoherden i Gårdstånga D. Broberg. De uppgifter däri, som afse Jacob Kremberg, äro författaren delgifna af prof. Martin Weibull.

lågor kring sin hals. «Omnis sermo dei ignitus et clypeus» står det därunder. Det är framställningar icke utan förtjenst, men särskildt ifråga om perspektivet visande brist på teknisk underbyggnad. De tåla icke jämförelse hvarken med de dramatiskt liffulla apostlagestalterna, som omgifva dem, eller med den öfriga skulpturen å predikstolen.

De sista utgifterna för predikstolen i Gårdstånga kyrka falla — såsom räkenskaperna visa — under 1615 och samma år erhåller mästern Jacob också sitt slutliga arvode för altartaflan. Denna är uppsatt i kyrkans kor. I sin midt har den en målning, framställande nattvarden och i mycket erinrande om Malmömålaren mästern Peiters manér. För öfrigt har denna altartafla formen af en kolonnbyggnad. Mellan de båda pelarne på ömse sidor om midtpartiet stå, utförda i helfigur, bilder af Paulus och Petrus; å fotstycket och ofvan det på pelarne hvilande bjelkverket äro anbrakta reliefer af de fyra evangelisterna. Snidade flygelstycken omgifva å sidorna altaret, och framför fotstycket med dess inskription hänger ett fint skuret krucifix.

Efter afslutandet af predikstol och altartafla grep mästern Jacob sig an med utförandet af en dopfunt till kyrkan. Det blef intet hastverk: först 1628 stod den fullt färdig, glänsande i sin gyllne färgprakt. Men den vann utan tvifvel på dröjsmålet, ty därigenom gafs Jacob Kremberg tillfälle att allt mera fullända sig i sin konst.

Dopfunten i Gårdstånga kyrka är fristående och öfver densamma hänger i en rikt snidad arm en utskuren himmel, icke utan beröringspunkter med baldakinen öfver predikstolen i Lunds domkyrka. Funten är åttkantig och manliga och kvinliga karyatider, somliga dock numera förnyade, uppbära dess skål. Å bröstningen mellan nya bärande delar, äro infattade en följd nästan miniatyrartadt utförda reliefer. De lemna framställningar belysande vattnets betydelse i äldre och nyare tid. Man ser här syndafloden — i fonden arken och rundt omkring den skaror af drunknande, som uppbjuda sina sista krafter att rädda sig undan floden — israeliternas ökenvandring och Pharaos undergång i Röda hafvet, Naamans bad i Jordan, Johannes, döpande Kristus, samt den senares omskärelse och dop. Den arkitekturomgifning,

i hvilken bilderna införsatts, är oftast rent renaissanceartad. Men i den sista, hvilken framställer dopet enligt kristet bruk, införes åskådaren i en romansk kyrka med dess små fönstergluggar och hvalfbågar. Snidningarne visa i sin helhet ett växande sinne för formens skönhet, men sådana de nu äro, sakna de tyvärr icke spår af föregående tiders restaurationsfusk.

Jemte de här omtalade arbetena nämna kyrkoräkenskaperna i Gårdstånga äfven andra af Jacob Kremberg: «stolene mett degnestoll, pulpeten och stolen derpaa». Af de förstnämnda finnas ännu flera sidostycken bevarade, somliga med de Braheska och Sehestedska vapnen, och likaså finnes pulpituret, som dock närmast torde vara ett gesällarbete, ännu i behåll. Om Jacob Krembergs säkerligen i flera fall mest betydande verk innehålla emellertid räkenskaperna intet. Det torde också utan något som helst kyrkans åtgörande kommit att tillhöra densamma.

Gårdstånga kyrka undergick 1622 en restauration och i sammanhang med denna lät fru Anne å norra sidan uppföra ett grafkapell öfver sin make. Detta är byggdt i en något tung renaissancestil med vågformiga sandstensornerade gafvelrösten och å väggarne prydt med mans- och lejonhufvud i samma stenart¹⁾. Till källareu därunder förlades grafkoret; å kapellets golf fick grafstenen sin plats²⁾. Men då detta kapell endast var afsedt för fru Anne sjelf, hennes släkt och efterkommande på Hvide-rup, lät hon afstånga det från den öfriga kyrkan. Det skedde genom ett skrank, och detta skrank gaf hon sin redan bepröfvade konstnär Jacob Kremberg i uppdrag att utföra.

Skranket mellan kapellet och koret i Gårdstånga kyrka är liksom de öfriga skulpturerna där helt och hållet af trä och fyller fullständigt hvalföppningen dem emellan. Dess panelartade nedre del, som i midten har tvenne dörrar, är i sin öfre hälft genom-

¹⁾ I kapellets ytterväggar voro fordom insatta tvenne minnesstenar i mörk sandsten. Inskrifterna därå hos *Brunius*, Konstanteckningar under en resa år 1849, s. 754. — Den norra sidan af kapellet finnes återgifven hos *Upmark*, Die Architektur der Renaissance in Schweden 1530—1760, 66.

²⁾ Denna grafsten är numera insatt å vestra innerväggen i kapellet. Inskriften därå hos *Brunius* i hans sist anf. arb., 755.

bruten med nio bågöppningar, fem större och fyra mindre. Öfver hvarje bågpar ses ett englahufvud med vingar. Mellan öppningarna äro placerade karyatider, hvarannan manlig och hvarannan kvinnlig, hvilkas byster öfvergå i med lejonhufvud och frukt-klassar sirade postament. De uppbära ett bjelkverk, å hvars breda fris läses en biblisk inskription. Den öfriga delen af skranket — dess tympanon — fylles med reliefartade skilderier, framträdande mot en genombruten bakgrund. I midten reser sig här lifsens träd; vid dess stam ringlar sig ormen; i dess krona spelar en ljusets engel. På trädets ena sida framställles syndafallet: Adam och Eva skylande sin nakenhet med fikonälf. Å den andra försoningen: Kristus naglad till korset och Johannes och Maria sörjande vid dess fot. Ytterst på sidorna fullbordar sig den symboliska framställningen: kringslutna af ett grenverk afskildras på den ena de sju dödssynderna, på den andra de sju kardinaldygderna. De omramande delarne äro smyckade med inskriptioner och med Sthen Maltesens och Anne Brahes trettiotvå anvapen.

Det råder intet tvifvel om, att detta snidade skrank härrör från sista tiden af Jacob Krembergs verksamhet i Gårdstånga. I hvarje fall kan det icke vara äldre än 1622, det år, då kapellet byggdes. Detta arbete visar väl också höjdpunkten af mästerns konst. In i detaljen röjer sig en konstnärsindividualitet. Det famlande och osäkra i framställningen, som trots alla förtjänster i öfrigt framträdde särskildt å altare och predikstol, är här till det mesta öfvervunnet. Och den starkt utpräglade dogmatiska läggning, som utmärkte Jacob Kremberg, kommer till sin rätt. Hvad han vill är mindre episkt skildra än lära och uppbygga.

Skranket mellan kapellet och koret i Gårdstånga kyrka är det sista verk, som med visshet kan tillskrifvas mästern Jacob. Om de arbeten han utfört i Lund är ingen underrättelse bevarad, och icke heller är det känt, om han — såsom det är troligt — deltagit i Hviderups nybyggnad 1617—1623. Allt hvad vi veta om honom beror af en tillfällighet, och där Gårdstånga kyrkas räkenskaper upphöra att nämna hans namn, upphör också vår kunskap om honom.

Jacob Kremberg var en af de sista skulptörer i Lund, å hvilkens arbeten renaissanceformerna icke skötos i skuggan för barockens. Det skrank från 1626, som i domkyrkan höjde sig ofvan tvärmuren mellan kor och midtskepp, representerade med sina fina bladfyllningar och sitt ståtliga bjelkverk ungefär samma konstnärliga ståndpunkt¹⁾. Men i koret innanför detsamma uppfördes något senare ett nytt orgelverk: dess snerkelsniderier och halfnakna statyetter visade redan fullständig barockstil. Och från epitafierna, som kring midten af det sjuttonde århundradet uppsattes i kyrkan, försvann renaissancekarakteren allt mer och mer²⁾.

Ett af de äldsta bland dessa epitafier är det som professorn i Köpenhamn J. Zoëga lät upphänga till minne af kaniken Ericus Clementius. Dess byggnad är i det hela taget rent renaissanceartad, och äfven dekorationen visar i några detaljer samma karakter, men för öfrigt är denna öfvervägande barock. Än skarpare framträder detta senare drag å det ypperligt utförda sandstensmonumentet öfver superintendenten Mads Jensen Midelfart: här är det egentligen endast de båda sidofigurernas — Moses' och Kristi — lugna, opassionerade hållning, som i någon mån erinrar om ett redan förflutet. Med minnesvården öfver Nicolaus Georgius Ærylæus af 1644 är man slutligen midt inne i barockstilen. Ett framstående exempel på denna lämnar också det betydande epitafiet öfver öfversten Hieronymus von Kratzsk. Det är uppsatt öfver portalen till kyrkans södra kapell. Kompositionen är lika väl fattad som utförd, sjelfva arbetet är glänsande, men kolonnerna höja sig vridna som skrufvar, volutorna svälla som dunbolstrar och alla linier bukta som böljor.

Monumentet öfver von Kratzsk är från tiden omkring 1660. Men fastän Lund och Skåne vid denna tidpunkt icke längre regerades från Fredriksborg eller jaktslottet i trädgården utan-

¹⁾ Detta skrank finnes nu jämte så många andra minnen från det förflutna i det s. k. Kapellet söder om domkyrkan.

²⁾ Dessa epitafier äro beskrifna af *Brunius* i hans bok om Lunds domkyrka.

för Kjöbenhavn, höllo sig dock konsttraditionerna vid lif i den gamla kapitelstaden. Och ännu i Karl den tolfte's dagar snidade där tvenne konstnärer med ett i Norden endast alltför sällsynt sinne för formernas skönhet de härliga portar och skrank, som in i det nittonde århundradet fängslade allas blickar i domkyrkan.

Bilagor.

I.

Rikshofmästaren Christopher Walkendorf tillskrifver magistraten i Malmö och begär, att stenhuggare skola af densamma sändas till Köbenhavn.

Mijnn wenlig helssenn ether nu oc altid tilforne mett wor herre. Kiere borgemester och raadmend, ssønderlig gode venner, nest min venlig tacksigelsze giffver ieg ether venligenn att vide, att her behøffuis steennhuggere till Kong. May:ttis foretagne bygning her for slotted, bedendis ether ther fore venligen paa Hans May:ttis vegne, att j strax ville hid offuer skicke ssaa mange steennhugger, szom ther er i ethers bye att bekomme, j huis arbeide the kunde were paa; the skulle med thett første komme tid tilbage, oc j met thette bud ville skriffue mig ett suar tilbage. Jeg gjør gerne, huis i kunde haffue gode aff. Will hermed haffue ether gud befalett. Kiøbenhaffnn 12 augustj 1600.

Christoffer Valckendorff
till Glorup.

Med annan stil tillagdt:

Leyer: Enn til Madtz Hannssenns kom fra Knudstrup.
D . . . (?) til Daidt Pathersszøns.
Daniell Stennhugger.

På baksidan jemte utanskriften;

Her hoffmesters breff om stennhugere bekommit thet thenn 15 augustj 1600.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

II.

Rikshofmästaren Christopher Walkendorf afsänder ett nytt bref af liknande innehåll som det föregående till magistraten i Malmö.

Mijn venlig helssenn nu oc altid tilforne med vor herre. Kiere wanner, ssønderlig gode wanner, nest min venlig tackssigelsze, giffuer ieg ether venligen att vide, att her behøffuis nogenn steenhughr till att hugge nogenn steenn, ssom skall jndsettes i thette nye tøyghus, oc muremesterne fortøffuer ther epter, bedendis ether ther fore paa Kong: M: vegne, att j strax lader hid offuer skicke szaa mange steennhugger ther er i ethers bye, i huis arbeide the staae paa. Ville the icke goduilligen komme hid, tha forbiuder them paa Kong: M: vegne, att the icke arbeide førend paa videre besked. Huis deris dagløn belanger, skall thenem til tacke her bliffue giffuen. The skulle om en dag 5 eller 6 komme tid tilbage, oc i met thette bud ville skriffue mig eet ssuar tilbage. Jeg gjør gernne huis i kunde haffue gode aff. Vill her met haffue ether gud befallet. Kiøbenhaffn thend 14 augustj 1600.

Christopffer Valckendorpff
till Glorup.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

III.

Fredag 14 septemb. emellem fru Beate paa Suendstrup, hendes fogit och Daniel Steenhugger.

Fru Beate paa Suenstrup hendes fogit Jacob Holst tiltalede Daniel Steenhugger for CXXX daler, som Daniel schall mere hafue opborit end hans fortingning war for det arbed och bøgning hand skulle giøre paa Suendstrup effter hans breffs och contracts formelding.

Disligist huad arbed hand haffde fortingit i saa maade medt tag, winduff, waaben, port och andit haffuer hand icke fuldfærdiget, ther offuer thend gode frue lider skade.

Daniel suarede, formenendis sig icke flere penninge at hafue bekommit end hand hafde ret til. Om arbedit sagde hand, at huesz der fattis paa wil hand well giøre ferdig. Och ther met effter laugsam tiltall och giensuar, tha forplictete sig for:te Daniell

Steenhugger, at hand nu emellem S. Michils dag och S. Martens dag will och schall forskaffe op til Suendstrup een sin suend, som schal der bliffue och fuldkomme samme arbed, dog begierer Daniell, at samme sin suend maa nyde sin kost der sammestetz, saa lenge arbeidit warer, och saa anloffuede Daniel selff at schulle følge samme suend till Swendstrup, saalenge hand kand vnderwise suenden huad hand schall arbeide. Dette for:ne anloffuede for:te Daniell paa sin gode thro och loffue at efterkomme.

Ur Malmö dombok 1599. Malmö rådhusarkiv.

IV.

Mondagen thend 7 aprilis anno 1600, siiger effter paaske, emellen Daniel Steenhugger och Engilbrit Frjss.

Daniel Steenhugger paa thend ene och Engilbrit Frjss raadmand paa thend anden side, som aff sin egen gode vilge och christelige forseth bekosted thenne ny prædickestoell aff steen. Tha bekende for:te Daniel, at for:te Engilbrit haffuer fornøigd och betald hannom for samme prædickestoels arbed boode steenarbed och dertill for ofuertecket, som er aff thræ, altsammen betald, och fyllist giordt thend contract, som thennem er gangen emellem om samme prædickestoell. Dertill bekende for: te Daniel, at for:te Engilbrit haffuer offuer samme betaling effter contracten gifuit hannom een goed foræring, som er it hundrit daler, der til j thæ oxekiöd, j thønne aall, j fierding smør, saa at hand der med well nøigis i alle maade, och der met betackede hand for:te Engilbrit Frjss paa det venligste och gaff hannom for samme betaling och foræring quit och krafuissløs i alle maade. Der paa fick Engilbrit Daniels egen quitantz vnder raadssens bekendelse och sigll.

Samme prædickestoell bleff stafferit.

Samme tiid bekende Hans Maler, at hand er foreent och forligt medt Engilbrit Frjss, saa at hand schall staffere for:te predickestoell bode steenarbed och offuertecket medt guld och farffue, huess arbed kreffuer, dog schall Engilbrit selff lade guldit till, och schall hand giffue torkit steenfarfue. Och for:te Hans Maler forplicted sig, att der som siden findis nogen mangell paa samme arbeed met vbestandig arbeed eller farfue, eller i huess maade hans forsummelsze der vdj kand findis (saa lenge hand for:te Hans Maler leffuer), tha schall Hans Maler selff fly, ferde och oprette dett igien paa sin egen bekostning.

Ur Malmö dombok 1600. Malmö rådhusarkiv.

V.

Emellom Danniell Stenhugger och Hendrich Kønningh.

Samme dag (²⁵/₁ 1602) emellom Danniell Stenhugger paa den ene och Hendrich Kønningh; tha bewisde Danniell, att Hendrich Kønningh hafde allene gaait hen til schriffueren Hans Møller och beschaffed, at Danniels nafn schulle icke jndschrifuis paa waaldtaffen hosz alle de andre snedkers nafn, som i laugit ere, wannseed at oldermanden effter bisidderens och alle brødernis sambtycke jndschref alle deris nafn och Danniels nafn paa en zeddell.

Ur Malmö dombok 1602. Malmö rådhusarkiv.

VI.

Ur bouppteckningen efter Daniel Thomisen.

Enn stenn staar op i bodenn, som menis, att Jacob Rasmusøn hafuer kiøbt och betaldt. Och siden waar s. Jacob Rasmusøns efterlefuersche her och beuisde met sin bogh, salig Jacob Rasmusøns handschrift, att Jacob hafuer kiøbt och betallit den samme stehn, effter de kiendemerche, som stenen findis mett. Thj blef samtycht, att Anne motte følge samme sten, intill saa lenge nogen anden kommer, som hafde bedre bescheedt och beuisz der paa, effterdj aar och dag siden Danniell døde icke endnu wor forløben.

Enn graa sten XII føder foden $\frac{1}{2}$ mk. er	VI mk.
End en graa sten 16 føder til 8 mk.	VIII mk.
En sort sten	II d:r
I stenn	III mk.
I lang sten	II mk.
II brede st. stehu	VI mk.
En aflang sten	VI mk.
Findis V stycker sten	XX mk.
Alle de smaa stycker, som findis for dørren ere wu- derit for	VII d:r

End findis en sten i Tolboden er halfuegs beret. Och berettis, att Berrite Gorrissis hafuer kiøbt den af Bertil Oelsønn i Fulesang, och Christen Barnekow holder sig och til samme stenn, och Niels Madsszønn paa Lantzkronne slott holder sig och til samme stenn.

Bouppteckningen i Malmö rådhusarkiv.

VII.

Utdrag ur S:t Petri kyrkas räkenskaper.

1607.

Giffuit den lille contrafeijer for en taffle at kaste vd, effter borgemester och raadz befaling VIII mk IIII sk.
 Giffuit Cort Snedker effter borgemester och raadz befaling, for hand war i Kjøbenhaffn och lod en taffle vdkaste, penning XII mk.

1608.

Giffuit for en laas at giøre ferdig for funten IIII sk.

Huis som allerede er bekostett paa altertaffen.

Giffuit m: Peter paa regenschab for taflen at male IIII° XII¹/₂ mk.
 Giffuit Hendrich Snedker VI° XV mk VI sk.
 Giffuit Peder Hanssen for tømmer pening V daler.
 (Dessutom smärre poster. I allt: I° I° mk X sk.)

Her effterfølgger huis Mathis Gurris paa den nye altertafle haffuer vdgiffuit, forudenn huis Giert Slytter vdgaff.

Først thill snedkere och billedsnidere
 for deris arbeide.

Anno 1608.

Giffuit Hendrich Kønig denn 6 decemb: paa haanden for altertaffen at giøre som b: och raad da forstrachte hannem IIII° mk.

1609.

Den 2 decemb: giffuit Hendrich Kønig paa samme taffle II° mk.

1610.

Giffuit Stadhius Billedsnider for arbeide paa samme taffle I° XLVIII mk.
 7 nouemb: giffuit Øldrich Suarffuer for nogen pellere hand suaride till taflen XXIII mk.

End giffuit Stadhius Billedsnider for arbeide paa tafflen . . XL mk.
 End giffuit Hendrich Kønig effter raadhenns befaling . . XL mk.

1611.

Er vdgiffuit till Hendrich Kønig och Stadhius Billedsnider huer
 dennem 30 d:r, som Hanns Enuolsen dennem effter raad-
 hens befaling haffuer leffuerit, er II° XL mk.
 End giffuit Hendrich Kønig, som bleff vdlagt til Jost Ledebur
 paa hans wegne I° mk.
 21 januarij giffuit Jacob Kregenbiere for huis arbeide hand gjorde
 paa tafflen LXXX mk.
 24 sept: giffuit Stadhius Billedsnider effter raadhenns befaling . X mk.
 6 octob: giffuit Cort Snedker for alterid at beklede met
 deler LXXXII mk.
 End giffuit en snedkersuend, som arbeidet nogit paa tafflen,
 effter raadszens befaling IIII mk.
 End haffuer Stadsius Billedsnider bekommit fra Jost Ledebur
 paa arbeidet I° XX mk.
 Summarum
 penninge I° IIII° LXXVIII mk.

Effter den fortingning borgemester och raad gjorde met m.
 Peiter Contrafeijer om altertafflenn at staffere, som war VII° L
 dlr, derpaa er hannem betalt aff Giert Slytter, for dum kirkeuerge,
 I° III d:r 1/2 mk., och nu er hannem det andit betalt som effter-
 følger:

1609.

Den 27 januarij er giffuit m. Peiter, som Christenn Jacobssenn
 hannem leffueride LXXX mk.

1610.

Den 15 juli er betallt m: Peiter, som bleff vdgiffuen till Mathis
 N: vdi Kiøbennhaffn, for 3000 blad fin guld, huer tussinde
 XI 1/2 dlr, er I° XXXVIII mk.
 End samme tide for 200 blad sølff II 1/2 mk.
 3 aug: giffuit m: Peiter XL mk.

1611.

Den 21 januarij giffuit m: Peiter paa arbeidet . . II° XL mk.

19 aprilis er giffuit m: Peiter som hannd annammit aff Peder
Zannder effter raadssenns befaling 100 d:r er . III° mk.
Den 23 aug: giffuit m: Peiter till guld II° mk.
Item der m: Peiter nu hafde fuldkommen sit arbeide, er han-
nem den sidste rest affbetallit, som Hanns Enuolsen effter
borgemester och raads befaling hannem leffuerit, der byen
forstrackte kircken met, som findis till vdgift i Erich Han-
sens kammerregenschaff penninge . I°II LXXXVII mk.
Samme tide giffuit hanns sønner till foræring, huer klede till
en kledning, som huos b: Jacob Fechtell bleff vdtagit,
kostid penninge LXIII mk.

Summarum

penninge II°VI°LI½ mk.

*Altarbordets och altartaflans uppsättande gingo till 623 ¼ mk,
3 sk. Arbetet utfördes under räkenskapsåret 1610—1611. Bland
de särskilda posterna:*

«Giffuit 6 karle, som bar tafflen fra m: Peiters, och i kir-
kenn II mk. III mk.
Giffuit en dreng, som drog her fraa Malmø till Helsingør effter
Stadhius Billedsnider, for sin vmage III mk.
Giffuit Stadhius till foræhring for sin vmage, effter raadtzens
befaling, der hand kom hid XII mk.
Giffuit Jacob Kregenbergh for sin vmage hand drog fra Lund
och hid II mk.»

1613 d. 28 febr.

Haffuer jeg giffuen Hendrich Kønningh effter borgemester och
raads befaling I°L d:r,
som de forærit hannem offuer allt for altertaflenn hand gjorde.

*S:t Petri kyrkas räkenskaper 1607—1613. Malmö rådhus-
arkiv.*

VIII.

Henrik Könings bref till magistraten i Malmö rörande altartaflan i S:t Petri.

Gunstige borgemestere och raad, effter ssom E. E. W. vel er beuist, om denn allther taffle j for nogenn rom tid sidenn haffuer fortingit medh migh at giorre her vdi kirckenn epther en skabelon paa min egen bekostningh, som i mig daa med delte, och j siden jgien der epther haffuer mig loffuid och tilssagt, at huis jeg gjorde min fliidt, at samme taffle med sckiønner arbed kunde bliffue beprydit, en skabelon wdwiszer, schulle jeg der epther faa min retighed och dissbedre betaling, och epterdj same taffle nu Gud ske loff er fuld ferdig, szom det sig bör, med merre och berre skabelon och arbed en den dene mine skabelon vduiszer, for huilkit arbed, szom det nu staar, jeg j det ringeste begierer — 700 d:r rigs, hor paa jeg — 422 slete d:r, szaa er der nu for till E. E. W. samptligen min gandske venlig bøn och begering, at i som i min gunstige och frome øffrighed ville vell giorre och forhielpen mig fatige, at ieg den paastandendis rest maate bekomme, paa det ieg kunde faa nogit j melem henderne at betale godt folk med, huems ieg schyllidig. Huis nogen anden der paa haffuer arbedit, som denem alerede er betalldt, jeg vell gierne som billigt affkorte, och huis der enndnu nogenn kand resterre, vil ieg med samme min paastandendis rest affbetale, och eder som synis jeg forhøjt haffuer anschreffuen, beder ieg gierne det aff godt folk maa vurderis, som der paa forstand haffuer. Huis ieg paa same arbed kandt fortienne, haabis ieg thil icke begerer min skade, som i mig althid loffuid haffuer, at i ville med mig i det beste maader. Gud almechtigste befaler jeg eder i vold.

Aff Malmö den —25 october anno 1611.

E. W. T.

Hendrik Kønig
snekkere.

Ölldrik Dreger	6 d:r
Først haffuer Stadtz giort Opstandelszen er	6 d:r
S: Peder och S: Poffuel	12 d:r
4 evangelester	24 d:r
Noch 4 kragsteen	5 d:r
Noch 2 szmaa kragsteene	2 mk.

Noch 4 kapteyll	6 d:r
Noch 2 syller paa den thredie dell	6 d:r
Noch 6 kragsteenue paa den nederste dell	13½ d:r
Noch 4 spidtze	1 d:r,
Det bredt offuer det store parmell	2 d:r

1610.

Noch 2 engler	3 d:r
De smaa lampeter i det vderste fres	4 d:r
2 store blindfløjell	20 d:r
For de sueue, szom kom bag de større blindfløjell, er	2½ d:r
Summarum beløber 100 d:r och 5½ d:r	
Jacob Kreigenberik	20 d:r
Er 125½ d:r.	

Beløber sig i en sum altihobe huad ieg haffuer opeborit
och dregeren och Stadis, Krigenberig
penge 553½ d:r.

Brefvet i Malmö rådhusarkiv.

IX.

*Corfitz Weffertt fih breff om steen thil predickestolen vdi Lunde
i Skaanne etc.*

Christian 4. Wor synnderlig gunst thill fornn. Wider att
osz elskelige, hederlig och høglerde menndt, prelater, cannickers
och menige capittell vdi Lunde domkirke, haffuer vnderdanigist
ladett giffue osz thill kiennde, huorledis att predickestolenn j s:ctj
Laurentij kircke vdi wor kiøpstedt Lundt skall werre mögitt
gammell och forfaldenn, och att de der forre sampligenn haffuer
besluttet att wille gud allermegtigiste och dett hellige ministerio
thill ehre en nye predickestoell aff huggenn steenn vdi thett
steedt egienue lade giøre och opszette, och att aff saadanne slags
och achtsteenn, som the thill samme predickestoell wille bruge,
skall findis paa enn stedt ther vdi wortt slott Malnøehus lehn,
kaldis Fulszang, vnderdanigist begierendis, att thennom maatte
forløffuis samme steltz att lade bryde saa mange steenn, som
the thill samme predickestoell haffue behoff. Thi bede wij ether
och wille, att nar the ether her medt lader beszøge, j tha forun-
der thennom att mue lade bryde saa mange huggen steen paa

forskrefne stædt Fullesang, som the thill forskrefne prædickestoels bygning behøffue, samledis, att j och laaner thennom thill samme steen med at bryde alt huis redskab och instrumenter, som j ther paa forskrefne wortt slott Malmøhus haffue, och thill samme leylighedt thienlig kunde werre at bruges, huilckett the och haffue loffuitt, epther att the thett brugtt haffue, ther paa slottidt egienn att wille jndførre. Ther medt skier etc. Koldinghus 9 julij anno 1590.

Skånske Tegnelse, II. 93 b—94 a.

X.

Utdrag ur «Tetrasticon ecclesie Gaarstange».

1609.

Giffuit Jakop Krainberg paa handen paa then preekestoll och alltertauffle, som fortingiit er XII mk.

1610.

Giffuit Jakop Kreinberg paa prædickestolen . . . LXXX mk.

1612.

Giffuit Morten muremester for kircken att giøre huid och allteret att forfløtte LX mk.

Giffuit Jens Smid for jern at slaa till vinnuerne och itt skaff att beslaa mett skinner och muranckere, som bleff indmurett vdj allteret LVII mk., 2 sk.

For snidkerens øll och mad selff anden, mens han opsatte prædickestolen och alltertafflen X mk.

Suenden hans øll och mad, men hand fløde de gamle stole till rette V mk.

Giffuit hannem drickepenge IIII mk.

1613.

Jacob Krenberg for prædickestollen och alltteretafflen I° XLIII¹/₂ dr er V LXXIII mk.

Thennem haffuer velb. frv Ane louffuit att erlegge kierken igien till stole och anden kirckens nyttige bygning, naar den paa kircken foretages.

Giffuit for itt bor paa alltterett XIII¹/₂ mk VI sk.
 Giffuit for II tauffer att giøre till kierken och de fattige och de gamble stole att flie till rette IX mk III sk.
 Jacob Krenberg sellff tridie vdi fire dage till øll och mad, der hand opsette preekestolen VIII mk.

1615.

Endnu er indfortt for predicestolen och allttertafflenn, som velb. fr. Ane haffuer giffuen kircken V° LXXXIII mk.
 Haffuer velb. f. Ane erlagt till kirckens stole och andenn kirckens ornat, for preekestolen och allttertafflen, som hun allene vill bekoste, om dett maa brugis till kirckens for:ne behoff V° LXXXIII mk.
 Giffuitt for gullfuitt att legge for alltteritt mett huggin sten velb. f. Ane gaff till kircken saa och for preekestolen att legge mett mursten VIII mk.
 Noch giffuit en broleggir for att legge bag alltteritt mitt ad gullfuitt och vdi vaabenhusitt, kost och arbeidzlön XV mk., V sk.
 Jacob Krenberg for stolene mett degne stoll, pullpetu och stolen derpaa saa och eenn funtt VII° mk.

1619.

Her skall tilleggis som Jacob Krenberg skall haffue och een dell bekommit paa sitt arbeide:

For 1 stoell op till fruens af sitt tømmer som hand haffuer bekommit XVIII mk.
 For eenn funtt III° XX mk.
 For degnestoell och pulpetur I° LX mk.
 For stole paa begge sider ind till stöbelen II° mk.
 Summa VI° LXXXXVIII mk.

Anno 1615 indførtt Jacob Krenberg for VIII mk.
 Mangler her II mk, skall fraatagis fraa X mk, som er forregnitt samme aar for megett vdi indtecht; bliffuer den

Summa VII° mk.

Jacob Krenberg som hand skall haffue . . . VI° LXXX mk.

Giffuit Jacob Krenberg for een stoell, der fruen lod sine stole
opsette XVIII mk.

1621.

For Jacob Krenbergs och hans drengs kost, men de opsatte
funnten III mk.
Giffuit Jacob Krenberg som hannem resteret paa stole, pulpertur
och funnten LXXX mk.

1622.

Annamit aff erlig och velbiurdige fru Ane Brahe som kircken
haffde vdlagt anno 1609 och 1610 till altter och prædicke-
stoll LXLII mk.

Saa haffuer den goede fru sellff bekostet altter och præ-
dickestoel.

Annamitt som Knud Jenssøn gaff till funten att lade den staffere
LX halffue kroner, er II° LXX mk.
Anammit aff sognemenden som de gaff till hielp till stolle . . .
XXXVI mk.

Summa III° LXLVIII mk.

Giffuit Jacob Maler for funnten at staffere . . . LXXXII dllr.
Er III° XXVIII mk.

For en t:ne kull till maleren 1½ mk.

Haffuer velb. fru Ane Brahe till Hviderup forstrecht Gaar-
stange kircke:

Leffuerett sognepresten LX dllr curant, som er vdlagt.
Till murmestern, som opmurde taarnet, LIIII dllr curant etc.

1628.

Giffuit Jacob Krenberg som hannem resteret for funten, var for-
holden for itt stycke hand och skulle giøre ferdig, som
bleff nu ferdigt XLI mk.

For jern at feste dett mett I½ mk 4 sk.

Giffuit mester Jacob Contrefeier for att staffere paa funnten som
resteret och pulpaturet met sin summa . . I° XXIIII mk.

1631.

Giffuit udi Kiøbinghaffn for 1 messing mulle staar vdj funtten,
och 1 liden messzing kiedel att bere vand med till funt-
ten 9 daler.

Giffuit Lasse Muremester for kirkegaarden att opmure — tre
piller att opmure vid norre kirkegaardsmuren — två luger
etc. etc. I° XX dlr.

1635.

Spiren opsatt.

Räkenskaperna i Lunds domkapitels arkiv.

PORTALEN Å SVENSTORP.

PREDIKSTOLEN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

UPPGÅNGEN TILL PREDIKSTOLEN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

ALTARTAFLAN I S:T PETRI KYRKA I MALMÖ.

**ALTARE OCH ORGELVERK I LUNDS DOMKYRKAS MIDTSKEPP.
EFTER EN LAVYR FRÅN 1834.**

PREDIKSTOLEN I LUNDS DOMKYRKA.

INTERIÖR AF GÅRDSTÅNGA KYRKA.

DOPFUNTEN I GÅRDSTÅNGA KYRKA.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE och BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL och LAURITZ WEIBULL.

BAND 1.

HÄFTE 2.

LUND 1901

F. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

Undersökningar vid Falsterbo.

År 1898 bildades i Malmö ett bolag för anläggning af en jernväg från Hvellinge station på Malmö-Trelleborgsbanan till Skanör och Falsterbo. I sammanhang med jernvägen skulle bolaget äfven anlägga en större badinrättning vid Falsterbo. För denna senare anläggning uppläts åt bolaget ett de bägge städerna gemensamt tillhörigt område sydväst om Falsterbo. Här skulle enligt planen ett större badhotell samt flera villor uppföras; i omedelbar närhet skulle äfven jernvägsstationen förläggas. På den tid Falsterbo var en samlingsplats för köpmän och fiskare från stora delar af norra Europa var detta område ett viktigt centrum för rörelsen. Här låg det kungliga slottet, här hade Lybeck, den stad, som ifrigast deltog i handeln på Falsterbo, en del af sin marknadsplats, här låg också Lybeckarnes kyrka, som på visst sätt var gemensam för alla tyskar. På grund häraf ansåg riksantikvarien det nödvändigt, att vissa arkeologiska undersökningar först företogos, innan de beslutade anläggningarna påbörjades, och på hans begäran gjordes detta till vilkor för koncessionens beviljande. På anmodan såväl af riksantikvarien som jernvägsbolaget åtog jag mig uppdraget att utföra undersökningarna.

Vid ett besök i Stockholm några veckor innan undersökningarna togo sin början träffade jag mundtlig öfverenskommelse med riksantikvarien, att jag hufvudsakligen skulle rikta min uppmärksamhet på lösningen af tre uppgifter:

1:o uppsöka platsen der Lybecks kyrka legat samt blotta möjligen ännu befintliga lemningar ¹⁾;

2:o närmare undersöka och planlägga det kanalsystem, som enligt en till Antiqvitetsakademien inlemnad kartsnitt en gång skulle hafva genomskurit fältet sydvest och vester om Falsterbo;

3:o undersöka de forntida terrängförhållandena vid Falsterbo samt söka bestämma gränserna för de främmande städernas områden (fit).

Undersökningarna hafva helt och hållet bekostats af jernvägsbolaget Hvellinge—Falsterbo, hvars styrelse, rådman W. Skytte och trafikchefen G. v. Essen i Malmö, på det mest förekommande sätt tillmötesgått alla af mig framställda önsknings.

År 1899 började undersökningarna den 2 Augusti och pågingo under något mer än tre veckor. Under större delen af denna tid ställde jernvägsbolaget en betydande arbetsstyrka till mitt förfogade. Under år 1900 uppehöll jag mig i Falsterbo från den 12 Juli till den 1 Augusti, sysselsatt med smärre, kompletterade undersökningar, för hvilkas utförande endast få arbetare voro behöfliga.

Den 12 Augusti 1899 besökte riksantikvarien Falsterbo, för att besigtiga de då pågående gräfningarna.

Professor Dietrich Schäfer vid universitetet i Heidelberg, som inlagt så stora förtjenster om Skanörs och Falsterbo historia, uppehöll sig i Falsterbo under större delen af den tid, som undersökningarna pågingo år 1899. Med anledning af detta sitt uppehåll i Falsterbo har han sedan utgifvit en afhandling: »Die Ausgrabungen bei Falsterbo», tryckt i Hansische Geschichtsbücher XXVII, s. 65—92. Schäfers utmärkta skildring af handeln och sillfisket vid Skanör och Falsterbo i »Einleitung» till »Das Buch des lübeckischen Vogtes auf Schonen» ²⁾ har utgjort den literära grundvalen för mina undersökningar. Endast undantagsvis har

¹⁾ Lemningarna af Falsterbo slott hafva tidigare blifvit blottade på Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens bekostnad.

²⁾ Utgör band IV af »Hansische Geschichtsquellen, herausgegeben vom Verein für Hansische Geschichte», Halle 1887. Inledningen (sidorna I—CLIII) citeras i det följande: »Schäfer, Einleitung».

jag sjelf gått tillbaka till urkunderna, närmast för erhållande af data, hvilka icke alltid äro fullständigt angifna af Schäfer.

Äfven D:r Hj. Stolpe uppehöll sig någon tid i Falsterbo, medan undersökningarna pågingo 1899. Han hade vänligheten fortsätta en undersökning, som jag påbörjat, men måste lemna ofullbordad, då andra plikter kallade mig tillbaka till Lund.

När undersökningarne togo sin början, ställde jernvägsbolaget till mitt förfogande en karta, som med anledning af den tillämnade jernvägsanläggningen blifvit upprättad i skalan 1 : 2000 öfver Falsterbo och dess omgifningar i söder och sydvest. På denna karta inlade ingenjören Göransson i jernvägsbolagets tjänst »den tyska kyrkan» samt andra punkter, der gräfningar blifvit utförda år 1899. På Professor Schäfers anmodan utfördes på jernvägens byrå en kopia af denna karta i skalan 1: 4000. Denna kopia har Prof. Schäfer låtit trycka för sin afhandling, »Die Ausgrabungen bei Falsterbo», sedan han derpå inlagt namn och gränser i öfverensstämmelse med sina nuvarande åsikter om förhållandena vid det gamla Falsterbo. Af denna kopia har äfven jag begagnat mig vid utarbetandet af denna redogörelse samt deri infört några nya gränser och punkter, som omtalas i det följande. De med rödt betecknade namnen höra till det moderna Falsterbo.

Vid den följande redogörelsen företager jag frågorna till behandling i den ordning, som jag funnit lämpligast för framställningen, och icke i den ordning, som undersökningarna på fältet företogos.

I.

På marknadsplatserna vid Skanör och Falsterbo hade hvarje stad sitt, af statsmyndigheten den tilldelade område, på hvilket köpmannen från den staden reste sina bodar och utöfvade sin verksamhet. Professor Schäfer har i »Einleitung» kap. VI, s. XCVIII ff. sökt med tillhjälp af urkunderna bestämma belägenheten af de olika städernas områden eller, såsom de med ett

ursprungligen danskt ord kallas, *fit* ¹⁾). Utan tvifvel är Schäfers placering på det hela taget så riktig som det på grundvalen af de skriftliga källorna är möjligt åstadkomma den. Genom en noggrannare kännedom om sjelfva lokaliteten samt med tillhjälp af ännu genom traditionen bevarade namn är det dock möjligt att i en viktig punkt korrigera den karta öfver fiten vid Falsterbo, som Professor Schäfer bifogat »Das Buch des lüb. Vogts auf Schonen.»

Endast två fit äro till sin utsträckning närmare betecknade i urkunderna, de som tillhörde Lybeck och staden Danzig (eller rättare de preussiska städerna). Dessas områden gränsade intill hvarandra och med anledning af tvist om gränsen blef Lybecks fit upprepade gånger uppmätt och dess läge i förhållande till Danzigs fit angifvet. Utsträckningen af detta senare känner man genom förläningsurkunderna. Oaktadt rikedom på mått och uppgifter i urkunderna hafva likväl vanskligheter yppat sig, när man försökt bestämma dessa fits belägenhet på kartan. Vanskligheterna hafva sin grund deri, att man haft svårt identifiera de utgångspunkter, som de gamle begagnat vid sina mätningar. Vi skola söka här en gång för alla undanröjda svårigheterna beträffande Danzigs fit. Först måste vi likväl yttra något om terrängförhållandena vid Falsterbo.

Omgifningarna omkring Falsterbo hafva i historisk tid undergått betydliga förändringar. Dessa förändringar bero icke på någon höjning eller sänkning af sjelfva jordytan; det är af geologerna uppvisadt, att sydranden af Skåne i historisk tid icke varit underkastad någon nämnvärd höjning eller sänkning. Förändringarna omkring Falsterbo hafva uteslutande sin grund i hafvets och vindens verksamhet.

På södra kusten har hafvet uppkastat stora massor af fin sand, som förts omkring af vinden och täckt ett stort område.

¹⁾ Ordet fit är ännu bevaradt vid Falsterbo i namnet *Federången*, det odlade fältet sydvest om staden. Forndanska *fit* blir ljudlagsenligt nydanska (och skånska) *fed*.

Värst har flygsanden härjat omkring Falsterbo kyrka, der den lagt sig i drifvor af ända till 10 meters mäktighet. Vesterut har flygsandsdriften sträckt sig så långt som till och med den sänkning, som bär namnet Lyktekärret (se nedan). I norr utgöres gränsen för flygsandens härjningar af den tångvall, som bildar södra gränsen för Fedevången. Flygsandens härjningar togo sin början i 17:de århundradet, men hafva varit isynnerhet svåra i midten af 1800-talet. Nu är faran öfverstånden, i det man genom plantering af lämpliga vexter bundit sanden. Sedan man tillika inhägnat området och utestängt boskap, har på en stor del af det gamla flygsandsfältet uppstått en ganska rik vegetation. Det inhägnade området kallas Parken (se kartan).

Äfven i vester har hafvet varit verksamt till kustens förändring. Utanför Skanör ligger ön Hobacken, som omtalas redan i gamla medeltidsurkunder¹⁾. Längre söderut ligger framför landet den långsträckt »Refveln», som skiljes från fastlandet genom »Flommen», men genom sin södra ända sammanhänger med fastlandet. På den af Schäfer reproducerade kartan af 1853 (Buch des lüb. Vogts auf Schonen, Karte I) når Refveln icke fullt upp till Hobackens sydända. Den slutar nära det smala sund, »Slussan», som utgör inloppet till Bakdjupet, d. v. s.

¹⁾ *Hobacken* är den nuvarande formen af namnet. Äldsta formen är *Hop*, som förekommer i en nedertysk urkund från år 1352 (Hans. Rec. I, 1. 175); och denna form har ordet bevarat i nedertyskan (Vogtsbuch § 484 under år 1505). På danska blef *Hop* ljudlagsenligt *Hob* efter midten af 1300-talet. Det förekommer i det af Schäfer såsom bilaga till »Buch des lüb. Vogts» tryckta tullregistret i formerna *Hoben* (bestämd form), *Hööv*, *Hööv* (se §§ 38, 44, 39, 40 b). Formen med *w* är skånsk. På kartor från 17:de och 18:de årh. benämnes ön *Hof* och *Hofven*. Ordet är städse mask., men det oaktadt anser jag det vara samma ord som norsk-isländska *Hóp*, neutr. Detta betyder enligt Fritzner, Ordbog over det gamle Norske Sprog, *liden indesluttet Bugt af Søen*. Namnet har utan tvifvel ursprungligen varit tillagdt vattnet mellan ön och fastlandet, det nuvarande Bakdjupet, men har sedan öfverflyttats på ön. Analogi härtill har man på Island: *Vestrhóp* och *Austrhóp* äro distrikt i Húnavatns sýsla på Nordlandet, hvilka benämnts efter ett vatten *Hóp* (Kálund, Bidrag til en hist.-topogr. Beskrivelse af Island II, s. 13). En ännu mera slående analogi finner man i Eiríks saga hins rauða, Storms upplaga, s. 37. Vi komma att närmare yttra oss om detta ortnamn på annat ställe.

vattnet mellan fastlandet och Hobacken ¹⁾. Gamla personer i Falsterbo hafva försäkrat mig, att ännu på 1840 talet djupet i »Slussan» var så stort, att fartyg, som lågo sex fot djupt, kunde inlöpa der. Nu äro förhållandena mycket förändrade. Af storm och vågor har sand uppkastats och Refveln ökats, så att den nu sträcker sig 900 steg i norr förbi »Slussan» utanför Hobacken, från hvilken den skiljes genom ett smalt sund, som vid dagligt vatten är föga mer än en fot djupt; större är nu icke heller djupet i Slussan. Äfven djupet i Flommen är ringa; vid lågt vatten kan man torrskodd gå öfver till Refveln på flera ställen.

Då Refveln på så kort tid undergått så stor förändring, kan man göra sig den frågan, om den icke helt och hållet är en nyare bildning, som tillkommit efter den hanseatiska tiden, då *den ingenstädes omnämnes i urkunder*, som röra Falsterbo under den nämnda perioden.

Professor Schäfer har »Einleitung» sid. CXII ff (jfr. hans Karte II) antagit att Refveln fans under medeltiden. Han låter Danzigs fit upptaga stranden öster om Flommen och till Refveln förlägger han de danska fiskarens bodar. De s. k. »Grumbodarna», der »grumkarlarna» beredde biprodukter af sillaffallet och hvilka enligt en urkund (Schäfer, Einleitung s. LIX) skulle ligga minst 160 fot från Danzigs fit, förlägger Schäfer till norra ändan af Refveln ²⁾.

När Professor Schäfer kom till dessa resultat, kan det förklaras endast deraf, att han som utlänning icke kunnat tillräckligt tillgodogöra sig de upplysningar, som kunna inhemtas på sjelfva orten, eller icke vid sitt besök i Falsterbo och Skanör sammanträffat med tillräckligt ortkunniga personer. Alla äldre innevånare i Falsterbo känna mycket väl »Grumhöjebackene», som ligga öster om Flommen och tydligen äro den plats, der Grumbodarna varit uppställda. »Grumhöjebackarna» äro låga kullar, som småningom uppstått i följd af den handtering, som drefs på platsen ³⁾.

¹⁾ Med denna karta öfverensstämmer topografiska kårens karta.

²⁾ Om Schäfers nuvarande åsigt i denna fråga se längre ned.

³⁾ Dessa kullar träffas nära Flommens strand omkring 70 meter norr om den punkt, der den breda gata, kallad Fädriften, som går mellan Fede-

Det är genom traditionen äfven väl bekant, att de mycket tydliga spår af boplatser, som finnas öster om Flommen på en långsträckt höjdrygg, som löper längs Fedevångens vestra gärde och längre söderut, härröra från fiskarens under den tid sillfisket pågick (juli—oktober) begagnade bodar och kojor. Verkställda undersökningar, som vi skola närmare omtala här nedan, hafva till fullo ådagalagt traditionens öfverensstämmelse med verkligheten ¹⁾).

Deremot kunna inga lemningar af bebyggelse upptäckas på Refvelns yta. Detta kunde visserligen bero derpå, att Refveln vid stark vestlig storm öfversköljes af böljorna. Men verkställda undersökningar visade att Refveln icke heller under ytan gömmer något kulturlager. Talrika borrhål togos vid Refvelns nedre ända, vid dess midt och längre i norr, men man fann endast den hvita rena sanden samt någon gång en smal, svart rand, uppkommen genom förmultnad tång.

För en jämförelses skull anställde jag äfven gräfningar i södra delen af Hobacken. Två skärningar togos, en 700 steg norr om »Slussan» och en 750 steg längre i norr. Höjden öfver hafvet på dessa punkter kan jag icke angifva exakt, men har beräknat att den var på det förra stället något öfver 1,5 meter, på det senare något öfver 2 meter. På det förra stället visade

vången och åkerfälten i norr, mynnar ut mot stranden. När man gräfvit i dessa kullar, träffar man på en massa, som liknar fint mjöl, af kaffebrun färg. Det är affall från beredningen af biprodukter vid sillsaltningen.

¹⁾ Linné har vid sitt besök i Falsterbo (1749) sett dessa fornlemningar och genom innevånarna lärt känna deras ursprung; hans beskrifning är ganska träffande, då han i Skånska resan s. 230 yttrar: »Rudera efter Lybeckska bodarna synas norr om slottet såsom små upphöjda åkerfält, der Lybeckarne fordom skolat haft sina fiskeläger.» — Äfven Gillberg känner dessa fornlemningar och deras ursprung; det heter i »Beskrifning öfver Malmö Hus Län (1765), sid. 20: »Falsterbo . . . har söderut Rudera af ett Slätt, så ock vid Stranden lämningar af Lybeckarnas Fiskebodas, hvilka till Sillsaltningen fordom varit brukade.» — Schäfer har »Einleitung», kap. IV, visat att fisket förnämligast bedrefs af danska fiskare, medan nedsaltningen och exporten verkställdes af tyskar. Lybeck var emellertid icke blott det samhälle, hvars medborgare i störst antal besökte Falsterbo, utan äfven den stad, som längst upprätthöll förbindelsen. Det är därför som synliga minnen från sillfiskets tid i allmänhet tilläggas Lybeckarna.

skärningen hafssand med talrika mörka ränder, troligen af tång eller möjligen af förmultnad vegetation, som funnits på platsen. På en meters djup träffades två skenben af nötkreatur, på ett djup af 1,70 meter alfven, bestående af brun sand. — På det senare stället var det öfversta lagret grått intill ett djup af $\frac{1}{4}$ meter, antagligen färgadt genom multnade gräsrötter. Längre ned var sanden öfverhufvud hvit, men genomskuren af mörka ränder liksom på det förra stället. På ett djup af 1,80 meter hittades ett stort stycke helt och hållet till rost förvandladt jern, som vid beröring föll sönder. I nivå med jernet fans en rand af stridare sand, men intet, som antydde ett kulturlager. Skärningen togs omkring 500 steg söder om vägen, som nu leder ut till Skanörs hamn (grundlagd på 1870-talet), och på denna del af Hobacken (söder om vägen) ser man inga spår af gamla bostäder. Norr om vägen träffar man deremot de bekanta »sandhålorna» (se längre ned III), som utan tvifvel härröra från fiskarenas bostäder.

De ofvan omtalade djurbenen voro starkt förmultnade; jernet, som hittades, var, såsom nämndes, i upplösningstillstånd. Dessa föremål måste därför länge hafva legat i jorden och sannolikt hafva de kommit dit på den tid, då trafiken här var lifligast, d. v. s. under den hanseatiska tiden. Denna del af Hobacken har då varit låg och föga höjt sig öfver hafvet. Genom uppkastad sand har den sedermera vuxit i höjden en meter eller mera.

Det är troligt att äfven längre söderut naturkrafterna samtidigt varit verksamma till landets förändring, och då vi vid undersökningarna i Refveln icke träffade något kulturlager eller något, som antydde Refvelns tillvaro i äldre tid, är det antagligt, att denne är i sin helhet en nybildning, uppkommen genom af hafvet uppkastad sand.

Till ett sådant resultat komma vi äfven på annat sätt. Danzigs fit låg emellan Lybecks och vestra stranden. Striden mellan dessa städer föranleddes deraf, att den förra stadens ombud påstodo att Lybeckarna inkräktat på dess fit, som derigenom lidit minskning till bredden. Lybeckarna åter påstodo, att minskningen uppstått på andra hållet, i vester, och berodde derpå,

att under svåra stormar stranden blifvit bortsköljd; äfven skulle stranden hafva minskats derigenom att fiskarena derifrån bortfört sand som ballast ¹⁾. Det är ej troligt att dylika påståenden kunnat framkomma, ifall Refveln funnits. Ty äfven om vågorna vid stark storm kunna slå öfver denna, förlora de dock genom den sin kraft och kunna icke utöfva någon inverkan på stranden öster om Flommen. Att påstå det fiskarena hemtat ballast i närheten af Danzigs fit, vore, ifall Refveln funnits, i högsta grad orimligt. De skulle då hafva gått öfver Refveln och Flommen, för att på dennes östra strand hemta en vara, som allra bäst kunnat tagas på Refveln.

Det är emellertid möjligt att Refveln funnits under Medeltiden som undervattensrefvel, och den har icke så synnerligen långt efter medeltidens slut höjt sig öfver vattnet ²⁾. Ty på en karta öfver Skanör och Falsterbo, som blifvit upprättad 1661 och förvaras i landtmäterikontoret i Malmö, är Refveln antydd. Kartan är dock mycket dålig och återgifver landets form så illa, att man ingenting kan afgöra om Refvelns utsträckning i norr på den tiden. Hobacken saknas på denna karta.

Det är emellertid icke blott Refveln, som får betraktas som nytt land. Hela den sydvestra udden, der Falsterbo fyr nu står, har utan tvifvel tillkommit derigenom, att sand uppkastats af hafvet efter den tid, då sillfisket och handeln florerade. Vid gräfnings- och borrhningar har jag här funnit samma förhållanden som på Refveln och inga spår af kulturlager. Den gamla stranden har gått helt nära vester om den gamla fyrplatsen, Kolbacken, i hvarje fall innanför det inhägnade område, som kallas »Stora Kålhagen» ³⁾. Äfven södra randen af landet har till-

¹⁾ Schäfer, Einleitung, s. CIII, efter en urkund från Kristian den andres tid.

²⁾ Vid södra kusten fins nu en undervattensrefvel, som kanske snart nog som en ö kan blifva synlig öfver vattenytan.

³⁾ På kartor från åren 1765 och 1780, som upprättats för att visa flygsandens utbredning och som förvaras i Malmö landtmäterikontor, äro både Refveln och den närmaste med Refveln sammanhängande delen af landet betecknade såsom betäckta med flygsand. Detta är nu visserligen oriktigt; ty den sand, som kastas upp från vesterhafvet, har ett gröfre gry och sättes icke så lätt i rörelse af vinden. Men man finner deraf, att dessa områden

vuxit sedan forntiden, enligt af D:r Stolpe verkställda borrhningar ¹⁾).

I detta sammanhang vilja vi upptaga till behandling äfven en annan fråga rörande de gamla terrängförhållandena vid Falsterbo. I urkunder från åren 1352 och 1354 omtalas en ort »Holm» och »Munkaholm» vid Falsterbo ²⁾. Af det sammanhang, i hvilket namnet förekommer i urkunden från 1352, finner man att denna *Holme* eller *Munkholme* måste sökas på vestkusten (Schäfer, Einleitung s. XI). Schäfer har ansett denna vara identisk med Refveln. Af det föregående finna vi, att detta ej är möjligt, utan med detta namn kan icke hafva betecknats något annat än den höjdsträckning, på hvilken de danska fiskarena hade sina bodar. Denna höjdsträckning har i forntiden varit en ö eller halfö. Att så varit förhållandet finna vi bestyrkt genom ett gammalt dokument. I ett förslag till privilegier för staden Lybeck af 1352 uppdrogos de gräuser, som staden önskade erhålla för sin marknadsplats vid Falsterbo. Till sist infördes i förslaget denna bestämmelse: *quod aqua ab ecclesia danica usque ad bodas Grumboden vocatas defluens jus Lubicense et Danicum separat seu distinguit* ³⁾).

Här kan icke vara fråga om en dansk kyrka, som legat der den nuvarande sockenkyrkan i Falsterbo träffas. utan med *ecclesia danica* menas i detta dokument en dansk kyrka eller ett danskt kapell, som Schäfer förlagt till en punkt vesterut från Falsterbo slott. Här har man funnit spår af ett kapell, liggande nära södra ändan af samma långsträckta och smala ås, på hvilken de danska fiskarena hade sitt läger (se kartan). Då södra ändan af Lybecks fit låg närmast österut härifrån, måste »ett vatten, som skiljer danskt och lybeckskt rättsområde», vara ett vatten, som i öster begränsat den nyssnämnda åsen. Tillvaron

för landtmätarna tett sig på samma sätt som de med flygsand betäckta, vegetationslösa områdena.

¹⁾ Om den af oss s. k. Kanalkartan och den genom denna karta uttalade uppfattningen af de gamla kustförhållandena vid Falsterbo se längre ned, afdelningen II.

²⁾ Hanserecesse I, 1, 175; Lüb. Urkb. III, 214, 215, 217.

³⁾ Schäfer, Einleitung, s. CXII.

af ett forntida vattendrag i denna terräng kan också påvisas. Öster om platsen, der *ecclesia dunica* legat, träffas en ungefär 33 meter bred sänka, som är utmärkt genom en särdeles saftig gräsväxt. Ehuru denna sänka nu icke liknar ett kärr, bär den likväl namnet »Lyktekärret», hvilket hänvisar till ett forntida vattendrag ¹⁾. Denna sänka är äfven mycket tydlig i södra delen af Fedevången, ehuru den der breder ut sig. Längre i norr är den vestra begränsningen fullt märkbar 30—40 meter innanför vallen, ända upp till norra ändan af Fedevången. Däremot är en östlig begränsning icke längre märkbar ett par hundra meter norr om Fedevångens södra gräns.

För att närmare undersöka beskaffenheten af det vattendrag, som här en gång måste hafva funnits, lät jag upptaga gropar och borrhål i sänkans midt inom Fedevången, dels nära södra gränsen dels omkring 100 meter längre i norr ²⁾. Följande förhållanden kommo härvid i dagen. Öfverst fans ett torrt lager af sandmylla, men redan på ett djup af 20 à 30 cm var jordmånen mörk, genomdränkt af vatten och illaluktande. I detta lager träffades åtskilliga kulturföremål: tegelbitar, krukskärfvor och bitar af bearbetadt trä; äfven ett förrostadt jernstycke samt djurben kommo i dagen. Detta kulturlager hvilade på ett omkring 20 cm tjockt lager af sandblandad torvfjord, efter hvilken alfven, bestående af ren sand, kom. Det djup, på hvilket alfven träffades, vexlade mellan 1,20 och 1,60 meter. Vatten började vanligen fylla det upptagna hålet, när det nått ett djup af en meter. Tvenne prof togos från det understa lagret (torflagret) och hafva blifvit undersökta af Professor B. Jönsson. Det ena togs ungefär 100 meter norrut från Fedevångens södra gränsvall, det andra från Lyktekärret, 10 meter söder om samma gränsvall. Om undersökningens resultat har Professor Jönsson meddelat.

»Profvet från Fedevången innehöll hvit kiselsand samt brun

¹⁾ Förra delen af namnet »Lyktekärret» härleder sig tydligen från »Lyktan», namnet på den gamla fyren, som fans på Kolbacken. Linnés Skånska resa s. 230.

²⁾ Sänkan hade på det sistnämnda stället en bredd af 70 steg (omkr. 50 meter).

jord. I den senare träffades frön af *Scirpus lacustris*, *Schoberia maritima*, *Blitum*- och *Chenipodium*arter, *Rumex maritima*. Dessutom funnos *sötvattensalger* samt mossor. Floran härrör från en fuktig eller vattentäckt lokal med *sött vatten*. Det andra profvet (från Lyktekärret) innehöll frön och rester af samna arter och vextslag som det förra samt dessutom *Potamogeton* och en *crucifer* (ant. *Thesdalia* eller *Lepidium*). Den senare lokalen har möjligen varit mera fuktig eller vattenrik, men differensen är icke stor och beror kanske endast derpå, att lokalen varit en annan.»

Detta utlåtande talar tillräckligt tydligt och behöfver icke af oss ytterligare kommenteras. Att i det ena profvet förekommo frön äfven af en vext, som icke är vattenvext (*Thesdalia* eller *Lepidium*), har ingenting att betyda, då de kunna blifvit ditförda af vinden från en närbelägen, torrare lokal.

Då i privilegieutkastet af 1352 det i fråga varande vattnet säges sträcka sig ända upp till »Grumbodarna», lät jag upptaga en grop äfven längre upp i Fedevången, rakt norrut från de förut nämnda borrhålen. Denna grop upptogs 100 meter från norra gränsvallen samt på ungefär samma afstånd från den vestra. Någon afvägning af jordytan kunde jag vid tillfället icke åstadkomma. Men ytan låg betydligt lägre än den höjdsträckning, på hvilken vestra vallen är uppförd. Åt andra hållet, österut mot Falsterbo, kunde ingen höjning i marken förmärkas (jfr ofvan). I gropen kom redan på en meters djup vatten samt alfven bestående af strid grus. I det öfversta torra lagret af sandmylla hittades enstaka kolbitar, intill ett djup af 40 cm. Emellan detta lager och alfven bestod jordmånen af mörkgrå, fuktig sand, genomdragen af svarta ränder. Häre hittades endast ett par djurbensskärfvor, som lågo helt nära alfven. Lagret gjorde intrycket af att vara bildadt i vatten, men härom vågar jag ej yttra mig bestämdt. I alla händelser kan lokalen betecknas som vattensjuk¹⁾. Troligen kan det vattendrag, som här en gång gått fram, riktigast betecknas som ett af säf och andra

¹⁾ Vid gräfning på den högre belägna delen af vången närmare gränsvallen träffades helt andra förhållanden. Ett kulturlager, bestående af sand, aska och kolstybb sträckte sig meterdjupt. Ingen fuktighet fans i detta lager; och äfven under kulturlagret fans hvit torr sand.

vattenvexter uppfyllt trask med enstaka, djupare ställen med öppet vatten. Liknande traskbildningar träffas ännu på flera ställen i markerna omkring Falsterbo.

Närmast för att söka efter en »kajsättning», som är upptagen på den här nedan omtalade »kanalkartan» och förlagd till en punkt öster om *ecclesia danica*, lät jag år 1899 upptaga en graf vid östra kanten af Lyktekärret. Någon kajsättning fann jag icke ¹⁾, men deremot andra egendomliga förhållanden. Strax under flygsanden, som här täckte marken, träffades pålar och kantställda plankor. Jag hann icke fullfölja undersökningen så långt, att jag kunde tyda denna anläggning. Men D:r Stolpe fortsatte undersökningen efter min afresa och har därför lemnat en kort redogörelse. De kantställda plankorna utgjorde kantskoningen till ett afloppsdike och pålarne tjänade till att hålla fast plankorna. Stundom voro plankorna ersatta af i marken nedstuckna stafvar af silltunnor. Från hufvuddiket utgingo sidogrenar. Bredden var omkring tre fot. Flere tunnor träffades nedsatta i jorden i närheten af diket. D:r Stolpe hade, tyvärr, icke tillfälle fortsätta undersökningen till dikets utgångspunkt. En större bod har funnits i närheten och diket har utgjort en afloppskanal för smutsvatten och orenlighet, som ledts ut i Lyktekärret, hvilket troligen på den tid, som här är i fråga, varit djupt och vattenrikt (jfr Professor Jönssons yttranden om torfprovet från Lyktekärret här ofvan) ²⁾. Den nordliga delen af vattendraget, inom den nuvarande Fedevången, var säkert redan vid slutet af medeltiden igengrodd och terrängen hade samma utseende som nu. Det bevisas deraf, att kol och krukskärfvor förekomma högt uppe i kulturlagret.

Det torde genom det föregående vara ådagalagd, att den nuvarande Refveln vid Falsterbo vestra kust icke existerade under

¹⁾ Se mera härom längre ned, afdelningen II.

²⁾ Professor Schäfer upptäckte efter min afresa 1899 ett liknande afloppsdike på en annan del af den gamla marknadsplatsen, nämligen i närheten af stadsporten och Falsterbo hotell. Die Ausgrabungen bei Falsterbo, s. 89; jfr s. 84.

medeltiden. Fiskarena, som lågo på vestra kusten, hade sina läger öster om den nuvarande Flommen. Den höjdsträckning, på hvilkens högsta del deras bodar och kojor voro uppställda, var åtminstone ännu på 1300-talet en ö eller halfö, kallad *Holmen* eller *Munkholmen* ¹⁾, som i vester låg öppen för hafvet och i öster begränsades af ett nu försvunnet vattendrag eller kärr. I denna trakt hade staden Danzig sitt fit och vi skola nu försöka att säkrare och noggrannare än hittills skett bestämma gränserna för detta fit.

Förläning på ett fit vid Falsterbo erhöll staden Danzig år 1368 af konung Albrekt i Sverige, som då i förening med hansestäderna innehade Skåne. Det skulle ligga mellan Lybecks fit och de danska (fiskar)bodarna vid stranden och hafva i längd 66 ruden (1056 fot, 313 meter) samt i bredd 36 ruden (576 fot, 171 meter) ²⁾ Förläningen blef stadfäst år 1370 af Valdemar Atterdag, som till och med visade sig ännu mera frikostig än Albrekt. Stadens fit ökades i längd med 544 fot (till 1600 fot), men bredden är i begge förläningsbrefven ungefär densamma: 580 fot år 1370 mot 576 år 1368 (Schäfer, Einleitung, s. CV f.)

För att fastställa gränsen i norr för Danzigs fit hafva vi en brukbar utgångspunkt i den bestämmelsen att grumkarlarna skulle hålla sig med sin handtering på ett afstånd af minst 160 fot (47 meter) från Danzigs fit (Schäfer, Einleitung s. LX). Platsen der grumkarlarna höllo till är känd. Grumhöjebackarna (se ofvan sid. 54) träffas 130 meter rakt norrut från Fedevångens nordvestra hörn. Vi hafva således att söka norra gränsen för Danzigs fit något söder om Grumhöjebackarna. Då forntida gränsmärken visa sig hafva haft betydelse för senare anordningar

¹⁾ Namnet *Holm* d. v. s. *Holmen* träffas i en på latin affattad urkund af 1352 (Hanserecesse I, s. 106). Namnet *Munkholmen* (*Munkaholm*) i tre urkunder från 1354 (Lüb. Urkdb. III, 214, 215, 217). Det senare namnet härrör tydligen från det preussiska franciskanermunkar tillhöriga kapell, som låg på danska fiskarens lägerplats och omtalas redan 1352. Schäfer, Einleitung s. CXLVI.

²⁾ I det följande hafva vi för bekvämlighets skull räknat fot lika med svensk fot, oaktadt stundom Danzigs eller andra samhällens mått användas i urkunderna. De fel, som härvid uppstå, äro så obetydliga, att de icke spela någon roll i här förekommande fall.

på fälten vid Falsterbo, antager jag, att norra gränsen af Danzigs fit sammanfaller med nuvarande norra gränsen af Fedevången. — Enligt det här ofta citerade utkastet till privilegier för staden Lybeck af 1352 var bland andra önskningsar, som staden framställde, äfven den, att den skulle få besittningsrätt till en ny väg upp till sitt fit, emedan den *redan befintliga vägen, som gick förbi franciskanernas kloster, icke alltid var brukbar för forslingen af varor*. Denna senare väg ledde alltså från vestra stranden upp till Lybeckarnas fit öfver åsen, på hvilken de danska fiskarena hade sitt läger. Jag tror, att vi ännu hafva en lemning af denna väg, bestående i en 8 meter djup grop, som ett stycke söder om den plats, som utpekas som platsen för franciskanernas kloster, genomskär åsen. När man från Fedevångens norra gräns mäter söderut 476 meter — längden af Danzigs fit — kommer man just till gropen söder om franciskanerklostret. Det kan därför icke vara något tvifvel underkastadt, att Danzigs fit sträckt sig i norr och söder mellan de två nämnda punkterna. Vid utläggning af fiten har man naturligtvis, om möjligt, begagnat sig af redan befintliga förhållanden, för att erhålla en lämplig gräns. Vid utstakningen af Danzigs fit har man efter min förmodan tagit vägen, som gick upp från stranden till Lybecks fit, till utgångspunkt och låtit den utgöra fitets södra gräns ¹⁾.

¹⁾ Det ofvan åsyftade stället i privilegieutkastet af 1352 lyder sålunda (Schäfer, Einleitung s. CXI): *approbamas quod platea seu via inter campum Lubicensem et Stetinensem pertransiens pertinet solummodo ad vestram vittam Lubicensem et iterum una alia via ante domum advocati vestri Lubicensis pertransiens ad Casas pannicidarum, nam alia via ante domum fratrum minorum transiens est aliquando luto tam profunda, quod cum bonis vestris non poteritis illa uti* — Jag tror att det fins en lemning äfven af *via ante domum advocati Lubicensis pertransiens*, nämligen en fördjupning, som lik en hålväg genomskär åsen strax norr om *ecclesia danica*. Schäfer förlägger på den karta, som åtföljer hans skrift »Die Ausgrabungen bei Falsterbo,» den lyb. fogdens hus i närheten af *ecclesia dan.*, ehuru på andra sidan Lyktekärret. Vägen har alltså gått tvärt öfver kärret. — Vägen söder om Franciskanernas kloster är troligen identisk med den väg, som under namn af »der Prutzen graven» omnämnes vid uppmätningen af Lybecks fit 1504 och som äfven nämnes i mätningsurkunden af 1513 med uttrycket »der weg by der Prusse vitte», Schäfer, Einleitung s. CV). Äfven Schäfer, som tidigare antog att denna väg gick från norr till söder längs Danzigs fit (Einleitung, s. CV, CVIII och CXII),

Lika säkert och noggrannt kunna vi bestämma det preussiska fitets gränser i öster och vester. Enligt urkunderna skulle fitet i vester gränsa till de danska fiskarens läger samt hafva en bredd af 171 eller 172 meter. Märkena efter fiskarbodarna träffas några få meter utanför Fedevångens västra gärd. Om vi härifrån mäta 172 meter österut, komma vi till en väg, som genomskär Fedevången från norr till söder. Denna väg spelar en helt annan roll än att vara blott väg till böndernas åkrar. Den är tillika ännu en viktig gränsskilnad. Vid samtal med husegare i Falsterbo har jag erhållit följande underrättelser om Fedevångens historia. Detta fält tillhörde tidigare kronan, men har blifvit skänkt till stadens innevånare mot skyldighet att underhålla de allmänna vägarna. Hvarje gård i staden har erhållit sin andel eller rättare sina andelar. Hvarje gårdegare har nämligen erhållit en jordremsa, gående tvärsöfver från öster till vester, i *hvardera* af de två hälfter, i hvilka Fedevången delas genom vägen. En jordegares lotter ligga ingalunda midt framför hvarandra; den hvars lott öster om vägen ligger i norra ändan af vången, kan hafva sin andra lott i södra ändan. Jag tror icke, att det kan vara en tillfällighet, att vägen, som spelat en så viktig roll vid vångens utläggande i lotter, sammanfaller med gränsen för Danzigs fit. Utan tvifvel är vägen gammal och har funnits redan i medeltiden och blifvit anlagd som ett gränsskäl mellan Danzigs och Lybecks områden, då den förra staden fick bevillning på ett fit år 1370 (1368). Danzigs område har utbredd sig på begge sidor om det vatten, som omtalas i Lybecks förslag till privilegier af 1352 och som Lybeck önskade till gräns för sitt fit i vester. Lybeck har alltså icke kunnat genomdrifva sina anspråk, utan fått nöja sig med en östligare gräns.

Vi hafva en yngre berättelse om Danzigs besittning vid Falsterbo. Den är från år 1652 och angifver bredden af Danzigs fit till blott 410 fot, under det att detta fit enligt bevillningen

är nu af den meningen, att denna väg gått från stranden upp till Lybecks fit (*Die Ausgrabungen bei Falsterbo* s. 81). Såsom man finner genom en blick på kartan, synes vägen hafva gått rakt upp till tyska (Lybeckska) kyrkan.

af 1370 hade en bredd af 590 fot¹⁾. Dessa stridiga uppgifter låta dock lätt förklara sig genom kända historiska förhållanden. De preussiska städerna (Danzig) tyckas illa hafva tillvaratagit sina rättigheter i Falsterbo under 14:de och 15:de årh. Både Lybeckarna och andra gjorde inkräktningar på det särdeles väl belägna och värdefulla preussiska fitet. Lybeckarna satte sig faktiskt i besittning af den gräns i vester, som de kräft genom utkastet af 1352, men som de då ej kunde genomdrifva. När i början af 1500-talet Danzig med åberopande af förläningsurkunderna af 1368 och 1370 återfordrade det af Lybeckarna inkräktade området, åberopade dessa såsom grund för sin besittningsrätt häfden. Vederbörande statsmyndighet, d. v. s. den danske kungen, synes icke hafva funnit någondera partens anspråk fullt klara och afgjorde slutligen tvisten år 1530 genom en salomonisk dom: de stridande fingo dela det omtvistade området (Schäfer, Einleitung, s. CIV, not). 410 fot var alltså bredden af Danzigs fit efter år 1530. Genom att fördubbla skilnaden mellan 410 och 580 (170) erhålla vi måttet på det område, som Lybeckarna under tidernas lopp inkräktat från Danzig: 340 fot, mer än hälften af denna stads ursprungliga område. Detta hade tiden närmast före 1530 således varit inskränkt till en bredd af blott 240 fot (71 meter).

Vi hafva i det föregående i korthet redogjort för de åsigter, Professor Schäfer i »Einleitung» (år 1887) uttalat angående förhållandena under den hanseatiska tiden vid Falsterbo vestra kust. Dessa åsigter har Professor Schäfer nu, i sin nya skrift »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» (s. 86ff) modifierat med anledning af undersökningarna på Refveln år 1899 och anser det nu sannolikast att man bör prisgifva Refveln och förlägga de danska fiskarens läger till östra sidan af Flommen. I öfverensstämmelse härmed har Danzigs fit på den karta, som beledsagar skriften, erhållit de gränser i öster och vester, som, enligt hvad vi visat,

¹⁾ Schäfer, Einleitung, S. XLVI. Det i denna urkund uppgifna måttet för längden af Danzigs fit, 1650 fot (så bör man läsa enligt »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» s. 87 not, icke 650, såsom i Einleitung a. st.) beror väl på felmätning (el. felskrifning?). Skilnaden mellan 1650 fot och 1600 fot är icke större än att felmätning kan föreligga (14—15 meter).

måste vara de riktiga ¹⁾. Professor Schäfer finner likväl svårigheter vidlåda den nya åsigten. En svårighet är »die Niederlassungen nach den urkundlich beglaubigten Massen auf dem verfügbar bleibenden Platze unterzubringen.» Vid uppmätning af Lybeckarnas fit 1504 och 1513 togs ett mått från en gränssten nordvest om slottets nordvestra hörn vesterut och fitet skulle här (enligt den lägsta uppgiften) hafva en bredd af 124 famnar eller omkring 212 meter. Härtill slöt sig det preussiska fitet, som enligt den lägsta uppgiften (från år 1652) hade en bredd i öster och vester af 410 fot eller 123 meter. Enligt Professor Schäfers beräkning skulle man få rum för en bredd af minst 335 meter mellan fiskarbodarna (= det preussiska fitets vestgräns) och gränsstenen vid slottet. Men det preussiska fitets bredd är här beräknad för högt: det hade i sjelfva verket år 1513, såsom vi nyss uträknat, endast en bredd af 240 fot eller omkring 71 meter. Om vi hålla oss till detta mått, försvinner svårigheten.

En annan svårighet finner Professor Schäfer deri, att man ej får rum för de danska fiskarens läger, som enligt S. i genomsnitt skulle hafva en bredd af 200 alnar eller 130 meter (Einleitung s. CXIII) ²⁾. Det är emellertid blott fiskarena från en

¹⁾ Schäfers gränser i norr och söder äro andra än de jag antagit. Han utgår nämligen från en punkt omkring 65 meter söder om Fedevångens nordvestra hörn. Här visade man honom ett stycke utanför gärdet fyra stenar »die so zusammengelegt waren, dass ein etwas 25 cm starker Pfahl zwischen ihnen eingesetzt werden könnte». Här skulle hafva varit det preussiska fitets nordvestra gränspåle. Det är väl sannolikt, att stenarna utgjort stöd för en gränspåle, men denne har utan tvifvel tillhört fiskarlägret och icke Danzigs fit. För Professor Schäfers nord- och sydgräns fins intet som helst stöd i nu bestående förhållanden.

²⁾ Professor Schäfer yttrar, Die Ausgrabungen bei Falsterbo s. 86: Westlich von der Danziger Grenze sollen noch die dänischen Fischerlager mit durchschnittlich 200 Ellen Platz finden, während die Kulturschicht, nach Söderbergs Bohrungen, doch ungefähr 45 Schritt westlich vom Felde Fiden endet.» Det är riktigt, att jag upptog några borrhål på stranden vester om fiskarbodarna, och att de som upptogos närmast stranden icke visade något kulturlager. Jag vill emellertid icke hafva tydt detta så som om jag ansåge att den yttre stranden här skulle vara nytt land. Mina undersökningar här drefvos icke i den omfattning, att jag kan våga ett sådant påstående. Jag finner det tvärtom numera sannolikt, att stranden innanför Flom-

ort, Århus, om hvilka man vet, att de fått sig ett så bredt område tilldeladt. Detta skulle mäta 110—114 alnar i norr och söder, 192—199 $\frac{1}{2}$ alnar i öster och vester (Schäfer, a. st.). Söder om Danzigs område fins likväl tillräckligt utrymme för ett läger af denna utsträckning. På Karte II i »Das Buch des Lüb. Vogts auf Schonen» har Professor Schäfer sjelf förlagt Århusfiskarena näst sydligast af de danska fiskarkolonierna, på en punkt å Refveln ungefär midt för *ecclesia danica*. Äfven denna svårighet bortfaller således och i sjelfva verket torde ingen fråga rörande det gamla Falsterbo vara så väl utredd som den om belägenheten af de preussiska städernas marknadsområde, tack vare urkundernas tydliga uppgifter och öfverensstämmelse med ännu bestående förhållanden.

Genom läget af Danzigs fit är äfven läget af Lybecks bestämdt. Det senare låg omedelbart öster om det förra, men hade ännu större utsträckning både i norr och söder. Det blef med anledning af processen med Danzig uppmätt både 1504 och 1513. Men oaktadt talrika mått på gränserna meddelas, torde det vara omöjligt att exakt uppdraga dessa, enär de föremål, som togos till utgångspunkter för mätningarna, äro försvunna eller ligga dolda under flygsanden. Svårigheten ökas deraf, att mätningarna 1504 och 1513 icke gäfvo samma resultat. I hufvudsaken är dock läget bekant och rätt angifvet af Professor Schäfer på hans kartor.

Beträffande de främmande städernas besittningar vid Falsterbo vill jag ännu göra ett par anmärkningar. Gränserna för fiten utmärktes på fältet »palis sive crucibus», som förmodligen nedsattes hufvudsakligen i vinklarna. Ett fragment af ett dylikt gränsmärke är möjligen den bit af en påle, som vid sökandet efter den här nedan omtalade kanalen hittades omkring 170 meter sydväst om Falsterbo södra stadsport. Pålen har varit en rund

men icke undergått någon förändring sedan forntiden, utom allra längst i söder.

stock af fur. Det bevarade stycket har en tjocklek af 24 cm och är 35 cm långt. Det är tvärt afsågadt i den nedre ändan. Denna ända stod nere i alfven och så mycket har bevarats af stocken, som befunnit sig i ständigt våt jord. Öfre delen har ruttnat bort. Inga stenar funnos omkring den. Men kulturlagret har här en mäktighet af omkring en meter. Då pålen således varit med åtminstone en meter af sin längd nedgräfd i jorden, har den kunnat stå fast utan särskildt stöd. — Enligt Schäfer Einleitung s. CIX (jfr Die Ausgrabungen bei Falsterbo, s. 89) stötte Stralsunds, Greifswalds och Anklams fit tillsammans i denna trakt. Möjligen har pålen stått i föreningspunkten. Jag är mycket benägen att antaga detta. Ty, såsom nedan närmare omtalas, utgick från den punkt, der pålen hittades (på kartan utmärkt med en ring), i forntiden i nordvestlig eller rättare i vestnordvestlig riktning en dalgång, som utgjorde skillnaden mellan två bodrader. Det passar mycket bra att antaga, att denna dalgång utgjort gränsskillnaden mellan Stralsunds och Greifswalds fit. Man har vid gränsens utstakande, om möjligt, begagnat sig af naturliga gränsmärken. Om Greifswalds fit heter det, att det skulle ligga mellan tyska kyrkogården (i vester) och en obekant gränsvall (i öster), samt emellan Stralsunds fit och hafvet (Schäfer, Einleitung, s. CIX). Den tyska kyrkogårdens läge är numera bekant och ett område öster om denna kommer att ligga söder om dalgången. Om man antager, att fitets gränslinie gått parallelt med den nuvarande vägen, som leder från stadsporten ned till sjön — ett antagande, som är ganska rimligt, då denna väg utgör en fortsättning på hufvudgatan i Falsterbo — samt antager att stranden ökats med omkring 60 meter sedan forntiden, får man följande mått för Greifswalds fit: längd 300 meter, bredd 130 meter och ytinnehåll omkring 39000 kvadratmeter. Detta synes vara antagliga mått för ett fit, tillhörigt en stad, som icke var en af de mest betydande ¹⁾.

Vi hafva ofvan omtalat, att i Malmö landtmäterikontor en karta öfver Skanör och Falsterbo förvaras, som blifvit utförd år

¹⁾ Det preussiska fitet hade enligt bevillningen af år 1370 ett ytinnehåll af 81,700 kvadratmeter. Lybecks fit var mycket större.

1661 eller strax efter det Skåne öfvergått till Sverige. Kartan är, såsom redan nämnts, dålig och icke mycket upplysande för de frågor, som här sysselsätta oss. Af kartan får man dock den upplysningen, att då ännu tre främmande städer hade sina kompaniehus vid Falsterbo: nämligen Lybeck, Danzig och Stettin ¹⁾. Tyvärr får man alls intet besked om deras läge. Läget af Lybecks kompaniehus är emellertid numera säkert känt, ty det var på den tiden samma byggnad som tidigare varit Lybeckarnas kyrka (se afdelning IV). Danzigs kompaniehus har legat i södra ändan af Danzigs fit. Det skulle nämligen ligga i närheten af Lybeckska gränskorset på «Ugglen» ²⁾ (Schäfer, Einleitung, s. CV).

Stettin hade sitt område norrut. Uppgifter saknas både om längd och bredd. Men läget är bekant. Det slöt sig nämligen omedelbart till Lybecks fit. Efter anvisning af en gammal borgare i Falsterbo, förre sjökaptenen Petersson, fick jag se en plats i Falsterbo vång, der det fans omisskänneliga spår af en tegelstensbyggnad; talrika skärfvor af både mur- och taktegel samt murbruk och djurben lågo kringströdda i sanden på en liten af naturen danad kulle. Byggnaden synes hafva varit omkring 25 steg lång i öster och vester. Möjligen har Stettins kompaniehus legat här. Platsen träffas i Nyvång 690 steg från södra gårdet samt 248 steg från västra gårdet, icke långt från prestledet ³⁾ (i ostsydostlig riktning från detta).

II.

När det på våren 1899 blef bestämdt, att undersökningar skulle företagas vid Falsterbo, företeddes från Antiquitetsakademien ett enda dokument rörande tidigare undersökningar på

¹⁾ Dessa omtalas äfven i den relation om Danzigs fit, som är tryckt hos Schäfer, Einleitung, s. XLVI f. (se ofvan sid. 64f.).

²⁾ Så kallades sydvästra området af halfön, innanför Kolbacken.

³⁾ En grind, på vångens västra gårde, ut mot Flommen. Grinden kallas så, emedan i äldre tid, då den nuvarande landsvägen till Falsterbo icke fans, presten for genom grinden, när han färdades mellan kyrkorna i Skanör och Falsterbo.

platsen. Detta dokument bestod i en karta, som icke var signerad och som vi därför af anledning, som strax skall blifva begriplig, vilja kalla »kanalkartan». Denna karta är i liten skala och visar sig stå i ett intimt förhållande till Schäfers karta II i »Das Buch des lüb. Vogts auf Schonen». Men den innehåller äfven åtskilligt nytt. Refveln betecknas som en nybildning och en »gammal strandlinie» går långt innanför den nuvarande både i vester och söder. Det märkligaste med denna karta är dock, att den upp-tager ett helt system af kanaler, som genomskära fälten sydväst och vester om det nuvarande stadsområdet. En kanal skall enligt kartan hafva mynnat ut i hafvet i närheten af Kolbacken; den går först i nordöstlig riktning samt derefter med en böjning ett stycke öster om »Danska kapellet» rakt i norr uppåt den nuvarande Fedevången. Denna kanal kallas på kartan »Preussiska grafven». Från den punkt, der denna kanal böjer sig rakt i norr, utgår en annan kanal i sydöstlig riktning ned till Östersjön (något sydväst om slottet). En tredje kanal skär den först-nämnda (»Preussiska grafven») samt går från haf till haf, från vestkusten till sydkusten. Kartans upphofsman har tydligen tänkt sig den breda grop, som fins ett stycke söder om Franciskanernas kapell, såsom ett spår af denna kanal. Från denna punkt utgår kanalen rakt i öster, böjer sig vid Fedevångens östra gräns mot sydost och söder samt utmynnar i Östersjön ett stycke vester om den väg, som nu går från Falsterbo stadsport till stranden. Enligt kartans skala skulle dessa kanaler haft en bredd af minst 30 meter, men härpå bör ingen vikt läggas, då det tydligen icke varit upphofsmannens mening att angifva kanalernas mått, utan endast deras hufvudsakliga riktning. — Kartan innehåller ännu åtskilliga märkliga saker, men vi behöfva icke här upptaga utrymmet med deras omtalande, då kartan blifvit utförligt beskrifven och äfven afbildad af Professor Schäfer i »Die Ausgrabungen bei Falsterbo» (s 76ff)¹⁾.

¹⁾ Jag skall dock här nämna några ord om en på kartan utsatt linie, hvars betydelse Schäfer icke lyckats utreda. Denna linie, som på begge sidor är omgifven af punkter, börjar vid Fedevångens södra gräns, följer till en början vestra kanten af den »Preussiska grafven», går öfver denna och fortsätter söderut förbi den på kartan upptagna »gamla Strandlinien» till den

I urkunderna omtalas inga kanaler. Vi lära känna endast ett sätt för varornas in- och utskeppning, nämligen genom hästar och vagnar, som gå ut i vattnet. Överflyttningen från vagnarna till de på redde liggande fartygen eller tvärtom verkställdes med tillhjälp af pramar. Men antagandet af tillvaron af kanaler, på hvilka smärre flatbottnade farkoster kunnat framföras, är mycket tilltalande. Kanaler kunde icke vara svåra att åstadkomma i en terräng så beskaffad som vid Falsterbo. Att de icke omtalas i urkunderna kunde hafva sin grund i hvarjehanda anledningar: icke alla, kanske icke ens flertalet bodegare på marknadsplatsen kunde hafva gagn af dem; det andra forslingsättet, med vagnar och pramar, måste därför i alla händelser hafva varit i bruk. Det var också tänkbart, att kanalerna tillhört en äldre period, från hvilken skriftliga källor flyta sparsamt, och att de under den senare hanseatiska tiden, från hvilken vi hafva bäst kännedom om lifvet på den skånska marknadsplatsen, varit öfvergifna och småningom fått förfalla. Vi tviflade därför icke på att kartan med sina kanaler meddelade något både nytt och riktigt. De väckte också i hög grad vårt intresse. De uppenbarade för oss ett nytt drag på den lifliga tafla, som måste hafva tett sig för en åskådare af det rörliga och bullrande marknadslifvet under sommarmånaderna vid Falsterbo. En undersökning af kanalerna vore af stor vikt. Genom en noggrann kännedom om deras riktning kunde måhända uppslag fås till lösningen af andra frågor, särskildt beträffande fitens gränser. Man kunde äfven vänta att i dem göra intressanta fynd, då dylika vatten, som

nuvarande strandlinien, ett stycke öster om »Kolbacken». Först när jag skref ned ofvanstående redogörelse för kanalkartan, kom jag till insikt om hvad denna linie skall utmärka — det är uppenbarligen ingenting annat än ståltrådsstängslet, hvarmed »Parken» är inhägnad i vester. Denna iakttagelse har en viss vikt för uppfattningen af kartan. Jag inser nämligen nu, att »Preussiska grafven» icke, såsom jag tidigare föreställde mig, har något att göra med Lyttekärret, utan af kartans upphofsman är förlagd längre i öster. Det är nu äfven begripligt, hvarför den ofvannämnda (sid. 61), på kanalkartan upptagna »kajställningen» (eller rättare det som af kartans upphofsman blifvit så benämndt) icke anträffades. Den är förlagd till östra kanten af kanalen; då jag sökte den i kanten af Lyttekärret, sökte jag den alltså för långt i vester.

genomlöpa befolkade platser, bruka vara repositiorier för alla-handa bortkastade saker.

Det var sålunda med ganska stora förhoppningar om en riklig lön för mödan som jag skred till utförandet af planen att undersöka dessa kanaler. Dessa förhoppningar blefvo svårt gäckade.

Lämpligast hade varit att börja med undersökningen af den kanalsträckning, som gick tvärt öfver Fedevången, emedan man här ej var hindrad af flygsanden. Men här mötte ett annat hinder, nämligen den ännu på rot stående grödan. Af denna samma kanal valde jag därför till undersökning den del, som enligt kartan skulle öster om Fedevången gå ned till sydkusten. Oakadt kartans ringa noggrannhet var det likväl icke svårt finna hvar upphofsmanen antagit kanalen gå fram. Flygsanden betäckte fältet, men den har vanligen lagt sig så, att den nya ytan återspeglar den ursprungliga ytans form. Helt nära gårdet, som begränsar Fedevången, var en smal dalgång eller rättare sänka i marken, som gick i sydostlig riktning. Man kunde vara så mycket säkrare på att kartans upphofsman tänkt sig kanalen här, som denna sänka låg midt emot den punkt på vestra sidan af Fedevången, der kanalen skulle mynna ut i vester. Här företog jag alltså gräfningar; och var syftet till en början uteslutande att konstatera kanalens tillvaro och utforska dess byggnadssätt¹⁾. Att i detalj redogöra för undersökningarna på denna plats, anser jag icke nödigt, då resultatet blef rent negativt.

Till en början togos två smala skärningar tvärs öfver sänkan på ett ringa afstånd (20 och 50 meter) från vallen; och här träffades förhållanden, som ansågos gifva stöd åt antagandet af en forntida kanal. Under flygsanden utgjordes jordmånen af sandmylla. Vatten träffades redan på ett djup af 1,10 meter under sänkans lägsta nivå. Vid grafvens ändar voro silltunnor, eller rättare, såsom det tycktes, afskurna delar af silltunnor, ned-

¹⁾ Vid val af platser för grafvars upptagande var äfven en annan viktig faktor bestämmande, som intet hade att göra med gräfningarnas syfte. Man måste, så vitt möjligt, söka skona den vegetation, bestående af unga furor, som fans här. Detta bör jag omtala, ifall någon skulle tycka att ingen tydlig plan blifvit följt vid val af punkter för gräfningarna.

satta i jorden sålunda, att öfverkanten föga höjde sig öfver vattenlinien. De stodo på ett afstånd af 12—13 meter från hvarandra. Midt emellan tunnorna träffades omkring 40 cm under vattnets yta ett lager af strid sand eller grus; detta lager tycktes höja sig mot sidorna, der tunnorna stodo. Lagret var starkt mörkfärgadt genom inverkan från det närmast öfver liggande kulturlagret. Man uppgjorde alltså den teorin, att kanalen haft en infattning af tunnor, samt att gruslagret betecknade botten i densamma.

Både bland arbetarna och åskådarna funnos sjömän, som farit vida omkring i världen. En del af dessa förnekade bestämdt att en kanal skulle haft ett dylikt byggnadssätt, andra åter voro böjda för att godkänna teorin. Men äfven hos teorins anhängare började tvifvel inställa sig vid de två grafvar, som derefter upptogos. Dessa gjordes bredare. Den första (n:r 3)¹⁾, togs omkring 40 meter längre nedåt och den andra (4) ungefär 50 meter ytterligare nedåt i kanaleus förmodade riktning. Den förstnämnda gjordes fyra meter, den andra mellan fem och sex meter bred. Man gjorde här samma iakttagelser som vid de två första skärningarna. Tunnor voro nedsatta på 12—13 meters afstånd från hvarandra och nådde med sina öfverkantar föga öfver vattenlinien. Men det som talade emot, att tunnorna voro nedsatta som infattning för en kanal, var att de icke stodo i rad eller tätt intill hvarandra. I grafven n:r 3 träffades i norra ändan 4 tunnor, som af de 4 meter, som voro blottade, upptogo endast två meter och icke stodo i rak linie (se planen sid. 75). I södra ändan framskymtade blott en tunna, som stod i grafvens kant och icke var fullständigt synlig, medan f. ö. de fyra meter, som upptogo grafvens bredd, saknade tunnor. I grafven n:r 4 fanns i ena ändan en tunna (se planen s. 77), i den andra två, af hvilka den ena stod innanför den andra, d. v. s. tunnorna stodo i grafvens, och icke i den förmodade kanaleus längdriktning. Dessa förhållanden voro icke gynnsamma för kanalteorin, men för uppfyllandet af all rättfärdighet söktes ytterligare efter de två tunnraderna. I begge riktningarna, både öster och vester om de

¹⁾ Siffrorna hänvisa till den åtföljande kartan. Utförliga planer af grafvarna 3 och 4 meddelas här nedan (sidd. 75 och 77).

redan upptagna groparna, gjordes skärningar. I öster var sänkan icke längre märkbar och vi kunde icke heller längre återfinna tunnraderna ¹⁾. Åt andra hållet upptogs en graf vid vallen och en annan innanför denna ett stycke in på Fedevången. I den förra återfans den norra tunnraden, men f. ö. voro förhållandena deri olika, att ingen sänkning i det ursprungliga kulturlagret kunde iakttagas. I Fedevången gjordes en skärning tvärs öfver den förmodade kanalens riktning. Flygsand saknades här. Kulturlagret hade en mäktighet af $\frac{3}{4}$ meter. Ingen sänkning fans i jordytan och alfven befans ligga parallelt med denna. Tunnor träffades äfven här, men de stodo blott 6 meter från hvarandra. Borrhål, som upptogs med jordborr på ömse sidor om skärningen, gåfvo samma resultat: ingen sänkning kunde upptäckas i alfven.

Det visade sig alltså, att ingen kanal existerade der den på det undersökta området blifvit utlagd. Att söka efter andra delar af det på »kanalkartan» utlagda kanalsystemet ansåg jag icke behöfligt, då man som visst kunde antaga, att de lika litet existerade i verkligheten som den redan eftersökta delen. Hvad som kan hafva föranlett kartans upphofsman till att antaga tillvaron af kanaler vid Falsterbo, är icke lätt att utfundera. En tid antog jag att det varit iakttagelsen att en vattenfylld basäng (Lyktekärret) en gång funnits strax öster om *ecclesia danica*, som kommit honom på denna idé. Men det kan icke hafva varit fallet, då ingenting tillkännagifver att han haft någon kännedom om detta vatten, och hans kanal med namnet »Preussiska grafven» är förlagd ett icke obetydligt stycke öster om Lyktekärret. Skulle det vara möjligt, att det missförstådda uttrycket »der Prutzen graven» i den lybeckska mätningsurkunden från år 1504 (Schäfer, Einleitung s. CV) varit den yttersta och enda anledningen till denna kolossalt bedröfliga hypotes? ²⁾.

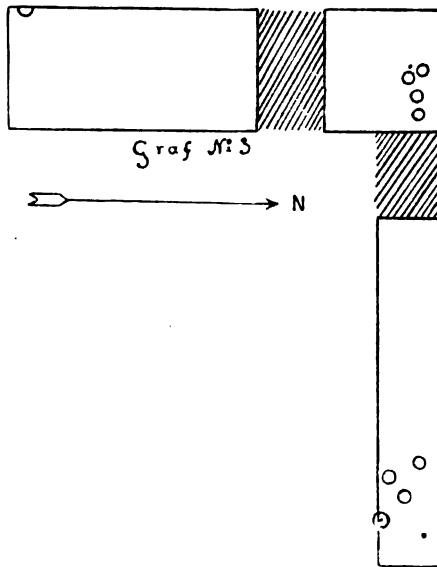
Vinnandet af det negativa resultatet, att kanalkartans kanaler existerade endast i upphofsmannens fantasi, kostade ett

¹⁾ Äfven söder om n:r 4 upptogs en graf, då det på grund af terrängens beskaffenhet kunde tänkas, att kanalen här svängt af mot söder. I grafven träffades tre tunnor, men de stodo samlade i en grupp i triangelform.

²⁾ Om den preussiska »Grafven» (vägen) se ofvan sid. 63, not.

par veckors arbete och medförde dryga utgifter. Man kan säga att dessa utgifter kunnat bättre användas till andra forskningar, t. ex. uppsökandet af hustomter och deras undersökning. Under de gifna förhållandena måste jag likväl yrka, att den hafda mödan och de gjorda kostnaderna icke anses spillda. Ty om jag icke fallit på den idén att efterforska kanalerna, hade kanal-kartan legat i Antiquitetsakademiens arkiv såsom ett tillförlitligt eller åtminstone oemotsagdt dokument. Detta är genom den nyss beskrifna undersökningen förebyggt.

Det är nu vår plikt att söka gifva en riktig förklaring på de under sökandet efter kanalen framkomna företeelserna. För detta ändamål vill jag redogöra för förhållandena vid den 4

meter breda skärning, som vi på kartan betecknat med siffran 3. Jordytans och lagernas höjd öfver hafvet blef här genom noggranna afvägningar uppmätt. Grafven hade en längd af 14

meter. För tidsbesparing blef dock icke hela området genomgräfdt ¹⁾.

Vid södra ändan voro måtten följande:

Jordytans	höjd öfver hafvet . .	2,68 meter.
Kulturlagrets	» » » . .	2,10 »
Alfvens	» » » . .	1,25 »
Grundvattnets	» » » . .	0,95 »

Vidt midten af grafven voro måtten:

Jordytans	höjd öfver hafvet . .	2,46 meter.
Kulturlagrets	» » » . .	1,65 »
Alfvens	» » » . .	0,98 »

Vid norra ändan af grafven voro måtten:

Jordytans	höjd öfver hafvet . .	2,45 meter.
Kulturlagrets	» » » . .	2,16 »
Alfvens	» » » . .	1,40 »

Öfversta lagret utgjordes af flygsand. Kulturlagret bestod af grå sandmylla; dess början var utmärkt genom en mörkare rand, som utan tvifvel uppkommit genom förmultning af vegetation, som bildat sig, innan flygsanden kom. — Det visade sig alltså, att här i forntiden framgått en liten dalgång, som varit djupare än den nuvarande sänkningen ²⁾. Vid de upptagna groparna 1, 2 och 4 voro förhållandena likartade med dem vid n:r 3. De genom uppmätning vunna talen vexlade endast något, sålunda att sänkningen varit djupare vid grafven 1 och 2 än vid 3 och minst djup vid grafven 4, bortom hvilken den icke längre kunde konstateras.

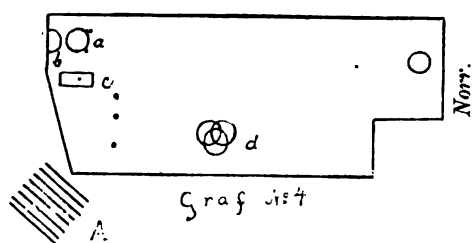
¹⁾ Om den smala grafven, som upptogs vinkelrätt mot graf n:r 3, se följande sida.

²⁾ Det ofvan sid. 85 omtalade gruslagret, som anträffades 40 cm under det nuv. grundvattnets yta, betecknar tydligen grundvattnets ståndpunkt under en äldre period. Grundvattnet har stigit i samma mån som jordytan höjts genom flygsanden.

De anträffade tunnorna stodo med sina öfverkanter endast obetydligt öfver grundvattnet. De voro sällan fullständiga, utan tycktes tvärt afsågade. Det visade sig emellertid vid en tunna, som anträffades i grafven 4 (b på planteckningen här nedan), att den varit fullständig, när den nedsattes. Nedre delen af tunnans var bevarad, men af öfre delen kunde man se spår i sanden; de visade sig som en mörk rand. Endast den delen af tunnans, som stod i ett ständigt vått jordlager, hade bevarats från upplösning, medan den del, som stått i ett jordlager, som var omvexlande vått och torrt, förmultnat.

För att säkert få reda på hvad tunnorna hade att betyda och hvilket ändamål de tjenat, gjordes ett par mindre gräfningsar. Mera medhans icke, då de föregående undersökningarna medtagit så lång tid.

I närheten af graf n:r 3 upptogs i norra tunnradens riktning en nära 2 meter bred graf, som var öfver 11 meter lång. I större delen af denna graf funnos inga tunnor, men på ett ställe fans en grupp af 4 tunnor, som stodo i sicksock (se teckningen sid. 75). Dessa voro djupt nedsatta i alfven och temligen fullständiga. I den ena funnos bland sand rester af en björkrisqvast och botten af en spånkorg. Två andra voro fulla af kosmuts; den fjerde innehöll kosmuts samt äfven tydliga spår af att hafva blifvit använd som afträde ¹⁾.

Vid graf n:r 4, af hvilken här meddelas en planteckning, gjordes en utgräfnings vid sydöstra hörnet. Här träffades alldeles

¹⁾ I midten af den ena tunnans var en tunn påle nedslagen. En annan påle något tjockare (15 cm) stod i närheten af tunnorna, och det var mycket ofta fallet, att tunna pålar träffades i närheten af tunnorna. Tunnorna saknade

under flygsanden ett lergolf (vid A). Tunnor träffades på fyra meters afstånd i grafven vesterut. Dessa tillhörde otvifvelaktigt olika perioder. En tunna (a) befans djupt nedgräfd i alfven, så att dess öfverkant stack föga upp öfver alfvens yta; den var bevarad till 75 cm af sin höjd; vid dess kanter voro två tunna pålar nedslagna. Nära denna träffades en tunna, som med sin underkant stod i alfvens yta. Endast 25 cm af stafvarna voro bevarade, men man såg, såsom förut är nämnt, spår af tunnans öfre del i sanden. Kulturlagret hade på detta ställe en tjocklek af 1,10 meter. Om vi antaga, att tunnans haft en höjd af 80 cm, kommer dess öfverkant att stå helt nära kulturlagrets yta och ungefär i nivå med lergolfvet. Denna tunna anse vi höra tillsammans med golfvet. Deremot var den andra tunnans (a), som var nedgräfd i alfven, utan tvifvel från en tidigare period. I samma nivå och otvifvelaktigt tillhörande samma period som denna tunna träffades följande saker: 1:o en träram (c), en meter lång och hopsatt af starka stockar; den var liksom förankrad genom en i jorden nedslagen påle; dess bestämmelse kan jag icke angifva; 2:o tre nedslagna pålar, som stodo i en rad (utmärkta på planteckningen); 3:o en hög tunnband af hassel, innalles 16 stycken, starkt förmultnade (vid d på teckningen).

På ett ställe nära grafven n:r 3, mellan denna och grafven N:r 2, gjordes ett insnitt från kanten af sänkan. Här träffades i linie med norra tunnraden en påle samt 6 meter från denna, norrut, ett lergolf. Det låg något nedsänkt i alfven samt något mer än en meter under kulturlagrets yta. Det måste tillhöra en tidig period af platsens bebyggelse.

Grafven vid Fedevången upptogs invid en plats, som är öfverströdd med tegelskärfvor och murbruk, utvisande att en tegelbyggnad stått der. Traditionen har bevarat kännedomen om denna byggnad, och platsen kallas ännu »Lybska Boden». Vid gräfning här träffades redan på ett djup af 20 cm ett lergolf. Af de två tunnor, som anträffades i den upptagna grafven,

merändels botten. — I den graf, som upptogs söder om n:r 4 träffades, såsom ofvan (s. 74, not 1) är nämnt, tre tunnor. I den ena fans botten in-fallen; dennes diameter var 47 cm och den hade ett utskuret hål af 26 cm diam. i midten. Det är tydligt hvilket ändamål denna tunna tjänat.

Skod den ena blott två meter från lergolfvet, den andra sex meter längre borta. Det är tydligt att tunnorna äro att förbinda med lergolfvet och byggnaden.

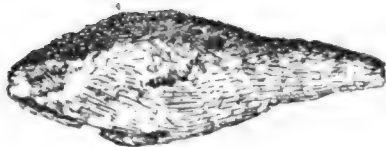
Af undersökningen torde som säkert resultat framgå, att tunnorna beteckna närvaron af bodar och byggnader, i hvilkas närhet de blifvit nedsatta, för att tjena till uppsamling af affall och orenlighet. Troligen har man, såsom professor Schäfer antager, användt tunnor äfven som brunnar.

Den ofvan konstaterade dalsänkan, som var kantad med tunnor, har alltså varit omgifven af bodar, en rad på norra och en rad på södra sidan. Förmodligen hafva dessa bodar haft sina baksidor vända mot dalgången, der tunnorna funnos. Att dessa bodrader troligen tillhört olika städer och att dalgången sålunda utgjort gränsskilnaden mellan tvenne fit, Stralsunds och Greifswalds, hafva vi ofvan utvecklat (s. 68) ¹⁾.

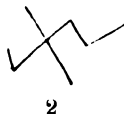
De fynd, som anträffades vid de ganska vidlyftiga »kanalgräfningarna», voro oväntadt få och obetydliga. Husdjursben förekommo här och hvar. Vidare hittades en del krukskärfvor, dels af grofva kokkärl, dels af finare dryckeskärl (Siegburgerkrus). Men man fick icke blott icke något tillnärmelsevis fullständigt kärl, utan alla skärfvorna voro mycket små. Af ett särskildt kulturhistoriskt intresse är fyndet af ett valnötsskal; det hittades i samma graf som den sid. 67f. omtalade gränspålen. Tyvärr observerades det icke hur djupt i kulturlagret skalet låg. Slut-

¹⁾ Vi vilja här i korthet omnämna en märkelig upptäckt som gjordes år 1899. Man ser på kartan söder om slottet tre båtformiga figurer. De föreställa tre stora prämar, som ligga i slottskanalen. Den ene (den mellersta) upptäcktes redan för längesedan i sammanhang med blottandet af lemningarna af slottet. Den andre upptäcktes af prof. Schäfer och den tredje af d:r Stolpe. De två senare äro ännu icke utgrädda, utan ligga ännu gömda under ett lager af flygsand, som är åtminstone 3 meter tjockt. Det vore önskvärdt, att äfven dessa två prämar framgräfdes, emedan de synas vara bättre bevarade än den redan utgrädda. Det är f. ö. icke omöjligt, att ännu flera prämar finnas här.

ligen hittades några jerusaker, nämligen en gång hästakor och en pilspets. Hästkorna träffades på sjelfva den gamla jordytan omedelbart under flygsanden i den graf, som upptogs vid vällen mellan Fedevången och Parken. De äro små, men af nu bruklig form. — Pilspetsen hittades inbäddad i kulturlagret i den graf, som upptogs längst i öster (afbildad i närstående figur)¹⁾.

På tre af de upptagna tunnorna voro bomärken inristade. Vid inristningen hade man troligen begagnat det instrument, som träarbetarna kalla getfot. På en af de fyra tunnor, som stodo i den långa graf, som upptogs vid tvärgrafen n:r 3²⁾ (se fig. s. 75), funnos på stafvarna inristade tre märken, af hvilka ett (n:r 2) förekom två gånger:

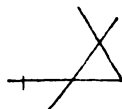

N:r 3 är kanske icke ett bomärke, utan skall måhända snarare beteckna ett antal; strecken gingo tvärs öfver en staf.

¹⁾ Pilspetsen, som är afbildad i full storlek, är nu deformerad genom rost. Man kan dock se att den varit fyrkantig. Den smala ändan har varit insatt i skaftet.

²⁾ Denna tunna var fullständigt bevarad, om man undantager att bottarna saknades. Den var — liksom alla de andra tunnorna — af ek med band af hassel, hvilka voro påsatta på alldeles samma sätt som nu. Höjden var 70 cm, vidden 60 cm. Några andra tunnor hade samma vidd, men vanligast var en vidd af 50 cm.

På den i slutet af noten s. 78 omtalade tunnan fans detta bomärke, likaledes iuristadt på sidan:

Slutligen hade en af de två tunnor, som stodo i den i Fedevången upptagna grafven, på den väl bevarade undre botten följande bomärke, som var mycket stort, så att det sträckte sig nästan från kant till kant:

Ungefär hälften af öfre botten fans nedfallen i tunnan; en del af samma bomärke fans på denna.

III.

Fisket vid Skanör och Falsterbo bedrefs af från andra orter tillströmmande fiskare — hufvudsakligen danskar —, som blott under fisketiden uppehöll sig vid städerna ¹⁾. Sina tillfälliga bostäder hade dessa fiskare dels vid Falsterbo, dels vid Skanör. Vid sistnämnda stad bodde de på Hobacken och man finner ännu spår af deras bostäder här. De utgöras af stora, i marken nedgrädda hålör. Särskildt talrika och djupa äro dessa hålör — »Sandhullerne» kallas de på ortens dialekt — på den del af Hobacken, som ligger ungefär midt för Skanörs slott och kyrka.

¹⁾ Schäfer, Einleitung, kap. IV; jfr s. CXIII.

Det är klart, att fiskarena här bott i jordhålor, som kanske endast haft väf till tak.

Såsom redan förut är omtaladt, förlägger traditionen fiskarens bostäder vid Falsterbo till den ås, som stryker fram parallelt med Flommen strax utanför Fedevångens västra gärd, börjar nära Fedevångens norra gräns och sträcker sig söderut ända ned förbi »ecclesia danica» vid »Lyktekärret». »Ecclesia danica» har legat på denna ås.

De fornlemningar, som finnas här och af traditionen hänförs till fiskarens bostäder, hafva helt annat utseende än de motsvarande spår af bostäder, som finnas vid Skanör. Här vid Falsterbo utgöras de icke af hålor i marken, utan tvärtom af låga, hvälfda ryggar, som ligga tvärs öfver åsen på dess högsta del. Enligt traditionen skola fiskarena bott här i bodar ¹⁾.

Jag beslöt att undersöka en af dessa fornlemningar, för att få visshet om traditionens riktighet ²⁾.

Jag valde en punkt belägen 52 meter norr ut från Fedevångens sydvestra hörn. Den hvälfda förhöjningen hade här en längd af omkring 7 meter och en bredd af omkring 2 meter. På begge sidor om den voro fördjupningar, som skilde den från närliggande liknande förhöjningar.

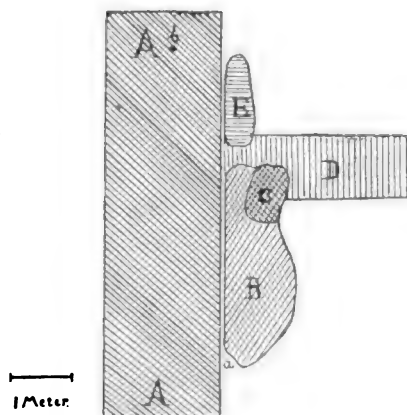
Att här funnits en bostad visade sig, så snart gräsvären undanskaffats. Omedelbart under denna framkom nämligen ett lergolf (A på fig. å nästa sida). Det hade en längd i öster och vester af 6,5 meter med en bredd af 1,8 meter. Lermassans tjocklek var 18—10 cm; den var tunnast i kanterna. Intet spår af hård fans på golfvet. Det enda fynd, som anträffades, var handtaget till ett kokkärl af lera (fans vid b). Det är ganska stort och gulglaceradt. Något vittnesbörd om deras sysselsättning, som här haft sin bostad, upptäcktes icke. Men under fortsättningen af undersökningen kommo mycket upplysande och intressanta fynd och förhållanden i dagen.

En graf af en meters bredd upptogs vinkelrätt mot södra sidan af det blottlagda golfvet. Det visade sig först, att man

¹⁾ Jemför Linnés och Gillbergs yttranden om fiskarbodarna vid Falsterbo, anförda här ofvan sid. 55, not 1.

²⁾ Denna undersökning företogs sommaren 1900.

för anläggningen af detta ditfört fyllning af ren sand. Ett lager af hvit strandsand träffades nämligen längs södra kanten och sträckte

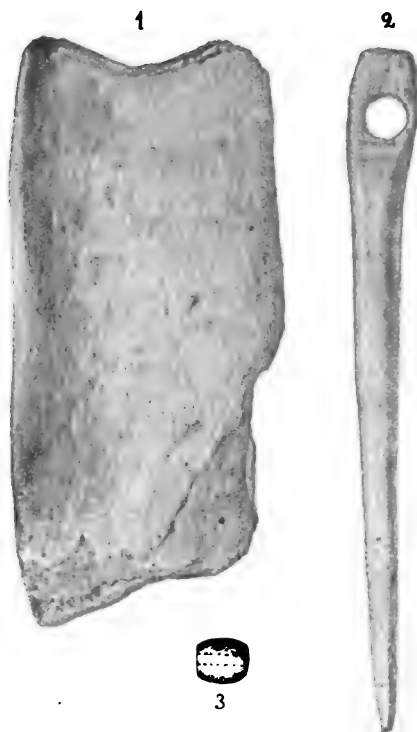

sig ett stycke in under sjelfva golfvet. Denna fyllning skilde sig mycket märkbart från den smutsgrå, kolblandade sand, som annars utgjorde fyllningen i backen, så att det var fullkomligt klart, att den blifvit ditförd för anläggningen af golfvet. I det hvita sandlagret gjordes ett egendomligt fynd: i detsamma hade (vid E) blifvit inbäddade 7 hufvudskallar af nötkreatur.

Omedelbart under det hvita sandlagret träffades ett andra, äldre golf, som låg omkring 40 cm lägre än det förra. Det blottlades och det visade sig då, att det var blott en del af det ursprungliga golfvet, som var bevarad; resten hade blifvit bortbruten. Den bevarade delen hade en längd af omkring tre meter och en bredd af föga mer än en meter (B. på fig.). En del af detta golf hade tjänat som hård (vid C). Leran var här rödbränd och i densamma hade en fullständig tegelsten och talrika skärfvor af mur- och taktegel blifvit inknådade. Detta golf hade i allmänhet en tjocklek af 10 cm; vid håarden var det något tjockare. På detsamma hittades flera lerkärlsfragment (af röda, simpla kokkär). På sjelfva håarden låg en samling stenar, som begagnats som sänkestear för näten, till antalet 35. Vid kanten af detta äldre golf hittades ytterligare en samling af

45 dylika stenar: de lågo i sanden (vid *a*), något lägre än sjelfva golfvet.

Det undre golfvet var icke det äldsta spåret af kultur på denna plats. Den metersbreda grafven (D) utsträcktes tre meter söderut och sänktes ända till alfven. Kulturlagret sträckte sig mer än en half meter under det äldre golfvet; marken hade här

genom påfyllning höjt sig under den tid bebyggelsen varat mer än en meter. Alfven, röd sand, träffades på ett djup af 1,5 meter. Närmast deröfver var hvit sand, men det lager, i hvilket inga kulturrester träffades, var icke tjockt.

Flere intressanta fynd gjordes i kulturlagret i denna graf: 1:o djurben, 2:o lerkärleksfragment, 3:o sänkestenar, 4:o ett nätbord af ben, 5:o en bennål, 6:o ett litet otillskuret stycke bernsten, 7:o en liten perla af bernsten, slutligen 8:o några stora jernspikar.

Nätbordet — med hvilken benämning man betecknar ett redskap att knyta nät öfver — synes oss vara af specielt intresse. Enligt uppgift af den ene af mina gräfvare, som var väl förfaren i fiskarens yrke, skulle maskorna i sillnäten enligt en gammal bestämmelse hafva en vidd af «två fingrar och ett byggkorn», och detta slår in på det funna benstycket. Längden är 7 cm (afbildad sid. 84, fig. 1, i full storlek).

Bennålen har enligt nyss nämnda sakkunniges utsago varit använd vid lagning af nät (sid. 84, fig. 2). Äfven nätbordet har troligen användts endast vid nätlagning.

Af de talrika sänkestenarna, som hittades under gräfningen, är en en med två hål genomborrad kalksten; alla de andra äro flintsteuar, som antingen hafva ett naturligt hål, som kunnat genomdragas med ett band, eller äro smalast på midten, så att de kunnat ombindas. Några, som i sin naturliga form varit för tunga, hafva minskats genom skärfvors fränskiljande. Vikten är omkring 4 hektogram.

Bernstensstycket är helt obetydligt. Perlan (sid. 84, fig. 3) har röd färg och oval form samt är helt liten. Jag förmodar att den tillhört ett radband.

Lerkärlsfragmenten voro till största delen af simpla kokkärl, antagligen tillverkade i nordén. Några skärfvor af fina utländska kärl hittades dock äfven.

Djurbenen härrörde, enligt min bestämmelse, af oxé, får, svin och gås.

Jag tror att åtskilliga af de anträffade fynden: sänkestenarna, nätbordet och bennålen, tala tillräckligt tydligt om deras handtering, som här haft sitt tillhåll.

Äfvenledes torde man på grund af lergolfven kunna antaga som visst, att bostaden utgjorts af en träbod, som troligen kunnat söndertagas. När fisket varit slut, har bostadens egare nedtagit sin bod och fört den med sig till sitt hem. Sina sänkestenar har han icke ansett det vara mödan värdt att föra med sig, utan dem har han gömt på platsen, för att upptaga och begagna dem vid återkomsten ett följande år. (Forts.)

Lund i Januari 1901.

Sven Söderberg.

Till Landskrona äldre historia.

Landskrona är en af Skånes yngsta städer: den grundades omkring 1410 af Erik af Pommern. Sägner berättar, att det skedde på den ort, som af Saxo kallas Landora. Det sades om den, att den bringade ofärd öfver den konung, som där landsteg, ty han lefde aldrig längre än ett år därefter ¹⁾.

Någon del af trakten kring det senare Landskrona innehades på 1200-talet af konungen och bar namnet Säby ²⁾. Andra delar där af voro redan tidigt i enskild ego, och 1410 tillbytte sig konung Erik mot en gård i Härslöf och en öde gård i Karup af prosten Folkvin i Lund en gård i Södra Säby ³⁾. Möjligen var det just den plats, på hvilken Landskrona kort därefter grundlades.

Stadens uppkomst synes sammanhånga med Karmeliterordens införande i Danmark. Redan 1410 skall Erik af Pommern hafva inbjudit medlemmar af denna orden att öfverflytta till Skåne. I Landskrona fingo de sitt första kloster. Det uppfördes till Guds och jungfru Marias ära. Konungen for själf de fromma bröderna till mötes i Glumslöf och förde dem i procession in i staden ⁴⁾.

¹⁾ *Saxo*, utg. af Holder, 449.

²⁾ *Liber census Daniæ*, udg. af O. Nielsen, 48.

³⁾ *Svenskt Diplomatarium*, utg. af C. Silfverstolpe, II, 268.

⁴⁾ *Huitfeldt*, *Danmarckis Rigis Krønike*, foliouppl., I, 635. — Klosters äldste kände prior är Johannes Conradi, som den 27 september 1427 i Lund utfärdade ett delaktighetsbref för Arnold Madsen (Quitsov) till Hæckeberga

Landskrona äldsta privilegier äro utfärdade från Stockholm den 14 mars 1413. Konung Erik förklarar däri, att han »stiftat och af nyo upptagit» staden; han gifver borgarne samma friheter och privilegier som Lund, Malmö och några andra köpstäder i Skåne förut äga och bestämmer borgmästarnes antal till två, rådmännens till tolf. De redan i tjenst varande har han sjelf insatt; alla följande skola väljas af borgerskapet. Och hvarje år skall en större marknad hållas i Landskrona under åtta dagars tid med början på Johannes döparens afton ¹⁾.

Tvenne år senare erhöll Landskrona utvidgade privilegier. De öfverensstämma på det närmaste med dem, som samtidigt utfärdades för Malmö, och innehålla en följd af bestämmelser, afsedda att närmare ordna de inre kommunala förhållandena och stadens ställning till konungen ²⁾. Christopher af Bayern stadfäste 1440 Landskrona privilegier, men förbehöll sig rätten att sjelf till- och afsätta borgmästare ³⁾, och Christiern I bestämde, att den staden af Erik af Pommern beviljade tullfriheten i Danmark icke skulle gälla under höstmarknadstiden ⁴⁾. Den stadsrätt, som Malmö 1487 erhöll af konung Hans, utfärdades tvenne år senare för Landskrona ⁵⁾. Samme konung visade för öfrigt staden sin synnerliga bevågenhet. Sedan han 1484 dömt i en tvist mellan Landskrona och några dess borgare ⁶⁾, förunnade han 1493 byfogde, borgmästare och magistrat de kronan tillkommande inkomsterna af stadsvågen ⁷⁾; han förbjöd Lunds och Helsingborgs borgare att vid andra tillfällen än under marknadstid

och hans hustru Ingeborg (Hak). Lunds ärkestifts urkundsbok, utg. af Lauritz Weibull, III, 73—74.

¹⁾ Se nedan Handlingen 1.

²⁾ Samling af gamle danske Love, udg. af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, V, 84—91.

³⁾ Se nedan Handlingen 2.

⁴⁾ Se nedan Handlingen 3.

⁵⁾ Finnes införd i Landskrona privilegiebok från 1600-talet, s. 2 v—12. Stadsrätten är daterad »in castro nostro Haffniæ die profesto annunciationis Mariæ».

⁶⁾ Se nedan Handlingen 4.

⁷⁾ Se nedan Handlingen 5.

köpslå med främlingar i staden¹⁾, och 1505 skänkte han till Landskrona Erikstorp och en gård i Örja, hvilka redan af hans fader blifvit pantsatta till borgerskapet²⁾.

De privilegier, med hvilka konungarne under medeltiden begåfvade Landskrona, utgjorde en välbehöflig motvikt mot de förödelser, för hvilka staden under denna tid var utsatt. Kort efter dess grundläggning plundrades och brändes den 1428 af Hanseaterna, och då Karl Knutsson 1452 på sitt röfvaretåg i Skåne drog vägen förbi, blef Landskrona ånyo förstördt. Att det efter dessa härjningar så hastigt repade sig ånyo som det gjorde, hade väl emellertid framför allt sin grund i dess utmärkta läge vid den af naturen bildade hamnen mellan fastlandet och ön Gråen.

Den förra hälften af 1500-talet brakte nya olyckor öfver Landskrona. Men samtidigt höjde borgarnes vaknande sjelfkänsla staden till större betydelse än förut.

När år 1525 Sören Norrby kämpade sin kamp för den landsflyktige Christiern II och med sina bondeskaror öfversvämmade Skåne, förlade han till Landskrona sitt befästa läger. Men snart samlades utanför stadens vallar den danska hären under Johan Rantzau. Och efter ett tappert försvar måste slutligen Sören Norrby dagtinga. Af de fördelar han själf därmed vann kommo inga Landskrona till del. Borgerskapet hade under belägringen lidit oerhördt. Nu måste de, män som kvinnor, vandra ut i segrarens läger för att knäfallande göra afbön och lämna en betydande brandskatt.

Den krigslåga, som kväfdes 1525, blossade ånyo upp i Grefvefejden, och 1534 tog grefve Christopher af Oldenburg i Christiern II:s namn ed af borgarne i Landskrona. Jemte Malmö blef det nu den fasta utgångspunkten i kampen för borgerligt och religiöst oberoende gentemot adelns och hierarkiens tryckande välde. Det var den tid, då borgerskapet i den lilla staden vid Sundet icke skydde uppoffringar för en stor sak och ryktet om dess kamp gick vida och nådde ända till det aflägsna

¹⁾ Se nedan Handlingen 7.

²⁾ Se nedan Handlingen 6.

Spanien. Från Barcelona, där kejsar Carl V höll hof, skickade han furstbiskopen af Brixen och grefven af Breda till borgmästare och råd i Landskrona. Ännu förvarar stadens arkiv det bref de medförde. Det gaf dem i uppdrag att framställa för borgerskapet kejsarens vilja med afseende på pfaltzgreffen Friedrichs giftermål med Christiern II:s dotter Dorothea och hans begäran om medverkan till greffvens uppsättande på den danska konungatronen ¹⁾).

Något mera än ett år uthärdade Landskrona i den ojämna kampen. Men ju mera hoppet om bistånd utifrån försvann, desto mera begynte borgarnes mod att vackla, och i oktober 1535 gaf sig staden åt Christian III, som nu blifvit vald till konung. Tvenne bref af honom, daterade den 11 i samma månad, utlofva menigheten glömska af det förflutna, tillförsäkra staden dess privilegier och ställa den omedelbart under konungen. Landskrona får behålla sina fästningsverk; i händelse af behof skall konungen hafva rätt att låna deras »sköt» ²⁾).

De sista krigen hade visat Landskrona betydelse, och Christian III insåg också vikten af, att han tryggades i besittningen af detsamma. Omkring 1543 begynte han uppförandet af Landskrona slott. Det skedde på den plats, där karmeliterklostret legat, hvilket vid reformationens genomförande öfvergått i stadens ego ³⁾. För att vinna tillräckligt utrymme för befästningsverken inköptes eller förvärfvades mot årligt vederlag delar af den kringliggande marken ⁴⁾. I de danska arkivregistraturen kan man följa det arbete och de kostnader slottets uppförande drog med sig. Häraderna rundt om i Skåne fingo gifva sina bidrag i körslor, och stadens skatter lemnades gång på gång för att användas till slottsbyggnaden. Då denna ändtligen stod färdig, visade den en komplex af sengotiska, trappgafvelprydda stenhus

¹⁾ Se nedan Handlingen 9.

²⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udg. ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 9—10.

³⁾ Se nedan Handlingen 8. — Reformationen i Landskrona genomfördes under ledning af den forne karmelitermunken Anders Ljung, död såsom kyrkoherde i Malmö 1555.

⁴⁾ Se nedan Handlingarne 10 och 11.

inom grafvar och massiva murar med rundlar. I detta skick framstår slottet å Hogenbergs stick från 1500-talet. Under Christian IV:s tid förändrade det emellertid i någon mån utseende, och den medeltida utstyrseln aflöstes flerstädes af renaissancens. Sålunda erhöll slottets hufvudbyggnad i öster en imponant praktgafvel med sandstensornamenter, ännu synlig å den teckning, som Erik Dahlberg i Carl XI:s tid utförde af fästningen ¹⁾).

I skygd af slottet och de fästningsverk, med hvilka Landskrona på 1500-talet omgafs, upplefde staden under senare delen af den danska tiden en period af lugnt framåtskridande. I välmåga och storlek intog den nu bland de skånska städerna platsen näst efter Malmö.

Särskildt blomstrade handeln. Till den stora årsmarknaden, som S:t Bodels dag ²⁾ hölls i Landskrona, strömmade folk från när och fjärran, och ett lifligt varuutbyte egde då rum. Ett äldre privilegium, förnyadt under hela den danska tiden, gaf samtidigt Landskrona rätt att drifva handel vid Mandalselvns mynning i Norge. Där infunno sig årligen stadens borgare, och den fisk, som inköptes, sålde de sedan till Lübeck och Amsterdam. Vid midten af 1500-talet började de emellertid att lida intrång i sitt handelsprivilegium på Mandal ³⁾. Men kort förut hade de förvärfvat en ny fördel. Liksom senare Christian IV till Malmö förmån beröfvade Trelleborg dess privilegier, befallde Christian III 1547 Engelholms borgare att öfverflytta till Lands-

¹⁾ I kopparstick af Swidde hos *Pufendorff*, De rebus a Carolo Gustavo gestis.

²⁾ Genom ett konungabref af d. 9/6 1581 förlades den till tre konungars dag, men inom kort klagade många »at vere dennum til stoer skade och brøst paa deris nering, at samme markit, som sanctæ Bodels dags tid pleide at holdis udi Landskrone i saa maade skal vere afskaffit, efterdi dend siofarne mand, som det besøgte och brugte met nyttige vare bode at selge och kiøbe, til dend dag, som der nu forordnit er at holdis, om vintertid icke kunde trøgelig hid segle och samme markit besøge». Till följe därpå blef marknaden redan den 14 april 1585 åter förlagd till S:t Bodels dag. Efter 1624 förflyttades den till S:t Dionysii. *Corpus constitutionum Danicæ*, utg. af V. A. Secher, II, 13, 213, 385.

³⁾ *L. Daœ*, Mandal og Landskrone. *Historisk Tidskrift*, udg. af den norske historiske Forening, III, 5, 427—429.

krona ¹⁾). Därigenom drogs denna stads icke obetydliga handel dit.

Det välstånd, hvilket Landskrona under tidernas lopp uppnått, fick genom kriget 1644—1645 ett hastigt slut. I april förstnämnda år intog Gustaf Horn staden. Betydande delar af densamma blefvo raserade och befolkningen utarmades. De försök, som sedan gjordes till Landskrona återupprättande, misslyckades. Det hjälpte lika litet, att tullfrihet beviljades borgarne som att skatten till kronan för längre tid efterskänktes.

Med det svenska väldet skulle en ny tid komma för Landskrona — de stora fästningsplanernas tid. Staden med den utmärkta hamnen vid Sundet skulle göras till det södra Sveriges starkaste gränsfäste och i kanonernas skygd handel och industri blomstra. Helst skulle Köbenhavn fördunklas. Men planerna stannade till stor del på papperet, och de som utfördes voro tillräckliga för att bringa befolkningen till tiggarsstafven.

Endast få äro de topografiska skildringar af Skånes städer, som lämnats oss från äldre tid. Men bland dessa finnes en rörande Landskrona. Den har till författare superintendenten Mogens Madsen i Lund, hvilken 1546—1550 var rektor vid Landskrona skola. I det stora topografiska verket »Theatrum urbiium», som 1572 började utgifvas i Köln af kaniken Georg Braun, blef den jemte hans upplysande skildringar af Helsingborg, Lund och Malmö för första gången tryckt. Författarens namn saknas, men detta har i senare tid uppdagats, på samma gång som den af Braun starkt förkortade urtexten återfunnits ²⁾).

Braunii verk är åtföljdt af ett kopparstick öfver Landskrona, utfördt af den bekante tyske kopparstickaren Hogenberg. Det gifver icke någon fullt exakt bild af staden sådan denna tedde sig vid 1500-talets slut, men det saknar icke sitt värde och är i flera punkter en intressant illustration till Mogens Madsens text.

¹⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—1550, udg. ved Kr. Erslev og W. Møllerup, 356.

²⁾ Historiske Kildeskrifter, udg. af H. Rørdam, II, 2, 349—254, 261—265.

Öfverflyttad till svenska från latin lyder denna:

Landskrona.

Landskrona är en sjöstad, som ligger två och en half tyska mil söder om Helsingborg. Dess namn betyder landets eller landskapets krona.

Staden grundlades af den danske konungen Erik af Pommern år 1413 e. K. Förut låg på samma ställe en by med namnet Sæby søndre, efter hvilken en gata i den nuvarande staden ännu benämnes Säbygatan.

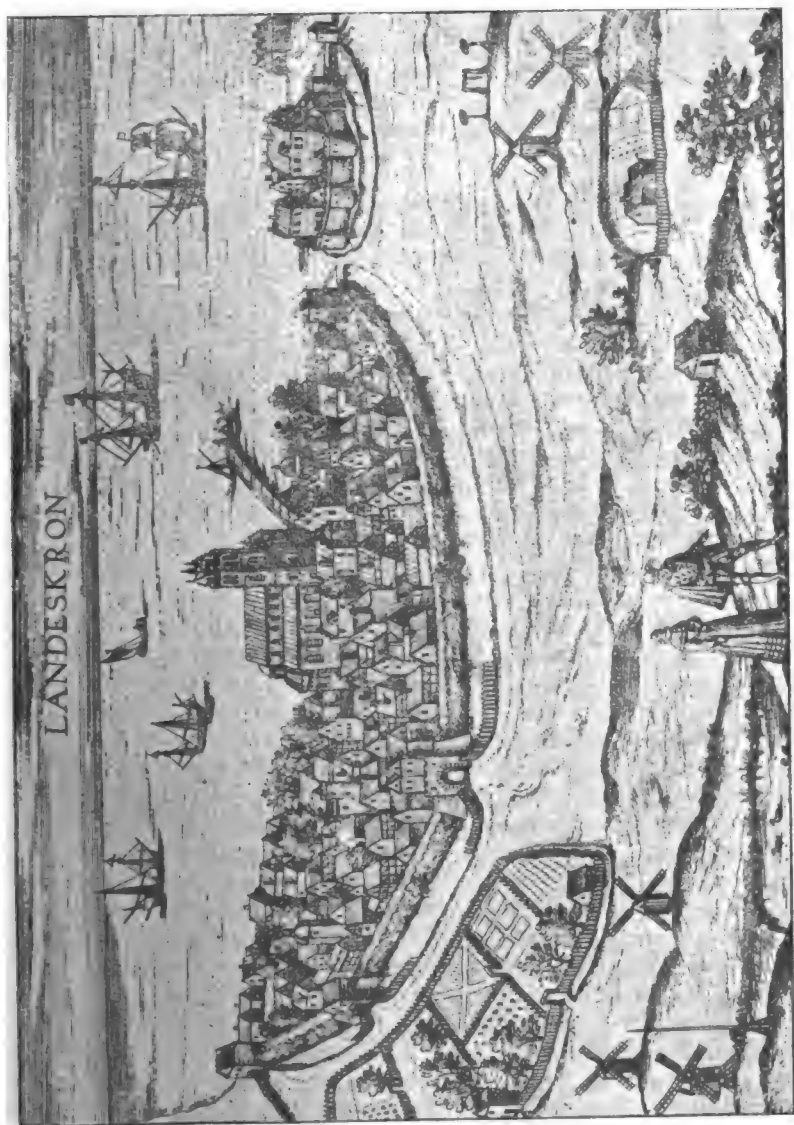
Hvad Saxo i fjortonde boken, där han talar om Erik IV och Waldemar I samt deras bragder, kallar Landora, är ej det nuvarande Landskrona, utan en gauska långsträckt och, som han själf säger, sandig landtunga, hvilken från fasta landet löper ut i hafvet. Ty ungefär detta uttryck begagnar Saxo. Men det är icke lätt att säga, hvar å Skånes kust denna legat, om där, hvarest Landskrona nu ligger, eller annorstädes.

I stadens närhet, på en half mils afstånd från denna, flyter i söder en å, som under sitt lopp mot hafvet ej obetydligt ändrar riktning mot norr och vid Landskrona bildar en hamn, hvilken rymmer äfven de största skepp. I Danmark finnes ingen bättre eller mera välbelägen. Det är också detta, som synes hafva gifvit anledning till, att en stad här blifvit anlagd.

Landskrona är omgifvet af vall och grafvar och har i nära förbindelse därmed ett slott, hvartill grundvalarne lades af den danske konungen Christian III omkring 1543 och hvars byggning fulländades få år senare. Dess tillkomst står i samband därmed, att Landskrona hamn ej obetydligt bidrog till Christian III:s seger, då han efter faderns död kämpade om kronan med de upproriske och grefven af Oldenborg. Ty efter stadens eröfring hade hans skepp här en trygg tillflyktsort under den återstående delen af kriget. Och detta synes hos segraren hafva väckt en så hög föreställning om hamnens och stadens betydelse, att han sedan beslöt, att här anlägga en fästning.

Där denna nu ligger låg fordom ett kloster af Karmeliterorden, hvilken just af stadens grundläggare Erik af Pommern fördes till Danmark och i Landskrona bereddes sitt första hem.

Stadens portar mot söder och mot hafvet äro tre och mot landsidan lika många. Af de senare ligger en i öster och en annan i norr; den tredje, som är belägen i nordvest, har sitt namn af den i närheten liggande Säbygatan. Dägligen införas genom dessa portar en mängd torgvaror, till största delen landets och

traktens produkter. Men genom portarna vid hafssidan komma också varor, som sjöledes föras till hamnen från olika trakter af Europa: Livland, Preussen, Pommern och de tyska hansestäderna, Holland, England och Skottland, det aflägsnaste Norge och anorstädes ifrån. Aldrig är emellertid mängden af varor och människor större i staden än vid sommarsolståndet, då den största köpenskapen där bedrives.

*

*

*

Det fans för icke längesedan också en stad på gränsen mot Götaland och Halland med namnet Engelholm. Den var grundad genom Christiern II:s försorg omkring 1516, men är nu blott en by. Den ligger på ett afstånd af fyra tyska mil norr om Landskrona; afståndet från Helsingborg är endast tre.

Från en ringa början växte denna stad på ganska kort tid genom sina borgares handel och idoghet till den betydelse, att den tycktes skola bringa en icke ringa skada öfver de andra städerna i Skåne. Ty den var belägen på en gynnsam punkt vid den bekanta Rönneå, ej långt från dess utlopp i hafvet, och sjöfarten, som af Engelholms innevänare drefs med ifver och outtröttligt nit, var lika lätt norrut som till Holland och andra trakter i vester. Dessutom måste halländingarne i likhet med befolkningen i Götaland och Sverige, då de med sina varor drogo till Helsingborg och Landskrona, taga vägen genom Engelholm, där ännu en synnerligen hög bro leder öfver ån, och Engelholmsboarne passade då på och köpte nästan allt hvad de hade att sälja. Det blef af dem liksom i förväg uppsnappadt. Snart strömmade äfven dit de som bodde söderut och förr plägat fara till Helsingborg, Landskrona eller andra närgränsande städer för att handla. Ty i Engelholm fingo de sina varor bättre betalda, och skulle de köpa något, köpte de det där merendels till billigare pris. Men så länge staden ännu stod i välmakt, hölls där utom den dagliga torghandeln också en gång om året en mycket besökt marknad. Det var ungefär midt i juni, då den helige Botulphs fäst plägade firas, åt hvilket helgon Engelholms kyrka var vigd.

Från flera håll, både från Landskrona, Malmö och Helsingborg, klagades det emellertid snart, att varorna i förväg uppsnappades för dem, deras fördelar kringskuros och att det syntes skola leda till dessa städers undergång, om Engelholmsboarne längre finge idka en handel, som af gammalt tillhörde dem. Christian III ansåg sig då böra hämma det smygande onda och

befallde alla Engelholms innevånare att flytta till Landskrona. Han förvandlade deras stad till en by och den årliga, vidt omkring bekanta marknaden öfverflyttade han till Landskrona. Det skedde 1547.

*

*

*

Iceke långt från den östra porten mot sjön ligger Landskrona stora torg och vid detta det praktfulla rådhuset ¹⁾. I öfrigt har staden både kring torget och annorstädes, men mest mot de norra och östra portarne nog ståtliga, enskilda tillhöriga hus.

Strax norr om torget ligger kyrkan, som är en vidsträckt byggnad med ett högt torn. Den är helt och hållet med undantag af grundvalarne uppförd af tegel. I stora skaror strömma nästan hvarje dag borgarne dit för att höra predikan och deltaga i andaktsöfningarne ²⁾. Annat ställe för gudstjenst finnes numera icke i staden, om man frånser hospitalet, som är beläget vid den gata, hvilken leder till österport. Där liksom i dess kyrka, firas offentlig gudstjenst, och på det senare stället hållas hvarje söndag och fredag predikan, till hvars åhörande hela menigheten, men i synnerhet de som bo i graunskapet, kommer samman.

I hospitalet underhållas många sjuke och fattige till största delen på det frikostiga och välgörande borgerskapets bekostnad. Detta hospital har nämligen icke såsom andra i Danmark, hvilka af gångna släkten rikt doterats, någon bestämd årlig inkomst ³⁾.

¹⁾ Landskrona gamla rådhus, som vid det nyas uppförande nedrefs, var uppfördt af tegel i sengotisk stil. Det hade två våningar och visade åt öster och vester en stämningsfull gavelarkitektur. Under Frederik II:s tid restaurerades det, och öfver hufvudingången sattes i jernsiffror årtalet 1579 samt däröfver det danska riksvapnet och Landskrona stads vapen. Dessa senare äro nu insatta i uppgången till det nya rådhuset.

²⁾ Landskrona åt Johannes döparen helgade kyrka var jämte Malmö St Petri det yppersta byggnadsminnesmärket från den danska gotikens tid. Med sitt höga, tinnade torn, sina trappgafflar och sina af långa gotiska fönster genombrutna väggytor, till hvilka å norra och södra sidan slöto sig tvenne kapeller, har den gjort ett mäktigt intryck. Inuti visade den en luftig hvalfkonstruktion och pryddes under 15- och 1600-talen med talrika alster af renaissancens konst. Kyrkan stod, väl bibehållen, kvar ännu 1753; detta år blef den skoningslöst raserad för att lämna rum åt fästningsverk, som aldrig fulländades och numera äfven de försvunnit.

³⁾ Hospitalet i Landskrona uppgifves af Mogens Madsen i hans Series episcoporum Lundensium vara upprättadt af Åge och Poul Laxmand under

Jemte stadskyrkan, hospitalet och det förut omtalade Karmeliterklostret fans fordomdags i Landskrona också ett S:t Gertruds kapell vid den mellersta porten mot sjön. Där plägade före kyrkoreformationen i Danmark gudstjenst hållas och böner uppsändas till den heliga Gertrud eller under hennes bemedling till Gud om att en lycklig färd och ett gynnsamt mottagande i främmande land måtte blifva de sjöfarande beskärd. Fordom ansågs nemligen detta helgon råda för goda herbergen åt färdemän, och utan allt tvifvel har detta kapell blifvit i gamla dagar uppfördt, på det att de sjöfarande, som lyckligen inseglat i Landskrona hamn eller stodo i begrepp att lemna den, där skulle förrätta sina böner. Ty själfva infarten i hamnen är ganska svår på grund af den smala under vattnet dolda inloppsrännan, som endast af få är känd ¹⁾.

Numera synas icke ens ruinerna af S:t Gertruds kapell och icke heller af Antoniternas kloster, som fordom låg vid stadens tredje och vestligaste port mot sjön, eller af S:t Nicolai kapell, beläget norr därom och inue i själfva staden. Ej en gång af S:t Olofs eller S:t Georgs, som lågo i norr utanför Landskrona. Alla dessa äro jämnade med jorden.

I staden hölls en tid det ting, vid hvilket rätt skipades af landsdomaren öfver allt Skåneland. Det flyttades sedermera åter till Lund, Skånes metropol, där det förr liksom nu plägade hållas.

Till ofvanstående foga vi här nedan en samling hittills otryckta handlingar, tjänande att upplysa Landskrona äldre historia. De äro heintade dels ur Rigsarkivet i Kjöbenhavn, dels ur Landskrona rådhusarkiv.

tiden för deras broders archiepiscopat 1436—1443. I en beskrifning öfver Landskrona, författad af landtmätare Espman under senare delen af 1700-talet, omtalas med stöd af nu förlorade bref, att Christiern I till hospitalet anlog 46 dlr smt af de tomtören stadsboarne förut erlagt till Karmeliterklostret och att han till detsamma skänkte 92 tunnor säd af kronotionden från kring Landskrona liggande härad.

¹⁾ S:t Gertruds kapell är endast sällan omtaladt i medeltidshandlingar: så 1469 och 1474 (Sv. Riksark.). Det var rifvet 1560. Den 8 juli detta år gaf Frederik II borgerskapet i Landskrona »thill theris byes behoff enn wor oc kronens jorde oc eyendom ther samestedz, som sancte Gertruds kircke paastod». Register over alle Lande 1559—1561, s. 440. Danska Rigsarkivet.

1.

Wy Erich, med gudtz naade Danmarkis, Sweriges, Wendis och Gottes konning och hertug udj Pommeren, giöre witterligt med dette wort obne breff, at wi med vort raad jnderlig offuertentcht haffuer om wore kiöbsteder (!), som Landskrone heeder, i Skaane liggendis, huilchen wi sielffuer haffuer stiftet och aff nye uptaget, gud till heeder och oss, wore epterkommere och vort rige Dannemarch till gaffn och bistannd, i huilche[n] oss haabes, at oss megen almue med gudz hielp maa boende worde, och er detz meere, at de med naade och kierlighed aff gud och oss och wore effterkommere befinnde, och uden sönderlig naade och preuilegier da pröffue wi well, at almuen ey kand roeligere och gaffnligere till sammen boe heller der end i andre kiöbsteder, da for disse forschr:ne sager schyld, och saa fordj at wi haabende och wentende ere til oss och wore epterkommere ald ydmyghed, kierlighed och thieniste epter wor willie aff for:ne wor kiöbsted Lanndscrone och aff alle borgerne, som der nu borger ehre och borgere her epter worde kunde euindelige, haffuer wi med beraadt raad thaget for:ne wor kiöbsted Lanndscrone och til alle borgerne, som der nu ere borgere, och alle dj borgerne der epter borgere worde i wor sönderlig naade, weren och heigen och vndt och giffuidt dennem dend rettighed at haffue, niude och bruge euindelig, som Birche rett heeder, och alle andre friheeder och preuileger i alle puncter och artickeles, som wore kiöbsteder Lund, Malmö eller nogle andre wore kiöbsteder i Skaane friet aff wore forfedere, konger i Dannemarch, haffue, niude och bruge. Jtemb wnder wi dennem at haffue thoe borgemestere och tolff raadmend, som wi dennem nu satt haffuer, och frembdeelis keisse aff meennigheeden, mannd i mands sted, de som beskeedene och wberöegtede dannemend ehre och oss och wore epterkommere och wort rige Dannemarch och for:ne wor kiöbsted throe och gaffnlig ere, saa ofte som det kand thorffuis eller for döeds eller andre falds schyld. Jtemb wnder wij, at der i for:ne Landzcrone maa were huert aar it sinnds jaaremarkind, och at det böries upaa sanctj Johannis Baptiste afften och stannde otte dage sambfelde, och at der maa kiöbes och selges epterdj som pleyer at werre der som i andre jaar-marckind ehr. Jtemb forbiuder wi alle wore foejder, embidzmend och alle andre, huor de helst ere, jmod dete wort breff at giöre wnder wor kongelig heffn, och til behuaring alle disse for:ne stöcher da lade wij med willie och widschab wort jndsegle

henges for dete breff. Datum Stockholmm anno dominj millesimo qvadringentesimo tredecimo feria secunda proxima ante festum annunciationis beatæ Mariæ virginis gloriosæ.

Landskrona privilegiebok, 2--2 v. Landskrona rådhusarkiv. I afskrift från 1648 finnes privilegiet i danska Rigsarkivet, från 1652 och 1662 i det svenska.

2.

Wy Christoffer, med guds naade Danmarches, Vendis och Gottes koning, paldsgreffue paa Reynn och hertug vdj Beyerenn, giöre viterliggt alle mennd, at wj vdaff wor sönnderlige gunst och naade haffue thagett och vnndfannget och thage och wnndfannge met dette vortt aabne breff worre elschelige borgemestere, raadmend och borgere och ald menigheed, som bygge och boe i wor köbsteed Lantzcronne, vdj wor sönnderlige wernn, hegn och kongelige beschiehrminge, och stadfeste wj och vnnde dennem at nydee och bruge alle priuilegia, frihed och naade, som koning Erich dennem for osz vnndt och giffuett haffuer, i alle maadeer och met alle artichlle, som hanns aabne breff lydeer, som hannd dennem der paa giffuett haffuer met sit hennngennde inndseylle. Dog ville vi selff haffue magtt borgemesterre att sette i och aff, naar osz thöcheer och behouff giörris. Item wille vj och magt haffue leyde at giffue, och saa schall och vore fougett haffue i for:ne vor köbsteed. Worder der nogenn leyder, som er mod nogenn vor borgerre, da schall det beretis vor fougett, och hannd schall da sige hannem hanns leyde op vden arg. Thj forbiude wj alle, huor de heldst erre, och serdelis vorre fougder och embedsmennd, for:ne vorre borgemestere, raadmennd, borgere och menigheed eller nogen aff dennem mod denne vor gunst och naade i nogenn maadeer at hindre, möede, thöffue eller wforrette vnder vor kongelige heuffnn och vrede. Datum castro nostro Helsingborg anno domini millesimo [quadringentesimo] quadragesimo.

Efter afskrift från 1648 i det danska Rigsarkivet.

3.

Wy Christiern, med guds naade Dannemarkis, Norgis, Wendis och Gottes konning, greffue i Oldenborg och Deelmanhorst, giörer witterligt alle mend, at for throeschabff oc willige thienniste,

som worre elschel. borgemestere, raadmend, borgere och meenigheed i Landscrone oss och wort rige Dannemarch hertil giort haffuer, oc vppa dhet at for:ne worres kiöbsted dess ydermehre byggis oc forbedres maa. da haffue wi vnt och giffuet och unde och giffue dennem med dete wort obne breff toldfrie at werre, i huor de helst komendis worder i wort rige Dannemarch, saalenge vor naade tilsiger, wnndertagennde wore Schaane marcheder om hösten, thj forbiude wi alle vorre foegder och embidzmend, tholdere och alle andre, ihoe de heldst erre, for:ne wor borgemestere, raadmend, borgere och meenigheed i Landscrone eller noegen aff dennem her udj noegen maader vppa gods ehler person at hinndre lade, möthe eller vforrette. Wnder wor hyllest och wreede. Datum castro nostro Haffnensi 1450.

Christiern.

Landskrona privilegiebok, 12 v. Brevet finnes också i tvenne afskrifter från 1600-talet i svenska Riksarkivet.

4.

Wii Hans, meth guts nathe Danmarks, Norgis, Wendis oc Gotis konungh, vtwald konungh till Swerigis righe, hertugh i Sleswigh oc j Holsten, Stormern oc j Ditmarsken hertugh, greffue j Ollenborgh oc Dellmenhorst, gøre thet alle widerlicht, at aar effter guts byrth medlxxxquarto vigilia sancti Mathei appostoli pa rathwset j Landeskrune, tha effter thi som wii haffthe tillskicket oc befallet wor ælskelige hoffmester her Strange Nielssøn meth flere wore ælskelige rath och gothe men, som ære her Johan Oxe, her Knut Thrygetssøn, her Henric Meghenstrop, wor landzdomere j Sieland, her Jens Oghessøn, riddere, Pether Nielssøn aff Lindholm oc Thorbern aff Skarolt etc., at forhandle oc afflægge twedracht oc owilghe, som wor j mellem wore borghemestere, byffoghet oc rath, rathemestere oc mene almuge j Landeskrune pa then ene sithe oc Niels Jonssøn, Herman Grabo, Jacob Guldsmeth, Jens Olssøn, Hans Witzow meth flere, som meth them hulde, pa then annen sithe, som thet breff haffthe besegeld, som nw maghtløst wor dömpd, oc alle andre flere skylninger, twedrecht oc sagher, som them pa alle sither j mellem wæret haffuer till thenne dagh, hwad heller thet giælder pa bys wegna, bys inbyggere eller theris eghne personer eller theris thienere, oc wii meth for:ne wore ælskelige rath oc gothe men nw till rette hørt haffue, thet wor afftalet mellem them oc forlicht till en

fulkommeligh ænde j alle made, swa at the scule wære theris borghemestere oc rath hörughe oc lythuge, oc borghemestere oc rath sculde holle them wet logh, ret oc skiel effter loghen, bys ret oc priuilegium oc ængen vfførrette och scal aldrih aff them pa nogher sithe vpræppe the skylninger oc sagher her effter, huilke som nw afftalide ære vnder et fult orbodemall. Oc haffue wii nw nathelige benathet alle them, som thet falske breff haffthe besegeld pa her Johan Oxe, swa at wii wile, at ængen scal tale pa theris ære oc ræthelighet her effter. Ware thet swa, at nogre thet gøre wilde eller oc vpræppe nogra aff the sagher, som nw afftalide ære, tha wille wii rette ther offuer som ower them, ther wore both jcke holde wille. Thi forbiuthe wii alle, e hwo the hælst ære eller wære kunne j for:ne Landeskrune, nogre vplup, vpresningh eller nogher forbinnelse ydermere at gøre e modh for:ne borghemestere oc rath her effter thenne dagh vnder wor heffnd oc wrethe. In cuius rei testimonium sigillum nostrum ad causas presentibus est appensum. Datum et actum anno, die et loco supradictis teste iusticiario nostro dilecto Effrardo Grubbe.

Perg. med snitt för rättartingsigillet. Landskrona rådhusarkiv.

5.

Wij Hans, med guds naade Dannemarchis, Norges, Wenndis och Goettes konning, udwaldt konning udj Sverige, hertug udj Sleszuig, Holsten, Stormahren och Ditmerschen, greffue udj Oldenborig och Dellmenhorst, giöerer alle witterligt, at wj aff wor synderlig gunst och naade haffue unt och forlehent och med dette wort obnne breff vnnder och forlehener wor byefoegedt, borgmestere och raad i Landscroene wegtenn dersammesteds at niude och beholde uden noegen affgift, saa lenge vor naade till siger, doeg med saa skiell at falder dennd som wegten haffuer for noegen bröede, da schall hand böde med oss derfore som det sig böer och schulle de holde wegtenn lige epter dend i Malmö ehr. Forbiudendis alle, e hoe de heldst ere eller werre kunde och sehrdeelis vore foegder och embitsmend, dennem herimoed at hinndre, hindre lade eller i noegen maader wforrette. Datum castro nostro Haffenn anno domini 1493. Vnnder vort zignete.

Landskrona privilegiebok, 13 v.

6.

Wij Hanss, med guds naade Dannemarchis, Sweriges, Norgis, Wendes oc Gottes konning, hertug udj Slessuig, Holsten, Stormahren, Ditmerschen, greffue udj Oldenborig oc Dellmenhorst, gjør alle witterligt, at wi aff wor synderlige gunst och naade oc i det at wore kiere undersaater, borgemestere, raadmend oc meeninghed udj vor kiøbsted Landscrone nue schulle oc kunde her-ep-ter deess ydermehre holde deris bye wid macht med plancher, graffuer oc anden byggingh hinde med at forbedre, tha haffue wi nu vnt oc giffuit oc med dete wort obne breff vnnde oc giffue dhem at haffue, niude, bruge oc beholde til deris bye til enig tid disse eptersche:ne worre oc cronens toe gaarde steder Erixstrop oc det andet, som ligger udj Ørie, med alle deris rette tilliggelser, agger, engh, schouff, march, fiskewand oc fægang i huad det helst were kand, efftersom de nu i währ haffuer oc som det pantbreff indeholder wor kiere hr fader, huis siell gud haffwer, dhem der paa giffuit haffuer, doeg saa at de ere vbe-warende med strandwrag der fallendis worde, oc dissligeste findes der noegen deell eller retigheed i for:ne gaardestede eller noegen deris tilligelse, som sanctj Jörgens hospitahl till høer oc ret till haffuer, da det hermed wforsømmet oc wforkrencht i alle maade. Forbiudendis alle, i hoe de helst ere eller were kunde oc særdeelis wore fougder oc embidsmend, for:ne wore kiere vndersaater, borgemestere, raad oc meeninghed, i Landzcrone herimoed at hindere, hinndre lade eller udj nogen maader at forvrete vnder vor kongl. heffn oc wrede. Giffuit paa vort sloet Kiøbenhaffn de elluffe thusinde jomfruers dag aar epter guds biurd 1505. Vunder vort zigenete.

Landskrona privilegiebok, 33 v—34 v.

7.

Wy Hanns, med guds naade Dannemarchis, Suerigs, Norgis, Wendis oc Gottes konning, hertug udj Sleswig, Holsten, Stormahren och Ditmerschen, greffue i Oldenborig och Dellmenhorst, giørre alle witterligt, at worre kiere vnnundersaater och borgere udj woer kiøbsted Lanndscroene haffuer beret och kiert for oss, at wore undersaater i Lund och Helsingborig schulle haffue kiøbslaat med wdlensche kiøbmend, som stedze ligennde ere i Landscroene,

och dessligeste at de söege och bruge deris thorffue udj Landscrone imod deris privil. i forsch:ne wor kiöbsted Landscrone, och wore undersaater her sammesteds storligen til schade och forfang. Da haffuer woer synderlige gunst och naade for:ne wor kiöbsted och undersaater till goede och bistannnd naadeligen unt och giffuit dennem saadane naader och preuilegi[e]r, at ingen for:ne wore undersaater schall besøege eller bruge dend andens thorff, och der til schulle och Lunde borgere eller Helsingborg borgere [ey] kiöbslaae udj Landscrone med udlensche kiöbmend, som de[r] stedze gieste och liggere ere, uden i ret stanndendis marchet. Wil och noegen saadane udlensche kiöbmend haffue kiöbslag och handling med dennem i for:ne Lund och Helsingborig, da fare sig indt i byen til dennem och blifue der liggere och giest. Dierffuis noegen herimod at giøre paa anden, da schall hand haffue forbrut till oss huis hand haffuer med at fahre. Giffuit paa wort slot Kiöbenhaffn onsdagen nest epter hellig korss dag aar domini md sexto. Wnnder vort zignet.

Landskrona privilegiebok, 12 v—13.

8.

Burgimestter och raadmendt vdi Landtzkrone ffinge stadfestelsse paa een stadfestelsse, som lector Pouell Hellissenn haffde stadtfestt paa en handell och contractt, prior vdi Carmelite claafter ther sammestedtts haffde giordt burgimestter och raadt ther sammestedtts met menige conuentzs sambtycke, szaa att the schulle haffue thet Carmelite claafter och woer ffrues till theris byes behowff, ther ssom thet icke wedt magt bliffuer, dog saa att burgimestter och raadt schulle göre theris geenbreeff fulldest, som the wor ffrue brödtre och menige conuentt giffuit haffue paa samme contractt, och schulle och for:ne burgimesttere besörge the fattige menndt, som wille vdi for:ne claafter tillstede bliffue och erlig leffue, liiffs brödt met erlig klede och föde. Cum inhibitione et clausulis consuetis. Datum Köpnehaffn tiisdagen nest eptther diuisionis apostolorum dag anno 1530.

Relator dominus Magnus Göye, magister curie.

Register paa alle Landene 1523—1533, 368 v. Danska Rigsarkivet.

9.

Carolvs diuina fauente clementia Romanorum
imperator augustissimus etc.

Honorabiles syncere dilecti. Mittimus in presentiarum ad istius regni et status ordines venerabilem Georgium episcopum Brixinensem, principem nostrum deuotum, dilectum ac nobilem, fidelem, nobis dilectum Carolum, dominum de Bredam, militem ordinis nostri aurei velleris, consiliarios et oratores nostros, eis-que in mandatis dedimus, vt vobis seorsim quoque nonnulla non modo vestrum, verum etiam totius regni commodum, pacem et tranquillitatem concernentia nostro nomine exponant ac inter alia mentem nostram circa matrimonium inter illustres principes Fridericum, comitem Palatinum Rheni, Bauariæ ducem, consanguineum et affinem nostrum charissimum, ac Dorotheam, serenissimi domini Christierni, Daciæ, Norwegiæ, Swetiæ regis etc., filiam primogenitam, neptem nostram charissimam, nostra auctoritate et opera contractum, necnon predicti illustris ducis Friderici in regem vestrum electionem declarent, quemadmodum ab eisdem principe, consiliarijs et oratoribus nostris aut altero eorum latius intelligetis. Hortamur vos studiose, vt eisdem oratoribus nostris, eorum alteri, in his, quæ verbis nostris referent, indubiam fidem adhibere vosque ita gerere velitis, prout pro vestro erga publicam pacem et tranquillitatem studio et officio uos facturos omnino confidimus, et in eo nobis rem plurimum gratam omni beneuolentia et gratiam erga uos cognoscendam facietis. Datum in ciuitate nostra Barcinona die x^o mensis aprilis anno d:nj mdxxxv imperij nostri xv et regnorum nostrorum xx.

Carolus.

Ad mandatum Cæsareæ et catholicæ maiestatis proprium

V:t Held.

J. F. Bernburger.

Papper med Carl V:s sekret. — Å baksidan: Honorabilibus syncere nobis dilectis N. burgimagistris et consulibus ciuitatis Landskrone. Landskrona rådhusarkiv.

10.

Jeg Torbern Biille, forstander tiill Boosziie closther, kiendiis och gör wiitterliiggt for alle mett thette mitt obne breff, att ieg haffuer solltt, skiött oc affhentt oc mett thette mitt obne breff

sellier, skiöder och affhender fra meg oc mine arffwingge och indtiill högborne försthe koniing Chriistiann Frederickszen, min allernadesthe herre, och hans nadis arffwingge, eptherkomere, koninger y Danmarck, for sivff hundrede marck danske peninge, szom nu wdj riigedt giille och geffwe erre, en mind gaard och grund liigendis wdj Landskronne paa Westhre gade nest westhen wor frove closther och paa szamme gaard och sted, nu slotthedt funderett er, huilcken gaard ieg siellff kiöbthe aff Prestheöö closther, att nydde, brugge oc beholle mett szin leng oc bredt, szom hand nu forffvnden er, tiill ewerliigge eye eij[e] skullendis, och kiendis ieg meg eller mine arffwinge ingen dell eller retthiighet till for:ne gaardt epther thenne dag, men haffwer anamitt oc oppeboritt siwff hvndrede marck for szame gard epther min egen wiillig och szamtöcke. Tij beplecther ieg meg och mine arffwinge att frij, hemle oc tiillstaa koning Chriisthian Ffredericksen och hans nadis eptherkomer, koninger y Danmarck, for:ne gaard for hwer mands tiill tall, szom paa szame gaard talle kand mett rette wdj noger made. Item skede thed sziig szaa, thed gud forbiwde, att for:ne gaard bleffwe nogen thiid koniing Chriisthian eller hans nadis epterkomer affwonden mett nogen retthergang wdj nogen maade, ta beplecther ieg meg eller mine arffwinge igen att giiffwe koning Chriisthian eller hans nadis eptherkomere, koninger j Danmarck, szaa goedt en gaard ther wdj byen aff rentthe oc leyliighet eller och siwff hwndrede marck danske peninge, lige som ieg szelff for for:ne gard anammitt haffwer, inden szex wgger, ther nest epther komendis worder, oc hans node oc eptherkomer, koninger wdj Danmarck, her wdj skadis lösth att holle. Tiill iidermere wiidnesbiird oc bedre bewiiszniing henger ieg mitt jdtzgle neden thette mitt obne breff, kierliiggen tiilbendis thiisze eeptherschriiffne gode mendt att beszegle mett meg, som er her Eske Biille tiill Swanholm, rigens hoffmesther, Jehan Ffriis tiill Hesleager, canceler, och miin kiere broder her Claus Biille tiill Allene. Giiffuitt och schriffuitt paa Eriicksholm torsdagen nest epter pindis dag anno mdxlix^o.

Perg. med 4 hängande sigill. Danska Rigsarkivet.

11.

Breff som hospitallett wdj Lanndzkronne sich, datum Haffnie sancti Jacobi apostoli dag anno etc. 1553.

Vij Chriistiann etc. giöre alle witterliggt, att effterthij nogen thiidt siidenn forledenn haffue ladett tage. nogen aff wortt

almynnndelig hospitals gaarde och iorde vdj wor kiöbsted Lanndz-kronne och wnderlagtt wortt slott ther sammestedz, sammeledis ladett nogett ther aff vdlagtt the Ennggelholms borgere for theris gaarde och iorde, the miste vdj for:ne Enggellholm, och belöeber segh vdj penndinge till aarlige skyldt lxxxviiiij marc vj penn-dinge, tha haffue wij ther emodt aff wor synnderligh gunst och naade wnntt och tilladett och nu mett thette vortt obnne breff wunde och tillade, att forskreffne wortt almynnndelige hospitall vdj Lanndzkronne maa och skall heer effter aarligenn lade vppe-bere aff wor och kronnens aarlige renntte, som wij haffue aff Ennggelholms bye, lxxxviiiij marc dansche och vj penndninge. Thij bede wij och byude wor lennsmaundt, thenn som nu er eller heer effter kommenndis worder, som haffuer forskreffuene Ennggelholms bye aff oss och kronenn vdj befallingh, att j aar-ligen till goede reede vbehindrett lader for:ne hospitals vdj Lanndz-kronne fölge lxxxviiiij marc dansche och vj penndninge aff samme Ennggelholms aarliige renntte, ey tillstedenndis forskreff-uene hospitall paa samme renntte att ske nogenn hiinder eller forfanngh vdj nogenn maade. Ladenndis thett inngennlunde. Datum vt supra.

Dominus rex manu propria subscripsit.

Register over alle Lande 1553—1558, 484 v. Danska Rigsarkivet.

Lauritz Weibull.

Simris' kyrka.

Mellan Simrishamn och den forna staden Tomarp, i en bygd rik på minnen från gångna tider, reser sig Simris' åldriga kyrka. Den är ganska stor och dess mäktiga torn anlades troligen till skydd mot fiendtliga angrepp. Hvad tidens tand skonat, skall nu menniskohand förstöra, sedan församlingen fått tillstånd att ändra och utvidga den gamla byggnaden.

Med anledning häraf gjorde förf. ett besök på platsen i fjol vår. Den knappt tillmätta tiden medgaf ej några noggranna undersökningar eller mätningar, men det var ej svårt att konstatera, att byggnadens grundplan är i sitt slag synnerligen intressant.

Kyrkans omgifningsmurar äro uppförda af tuktad, i hörn och omfattningar finhuggen kalksten och rundt omkring löper en skråkantig sockel. Samma enkla profil finna vi å vederlagen till triumfbågen och till den öppning, som förbinder torn med långhus. Kyrkan består af ett bredt vesttorn, långhus, kor och rundsluten absid, alla från samma tid. Mot medeltidens slut har ett vapenhus tillkommit åt söder och korshvalf af tegel inbyggts, två i långhus och ett i kor. Det märkligaste är emellertid sjelfva tornet, som otvifvelaktigt varit ett s. k. tvillingtorn. Sådana finnas, såsom bekant, både i Danmark och Skåne (Vä oeh Färlöf), men det för Simris egenomliga är, att de sinsemellan förbundna tornhälfterna haft en åttasidig grundplan. Detta framträder numera endast å nedre partiet af norra tornhalfvan och i norra delen af södra. Men vid närmare undersökning af den del af sockeln, som ännu ligger kvar å södra sidan af tornet, befanns det, att denna var mera ojemnt sammanfogad liksom sjelfva tornmuren och inneslöt två, ursprungligen för hörn tillhuggna sockelstenar. Detta förhållande visar, att grundplanen

ursprungligen varit symmetrisk för båda halfvorna, fastän den södra blifvit ändrad och utflyttad. Ändringen synes ha förorsakats af en förstörelse, som måste drabbat tornet redan under en tidig period, och det är troligt, att uppgången till detta först derefter förlagts till östra. yttre sidan genom södra muren, som då ansenligt förtjockats, ty på insidan af denna synas delar af omfattningen till en dörr, som väl ursprungligen ledt in till torntrappan. Närmare undersökningar omöjliggjordes, enär vapenhuset sluter sig tätt till tornets östra sida. Tornets nedre våning täckes af ett stort tunnhvalf i midten och tvenne mindre vid sidorna, det förra med vederlag i vester och öster, de senare i norr och söder och skiljda åt af kraftiga, på pilastrar hvilande rundbågar. De äro ej sammanbyggda med tornmurarne och ha antagligen delvis ombyggt efter ofvannämnda förstörelse.

Mellan långhus och kor fanns förr en stor rundbågig öppning. Denna blef troligtvis vid samma tidpunkt igenmurad, för att stärka långhusets försvagade vestmur, och bland de stenar, som härtill användts, märkas tvenne långa hällar, af hvilka den ena ännu visar hälften af en skulpterad mansfigur, antagligen bilden af en prelat, och den andra, som ligger längre in, resterna af en korsliknande inristning. Den förra kan möjligen ha tjänstgjort som karmsten, men troligare är väl, att båda äro grafstenar, som, för att rädda vestmuren, blifvit insatta i bågöppningen. Numera är en dörr uppbruten i vester (något spår af en ursprunglig öppning här kunde i alla fall ej upptäckas), som leder in till den afstängda nedre våningen. Denna användes praktiskt nog som upplagsplats för kol och ved och hyser derjemte en jernbeslagen romansk dörr, som antagligen tillhört södra hufvudingången.

Att ombyggnaden sträckt sig till någon betydligare del af skepets vestra gafvelmur är knappt troligt. Andra våningen har, liksom i Vä m. fl. skånska kyrkor, utgjort ett slags kapell och är därför på östra väggens midt försedd med en rundsluten och rundbetäckt nisch emellan tvenne af midtkolonner tvådelade ljusöppningar. Visserligen har det inre af nischen ombyggt, men detta kan mycket väl ha skett i samband med hvalfslagningen. Den öfre delen af tornet har förlorat hvarje spår af sitt ursprungliga utseende och täckes nu af ett sadeltak med rösten i norr och söder.

Sjelfva kyrkan är ganska stor med höga, af väldiga stenblock hopfogade murar. Af ingångarne äro två igenseatta, liksom de ursprungliga fönstren, den tredje, som har trespråkiga anlagsmurar, reliefprydt tympanon och rätvinklig, af en enkel skråkant krönt omfattning utåt, användes ännu, fast dess prydliga yttre döljes af det sedermera tillbyggda vapenhuset.

I dessa dagar, då förstöringsraseriet mot våra kyrkliga minnesmärken pågår som bäst, har församlingen, enligt k. mjt:s nädiga beslut, erhållit tillåtelse att förändra denna intressanta kyrka.

Beslutets förhistoria är följande.

År 1898 fastställde k. mjt: ritningar till en ny kyrka i Simris och tillstånd lemnades att riva den gamla. K. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien skulle emellertid höras och dess utsände tjänsteman hemställde, om församlingen ville bibehålla kyrkan oförändrad eller åtminstone antaga ett förslag till ändring af densamma, med fasthållande af dess ursprungliga utseende så mycket som möjligt. Församlingen befanns villig till detta senare och Öfverintendentsembetet uppgjorde tvenne olika förslag. Det första, som tillstyrktes af Akademien, innehöll i hufvudsak, att ett tvärskepp skulle tillbyggas långhuset, det andra, att norra väggen skulle utflyttas och en betydlig utvidgning ega rum åt detta håll. Men församlingen ville ha en kyrka, der inga skymmande hvalf eller pelare kunde hindra åhörarne att se predikanten och yrkade därför, att båda långväggarna skulle utflyttas, fastän den ursprungliga grundplanen då skulle gå alldeles förlorad och det ståtliga templet få denna typ af missions- eller methodistsal, som numera allmänt tages till förebild vid våra kyrkliga restaurationer.

För att rädda den gamla byggnaden och så mycket som möjligt foga sig efter församlingens önskan, framlade arkitekten Wählin ett annat förslag till restaurering. Enligt detta skulle kyrkan erhålla platt trätak, som väl utgjort dess ursprungliga betäckning och tvenne breda tvärramar tillbyggas, flattäckta äfven dessa, så att inga hvalf eller pelare här skulle störa andakten. De gamla fönstren skulle om möjligt upptagas liksom dörröppningarne och det vanprydande vapenhuset nedrivas, så att portalen blefve fri. Bågen mellan torn och långhus skulle åter öppnas och det hela behandlas så pietetsfullt som möjligt.

Men intet hjälpte. Trots Akademiens protester fastställdes den 19 Januari 1901 ett af Öfverintendentsembetet uppgjort alternativ III enligt hvilket långhusets båda väggar skulle utflyttas, såsom församlingen önskade.

Det är visserligen sannt, att i allmänhet hvar och en eger rätt att med sin egendom så förfara, som honom för godt synes, men önskvärdt vore, att staten stundom trädde skyddande emellan, åtminstone då det gäller offentliga byggnader. Dessliques att Antiquitets-Akademien finge något mer att säga gentemot Öfverintendentsembetet, som antagligen känner vår kyrkliga medeltidsarkitektur för litet, för

att kunna tillräckligt intressera sig för denna. Eller att presterskapet, som närmast har vården om församlingens angelägenheter, ville skydda det gamla, i st. f. att skatta åt den förvända smak, som i slättens mjuka skönhet inblandar banala gotiska dussinkyrkor. Ty dessa växa upp som ogräs i spåren af grusade romanska tempel, som gladde sinnet, då man på afstånd såg deras hvitmenade, åldriga murar med enkla linier teckna sig mot de hägnande trädens grönska eller sökte det skyddande lugnet under hvalf, som lyssnat till kärlekens ord från årtusendets början. De gäfvos för intet den fläkt af andakt, som de nyas grannlåt bortjagar.

O. Rydbeck.

Underrättelser.

Maj 1901.

— *Eva Wigström* †. Författarinnan, fru Eva Wigström (Ave) afled i början af innevarande år. Hon var född i Råga Hörstad 1832 och tillhörde en gammal skånsk bondesläkt. Begåfning, studier och intresse förde henne att blifva det skånska folklifvets skildrare framför andra af hennes samtida. De döende allmogetraditionerna på den skånska bygden samlades af henne med outtröttligt nit under de snart sagdt otaliga vandringar, som hon särskildt i yngre år företog från ort till ort. Hon förstod folket och folket henne. Och så kunde år 1870 hennes »Taflor ur skånska folklifvet» utkomma. De Skånska landskapens historiska förening utgaf 1880 hennes »Skånska visor, sagor och sägner»; därefter följde 1880—1882 »Folkdiktning», 1884 »Sagor och äfventyr, upptecknade i Skåne», 1899—1900 »Från herresäten och bondgårdar. Sägner och berättelser.» En sund, kärnfrisk natur och ett godt lynne — fäderneärfda och för skåningen karakteristiska — återspeglades i allt hvad hon skref.

— *Sven Söderberg* †. Plötsligen, utan föregående sjukdom, afled i Lund den 24 april d. å. föreståndaren för Lunds universitets historiska museum och myntkabinett, professor Sven Söderberg. Född i Lund 1849, student därstädes 1870, hade han efter aflagda prof 1879 utnämnts till docent i nordisk språk- och fornforskning; universitetets historiska samlingar hade han förestått sedan 1888 och i december 1900 erhållit professors namn, heder och värdighet. Kort därefter kallades han till ledamot af Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien.

Med Sven Söderberg bortgick en trägen och oegennyttig forskare i vetenskapens tjänst. Med stilla glädje omfattade han de ämnen han gjorde till sina, och denna glädje, som han sjelf fann i arbetet, fortplantade sig äfven till andra. Hans vetenskapliga produktion blef väl ej så stor som man kunnat vänta, men bär en pregel af gedigenhet. Hans mest betydande arbeten äro: »Ölands runinskrifter», »Forngutnisk ljudlära» och »Om djurornamentiken under folkvandringstiden».

Lunds universitets historiska museum liksom dess myntkabinett har af Söderberg till största delen nyordnats. Öfver begge dessa samlingar har han upplagt nya förteckningar.

I De Skånska landskapens historiska förening var Söderberg under någon tid biträdande sekreterare.

Det sista arbete, som flöt ur hans penna, behandlade de arkeologiska undersökningar han utförde i Falsterbo 1899—1900 och läses här ofvan. Döden beröfvade honom glädjen att se det i dess helhet färdigtryckt.

— Såväl i sista häftet af Hans Hildebrands »Sveriges medeltid» som i Hjalmar Öhmans afhandling »Medeltidens korstolar i Tyskland, Skandinavien och Finland» äro Lunds domkyrkas korstolar beskrifna och afbildade. De hänföras i det sistnämnda arbetet till slutet af 1300-talet, men utan tvifvel riktigare af Hildebrand till förra delen af det femtonde århundradet. Troligt synes vara, att d. tillkommit under ärkebiskop Peder Lycke Billes tid (1418—1436)

— Förslag till restaurering af Västra Tomarps kyrka har af K. M:t faststälts. En äldre öppning i korabsidens fond skall ånyo upptagas och det väl bibehållna korshvalfvet öfver koret nedbrytas — bådadera tvärt emot Vitterhets-, Historie- och Antiquitetsakademiens yrkande.

— Nöbbelöfs gamla, af huggen sandsten uppförda kyrka har 1900 rifvits. En modern tornprydd dussinsbyggnad af tegel har trätt i stället.

— Af det för Skånelands historia så betydande arbetet: »Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen» har tredje bandets andra häfte, omfattande tiden 1420—1437, utkommit. Då verket icke är afsedt att upptaga breffen efter 1450, torde det med nästa häfte komma att föreligga färdigt.

— Professor Kristian Erslev har utgifvit andra delen af sin »Danmarks Historie under Dronning Margrethe og Erik af Pommern» under titeln: »Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning.» Af särskildt intresse för Skånelands historia är den liffulla skildringen af köpstadsväsendet och handeln under Eriks tid och framställningen af den betydande roll, som ärkebiskop Hans Laxmand spelade vid tiden för konungens afsättning.

— Någon stort anlagd dansk allmän stadshistoria har hitintills icke funnits, och för Skånelands vidkommande saknas, såsom bekant, äfven tillfredsställande monografier öfver de enskilda städerna. I ett betydande arbete: »Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV», utgifvet 1900, har doktor M. Mackeprang sökt afhjelpa den förstnämnda bristen så till vida, att han däri gifvit en

framställning af den kommunala administrationens historia intill 1619. Hufvudvikten är lagd på skildringen af förhållandena vid slutet af det sextonde och början af det sjuttonde århundradet. Undersökningen omfattar allt land i det medeltida Danmark och berör i väsentlig mån de skånska städerna. Såsom naturligt speglar därvid Malmö en hufvudroll, och dess i rikedom enastående, väl bevarade arkiv har af författaren begagnats. Man kan emellertid med skäl beklaga, att det icke skett så fullständigt som det varit önskvärdt.

— Af Lunds ärkestifts urkundsbok, utgifven af Lauritz Weibull, har tredje bandets första häfte, omfattande tiden 1421—1443, utkommit. Det afses, att i detta verk inrymma icke blott alla de medeltida handlingar, som belysa de kyrkliga institutionernas öden, utan äfven alla sådana, som ega intresse för enskilda andliges historia. Af tidigare utgifna diplom komma dock för tiden före 1351 endast de viktigare att inflyta i sin helhet; de öfriga lemnas i regestform. Handlingarnes flertal härrör från riksarkiven i Stockholm och Köpenhamn samt det påfliga arkivet i Vatikanen. Arbetet är beräknadt att utkomma i fem band under en tidrymd af omkring sju år. Det utgör en afdelning af urkundsverket: *Monumenta Scaniae historica*.

— Af »Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold» är ett nytt band, omfattande tiden 1576—1579, utkommet. I detta intressanta verk, som redigeras af arkivarien L. Laursen, meddelas, såsom bekant, i modern, förkortad form alla i det danska kansliets kopieböcker införda bref. En mycket betydande del af dessa rör Skånelands historia. De äro för sista delens vidkommande hemtade ur de s. k. Skånske Tegnelse og Skånske Registre.

— Öfverste N. P. Jensen har i slutet af 1900 utgifvit ett stort krigshistoriskt verk: »Den Skaanske Krig 1675—1679.» Det grundar sig helt och hållet på arkivaliskt material. Dess betydelse ligger framför allt i skildringen af kriget till lands. För dettas utgång skjuter författaren skulden öfver på Kristian V och krigssekreteraren Herman Meijer, men rentvår flere af generalerna. Arbetet är icke utan brister. Det är emellertid den första stora rent vetenskapliga skildring af det skånska kriget.

— Ungefär samtidigt med utgifvandet af öfverste Jensens verk har docenten Arthur Stille i första häftet af *Historisk tidskrift* för 1901 gifvit en kortfattad populärt hållen skildring af »Fälttågen i Skåne 1676—1679.»

Hof Thulin

Wälinge Rygl

Scan 3150.4.8

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE OCH BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

MARTIN WEIBULL OCH LAURITZ WEIBULL.

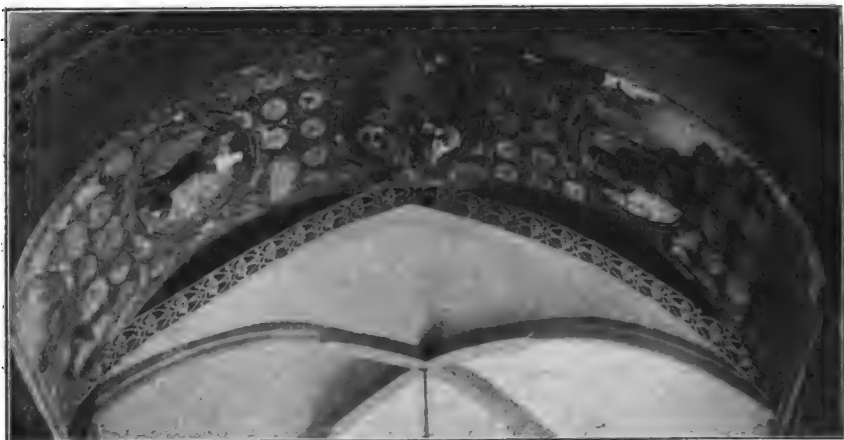
BAND 1.

HÄFTE 3.

LUND 1901

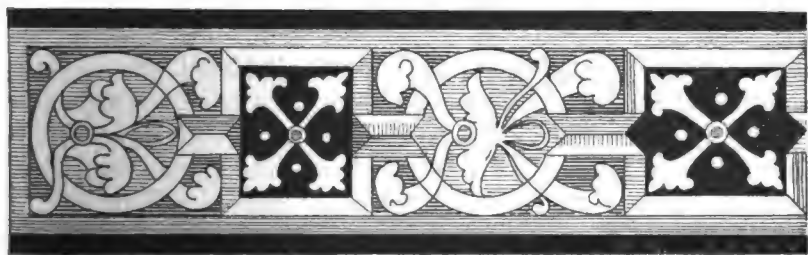
E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI

VINSLÖFS KYRKA, TRIUMFBÅGEN.

MARIAKYRKAN I VÅ, ABSIDHVALFVET.

Romanska målningar i Skånes kyrkor.

Få äro spåren af den konst, som utöfvades i Norden vid tiden för kristendomens införande. Dock förtälja sagorna, att de gamle smyckade hem och tempel med snidverk och bonader och stafkyrkornas sirliga slingor visa tydligt hän på fäderneärfd konstflit. Från denna tid härrör också en mängd af våra runstenar och att dessa stundom haft färglagda inskrifter visa stenarne från Ardre (Gotland), som numera finnas i Statens Hist. Museum. I runornas fördjupningar synas här tydliga spår af rödaktig färg (mönja). Sinne för färgen visade också de gamle, då de i smyckena infälde olika slag af metaller eller i det mörka ylletyget inväfde ljusare mellanslag. Att äfven träet förhöjts genom vexling af färger, visar bl. a. fyndet från drottning Thyras grafhög i Jellinge (Danmark).

Det är väl reminiscenser af denna hedniska konst, som möter oss i den skulpterade och bemålade plankan från Hørning kyrka i Danmark, hvilken antagligen tjenstgjort som staflegja och hvar till en viss motsvarighet finnes i de på samma sätt prydda bjelkar, som klädt murkrönet i flera svenska stenkyrkor i Småland (Vrigstad, Dref), Vestergötland (Vårvik), Östergötland (Väfersunda, Nässja) m. fl. ställen. Detta användande af färg till förhöjande af snidade arbeten återfinna vi också i färgläggningen af vår äldsta, kristna stensulptur t. ex. å domkyrkan i Lund och Heligkorskyrkan i Dalby.

Säkert är emellertid, att, fastän våra hedniska förfäder kände bruket af färg, kan det likväl ej bli tal om någon utvecklad målningskonst i Norden före kristendomens införande. Fullt utbildad kom konsten söderifrån och förgäfvets söker man efter rent nordiska drag. Det var utländska konstnärer, som prydde våra första kyrkor med färgrika bilder och rankverk.

Smaken för kyrkornas smyckande med målningar följde munkarne hit. De första klosterbröderna kommo från England, men om dessas betydelse för måleriet i Skåne veta vi intet. Frankrike, och äfven Tyskland, kan uppvisa ett bildmaterial, som erbjuder största likhet med Skånes, och de munkordnar, som slog sig ned hos oss, underhöllo en jemn förbindelse med hemorten. Det är visserligen sagdt om cistercienserna, att de motarbetade färgkonsten, och så var säkerligen fallet i Frankrike, åtminstone på 1100-talet. Men här uppe i Norden kringgick man den helige Bernhards förbud. Ett tydligt bevis härpå lemnar Öm cistercienserklosters historia (Danmark). Biskop Sven i Aarhus skaffade detta kloster kostliga böcker, i det han själf ställde om både pergament, skrifvare och målare. Och heter det: *«inde est, quod in libris nostris sunt litteræ aureæ et depictæ, quod ordo nobis facere non concedit sed factas ab aliis et in elemosinam datas licet accipere»*. (Script. Rer. Danic. V, 255). Samma klostrets 16:de abbot Boëtius omtalas (år 1263) såsom en duglig målare och ännu längre fram heter det om abboten Peder Pape, att han var *«bonus scriptor, dictator et illuminator»*.

Att domkyrkan i Lund redan från början vid sig fästet män, kunniga i pränt och målning, visa de sirligt illuminerade begynnelsebokstäfverna i de från 1100-talet härstammande handskrifterna, som kallas *Necrologium Lundense* och *Liber daticus*, hvilken senare antagligen blef till begagnande färdig vid kyrkans invigning. Upphofsmannen till en af dessa är kanske den *Marcus scriptor*, som enligt uppgift i sistnämnda gåfvobok dog i slutet af 1100-talet *V Idus Marcii*.

Denne *Marcus* har möjligen också målat i kyrkan, ty ända från äldsta tid ha bok- och väggmåleriet varit beroende af hvarandra och man vet, att illustrerade andaktsböcker ofta af målaren

tagits till förebilder för den monumentala konsten. Liksom domkyrkan under byggnadstiden haft sin egen byggmästare *Donatus* och stensnidade *Regnarus* (enligt *Necrologium Lundense Regnerus*) så har hon säkerligen också haft sin egen målare, som med brödernas tillhjälp snyckat tak och skulpturer med färg. Det lilla, som är känt om dessa äldsta målningar, finnes beskrifvet längre fram. Men omsorgen om kyrkans utsmyckning afstannade ej efter invigningen: detta bevisas af de vid restaurationen förstörda målningsresterna. Att äfven väfnadskonsten fick bidraga till färgprakten intyga åtskilliga donationer. Så skänkte enkan Katerina på 1200-talet *«ad ornatum ecclesie unam cortinam valentem XX marcas denariorum et II marcas»* etc. (*Liber Daticus VI Kal. Febr.*) Utom denna dyrbara bonad omtalas i samma urkund flera liknande gåfvor från olika tider (se p. 145).

Om målare och deras verk i Skåne under romansk tid känna vi för öfrigt intet ur skrifna källor. Det var till Guds och kyrkans ära de fromma klosterbröderna, våra äldsta kristna konstnärer, utförde sina mästerverk. Derfor satte de nästan aldrig ut sitt namn. De få minnesmärken, som ännu äro kvar, få en samt vittna om målarens skicklighet under den tid, då färgkonsten väcktes till lif i Norden.

Den teknik, som användes i de skånska kyrkorna, var en förenkling af den gammalkristna freskotekniken. Den verkliga fresken kännes igen på de fogar, som uppkomma vid ökningarne, och på de i putsytan inristade konturerna, men dessa kännesmärken saknas hos målningarne i Skåne. Under tidernas lopp hade man glömt det ursprungliga förfaringssättet och den fullt genomförda fresken blef mera sällsynt. I Danmark omtalar Magnus-Petersen några exempel på denna, men i allmänhet var förfaringssättet enklare liksom i Skåne.

Här pålades putsen samtidigt å hela väggytan och i allmänhet i endast två lag (inom gammalkristna måleriet vanligen fem), det undre gröfre och stundom bemängdt med mindre stenar såsom i Flädie, det öfre, som vanligen blandades med fin sand, glättades med särskilda verktyg, till dess ytan blef fullkomligt slät och jemn. Ej blott af råhuggen sten byggda kyrkor blefvo öfver-

rappade, äfven den välarbetade kalk- eller sandstenen täcktes ofta af putsen. Så finna vi fallet vara i Vinslöf, Vå m. fl. ställen. Stundom nöjde man sig med det öfre putslagret såsom i tornkammaren i Vå, der det, till en tjocklek af några få millimeter, täcker den jemna sandstensytan. Samma förhållande eger rum med Danmarks äldsta målningar, de i Jellinge. Måhända fruktade man, att ett tjockare lager lätt skulle falla af den släthuggna stenen.

Då putsen var färdig, synes man först ha uppdragit konturerna med en rödbrun färg, som bitit sig djupt in i den färska kalken. Sedan anlades bottentonen och lokalfärgerna, som på samma gång gjorde tjenst som mellantonen, på den ännu fuktiga murytan. Framskjutande partier modellerades ut, så godt sig göra lät, men vanligen fingo ytorna stå hela och plana, ljusdagrarne isattes med hvitt och skuggorna markerades med mörkare linier, på hvitt vanligen med blått, eljest mer eller mindre i brunt och svart. Emellertid hade putsen så småningom hunnit torka och därför måste de sista anstrykningarne göras med tempera. Möjligt är ju också, att detta förfaringssätt var fullt afsiktligt, då man aldrig i fresken kan erhålla den djupa, mättade färgton, som temperatekniken erbjuder, och att man därför använde denna till de sista finesserna. Här af följde emellertid, att de färger, som först pålades, blefvo mera hållbara, medan de öfriga helt kunde borttvättas. Och ej hjälpte det, om man, såsom Theophilus i sin målarebok (från 1100-talet) lärde, så snart väggen blifvit torr, fuktade den på nytt, på det att färgerna skulle tränga bättre in. Ofvanpå alltsamman uppdrogos stundom konturerna ånyo med en brunaktig ton och förgyllning anbragtes, der sådan behöfdes. Nimber, kronor, smycken kring hals och handled, skodon m. m. förgylldes ofta och gjordes stundom i relief, för att ännu mera framhäfva guldets glans. Detta åstadkoms vanligen med kalk eller såsom i Bjeresjö med påfästade träbitar. Om vi jemföra detta målningssätt med det, som på 900-talet användes i S:t Georg i Oberzell, frapperas vi af likheten. Borrmann (*Aufnahmen mittelalt. Wandmalereien*) säger om detta, att det ej med säkerhet kan afgöras, huruvida det är fresko eller tempera. Målningen har glatt rifven puts till un-

derlag och utgöres af bruna konturer, med ytorna utfyllda af täckfärger, utan lasurer eller halftoner. Modelleringen består dels af pålagda ljusare dagrar dels af mörkare linier, å hudpartierna af umbra (i följd af kemisk förändring svart), å drägterna i dessas lokalfärger.

Mandelgren har undersökt målningarna i Bjerresjö och Lackalänge kyrkor (Sv. Fornminnesför. tidskrift 1873), särskildt med afseende på bindeämnet. Vid kemisk undersökning befunnos färgerna hålla ett fettämne, som M. antog vara vax. Så har säkerligen icke varit fallet; lika otroligt är, att olja användts, ty detta komplicerade förfaringssätt sparades för mera kostbara och sirliga framställningar å smärre pannåer o. d. För öfrigt talar Mandelgrens egen beskrifning deremot, i det han omnämner, att konturerna uppdragits med en brunröd färg (todtenkopf), som trängt djupare in i den färska murytan än lokalfärgerna. Troligen är det samma förfaringssätt här som i de öfriga kyrkorna och en kommande undersökning kan nog konstatera detta.

I sättet att harmoniskt sammanställa färgerna nådde medeltidens konstnärer, i Skåne som annorstädes, en hög grad af fulländning, liksom i den ornamentala utsmyckningen. Fonden hålles i regeln blå, stundom svartgrå, drägterna mest i rödbrunt, hvitt eller gult. Grönt, svart och rött fullända färgskalan. I bilderna framhäfves ingenting öfverflödigt, accessoirerna återges endast antydningssvis; ett träd betecknar landsbygden, en portik ett hus eller en hel stad o. s. v. Dess mera koncentreras också uppmärksamheten på det för munken-konstnären enda viktiga, figurscenerna. Teckningen tillfredsställer föga den nutida smaken, som ofta allt för lätt låter bedraga sig af virtuosmessig teknik och finesser i detaljväg, utan att tillfullo betänka, att det är totalintrycket, den medryckande stämningen, som ensamt karakteriserar ett konstverk. Dock visa de sirliga ornamenten, att lineal och passare ofta användts. Bilderna framstå klart och tydligt mot den lugna blå bakgrunden och deras enkla, naiva karakter fångslar genast ögat. Med mjuka, väl afvägda färgtoner och stora, värdiga linier stämde de nordbons sträfva sinne lätt till andakt; härtill bidrogo också de trånga fönstren, som höljde

kyrkans inre i mystisk skymning. Framställningens rena, allvarliga hållning tilltalar ännu mäktigt betraktaren.

De romanska målningarne smyckade väggar, tak och hvalf, stundom också fönster. De äldsta kyrkorna i Skåne hade troligen platt trätak och säkert är, att äfven detta varit måladt. Också skildrar Theophilus i prologen till tredje kapitlet det rutade takets färgprakt i den romanska kyrkan. I Tyskland och Frankrike finnas sådana tak ännu i behåll och att de varit målade äfven i Skandinavien se vi exempel på i Jannerup och Skovby kyrkor (Danmark) och i Östergötland, der fil. lic. Otto Janse funnit målning i Herrestads kyrka å de liggande takbjelkarne ofvan hvalfkuporna (här dock möjligen tillhörande en öppen takstol). Från Skåne finnes emellertid inga uppgifter om sådana, hvalfslagningen synes här ha tillintetgjort allt.

Redan tidigt hade tunnhvalfvet vunnit insteg i Frankrike. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att de munkar, som på 1100-talet från Frankrike kommit till Skåne, Cluniacenser, Prémonstratenser och Cistercienser, fört denna hvalfform med sig hit. Ty tunnhvalf täcker koret till flera af våra kyrkor i Skåne och på Bornholm, som den tiden lydde under erkebiskopen i Lund. Detta antagande styrkes derutaf, att Mariakyrkan i Vä, som har ett sådant, antagligen byggts af franska munkar. Dock är det kanske riktigare, att söka förebilden i Lunds domkyrka, hvars kor täckts af tunnhvalf att döma af de vederlag, som ännu sitta kvar. Detta är ej enastående i den rhenska byggnadsstilen, ty sådan hvälfning öfver koret finna vi redan på 1000-talet i Köln och sedan i dömen i Speyer m. fl. kyrkor. Tunnhvalfvet i Vä har varit prydt med figurframställningar, som nu tyvärr äro öfverkalkade. Å det tunnhvalf, som täcker koret i Bjersjö kyrka, äro en mängd målerier ännu bevarade. I midten «Jesse rot» och på ömse sidor derom scener ur Gamla och Nya Testamentet.

I absidens hjelmhvalf framställes alltid «ärones konung», *Rex gloriae*, hvilande på regnbågen, stundom omsluten af en mandorla. Rundt omkring sväfva evangelistsymbolerna och på sidorna afmålade ofta Maria och Johannes jemte bilder af englar och apostlar. Under detta, på absidens vägg, afbildas vanligen de

12 apostlarne, stundom stående i hvar sin målade rundbågsnisch med skriftband i händerna. Det hela begränsas nedtill af en bård. På korväggarna vidtaga åter figurframställningarna, som afslutas i långhuset. Tätt under trätaket går en bred list, ofta en något förvanskad meander eller dylikt och derunder fortlöpa bildserierna i en eller två rader, i senare fallet skilda af en enkel eller dubbel linie. De omfatta scener ur Gamla och Nya Testamentet, särskildt betonande Kristi återlösningsverk, och dessutom bilder ur helgonens lif, hvilka senare dock oftast inskränkas till långhuset. Nederst afslutas framställningarna i både absid, kor och långhus af en smakfull bård och under denna hängdes vid högtidliga tillfällen väfda eller stickade bonader. Stundom ersatte målade draperier de dyrbara bonaderna. Dessa intogo eljest en vigtig plats i de rikare kyrkornas inventarier. De prydde kyrkans väggar vid högtidliga tillfällen, hängdes för dörrar, på altaren, korstolar och säten och skilde stundom kor från långhus.

I Skandinavien var väfnadskonsten inhemsk från hedenhös, men på grund af sin dyrbarhet torde väfnaderna, såsom ofvan omnämnts, ofta ersatts af målade draperier. I Norge har man mellan ett par golf i en kyrka funnit en tapet från romansk tid och bland prydnader tillhöriga en kyrka i Sogn under förra hälften af 1300-talet omtalas «tæpper», som skulle klädt koret och långsidorna i denna. I Uppsala funnos sådana bevarade ända till den ödesdigra branden år 1702. Att de ej heller varit sällsynta i Skåne, är temligen säkert. Så skänkte målaren Bertolds enka en dyrbar bonad till Lunds domkyrka i senare hälften af 1200-talet och domprosten Andreas likaså i sitt testamente år 1306.

Sjelfva det dekorativa elementet är af rent antikt ursprung och användes på ett synnerligen smakfullt sätt. Triumf- och tribunbågen omramas vanligen af sirliga ornament, medan den förres undersida prydes af figurframställningar, ofta inom medaljonger, med *agnus dei* eller Kristus i midten. Fönsternischer och omfattningar fyllas af prydliga bårder i rik omvexling.

Beundransvärdt är, huru väl målningen sluter sig till byggnadens linier. På många ställen ersätter den också den tidsödande skulpturen och detta så mycket lättare, som den senare i regel var bemålad. Säkert är, att ej blott skulpturen inomhus

bemålades, äfven utvändigt har så varit fallet (se nedan Lunds domkyrka), I ännu större utsträckning skedde detta i Tyskland (*Frantz, Geschichte d. christl. Malerei I p. 464*) och särskildt i Frankrike (*Viollet le Duc, Dict. rais. du l'arch. franc. T. VII. Peinture*).

I allmänhet öfverensstämma de skånska, romanska målnin-garna med dem i Sjælland och på Jylland, liksom med de små-ländska i Vrigstad och det strax bredvid liggande Hjelmseryd. Ornamentsmotiven äro vanligen de samma, såsom det för Skan-dinavien typiska ornament, som afbildas hos Magnus-Petersen i hans lilla bok om «*Gamle kalkmalerier*», fig. 10, ett slags à la grèque, omslutande rundlar med bestämda mellanrum. Ett ornament, som förf. ej återfunnit i något danskt eller utländskt arbete är det som förekommer i Bjerresjö, der det i absiden begränsar figur-framställningarne nedåt, och på 1300talet i St. Köpinge (äfven-som i Råda) och hvilket lämpligen kan kallas «hjulornament» (se afbildning hos Mandelgren i «*Monuments scandinaves*»). Det sy-nes ha uppkommit genom fördubbling af en bård, som återfinnes hos Magnus-Petersen, fig. 10, antagligen en förvanskning af se-rien palmett-lotusblomma, som är mycket vanlig inom den ro-manska konsten. Ett annat egendowligt drag, som Skåne delar med Småland, är den tidiga förekomsten af Treenigheten affil-dad såsom «Nådistolen». Denna finnes nemligen såsom absid-målning i Bjerresjö och ungefär liktidigt i Hjelmseryd (afb. i Man-delgrens Saml. till Sv. konst- och odlingshist.). Gud Fader fram-ställes sittande på en tron, i sitt knä håller han en bild af den korsfäste, som ännu har fullt romansk hållning, med fötterna fastspikade hvar för sig. Dufvan afbildas ej af Mandelgren, men har tvifvelsutan funnits.

Längre fram, under gotiken, blir denna framställning myc-cket allmän, ej minst i Skåne, men Borrmann omtalar intet exem-pel på densamma i Tyskland förrän efter midten af 1300-talet, i stiftskyrkan i Landau. I det nuvarande Danmark, hvarifrån Magnus-Petersen påvisar ett 50-tal romanska målerier, förekommer denna bild först i slutet af samma århundrade, i St. Peters kyrka i Næstved, medan den i Skåne upprepas i St. Köpinge, hvars mål-ningar kunna sättas till 1300-talets förra hälft. I Värmland finna vi från år 1323 ett nytt exempel på dess förekomst i Råda kyrka.

Det vore af synnerligen stort intresse, om man kunde kontrollera, ej blott hvilka kyrkor, som ha romanska målningar, utan äfven antalet af dem, som saknat sådana. I så fall skulle man äfven kunna med säkerhet afgöra, om utländingar användts öfverallt, eller om en skånsk målareskola verkligen funnits. De ofvan antydda förhållandena tyda på detta senare. Om verkligen flertalet skånska kyrkor fått bemålning inom samma period, måste man antaga en sådan, låt vara att denna rörde sig med lånade former, utan verkligt nationella drag.

Det är naturligtvis vanskligt att exakt bestämma, från hvilken tid de olika kyrkornas utsmyckning härrör. Af målningarna i Danmark sättas de äldsta, de i Jellinge, af Magnus-Petersen till tiden o. 1100; eljest torde de ej gå längre tillbaka än senare hälften af 1100-talet. De romanska målningarna i Skåne kunna hänföras till tiden från o. 1150 och hundra eller högst hundra-femtio år fram. Materialet i våra äldsta stenkyrkor utgjordes vanligen af finhuggen sten. Sedan ledsnade man vid det ständiga byggandet och uppförde dem af klufven gråsten, med endast omfattningar, hörn och lister af ädlare material. Domkyrkan i Lund, kyrkorna i Hör, N. Strö, Vä, Vinslöf äro uppförda af välarbetad sandsten, i Löderup och Bjeresjö af kalk- och kritsten. I alla ha vi romanska målningar, hvilka kunna anses hafva tillkommit strax efter sjelfva kyrkans fullbordande. Som de äldsta här blottade målningarna får man, att döma af det lilla, som fins kvar, utan tvifvel sätta dem i Vinslöf, hvilka synas härröra från 1100-talets senare hälft. Det är redan omtaladt, huru Prémonstratenserna i Vä år 1178 fått sig tilldeladt Mariakyrkan derstädes, som då skulle stått färdig. Alltså kan man antaga, att dervarande målningar blifvit utförda i slutet af 1100-talet, och detta motsäges ej heller af deras karakter. De öfriga torde man i allmänhet kunna datera till o. 1200 och tiden framåt.

Vi vilja i det följande i korthet redogöra för de rester af vår äldsta målningskonst, som vi känna från Skåne.

Vinslöf.

På sommaren 1898 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets. Historie och Antiqvitets Akademien att undersöka i Vins-

löfs kyrka nyfunna målningar. Kyrkan ligger vid pass en och en half mil nordvest om Kristianstad och är till den äldsta delen byggd af välhuggen sandsten.

Af den ursprungliga byggnaden finnes föga mer än kor och absid qvar. Målningarne befunnos inskränka sig till triumfbågens undersida (se vidfogade bild) och några få linier å norra korväggen. Vid undersökning af omgifningsmurarne ofvan hvalfven upptäcktes spår af otydbara figurframställningar å vestra sidan af den mur, som omfattar triumfbågen. Dennas undre sida var helt och hållet målad. Kanterna begränsades af två breda linier, den yttre i rödbrunt, den inre i en mörkt grönaktig ton, skilda sins emellan af en hvit linie. En sådan afslutade äfven bården inåt. Midtpartiet bestod af tre hela och två halfva medaljonger mot en rödbrun bakgrund, medan mellanrummet upptogs af hvita rosetter, målade på gulaktig botten och fyllda af rött och blått. Rosetterna voro inramade i cirkclar af hvitt, grönt och rött och den rödbruna bakgrunden mellan dessa lifvades af symmetriskt anordnade hvita prickar. Medaljongernas ramar utgjordes af mörkt rödbrunt, mörkt grågrönt och rödbrunt med hvita mellanslag, medan cirkclarnes förträffliga form visade att de uppdragits med tillhjälp af passare.

I de hela rundlarne framställdes mot en klart blå bakgrund: i midten den nästan utplånade bilden af *agnus dei*, å södra sidan Kain, å den norra Abel, båda frambärande sina offer och mycket ålderdomligt tecknade. Abel lyfter frimodigt hufvudet mot Kristussymbolen, det heter ju också, att Herren såg med välbehag till Abel och hans offer, Kain deremot vågar ej vända hufvudet uppåt. För att ännu mera betona sin vördnad bära de ej offret direkt i handen utan omslutet af en duk, såsom bruket var från äldsta tid. Till vederlagslisten sluta sig de halfva medaljongerna med liknande ramar. Hvar och en af dessa infattar bröstbilden af en figur med ett spöklikt utseende (möjligen föreställande kristliga dygder e. d.), som omgifves af en helgongloria, kantad med en hvit linie. Figurerna äro klädda i korta, mörkt rödbruna rockar, af hvilka Abels släpper vid knät, i halsen något urringade och med antydan till gördel. Skuggorna äro hållna i en mörkare ton och ljusdagrarne pålagda med kraftiga penseldrag i

hvitt, nästan utan spår af modellering. Rocken kantas af en hvit linie, en sådan anger äfven gördels läge. Ansigtet är hållna i samma rödbruna färgton med runda, svartvordna fläckar å kinderna, skuggor och dagrar tecknas af mörkare och ljusare linier. Lämnet är alldeles hvitt, liksom de dukar, hvari de offerande frambära sin gåfva, sädeskärfven är mörkt rödbrun. Några qvarsittande linier, som undgått den allmänna förstörelsen, å norra korväggen, liksom i det der befintliga fönstrets nisch, visade att konturerna först uppdragits med en rödbrun färg å den färska välglättade murytan. Denna färg hade så bitit sig in i putsen, att den endast med svårighet kunde borttvättas, de öfriga färgerna lågo mera ytligt, somliga i tjocka lag, som genast löstes af vatten. Konturerna voro sedan uppdragna ånyo.

Framställningen af Kain och Abel å triumfbågen, med en Kristusfigur eller *agnus dei* i midten, är synnerligen vanlig. Så finna vi den i Gurt i Kärnthen, likaså i de danska kyrkorna Ballerup, Tyvelse och möjligen Estvad. I Vrigstad (Småland) träffa vi samma scen på östra sidan af den mur, som omramar triumfbågen.

Om vi jemföra framställningen i Vinslöf med dem i Danmark och Vrigstad, frapperas vi af den förstnämndas arkaistiska pregel, hvilket ej heller motsäges af den åldriga profilen på triumfbågens vederlag eller hela den lilla, af välarbetad sandsten byggda kyrkan. Om de danska målningarna tillhöra tiden omkring 1200, kan man nog med säkerhet sätta dem i Vinslöf till 1100-talet, låt vara till dess senare hälft.

N. Strö.

I en uppsats om kalkmålningar i *Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1868* omtalar Kornerup, att han funnit lemningar efter romanska målningar i Strö kyrka. Nu finnes det tre kyrkor med samma namn, men antagligen är det N. Strö, som K. åsyftar. I Ant. Top. Arkivet i Stockholm finnes intet nämnt om målningar här, men kyrkoherden J. Andersson i Färlöf har godhetsfullt meddelat, att triumfbågens undre sida varit försedd med medaljonger, innehållande bilder af helgon eller symboliska figurer

och att å absidens hjälmhvalf funnits en bild af *Rex gloriæ*. Den nimb som omgaf Kristus var utförd i relief och väl antagligen förgylld. Kyrkan i Strö är byggd af finhuggen sandsten och samma material har användts till hjälmhvalfvet. Typen är för öfrigt densamma som den knappast en mil derifrån belägna kyrkan i Vinslöf, utom att denna senare är mindre. Det ligger ganska nära till hands att antaga, att målningarne i Strö påverkats af dem i den sistnämnda kyrkan, hvilket auordningen å triumfbågen tyder på, om också de förra, af beskrifningen att döma, synas tillhöra en något yngre tid.

Knisslinge.

I den närbelägna Knisslinge kyrka finnas färgrester ofvan hvalfven i både långhus och kor. På grund af deras läge kan man med säkerhet antaga att de härröra från romansk tid. Någon undersökning på stället har förf. ej sjelf varit i tillfälle att företaga.

Vä.

Strax söder om Kristianstad ligger den forna staden Vä. Här grundades år 1170 ett Prémonstratenser kloster, hvars förste abbot hette Gilbert. Han var antagligen fransman och troligt är, att han varit med om att bygga den S:t Maria kyrka, som kort derefter, 1178, enligt erkebiskop Absalons bref förenades med klostret till ett abbedi, hvartill äfven lades Kiaby kyrka och ett kapell.

Det ligger också ganska nära tillhands att antaga, att franska munkar utfört de målningar, hvaraf rester ännu finnas kvar. Att detta skett strax efter kyrkans fullbordande, alltså i slutet af 1100-talet, få vi väl också antaga, så mycket mera som staden Vä's betydelse hastigt gick tillbaka, särskildt efter branden 1213, då klostret gick upp i lågor och bröderna afflyttade till Beckaskog. Ja, 1250 var staden så utarmad, att den befriades från ledung.

Ståtlig reste sig kyrkan, murad af finhuggen sandsten från golf till tak; ett tvillingtorn avslutade vestpartiet och korets rund-

del bröts af kolonner, som slöto sig till den längs taklisten gående dubbla rundbågsfrisen. Med bildhuggerier rikt prydda portaler ledde in i långhuset, som täcktes af trätak, medan den konst-rikt uthuggna triumfbågen förde blicken hän till det af tunn-hvalf täckta koret. Detta hvalf var byggt af huggen sandsten, liksom hjelmhvalfvet. Redan 1854 blottades målningar i absiden i Vä. Dessa hafva visserligen restaurerats och det ganska illa, men de vittna ännu om kyrkans forna prakt (se vidfogade bild). Målningarne afslutas nedåt af den kraftiga rundstaf, som uppbär hjelmhvalfvet, men upptill finnes ingen ornamentel begränsning mot korväggen. En blå botten, strödd med gyllene stjernor, framhäfver värdigt bilden af *Rex gloriæ*, sittande på iris. På jordklotet hvila fötterna, med venstra handen håller han böckernas bok, medan den högra är uppåtsträckt, välsignande. Omkring midtfiguren se vi evangelistsymbolerna. Dessa äro hållna i brunt, gult och hvitt, med gula nimber. Det med ädelstenar prydda korset i Kristi gloria är förgyllt, liksom delvis boken, banden och de skarpt vinklade skorna. Kristus är klädd i hvitt, skuggadt med blåa linier, och röd mantel. Iris är rödbrun och gul till färgen och jordklotet bildas af en gul, röd och grå-grön linie.

Intressant skulle vara att undersöka tunn-hvalfvet, å hvilket man 1848 efter hvitlimningens afskrapande upptäckt figurmålningar. Tyvärr blefvo dessa samma år öfverkalkade och döljas numera af målade kassetter.

Ofvan ingångshallen, mellan de forna tvillingtornen, finnes en liten kammare med en altarnisch, flankerad af tvänne dubbla ljusöppningar in mot skeppet. Detta rum, i hvilket förr världsliga eller andliga stormän förrättat sin andakt, täcktes då af ett korshvalf, som utan ribbor utgick från skulpterade kragstenar. Ett tunnt lager af fin puts, som delvis ännu sitter kvar, täckte till en tjocklek af några få millimeter den välhuggna sandstenen. Å den östra väggen finnes ännu spår af en englafigur (afb i *Aarb. f. nord. Oldk. o. Hist. 1869*) och der ofvan en bård af röda och gula band. På altarnischens hvalfbåge synes i midten hälften af en cirkelformig ram och derunder på södra sidan en figur. Bågen kantas af röda linier. Anordningen tyckes sålunda

ha varit densamma, som vi finna på många triumfbågar från den tiden, exempelvis i Bjeresjö. De färger, som ännu kunna urskiljas, äro rödt (mest), gult och blått. Målningarne i absiden bära spår af en fuskig restauration. Bakgrundens blå färg saknar sitt vanliga djup och särskildt verka de blåelseblå skugglinierna å Kristi dragt afskyvärdt. Denna misshandling har dock ej lyckats frantaga framställningen dess ursprungliga majestätiska allvar.

Brösarp.

Om Brösarps kyrka, som nu är rifven, nämner Brunius (i sin Skånes Konsthistoria p. 611), att på omgifningsmurarne ofvan takhvalfven funnos å anputsen bjerta målningar, föreställande människor och afgrundsandar. Bland dessa figurer, som till största delen bortskymdes af takhvalfven, funnos jemväl några runor, «som icke gåfvo någon full mening».

Löderup.

Två mil öster om Ystad ligger Löderups kyrka, byggd af huggen kalksten. I absidens hjelmhvalf fann man år 1833, vid kalkanstrykningens afskalning, en bild af Gud Fader och evangelisterna, framställda i bjerta färger. Tyvärr instörtade en del af hvalfvet kort derefter, hvadan målningarna gingo förlorade. (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 611).

Vid Mandelgrens besök i kyrkan före ofvannämnda tid voro de till största delen dolda af kalklagret, men färgerna skymtade dock igenom här och hvar. Hans teckning i «*Monuments scandinaves*» visar i midten en rikt stjernströdd mandorla, inom hvilken *Rex gloriæ* eller möjligen «Nådestolen» varit afbildad. Rundt omkring synes en mängd nimber och rökelsekär i relief och under det hela en rad af nimber, äfven dessa förhöjda, utvisande att, som bruket var, apostlarne här varit återgifna.

Bjeresjö.

Strax invid Ystad och ungefär två mil från Löderup ligger Bjeresjö kyrka, helgad S. Laurentius. Den består af torn, byggdt

af huggen kalksten samt långhus och kor af kritsten. Samma material är användt till absidens hjälmhvalf och korets tunnhvalf. Dessa hvalf äro särskildt egendomliga genom deri radvis inmurade urnor af bränd lera med lock af ek, som Mandelgren i *«Monuments scandinaves»* omnämner och hvilka möjligen genom analogier kunna ge oss upplysning om kyrkan och dess målningar. Utvändigt brytes murytan af en välhuggen sockel och öfverst af en rundbågsgeism; deroftan löper en fris af lodräta refflor och slutligen en taklist, allt visande, att denna helgedom varit mera betydande till anlaget än landtkyrkor i allmänhet. Detta motsäges ej heller af de praktfulla målningar, som, låt vara restaurerade, ännu ge glans åt dess kor och absid.

Då det skulle bli allt för vidlyftigt att detaljeradt genomgå dessa, vilja vi endast omnämna dem i korthet och få för öfrigt hänvisa till afbildningarne i Mandelgrens ofvan omtalade verk. Vi börja med att beskrifva tunnhvalfvet. I midten se vi, i hvalfvets längdrigtning från vester till öster, framställningen af Kristi stamträd. Sitt vanliga namn «Jesse rot» har det fått efter Kristi stamfader Isai, som också bildar utgångspunkten för det stiliserade vinträd, som omfattar det hela. Ramarne i midten innesluta ett par af Isai ättlingar och den sista slutar med jungfru Maria. Slingorna dem emellan omgifva mindre figurer, antagligen profeter, alla med otydbara språkband. På ömse sidor om detta midtparti vidtaga figurframställningar, på norra sidan scener ur Nya Testamentet, på södra sidan ur Gamla. Å sjelfva tunnhvalfvet äro de ordnade i 2 rader på hvarje sida och nedanför vederlagslisten vidtager ytterligare en rad.

Å norra sidan framställas i följd från vester till öster utan skiljerum: Bebådelsen; Marias besök hos Elisabeth; Jesu födelse; Engeln förkunnar budskapet för herdarne. Tvenne breda linier skilja denna öfre rad från den nedre, som innehåller: Konungarnes tillbedjan; Kristus frambäres i templet; Kristi dop. Denna rad begränsas nedtill af tunnhvalfvets vederlag, som är dekoreradt med ett vågigt band, med en bred linie på hvarje sida. Härunder vidtager den nedersta raden, som avslutar cykeln; den är dock delvis skadad af ett uppbrutet fönster. Till venster synas tre kvinnor och till höger Kristi himmelsfärd. Det öfriga är

förstördt. Södra sidans framställningar utgöras af, i samma följd som förut: Herren förbjuder Adam och Eva att äta af kunskapens träd; Engeln utdrifver dem ur paradiset; Noaks ark. Andra raden: Abrahams offer; Herren visar sig för Moses i den briunande busken; Öfvergången af Röda hafvet; och slutligen fyra figurer, den ena med ett språkband, hvars inskrift är utplånad. Under vederlagslisten är serien förstörd liksom på norra sidan. Kvar finnas: Moses mottager lagens tafior; några figurer, hvaraf en knäböjande, af restauratorn uttydt såsom tillbedjan af den gyllene kalffen, hvilket ju är möjligt. Resten är förstördt.

Ofvan triumfbågen, på korsidan, se vi Kristus med gloria, omgifven af två likaledes glorieprydda, adorerande figurer, den ena till utseendet bärande en nyckel, den andre en skriftrulle e. d. (Petrus och Paulus?), medan längre ned i hörnet 2 andra figurer, utan nimber, sträcka armarne upp mot midtgruppen. Enligt Mandelgren skulle de fyra bifigurerna betyda: tro och tvifvel, bön och ånger. Å triumfbågens undre sida se vi i midten inom en medaljong, Gud Fader med utsträckta händer och på hvarje sida en allegorisk figur med krona, gloria och ett långt spjut, förtrampande en liggande menskelig skepnad, det hela antagligen symboliserande dygdens seger öfver lasten. Ett motstycke till denna framställning finna vi t. ex. i kyrkan i Montoire (Frankrike), som i triumfbågens midt har en medaljong med Gud Fader i likadan ställning och på hvarje sida en bild af S. Michael, bredvid hvilken står skrifvet «*Castitas*», som stöter spjutet i ett odjur, «*Luxuria*» (*Gelis-Didot et Lafillé: La peinture decorative*). Å absidens hjälmhvalf afbildas treenigheten. Det är den så kallade «Nådstolen», hvilken framställning eljest är inskränkt till medeltidens senare del. Den korsfäste är ännu afbildad enligt fullt romansk åskådning, med fötterna fastspikade hvar för sig. En mandorla omsluter det hela och rundt omkring sväfvä som vanligt evangelist-symbolerna. Längst till venster se vi en bild af jungfru Maria och till höger dess motsvarighet Johannes. Hvalfvet begränsas mot tribunbågen af en vacker romansk bård med deri inströdda, figurprydda medaljonger, medan afslutningen nedtill utgöres af en bård, liknande den vanliga med palmettmotiv, men med den skillnad att det af bågarne omslutna ornamentala elementet

ersatts af bröstbilder. Härunder framställas apostlarne med språkband i händerna. En i midten upptagen dörr har förstört de båda mellersta figurerna. Det hela begränsas nedtill af en bård af det karakteristiska hjulornamentet.

Då det ofvannämnda endast utgör hufvuddragen af dessa intressanta målningar, få vi hänvisa till de ståtliga afbildningarna i Mandelgrens *«Monuments scandinaves»*. Härvid vilja vi dock tillägga, att dessa böra användas med en viss försiktighet, så att man mera fäster sig vid totalintrycket än vid detaljerna. Ty figurerna äro ofta oigenkännliga, om man jemför dem med originalen och scenerna stundom betänkligt förändrade. Så t. ex. finna vi, om vi jemföra Mandelgrens afbildning af vandringen genom Röda hafvet med Bjeresjömålningens, att både människor och hästar äro i hög grad misstecknade och det hela förflyttadt alldeles för nära vederlagslisten, så nära, att den å målningen befintliga vagnen, som Mandelgren uteslutit, skulle komma utanför listen, om den insattes i afbildningen.

Målningarne restaurerades först af Mandelgren sjelf, men ha på senare tiden förbättrats af en yrkesmålare från Ystad, med den påföljd, att vi måste skatta oss lyckliga, att ännu ha kvar teckningarne i *«Monuments scandinaves»*. Utom utfyllandet af figurscenerna på fönstrens forna ställe har härvid tillkommit gruppen ofvan triumfbågen in emot långhuset och flera af figurerna ofvan tribunbågen, der Kristus framställles tronande mellan örnen och engeln, Johannes' och Matthei symboler, medan längre ned två glorieprydda figurer på hvarje sida utfylla svicklarne. I Mandelgrens arbete avslutas bildserierna i koret nedtill af en rad ofullständiga rundbågar, med mellanrummen utfyllda af ornament; detta har den senare restauratorn ersatt med en bred tapetmålning, af ett mönster, som visserligen ej är ovanligt hvarken i Frankrikes eller Tysklands romanska målningar, men som ännu ej uppdagats i Skandinavien.

Då bilderna blottades, hade de på flera ställen samma friskhet, som om de varit nya. Murytan var glatt polerad, något rödgul i tonen. Utkastet hade verkställts med en röd färg, hvilken så trängt in i rappningen, att den syntes vara uppdragen på färsk puts. Vid verkställd kemisk undersökning af färgerna

uppdagades ett fettämne, hvilket Mandelgren ansåg vara som bindemedel användt vax. Att vi här skulle ha prof på vaxmåleri är knappast troligt, det är väl temligen säkert, att samma förfaringsätt användts här som i Skånes öfriga kyrkor. Glorior, kronor, prydnader kring hals och handled, skodon, värj- och stolknappar samt trädets frukter voro i relief, för att förhöja effekten, nimberna till på köpet refflade. De färger, som användts, äro enligt Mandelgren brunrött (jernoxid, todtenkopf), bergblått (lapis lazuli), berggrönt (malakit), gult (ljusockra), hvitt (krita eller kalk) och svart (kimrök).

I framställningarne finnes mycket, som tyder på en tidig period, dock kunna målningarne troligen icke vara gjorda före år 1200. Om man betraktar Jungfru Marias och särskildt Jesusbarnets liffulla, vilkorliga hållning, der de vise männen frambära sina gåfvor, eller den ene af herdarne, vid engelens budskap, finner man deri i fläkt af den kommande gotiken, som talar emot en högre ålder.

V. Tomarp.

I Månadsbladet för 1892 (utg. af K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad.) lemnar L. Tynell en skildring af V. Tomarps kyrka, med deri befintliga lemningar af romanska målningar. Ofvan hvalfven sutto ännu qvar rester af dessa, utförda å glättad kalkgrund. De bestodo öfverst af en bård, 17 cm. från det ursprungliga trätaket och 62 cm. i höjd. Denna bård utgjordes ytterst af en gul och en röd rand och derinnaför af hufvudsakligen rombiska figurer, som bildade ett slags bandmotiv eller à la grècque, hvilket i sig inneslöt, med o. 40 cm. mellanrum, cirkelrunda fält, innehållande romanska bladornament. Konturerna voro uppdragna med en rödaktig färg och de sålunda uppkomna fälten ifyllda med andra färger. Den gula (gulockra) satt nästan öfverallt kvar, af en ljusgrön fanns på ett ställe spår och en blå (ultramarin) låg vid undersökningen nedfallen invid väggytan. Nedanför denna bård, som ännu fanns kvar å triumfbågens norra sida ofvan hvalfvet, syntes spår af figurmålning. Här tillkommo, utom de föregående färgerna, en brun och en, som nästan var svart.

I Juni 1901 fick förf. i uppdrag af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien att undersöka nyfunna målningar, som upptäckts under pågående restaurering af V. Tomarps kyrka.

Målningarne tillhöra visserligen en tidig period, men äro dock något yngre än sjelfva kyrkan. Denna är uppförd af flinta, med hörn och omfattningar af huggen sandsten, jemte något kritsten. Långhuset har som vanligt haft en ingång i söder och en i norr samt ett fönster i söder och ett i norr liksom koret. Då kyrkan stod färdig, blefvo väggarne öfverrappade och derpå hvitlimmade, hvilket visar, att man då ej tänkte på utsmyckning i färg. I stället försågs långhuset med en i putsen inristad rundbågsfris. Denna utfördes med tillhjälp af ett slags passare, på så sätt, att konturerna af rundbågarne inristades, hvarpå de konsoler, som stödde dessa, jemte de af bågarne inneslutna, halfcirkelformiga fälten, befriades från hvitlimningen, då den brungrå putsytan stack af emot de hvita bågarne. Denna fris fanns endast i långhuset och spår af densamma synes ännu i nordöstra hörnet och på östra väggen. (Se Månadsbladet 1892).

Länge dröjde det dock icke, förrän kyrkan blef smyckad äfven med målning.

Denna inskränktes till absid, kor, triumfbåge och långhusets östra vägg. I den gamla hvitlimmade putsen gjordes tät insnitt med ett skarpt verktyg, för att fästpunkter skulle erhållas för freskoputsen. Den häri förfarne målaren tillredde denna och glättade omsorgsfullt ytan. Att målningen ej sträckt sig till långhusets öfriga väggar, göres tydligt deraf, att den ursprungliga, hvitlimmade putsen med dess rundbågsfris här sitter kvar, utan de ofvannämnda karakteristiska insnitten och utan spår af färgrester.

Å den hårda, färska putsen uppdrogos som vanligt först konturerna i rödbrunt och derefter pålades de öfriga färgerna på den inom kort torra murytan. Att åtminstone gult och hvitt samt troligen bottenfärgen försatts med ett kraftigt bindemedel, synes af färglagrets tjocklek. Utkastet utfördes direkt på putsen utan föregående kalkering, såsom synes af de ofta återkommande felteckningarne. Alla cirklar slogos med passare, om man så får säga. I midten

af hvarje cirkel synes nemligen ett ganska djupt hål i putsen, medan sjelfva cirkeln ej visar spår af något hvasst instrument. Troligen har en liten jernten slagits in i midten och kring denna har penseln förts rundt, fästad vid ett afpassadt snöre.

Färgerna äro: svartblågrått, gult, hvitt, rödbrunt, blått, hvitgult, grönt och något rödt. Den svartgrå tonen användes till fonden, hvitgult till hudfärgen, gult till nimberna och dessutom till kläder och ornament liksom gult, hvitt, rödbrunt, blått, grönt och rödt. Bakgrundens svartblågrå, rödbrunt, gult och hvitt äro de förhärskande färgerna. Svårt är emellertid att få bottentonen riktigt fram. Efter hvad förf. kunnat utröna, är det en blandning af blått och svart, i det färgerna antingen pålagts hvar för sig, först den svarta och derefter den blå, eller också har blandningen försiggått innan, hvarvid den svarta färgen efter påstrykningen sjunkit till botten och den blå gått till ytan. Denna dämpadt indigoblå ton verkar behagligare än den ljusare blå, som förekommer oblandad på flera ställen såsom skuggning på hvitt. På ett och annat ställe synes också något grönt ha smugit sig in i bottentonen.

Såsom redan är omnämndt, syntes rester af målningar å långhusets östra vägg ofvan hvalfvet, å triumfbågen, koret och absiden. Målningarne ofvan hvalfvet äro redan beskrifna.

Å triumfbågens norra vederlag syntes ofvanpå rappningen spår af en bård målad på torr grund. Af de få färgresterna kunde intet bestämdt afgöras om tiden för dess tillkomst, dock var den troligen från sen medeltid. Å bågens ena kant skymtade spår af målningar, men, då denna del ej skulle af restaurationen beröras, kunde intet vidare deråt göras.

Under gotiken fick det trätak, som täckte kyrkan, ersättas af korshvalf. I koret dolde hvalfvet till stor del målningarne och det synliga bortknackades nästan fullständigt. I planen för restaurering ingick äfven borttagandet af detta korshvalf och dess ersättande med den ursprungliga betäckningen, trätaget. Vid rifningen befanns det, att korshvalfvet aldrig varit måladt, men bakom detsamma syntes ännu delar af den romanska målningen. Hela koret hade varit färgsmyckadt, men å södra sidan

och öfre delarne af de andra väggarne fanns föga kvar. Regn och fuktighet hade här utplånat nästan allt.

Freskoputsen hade pålagts från väggarnes öfre kant nedåt, till en höjd af c. 180 cm. öfver nuvarande golfytan. Men å östra väggen kring tribunbågen gick putsen ned till c. 130 cm. öfver golfvet d. v. s. samma höjd som i absiden. (Se nedan). Då den ornamentslist, som i koret avslutade figurframställningarne rundt om, endast gick till 180 cm. höjd öfver golfytan, d. v. s. så långt freskoputsen nådde å de öfriga väggarna, så hade det härigenom uppkomna tomrummet å östra sidan utfyllts af konsekrationsskors, åtminstone å norra delen (å den södra voro målningarne förstörda), af hvilka fyra, temligen slarfvigt gjorda, ännu voro synliga. Rundt väggarne gick alldeles under takbjelkarne en bård af palmettliknande motiv inom halfcirklar, hvartill motstycke finnes i en mängd andra kyrkor i Norden.

Under denna bård vidtogo figurframställningarne, som skildrade scener ur Kristi lif och helgonlegenden. Dessa fortgingo i två rader, åtskilda af en enkel röd linie och började i nordvestra hörnet med en skildring af konungarnes tillbedjan. De kommo i rad frambärande sina gåfvor till den tronande Maria med barnet. Denna framställning nådde fram till ett ursprungligt fönster, som omramades af en enkel röd linie. Fönstret var beläget c. 65 cm. under den på murkrönet liggande taksyllen, ej midt på väggen, utan närmare östra hörnet och ett likadant fanns midt emot på södra väggen. På andra sidan fönstret framställdes «flykten till Egypten». Båda dessa bilder voro mycket skadade.

I undre raden, der endast obetydliga, men väl bevarade lemnningar funnos kvar bakom de smala pilastrarne, syntes i vester ett torn med rundbågiga öppningar bredvid fyra manliga figurer; derefter var ett långt stycke alldeles förstördt. Så kom åter en grupp män, lysnande till en gosse, som åtföljdes af en glorie- och stafprydd figur. (fig. 1). Denna nedre rad tycktes innehålla scener ur helgonlegenden. Den glorieprydda man, som afbildas i fig. 1, kan knappast vara Kristus, enär skägget saknas. Hvem det föreställer, är ej godt att säga, utom att det är en helig man, hvilket nimben utvisar. En egendomlighet är emellertid barnet,

som trots sin litenhet tycks vara en af hufvudpersonerna. Om man kände namnet på kyrkans skyddspatron, vore det kanske möjligt att utleta framställningens innebörd, eller om motsvarigheter skulle påträffas i traktens kyrkor. Som det nu förhåller sig, är det tyvärr omöjligt att tyda den undre radens bilder.

Å östra väggen, kring tribunbågen, utfylldes den norra sidan af ett par träd och ytan under båden af de ofvan omtalade konsekrationskorsen.

Fig. 1.

Å södra sidan fortsatte skildringarne, äfven här i två rader, men de voro så utplånade, att de ej kunde tydas.

Å vestra sidan, kring triumfbågen, fanns omedelbart öfver den nedre fortlöpande båden en egendomlig »marmorering» af korfliknande och runda kroppar. På södra sidan hade »marmoreringen» anbragts i två rader. Å den undre raden var bakgrunden först målad svartgrå, derefter voro korfvarne och rund-

larne insatta på så sätt, att mellanrummen målats rödbruna och korfvarne fått en iure hvit midtlinie. Den öfre raden var framställd på samma sätt, utom att bakgrunden målats gul. Öfver och intill denna «marmorering» hade inmurats en något skadad, skulpterad sten. Det var en kritsten, föreställande ett undre liggande djur, lejon eller möjligen lamm, hvars hufvud var afslaget och på hvars rygg sutto tvenne mindre djur, som troligen haft gemensamt hufvud. Åtminstone möttes de i en klump, som nu tyvärr var afslagen. Att denna skulptur alltid haft sin plats här, visades deraf, att målningen gick obruten ända fram liksom äfven den ursprungliga, med byggnaden samtida putsen. Att hufvudet var afslaget, då stenen inmurades, skönjdes deraf, att putsen omslöt det skadade stället. Alltså syntes det ha tillgått så, att stenen tillhuggits som prydnad för en af portalerna, triumfbågen e. d., då hufvudet gått af vid den sista retuscheringen, hvadan den ej ansetts kunna tjena sitt ursprungliga ändamål. Dock har man tyckt sig ej kunna kasta bort den nästan färdiga prydnaden, utan i stället inmurat den i koret.

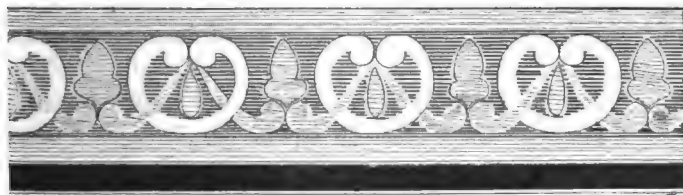

Fig. 2.

Å norra sidan återfanns endast den gula «marmoreringen» och ofvanför denna framställdes ett par hvita träd mot en blågrön bakgrund. I öfre raden afbildades ett hus, ganska illa medfaret.

Triumfbågen begränsades af en enkel linie, men kring tribunbågen gick en vacker list (fig. 2), hvars nedre kant skar den under bjelktaket löpande bården.

Det var lätt att se, att de på murkrönet liggande syllarne voro ursprungliga och att de tvärs öfver koret gående bjelkarne vid östra och vestra väggarne hade samma läge, som de ursprungliga haft.

Nedanför freskoputsen i koret var den gamla hvitlimningen svagt rödfärgad.

I absiden sträckte sig freskoputsen öfver sjelfva hjelmhvalvet och nedåt till en höjd af c. 130 cm. öfver golfvet. Här begränsades den med en skarp fåra rundt om absiden. Nedanför denna fåra var på den gamla hvitlimningen uppdraget ett par enkla linier i rödt och gult.

Nederst voro apostlarne afbildade i rad c. 112 cm. höga, begränsade af dubbla, rödbruna och gula linier. Endast tvenne apostlar voro ännu i behåll. Innerst vid tribunbågen gick en smakfull bård (se öfverstycket å första sidan), som dock var väl bred i förhållande till figurerna (sjelfva ornamentslängan var c. 40 cm. inom bårdlinierna). I det halfcirkelformiga fältet mellan bården och apostelraden framställdes *Rex gloriæ* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna och tvenne figurer på hvarje sida. Af detta var endast en del af mandorlan med antydning till en sittande figur i behåll, jemte en harpspelande engel, Mattheus, och en bit af lejonet, Markus' symbol. Dessutom voro figurerna vid norra sidan, Maria jemte en engel, ännu kvar, medan dess motsvarigheter, säkerligen Johannes och en engel voro borta.

Från D:r Mats Weibull i Alnarp har, sedan ofvanstående skrifvits, inkommit intyg om färgernas och bindeämnets beskaffenhet. Färgerna voro: brunrödt = vanlig rödfärg (caput mortuum); hvitt = krita, kalk; gult = ockra; ljusgult = blandning af de båda föregående; ljusrödt = caput mortuum jemte krita; blågrönt = kimrök jemte flagor af bergblå d. v. s. kopparlazar eller kopparkarbonat; ljusblått = krita jemte nativ ultramarin (lapis lazuli); bottenfärgen innehöll endast kimrök (kol). Alltså vill det synas, som om botten först strukits med kimrök, hvarpå det svarta öfverdragits med bergblått (kopparlazar), som sedan mestadels affallit.

Hvad bindeämnet beträffar, så pröfvades på honung, stärkelse, fett, vax och lim. Resultatet blef ej fullt tillfredsställande, beroende på det ringa materialet och möjligen på, att bindeämnet undergått någon förändring. Honung och stärkelse förekom icke. Deremot fanns något mindre än 1 % (tillsammans blott 3 mgr.) af ett fettämne, alltså en så ringa mängd, att olja

icke kunnat användas som bindeämne. Huruvida vax såsom öfverdrag kunnat begagnas, lemna D:r Weibull oafgjordt, men anser för troligast, att den funna fetthalten härleder sig från smuts. Vid behandling med kokhett vatten erhöles ett extrakt, som med garfsyra gaf en fällning, hvilken troligen beror på limämne. (Skulle ju möjligen kunna vara ägghvita, hvilket dock ej är antagligt).

Intyget slutar med följande sammanfattning: «Troligt är alltså, att bindeämnet utgjort en blandning af kalk och lim; det förra ämnet synes i riklig mängd ingå i alla färgerna».

Flädie.

Det berättas, att Flädie by och kyrka förr legat närmare hafvet, men fått flytta till sitt nuvarande ställe för sjörföwares skull. Det är ej så många år, sedan äfven denna kyrka fick skatta åt förgängelsen, för att lemna plats åt en ny, i den, som det tyckes, numera obligatoriska, gotiska stilen. Då den gamla kyrkan refs, upptäcktes det, att den en gång varit fullständigt klädd med målningar inuti. De fotografier, som det lyckats förf. komma öfver, ge endast en antydan om deras ursprungliga utseende. Tätt under bjelktaket gick en förvanskad meander och härunder vidtogo figurframställningar. Då kyrkan var ganska liten, voro dessa i allmänhet anordnade i endast en rad, som nedåt begränsades af en bård, så pass högt upp, att bilderna upptogo något öfver hälften af väggen. I långhuset tycktes denna nedre bård ha saknats (utom å östra väggen), om man får döma af en väldig bild af den helige Kristoffer, som nästan nådde från golf till tak midt på norra väggen. Det är ju ej egendomligt, att denna församling, som till stor del bestod af fiskare, särskildt velat hedra detta helgon, ty Kristoffer var alla sjöfarandes hjelpare och skyddspatron. Endast å långhusets östra vägg voro framställningarne genom en enkel linie anordnade i två rader, men utrymmet var ej stort, enär triumfbågen med sin omgifningsbård nästan nådde upp till taklisten. Den med breda linier kantade triumfbågens undre yta var prydd med bröstbilder af helgon inom runda medaljonger och äfven nedom ve-

derlaget voro figurer målade. På korets norra vägg urskiljes på den trånga platsen kring ett, af utseendet att döma, ursprungligt fönster, några otydliga sväfvande figurer och bland dessa, tre ganska stora kors, förutom två vanliga konsekraionskors. Å södra korväggen kunde endast urskiljas nedre delen af en figur, eljest var allt förstördt.

Som vanligt tyckes *Rex Gloriæ* äfven här varit afbildad i absiden, ty fragment af ett lejon, evangelisten Marcus' symbol, fanns kvar i ena hörnet. I midten synes afslutningsbården ha omfattat en liten rund fönsteröppning, som alltså skulle varit

Fig. 3.

ursprunglig. Kornischen omramades af en smakfullt målad bård (fig. 3) och här och hvar syntes spår af senare målningar öfver de gamla. Att döma af de otydliga fotografierna, tyckas målningarna ha utförts ett stycke in på 1200-talet.

Fjellie.

Ej långt från Flädie ligger Fjellie kyrka, enligt Rönbeck¹⁾ helgad åt S:t Helena liksom den förra. Vid ett besök der år 1900 upptäckte förf., å nordvestra sidan af långhusets östra mur, spår af målningar i två lag. Det öfre tillhör antagligen medeltidens slut, liksom de bilder, som tidvis skymta igenom den täckande kalken å långhusets vestra hvalf; det undre laget åter visar svaga konturer på synnerligen fin puts och är säkerligen af romanskt ursprung, liksom i de närbelägna kyrkorna i Flädie, Lackalänge och Stäfvie.

¹⁾ Carl Sonenberg Rönbeck * i V. Ljungby (Skåne) 1765, prestvigd 1789, † som kontraktsprost i N. Åsum 1841. En stor del af sin lefnad egnade Rönbeck åt forskningar rörande Skånes äldre historia. Särskildt afskref och samlade han uppgifter om äldre kyrkliga förhållanden i Skåne under 1700- och början af 1800-talet, sockenbeskrifningar o. d. Hans samlingar, 21 folio-band, förvaras i Lunds Universitets bibliotek.

Stäfvie.

«Då Stäfvie kyrka, som var enskeppig, 1848 gjordes treskeppig, måste det gamla långhusets båda korshvalf nedtagas och ombyggas. Vid detta tillfälle visade sig omkring triumfbågen 18 helgon i halfnaturlig storlek, målade på en tunn anputs. Af dessa figurer, som till största delen varit öfverbyggda med det gamla skeppets östra korshvalf, hade S:t Göran stridande med draken väl bibehållit sig; de öfriga voro mer eller mindre skadade» (Brunius, Skånes Konsthistoria p. 610). Vid upptagandet af ett fönster å norra korväggen i samma kyrka upptäcktes på 70-talet flera figurframställningar. Öfverst under hvalfribban skildrades Jesu födelse och delvis doldt af hvalfvet, Maria och Elisabeth. Skildt från detta genom en vågformig bård afbildades nederst barnmordet i Betlehem; öfver inordscenen sväfvade tre englar, som tycktes förenade i samma kropp, antagligen de dödade barnens själar. Ett fönster, med nischen prydd af ett bredt ornament, begränsade denna lifliga scen och nedtill afslutades målningen af en enkel linie. (Afb. i Ant. Top. Arkivet, Stockholm).

Lackalänge.

Äfven Lackalänge kyrka har haft romanska målningar enligt uppgift af Mandelgren i Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1873 p. 58. Tyvärr medföljer ingen vare sig beskrifning eller afbildning.

Hör.

Kyrkan i Hör var i forna dagar prydd med romanska målningar. Kristus tronade i absiden såsom *Rex gloriæ* inom en mandorla, omgifven af evangelistsymbolerna med Jungfru Maria på norra och Johannes döparen på södra sidan, medan triumfbågens undre yta utfylldes af en rundel i midten och en stående figur vid hvarje sida. På norra korväggen funnos på ömse sidor om det lilla romanska fönstret figurframställningar i två rader, öfverkalkade år 1609, såsom det under fönstret sittande årtalet vid afkalkningen visade. Öfver triumfbågen skymtade en

Kristusfigur inom en half mandorla. Måhända har samma scen framställts här som i Asmundtorp (se följande). De dåliga fotografierna förbjuda vidare slutledningar.

Asmundtorp.

Redan 1843, då ett tvärskepp tillbyggdes Asmundtorps kyrka, upptäckte Brunius spår af romanska målningar ofvan hvalfven i såväl långhus som kor. På 90-talet, då ny kyrka skulle byggas, kommo åter rester i dagen, bakom de under medeltidens senare skede inslagna hvalfven med dess vägghelare, liksom å triumfbågen. Tyvärr voro de mellanliggande partierna förstörda, så att endast fragment af bilderna återstodo, såsom synes af afbildningarne i Ant. Top. Ark. i Stockholm. Framställningarne, bland hvilka å bilderna ännu kunna urskiljas Kristi födelse, de vise människens tillbedjan, Maria och Elisabeth, voro anordnade i två rader med vackra arkitektoniska omramningar. Ofvan triumfbågen syntes i midten inom en medaljong en bröstbild af Kristus med utsträckta händer, omgifven af hasunbläsande englar och helgon, medan i nedre raden en bild af afgrunden tycktes motsvara de saligas tillflyktsort å den andra. Bildserierna omramades såväl upp- som nedtill af en à la grècquebård med inströdda rundlar. Tyvärr ha endast små och otydliga fotografier varit förf. tillgängliga, men af dessa vill det synas, att målningarne ej tillhöra någon sen tid, i alla fall ej senare än 1200-talets första del.

Välinge.

I Rönbecks Saml. finna vi i T. XIII p. 190 följande anteckningar: «Wehlinge kyrka är fordom invigd S:t Gertrud till ära. Grunden härtill har jag deruti, att, då jag 1694 fann mig föranlåten reparera kyrkotaket på norra sidan med sparrverk, bräder och nytt bly, hvarvid jag fann att W. kyrka förut haft loft, sedan bygdes hvalfven inunder, så att de därför äro temligen låga. Väggarne ofvan hvalfvet fann jag målade med gammal målning af beläten och andra figurer af det slag, som man på sina ställen finner i somliga kyrkor såsom i Wäsby, Heslunda

etc. här i häradet. Bland dessa finner jag ett krönt qvinfolks beläte med denna öfverskrift af munkbokstäfver: St. Gertrudis. Deraf sluter jag, att då ingen af de andra belätenas hufvud var krönt, att hon varit denna kyrkas patron, hvilket jag ock på andra ställen observerat och särskildt för kort tid sedan i Väsby, då jag viste kyrkoherden, att S:t Olof var den kyrkans patron, emedan han ensamt var krönt». Denna berättelse har afgifvits 1729 af kyrkoherden Caspar Schönbeck.

Af öfvannämnda kyrkor *Väsby* och *Hesslunda* tillhörde målningarne i den förstnämnda medeltidens slut, såsom synes af den beskrifning, som samme Schönbeck på annat ställe bifogat öfver dessa. De i Hesslunda deremot voro möjligen romanska.

Brandstad.

I Brandstad ha, enligt uppgift af en sockenbo, målningar funnits å kyrkans väggar ofvan hvalfven, således säkerligen härstammande från romansk tid.

I det närbelägna *Östraby* påträffades vid en restaurering för ett tiotal år sedan målningar i hvalfven samt å väggar och tribunbåge, de senare enligt beskrifningen troligtvis romanska. Det hela öfverkalkades emellertid strax derefter, säkerligen utan Antiqvitetsakademiens hörande.

Lunds domkyrka.

Många år dröjde det, innan domkyrkan i Lund blef färdig, och förr än allt stod under tak, hade man knappast tid att konstrikt smycka henne invändigt. Då började ihärdiga klosterbröder sitt sena värf att med mejslade bilder försköna den ståtliga helgedomen. Så växte sakta en mångfald af blommor och djur fram i sirligt bildverk, på bågar och pelarhufvud, och den konstförfarne munken förstod att med färgläggning ytterligare framhäfva liniernas lek.

I tvärskeppet finna vi ännu rester af denna färglagda skulptur och troligt är, att den tillhör kyrkans äldsta tid. Att målningar funnits före den ödesdigra brand, som i romansk tid öfvergick kyrkan är säkert, ty vid öppnandet af midtskeppets altarnisch i öster befunnos de efter denna eldsvåda öfver-

rappade ornamentstenarne försedda med svart bottenfärg och rödt snidverk.

Meningen har troligtvis ursprungligen varit att låta den af finhuggen sandsten byggda kyrkan förblifva orappad, men ofvannämnda olycka omöjliggjorde detta. I annalerna omtalas först en eldsvåda 1172, men denna synes ha varit till mindre skada för kyrkan. År 1234 deremot hotades hon med total förstörelse. Härom vittna ej blott storartade donationer till hvalfslagning, predikstol, fönster m. m. utan äfven Brunius' beskrifning om den förbrända och sönderspruckna sandstenen i väggytor och pelare. Då blef kyrkan invändigt, åtminstone delvis, afputsad för att dölja eldskadorna, hvilket syntes vid restaurationen å de östligaste hufvudpelarne, på de ytor, mot hvilka de på 1250-talet uppförda skiljemurarna slutit sig. Samtidigt försågs ofvannämnda altarnisch med en sex tum tjock beklädnad af tegelsten, som afputsades väl och pryddes med en gardinmålning i grått och gult och deröfver ett lätt draperi i rödt och blått. (Brunius, Lunds Domkyrka, Kap. 10). Dessa målningar måste tillkommit före tiden 1252—59, då de doldes af den tvärmur, som erkebiskop Jakob Erlandsson lät uppföra mellan de östligaste bipelarne, för att öka korets utsträckning. Kolonnerna å denna mur, som troligen fått färgläggning strax efter uppförandet, sirades å skaften med blåa och röda ränder samt å kapitälerna med brokiga anstrykningar, och hufvudbågens bladprydda staf var blåmålad. I norra sidonischen syntes efter hvitlimningens afskrapande spår af målningar, som föreställde Kristi korsfästelse och derjemte två personer, båda med upphöjda och förgyllda glrior. Öfver södra sidonischen förmärktes liknande lemningar, som visade Kristi grafläggning och några helgon.

Under restaurationen upptäcktes likaledes å sidoskeppens takhvalf ornaments- och figurmålningar, om hvilkas ålder och utseende dock intet förmåles.

I domkyrkans ego, i den klosterbyggnad, som numera användes till hysande af värme- och ljusapparat, förvaras en del teckningar, som Brunius lät göra, innan restaurationen påbörjades. Bland dessa märkas äfven några dåliga afbildningar af de målade partierna. Med tillhjälp af dessa och Brunius' beskrifning relatera vi följande.

I högkorets södra kapell, å södra väggen, fanns en bred bårdmålning af ganska egendomlig art (hvertill motsvarighet finnes i St. Georg i Oberzell) och derunder en båt, hvarur två personer utkastade en tredje med en kvarnsten om halsen. Längre bort skildrades skärselden, hvari en syndare, omgifven af lågor, sönderslets af en orm, en varg och en örn, och hvaröfver Satan tycktes sväfva. Å hvalfkupan ofvanför stodo några helgon med glrior och knektar i romerska dräkter. Ett helgon framlutade sitt hufvud och en knekt höjde deröfver ett svärd. På södra sidan om kapellets bågöppning framställdes en man med ett språkband, hvarå stod med urgamla bokstäfver: Samson. Öfver sydöstra kordörren fanns en blå, röd och gul bårdmålning, hvaraf hufvudprydnaden bestod i några af hästskoformiga bågar omslutna bilder ur bibliska historien. Det norra kapellets bågar och bilder företedde rika utsirningar. Flere af dessa målningar voro anlagda å sjelfva sandstenen, de öfriga å en fin kalkputs. Ehuru samma målningar blifvit mycket skadade af ofta förnyad hvitlimning, hade de dock till stor del bibehållit sina klara färger.

Till domkyrkorådets protokoll af d. 27 Febr. 1864 har Brunius lemnat följande resumé af vid restaureringen funna målningar:

«Uti min beskrifning om domkyrkan har jag ådagalagt, att hon ursprungligen saknat all anstrykning och att hon i anseende till den lösa sandstenens svåra skador genom eldsvådan 1234 måst invändigt afputsas och fått en gråaktig affärgning med röda ränder i qvaderform och bjerta färganläggningar å några kapitäl och bågar samt några ej vidsträckta målningar nära vissa altaren. Vid hvitlimningens afskrapning förmärktes intet spår af verldsliga framställningar».

Redan förut har omnämnts, att medeltidens böjelse för polykromi, visat sig äfven å den utvändiga skulpturen. Ett exempel härpå finna vi i Lunds domkyrka.

Seeselberg har i sitt arbete «*Die frueh-mittelalt. Kunst der german. Voelker*» visat, att kyrkan ursprungligen öppnat sig mot vester med trenne bågar mellan tornen. Efter allt att döma har denna ståtliga ingångshall vid den stora eldsolyckan 1234 blifvit förstörd och därför ersatts af en enda portal, hvilken qvarstod ända till

dess Zettersvall genom sin ombyggnad visade, hur en kyrka icke bör restaureras. Ansvällningarne å kolonner och bågar tyda också på tiden omkr. midten af 1200-talet. Men det tympanon, som ursprungligen upptagit portalens halfrunda del, var borta långt före Z:s tid. Redan Brunius omtalar, att det åldriga, söndersprungna dörrfältet vid en reparation år 1768 blifvit borttaget, utan att något gjorts för dess bevarande eller ens afbildande.

I sin beskrifning om Lunds domkyrka omtalar Brunius (p. 102) ett bildverk, som satt inmuradt i mellanskeppet ofvan den sydöstligaste bipelaren. Det skulle enligt B. här ha sin ursprungliga plats och föreställa Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok. Vid restaurationen nedtogos dessa bilder och de förvaras nu i kryptan. Den större figuren består af två stenkvadrer, den nedre 57 cm. bred och 63,5 cm. hög, den öfre 62 cm. hög med samma bredd som den nedre. Af den bredvid stående mindre figuren finnes endast öfre delen kvar, som mäter c. 61 cm. i bredd och 62 i höjd. Om man tänker sig en liknande figur äfven på andra sidan om den större och de rätvinkliga urskärningarne vid sidorna utfyllda af släta stenkvadrer, så uppkommer ett halfrunt bildfält, hvars storlek svarar till det af Brunius uppgifna måttet på vestportalens bredd, $8\frac{7}{12}$ fot d. v. s. något öfver 2,5 meter.

Det kan betraktas som temligen säkert, att dessa bilder äro rester af det gamla tympanon, som prydt denna portal. Det är ej Kristus, som inskrifver Knut d. helige i lifsens bok, utan det är Kristus såsom *Rex gloriæ* med tvenne erkeenglar vid sidan, af hvilka dock endast Gabriel är i behåll, ett motiv, som inom romanska konsten ej var ovanligt på en sådan plats. Det egenomliga med dessa bilder är, att då smuts och kalk aflägsnas, spår af den ursprungliga bemålningen ännu framträder. Färgläggningen har skett direkt på sandstenen. Både bakgrunden och figurerna voro röda utom det undre af dräkten, som var grönt och nimberna, som hade en gulaktig färgton. Att bemålningen ej skett i senare tid, bevisa de upprepade öfverkalkningar, som på ett och annat ställe täcka färgresterna.

Då vestra portalens tympanon haft färganläggning, kan man väl taga för afgjort, att så varit fallet äfven med den öfriga

yttre skulpturen, särskildt då analogier finnas i utlandet. Troligt är, att äfven dörrar och beslag varit målade ¹⁾).

Huruvida kyrkans fönster smyckats med glasmålning, är okänt. I *Liber daticus* står, med en skriftstil från 1200-talets början, att borgaren Philippus prydt helgedomen med många fönster. Något närmare är ej angifvet om dessa, ej heller om dem, som erkebiskop Uffo donerade kyrkan. Dock tyder den ansevärd summan af 200 mark penningar, som denne prelat skänkte, på, att de varit synnerligen dyrbara.

Från sjelfva brytningstiden mellan öfvergångsstilen och den rent gotiska, stamma de dyrbara gåfvor, som domprosten Andreas i sitt testamente år 1306 öfverlemnade åt Lunds domkyrka. Bland dessa nämnas: *«unum tapetum et unam tabulam depictam pro reliquiis in summis festis apponendum»*. Om denna bonad och altartafla varit förfärdigade här i Lund är ju ej fullt säkert, men så var utan tvifvel förhållandet med den förut omnämnda dyrbara tapet, som målaren Bertolds enka donerade kyrkan i senare hälften af 1200-talet.

Af rent gotisk härstamning voro deremot de skänker, som gåfvoboken förmåler, att Ywarus och hans maka Greta donerade kyrkan: ett kostbart hyende, putor och dyrbara, blå och röda antependier.

* *

Af det föregående framgår, att kyrkorna, äfven under Nordens äldsta, kristna tid, träbyggnadens tid, varit smyckade med målning, af hvilket vi finna spår i Hørning (Daumark) liksom långt senare reminiscenser i Råda (Vermeland), Edshult och Kalfsvik (Småland). Under denna första period är det troligt, att det engelska inflytandet varit öfvervägande. På 11- och 1200-talet ersattes träbyggnaderna af stenkyrkor. Här fann målaren fält för sin pensel, särskildt å de kyrkor, som ej byggdes af finhuggen

¹⁾ Ätminstone finnes exempel härpå äfven i vårt land. I den biskopslängd, som i förra delen af 1200-talet vidfogats Vestgötalagen, heter det om biskop Bengt (1100-talet), att han lät måla portarna till Skara domkyrka.

sten, utan invändigt måste öfverdrasas med rappning. Huruvida alla helgedomar varit målade eller endast de förnämligare, återstår att afgöra; säkert är, att i flera af förf. undersökta kyrkor spår af målade bilder ej kunnat upptäckas, om också detta troligen beror på ett sorgfälligt aflägsnande af de gamla bilderna.

Denna fråga sammanhänger också nära med antagandet af inhemska målareskolor. Huru stor samhörigheten var mellan de nordiska länderna visas tydligt af likheten i såväl figurframställning som ornamentik. Den egendomliga, med bilder af helgon och foglar utsmyckade bården i Vrigstad (Småland) återfinnes sålunda i Hjærlunde kyrka på Seland, medan »Nåda-stolen» afbildas såväl i Bjerresjö som i Hjelmseryd. Mandelgren anser visserligen Hjelmserydsbilden tillhöra en senare tid, men den romanska framställningen af den korsfäste, äfvensom de typiskt romanska listverken kring hjelmhvalf och fönsternisch, visa tydligt absidmålningens samtidighet med den öfriga utsmyckningen. Dock måste erkännas, att sjelfva figurerna, behandlingen af marken och sammanställningen af apostlar och bilder ur Kristi lif i rundbågarne under sjelfva hufvudscenen tyda på, att målningen i hjelmhvalfvet blifvit upphjelp under en senare tid.

Efter allt att döma efterträdde inflytande från Frankrike och Tyskland så småningom det engelska. Men det tyska blef snart öfvervägande, hvilket lätteligen förklaras af den gotiska stilens tidiga uppträdande i Frankrike, der väggytorna förträngdes af de väldiga fönstren, medan den tyska öfvergångstidens kyrkor ännu länge behöfde fullständigare dekorativ utsmyckning. Att af målningarne i ett och ett halft tiotal kyrkor, af hvilka till på köpet flera icke äro tillgängliga hvarken i original eller afbildningar, draga några fullt säkra slutsatser är naturligtvis omöjligt. Men vi ha allt skäl att hoppas, att den närmaste tiden skall tillföra rikare material.

Mot 1200-talets slut har den romanska stilen spelat ut sin rol och så småningom tager det gotiska elementet öfverhand. Endast få äro spåren af gotikens första uppträdande inom det nordiska måleriet. Nästan alla våra kyrkor voro byggda och utsmyckade, både konst och teknik försämrades, det var ingenting att göra för målaren.

Men en ny tid stundade.

De gamla murkna trätaken voro synnerligen eldfarliga och behöfde ofta förnyas. I hållbarhet öfverträffades de vida af de nymodiga hvalfven och dessa fingo så småningom ersätta de förra. Här fick konstnären plats för nya uppgifter. Men den gamla tekniken var bortglömd, man målade nu al secco på torr puts. Hvalfven och dess bärande knektar bortskymde delvis de gamla målningarna. Dessa öfverkalkades obarmhertigt, för att lemna plats för gotikens alster. Också finner man ofta två eller flere olika lag af målningar på hvarandra.

Den romanska konstens kärleksfulla ande hade flytt för den nya tiden. Kyrkans välde var tryggadt. Dess magt skulle nu förhärligas. Framställningssättet blir mindre ädelt. Kristus afbildas ej som den kärleksrike Guden utan som den stränge hämnaren, med blod droppande ur såren. *Rex gloriæ* lemnar plats för en bild af den yttersta domen. Scener ur helgonens lif och martyrier fyllde hvalfvens kappor och ju längre man kom i tiden, dess mera härresande blefvo skildringarne. Formnen vårdslösades till ytterlighet. Penseln lemnade munkarnes händer för att öfvergå i simpla bondmålares. Deras råa, plumpa framställningar förebåda den allmänna sammanstörtningen.

Tyvärr finnes ej mycket kvar af den forna prakten. Vi ha redan sett, huru de gamla romanska målningarne så småningom öfverkalkades under hvalfslagningens tid. Vid reformationen angrep man allt, som fanns af bilder i kyrkan. Den nya tiden satte likväl ej gränsen för kyrkans smyckande med bildverk. Kyrkvårdarne voro måna om dessa, de ville gerna ha helgedomarne prydda så, som deras fäder och förfäder haft dem. I Danmark målade man till midten af 16-, ja ända in på 1700-talet. Detta var dock undantag. Under nyssnämnda århundraden fick vanligen hvitningskvasten ersätta penseln liksom i vår egen tid.

Den storm bildverken, såsom kvarlefvor från den katolska tiden, uppväckt, gällde dock mest plastiska framställningar. Så tillät Peder Palladius, att bilder anbragtes, om de kunde tjena till uppbyggelse, och af Jacob Madsens «*Visitatsbog*» se vi, att mycket ännu var bevaradt; det var mest mot altartaflorna denne prelat vände sig. I «*Eleusinia sagra*» bekämpar Nicolaus Heldua-

derus vederdöparne och deras anhang. «*Denne ene vill haffue det saa bestillet. Den anden anderledes. Den enne staar Døbstenen eller Fonten ey ret till mag. Den anden staar Altaret oc Billeder udi veyen. En part tage Billeder aff Kircken (som giffue Allmuen der ey kand Lese en god Paamindelse oc andact) oc sætte deris egne Epithaphia eller ocsaa nogen forgyldede Bogstauer isteden huor paa Bonden sig lige saa megit forstaar, som kragen på Søndagen*» etc.

Af ofvanstående synes ju också, att bilderna haft en stor didaktisk betydelse för menigheten och detta förklarar, att de fingo sitta kvar så länge.

Men, frågar man, hvart ha alla de illuminerade andaktsböcker, målare- och skissböcker, som tjänat till förebilder, tagit vägen? En liten bråkdel har hamnat i våra bibliotek; men resten är förstörd. Att kyrkor och kloster varit rikt försedda med sådana, är säkert, men det mesta gick förloradt efter reformationen. På synoden i Köpenhamn 1540 och i Antvortskov 1546 beslöts, att allt, som påminde om katolicismen, skulle aflägnas från kyrkorna. Visserligen påbjöd synoden i Odense 1577, att kyrkornas gamla böcker, missaler, gradualer, psalmböcker och biblar, vare sig på pergament eller papper, icke finge kastas bort eller användas till bokband (*Suhm, Saml. II. 147*). Men hvad detta beslut räddat undan förstördes på 1600-talet. Kristian den 4:de utsände befallning om utlemnandet af de gamla böckerna, ty de skulle användas till krigsbruk (såsom förladdning o. d.) och till fyrverkerier. Så bortfördes år 1608 sjuttio gamla munkböcker från Sorø kloster, för att användas till fyrverkeripjeser och vid sonens bröllop 1634 gingo likaledes en mängd gamla handskrifter upp i rök.

På sådana har visserligen vår tid lärt sig att taga vara, men så är långt ifrån fallet med våra andra minnen från medeltiden. Det ena gamla templet efter det andra jemnas med jorden, nästan alltid utan tillräcklig orsak. Af presterna, som i främsta rummet borde taga vård om arvet från vår äldsta kristna tid, kan man sällan påräkna bistånd. Önskvärdt vore, att hvar och en i sin stad verkade för upphörandet af denna vandalism, som i gynsammaste fall yttrar sig i en så kallad restaurering d. v. s. fullständig förändring af det gamla.

Om man ser på de målningar, som ännu äro bevarade, kan man ej annat än beklaga, att i regeln vanliga yrkesmålare på ett ohyggligt sätt misshandlat både form och färg i sina restaurationsförsök. Här behöfves en verklig artist, helst specialist i facket, ty hvarje förändrad linie eller färgskiftning är ett brott mot gångna tider, som aldrig kan godtgöras.

Måtte omslaget till det bättre ej dröja för länge, ty vår på minnen från medeltiden förr så rika provins står snart alldeles utblottad.

Otto Rydbeck.

Malmö stads medeltida sigiller.

De medeltida städerna förde i regel icke sköldemärken. Deras sigiller pryddes med bilder, oftast återgifvande någon större byggnad på platsen, eller med symboliska framställningar. Så var fallet icke blott i utlandet utan äfven i Norden.

Malmö stads båda äldsta sigiller afvika icke från denna regel.

Det största af dessa förekommer tidigast bevaradt under en urkund af 1421 (Danska Rigsark.); sista gång det begagnas är jämt

hundra år senare (Väarkivet. Sv. Riksark.). Kring kanten bär det majuskelinskriften: S' VILLANORUM DE MALMØGHÆ — Malmö

stads sigill. I midtfältet synes en kyrka med torn och spiror. Stilen är ursprungligen romansk, och utan tvifvel har sigillstampens mästare afsett att här gifva bilden af en i Malmö förefintlig kyrka. Möjligen är det den äldsta, i det öfre Malmö belägna, som han afbildat. Ofvan det korsprydda taket, på ömse sidor om kyrktornet, synas å sigillet en sexuddig stjärna och en nymåne i första kvarteret. Nederst å bilden, utmed stranden, symbolisera några böljor det element, hvilket Malmö har att tacka för sin uppkomst och sin utveckling genom tiderna.

Från ungefär samma tidpunkt, som sigillet med kyrkan finnes ännu ett bevaradt. Det förekommer i ett enda exemplar, vidhängdt en urkund af 1417 (Danska Rigsark.). I midten har det den ytterst vanliga bilden af en segelprydd kogge, från hvars mast en vimpel svajar. Omskriften — karakteristiskt nog på latin och tyska — lyder: SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN. Bild och stil hänvisa till 1300-talets sista hälft.

Det sigill Malmö i den senare medeltiden vanligen brukade visar ett undantag från den allmänna regeln: det heraldiskt utbildade vapnet föres här i sköld.

När Erik af Pommern efter Kalmarmötet 1436, där hans unionspolitik led sitt stora nederlag, dragit sig tillbaka till Visborg på Gotland, sökte han därifrån på allt sätt att stärka sin ställning och värfva anhängare för sina planer. Malmö hade han alltid särskildt gynnat, och dess borgerskap kände sig också särskildt fästadt vid honom. Han knöt nu banden fastare. För den trohet borgarne visat och komme att visa honom och hans hus gaf han dem 1437 ett nytt vapen: det röda griphufvudet med röd hals och röda öron och ofvanpå hufvudet en förgyld krona i hvitt fält¹⁾. Det var ett vapen egnadt att väcka tacksamhetens känslor, hemtadt som det var ur konungens eget och de pommerske hertigarnes.

En samtida anteckning i Malmö äldsta stadsbok, Registrum ville Malmøyghe, berättar om det första sigill, som förde griphufvudet: anno domini MCDXXX octauo die sanctorum Petri et Pauli tha besegledis först meth thet secret, som thet wapn staar vti, wor

¹⁾ Vapenbrevet är återgifvet i Malmö stads urkundsbok I.

nathuge herre koning Erik gaff oss.» Af detta sigill är numera intet aftryck bevaradt. Det äldsta, i hvilket griphufvudet förekommer, är nära hundra år yngre. Tidigast finnes det under en urkund af 1524. En vildman står här till venster om vapnet, på den andra

sidan är ett språkband anbragdt. Inskriften, som är i nyare majuskelstil, visar, att signetet icke kan vara mycket äldre än den handling, under hvilken sigillet hänger.

Sigilltypen från 1524 är den enda med griphufvudet, som finnes bevarad från medeltiden. Men sjelfva sigillvapnet har sedan dess alltid förblifvit detsamma. Ståtligast framträder det törhända å sekretet från det sextonde århundradets förra del med sin stora fjäderbuske i midten och sina begge vildmän på ömse sidor därom. I det följande från 1613 har det konstnärliga utförandet nått sin höjdpunkt.

Lauritz Weibull.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

(SKÅNE, HALLAND, BLEKINGE och BORNHOLM)

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1.

HÄFTE 4.

LUND 1902

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Halmstads rådhusarkiv

1307—1645.

Halmstads rådhusarkiv är jemte Malmös och Väs det enda stadsarkiv af betydelse inom det gamla Skåneland, hvars handlingar gå tillbaka till medeltiden. Det är i fråga om pergaments- och pappersbref från tiden före 1523 det utan gensägelse rikaste, men under det att Malmö eger en stadsbok från början af 1400-talet, och dess samling af sådana efter 1504 till närvarande tid på endast få undantag när är fullständig, saknar Halmstad i likhet med Vä alla medeltida stadsböcker. Endast »en liden bog in quarto», skriven med »munchestyll», på hvilkens pergamentsblad stadens privilegier alltifrån 1300-talets början inskrifvits, fans vid midten af det sjuttonde århundradet i behåll. Men den var redan då illa faren, och stilen »noglesteds wlæselig» ¹⁾. Numera är den förlorad.

Det var under medeltiden ofta bruket att förvara städernas handlingar i kyrkorna eller kyrkornas i rådhusen, närmast beroende af den säkerhet de olika byggnaderna erbjödo. En betydande del af Halmstads rådhusarkiv utgjordes och utgöres också ännu af S:t Nicolai kyrkas permebref, bland hvilka äfven äro att räkna Kalentegillet. Möjligen hafva dessa handlingar förvarats i rådhuset sedan början af 1460-talet, då kyrkan undergick en reparation af den genomgripande beskaffenhet, att gudstjensten där måste inställas ²⁾. Äfven tvenne pergamentsbref, som fordom

¹⁾ Halmstads minnesbok af 1664, s. 7 och 16. Halmstads rådhusarkiv.

²⁾ Sammastädes, s. 574—575, där ärkebiskop Thues bref af d. 29/4 1462 finnes infördt.

legat i Svartbrödraklostrets arkiv, finnas numera i stadens. Men för öfrigt äro klostrens och kapellens handskriftssamlingar förstörda. Det våldsamma sätt, på hvilket reformationen genomfördes i Halmstad, har tvifvelsutan varit orsaken därtill.

Antalet af de handlingar från medeltiden, som nu befinna sig i Halmstads rådhusarkiv, utgör 78, däraf 61 på pergament och 17 på papper. Af de förra är det äldsta hertig Christophers privilegiebref för staden af den 31 maj 1307 — en af de handlingar, i hvilka Halmstad tidigast omtalas. Af de senare är äldst en afskrift från Erik af Pommerns tid, innehållande stadens privilegier af den 29 oktober 1322. Konungabrefven äro till antalet 28. De öfriga handlingarne i arkivet bestå till största delen af köpe- och gäfvobref. De kunna vid ett flyktigt ögonkast synas af mindre intresse, men med deras tillhjälp — och endast med denna — blifver det möjligt att få en inblick i lifvet i Halmstad under medeltiden. Den bild de lemna utfylles i någon mån genom de afskrifter af nu förlorade bref, hvilka magistraten 1664 lät verkställa ¹⁾.

Det historiska värde Halmstadsarkivets handlingar för åren 1523—1645 ega går icke upp emot det som tillkommer den föregående tidens. Lika litet som för medeltiden äro för dessa år några stadsböcker bevarade. De flesta handlingarne utgöras af konungabref. Ett anseeligt antal dylika är kvar, men ett med detta jämförligt synes förloradt. Somliga af dessa bref äro kända från det danska kansliets registraturer, men många hafva aldrig blifvit däri införda. Öfriga dokument äro färre till antalet, men då de alla endast egas i ett exemplar och lemna en inblick i stadens inre förhållanden, som annars skulle saknas, af ovedersägligt intresse.

Det sätt, på hvilket man under tiden före det sjuttonde århundradet förvarade Halmstadsarkivets handlingar, är icke närmare känt. Men i början af sextonhundratalet — 1608 — då en ännu i fragment bevarad registratur öfver arkivet uppsattes, synes detta hafva varit i allt annat än tillfredställande ordning. Brefven lågo, såsom man af densamma finner, huller om buller, och det.

¹⁾ Dessa i Halmstads minnesbok.

är väl också från denna och den följande tiden, som så mycket af dem ännu bär märken efter ett vårdslöst förvaringssätt. Den stora eldsvåda, som 1619 öfvergick Halmstad och lade dess rådhus i aska, icke blott ökade oordningen, utan synes äfven hafva förstört alla domböcker, räkenskaper o. d. intill året 1562 ¹⁾. Först sedan staden kommit under svensk spira och man af erfarenheten lärt sig inse de gamla handlingarnes värde, blef hvad som ännu förefans i arkivet nyordnad. Borgmästaren Jacob Brodlesson stälde sig i spetsen för detta arbete, och magistraten, till hvilken historiskt och juridiskt intresserade personer hörde, var honom en trogen hjälp. Alla arkivets lösa handlingar, »hvilche hertill udj stoer confusion och wilderede er worden befundne», registrerades, och en minnesbok upplades, i hvilken infördes »alle dee privilegier, documenter, resolutioner, förordningar och andre breff, som Halmstad stad angaaer» ²⁾. I boken, som senare blifvit fortsatt, infördes också ett »tidsregister» med upplysningar om märkligare händelser, som timat i Halmstad.

Den olycka, hvilken 1619 öfvergick Halmstads rådhusarkiv, skulle tyvärr icke blifva enastående. Med stolthet kunde stadens innevånare ännu i början af 1880 peka på sitt arkiv såsom ett af de främsta stadsarkiv i Norden, men detta år, natten till den 5 april, lade en eldsvåda rådhuset i aska, och med undantag af de här nedan offentliggjorda handlingarne och några få från äldre svensk tid förstördes allt före det nittonde århundradet. Arkivet var inrymdt i tvenne rådhusets lokaler, af hvilka den ena utgjordes af en afskrankning å vinden. I högar lågo här protokoller, räkenskaper, kyrkans såväl som stadens, och massor af lösa handlingar ³⁾. På en kort stund var nära nog allt en askhög.

¹⁾ Magistratsprotokollerna för detta år omtalas 1818 af *S. P. Bexell*, Hallands historia och beskrifning, II, 425. De voro sammanbundna med det följande årets, hvilka också i samma arbete, II, 374, kallas »magistratens äldsta protokoller». Af uppgifter hos Bexell synes för öfrigt framgå, att på hans tid protokollen varit temligen fullständiga för den följande tiden, och likaså att det mesta af stadens och kyrkans räkenskaper efter 1562 funnits i behåll.

²⁾ Halmstads minnesbok, 1.

³⁾ Då det i Halmstads magistrats skrifvelse af d. 29/11 1869 till Konungens befallningshafvande i Hallands län heter om den »rymliga afskrankningen å rådhusvinden», att denna »innesluter äldre, rättskipningen och administratio-

Århundradens historia gick i glömska. Numera begynner arkivet fullständigare först med 1820, men saknar luckor endast för tiden efter 1880.

Det var i sista stunden, som svenska riksdagen beslöt upprättandet af landsarkivet i Lund. Man må nu endast hoppas, att det också må kunna åläggas städerna att dit aflemna sina äldre handlingar. Och ju fortare det sker desto bättre, ty sådana förhållandena 1880 voro i Halmstad, äro de ännu mångenstädes. Mer än ett stadsarkiv i de Skånska landskapen är allvarligen hotadt.

Vid publicerandet af Halmstads rådhusarkivs handlingar för åren 1307—1645, hvilka under hösten 1899 på uppdrag af staden ordnats af undertecknad, hafva för olika tider olika principer blifvit följda ¹⁾.

De medeltida handlingarne äro i hufvudsak offentliggjorda i enlighet med de grundsatser, som tillämpats i Kristian Erslevs Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis och för hvilka en redogörelse finnes i detta verks första del, s. XVI—XX. De upplösta förkortningarne i de på danska affattade brefven hafva likväl särskildt utmärkts, och originalens rättskrifning i allt blifvit följd utom i fråga om de stora begynnelsebokstäfverna, hvilka blott användas efter punkt och i egennamn. Interpunktionen är modern. Förkortningar af i originalen utskrifna ord har icke egt rum. För bref, som redan blifvit på ett tillfredställande sätt ut-

nen härstädes rörande handlingar, deribland dock ett ringa antal tillhöra tiden före 1736, torde den senare uppgiften icke böra tagas alltför noga.

¹⁾ Det bör här nämnas, att en förteckning öfver Halmstads rådhusarkivs pergamentsbref blifvit 1869 efter dåtida principer upprättad af arkivarien, hofmarskalken *Carl Silfverstolpe*. Den är utförd med sorgfällighet och omsorg, men är icke alldeles fullständig. Exemplar af denna förteckning finnas såväl i Riksarkivet i Stockholm som i rådhusarkivet i Halmstad.

I *Richardsons Hallandia antiqua et hodierna*, utgifven 1752, hafva delar af Halmstadsarkivet blifvit publicerade. Men det sätt, hvarpå detta skett, har gjort, att här nedan endast för nyare tid hänvisats till detta verk.

gifna eller komma att inflyta i Diplomatarium dioecesis Lundensis, har man nöjt sig med en enkel hänvisning.

Väsentligen olika principer hafva gjorts gällande vid publicerandet af handlingarne efter 1523. Dessa hafva endast förtecknats. Och de redan offentliggjordas eller registrerades innehåll har i största möjliga korthet angifvits. Om beseglingen är här ifråga om konungabrefven intet nämdt. Är en handling utfärdad på latin, är detta särskildt angifvet.

Det material, på hvilket ett bref skrifvits, är, om intet därom säges, papper; i annat fall användes beteckningen: perg. Likväl är om redan publicerade brefs material intet nämdt. De förkortningar, som gjorts i hänvisningar till tryckta arbeten, äro följande:

D. M. 3: Danske Magazin.

Diplom. dioec. Lund. 3: Diplomatarium dioecesis Lundensis ed. Lauritz Weibull.

Erslev 3: Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis ed. Kr. Erslev.

K. B. 3: Kancelliets Brevbøger.

Kolderup-Rosenvinge 3: Samling af gamle danske Love udg. af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge.

Richardson 3: Richardson, Hallandia antiqua et hodierna.

Secher 3: Corpus constitutionum Daniæ ed. V. A. Secher.

Lauritz Weibull.

I.

Falkenberg 31 maj 1307. Hertig Christophers privilegium för Halmstad.

Erslev, I, 145.

Nykjöbing 29 okt. 1322. Befrielsebref för skatt, gifvet innevånarne i Brokorp.

Erslev, I, 222.

— Samma bref i dansk öfversättning.

Erslev, I, 222—223.

Halmstad 28 mars 1327. Knut Porses privilegium för Halmstad i dansk öfversättning från Erik af Pommerns tid.

Erslev, I, 238.

— Samma bref som föregående i yngre dansk medeltidsöfversättning.

Erslev, I, 238.

Halmstad 7 jan. 1361. Waldemar IV:s privilegier för Halmstad.

Införda i Halmstads minnesbok af 1664, s. 16—24, efter en 1591 verkställd öfversättning. Den latinska texten fans afskrifven i Halmstads nu förlorade privilegiebok från medeltiden. Originalen till brefvet var möjligen ännu 1818 i arkivet. Se Bexell, Hallands historia och beskrifning, II, 445—446. Privilegierna, ehuru något olika och i annan öfversättning, tryckta hos Kolderup-Rosenvinge, V, 64—69.

— Utdrag ur samma privilegier, verkställt i Erik af Pommerns tid.

Laholm 9 dec. 1390. Wi Margaretæ kennessæs, at wi statfæste oc wnnæ wore bymen innæn Halmstædæ alle the prewilegia, efter thy som theræ bref ladhæ, som the af wore forældræ hafue, tel wi thættæ wort bref i gen kallæ. Datum crastino conceptionis Marie nostro sub secreto.

Perg. med drottningens sekret.

1 febr. 1414. Erik af Pommern stadfæster Halmstads privilegier. Erslev, III, 184.

Helsingborg 7 mars 1417. Erik af Pommerns tillåtelse för Halmstads borgare att fiska i Ån invid stranden.

Erslev, III, 228. I orig. oläsliga ställen kunna ifyllas efter afskriften i Halmstads minnesbok, 35. Datum: dominica reminiscere.

10 dec. 1430. Broder By aff vapn. Kwngør iak, ath jak wederkenna myk salth hawæ burgamestare ok rathmen i Halmstade vnder for:de bysens vernilse ok ewinnelik aielse j gardh i Mannarp i Harplinnga songn for x løduff mark stædaræ peningga til ewerdeligæ æyæ. Medbesegla: Jes Asserson, fogoth i Halmstade ok lanzdomare i Syndrahalland, Jes Henrickson aff Føllingæ, Syueth Barkæ, Clawus Ywanson. Dominica secunda aduentus.

Perg. med [5] sigill. 1 framsidan borta, 2 sköld med sparre, 3—4 remsor, 5 snitt. Alla sigillen enligt Halmstads minnesbok i behåll 1664.

25 jan. 1431. Skiftebref mellan Kalentegillet i Halmstad och ärkebiskop Pether Lucke.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 7 sept. 1440. Gunnild Mattissedotther. Kennis, at jach haffuer tilpantesat welboren man Arwidh Baat en myn ghardh j Halmstade nest westen widh rathusit oc norden widh bykirkeghardhen oc en ghard j Knæpilstorp, som Nis Swensøn j bodhe, for viij lødughe mark j guld oc j penninge oc thre tunner smør. Lösninghedaghen schal ware vm war frwæ dagh natiuitatis. Medbesegla: myn dotther Kathrinæ Swensdotther, her Lale, vicarius j Lundh, welborne mæn Torkildh Brade oc Sewidh Barke. Datum anno mxxl(!) in profesto natiuitatis Marie.

Perg. med [5] sigill. 1—4 remsor, 5 sköld med tre sjöblad, stälda 2X1, samt omskriften: S' Seviit Arwitsen.

Halmstad 3 juli 1444. Öfverenskommelse mellan Svartbrödraklostret och borgarne i Halmstad rörande ett länge omtvistadt jordområde i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 12 nov. 1444. Wij Christopher giøre witterligt, att borgemester och raadmend her i Halmstad haffue berett

for oss, at de och deres medborgere haffue aff alder hafft et leye paa Dragør norden ved fogedeboden, som meenlige kalles Halmstads leyet, huilchet de sige sig nu med wrette vere aff ganget och j nogen aar forhindret. Thij haffue wij dem naadelige igien wndt for:ne leye at nyde, som de det tilforn med rette aff alder hafft. Och forbyde wij. Datum jn crastino Martinj æpiscopj (!).

Efter afskrift i Minnesboken, s. 53—54. Om det nu förlorade originalet heter det där: »finnes her paa raadstufuen jn originalj paa pergement schreffuet».

Halmstad 5 dec. 1444. Jes Tordsson, Abiørn Tordsson aff wapn. Kwngøre wj, at wj wedherkennes oss saalt hafua pa wara modirs wegna hustro Elin borgemästara oc radhtt j Halmstede til therras stadz brwgilsse en gardh ligendes nordast j Tydarpp för xx gyllene rynske til ewinnelig æghe. Medbeseglar: Arwit Swan aff wapn. Datum in profesto Nic[olai] confessoris.

Perg., hvars venstra del är svårt skadad af fukt och delvis bortrifven, med [3] sigill. 2—3 remsor.

Halmstad 27 dec. 1444. Magistratens i Halmstad intyg om »horo til ær gaat om then gardh, som Biørn Skytta oc Metta Biørns gawo til sancti Nicolai kerke j Halmstade.»

Diplom. dioec. Lund.

Varberg 31 dec. 1445. Wy Cristoffer gøre widerlicht, at wy haue vnt oc forlent wore burghere j Halmstædhe two wore oc krones ødhe toffter oc gardhe j Knæbelstorp vden fore Halmstædhe, swo lenge wor nadhe tilsigher. Thy forbiuthe wy. Datum profesto circumcisionis dominj nostro sub secreto.

Perg. med snitt för konungens sekret.

Halmstad 20 dec. 1446. Rådmannen Ingemar Ingemardszon i Halmstad upplåter en fjerdedel af sin gård till jungfru Mariæ altare i stadens sockenkyrka.

Diplom. dioec. Lund.

28 nov. 1447. Väpnaren Boo Oelszen pantsätter till jungfru Mariæ altare i Halmstads sockenkyrka gården Dalsilth i Sletagre.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 15 okt. 1452. [Wij] Cristiern gjøre widerlijght, at naar her Clawes Rønnow ridder, wor [marsch, skildes ved] wort slot Laweholm, som han nw aff oss i wære haffuer, tha haffue wj vnt oc vne, at [borgemestere oc] menighet i Halmstathe mwe selfue taghe oc keese byfoghet j theres by, thoc swo at thet skal standhe til oss oc wore effterkommere koninge i Dan-

mark then keesning at stathfæste, tillade oc fulburthe, och then som the keese oc wij stathfæste oc fulburdhe i thet embeth, skal gøre oss oc kronen j wort faddebwr gothe rethe oc reghenskap aff wor told, saghefald oc annen rættighet, som oss oc kronen ther aff meth rætte tilfalle kan. Datum dominica proxima post festum Calixti pape nostro sub secreto.

Söndrigt och delvis utplånadt perg., försedt med remsa för konungens sekret. I Minnesboken, ur hvilken det inom [] satta hemtats, står antecknadt: »gandsche jlde medfaret och omkringkastadt, huaraff det er bleffuen jlde söndrigt, som videre for tijen sees kand.»

Halmstad s. d. 1454. Borgaren Mathias Simonssen i Halmstad gifver hälften af sin gård därstädes till S:t Nicolai kyrka och S:ta Catharinas kloster.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1455. Väpnaren Arwidh Bodh gifver till Kalentegillet i Halmstad en gård i staden och en i Knæbilstorp.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1455. Väpnaren Aruidh Bodh gifver till S:t Olafs altare i S:t Nicolai kyrka i Halmstad hufvudpenningar och ränta af vissa uppräknade, till honom pantsatta gårdar, jordar och bodar i staden.

Diplom. dioec. Lund.

3 febr. 1455. Pedher Karlson, Jens Grope oc Andirs Laurenson bymen oc borghara j Baghosundh. Gærom witerlikit, thet wy forscreffue laghlika till kalladhe aa hørdhom, thet Hinric Maalare fornøgdhe synom son Pædher Hinricsøn ena sæmmio fore sit mødherne aff alt thet godzs, som the haffdho samman afflat, oc lop for:da sæmmie vppa iiij lødthogh uarc, oc kunno wy for:de witnismen ey annat forstaa æn thet Pedher Hinricsøn lot sik allaledes well at nøghia, swo thet for:da sæmmia, som tha giordhis j ware nærwaro oc sidhan effter laghen stadfestis pa ware radhstoffwo, skall stadhog standa. Thy bedhas wy wor stadzs jncigle. Scriptum jn crastino purificationis Marie.

Perg. med staden Bogesunds sigill. Brevet falskt. Jmfr nedan.

1457? Vy Cristiern helse eder alle, som boo j Halland. Wider, at the prydzske wtgøre ok redhe them ganzske starke til siøs ok sameledzs hertigh Erik j Pomern, ok befræchte wy, at the wilie beskene ok røffue ware landh ok vndersate, som the fore ware wan ok fore haffue giorth j een feligh fendh. Thog stander thet i en dagh meth oss ok them ok wide en engen feyde meth them. Ther fore ære wy nw swa offuer eens wortne meth

ware raadhb aff ware try righe, at enge ware wndersate skule sigle *meth* noghor køpmanskap eller wore, ok haffue wy til skriffuet them i stæderne. om nokor aff them wilie sigle hær in i war eyge til ware køpstæder *meth* theris godz ok køpmanskap, tha haffue wi wnt ok til lateth, at the *thet* gøre mwe whindrade, swo at the gøre oss war rættighetth. Thy forbyude wy. Oc forbyude wy samaledis noghre heste ok øxn vndføre til landhz æpther paschedagh nestkomandis forleden ær vnder then plicht, som for ær rørdh, ok hwad køpmæn, som aff stæderne komande warde til ware køpstæder, mwe thetden wdføre hwes the ther købe ok them sielffue til hører. Jn Christo valete.

Utan synligt märke efter sigill.

Kjöbenhavn 20 aug. 1458. Wij Cristiern gøre alle witerlicht, at wij aff ret widerligh geld wedhærkennes oss skyldugh at ware Gericke Pløne, wor wærdh oc radhman i Halmstathe, oc Wineke, borghere sammestedz, hundrethe lubske mark, som wij haffue fult fore vpboeret i gothe ware, hvilke hunndret mark wij haffue them befalet at aname aff wor byskat i Halmstathe, som wij nw i aar haffue skule. Thi bethie wij ether wore borghemestere, radhmen oc menighet i Halmstathe, at i redelige fornøye them hundrethe mark betiidhen om sancti Mortens dags tiidh aff ether byskat, som i oss paa kronens wegne plichtoge ære. Oc naar i them forscr:ne C mark til godhe redhe fornøyet haffue oc theres quittantiam ther vpaa igen haffue, tha lade wij ether qwitte for alt tiltal om forscr:ne C mark. Datum dominica infra octauas assumptionis Marie nostro sub secreto.

Konungens sekret, något skadadt, å baksidan.

Halmstad 18 maj 1459. Wy Christiern gøre witerlicht, at fredaghen nest fore the helghe threfaldughetz søndagh her i Halmstadhe wore skickedhe fore oss borghemestere oc borghere i Halmstadhe paa then ene sidhe oc noghre bønder aff Halmstædhe hær it oc Tyndersyø hær it paa then annen sidhe, som Halmstedhe bro pleye at bygghe, om trætte oc dele, som thøm melløm war om forscr:ne bro. Tha befaledhe wij her Eric Ottson, wor hoffmester, her Oleff Mortenssøn, domprowest i Roskilde, her Aghe Axelssøn, her Torbern Bilde och Anders Jønssøn, laudzdomere i Sieland, wore men oc radh. Anders Stigssøn, Karl Bøyentsøn oc Oleff Rwd, landzdomere i Halland, forscr:ne sagh melløm thøm at høre oc meth rette eller mynne at skilie. Oc wort ther swo aff sagt fore rette, at forscr:ne bønder skule forscr:ne bro bygghe oc ferdughe holdhe paa theres eghen kost, som sidhwane

warett haffuer aff aaldom, oc at forser:ne borghere i Halmstædhe skule skicke thom skib oc towgh til forser:ne bro meth at bygghe, efter thii forser:ne bønder haffue offte forser:ne bro laght oc fløt efter borghernes magh, eller oc skule forser:ne bønder fuldmackt haffue forser:ne bro at skicke oc legghe then stædz, som hwn til foren i langh tiidh leyet haffuer. Secretum nostrum Datum etc.

Perg. med snitt för konungens sekret.

Lund 23 april 1462. Ärkebiskop Thue i Lund tillåter, att messa och annan gudstjänst hålles på rådhuset i Halmstad under den tid kyrkan restaureras.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 26 febr. 1463. Wii Cristiern gøre witherlight, ath borgemesthere och radh i Halmstædhe haffue oss til godhe redhe fornøghet hwndredhe mark danske penninge aff theres byskat, hwelke som the skulde oss haffue giffuet ath sancti Mortens dagh nw nest till kommandes. Thi ladhe wij them quitte. Secretum nostrum dorsotenus. Datum sabbato proximo ante dominicam jnuocauit. Ad relacionem domini Nicolai Runnow.

Spår efter konungens sekret å baksidan.

Halmstad 9 april 1464. Borgaren Jöns Aruidsen i Halmstad gifver till S:t Nicolai kyrka såsom betalning för en skuld all sin rättighet i en gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 12 juli 1464. Karine, Suen Sturs dotter, gifver till Kalentealtaret i Halmstad sin gård, Strandegordh, belägen i Knebilstorp.

Diplom. dioec. Lund.

Geffninge 27 okt. 1464. Christiern I anmodar ärkebiskop Thue att utnämna subdiakonen i Lunds stift Gerekinus Johannis till kapellan i Öffwerby och dess annex Halmstad. Platsen har blifvit ledig till följd af presbytern Alexanders afsägelse.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad s. d. 1464. Gør iak Thore Andirsson wytherlikt mik haffua solth Bencth Gunnarssøn ok Anders Skreddhare myn deel j thera gardh, saa møkith som myn hustrw haffde efter

syn fadir och modhir ærffth. Medbesegla: her Jons ok Pawel Pedhersson, radhman j Halmstadhe. Datum etc.

Perg. med 3 sigill. 1 och 3 bomärken, 2 andligt (helgonbild).

Halmstad 23 aug. 1465. Cecilia Tygis gifver till S:t Nicolai kyrka hälften af sin gård i Halmstad och förordnar, att efter hennes död allt hvad hon eger skall tillfalla kyrkan.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 21 mars 1466. Borgaren Tyke Tykessen gifver mot ett årsmot till S:ta Catharinas kloster hälften af sin gård i Halmstad jemte en tomt vid norra sidan af torget i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 22 jan. 1469. Botil, Magnus Torssens enka, gifver till S:t Nicolai kyrka halfva sin gård i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 10 aug. 1469. Wij Cristiern gøre witerlicht, at sancti Laurentij martiris dagh i Halmstade vdi Gerike Plones wor werdz gardh wore skickede fore oss Nis Ionsson, borgere i Halmstade, oc kerde på borgemestere oc raadh sammesteds, at the haffde hanwm meth vrette i borghen. Ther vpa swared borgemestere oc raadh, at wij haffde tilskicket her Wighen Laurentsson, Eric Stwre, Claws Daa oc Eggert Rantzow at høre then sagh, som affsagde fore rette, at hanom enchte wold war skeed, som han kerdhe. Huilken sagh wij selfue nw meth wore raadh hørdhe, oc mæle then dom wedh fulle mæckt oc finne borgemestere oc raadh i Halmstæde orsage- oc skylleløse i then sagh. Secretum nostrum regale dorsotenus. Datum etc. quibus supra. Ad relationem dominorum Kanuti Trugoti et Nicolai Daa militum.

Konungens sekret å baksidan.

Halmstad 25 april 1474. Præther Wiig i Syæffsebodhæ i Fargherodhs socken, Vestbo härad, Martin Claussen i Skedhedala och Bodhil, Aruid Wiigs enka, gifva till S:ta Barbaras altare i S:t Nicolai kyrka en jord i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 3 febr. 1475. Ärkebiskop Johannes i Lund utlofvar 40 dagars afiat åt dem, som besöka S:ta Barbaras altare i Halmstads sockenkyrka eller bidraga till dess underhåll.

Diplom. dioec. Lund.

Helsingborg 9 jan. 1476. Wij Christiern gøre witherlicht, at wij nw hiole regenskab meth wore borgemestere oc radh j

Halmstade om swodann gield, som wij them oc theres metborgere skulduge wore effter theres breffs vtwisele, som the aff oss ther vpa haffde. Tha bliffwe wij them æn nw skulluge aff alt regenskab ower alt theres vpbærsele, som the nw i syw aar vpborit haffwe aff theres byskatt, sywhundret oc fempten mark, hwilke for:ne vij^e oc xv marck wij haffwe vnt oc vnne, at for:ne wore borgemestere, r[adh] och menighet [j] Halmstade [m]we oc skule selfwe meth them jnneholde oc vpbære aff theres byskatt hwert aar, swolenge oc till thes the fullelige igen fangeth haffwe for:ne vij^e oc xv marck aff theres byskatt, vden wij selfwe them her fore jnnen for:ne swm pænninge bethalende worde. Thij forbiwthe wij. Datum fferia tercia jnfra octauas Epiphanie domini nostro sub secreto.

Perg. med remsa för konungens sekret. I Halmstads minnesbok, 59—60, är anmärkt: »jndseget borte formedelsz elach forvaring schuld, som vel paa breffuet synes.»

Kjöbenhavn 28 aug. 1477. Christiern I utfärdar åtskilliga stadgar till Halmstads, Laholms och Båstads förmån rörande handel och köpenskap.

Konungens sekret å baksidan. Aktstycket tryckt i Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, V, 73—74, där likväl några smärre skiljaktigheter finnas och datumi icke såsom i Halmstadsoriginalet är feria quinta post festum Bartholomei apostoli.

Halmstad 21 aug. 1478. Jens Pædherssøn. Kwngør jack mick haffwe saalth beskedhen swen Swen Stenssøn, borgere i Halmstade, myn halffwe gaardh, liggendes nordhen næsth Niss Lassøns ock syudhen næsth Benct Abroomssøns oppe ock nedre foor ix lode marck i gwldh, silff ock kaaryele, hwilkit han mik betalith haffwer til nøgiss. Medbesegla: myn fadher her Pædher i Harplynge, Per Westessøn, Niels Lassøn, Aryn Skredere, borgere i Halmstade, mæn jack ey selff haffwer. Datum fferia sexta jnfra octauas assumptionis Marie.

Perg. med [4] sigill. 1 och 3 remsor, 2 och 4 bomärken.

Halmstad 26 dec. 1478. Lawrens Brorssøn. Bekennis jack mick, ath jack haffwer saalth Jep Staffynssøn, borgare i Landzkrone, myn deel i then gaardh, soom liggher westhen intil Twre Swenssøns gaardh ock østhen intil Torbørn Swenssøns gaardh. Jtem eer længdhen aff then gaardhen vij aln ock xx østher ock wæsther vdh meth gadhen ock xvij aln ock xx loongh nordher ock syndher. Jtem wore thet saa, ath thenne eyedel affgyngne Jep Staffynssøn, tilbyndher jack mick ath wedherlægge saa gaath gotz ighen, soom han aff mick køpth indhen vi vgher næsth effther. Medbesegla:

Aage Sandbæck aff wapn, Paawil Pædherßøn borgemesther ock Ghercke Pløne, raadman i Halmstade. Datum die Stephani prothomartiris.

Perg. med [4] sigill. 3 och 4 bomärken, 2 otydligt.

Halmstad 24 febr. 1480. Cecilie Tyges gifver sin tjenarinna Kirstine Clæmitzdotter $\frac{1}{3}$ af sin gård. Dör Kirstine barnlös, tillfaller gåfvan S:t Nicolai kyrka i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Landskrona 1 maj 1480. Niels Hanssøn. Wederkennes jac mich, at jac hauer nv solt Jep Staffensøn. borgemester jnnen Landeskronen, myn swagher, all min eydom, som jac rætteliche æft hauer efter myn faders død, Hans Olsøns, j then gardh j Halmstedhe, som myn modher vti boor, oc kennes jac mich vp at hauer boryt for huss oc jordh fult oc alt. Medbesegla: Jens Thorkilsøn borghmester, Laurens Beyntsøn, Greers Jonssøn oc Hans Lauweesen, radmen samme stadh. Datum die apostolorum Philippi et Jacobi.

Perg. med 5 sigill, alla bomärken.

Halmstad 16 jan. 1481. Borgaren Niels Mwrere i Halmstad gifver till S:ta Barbaras altare i stadens sockenkyrka sin östra gatubod.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 30 maj 1481. Rådmannen Henning Skomagere i Halmstad gifver mot en messa i veckan till S:t Eriks altare i stadens sockenkyrka en nyuppmurad källare.

Diplom. dioec. Lund.

Viborg 9 febr. 1482. Wij Hans. Vether, at fore mene almwges beste oc bestand oc pa thet at landene ey skulle beswares aff stoer swar dyr tiid, tha ære wij nw swa ower eens wordne meth Danmarces riges rad, som nw i Wiborg hoss oss tilstede wore, at enghen skall vtføre eller vtføre lade nagher hande korn, malt, meel, bywg eller haffre oc ey heldhre øxen, køer, flesk, swin, kokød, smør, honwg eller noghre andre ædende ware oc ey heldhre øeg eller føell, ey heste yngre æn v aar oc bethre æn xv marces. Jtem om øxen vt at driffue, landkøp oc forprang skall bliffue i alle mode, som wor her faders forbud ythermere vtwiser. Ffinnes noghre her emod at gøre, tha skulle the haffue forbrudhet hwes the haffue met at fare oc thet som the vdføre mod swodant forbud oc siden selffue stande till rette fore oss oc Danmarces rad. Oc skall thetta forbud nw strax pagange oc standandes bliffue jnd till poske nestkomendes ower eet aar. Thij bethe wij ether alle oc hwer serdelis, at i her po lade ware tage, at swo holdes, som forscr:uit staar, oc ey tilstedher nogher her emod at gøre.

swoframpt i wele ey ythermere haffue tiitall aff oss oc Danmar-
ces rad. In Christo valet. Datum sabbato proximo post Dorotee
virginis nostro sub signeto.

Konungens nära nog utplånade signet å baksidan.

Halmstad 7 febr. 1483. Rådstuguvittne angående ägande-
rätten till en lada, byggd å ett stycke jord invid prestgården i
Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 11 aug. 1483. Priorn Beynt i Svartbrödraklostret
i Halmstad erkänner sig hafva å klostrets vägnar mottagit af
kyrkovårdarne i S:t Nicolai vissa kvantiter mursten m. m.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 4 okt. 1483. Johannes Nigelsson rotman j Halm-
stade. Kwngør jak mick gäl skyllogh ath were Erlandh Jenssøn i
Bywsielth j stikke grønth . . . myndet oc ij lødho mark, for hwlke
peninge oc klædhe jak hanom j panth sætter til forwari mith steger-
hus oc eth næste hws ther næsth liugendhe meth hws oc jordh, oc
welkare jak mik hannom til lego ath giwe xij skelinghe arlige
ars, swo længe hannom for:de peninge oc kledhe til nøge betalæth
wardher. Medbesegla: Paal Pedherssøn borgomæstare oc Swen
Skomakare, radman wthj Halmstade. Die Francisci confessoris.

Perg. med [3] sigill. Remsorna kvar.

Halmstad 13 april 1486. Swen Laurensen i Vylstade. Gør
jagh viderlicht, at Pæther Hiort och Jens Fynne, kirkewerge i
Halmstade, haffue giort myc nøghe aff thet arffuegotz oc gord,
som mygh war tilfaldet effter Tore Pæther Gudmundssøns, myn
fadhersøster, Gud hennis syell nathe. Medbesegla: her Gereke
Hanssøn, sygneprest i Halmstade, Byrge Ionssøn, radman i Halm-
stade, oc Lass Ienssøn i Offreby. Datum in profesto Tiburcij
et Valeriani martirum.

Perg. med [4] sigill. 1 och 3 bomärken, 2 andligt (Kristushufvud), 4
remsa.

Kjöbenhavn 13 sept. 1486. Konung Hans stadfäster Svart-
brödraklostrets i Halmstad privilegier.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 27 april 1488. Wij Hans haffue wndt och tilladet,
at wore borgere och jndbyggere vdj Halmstad maa kiøbe saa
meget korn, som dennem behoff giøres, vdj wor kiøbstad Aalborg oc
føre det deden frijt aff Aalborg och till Halmstad och jngen anden

sted. Forbiudendes alle. Datum dominica jubilate nostro sub signeto.

Orig. nu förloradt, men bevaradt i afskrift uti Halmstads minnesbok af 1664, s. 99. Var på papper med signetet tryckt under texten.

Halmstad 1 aug. 1488. Presten Powel Jacobssen i Skiibsholm gifver till Kalentealtaret i Halmstads sockenkyrka sin iboende gård å Klingeberget i södra delen af staden.

Diplom. dioec. Lund.

Nestved 16 sept. 1488. Wii Hans giøre alle wiitherligt. at wij ære nw saa offuer ens wordne meth wore radh her i righit. at thesse effterscreffne stocke oc artickle skulle holdes offuer alt wort righe Danmark. Ffirst at nar nogher færdes her aff righit, skal han ey vtføre meth segh danske penninge flere æn sæx marck j dansk mynt. oc vppa thet at ey skal worde swor dyr tiid pa haffre. skal ey nogher vtføre nogher haffre her aff righit, oc sammeledes. at nar tyst øll føres her ind vtj righit, tha skal hwer tønne tyst købes oc sælyes fore xx danske sk. oc ey mere. Oc aff hwer læst tyst øll hiid vtj righit kommer. elwor thet ær, skal then som øleth sælgher giffue oss til wort behoff eth lod sølff til zise, inghen vudentaghen j nogher made, oc skal thette forbudh nw strax vppa gonge oc stondendes bliffue, swolenge wij thet effther wore riges radz radh igen opgiffue. Thi forbywthe wij. Ffinde i nogher. som gør inodh thesse for:ne artickle, tha skal han haffue forbrudt hwes han haffuer met at fare, oc ther til wele wij lade rette vt-offuer hannum. som bør at rettes offuer then wore breff oc budh ey holde wele. Oc tilskycke oc befale wij wor byfogt oc bode wore borgemestere j Halmstæde, at j ware thaghe, at wij rædelige fonge saadan sølff told aff hwer lest tyst øll, som saa indkommer fore ether by. Oc j skulle stande oss selfue til regenschab ther fore. Datum die Eufemie nostro sub signeto.

Fragment af det kungliga signetet å baksidan.

Halmstad 1 dec. 1488. Presten i Sedele Niels Olssen och hans syster Ermegord gifva till Kalentealtaret den gård de ärfv efter sin broder, herr Pæder Symoussen i Tordrarp.

Diplom. dioec. Lund.

Laholm 1 febr. 1489. Wij Hans gøre wiitherligt, at wij haffue vnt oc vnne, at wore borgemestere, radh oc menighet i wor oc kronens købstædh Halmstade mwe holde arligæ eth friit market i theres by, som skal vppa gongæ sancti Dionisii affthen oc bliffue standendes two daghe vtoffuer. Sammeledes forbywthe wij nogre prester, ehwo the helzt ære, noghit at købslæ i for:ne Halmstæde eller ther om kring for:ne wore borgere oc almwe til forfang oc

skade i nogle made ythermere æn hwes the haffue til theres eghen gardz oc bordz behoff. Fforbywtindes. Datum in profesto purificationis.

Konungens signet å baksidan.

Halmstad 3 febr. 1489. Elne Knudsdotter, enka efter Anders Screddere, gifver till Kalentealtaret i Halmstads sockenkyrka sin rättighet i en gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 2 febr. 1490. Jens Olsson aff vapn i Smørlarp. Gjør jag vitherlith, ath jag solt haffuer Erik Swensson, burgere i Halmstade, en gord ligendes sønder i bien, som tiil hørde Erik Judes barn, hvilketh barn jag er verghe oc maalsman tiil, oc kennes jag meg ath haffue oppeboret fult verdh oc penninge for for:de gord tiil gode nøge, oc er han lachlige opbuden *met* things vithne. Jtem wore thet swo, at for:ne gord bleffue Erik Swensson affuwnen, tha tiilbindher Erik Judes barn Erik Swensson ath fornøge xiiij lødemark i penninge oc mweligh betaling for bigningh efter dandementz sielsse. Medbesegla: Kørningh Pæthersson aff vapn i Dymmestorp, Andhers Nielsson oc Jens Bole, borgemestere i Halmstade. Datum Halmstade die purificationis virginis.

Perg. med 4 sigill. 1 hjelmkrönt sköld med tjurhufvud, 2 och 4 remsor, 3 bomärke. Enligt Silfverstolpes förteckning öfver Halmstads rådhusarkivs pergamentsbref fanns 1869 ännu ett bomärke i behåll.

Landskrona 1 sept. 1490. Borgmästaren Pædher Hyorth i Landskrona säljer till presten Hans Wyllæ sin gård i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 25 jan. 1493. Sockenpresten Gereke Hanssen i Halmstad gifver sin gård till S:t Nicolai altare i stadens kyrka och bestämmer, att den skall »ware ræt prestegord».

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 4 dec. 1494. Presten Hans Wille i Halmstad gifver till S:ta Barbaras altare sin gård i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 20 jan. 1495. Lawrens Swensson, borghere i Halmstadhe. Gørendes witterlicht, ath jak soldh haffwer Neils Ericksson, borghere i samme stadh, all then deel, som myn hosfrve ock alle hennes syskene haffde i Porssegordh, som theres fadher och modher i bodhe, hwes sielle gwdh nadhe, ligendes nest syndhen fore Jon Byricssens gord, som Jons fadher fik aff Per Tollsson, fiore hwilken for:ne gordh jak kiennes mik ath haffwe wppboret

fyllesthe fore i fwldh werdh och penninghe. Medbesegla: Jens Bole, borchmestere i Halmstade, Per Anderssen oc Hans Neilsson, radmen ibidem. Giffwet sanctorum Fabiani et Sebastiaui dag.

Perg. med 4 sigill, alla bomärken.

Halmstad 3 maj 1495. Borgaren Jep Mwrere i Halmstad gifver sin iboende gård och allt det rörliga gods, som kan finnas efter hans och hans hustrus död, till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 3 mars 1497. Per Staffensson aff wabn, lanttings-saghörer j Søndre Halland. Gør jagh widherlicth, ath j(ac) sseeth och hørth eth goth well besegeld perkmen's breff met hengindes inceyle, lwdendes paa en gard, liggindes wthi Wognø soghen wthi en by Thyerwp aller nordesth i ffor:ne by, h[ui]lken gard myne næerskylte ffrender Jens Tordsson, Andbiørn Tordsson wpenere sold hawe met [sin] moders hosfrv Elines gode mynne och samtycke ffra them till borgemestere och raadh i Halmstede paa theres byes wegne till ewindelig eyendom. Jtem hwilken for:ne gard borgemestere och radh i Halmstede met ofwer eens ere om skøde och jagh met them. Thy affhender jagh och skøder for:ne gardh ffraa migh och ja till borgemestere och raadh i Halmstede till ewindeligh eyedom wden all genløselse. Medbesegla: her Peder Persson, dægind i Søndre Hallind, och Cristiern Nielsson, foget paa Wallen. Datum feria sexta proxima ante dominicam, in qua cantatur officium misse letare.

Perg. med 3 sigill, förstördt af fukt i högra öfre kanten. 1—3 remsor.

Halmstad 16 febr. 1498. Konung Hans stadsrätt för Halmstad. Datum tisdagen efter vår frus dag purificationis.

Orig. nu förloradt, men fans, »skreffuet paa et stort pergamentbreff», i Halmstads rådhus 1664, då det infördes i stadens minnesbok, 105—125. Texten öfverensstämmer närmast med samme konungs stadsrätt för Malmö af 1487. L. Weibull, Malmö stads urkundsbok, I, 43—57.

Halmstad 8 april 1499. Borgmästares och råds i Halmstad intyg, att Karine Byrges gifvit vissa hus och jordar till Kalentegillet och Gråbrödraklostret i staden.

Diplom. dioec. Lund.

Bowesund 2 juli 14.. Andirs Laurinsson, borchhemestare j Bowesundh, Erigh Verkemestare, byfoudh j samme stadz, Olaff Skomagare borgare j samma stadz, Jens Grobe. Huilkyth vi viljom vorth förskriffne breff til stoo før, ty vi vore alle boandes j Bowesundh then tidh Per Hynriksens brodher bleff dødth, och aldrigh var os thet viderlikth, adh hans fadher gyordhe smie met Per

Hynrikson før sith mødirne. Jtem eer ther nogitth breff vdgiuedh poo nogre semmie ellir vor naffn j stoo eller vor bys insigle, thoo er thet kommith oos vuedirlikth. Skreuidh vor froghe dagh visitacionis.

Perg. med Bogesunds sigill.

S. l. et d. 14.. . . . Claws Hanssen, prester och scolamestere j Skæninge, kennis met mith . . . som kallas wisitacionis, war iac for rætt i Halmstadh, oc a . . . wer i radhet met Lala, oc nw laghstandin er, oc engin kom . . . tte met swa dana skæl oc forordh, at komber Olaff Axilsson . . . til herra Michels oc Lala oc til the godhe oc beskæ . . . som byggia oc boo j for:da Halmstadh, oc kan winna them . . . mic til oc mina arfwa, tho then skadhen oprætta fwlt . . . ær at jac hawer giort min rætt oppa for:da book och . . . nar mic laghlica til sigx, ffør thy at iac hawer then . . . nt oc thy bæther enghastadhz forbrutit. Til mere . . . thetta breff. Oc bediis iac beskædhelica manna jncigle, som . . . onsson, börgara ther samastadhz. Datum vt supra anno dominj m^ocd^o . . .

Perg. ofvan fullständigt aftryckt. Venstra delen borskuren. Numera snitt för 2 sigill.

S. l. et d. 14.. Synderbo, Osbo, Wærend. Wij Cristiern etc. helse ether alle, som boo i Wesbo. Wider, kere wener, at wore borghere i wore købstedher haffue kært fore oss, at friborne men, frelses men, clerkerij, preste, mwncke oc andre wore vnder-sate, bønder oc mene almoge gøre forkøb oc forprang paa landzbygden, købe oc sælie met øxen, fææ, smør oc annet, framdelis at sælie wore købstedher til stoor skathe oc forfang, hwilket wij ey tilstedhe mwe. Thi forbywthe wij ether alle forscr:ne oc hwer serdelis her efftir at gøre noghet forprang met øxen, fæ, smør eller annet vden til iders gardz oc bordz behoff, oc ey købe thet til framdelis at sælie. Men hwo som haffuer øxen, fæ eller annet aff sin eghen vpfødhe driffwe oc føre thet til neste købstedh at sælie. Oc bethe wij oc bywthe.

Handlingen utan spår af sigill. Samtida afskrift.

Halmstad 7 aug. 1500. Borgaren Pedher Kleynsmid i Halmstad säljer till S:ta Barbaras altare i S:t Nicolai kyrka sin del och rättighet i den gård han bebor.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 21 nov. 1500. Wij Hanss gøre vithærligt, at wij effther thij at en stoer part aff wore vndersathe ere vddøde oc bortte, som oss giffue oc gøre skulde skat oc anden thienneste paa kronen vegne aff Halmstadhe, tha haffue wij vnt oc vndune, at the wore vndersate, som nw bygge oc boo eller her effther

komendes worde i Halmstade, skulle giffue och gøre oss fore theres aarligen byskat ith hundredt danske marc penninge, swalenge wor nade tillsiger. Thij forbywde wij. Giffuet sancte Katherine dag. Nostro sub signeto. Ad relacionem domini Pauli Laxman militis.

Konungens signet å baksidan.

Halmstad 25 jan. 1501. Mawens Pætherssen, borgare i Halmstad, gifver sin jord och grund och all sin rättighet i Pæther Mawenssis gård till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka under vilkor, att han och hans hustru i deras lifstid mot en årlig ränta få behålla gården.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 11 nov. 1501. Swen Ericssen, prest i Snøstorp, gifver tvenne sina gårdar i Halmstad till jungfru Mariæ altare i S:t Nicolai kyrka i Halmstad.

Diplom. dioec. Lund.

Halmstad 23 nov. 1504. Borgaren Olaff Pætherssøn gifver sin gård vid Vestergatan i Halmstad till stadens kyrka mot en messas hållande årligen framför S:t Eriks altare.

Diplom. dioec. Lund.

Lund 17 mars 1506. Konung Hans stadfäster herr Twæ Benctssens gåfvobref å en gård i Halmstad till jungfru Mariæ altare i stadens kyrka. Dock göres undantag för den del därå, som herr Gregerss Jepssen hafver.

Diplom. dioec. Lund.

Kjöbenhavn 17 maj 1506. Wij Hanss giøre alle vitterliiĝth, ath wij haffuæ wnth oc vnde wore borgere oc vndersatte vdi wor k psteed Halmstede swadan nader oc privilegia, ath enghen wdlendiskee k pmand skall k pslaa paa landzbogden medh b ndern  ther n r om kringh theres by j Hallandh till farprangh eller them till forfangh. Dierffuis nogre ther emodh ath gi re, tha skall han haffwe forbruth ther med xl mark till oss oc xl mark till byenn. Oc wille wij, ath engen her efftyr skal bes  g e nogre vlagliig e haffner ther hoss theres by ther ath k pslaa eller k pslaa laad e for:n e wore vndersatthe till skaada. Sammaledes wnde wij oc tillad e, ath wore vndersatte b nder ther om kring Halmst d e mw e indfare ther j byen om loffwerdagen meth theres ware oc k  be oc selli e met borgern  paa torgeth oc paa gaden inden byess porth e. Hwo som k  p  e vdhen byenss porth e, nar b ndern  s  g e swa till byen meth theres ware, tha e skulle th e haffue forbruth tr  e marck till oss oc tr  e till byenn. Jtem mw e oc borgern  ther i byen k  b e oc sellig e nieth b n-

derne, som kommæ tiid till byen thee andræ dagæ en om løffwer-
dagen meth theres ware, baade paa gaaden oc i borger garde,
efftyr som her till aff gammæll siidwannæ waret haffwær. Jtem
mwæ oc borgernæ ther j byen faare vd paa bygden om theres
by j Hallandh ath køøbe och selgyæ met bøndernæ efftyr theres
berning effter gamall siidwannæ. Ville wij oc, ath her efftyr
skall enghen bygge eller boo j Halmstæde ther ath køpslaa vdhen
han skatther skylder, yssir oc tilhielppær ath vpholdhæ byens
tyngæ. Thij forbiudæ wij. Gyffuit dominica Vocem iocunditatis
vnder worth signet.

Perg. med remsa för konungens signet.

Halmstad 28 jan. 1513. Andord Morthenssøn, borger i Sals-
borch. Gør vidherlicth, ath jagh met myn kere swagher Gwdmind
Skreders samtycke hawer sold ind thil Beint Swenssøn, borger i
Halmstede, myn fædernis gard, liggiudes i Halmstede sønden nest
op thil Cristiern borgemesters gord, och kendes jagh mygh fyllest
ath hawe opborit for for:ne gord. Jtem skede thet saa, ath for:ne
gard bleffwe Beint affwandin, tha tilbinder jagh mygh hanum saa
godh beleyligh gard jghen ath vedherlegge jnnen vj vgher ther nest.
Medbesegla: Pedher Andherssøn, Cristiern Nielssøn, borgemestere i
Halmstede, Peder Jonssøn och Hans Nielssøn, radhmend i samme
sted. Giffwith fredagind nest effther sancte Pawels dagh conuersionis.

Perg. med 4 sigill. 1 bomärke, 2—5 framsidorna borta.

Malmö 7 maj 1516. Christiern II:s privilegium för Halmstad.
Torsdagen näst efter den söndag Letare.

Perg. med remsa. Suhms Nye Samlinger, II, 155—159.

Kjöbenhavn 12 april 1518. Christiern II öfverlåter S:t Jörgens
gård och kapell i Halmstad till borgaren Peder Andersen där-
städes. Måndagen efter Quasimodogeniti söndag. Ad mandatum
regis proprium.

Signetet & baksidan. Suhms Nye Samlinger, II, 140.

— Samma bref i samtida afskrift.

Kjöbenhavn 29 nov. 1519. Christiern. Wiider, at wy nu
sende tiill ether lxxx wore skytter ther at haffue theres borgerleye
høes ether nogen føige stund. Thij bethe wy ether och veele,
at j thennom annamme och giffue thennom mad och søll. Wij
wele snarligen skilie ether wiidt them ighen. Thij lader thet
jugelunde. Schriffuit sanctj Andree apostoli affthen under wort
signet.

Fragm. af signetet & baksidan.

Kjöbenhavn 10 febr. 1521. Konung Christiern II:s förordning om handel m. m. Söndagen Esto michi.

Orig. förloradt. Brevet fans å Halmstads rådhus i af Malmö magistrat vidimerad kopia, »schreffuen paa et stort pergamentzsbreff», 1663, då det infördes i stadens minnesbok, 136—148. Texten tryckt i D. M. III, 295—303.

Halmstad 24 mars 1521. Wy Christiernn giøre witterligt, at wij nu haffue anseet thenne store beswaring, som borgemesthere, raadmenn och menige borgere vdi wor kiøpstad Halmstade her tiil hafft haffue met ægt och førssell at fordre och frømme wort folck met frann theris by, thaa haffue wij vndt och vndtne thennom frij fore sleg æcke och fordelsse, saa at the her effther ey skulle være plictege at fore och fremme wort folck eller nogen met heste eller wogne vdhenm fore theres rede penninge. Dog skede thet swaa, at nogre wore eigne hastige bud, riidesmaswenne eller breffdragere hendne fore them at komme eller tiill theris by, thaa schulle the thennom holle een natleye tiill mad och øll oc hestefoder fore two schillinge danske och icke mere och thennom skynde strax frann seg ighen. Thi forbiude wij. Giffuit otthensdagenn næst effther søndagen Reminiscere. Ad relacionem Sigbritte.

Konungens signet å baksidan.

Efter Roskilde fred.

De skrifvelser, af hvilka här nedan en samling utdrag meddelas, härröra dels från den kungliga kommission, åt hvilken omedelbart efter freden i Roskilde 1658 det första ordnandet af förhållandena i Skåneland uppdrogs, dels från sekreteraren Gustaf Hansson Taubenfelt, en af de svenska tjenstemän, som verksammast ingrepo i arbetet för de skånska landskapens införlifvande med Sverige. Skrifvelserna äro ställda till Kongl. Maj:t. De lemna i målande drag en inblick i tillståndet i Skåne under tiden närmast efter fredsslutet. Man följer i dem steg för steg den begynnande upplösningen af ett urgammalt samhälle och en egenartad, i viss mån storslagen kultur. Ingenting är gjordt för att skyla det hänsynslösa och fränstötande hos dem, som innehafva makten; mera än en gång erbjuda sig osökt jämförelsepunkter med våra dagars Finland och Östersjöprovinserna.

Den skånska kommission, från hvilken de första här meddelade skrifvelserna utgått, erhöll sin instruktion ¹⁾ den 15 mars 1658 och var ursprungligen afsedd att bestå af Corfitz Ulfelt, numera Carl X Gustafs hemliga råd och grefve till Sölvesborg, generalguvernören Gustaf Otto Stenbock och riksrådet Johan Gyllenstierna. I den sistnämndes ställe inträdde emellertid senare presidenten Erik Sparre, medan Gustaf Hansson Taubenfelt och Magnus Dureel beordrades att biträda generalguvernören. Hufvudintresset i kommissionens skrifvelser till Kongl. Maj:t koncentrerar sig kring de skånska ständernas hyllning af Carl X Gustaf och deras afläggande af trohetseden. Endast ett ringa antal af adeln inställde sig för ändamålet å utsatt dag i Malmö, men för de öfriga ständerna infunno sig representanter: blott innevånarne på Hven uteblefvo helt och hållet ²⁾. Ceremo-

¹⁾ Tryckt af *Martin Weibull* i *Samlingar* utg. för de Skånska landskapens hist. förening 1874, s. 18—21. Resolutionen på deras förslag till statens inrättande i Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm sammastädes, 21—34.

²⁾ Att Hvens innevånare dröjde att hylla Carl X Gustaf, var helt förklarligt, då underhandling ännu pågick mellan den svenska och danska kro-

nierna vid hyllningen beskrifvas: på stora salen å rådhuset framför konungens stol, öfver hvilken en röd sammetsbimmel hvälfde sig, aflade befolkningen knäböjande eden, medan Kongl. Maj:ts och rikets lösen gafs från torget och muskötsalfvor dånade. Lifligt och målande skildras på ett annat ställe de, såsom det snart skulle visa sig, bedrägliga framtidsförhoppningar, åt hvilka medlemmarne af den skånska adeln i dessa dagar hängåfvo sig. Vid en sammankomst med kommissarierna berörde de frågan om en särställning för sig och sitt land inom den svenska monarkien; de hördes tala om Cataloniens frihet och dess sjelfständighet gentemot Castilien. Men det blef dem genast svarat, att deras små provinser icke det ringaste kunde komma «i den consideration» som Catalonien; de vore väl icke med svärd tagna, men de hade afträdts såsom vederlag för mångfaldigt större land, hvilka konungen af Sverige jure belli hade occuperat.

Den skånska kommissionen upplöstes under sommaren 1658, och sedan generalguvernören Gustaf Otto Stenbock tagits i anspråk för det på nytt uppläggande kriget mellan Sverige och Danmark, blef Gustaf Hansson Taubenfelt Carl X Gustafs närmaste man inom den skånska förvaltningen. Den 27 augusti utskrefs för honom ett memorial, som på samma gång det visar konungens förtroende till Taubenfelt, också ger tillkänna hans uppbrusande sinnesstämning gentemot de tredskande skånska stormännen. Taubenfelt fick ordre att med sekvester belägga alla oobedigade adelsmäns fasta och lösa egendom; all boskap och alla förråd i spannumål och lifsmedel skulle användas för garnisonerna. Sjelfva skulle dessa adelsmän inspärras i fästningarne, och deras underhåll bestås dem af egna medel. Hvad öfrigt som i generalguvernörens frånvaro kunde förefalla hade Taubenfelt att efter inhemtad ordre och efter samråd med vissa högre embetsmän «cooperera uti», eftersom Kongl. Maj:t — såsom det heter — tilltror sekreteraren dexteritet och åhåga detta allt med bästa fog att lämpa och effektuera ¹⁾.

Den ställning Taubenfelt sålunda innehade satte honom i tillfälle att bättre än någon annan lära känna förhållanden och personer inom det nya generalguvernementet. Hans verksamhet sträckte sig till alla områden, från alla håll mottog han under rättelser om hvad som försiggick, och detta allt förlämnar också hans skrivelser ett mer än vanligt intresse. De uppdrag Carl X Gustaf gifvit honom gentemot adeln utförde han punktligt, i

nan, om hvem ön rätteligen borde tillhöra. Sedan 1634 lydde Hven under Skånes landsting, men hörde i öfrigt till Sjælland. I fredsfördraget i Roskilde var den ej uttryckligen nämnd.

¹⁾ Riksreg. d. 27/8 1658.

de flesta fall hänsynslöst ingripande i enskilda förhållanden, och i samband med de åtgärder han vidtog gick nu också en egendomsförändring i stor skala: de svenska stormän, på hvilka Carl X Gustafs ynnest föll, ryckte in såsom herrar på de gods, från hvilka de inhemska egarne förjagats¹⁾. Äfven den lösa konfiskeerade egendomen försmåddes icke; hvad som ratades af staten och de store gick till embetsmännen i kansliet och vid domstolarna. Samtidigt verkställdes ständigt nya utskrifningar till kriget och indrefvos ständigt nya skatter, medan den svenska soldatesken for fram såsom i fiendeland, och åker och äng landet rundt begynte ligga obrukade. Men återslaget kom. Det visar sig ur Taubenfelts skrivelser, huru i jembredd med alla dessa åtgärder den till en början föga märkbara misstämningen växer och växer i styrka. Snapphanerörelsen sprider sig; i slutet af 1658 sägas 2,100 man stå redo — «alla bevärade och det snällaste sällskap, som kan vara i landet». Adeln förbinder sig med de lösa allmogeskarorna; borgerskapet i städerna begynner att röra sig. Slutligen samlar sig allt detta missnöje som i en brännpunkt: sammansvärjningen i Malmö. Den upptäckes, innan den ännu kommit till utbrott, och allt som processen mot de sammansvurna skrider framåt, desto flera finner man indragna i densamma. Den 19 april 1659 skrifver Taubenfelt: «det tör hända, att man får en stor monsieur i spelet med». Dagarne efter hör Corfitz Ulfelt, som framför andra beredt vägen för hvad som skedde i Roskilde, till de starkast misstänkte. Han beskylles att hafva stått i förbindelse med Bartholomæus Michelsen på Limhamn, sammansvärjningens främste man; det säges, att han till fienden förrådt Carl X Gustafs plan, då denne i februari 1659 gjorde stormen på Köbenhavn.

Sammansvärjningen i Malmö blef kväfd i blod. Två kommissioner, den ena tillsatt i april, den andra i september 1659, utredde förhållandena. Öfver Corfitz Ulfelt dömde en tredje särskildt förordnad domstol: han förklarades af denna i december 1659 saker till majestätsbrott. Den svenska regeringen benådade honom, men redan dessförinnan hade han genom flykt befriat sig ur fångelset. Han skulle snart som en fågelfri flykting, hetsad af Frederik III:s agenter, med ett pris utsatt på sitt hufvud, irra Europa rundt²⁾.

¹⁾ Jmfr *Martin Weibull*, Om Skånes adel under öfvergångstiden. Samlingar till Skånes historia, 1868—68, s. 75—104.

²⁾ För sammansvärjningen i Malmö och Corfitz Ulfelts process jmfr *Cronholm*, Skånes politiska historia, II, *Birket Smith*, Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie, I och *Molbeck*, Et Bidrag til Corfitz Ulfeldts Levnets-historie (Nyt hist. Tidskrift, IV).

I.

Skånska kommissionen 1658 till Kongl. M:t.

Malmö d. 24 mars 1658.

Såssom Eders Kongl. Maj:t allernådigst hafwer behagat att anförtro oss statens inrättande uthj desse provincier, så äre wij och i Herrans namn i går trädde therom tillsamman att öfverläggia, huru denne vår commission fogligast wore till att fortsätta och effectuera. Och efter wij wäll befinne, att icke alt lærer ther widh kunna gå tillijka och så snart för sig, som ämnat är och man gärna åstundade, hafwer man tykt rådeligast wara att först läggia det förnämste fundament till säkerbeeten och provinciernes manutention och göra begynnelsen med att reducera guarnisonerne in ordinem och them wäll försee, skaffandes för them nödtorfftigt vnderhåld. Wij hafwe och icke funnit à propos att tala till ständerne om någon hielp, för än wij hade fåt sammanskrifwa adelen att af them förnimma, hwilka af them, som inclinerade till att blifwa qwar i landet vnder Eders Kongl. Maj:t devotion eller ej, och wij ther hoos med hade kunnat få the öfrige ständerne tillhopa att taga aff hwar och een som wederbör homagium. Äfwen så betänkeligit hafwer thet och warit att resoluera till landttrouppernes opbodande och samblande, för än man med thetta förberörde är blefwen färdig och redan är blefwen giordt, då man icke håller, förän sedan ijsen är gången bort och man hafwer fått öppen watn, så att skeppen kunna wara wid handen, skulle finna tempo att låtha sig något förmärkia om samma trouppar, på thet folket dess emellan icke måtte förlöpa, och Eders Kongl. M:t altså icke kunna erhålla sin intention och willia med them. Doch kan lickwäll thermed inthet blifwa tilbakars satt, dy innan then tiden, när alt hwad som till uthfarten elliest requireras kan wara tillredz, kunna compagnierne wäll formeras och landtmilitien sättas uthj sitt rätta skick. Om hwilkens närwarande beskaffenheet så och hwad landzens intrader förslå Eders Kongl. Maj:t

wij så mycken vnderättelsse här hoos nu öfverskicka, som wij uthi een hast hafwa kunnat erhålla. Wij äre altså till wärka till den 14 nästkommande aprilis, efter som icke någon kortare termin ther till kan sättias för the något wijda aflagne ohrters skuld, att hijt förskrifwa af desse 3 provincierne Halland, Blecking och Skåne all adelen och prästerskapet, men af the andere ständerne borgmästare och råd medh 4 eller 6 af borgerskapet och aff hwar sochn fyra aff the förnämste bönder med fullmachten af the hemma blefne, så wäll som och the ras befallningsmän, af hwad namn the vara kunne. Och wella förmoda, att h. Johan Gyllenstierna, af hwilkens ankombst wij ännu inthet något hafwa förnummit, skall och jemwäll till berörde tijd, hwar icke förr, kunna wara här . . .

Malmö d. 31 mars 1658.

Sedan wår allervunderänigste sidste skrifwelsse för otta dagar afgick, hafwe wij låtit expediera wåre bref till ständerne om Eders Kongl. Maj:t hyldning. Ther wid detta allenast är förändrat, att man icke mehr än een af allmogen uhr hwar sochn förskrifwit hafwer, efter myckenheet är fallen oss något betänkelig . . . Huru medh militien egenteligen förewetter, hafwer man alt här till inthet rätteligen fåt erfahra. Fuller äre oss åtskillige rullor om footfolket j händer fallne, men alle så different, att man icke wäll kan finna sig theruthj, och om rytteriet är ganska lijtet ännu hoos oss inkommit. Wij hafwa altså måst gripa till thet medell, att wij nu, sedan ijsen mehrendels är af siön gången och passagen uhr landet altså görs något swårare, låtha ställa een inquisition an om the gamble knechterne och ämna att göra een begynnelsse thermed här j Malmö, Helsingborg och Landz-crona lähn genom öfwersten Blom. Så skall och j Christianstadz lähn och på andre ohrter fleere theruthinnan icke håller något blifwa försumat. Men wij befinna wäll, att manskapet af Eders Kongl. May:t och geistligheetens godz allena inthet lär mycket förslå, om icke adelens kommer ther till, hwilket på the ras särskildte bewillning bero måste. Och icke håller will thet wäll skicka sig, att man anmodar adelen om något, för än eeden af them är aflagd . . .

Malmö d. 8 april 1658.

Wid thet tillfället, att een stoor dehl af den skåneske adelen i desse dagar har warit här på een begrafning¹⁾, hafwer man vnder handen sökt till att sondera af them, hwilka the wore, som inclinerade att blifwa qwar ij landet vnder Eders Kongl. M:ts deuotion, och således gifwet them anledning till att talas widh om tillstundande Eders Kongl. Maij:t hyllning och theras edz afläggelsse. Ther opå altså tiugu någre perssoner af them komme till mig, Corfwitz Vlefält, j förledne söndags och iblant annat framstälte, huruledes the hade fåt wåre bref om hyldningen, som war ansatt på dhen 14 af denne månaden, men såssom the nu temblig många wore här tillstädes, och torde hända, thet framdeles något hinder måtte för een eller annan komma j wägen, att icke alle så mehra skulle kunna sigh infinna, önskade the, wij welle anticipera tiden och nu göra them någon proposition om thet, som uthj bem:te bref icke så egenteligen war exprimerat, och wij likwähl ännade them att föredraga. Wij resolverade för then skull att deferera them ther uthj, doch att the likwäll till föresatte tydh stälte sig här in igen, och låthe således then fölliande dagen them komma för oss tillsamman, då wij them optåkte wår commission om eedens afhåndande och ther hoos them heemsköte att declarera, hwem af them som måtte wara sinnat samma eedh att göra och præstera. Ther till swarade the genom herr Nills Krabbe, som förde ordet för them, att thet war een sak af högwichtigh importance och betänkiande, ty thet wore somblige af them, som ännu bijplichtade Kongl. Maij:t j Danmark medh huldskap och tjenst, hwilka icke uthan blasme och förwijtelse kunde medh någon troheets band sig Eders Kongl. Maij:t vndergifwa, för än the wore ifrå thet förre löös blefne. Sedan bore the och till Eders Kongl. Maij:t then aller vnderdånigste tillförsicht, att the medh någon handfästning till theras priuilegiers, immuniteters och rättigheeters conseruation kunde blifwa accomoderade. Bode wij wille icke illa optaga, att the, förbehållandes then aller vnderdånigste respect, som the billigt bära på Eders Kongl. Maij:t, måste oss till sinnes föra, huruledes the alt här till hade warit Dannemarcks rijke uthj itt

¹⁾ Tage Ottesen Thotts, den «skånske kungens», begrafning 1658 ¹/₄.

fritt wahl associerade, och att theras förfäder, än emedan the j konung Magnus Ericssons tijd wore under Sweriges crono, uthj samma wilkor lefwat hade. The berörde dhetta icke till then ända, att the skulle wella göra sikh någre tankar här om mehra, ehuru wäll man kunde hafwa exempel af Catalonien, som fuller hörde under konungens i Spanien regemente, men war doch itt folk, som bestod af sin ägen frijheet, vthan the förmodade, att Eders Kongl. Maj:t j allernådigst regard af then märkelige förändring, som the nu j dhenna måtto vndergåfwes, worde theres stånd med så mycket större nåder anseendes, hålst efter the och så godwilligt hade samtyckt till cessionen af thetta härlige och med många sköne fästningar wäll förwarade landet, som the hade theras bästa förmågo uthj, och E. K. M:t wapn lickwäll wid then tyden ingen footzman ij wunnit hade, at the altså ther igenom kunde blifwa obligerade till att bewijsa Eders Kongl. Maj:t theras allerunderdånigste deuotion och troheet, och icke angräntzande nationer, the ther äfwen alle hade ögat opå, huru them gå wille, måtte få orsak till att föra någon theras olägenheet på tungan. Offererade oss ther hoos in originali Kongl. Maj:ts af Danmark them gifne handfästning, hwaruthaff een copia här bijlagd finnes, med anmodan, att wij wille then genom see och theras nödtorfft i denne måtto Eders Kongl. Maj:t till thet bästa recommendera, och tesmoignerade för thet öfrige sig wara försäkrat, att såssom the hafwa mist een mildh och nådig konung, the och nu lära hafwa att glädia sig öfwer Eders Kongl. Maj:t milde och nådige regemente. Wij regererade oss icke hafwa eenkannerlig fördt wårt thall till dhem som ännu kunde stå uthj någon obligation emot Kongl. Maj:t af Danmarch, hwilka man heller skulle see måtte sikh till belägligare tyd ifrå thetta samqwämet absentera, och icke heller war E. K. M:t intention att nödga någon till sin hyldning, som icke sielf hade hug och willia att submittera sikh E. K. M:t regemente. Men om the, som medh Kongl. Maj:t af Daumark således icke wore interesserade, achtade sättia sig qwar j landet, då wille icke annars skicka sig än att the på förbete tijdh skulle medh the andre ständerne comparera till att göra Eders Kongl. M:t then allerunderdånigste försäkring, som wederböhr. Wore doch någon af

the andre, som kunde löss komma ifrå Kongl. Maijt af Danmark och wille giffua sig under E. K. M:t, så skulle thet icke dess mindre jemwäll wara honom framdeles öppet. Hwad elliest the-
 ras förrige wilkohr anlangade, som the oss repræsenterade, wore the oss tillförende nogsampt kunnige. Wij funne then saaken så beskaffat, att wij uthan læsion af E. K. M. högheet inthet kunde admittera någon deduction therom. Vthj hwad konungariket Sverige i förre tyder har warit och huruledes thet widh alles inbyggiares störste åthnöye är kommit uthj närwarande tillstånd, thet behöfdes här icke att ihug komma. Desse små prouincier komo icke thet ringaste j then consideration som Cataloniaen, hwilket een så stoor myckenheet af folk och så många tunnor guld åhrligen kunde fournera sin herre, konungen af Spanien. Man wille ogärna här vpreepa, huruledes the wore komne E. K. M. j händer. Om the än skönt inthet hafwa warit genom swerd inkräcktade, så wore the doch till wederlag cederade för så mångfalligt större land, som E. K. M:t iure belli hade occuperat. Handfästningen wille man wäll taga emoth och them sedan åter igen lefwerera, men bägge desse konungarijken emillan sidst oprättade pacter wore denne gången j stället för handfästningen, hälst emedan E. K. M:t ther uthj lofwar och tillsäger att handhafwa them widh thetas priuilegier, så wijda the till Sweriges lag och stadga lämpas kunna. Doch wille man E. K. M. dhenne thetas allerunderdånigste åstundan behörligen referera och kunde them försäkra, att E. K. M:t af een synnerlig ynnest och nådig benägenheet inthet warde underlåtandes alt hwad som till thetas ståndss conseruation, heeder och ytermehra opkomst lända kan, enär the sig till thetas plicht emot Eders Kongl. Maijt som trogne vndersåtare beqwäma och ther om meriterade göra. Dagen näst ther efter komo the på wår anmodan åter till oss igen, och såsom wij dessemellan förmärkte, thet the begynte tembligen accomodera sig, att wij icke mehra behöfde twifla på thetas willigheet, gafwe wij them tå till förstå, thet E. K. M:t allernådigst hade befalt, att man till landsens förswar och säkerheet måtte sätta thes wahnlike militie uthj något skick igen, för hwar skuld wij wore förorsakade af them att begära, thet them och behagade efter nästförrige gjorde be-

willing consentera till thet manskap, som aff theras godz præsteras borde. De beklagade fuller j förstone, att godssen igenom förledne krigzpressurer wore råkade j temligit abnehme. Men ändtelig lofwade the sig willia bära åhuga före, thet E. K. M. skulle till hwad tijd, som påbiudas kunde, blifwa handgångit med then militie, som the wore wahn att hålla. Allenast betingade the sig, att i fall the icke komma åth j hastigheet att försee them medh gewähr, E. K. M:t tå wille allernådigst tillstadia, att af them så många penningar måtte emottagas, som till gewährs inköp kunde nödige wara. Bode dessföruthan, wij wille hoos Eders K. M:t för medelss wår vnderdånigste recommendation thet begå, att Eders Kongl. Maj:t allernådigst täcktes någon af theras medell hoos detta folket employera. Någre tijmar sedan detta war passerat, beskickade the oss medh her Nils Krabbe och förre landzdommaren Kehl Krage och låto oss communicera någre puncter, som deels aff rikssens råd h och adelen j Köpenhamn, the ther här j landet interesserade äre, hade them tillsändt och så på theras ägen som the andre interessenternes wagnar af oss hade begärat E. K. M:t allervnderdånigst att insinuera, medh förmodan, det E. K. M. warder itt nådigt öga therpå hafwandes. Dhesse vthskickade giorde och j thet samme hoos oss påminelsse om annat mehr. Hwilket medh sampt bem:te puncter här näst skole E. K. M:t aller vnderdånigst öfwersändas, emedan the ännu icke äre oss öfwerlefwererade och thet lickwäll oförtöfwat lär skeep. Doch är ther uthj föga annat än hwad handfästningen innehåller, allenast att then puncten om wahlet ther uthj är uthlåten. Wij begynna eliest nu först att efter handen få in efterrättelsser om landzens lägenheet och skola, så snart möyeligit är, ther efter formera wåre aller vnderdånigste oförgriplige förslag om statens inrättande. Men j medlertijd måste E. K. M:t wij allervnderdånigst heemställa, om icke E. K. M:t allernådigst behagade att göra någon förderlig förordning om justiciens ersättiande medh något capabelt subiecto, emedan een och annan högeligen ther om tränger och ther opå förwänter . . .

Malmö d. 14 april 1658.

Dee puncter, som dels af r:r. j Danmarck med adelen hafwa oss tillställa låtit, så och hwad desse hoos oss dessföruthan

hafwa påmint sände wij nu j vnderdånigheet här hoos¹⁾. Jäm-wäll med een specification på theas nampn, som för denne gång äre resoluerade att hylla Ed. Kongl. Maijt och göra theas eedh²⁾. Dem andre, som än äre medh Kongl. Maijt af Dan-marckss dienst eller beneficiar engagerade, ämna wij sätta een wiss tijdh, innan hwilken the och skola sig declarera till lijka plicht emot Eders Kongl. Maijt eller med allom att blifwa thär ifrå. Ständerne, eenkannerlig adelen, borgerskapet och bönderne, hafwa allaredo mehrendels stält sig här in till möthet, och äre the som wederbör beskäftige att inlefwera theas fullmacher. Prästerskapet hafwe wij, så snart iag, Gustaff Otto Stenbock, fick Eders Kongl. Maijt allernådigste ordre om tacksäjelsen, för än Ed. Kongl. Maijt skrifwelsse af den 5 hujus oss tillkom, gifwit dag till then 20 dito här att comparera. Wij hoppas altså med nästa post att kunna berätta Eders Kongl. Maijt, huru förbete hyldning är afluppen . . .

Malmö d. 22 april 1658.

Förleden den 16 hujus låthe wij komma adelen medh borgerskapet och almogen in för oss här på rådhuset till att göra theas eed, sedan wij hade anordnat, att rådhuuss sahlen blef beziirat medh een röd sammets-himmel, så och een af samme slag öfwerdragen stool, om hwilken på bägge sijdor stode någre öfwer officerare med bardisaner, och framför stolen wore giorde någre radar med pallar, ther på the, som eeden aflade, hwar efter annan sutte å theas knä. Och wardt eeden them af secreteraren förestafwat. Men när thet war passerat, gafz Eders Kongl. Maijt och rikssens lössn af twenne ther till opå torget bestälte stycker, så och twenne salver af musqueter genom fyra compagnie knechter, som emedan the andre ceremonierne påstodo hölle uthj parade iemwäll på torget. Therpå hade iag, Gustaff Otto Stenbock, sedan bem:te af adell, som eeden prästerade, uthj mit logemente till gäst medh sampt the förnämste af

¹⁾ Handlingen tryckt i Samlingar till Skånes historia, utg. af *Martin Weibull*, 1868—69, 82—84.

²⁾ Dessa voro Jockum Beck på Knut Gabrielsen (Akeleyes) vägnar, Christopher Walkendorff, Claus Sparre, Erik Hardenberg Gyldenstjerne, Christian Barnekow och Peder Bille.

borgmästare och råd ifrå städerna. Och den 20 dito blef eeden på samma rum och sätt af bispen och prästerskapet j lijka måtto afhändt, doch uthan någre ceremonier af skiutande, och lät iag Gustaff Otto Stenbock strax ther efter bispen medh någre af prosterne äfwen så hoos migh tractera. Formularet af eederne sände wij altså Eders Kongl. Maj:t här bijfogat uthj vnderdånigheet tillhanda. Och welle förmoda, att icke allenast the skola wara affattade, uthan och thet öfrige alt, som förbemt är, för rättat till Eders Kongl. Maj:t allernådigste behag. Önskandes, att thet må wara skedt uthj een lycksalig stund och till Eders Kongl. Maj:ts regementes styrkio och fromma. En af adell, Johann Vrne widh nampn, läthe wij äfwen förbe:de den 20:de på hans anmodan j mitt Corfwitz Vlefeldtz herberge privatim göra eed, emedan han icke kom fram till then bestämde dagen. Det skedde och med någre bönder, som icke håller för stält sigh in, och j går medh någre präster uhr Halland, the ther och så komo seent. Deels uthaff the hallandske präster hafwa och icke håller änn sig infunnit. Dee af desse provinciers adell, som Kongl. Maj:t af Danmark medh dienst förbundne äre, hafwe wij nu så skriff- som mundteligen föresatt een termin, nembl. den 15:de majj, innan hwilken them skall stå fritt att äntlediga sigh denne theras obligation och sigh till Eders Kongl. Maj:t devotion medh eed att declarera. Hafwe och i thet öfrige the danske richz råd, som här godz äga, tillskrifwit, att the icke mindre till samma tijd wille wara betänkte på, huruledes theras här quarlembnade tienare och godz förwaltare måge ochså kuna gifwa Eders Kongl. Maj:t någon försäkring om theras plicht och troheet. Tijden lär förthenskuld uthwijsa, huru desse bägge momenta welle aflöpa. Wij hafwe och förehållit the här wahrande af adell, lijka såssom af oss sielfwe och uthan ordre, thet the wille sigh något uthlåta emot oss, huru the förmeente, att the skulle fogligast här efter kunna concurerera medh then swenske adelen, anteen särskildt uthj itt corpore, eller att the meslerades ibland them; förtröstandes them, att the på thetta sidste fallet skulle hafwa att förwänta sådane honorable rum, som theras gamble ätter kunde meritera. Men efter största parten af them allaredo wore bortreeste, toge desse thet op till communication

och betänkande. Wij finge och här af orsak att påminna them, det sig thet icke wäll skickade, att man så skulle reesa ifrå möthet uthan wår wetskap, som them hade förskrifwit, förandes them till sinnes, hwad uthj slijke sammankompster tillförande således är wordet obseruerat. Huru wijda denne adelen sig, sedan wår nästförre skrifwelsse, hafwa bequämat till theras knechtars öfwerlefwererande, thet seer Eders Königl. Maijt allernådigst af bijlagon. Så finnes och ther hoos een sådan specification på theras rostiensts ränta uthj hårdh korn anslagen, som man denne gången hafwer kunnat af them bekomma. När wij framdeles få therass jordböcker in, lærer thetta än yttermehra sig med mehra wissheet förklara. Men sielfwa rosstiensten lämpas efter denne ränta således, att för hwarie 300 tunnor hård korn een ryttere medh häst, tygg och wapn hålles måste . . .

Malmö d. 6 maj 1658.

Ändoch wij hafwe godh effterrättelsse, att wårt förste bref till Hweenboerne äre wäll framkomne, hafwe wij lickwäll, efter the inthet stälte sig här in till den 1 hujus, skrifwit them på nyt till och förmant them att komma hijt till then 9 dito. Och på thet wij måtte få någon förklaring af them ther på, hafwa wij sändt een officerare medh thenne sidste skrifwelssen tijt öfwer, som och har ordre, ehwarest thet så kommer till pass, mundtligen att föra them theras skylligheet j denne mätto till sinnes. Wij måste altså förwänta, hwad ther opå will föllia. Jmedlertijd förnimma wij doch af bispen j Lund, att orsaken till theras vtheblifwande skall wara, thet the hafwa förskickat wår förre skrifwelsse till hofwet och inthet äntå fät thädan någon förklaring ther opå . . .

Malmö d. 10 maj 1658.

Emedan then till Hween uthskickade officeraren brachte oss the skriftlige swar tillbakars så aff prästen som bönderne thersammestädes, att the wille sig till den 9 hujus, som af oss begärat war, här inställa och Eders Kongl. Maijt sig med hyldning och homagio behörligen vndergifwa, thet Eders Kongl. Maijt ytermehra af bijlagorne sig allernådigst takes föredraga lätha, hwaruthj och bönderne j synnerheet theras förre utheblifwande wella äntskylla med thet, att wår förste skrifwelse them af fog.

den war förhållen, och prästen lickwäll ther hoos gifwer till förstå, att han för detta altid har sorterat vnder Selandz stift, så hade wij och wäll förmodat, att the theras lofwen j så nåtto skulle hafwa efterkommet. Men oss är sedan een sådan inhibition, af Kongl. Maijt uthj Danmark till bem:te ööss inbyggjare afgången, j händer kommen, som Eders Kongl. Maijt thet jemwäll af hoos fogade copia behagade förnimma. Thermed the altså äre blifue här ifrå och icke hafwa comparerat. . . .

Malmö d. 27 maj 1658.

Borneholms boerne komo hijt den 24 hujus uthj thet anthal, som hijfogade specification uthwijsar ¹⁾, och blefwe dagen efter strax admitterade till att göra eedh, thermed the och sidermehra hafwa fåt theras afsked att reesa heem igen. . . .

Efter Eders Kongl. Maijt ytermehra allernådigste ordre af den 17 hujus, hafwe wij nu åter tredie gången hijt citerat jnwånerne på Hween och wår skrifwelsse till them med een expresse öfwerständt. Men skulle the lickwäll icke wella ställa sig in, achte wij tå med een protestation att betyga then rätt Eders Kongl. Maijt ther till hafuer och att Eders Kongl. Maijt will wara äntskyllat för then olägenhet, som af theras olydno föllia kan. . . .

II.

Gustaf Hansson Taubenfelt till Kongl. M:t.

Malmö d. 3 sept. 1658.

. . . J går om morgon hade iag borgemäster och råd här tillsammans, görandes mig först ährende att mana på the båtmän, som ännu hooss them åtherstår, och effter iag förnam, att alle the båtmän the hade bewilliat wore owahne widh siön, begick iag hooss them så wijda, att the lofwade sig willia förbytha någre ther af emot deals af them som the hade på theras skuthor

¹⁾ Specifikationen upptager 85 personer: adelsmän, frimän, landsdomaren, representanter för presterskapet, städerna, socknarne och officerarne för landsfolket.

och farkoster; hoppass altså, att E. K. M:t skall och få här ifrå någre, som wetta tillförende med seglationen något så när omgås. J thet öfrige sökte iag theras assistance till förmå borgerskapet att oppenbara thet danske förråd och skuldposter, som här i staden kunde finnas, och wäntar nu j dag een specification af them theropå, då iag sedan wijdare effter E. K. M:t:z allernådigste ordre ther uti förfara skall. Och så snart iag tillijka med cammereraren Forssman här har accommoderat öfwersten Mörner med sine ryttere, ämnar iag j morgon, will Gud, att göra j detta Malmöhuusslähn een begynnellsse med inquisitionen på adelens sätegårdar. J medler tidh har man låtit kalla them af adell, som wederbör, här in att således med lämpa någorledes förekomma therass oppositioner wid föregående inquisition.... Den nyligen här wid Söderport reparerade bastionen har lijtet sänkt sigh på then eene sijdan, men är doch med ringa möda at bätra igen. På bastionen wid Östreport arbetass med flijt, och är han een treediedeels allaredo af fundamentet med torf opdragen. Blir widh dess fullbordan itt wackert och defensabelt wärk; kan man och snart få then nya porten och broen ther samme städes effter desseinen färdigh, wore thet mycket wäll. Borger-skapet hielpa och till iempte soldaterne att arbeta på wallen....

Malmö d. 5 sept. 1658.

... Interim låter jegh inventera the danske mobilier, som mig äre anwiste, och skall medh näste Eders Kongl. Maij:t ett register ther öfwer i vnderdånigheet tillskicka... De mobilier här finnes höra mehrendeles Måns Rosencrantz, Nilss Krabbe, Nilss Trolle. Knut Gedde, Kield Krage och Palle Vrne till... Kield Krage har sine barn och hussfolk här j staden, men är sielf på Seeland och har heelt abandonerat sig ifrå Eders Kongl. Maij:t devotion. Palle Vrne är här medh sin familie j staden och har hafft före näst före kriget att flytta heelt öfwer till Seeland, effter som han här inge jordegodz äger, men är för gäldskuld här arresterat worden...

Adelen begynna nu ställa sig här in, men äre öfwermåttan perplexe, undantagandes Totten, som tröstar sigh wid Eders Kongl. Maij:t:z nådhe och förmodar, att hans endtskyllan lär finna rum. Gemütherne i gemen yttra sig här elliest något mehr än

förr. Dee mäste see intet gärna, att kongen j Danmark fhar illa. Och äre här een tijdh bort åth temblige wederwertige tijender spargerade om Eders Kongl. Maj:tz werk på andre sijdan, hwar med een part sig mechta ting hafwa delecterat. D:r Christian Foss har iag anmodat om thet brefwet iag j vnderdånigheet talte om för Eders Kongl. Maj:t; han förebär sig hafwa förlagt thet, men lofwar lijkwäl att leetat op och senda miget. Dett är dessföruthan, allernådigste konungh, mig förekommit, att somblige af adelens godz skole wara medh danske prætensioner beswärade, och att man förmenar, thet ther vthj skall itt tembligitt capital sticka, om hwilket iagh så myket görligit är skall sökia rätta grunden att vthleeta. Wore altså någre godz der ibland, som anten för wildbahnen eller andre commoditeter skuld stodo Eders Kongl. Maj:t an och Eders Kongl. Maj:t icke elliest medh fog kunde sig them tilläggia låtha, så kunde oförgripligen samma prætensioner, hwilka Eders Kongl. Maj:t nu optimo iure tillfalla, wara itt argument att förmå godsens innehafvare till att öfwerlåta Eders Kongl. Maj:t them genom yttermehra afhandling. I dett öfrige befinna sig någre Eders Kongl. Maj:tz vndersåtare, som hafwa skuldfordringar hoos the af adel, hwilka kongen j Danmark anhängia och likwäl godz här j landet hafwa, som nu j sequestro sättias skole. Dett vndergifwes altså Eders Kongl. Maj:tz allernådigste behag, om theras prætensioner wid förefallande be:de godz abalienation skole salveras. . . .

Malmö d. 6 sept. 1658.

. . . Eders Kongl. M:t öfwersänder iag elliest j vnderdånigheet härhoos inventariumet på thet danske här beträdde godset. Jag har låtit thet försegla j the rum, ther thet tillförende har stått insatt, till dess E. K. M:t täckes något wijdare therom förordna. Greff Vlefeldt har iag förebracht thet E. K. M:t allernådigst befalte migh at säija honom. Summan af thet han gaf mig therpå till swars war store contestationer och förplichtelser, att han ingen annan intention hade än att lefwa under E. K. M:t devotion in j sin dödh såsom een trogen tienare och vndersåtare. Han hade förthenskuld satt sitt boo här och hämptat alla sine barn hijt. Och önskade intet mehra än att han, om E. K. M:t så allernådigst behagar, nu mehra måtte kunna få wara j eens-

ligheet, effter han begynte blifwa något gammall och wore trödt wid världen. Doch vnderkastade han sig likwäll gärna E. K. M:tz allernådigste disposition, ehuru wäll han intet gärna wille wara någon annan j wägen. Det han hade expectorerat sigh emoot een eller annan aff E. K. M:tz ministrer och tienare om dett som har förkommit, war icke annars skedt än af een god mening. Han hade som een tienare genom discours med them, emedan han sielf icke har kunnat wara hoos E. K. M:t, gärna welat göra påminnelse om thet som han trodde lända E. K. M:t till gangn och godo, beklagade sin olycka, att någon hans missgynnare till äfwentyrs har funnit, som hade thet hoos E. K. M:t illa vthtydt, och att han, som måtte j Danmark heeta een förrädare, nu och skall wara råkat j något E. K. M:tz misshag, badh E. K. M:t täktes vnna honom then nåden, att han, om så wore, finge förklara sig emoot E. K. M:t, då han hoppades E. K. M:t skulle theraf taga itt nådigt nöije. Fast han och hade lätit sig något vth emoot Eders K. M:tz betiente, så betygade han doch Gudh wara sitt witne, att han aldrig hade nämpt sådant emot någon annan. Han discurerade elliest något om wärket på andre sijdan och gaf så mycket till förstå, att om han hade tortz j förstone säija något ther till, skulle han förmodelig hafwa kunnat gifwa någre förslag vid handen, som thet icke litet hade kunnat facilitera. Wid detta tillfället fordrade jag opå, thet han wille så laga, att the resterande knechtar af hanss grefskap måtte utan längre drögzmåhl anförskaffas. Han äntskyllade sig, att han intet wiste annat än att the wore alle vthlefwererade och gaf mig förthenskuuld strax med een skrifwellsse therom till sin amptman, med befallning, att han skulle sökia commendantens j Christianopell assistance till att få knechterne i hoop, om han annorledes intet kunde komma ther med till rätta. Sidst tillstälte han mig bijfogade skriff, förmedels hwilken han j vnderdånigheet beder om E. K. M:tz salvaguardie för någre sine anförwanter på Fühnen, och skulle fuller jämwäll gärna see, att hans egne godss thersamnestädes måtte blifwa salvaguardierade, om E. K. M:t täktes benåda honom themed.

J thet öfrige, allernådigste konung, kan E. K. M:t iag aller vnderdånigst icke förhålla, att till Fallsterboo är kommen een

stadens Lübeckz fogde eller vthskickade med sin skuta, lastat af salt, öhl och någre cramwahrer, them han prætenderar sig effter sine principals uhråldrige rättigheet ther willia in på theras compaignie eller packhuuss utsepa och theremot af landtmannen inköpa hwad honom kan anstå, erbindandes sig lijkwall att clarera tullen therföre här. Men iag har hafft betänkiande att låta thet tillstädia, för än E. K. M:t allernådigst sig theröfwer förklarar. Och j medler tidh har iag heemstält honom anten att blifwa ther på reddan liggiandes eller och at förfoga sig hijt och sin last här at lossa. Med denne saken är thet elliest så beskaffat. Hanse städerne Dantzick, Strållsund, Rostock och Wissmar hafwa så wall som Lybeck j gamble dagar förwärfwat sigh then frijheet, att the emellan Bartholomæj och Dionisij tijd med een stor myckenheet hafwa obehindrat måt besökia fiskelägen wid denne skånesche stranden till at förbyta sigh till sill emoot saltt och andre wahrur. Men effter sillfänget har j längden förswunnit, hafwa och the andre alle låtit falla detta willkor, vndantagandes Lübeck, som åhr ifrå åhr har hängt therwidh, och när fischen icke har weelat tillräckia, hafwa the ophandlat spannemåhl, smör och annat j thet stället. Hwaropå, som berättass, the fuller som tijdz icke skola hafwa någon synnerlig fördeel, men så skall thet mehra wara ansedt till att conservera een sådan rättigheet, j hopp att fiskeriet åter een gång skall tillwäxa igen, och the altså kunna hafwa någon större nytta theraff....

Bälteberga d. 9 sept. 1658.

Emedan iag i Malmö förnam, att magazinet uti Landzcrona war fast utthömbt och att then guarnisonen ofördröyeligen behöfde med vnderhåld att subleverat blifwa, är iag förorsakat worden till att taga ransakningen först ther närmast omkring före, på thet det förråd, som wid adelens gårdar måtte finnas, ther till employeras kunne, och såsom j Landzcrona lähn ganska fåå gårdar och the äntå något aflägnå äre, som effter E. K. M:t allernådigste förordning nu strax kunne caduceras, så har iag måst för mehra commoditet skuld förordna någre vhr Hellsingborgz lähn till att providera Landzcrona utaf, hælst the som närmast äre ther wid handen belägne. Widh thet iag nu till

then ända reeste Borreby gård förbij, som ligger två mihl ifrå Malmö uth med allmänne vägen emillan ther och Landzcrona och hörer Otto Lindenou till, hwilken intet har swurit, men lijk-wäll haf:r sin boning och heemwijst ther, tog iag tillfälle en passant at besee, huru bete gård war belägen, och befann, att han är bygd på högden och att een stor åa flyter honom förbij ned i grunden på then eena sijdan, som har sitt uthlopp icke långt therifrå in j salt siöhn. På tree sijder har huuset een watngraf omkring sigh, doch ligger grafwen så högt ofwan åån, att the intet kunna fogas tillhopa, men är een torr passage emellan åån och bägge änderne af grafven. Huuset har een windbryggia och wall omkring och innan wallen på then eene sijdan een trågård. Synes elliest utan till wara een wäll bygd gård. Vppå Knudstrop, Sten Brahes gård, giorde iag altså först een begynnelse med ransakningen. Denne Brahe har j näst förre feigde tient kongen j Dannemark för maior till häst, och weet man icke annars, än at han ännu är j tiensten och uti Kiöpenhafn stad. Han har af itt synnerligit misshag till den swenske nationen, hwilcket han j een och annan måtto skall hafwa declarerat, desererat sin boning här och ämnat flyttia till sin fader herr Hendrich Brahe på Fyhnen, een Dannemarkz rikjes råd. Men skall intet hafwa hindt längre än till Kiöpenhafn, för än thetta krigett angick. All sin bästa förmögenheet, eenkannerlig clenodier, guld och sölf (penningar skall han intet hafwa kunnat lijda många i pungen), haf:r han här lastat in j itt coffardie skep, ther och andre fleere här af landet hafwa, som berättass, hafft sköna saker opå med, så att then skepzlasten skattass till itt tembligitt stort wärde, och skall samma skep hafwa legat för Kiöpenhamn, när E. K. M:tz flotta först komm therföre, men man weet icke, om thet har salverat sig ther in i hampnen heller om thet elliest har vndsluppit. Bete gård ligger 4 $\frac{1}{2}$ myhl från Malmö och 2 små mihl ifrå Landzcrona uti Lugude häradt och Kågeröd sochn i Hellsingborgz lähn, har doch halfparten godzen strax hooss sig j Landzcrona lähn och Onsehäradt, effter som lähns skilnaden löper fram emillan hufwudgården och ladugården. Är heelt wäll bygd med twenne medellmåttige steenhuuss geent emot hwart annat och twenne nidrigare, som sluter gafiarna emot

hwart annan tillsamman, så att thet haf:r innan een lyten borgård och ligger på een rundh holme, theromkring een bred watngraf är och på tree sijdor en morassig äng. Fram för huset är grafwen på then eene sijdan så mycket bredare, att hon och insluthen en liten fyrkantig holme, therpå een kryddgård är giord. Ladegården, som och är bygd af steen med korsswärck, ligger för sig sielf och har en trädgård hoos sig, som doch är af intet värde. Humblegården kan gifwa åhrligen vngefähr 20 skepp:r humbla. Emellan ladugården och hufwudgården är een något lång bryggia med twenne windbroer. Sahl. fälltherren har i förre feigde haft ther en capiteen med någre knechtar opå liggiandes, som i någre månader har hållit sig ther oppe. Åkeren ligger på then eene sijdan om gården itt gott stycke wägz ther ifrå, och är en skön skogh alt rundt omkring gården uti then myckenheet, att ingen gård j Skåne skall öfwergå denne med skog, som är mäst böök, doch och temblig hoop eek och ther ibland hassell, biörck, ahl, asp och annan löfskogh. Ther uti skall wara skiön högdiurs jacht af hiortar och råer. Otta fiskedamar är till denne gården förutan grafwen. Twå ther af äre heelt uthstuckne, och i the andre icke mycken fisk, vtan allenast gäddor j then eene. Vthj grafwen är gäddor, abbor, mört och sutare. Widh gården flyter elliest een lijten åå förbij, som kräfwetor och elleritzer finnes uthj. Och äre twenne watnqwarnar i samma ström icke långt ifrå gården belägne. Eng är ther god, men åkeren doger icke mycket, effter thet är skogziord och stenig, och måste alle åhr tridie parten af åkeren ömsom läggias öde, så framt han skall blifwa wid macht. J detta åhr är ther sådt råg 15 tunnér, korn 67 t:r och hafra 30 tunner. Jorden gifwer ther icke ofta mehr än hwart annat korn effter uthsadet och högst hwart tridie, när heelt goda åhr äre. Jag har låtit tröska een trafwa råg till prof och har knapt fott een struken skeppa ther effter. Be:te jord bär elliest icke gärna rug. Höö är ther denna gången inbärgat vngefähr 600 lass. Till gården hafwa härtilss legat twå kyrkietiender nembl. af Kågered och Konga sochn, som specificationen wijdare förmåler. När iag reeste ther ifrå, passerade ieg förbij Knut Vrnes gårdh Axelwäld, som ligger een lijten tierdeels mijhl therifrå, är bygd medh korsswärc och mycket för-

fallen, men elliest temblig wäll belägen och har sin egen skogh, ther ibland annat och årr hönss skall wanka, som på the ohrter är något rart. Och har denne gård en watnqwarn strax hooss sikh och åthskillige fiskedammar, är doch en heelt ringa lägenheet. Denne Knut Vrne har för detta warit maior till häst hoos kongen j Dannemark, har likwäll sedan swurit E. K. M:t och will nu engagera sikh j E. K. M:ts tienst vnder öfwersten Frölich. Han skall och hafwa tient vnder den swenska arméen j Teutschland. Itt stycke wägs ifrå förberörde gård ligger Duege, hwarest een enkie fru boor, som har haftt een tysk öfwerste von Cratz. Hofgården är bygd helt änk mit utj itt moraass och haf:r watn omkring sig. Och effter grundwahlen icke är synnerlig fast, har huuset satt sig på then eene sijdan, som elliest och är heelt bau-fälligt. Och är ther icke mycket skog till. Bem:te fru skall wara j temblig widlyftigheet. Hennes framlidne mans arfwingar boo j Tysklandt, och skole hennes mobilier stå opå gården förseglade creditorerne tillhanda och them, om något öfrigit blifr, sedan skulden är betalt. Der skall och wara danska creditorer ibland, hwilkas prætion E. K. M:t nu tillfaller, men iag har än icke kommit vnder rätta grunden thermed. Widh generalens Axell Vrupz gård Hwideröd, j Otterup sochn och Lugudehärat belägen, fan iag husen mehrendels ruinerade och illa medfarne. En trågård är thår hooss, som icke heller mycket duger. Skog är ther mächta litet till. Fyra fiskedammar har samme gård, hwaruti ruder finnes och j then eene carpar. Vthsädet ther till är 10 t:r råg, 14 t:r korn och 5 t:r hafra och vngefähr 150 lass ängebohl. Jfrå denne gården wid pass en fierdedels mijhl ligger uti samma sochn och härad een lijten mijl ifrå Landzerona then andre Axel Vrups gård Bälteberg, hwarest husen ochså äre heelt förfallne. Denne gård har och een trågård, doch af ringa wärde, en lijten ekeskog strax wid husen, så och een miöl- och wäderqwarn och fäm fiskedammar, ther utj geddor, ruder och carper. Till denne gård hörer ibland andre en bondegård, Skromberg beneinbd, som har temblig stoor ek och böökskogh, hwaruti rådiur och stundom hiortar sig oppehålla. Så är och een gård j Göingehäradt wid namn Agerup, som iemwäll har een skön skog, hwilken med jacht och elliest vnder mehrbete Bälteberg

äfwen så nyttiass. Wid gården ligger een tegellada, och een mjl therifrå på wägen åth Helssingborg uth med stranden är et annat tegelöruuk, Rybeck kallat, uti hwilkens bygningar halfparten kommer en Kiöpenhafns bo, Arent Berentsson till, som nu E. K. M:t och tillfallit är. Widh desse tegellader så wäll som opå sielfwa gården är een stor quantitet muhr och taakstehn, så och huggen gråsteen och ståtelige furubielkar för handen. Vthsädet wid denne gården är 16 t:r råg, 26 t:r korn och 32 t:r hafra. Åkermarken är temblig god, så att efter prob een trafwa råg gifr twå skepper. Hööbohl är ther till 200 lass och något theröfwer. Till gården höra twenne kyrkietiender nembl. af Otterup och Norrewidinge sochn. Oppå gården fan iagh ibland annat någre treflige sköna hästar, såsom een stor grå appellkastat, än een swetfux wallak, något större, iemwäll lijtet apellkastat, tiock af kroppen och slätt af behnen, som kongen j Dannemark har förährat Axell Vrup, den tridie een mörk sweet fux, öfr mätton wäll artat, men effter han har fått een något inbögd rygg theraf, att han för bittida är rijden worden, har Vrup låtit honom een gång eller twå adhiberas till stoen, och icke mycket welat låta bruka honom till rida. Denne är fuller 13 åhr gammal, men the andre 7 åhr hwartera, den fierde een stor swart-brun skiuthäst, som icke heller seer illa uth, men af thet han een gång oförwarandes är skuten genom hallssen, är han blefwen något skiug, att han icke mehr är så beqwäm till skytteriet; han berömmes doch för att wara een god löpare. Desse fyra har iag sändt till Dahlby med een gammal stalmästare och en dansk stalldräng, som war wahn att handtera then grå hästen, effter han är något modig, och iag icke torde förtro honom j någon min drängz eller ryttares händer. Jag lätt lijkwäll 6 ryttere föllia med att hielpa föra them fram. Ther wore och 2 små brune wagnhästar, som bägge äre något ofärdige j ett been; dem skickade iag till Malmö, emedan strax therhoos boor een man, som säijes wäll kunna botha hästar, och får altså see, om the kunna bringas till rätta igen. Hwad förråd j thet öfrige är funnit af mobilier, hästar och fänat på desse ofwan benembde tree gårdar tackes E. K. M:t af bijlagorne sig j vnderdånighet föredraga låta, såsom och huru många hemman vnder gårderne

sortera, hwartera effter sitt willkohr. Doch faller härwid före att observera, thet iag har låtit antekna hemmanethalet, effter som the göra dagzwärken till och tienster wid gårdarne, hwar-utaf kommer, att the mycket högre sig belöpa än effter thet förslag Forssman har öfwersändt. Wid gårdarne är rågen mäst inbärgatt, men ingen vnderrättelsse kan iag få hwad then till trafwetalet förslår, emedan fogdarne äntskylla sig ther med, att the intet äre wahne at räkna thet. Kornet, menar iag, blir j morgon alt inbergat, då iag har förmant folket strax at göra med tryskningen een begynnelse. För fogden på Bälteberg och Hwideröd hafwa twenne borgare j Landzcrona, Christen Andersson och Olof Matzon, och för fogden på Knudstrop har kyrkioherden j Kågeröd sochn gått j löffte. På hwartera gården har iag lemnat een ryttare till salvaguardie, som och skall drifwa på arbetet, och E. Kongl. M:tz fogdar här j lähnet har iag deelt gårdarnes opsicht emillan, så att Nilss Jönsson skall taga wara på Knudstrop och Per Persson på Bälteberg och Hwideröd. Dem har iag inbundit, att the skola effter handen, som säden kan uthtröskass låta föra henne in j magazinet till Landzcrona och lembua allenast på gårdarne så mycket ther af, som till uthsade och folkets förtäring behöfwes. Höet af Knudstrop måste iag, sedan een trediedel för boskapen är aftaget, två dellarne låta föra till Malmö, effter iag ingen närmare gård haf:r ther wid handen, tädan iag kan providera then ohrten medh löö. Men två deelarne af höet widh Bälteberg och Hwideröd låter iag föra till Landzcrona. Af gårdzfogdarne har iag ingen richtigheet kunnat erhålla på theas opbörd och hwad the hafwa haft vnder händer. Bägge föregifwa sig mehra hafwa lefwererat än ophurit. Derföre har iag opdragit E. K. M:tz fogdar at clarera med them och att the af detta adelens godz vtlagerne, effter som the förefalla, opkräfwia och beräkna skola. Till hwilken ända iag och har them tillstält alle the räkenskaper, iag haf:r funnit på gårdarne med sampt jordböckerne öf:r godsset. Det är på gårdarne mächta tomt af huusgeråd ¹⁾. Och fast iag än har lockats eller

¹⁾ Att dömma af de inventarieförteckningar, som äro bifogade örefvet, måste man gifwa Taubenfelt rätt härutinnan. Det synes, som om man i allmänhet lyckats föra bohaget i säkerhet till Danmark.

trugats med fogdarne, har iag dock intet kunnat få spaning af them om mehra än inventarierne innehålla. Men iag tror wist the göma och något vndan, effter som iag fann i Otterup prästegård fäm kister fördolde, som doch intet annat war uti än fogdens och folkets kläder på Bälteberg, dem iag lätt them restituera. Victualie har iag intet mehr kunnat på desse gårdar anträffa än iag har måst lembna qwar till folkets vnderhåld. Doch har iag bestält, att smöret, som tillwärkes, skall föres j magazinet. Huru mycket folk iag oförgripelig har tänkt låta blifwa på gårdarne, är af bijlagan att see, jämwäll och hwad folk, som iag menas kunna afskaffass. Behagar thet E. K. M:t allernådigst, så kunde the afdankade karlar antagas till soldater j E. K. M:ts dienst, och kan skee man skulle få således itt lijtet compagnie ihoop. Men med god willia lära the intet gå ther till. E. K. M:ts allernådigste befallning will iag och afwänta, om iag skall afwettra någon boskap af thet, som widh gårdarne finnes, till lefwerera in j fästningarne att slachtas och insaltas för soldatescan. Jtem om E. K. M:t icke allernådigst är tillfridz, att iag anskaffar till Malmö eller hwarest thet kan behöfwass för E. K. M:ts hofhåldning något enkannerlig af hönss, kalkoner och giäss, som wid gårdarne är. Huru E. K. M:t will allernådigst hafwa hållit med gårdzfolkets aflöning för detta åhret, vndergif:r iag och i vnderdånighet E. K. M:tz allernådigste resolution, om then skall tagass af godsens medell eller ej. Jag beder elliest, allernådigste konung, på thet allervnderdånigste E. K. M:t icke wille med onåder förmärkia, att thet går så långsampt till med thenne förrätningen. Gud weet, iag försumar lijkwäll ingen tydli, men thet will än tå intet fortare. . . .

Gundestrup d. 13 sept. 1658.

E. K. M:t hafwer förmodelig af tree mine uhr Malmö och ett ifrå Bälteberg afgångne allerunderdånigste skrifwelser med nåder förnummit hwad iag in till then 9 huius utj the mig aller nådigst anbefalte åhrender har förrätta kunnat. Emedan iag nu och äfwen är till wärka att föra mine sidermehra förrättningar på papperet, får iag innelychte bref uhr Christianstadz lähn och Bleking, them iagh har tykt min allerunderdånigste skylligheet wara strax härmed att fortsända, på thet E. K. M:t så mycket

tijdigare theraf måtte kunna see, huruledes någre snaphaner uhr Christianopels lähn vnder een för detta dansk ryttares anförande hafwe opwiglat andre j Medellsted och Brechne härader med sig till at förhindra dhe resterande knechtars ophodande, med hwilka, som capiteenen Pähl Kuhne berättar, allmogen skall spela vnder itt täcke, att the således må vndslippa till att skaffa knechterne fram. efftersom the och nogsampt wijsa therass tredska och moot-willigheet, när the till theenne ända blifwa ihoopstämbde, så att be:te capiteen förthenskuld icke har kunnat få mehr än 9 knechtar tillsamman. sedan maior Stakelberg skildes ifrå honom. J Christianopels lähn hafwa the illa fahrit med någre bönder, som icke hafwa welat hålla med them. Vthj skiutzfogdens gård Netterby j Meddellstedt häradt hafwa dee öfwerfallit een officerare och siu soldater. Halftredie mijhl ifrå Christianstad hafwa och två bönder ihielskutet een af öfwersten herr Erik Leyonhufwudz corneter med hanss tienare uti theras assignerade qwarteer. Landzhöfdingen Håkon Nillsson förmenar be:te oproor j Bleking icke med någon ringa execution wara att afhielpa, effter hwar-ken hoet eller lockande mehr kan förmå något hooss them. än tå the eij ännu skole wara öfwer 100 man starke och kan skee icke heller så många. Jag twiflar doch intet han lär ju göra sitt bästa att skingra them, för än the mehra få taga till. Dee förslag iag och nu har fåt ifrå honom på folket, stycken och ammunition, fogar iag iemwäll j vnderdånigheet härhoos. Skuffkärrior, sköflar och spader låter han hoos bönderne förfärdiga. Thet wore wäll det ginge något fort ther med. Dessemellan will iag icke annars förmoda, än att öfwersten Essen har öfversändt sådane saker ifrå the små siöstäderna j lähnet, som wid min afresa ifrå Malmö lofwade skaffa thet tillhanda. På adelens sätesgårdar j Christianstadz lähn har fuller landzhöfdingen skickat mig en specification, men then är intet, som den bör wara. utan iag wäntar af honom een annan, som är omständeligare, och ther till vnderrättellse så wäll om the godz ther vnder höra som E. K. M:ts. Den 8 huius äre östgötheryttarne ankomna till Christianstad, men intet förslag har iag än erhållit opå them. ehuruwäll iag ther om tidsigt nog skrifwit hafwer. Den 10 huius war iag j Landzcrona, effter iag fick weta, att E. K. M:t tå skulle

komma tijt, lätt och på h:r öfwersten Philipz anmodan hämpta något ifrå Bälteberg, som wid E. K. M:ts tijtkompst skulle till dess behof förbrukas. J, thet iag ther war, kom och öfwersten Frölich tijt med sine ryttare att fordra them till skepz. Huru stark the sig befunne, är förmodelig E. K. M:t therifrå berättat, emedan öfwersten Philip them ther öfwersågh. Det hålla nu både präster och bönder här j landet opå att uthrusta the som restera. Med borgemästare och råd j Landzerona talte iag wid sanne tillfälle om båtmännen så wäll som thet danske hoos them sig befinnande godset och skuldfordringar. På thette sidste lofwade the sända mig een förtekning till morgons, men till thet första märkte iag, att the än tå intet synnerligt hade giordt, vthan the förebore omögeligheeten att komma någre många båtzmän åstadh för thet ringa borgerskap ther war. Lijkwäll offererade the sigh omsijder till att ställa fram alt borgerskapet j gewähr vnder prætext, som skulle the munstras, då the wille så heemgifwa commendanten att wällia theraf dee beqwämligaste och så många the någon sin kunde vnbära. Huru thet sedan thermäd är aflupit, har iag än icke fått weeta. Dee beklagade sigh mycket öfwer then swäre inqwarteringen the måtte uthstå. Önskade the måtte förskonas med 2 compag:r af ryttarne, emedan guarnisonen war dessförutan stark nogh. Elliest tychte the illa wara, att the skulle betala lille tullen af then säd, som the bärgade och förde i huuss ifrå therass egne åkrar, såsom och att the af borgerskapet, som hade fäst sig kyrkiotänder, måste äfwenwäll erläggia bette tull therföre, oansedt then fördes in j kärfworne, och ingen taxa war satt på outhtröskat säd eller huru mycket man skulle gifwa j tull för trafwan. . . .

Helsingborg d. 15 sept. 1658.

Widh min hijtkompst fick iag Forssmanss skrifwellsse, ther uti han af migh begärar, iag wille hielpa till, att någon mehra provision måtte blifwa anförskaffat för E. K. M:tz skepzflotta. Nu hoppas iag wäll, att säden som wid adelens gårdar finnes, skall itt märkeligit förslå så till guarnisonernes vnderhåld som andre nödtoffter, och att deals af boskapen thersammestädes, om E. K. M:t så allernådigst behagar, skall kunna komma ther

utj något till pass med. Men emedan thet lär blifwa seent till mats, j dy een tijdh ännu will anlöpa, innan säden blir uth-tröskat, framförd och till miöl eller malt förwandlat, härwid och att observera kommer, thet, så framt icke rågen något blir golf-legat, är miölet, som theraf görss, intet synnerlig beqwämligit till bröd, så har iag här provisionaliter hoos borgerskapet anhålit om förskott aff öll, bröd och feetwahrer, warandes j the tankar att kunna framdeeles betala them igen med thet förråd, som opå be:te adelens gårdar finnes. . . . Elliest, allernådigste konung, måste iag mig allerunderdånigst hafwa förfrågat, huru E. K. M:t will hafwa hållit med the hospital, som finnas sombligstädes wid adelens kyrkiesochnar. Vthj be:de hospital äre någre fattige, som hwar weeka hafwa theras wissa oppehålle och deputat af adelens gårdar och thet utaff een gammal foundation, ther deels hafwa afwettrat ther till een summa penningar, deels och een anpart af sielfwa landgodsen. Nu fordra be:te fattiges föreståndare af mig thet samma, men uthan E. K. M:ts allernådigste förordning dristar iag mig intet at göra något theruthj; så præterdera och prästerne een recognition af adelens sätesgårdar för then tijende the theraf borde hafwa, och hafwa een part af adell förskrifwit sig till prästen at gifwa honom än tå åhrlig een genant för thet the hafwa lagt någre bondehemman vnder theras sätesgårdars bruuk och thermed vndandraget honom then tijende han af samma hemman tillförende har hafft, hwilka onera altså nu föllia sätesgårdarne effter och fuller icke gärna lär wara att affskaffa. Någre af adell hafwa förarrenderat theras gårdar. Om nu E. K. M:t allernådigst tackes, att thet skall blifwa therwid, och att arendatorerne skole behålla theras mobilier och boskap orörde, thet heemställer E. K. M:tz allernådigste resolution iag och j underdånigheet, och om E. K. M:t will hålla thet gott, att the arendatorer, som hafwa betalt arendet föruth, skola slippa ther med. Der kunna wäll finnas the arendatorer ibland, som intet hafwa vndergifwit sigh E. K. M:ts devotion med någon eed, hwilka iag oförgripelig skulle hålla före fuller icke borde så aldeles blifwa otilltalte. Men iag skall mig rätta effter thet, som E. K. M:t allernådigst kan behaga härutj att befalla.

Rijkz ammiralen, herr Owe Gedde har här hafft bud efter mig och mig anmodat, iag wille något dröija med visitationen på hans gårdar, till thes han finge sin uthskickade ifrå E. K. M:t tillbakars. Men såsom iag intet bör gå ifrå then ordre iag har vnsåt af E. K. M:t, hwilken ingen limitation för honom admitterar, så har iag och allaredo sändt ryttare tijt för uth och ämnar j morgon föllia effter, har doch så höfligen swarat honom therpå, som iag har kunnat. Jcke dess mindre, allernådigste konungh, önskade iag j vnderdånigheet, att iag wiste, huruwijda iag skulle tillstådja honom hans oppehålle af hans gård och godes, emedan han logerar här med sin familie och husholdning, men har intet till bästa annat än hwad han hämptar ther ifrå j maatwahrur, höö och hafra, och låter han jemwäll till sitt behoff uthfiskia grafwarne. Han förmente och att få öfwersten Hårdz tillstånd till att på parole reesa uth till sina gårdar och disponera något om sine saker ther. Här j staden har han och itt stort huuss, men iag weet icke, om E. K. M:t allernådigst will, att iag skall låta inventera ther, emedan han thet sielf beboer. Wälb:te h:r rijkzammiral discurrerade och något om detta kriget och betygade wid Gud, att han intet wiste, thet någre widrige consilia hade warit wid hans herres hoff på bahnen emoot E. K. M:t, som han hörde nu talas om, och E. K. M:t skole kunna hafwa till thetta kriget förorsakat. Han för sin persohn hade altid arbeetat opå, att itt gott, fast förtroende emellan E. K. M:t och hans herre måtte blifwa stiftat, och wäll j tijo åhr mediterat opå, huru thet bäst skulle kunna gå till, hade och funnit sådaue medell ther till, som han wore försäkrat intet skulle slå feelt, men andre tillfällen hade thet alt här till förhindrat. Han önskade, att thet måtte åter een gång komma till een wänlig förlikning emellan E. K. M:t och hans herre, så skulle thet wäll sedan blifwa gott. Holländaren stympade han mycket opå och trodde intet, att Dannemark skulle få någon stor hielp therifrå, emedan the behöfde sielfwa att hafwa ögonen på thet Brabantske wäsendet och fuller icke så lätt skulle engagera sig j itt annat krig, för än the sågo, huru thet will afföpa. Tahlet går här starkt om then hollendske flottans ankompst j Sundet. Så snart man lär blifwa henne här warse,

tror iag, att maior Axellsson retirerar sig med sine knechtar på slottet, och på thet fallet behöfde han wäll hafwa ordre, huru han skall bära sigh åth med mehrwälberte herr rijkz ammiral och the andre af adell, som här äre j arrest, om han skall taga them med in på slottet, hwarest fuller skall blifwa temblig trångt för them. . . .

P. S.

Jagh förnimmer, att utj landkistan hoos capitlet j Lundh skall finnas gamble lotter på all adelens sätesgårdar och godz här j Skåne, hwilka kunna gifwa stoor oplyssning om theas willkohr och valeur, och hållass desse lotter såsom itt secretum, hwilka och likformige hoos adelen skole wara j förwahrung, them the ibland theas bästa clenodier skatta, som the icke gärna wella någon uthom theas familie skall få händer emillan. Om E. K. M:t altså behagade att låta afgå till bispnen een ordre, thet han skall communicera mig them, så måste han fuller beqwäma sigh ther till, dy iag märker elliest, att man intet skall kunna hämpta den rätteste information ther om af the iordböcker, som adelens tienare producera. Täcthes E. K. M:t och med thet samma allernådigst anbefahla bispnen at öfwerlefwerera mig een specification oppå, huru bona ecclesiastica communia äre inter singulos fördeelte, skulle och thet lända E. K. M:t till ingen ringa tjenst. Jag har offta anhållit att få thet, men man har intet welat förståt ther till. Och likwäll är nödigt, att man hade thet, emedan åthskillige, som sortera vnder kongen j Dannemark och tillförende hafwa nuttit desse godz billigt, borde them quitera och godsen indrages, hwilket intet kan skee, för än man får weeta, hwem som hafver dhem om händer. Prästerne på landet neka sig allrig hafwa förnummit af bispnen, att man å E. K. M:ts wägnar skall hafwa prætenderat af them ryttare på hästarne för än nu j desse dagar, och therföre begära the att äntskyllass. En part offerera penningar för kararne, men iag har remonstrerat them, att E. K. M:t j desse tijder mehra wore tient medh detta manskap än penningar. Tijden lär uthwijsa, huru thet will blifwa thermed. Bispnen will gärna, som iag seer af öfwerste Frölichs bref, hafwa skrifwellsse ifrå E. K. M:t sielf om deess allernådigste willia härutinnan. Jcke dess mindre har han lik-

wäll på min skrifftelige anmodan låtit proponera prästerskapet, att the skole skaffa ryttare på hästarne, än tå han mig inet ther på swarat hafwer. Dett hafwa sigh elliest åthskillige af E. K. M:tz vndersåtare här j provincien hoos mig angifwit och begära, iag wille j vnderdånigheet E. K. M:t insinuera, thet the hafwa stora prætensioner och skuldfordringar hoos kongen j Dannemarkz vndersåtare, så innan som utan Kiöpenhafn, hwilka the befahra måtte, som här med danskt godz och prætentioner skeer, för them blifwa confiscerat, och förthenschuld allervnderdånigst till E. K. M:t bönfalla, att E. K. M:t wid förefallande accord med Dannemark wille allernådigst låta komma them ihug, så att bete prætentioner må blifwa för them salverade, förutan hwilka the föregifwa sig råka j störste olägenheet.

Jag har här confiscerat, som man kan gissa till, 30 skip-pund fläsk, hwilket hörer Hendrich Müller j Kiöpenhafn till och borgmästaren Ellers här har ståt med honom i handell om, thet man ogjärna hade seet, att iag hade fått spaning opå. Det anammes nu af profwiantmästaren här och opwäges, då E. K. M:t sedan någon wissare berättellsse om, hurudant och huru mycket thet är, j vnderdånighet görass kan. Jfrå Gundestrup sände iag åter 4 reedhästar, 4 wagnhästar och 3 stoer till Dahlby. Och har iag fåt spaning opå, att wid Nilss Krabbes gård Schellinge skall finnas någre öfvermåttan sköna hästar, them iag på E. K. M:tz allernådigste behag och lærer packa an och till Dallby öfwer-skicka. Här komma åthskillige, som föregifwa sig wara uthskickade uti E. K. M:tz åhrender, pocka och färdass illa fram och taga skiutzning effter therass egen willia, thet the likwäll icke willia eller kan skee kunna något pass framwijsa, så att både borgerskapet och allmogen sig högeligen ther öfver beswära. . . .

Engeltofta d. 19 sept. 1658.

. . . Krusen, som äger thenna gården och är kongens af Dannemarks reesesecreterare, men sitter uthj arrest j Hellsingborg, har, så snart han förnam, att iag war passerat Hellsingborg, sändt sin tienare therifrå hijt, låtit här afhämta 4 stoer, 3 folgambla föhlar, 2 föll, 3 påfoglar och 6 ostindiske änder och them till sin styfmoder fru Karin Lycke, som boer 5 mijhl här

ifrå på Snelleröd, bort föra, oachtat att thet allaredo war E. K. M:t tillhanda inventerat. Råsten af thet, som han hafwer här qwarlembnat, är ganska ringa, hwilket iag fuller lijkwäll måste låta j bättre förwaring taga, att han thet icke och kan få afföra låtha. Ifrå herr Nilss Krabbes gård Schellinge sände iag åter till Dalby 3 hästar, 14 sköne stoer, mehrendels alle drettige, 2 fiorgamble häste och twenne stooföll med 6 stoeföll af detta åhret. Så fick iag ther och 57 stycken ståtelige stalloxar, them iag för sine orsaker skuld lätt till Knudstrop förflyttia, att wara ther så mycket närmare Malmö widh handen. . . .

Rögle d. 21 sept. 1658.

. . . Vthj Bådstad har man omsijder fåt 8 båtmän tillsamman, hwilka med gewalt har måst optagas och j dag fortsändes till flottan. Ther kunna wäll wara någre och 30 personer af båtzfolk, men the hålla sig vndan. Aff denne bondeby med sampt Toreko hafwa the vnder then danske regering icke lefwererat mehr än 4 båtmän, som thet föregifwes, till kongens tienst, men nu tyckia the thet går alt för hårdt på, hålst efter the och skole anförskafla både ryttare och knechtar, och än tå knechtehållet tillförende har warit hoos them itt ordinarie, så hafwa the lijkwäll alldrig förr än j fiol och thet eene åhret allenast hållit ryttare ther till. Vthj Engellholm jemra the sig mycket öfwer ryttare hållet. Ther äre allenast 9 huuss, som äga tillsamman 18 iordeparter, hwilka skola een ryttare uthrusta. Ther af äre 5 förbrände och således utharmade, att the icke hafwa förmåt häfda therass andeel af åkeren j åhr, och them fyra allena will thet falla för swårt att komma ryttaren tillwäga. Flere borgare äre ther wäll, men the hafwa ingen iord att bruka och ringa handtering, hwarföre the och j the danska tijder hafwa warit frije för ryttare hållet. Vth med åsen hafwa twenne sochnar fogat sig i hoop om een ryttare, men iag har sagt E. K. M:t fogde ther sammestädes, att thet icke kan gå an, uthan hwar sochn måste nu så wäll lefwerera sin, som the tillförende hafwa giordt, emedan the wore vnder Dannemark. Nu må iag fuller likwäll bekänna, att fattigdomen är stoor hoos them, och finnes ther mången, som icke har kunnat såå een tunna säd j förledet åhr, emedan the både aff E. K. M:t armée, så wäll som

the danske då blefwe mehrendeels uthplundrade, att iag fructar E. K. M:t lär j detta åhret icke få rāntan af någre sochnar j then gegend, och ther till blifwa the caducerade adelens godss på samma ohrt af then månadtliche 10 r:rs contributionen för rytterne så medtagne, att the snart sagt intet hafwa till bästa mehr. Jag har tillförende j vnderdånigheet gifwit E. K. M:t ibland annat tillkänna, att här finnes någre arendatorer på dhe caducerade adelens gårdar. Nu weet iag icke, huru iag wäll skall med them förfara, om E. K. M:t behagar allernådigst, att the skola blifwa wid arendet, och fast the än kunna bewijsa sigh hafwa betalt theas principaler thet föruth, om the likwäll skole tillhållas att görat E. K. M:t gott och taga theas regress till principalerne igen, eller om iag skall aldeles skillia them wid gårdarne och låta höö och säd till guarnisonernes förnödenheet användas, och huru iag på thet fallet skall med arrendatorernes boskap och lössörer förfara. Vndergifwer förthenskuld detta E. K. M:ts allernådigste förklaring, then iag med ödmiuk hörsamheet at afwānta hafwer. Med rijks ammiralen herr Owe Gedde är iag illa ther an; han plågar mig med åthskillige beskickningar, att iag wille låta afföllia honom något till oppehålle af hans gård och godss, beklagandes sig, att han elliest intet har att lefwa af, och föreslår, att han må få behålla rāsten af landgillet, effter som han föregifwer sigh allaredo hafwa opburit een deel theraf. Han har sāndt mig hijt 6 stycken fåhlar, 2 af annat och 4 aff tredie åhr, doch af lijten art, men vngefehr alle af itt hār, them han mig förāhrar, och beder, iag wille hoos E. K. M:t j vnderdånigheet denne hanss åstundan andraga. Jag hafwer fuller hafft betānkiande att taga them emoot och eenkannerlig, emedan thet numehra icke är hanss, som han gifwer, men effter the āntā förblifwa vnder E. K. M:ts allernådigste disposition, har iag lāt it thet så skeep, på thet han af mit förwāgrande icke måtte förhānas. . . .

Landskrona d. 22 sept. 1658.

Jfrå öfwerstleutnant Bonde fick iag rätt nu bref med regementzqwartermästaren, hwaraf såssom iag seer, att han min skrifwelsse icke annorledes förstår, än att E. K. M. allenast 300 halfwa och heela gårdar j Christianstadz lāhn och Bleking till

ryttare wärfningen skall allernådigst hafwa deputerat, altså har iag än wijdare måst informera honom ther om, att nembl. E. K. M. allernådigste intention är, thet alle hehle hemman j Bleking och halfwe j Christianstadz lähn skole ther till employeras, efter som han och af herr feldtmarsk. och gen.gouv. skrifwelsse de dato den 29 aug. thet uthtryckeligare iu kan förnimme. Han förmeenar elliest, att thet skall göra böndrene studssige uthj wärfningen, om man nu strax skulle låtha them förstå, thet the och skole wara theras wahnlike knechtehåld vndergifne, men att man thet bequämare sedan skulle kunna them iniungera. Jag har oförgripeligen rådt honom thet så att menagera, som han pröfwade lända till E. K. M. tiensts bäste befordran, och så att E. K. M. allernådigste willia uthj thet eene så wäll som thet andre kunde hafwa sin fortgång. . . .

Kronborg d. 9 nov. 1658.

. . . Bispen tror och inthet Jfwar Krabbe med hans swårson Kiehl Krage wäll, ehwad indicia han och ther till hafwer. Förmeenar thet tiena till att försäkra sig them så mycket mehra, om the blifwa tilhållne att afläggia theras corporlige eedh. Han heemställer E. K. M. elliest allervnderdånigst, om E. K. M. behagade att låtha afgå till honom itt breef, thet han må påminna sine präster om theras trohets plicht emot E. K. M:t, och at the wid E. K. Maij:ts onåde och theras ähras och kals förlust skola honom tiidigt optäckia, om någre fogdar eller andre af fremmande hålla sig oppe j theras församlingar till att instigera allmogen till rebellion, då han på thet sättet troor sigh så mycket bättre kunna häruthinnan sanningen af them uthleeta. Eders Kong. Maij:t och hennes Maij:ts, min allernådigste drottningz, conterfaict bad han iag wille allervnderdånigst procurera honom, och märker iag fuller, att han gärna såge, det han måtte benådas med thet förre uthj een lijthen medalie. Han tesmoignerar stor devotion och trooheet emot E. K. Maij:t. Har och lofwat att bewärfwa sig om penningar för mig hoos sine probster, them han weet medel hafwa, såssom och att sielf göra E. K. M. itt allervnderdånigst förskott af penningar, så snart han kan få them in af them han them har opsagt. Han berättade mig och för wisso, att the danska skole hafwa före till att läggia theras prä-

mar för inloppet till Landzerona och med them så när att avancera, thet the ther uhr kunna beskiutha och incommodera E. K. M. skeep uthj hampnen, hwilket iag har gifwit herr Bielkenstierna tilkänna, och han förthenskuld mig sagt, att han wille låtha taga Phoenix itt stycke uth till att läggiat twert uthj hampnen och således sökia, till att förhindra thet pråmarne icke nu kunne så lätt komma ther an. . . .

Malmö d. 23 nov. 1658.

Hwad skepzleutnanten, som war uthsändt att recognoscera om Schepter, bringar äfwen med ifrå bookhållaren på Bornholm täckes E. K. Maj:t af bijlagan sigh allervnderdånigst föredraga låtha¹⁾. Landzhöfdingen Printzensköld wistas ther, som bte leutenant dessföruthan weet berätta uthj store extremiteter. Mee-nigheeten hafwer trachtat honom och the andre E. K. M. be-tiente effter lijfwet, förehålla E. K. M. räntor och wänta allenast opå till att blifwa till een universal revolte secunderade. Med räntorne af allmogen på landet omtrent Ystedt och så längre bort j skogzbygden går, som fogdarne klaga, äfwen så till. Vthan skarp militarisk execution äre the numehre icke att erhålla. Vthj Färss härad j Landzerona lähn, ther bispén j Lund meente then eene snaphanehopén wara förborgat, will allmogen icke hel-ler thet ringeste af theras uthlagor betala, men hafwa, som be-rättas, sigh förliuda låtit, att the ännu först wella anstå ther med tree wekur, innan hwilka the hoppas hafwa een förändring j regeringen. Stakelbergs förrymbde lära nu stärkia thet illwil-liande partijet, så wäll som the seelandske ryttare och knechter, hwilka och hafwa till een deel rytat uth. Och berättar mig Sta-kelberg, att bem:te seelandske ryttare hafwa unsagt till att capu-tere theras officerare, om man will forcera them till skepz. . . .

. . . Heurich Lindenou har sändt till mit qwarter uthj Chri-stianstadz lähn fyra stycken hästar och skrifwer mig till begä-randes, iag wille hoos E. K. Maj:t j vnderdånigheet sollicitera, thet honom måtte förlofwat till att få komma och opwarta E. K. Maj:t. Jfrå herr Schering Rosenhane har iag fåt breef, hwar-

¹⁾ Det medsända bestod i penningar och proviant.

uthj han begärrar iag wille j vnderdånigheet föredraga E. K. M:t hans ödmukeste bön om till att få någre fleere godz vnder Marchiegård, som med skog och fiskiewatn wore försedde, efter till gården inthet sådant är, och han gärna såge, att någon af hans barn lickwäll framdeles kunde sättia sitt boo ther. Herr Knut Posse, herr Pär Ribbing, gref Ludwich Leijonhufwud och general leutenant Möller sökia och E. K. M. j vnderdånigheet att blifwa med godz här j landet benådade, såssom the mig ther om tillskrifwit hafwa. Så många af officerare enkiorne, som sig hoos mig hafwa infunnit, hafwer efter E. K. M:t allernådigste förordning iag medh hemman accommoderat. Och efter the andre qwetzte officerare iemwäll hafwa fåt hemman, så solliciterar maior Axelsson, som och uthj sidste siöfächtaude är worden blesserat, att blifwa med kongl. nåd ihugkommen. Nu är han fuller opsatt med på specificationen, men efter för honom inga gårdar äre påskrefue, dristar iag mig uthan E. K. Maj:t allernådigste befallning inthet att assignera honom något. Totens arfwingars gård¹⁾, som E. K. M. allernådigst har befalt mig göra breef på för herr Christer Bonde, fruchtar iag inthet är så god, som E. K. M. allernådigst fuller unnar honom. Marswijsholms godz äre så få, att the neplig skola kunna hålla gården wid bruk; tacktes E. K. M. j nåder någorlunda förbättrat med andre strögodz, då bewijsar E. K. M. herr feldtmarsk. gref Stenbok een stoor nåd. . . .

Malmö d. 29 nov. 1658.

. . . Det är nu siette dagen, sedan bönderne här j Oxie härad een à två mjhl ifrå staden blefwe instämbde till att föra proviant, men the hafwa gifwit öfwerste Essens uthskickade till swar, som iag omsijder har fåt förnimma, det dee icke mehra wille eller wore plichtige att fahra öfwer een wäg, emedan the betala skiutzfärdzpenningarne och uthgifwa ther till the ras audra skatter och uthlagor. Jag hafwer therföre måst sända någre ryt-tare uth till att hämpta länssmannen och the förnåmpste af någre bönder ther uthj häradet hijt in att ställa them ther om till tals, dy skulle thet oresenterat så passera, då skulle heela landet lijka

¹⁾ Eriksholm, nuvarande Trolleholm.

så göra sigh opstudssigt, och wore sedan wärre att remedierat. J thet öfrige iemrar sig then arresterade danske adelen mycket ther öfwer, att theras mobillier och boskap blifwer af donatari-erne them aldeles afhändt, och eenkannerlig klagar Arild Schwab, att hans hustru, nu wed thet hon skulle öfvergifwa gården Nässbyholm och reesa hijt in, icke allenast är worden med ord illa trachterat af herr Sewed Båths tienare uthan och med hugg och slag vnsagt, ja, och att henne är wordet ifrån tagit hennes kläder. them hon hafwer haft på sin krop och uthj kölden achtat betäckia sig med, så och någre victualie partzeler, them hon har wellat föra hijt till sitt och dee sines vnderhåld. Jag skall låtha ransaka ther om och see till, att sådane procedurer må blifwa instälte. Allenast önskade iag, att iagh wiste, om E. K. M. allernådigst wille, att donatarierne skole hafwa alle mobillier, som på the caducerade gårdar finnas, eller om E. K. M. allernådigst täckes vnna thet adelen till theras bärning. Christian Vrnes syster har och warit hoos mig och prætenderar att hafwa med andre sine omyndige syskon, som äre på Seeland, een arfwelott uthj Marswijnsholm gård och godz, som E. K. M. allernådigst har donerat herr feldtmarsk. och general gouverneuren. Så beder hon och, att hennes swägerska, Christian Vrnes frw, som är på Marswijnsholm, måtte slippa öfwer till sin man uthj Köpenhafn, efter hon icke weet, hwart hon annorstädes skall taga vägen, nu sedan gård och godz blifwer henne afländt. . . .

Malmö d. 29 nov. 1658.

. . . Bispen j Lund berättade mig, att een präst, herr Nilss benembd, uthj Frellestad sochn, Medelstad härad och Seljssborgs lähn, skall denne förwekne tijden bort åth hafwa colluderat med snaphanerne och administrerat them sacramenten j skogen, men att han inthet törs göra ther åth, emedan gref Vlefeldt tager sig iurisdictionen öfwer grefskapet an. Jag skall oförmärkt föra mig på thal ther om med grefwen till att uthleeta, huru han är sinnat ther med att förfahra låtha. Men j medlertijd skrifwer iag till landzhöfdingen Håkan Nilsson, att han sänder åstad, och om icke gref Vlefeldts tienare på then ohrten will tagan och lefwe-

reran ifrå sigh, att han tå läther antasta honom till förhör och sigh j medler tijd om hans person försäkrar¹⁾. . . .

Malmö d. 30 nov. 1658.

. . . Här är iag elliest rätt illa ther an, ty hwad efter giordt afsked med een eller annan blifwer uthlofwat, studssar då först, när thet skall komma till execution, så att man måste hwart ögneblek see them på händerne, om man will hafwa något uthrättat, och när man wänder ryggen till thet eene, försumas thet, så länge man arbetar på thet andre. . . . Det hafwa sombligstädes heela sochnarne samsatt sig till thenne motwillia, och få the icke nu någon näpst therföre, då blifwa the een annan gång wärre att handtera, ingifwa med theras exempell andre anledelssse att görat lijka så. Somblige af rådet och the förnämpte af borgskapet här hafwa hijt in till fljigtigt besökt herr Owe Gedde och Ofwe Tott, stundom 5, 6 à 7 tillsamman, och när någon oförwarandes är kommen in på them, hafwa the hastigt fåt kort j händerne, ther lickwäll een part af them säijes icke synnerlig pläga wara wahne thet att handtera. Jag har therföre gifwit till förstå, att sådane conventiculer icke kunde wara uthan suspicion, och hootat att låtha antasta them, som framdeles ther medh beträdas. Det wore önskeligit, man hade här then, som såge een och annan med mehra alfwarsamheet på händerne. Jag fruchtar elliest, thet går j längden illa

Matthias Wrangell på Dahlby solliciterar, att få Fliginde till hielp; elliest mägtar inthet Dalby, som han säger, vnderhålla the hästar och stoer han ther hafwer. Han beklagar sigh, att han icke har fåt itt creatur ifrå the caducerade adelens gårdar, sedan iag sände honom. Fuller har iag fåt spaning på, att ther har warit sköne hästar ibland, men ingen lätz wetta af, hwar the äre blefne, och ändoch iag breef öfwer breef har skrifwit E. K. M. fogdar till och förmant them att skicka the bästa hästar ifrå the caducerade gårdar till Dahlby och the sämste med

¹⁾ Carl X svarade Taubenfelt d. 4/11, att presten måste tagas widh huffwudet. Och står dedt intet grefwe Vhlefeldt till sigh dher uthj något medh sin jurisdiction at immiscera, dy han moste dedt weeta, att huad crimen læse majestatis widhkommer, så kan han ingelunda sigh theruthj blanda. Rikereg.

all annor boskap till Knutstorp, ia, och andre meubler in j fästningen, så är thet doch af een part inthet efterkommit, uthan the föregifwa, att the af andre här wed staten äre contramanderade. J thet öfrige har Wrangell förnummit, att een eller annan skulle wara sinnat till att uthbedia hoos E. K. M:t the caducerade hästar, som wed Dahlby finnes, och efter ther är een polnsk swetfux ibland, som han öfwer alla måtto berömer och högt sestimera, är han mycket bekymrat, att then och skall således komma sin koes. . . .

Helsingborg d. 21 dec. 1658.

. . . Frölichs ryttare äre allaredo hädan öfwersatte till Helsingör. På denne sijdan hafwa desse tembligh illa hållit huus. Om itt compagnie af them är allaredo ransakning hållin, hwilken iag inthet twiflar herr generalen Forbuss warder E. K. Maj:t j vnderdånigheet till sändandes. Det hafwer j någre dagar haft ståndqvarter här itt stycke från staden, och ändoch anordning war giordt, att hoos hwar bonde een eller två ryttare skulle inlogera, hafwa officerarne lickwäll lagt 5 à 6 ryttare in uthj hwar gård, hwilke icke allenast bondens höö, men och hans korn till öfwerflöd hafwa opfordrat, sigh med stekt och sudit trachtera låtit, kördt bonden till att hämpta sig öl och brennewijn, ther med the then eene dagen efter then andra genom susat hafwe, och till taksamheet hafwa the slagit bönderne all om kring. Men af the andre gårdarne. som the icke med inqwartering beträdd hafwa, hafwa the uthpressat 6, 10, 12, ia, 16 r:r, så att summan af denne beskattning, uth om thet eene compagniets mehr än öfwerflödige vnderhåld, löper icke långt ifrå halftredie hundra daler s:r:m:t. Och ändoch een deel af samma compagnie hafwer warit effter snaphanarne vthcommenderadt, ther the the-ras särskildte lijfzmedell hafwa nuttit, har lickwäll thesse the-ras förrige qvarter een wäg som annan måst till them på förberörde sätt contribuera, hwarföre iag är förorsakat worden wid min hijtkompet att arrestera låtha rytimestaren af samme compagnie, och efter cornetten, qwartermästaren och een corporal, som och höra ther till, föregifwes wara ther till störste orsaken, hafwer iag låtit kalla them ifrå Helssingör hijt tillbakars till saksens uthförande. En annan corporal aff äfwen dette compagniet

har iag och här fast, emedan han illa hafwer huggit een E. K. M:ts länssman, oachtat att honom siw wagnar wore till ryttmästarens bagages framförande anförskaffade. Om the andre öfwersten Frölichs vnderhafwande compagnier är och samma klagemåhl, men så är thet än inthet ransakat. Det compagniet allenast, som öfwersten sielf hafwer haft hoos sigh, hörer man inthet sig något otilbörligit stält hafwa. Jag har fåt berättelsse, att bte ryttare äfwen så hafwa farit fram uthj Malmöhus och Landcrona lähn, ther the någon tijd hafwa ståt, och låther nu inquirera till att erfahra sanningen ther om. Om frw Carin Lyke på Snelleröd, som iag sidst j vnderdånigheet förmälte wara suspect att hafwa interesserat uthj snaphanernes förehafwande, hafwer man ännu icke kunnat få någon wissheet. Fuller hafwa någre och the förnämste af hennes bönder warit med och uthplundrat Heritzwad clöster, och berättar een af them, som man har fåt wid hufwudet, att snaphanerne hafwa, sedan the efter förrättat denne gärning wore komne tilbakars, offererat henne een förgylt sölfkanna af rofwet, på thet hon skulle hielpa förswara them, som the säija, men hon skall inthet hafwa wellat samma kanna emottaga. Interim har hon likwäll, om thet så förewetter, döldt med them, och är thet wist, att snaphanerne på hennes godz hafwa haft theras tilbåld. hwilkes capiteen och anförare skall hafwa warit een wid nampn Cutathun, Nilss Krabbes stallmästare, Staets stalbroder, som bispen berättade om. Man har och funnit på hennes godz fyra förrymbde smålandzknechtar, som hon beskylles j någre åhr hafwa förhållit, än tå och något för förledne Michelssmessa någre skola hafwa warit till henne skickade them att afhämpta. Af Henrich Bielkes saker har hon något j sine gömmor, eenkannerlig twå kistor med böcker, och här ifrå staden hafwa en part iemwäll haft hoos henne något j förwaring. En mijhl ifrå hennes gård har iag fåt tree mine hästar igen, som snaphanerne togo bort på wägen åth Christianstad. Fem stycken hafwa the än borta. Och säijes mine förrymbde dren-giar iemwäll woro ibland them synte. Men när the hafwa märkt, att man lät slå effter snaphanerne, skole the med then störste hopen hafwa tagit flychten op åth Göinge häradh. . . .

Landskrona d. 28 dec. 1658.

Rätt nu vnår jag med camarherrens Gustaff Lilliecronas skrifwelse af den 20 huius E. K. M. allernådigste ordre af d. 5 dito, att iag skall låtha honom bekomma herr Nilss Krabbes uthj Malmö sigh befinnande meubler. Nu weet iag af inge andre än the, som hafwa warit j förwaring hoos hustru Agneta Erhatters samestädes, hwilka E. K. M. tillförende allernådigst har gifwit och mig bebrefwat, när E. K. M. sidst war här j Landzerona. Men ändoch iag ther på allaredo har tagit mig them an, vndan-tagandes een hoop cijriser och andre lätt ryttare harnesk, pistoler, bössor och footanglar, som iag ther af till tygskrifwaren j Malmö har låtit lefwerera och med hans qwitenz beläggia kan, så och någre få böcker, them iag har låtit registrera och E. K. M. j vnderdånigheet ämnar framtee, om ther tilläfwentys wore någre ibland, som E. K. M. anstodo, att the då efter E. K. M. mig gifne allernådigste befallning må blifwa vnder E. K. M. wijdare disposition, så skall iag lickwäll med allervnderdånigst lydno efterkomma förbte E. K. M. allernådigste ordre för Lilliecronan, allenast iag wore förwissat, om E. K. M. har behagat till att förandra denna dess allernådigste resolution för mig och gåfwan in på Lilliecrona transportera . . .

Landskrona d. 31 dec. 1658.

Fuller har här warit itt löst thal, att Bornholm skulle anteen hafwa revolterat eller och wara af holländarne intaget, men thet uthan något grund och så myket mehra otroligare, emedan man hwarken j Ystedt eller Cimbrisshamn har haft någon wissheet ther om. Ja, och att man sedernehra har uthsprengt, thet the fahrkostar, som nyligen berättas wara uthgångne uhr Köpenhamn, skole hafwa haft anslag ther på. Så äre och den 27 huius någre af Smålandz ryttarne tijt öfwer sände, hwilket man näpplig hade giort, om man j Ystedt hade haft tijender om någon sådan beskaffenheet med Bornholm. Doch har iag nu till föllie af E. K. Majjt allernådigste ordre, som j går daterat är och nu först in på aftonen hijtkom, strax skrifwit till gref Gustaff Baneer, commissarien Knut Andersson, captenen på Schwanen och byfogden uthj Ystedt, thet eenthere, j fall the andre wore borta, måtte oförsumat affärda een fahrkost åth Bornholm till att in-

hämplta wiss kundskap om dess tillstånd och thet citò sedan tilbakar rapportera . . .

Odat. [dec. 1658.]

Aff kongen j Dannemark äre trenne personer hijt in j landet förskickade. Den eene herr Gerssdorfs eenspännare, Staets widh nampn, något gammall och till åhren kommen, som stundom skall hålla sikh oppe uti Willandz häradt och stundom utj Färss häradt och ställer sig mächta flychtig och warsamb, icke dristandes sig att wistas länge på itt ställe. Den andre herr Nils Krabbes stalmästare, som reeser emillan Skåne och Kiöpenhambn hwar weku, kommer öfwer och stiger till båtzt widh Höllen icke långt ifrå Skanör och är anten nu j Kiöpenhambn at hämplta nye ordres eller och måskee åter uyligen thädan tillbaka kommen. Den tridie Corfwitz Trolles' stalmästare, som för någre få dagar sedan har warit på Bolerup gårdh hoos fru Jda Scheel, sahl. Fredrich Rantzous och Owe Totts swermoder. Desse tree gifwa sig nampn af generaler och hafwa tagit till sig then fierde, som är een frij skomakare, heeter Simon Böss, och har bodt j Bleking, men nu jemnwäll här j Skåne skall wara att finna. Sexton andre officerare hafwa the vnder sikh, hwars nampn man än icke weet, men the liggia här och ther j landet, ther the hafwa therass trouppar, på thet the j een hast kunna draga them tillsamman. Och skole the reedo hafwa 2100 man på behnen, som alle äre bewärade och thet snällaste sällskap, som kan wara j landet, bestående till een deel af skyttar och annat löst partij, hwilka mehrendels äre inlogerade hoos allmogen uthj Färss häradt här vnder Landzerona lähn och Albo, Willandz och Bierss häradt j Christianstadz lähn. ther the på kongen j Dannemarkz bekostnat blifwa vnderhåldne. Och plåga förberte rådelssförare correspondence med Blekingzboerne på then eene och Göingarne på then andre sijdan, them the och allaredo störste parten skole hafwa wunnit till theas willia. Elliest är sielfwe anslaget sådant, att då then ther till destinerade danske flottan af 14 skepp kommer så när, det han kan låta landsättia folket deals widh Barsabäck och deals widh Skanör och Trälleborg, skole desse medh allmogens tillhielp, som the förmoda tå ofehlbart warda sig tillfallandes, bryta löst, engagera sig med Kongl. M:tz troupp

per här på landet och therigenom divertera them ifrå att förhindra landsättningen. Och hafwa desse elliest hafft före at först öfverrumpla Kongl. M:tz ryttare, som uti Lundh och Ystedt wore inqwarterade. Owe Tott förneenes wist wara j speelet medh, efftersom han ther om skall wara solliciterat genom bref af Vlrich Christian, och skall fuller hafwa lofwat at willia hielpa till, men icke att taga på sig alleena itt så högt wärk.

Helsingborg d. 4 febr. 1659.

... Jag har här ännat taga op saken om frw Carin Lycke på Snelleröd och snaphanarne, men fogden på Heritzwad clöster skrifwer och beder om lijten dilation ther med, in till han kan komma något mehra till krafter, och dessemellan förmodar han att komma närmare vnder grunden j saken, efter som han har fåt spaning, att några förnäme skola hafwa gior dt sig theruthj intresserat. Kuthathuen har än inthet stält sigh in, hwilken fogden har suspect och bär fahra före, att han än skall rätta honom itt spell an. Bönderne, som äre anklagare opå öfwerstens Frölichs rytmästare och dee andre hans officerare här sithia j arrest, har iag låtit instämma till att fullföllia saken, men the äre lickwäll utheblefne, af hwad orsak kan iag än icke erfahra. J medler tijdh lijda b:te officerare här nöd och hafwa inthet att vnderhålla sigh med. Det gifwes skulden på leutenanten vnder denne rytmästares Heinrichs Ottos compaignie, som nu är j Seeland, att han, emedan rytimestaren war uthe på execution efter snaphanarne, har begåt denne excess hoos almogen och stuckit måste penningarne ther af hoos sig. Kunde han mistas ifrå compaigniet, så behöfdes han fuller och här wid ransakningen ...

Malmö d. 17 febr. 1659.

Gref Gustaf Baneer har sändt mig hijt een Ystadts borgare, som therifrå sidst styrde boijorthen Spes med the uthcommenderade ryttare till Bornholm och nyligen med een af bem:te ryttare och knecht af guarnisonen på slottet hafwer rymbdt ther ifrån och nu näst förledhen fastelags söndagh äre komne tillbakers. Desse låther iag gå här med öfwer till Eders Kongl. Maj:tt, att Eders Kongl. Maj:tt af them uthförligare kan förnimma, huru med itt och annat ther på landet är tillgånget. Doch är elliest korteligen deres berättellse dätta, att wedh pass

tree wekur för juhl har landzhöfdingen Printzensköld, uthan twifwel på min skriftlige anmodhan till att desto förr bekomma bem:te ryttare öfwer till sig, låtit uthj stadhen Röne, som är två mihl ifrån slottet, uthläggia een skuta, then han hadhe achtat sända till Ystedt efter rytterne, och om sijdher har han rijdit tijt siellf att skynda på skutans förderligare affärdning. Men när han ther är kommen uthi borgmestaren Per Larssons huus och hade niuggast fått sättia sig nedher i hans stugu, lembnandes sin häst än sadlat utan för porten, hafwa twayne frijmän, Jöns och Matz Cofot, med borgmestaren Claes Kamb, som och är capten för borgerskapet, een capiten öfwer bönderne, Nills Gummelöse i Hasslö och Wellem Classon, borgare, samt flere andre följt honom på foten efter, trängt sig in i stugun och ter öfwerfallit honom, williandes slå honom strax ihjel, men borgmestaren Per Larsson och hans broer Dawidh hade kommit emällom och bedit them unna honom lijfwet, hwaröfwer borgmästaren är blefwen stödt för bröstet medh een bössa, och hans broer så illa slagen, at han medh lijtet lijf har most krypa undan thein ulr stugun. Printzensköldh hade the tå lijkwähl först tillsagt qwarter, men när the hade fåt honom uth på gatun, hade Wellem Classon först skuttit honom med een pistol genom hufwudet, och sedhan Jöns Cofot och Nills Gamlösa gifwit honom hwar sitt skott och i lijka måtto förfolgt Printzensköldz landzskrifware med inspectoren öfwer tullen och een fenrich af slotts guarnisonen, görandes någre skott efter them, hwilka doch hadhe kommit undhan, men på sidstone måst råka i theres händer och med mödo fåt behålla lijfwet. Ther opå hadhe desse rädelsföhrare strax opbodat allmogen ther näst om kring, rycht fram till slottet, ther tå borgmestaren Claes Kamb har presenterat sig med Printzenskölds häst och tygh, och i landshöfdingens namn thet opfordrat af lytnanten Per Lagman, som ther än innelåg med 60 knechter. Artollerie leutnanten hade warit i ett annat ärende uthe ett stycke wägs ther ifrån på landet. J förstone hade denne Per Lagman förwägrat att öfwerlefwerera them slottet, män när the hadhe hotat att sända in landshöfdingens hufwud, hade han med guarnisonen marcherat ther uth, föruthan att lossa itt skott emot them, ther doch honom hwarken krut, lodh eller lijfzmedell.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1.

HÄFTE 5—6.

LUND 1903

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

har manglat, och har han haft siw stycker ther inne medh. Honom hade the med Printzenskölds hustru och familie tagit till fånga och knechterne fördelt iblandh bönderne till att arbeta hoos them, hwillecke the efter handen, när thet så them lyster, taga af daga och drifwa ther med theres kurtzwill. När tätta war skedt, hade Claes Kamb giordt sig till landshöfdinge och Jöns Cofot till commendant på slottet, affärdandes alltså förbete skuta med desse tijender till Kiöpenhafn. J medler tijdh ankom galliothen Spes med ryttarne, och när han skött Eders Kongl. Majj:tz lösen, hade the och swarat med tw skott af slottet och ther opå strax sendt twänne fährmän uth till boijorten, fordrandes på Prinzenskölds wegnar till sig i landh ryttmästaren med capten Holm, som war i samma föllie, och the bref dee hade hoos sig. Men efter äfwen een stark storm opwäxte, måste galliothen gå till siös igen och åter om andre morgonen sättia på förre ort, ther tå iämwähl thän förrige båten är kommen uth och hade hämptat tee öfrige officerer med skieparen och styremannen i landh och på sidlychten all båtfolcket, löpandes med boijorthen och hästerne till Röne, ther och samma boijort än är beliggandes. Officererne medh skepparen och styremannen hade the fångslat och the gemene ryttarne indrifwit uthj rådhuuskällaren i Röne, ställandes twenne stycken ther utan före, laddade med skroot, till att ther med skiuta them ihjel. Men Jöns Kofot har warit så bijgott, at han hade sändt efter probsten her Jöns i Röne att meddela them först sacramentet, och ändoch denne hade warit med i samme wärk såsom landshöfdingen owän för thet han hade taltt honom något hårdt till, derföre att han lijtet tillförende hade offentlig på predikstolen bedit för kongen i Danmarck, har han lijkwähl lätit öfwertala sig till att fälla förbön och erhålla desse gemene wed lijfwet. Fem wekur ungefär sedan landet war således cröfrat, och 14 dagar efter ryttarnes ankomst, hade then till Kiöpenhambn affärdade skuta kommit tillbakers och bracht med 3 hollandske skep, två boijorter och twänne caprer, som hafwa tijt fördt den danske landshöfdingen öfwerst. Ekstein, 60 tyske och Selandis ryttare med 100 gemene knechter, theribland och någre swenske sig befinna skole. Den same capren med ungefär 10 eller 12 stycker har wädret slagit

sönder moot stranden. Med the andre fahrkoster hade thee affördt till Kiöpenhambn ryttmestaren, leutenampten och inspectoren öfwer tullen sampt ungefär 40 gemene fängslige och een temblig quantitet smör, kött, mallt och allahanda slags fånat. Och sedan har ingen mehr warit ther ifrå Kiöpenhambn. Printzensköldz lijk är i een dubbelt kista inswept och indsatt uthj ett särskildt huus wed kyrckian i Röne. Hans hustru och familia sittia ther i stadhen fångne och lijda stoor nöd. Landsskrifwaren med captenen och fendrichen hålles fängzlige i Åkyreckieby på landet. Alle landzens inwånare hafwa i denne revolte interesserat, vndantagandes Näxe häradsboerne, som när thet danske krigzfolcket äre komne in på landet, hafwa först blifwet twungne att tråda till deres partij. Omsijdhder är af predikstolen publicerat wordet, att om någon attaque skulle skee på landet, då skulle fångerne gifwas gewähr och drifwas till att göra mootståndh med, och then som icke tät göra wille skulle strax nedskiutas. . . .

Allernådigste konung, denne förb:te Ystedz borgare kan icke nogsampt beklaga sigh, huru illa han är fågnat worden af dee andre Ystedzboerne, eenkannerlig borgmestaren thersamma-städes, Siwert Cofot, för thet han icke allenast nu har förrådt Bornholmsboernes procedurer, men och tillförende, när han kom ifrå sin arrest i Köpenhafn, skall hafwa giordt E. K. M. een vnderdånig berättelse om thet tillstånd ther tå war. Elliest berättar och denne ryttare mig hembligen, att han hade hördt refereras af the hollandske och danske officerare, när the till Bornholm ankomme, det borgmestare och råd här i staden skulle hafwa skrifwit kongen i Danmark till och gifwit honom wid handen, att han måtte landsättia något folk här wid kalkungen och göra attacquen wid Wästre Watuport, den the icke allenast wille hielpa för honom öppna, men och slå på guarnisonen i staden, och att kongen i Danmark altså hade twenne gånger haft sitt folk med några fahrkostar till wägs, dee ther förste gången wore lupne på grund, hwarföre och styrmannen wid sin tillbakarkompst skall wara hängd blefwen, och then andre gången hade the fåt återbod på wägen. Hwarföre the och än wore sinnade wid första occasion at försökiat igen. Här mumblas och något om itt breef, som ifrå kongen i Danmark till borgmestare och råd skall wara

ankommet. Jag har fuller mine spaningar uthe så efter thet som annat mehr; önskade iag kunde komma rätt under grunden ther med.

J det iag detta skrifwer, vnfar E. K. M. allernådigste ordre af den 14 huius iag äfwen nu wid middagstijd och skall den till hörsampst, skylligst, underdånigst föllie göra min flijt att anförskaffa penningarne till fångarnes uthlösen med thet allra-snareste.

Landskrona d. 7 mars 1659.

Widh E. Kongl. Majj:tz afreesa j dag brachte mig secreterearen Ebrenstein Eders Kongl. Majj:tz allernådigste befallning, det iag skulle låtha taga een skrifware wid hufwudet, som war ifrå Helssingör bortdragen och hemligen hölle sigh här på landet oppe, hafwandes med Steen Holk, trenne prester och een borgare uthj Helssingborg något emot E. K. M:t och dess estat för handen, som inthet dugde. Nu, såsom iag sidermera af secret. Skunk är worden något egenteligare om denne saken informerat, och befinner oförgripelig den wara af een sådan beskaffenhet, att om man denne eene skrifwaren allenast skulle låtha antasta, torde the andra complices ther af blifwa förorsakade anteen att vndansticka breef och hwad mehra the kunde hafwa om händer, som them detta förehafwande måtte öfwertyga, eller sökia till att escapera, eller och om saken wore så mogen skrijda till executionen ther med, enär the således märkte, att theras anslag genom skrifwaren blefwe optäckt och the hwad heller är j någon extremitet therigenom råka måste. Hwarföre iag fuller är kommen på the tankar, att genom een troupe uthcommenderade rytare och knechtar låtha på een tijd och tillijka hämpta them alle hijt in och thet doch på thet sättet, att b:te troupe skulle gifwas ordre till att hålla sigh förtäckt j skogen och beränna både adelsmannens samt prästernes gårdar, då itt par karlar skulle gifwa sigh fram till husen med mit breef eenkannerlig till adelsmannen, hwarutj iag wille gifwa honom att förstå, thet han wore kommen j rychte för een sådan sak, anmodandes honom att föllia med hijt in, then till att förklara. Wille han tå med godo förstå sig ther till, skulle then vthskickade gifwa honom wid handen, thet han, till att desto mehra purgera sigh, wille öppna sine

huus och rum och låtha see hwad skrifter, gewähr och hwad för folk han hade hoos sigh. Men skulle han förwägra thet eene eller andre att göra, låthandes see någon widrig mine ther wid, skulle på thet fallet then uthskickade gifwa een winck åth sitt hinderhåld, bestijga huset och inquirera, om hwad ther fördächtigt finnas kunde, tagandes honom altså iempte skrifwaren och prästerne hijt med sigh. Hwilket alt iag fuller förmodar med lagen kunna förswaras, efter then, som j vppenbara rychte kommer, fogeligen kan dragas till ransakning, fast mehra för thet, som crimen læsæ angår. Och är denne saken numehra icke tyst, uthan man weet nästan allmänt att tahla ther om. Så hafwa och ammiral Wrangels bönder allaredo sändt honom bod och låtha warna honom här före. Jcke desto mindre lickwål har iag tyckt een nödtorft wara att först j vnderdånigheet mig hoos E. K. Maj:t förfråga, om E. K. M. allernådigst behagar, att saken på förberörde sätt angripas skall, och lär doch inthet vnderlåtha j medler tijd och in till dess iag kan få E. K. Maj:t allernådigste förklaring här på tilbakars att opspana, hwarest b:te skrifware nu hafwa sitt tilhåld. Skulle E. K. Maj:t sig detta allervnderdånigste förslag j nåder låtha behaga, så hemställer E. K. M. iag j vnderdånigheet, om commendanten j Helssingborg icke måtte få ordre på mit advertisement, när man här war färdig till att ställt i wärket, att och låtha grippa honom j Helssingborg och j hans huus om breef och skrifter att inquirera. Jag hörer denne Steen Holk skall för någon tijdh sedan hafwa låtit förföllia och slå effter twenne ryttare, som hafwa passerat hane huus förbij, och att twenne af hans huus skole hafwa warit efter posten, williandes then på wägen opfånga, med mehra annat, som man här talar om honom och thet brefwäxlande, som genom borgeren j Helsingborg emellan honom och Köpenhafn esomoftast skall skee . . .

Malmö d. 22 mars 1659.

. . . Elliest allernådigste konung kan iag inthet vndgå E. K. Maj:t allervnderdånigst att föredraga, det hennes furstl. nådes fogde på Söfde här anbåller, att dee 34 heela, 16 halfwa och 2 fierdedels hemman af Söfde och Tostrup godz, som Totten för giordh försträkning har fåt j betallning af Danmarkz chrona och

nu äre revocerade, måtte för gårdssens bruk skuld få blifwa ther vnder, emedan och hennes furstelige nåde uthan them icke kan blifwa så många godz mächtig, som förslaget och E. K. Maij:t donations bref innehåller. Men skulle och thet inthet kunna skee, då begärer han, att desse hemman må tillåthas j währ alenast till att hielpa bruka åkern wid gårdarne. Så har och grefwinnan frw Ebba Sparre skrifwit mig till, och herr feldtmarskalken grefwe Steenbock j lijka måtto för hennes skuld, thet iag måtte E. K. Maij:t allervnderdånigst insinuera hennes supplication, 1. Om att få the häster igen, som ifrå den henne här j landet donerade gård Nääs äre transfererade till Dahlby. 2. Att hon nu må behålla tijenden och E. K. M:tz halfdeel af höö och säd wid samma gård. 3. Att hon må niutha godssen ther vnder frij för ryttare qwarter. Och 4. att then assignation hon har fåt till krigz cammar præsidenten herr Flemming må genom E. K. Maij:t ytermehra allernådigste ordre blifwa god giord, emedan hon icke weet andre medell att få liket fort med till Swerige. J thet öfrige solliciterar och öfwersten herr Pär Sparre, att emedan then gården E. K. Maij:t har benådat honom med här j Skåne är temblig illa medfaren, E. K. Maij:t täcktes allernådigst tillstädia honom att låtha tijt transportera uhr Seland någon boskap och spannmåhl. Bispen j Lund låther säga mig, att E. K. Maij:t hafwer emot skolmästaren här j staden allernådigst resolverat, det twenne qwinnor, som han hafwer hoos sigh och är hustru Barbro magister Zuægass samt hustru Anna doctor Per Resens, jtem tree mag. Wellam Långs barn, som äre j Ystedt, alle ifrå Köpenhafn, skole dimitteras tilbakar igen. Så äre här och twenne fattige enkior, hwilka iemwäll sökia om dimission, men efter iag ingen befallning ther om hafwer ifrå E. K. Maij:t, kan iag inthet göra ther till. Det wore önskeligit, att sal. Printzenssköldz hustru och barn på Bornholm kunde blifwa uthwäxlade för Christian Vrnæs frw och syster, som äre j Ystedt, dy hon skall lijda stoort älande, som berättas, hoos the bornholmiske. Det lijder nu tijden, att åkeren skall brukas, och wore altså nödigt, att man wiste, om E. K. Maij:t allernådigst behagade, thet Böringe och Lindholm skall blifwa längre vnder arendatorens förpachtnig. Fuller tycker mig oförgripelig, det

Dahlby och Fliginde gårdh, om the blifwa tillsamman, skole kunna wara nog till stalstaten, och att Eders Kongl. Majjt skulle wäxa någon mehra nytta ther af till, om arendatoren finge än j detta åhret behålla Böringe, hwilket än tå altid, när E. K. Majjt så allernådigst gottfinner, kan läggias till stallstaten, doch måste iag desse mine vnderdånigste tankar suspendera, efter iag icke egentelig weet, hwad E. K. Majjt om detta må hafwa resolverat . . .

Malmö d. 24 mars 1659.

. . . Jagh hafwer anträffat een förnäm och temblig förmögen enkia här j staden, Agneta Erhattes widh namn, hoos hwilken den danske general krigzcommissarius herr Nilss Krabbe för detta logerat hafwer, som tillijka med Krabbens pijga, then hon har haft j sitt huus, hafwer icke allenast sielf vndandölt några Krabbens saker, men och förledt sin gamble moder till att göra thet samma, oachtadt att hon icke allenast offentlig på rådhuset wid confiscation af all hennes propre ägendom är åthwarnat till att oppenbara be:te saker, men och sidermehra några gånger ther om beskickat Eders Kongl. Majjt publicerade placat och uthtryckeligen förbiuden all gemenskap med fienden, dess betiente, vndersåtare och anhang. Det, som allaredo funnit är, består j något sölf, Krabbens frus gångekläder, sängetyg och några borddukar. Men iag har kommit öfwer itt inventarium, som uthwijsar många dyrbare saker; allenast måste iag twijka, om alt ther af är här eller och sompt till Köpenhafn öfwerfördt, efter som thet will berättas, att han något skall hafwa tagit tijt öfwer med sig sielf och sidermehra iemwäll hafwa låtit een gång hämpta något. Jcke dess mindre går här tahlet, att några iuveler, guld och penningar skall än wara här fördolde, och finnes här twenne, som säija sigh hafwa icke längesedan sedt något ther af, men the wella icke offentlig uth ther med af rådhoga för the danske. Pijgan har iag låtit fast sättia, och än doch iag både med godo och hotande hafwer warit till wärke med henne och förb:te hustru att få mehra fram, så kan iag doch inthet få them till att bekänna något. Dee hafwa och här till warit så malitieuxe, att the icke thet ringeste hafwa wellat lefwerere ifrå sigh, om icke mine uthskickade hade itt och annat sielfwe opleetat och fåt thet

trugmant fram. Och hafwer alt warit meslerat ibland enkians saker, dy han och pijgan hafwa haft nyklarne till alle Krabbens kistor, tagit ther uth hwad the hafwa wellat och thet här och ther för parterat. Det äre och fundne några och 50 rosenobler och någre portugaleser sampt annat guld, som hafwa legat j enkians crambod, här och ther instuckne ibland åthskillige krydder. Hwilket fuller enkian föregifwer höra sigh till. Hoos een af hennes döttrar säges wara itt med rött atlask öfwerdragit skrijn, som skall wara med förgylte beslag, hwar uthj någre iuveler skole wara förslutne. Men iag kan inthet få thet fram, med mindre iag brukar skarpa alfware ther till. Dee skole hafwa förswurit sigh att inthet willa gifwa fram något mehr, om the än skulle lijda döden ther öfwer. Förthenskuld nödgas hoos Eder Kongl. Maj:t iag mig j underdånighet förfråga, om iag icke må låtha försegla bem:te hustros hus, henne in för borgmestare och råd anklaga och låta gå doom öfwer saken, och om iag må låtha beängstiga pijgan med hootande af tortur. De äre mächta sturtska och mootsträfwige, lijka som hade the något ryghåld. Om nu enkian drifwer på sitt anförwantskap ibland borgmestare och råd eller huru thet förewetter, kan iag icke wetta. Går man alfvarsampt om med theenne saken, då hoppas iag wist man lär få oppenbarelsse om myket annat godz, kan skee och thet, som hennes furstl. nåde prætenderar opå. Men ther hoos skulle icke wara otienligit, om man än låthe kalle borgerskapet op på rådhuset, hälle them thetta före, förmanandes them att inthet längre fördöllia hwad the kunde hafwa om händer af the danske, och tillsade them nåd, som thet wille oppenbara, men them dubbelt straf, som yterligare wille förtijgat och framdeles lickwäll ther med beträdas kunde. . . .

Malmö d. 29 mars 1659.

Eders Kongl. Maj:tz allernådigste befallning af den 26 huius till ödmink hörsampt föllie, har iag j dag låtit anklaga hustro Agneta Ehrhattes för de vndandolde Krabbens saker och begärat, att borgmestare och råd wille här ransaka ther om och tilhålla henne att bära fram hwad som af hans inventario än felas. Vthj godo kan iag hwarken med henne eller Krabbens pijga wijdare komma. Fuller bekänner bette hustro, att här skall hafwa warit

itt kostbart skrijn, som pijgan har beklagat sig wara förkommit, men pijgan nekar ther till. Doch föregifwer hustren, att Krabbens stallmestare Nilss Persson, som j wintras rymbde här ifrå, skall hafwa bracht thet uhr wägen. Dee wille och nu i thet öfrige gifwa all skulden på honom. Wist är fuller thet, att han har gömdt vndan här j staden alle Krabbens bästa sadlar, pistoler, bössor och annat gewähr, men dee låtz inthet wetta af, hwarest thet är blifwet, icke håller är någon än framkommen, som will oppenbarat. Rät nu skall een poike hafwa warit hoos denne bustros gamble moder och hafwa ther inkastat eett örnegätzwahr, hwaruti låg ibland andre små saker och twenne bord dukar, een lijten guldring med 5 rubiner och itt halsseband beslaget med sölfwer, ther opå Krabbens wapn står. Wachten, som iag har satt wid hennes huus, har försummat att taga be:te poike fast. Alle rum j huset har iag elliest låtit försegla, dem vndan-tagandes, som secret. Gilius innehafwer. Jag wäntar alle stunder att få hijt then mannen ifrå Christianstad, som har för gen. audit. Chronenburg oppenbarat frw Dorthée Rosencrantz saker, och skall sedan använda all flijt till att få them om händer. Om Böringe clöster och Lindholmen måste iag än j vnderdånigheet påminna. Skall man låtha bruka åkern thersamstädes wäll, då måste ther anskaffas 5 eller 6 plog, hwar till 10 eller 12 par oxar behöfwes, men om E. K. M. allernådigst gott finner, det arrendatoren skall blifwa ther qwar, så kan han försee thet eene med thet andre. Elliest har iag här talt med borgmestare och råd om den döde borgmestarens ställes ersättiande och befinner fuller af itt kong Fredrichs privilegio, åhr 1526 uthgifwit, det borgerskapet hafwa fåt tillstånd att keesa borgemestare, när någon förändring med them förefaller, doch så, att then ther keest blifwer skall göra konungen sin eed, efter som och konungz Waldemars privilegium de anno 1360 och konung Erichs af anno 1415 tillåter rådet att wällia sig andre rådmän igen uthj de afgångnes rum. Men ändoch detta sidsta practiceras, skall lickwäll här till wara observerat, att konungen sielf eller hans lähnsman har satt borgmestare till, hälst een aff rådmännen, och äre som tijdz genom rijkzhofmestarens och andres recommendationer rådmän tillkomne föruthan något wahl. Förstberörde

privilegium förordnar och här j staden 4 borgmestare och 12 rådmän, men the hafwa lickwäll icke haft här mehr än 7 rådmän och stundom otta. Altså kan iag icke annat see än att vnder Eders Kongl. Maj:tz allernådigste disposition beror till att sättia them borgmestare före, och therföre har iag borgemestare och råd nu ansagt, att the skole thet j vnderdånigheet afbijda. . . .

Malmö d. 31 mars 1659.

Twenne Eders Kongl. Maj:tz allernådigste befallningz bref af den 29 huius har iag med vnderdånig devotion äfwen vnfångit och skall wetta them hörsambligen att efterlefwa, såssom iag och allaredo med öfwersten Hård har afthalt om Beringij arresterande och för thet öfrige skrifwit till Landzchrona om Vrupe tienares eliberation. Af innesluthne öfwerste Lübekers skrifwelsse tackes E. Kongl. Maj:t med mehra j nåder see, hwadh han berättar om någre snaphanar, som åter hafwa sammanroterat sigh j Göinge härad. Jag har rådt honom göra sin flijt, att han anteen kan fåå eller skingra them j tijdh, som han och sielf inclinerar till. Så snart skogen blir grön, rådz iag man lærer få höra mehra af sådant sällskap, emedan allmogen allaredo begynner här och ther till att gå ifrån theras hemman. Deels af landtmannen håller nu på att flyttia sitt godz hijt in j staden af rädhoga för främmande krigsmacht, ther om thalet går öfwer alt. En part erholla och dubitere än the skole såå theras åkrar. In summa här är hopp och skräck, glädie och rädhoga iblandh folket. Så kommer och borgemestare och rådz comportement här j staden mig något sällsampt före, j det iag någre gånger har haft somblige af them hoos mig och gifwit them anledning till att tahlia om then resolution the fuge j Landzcrona, men the eviterer med flijt att läggia sig j någon discours ther om, icke görandes heller then ringeste mine, som gingo thet them så högt till hiertat, att the nu med dess större alfware wille inquirera efter them, som b:te correspondence med fienden hafwa plägat. Öfwer den qwinnan, som för Krabbens vndan-dolde godz är j labyrinth kommen, äre the mächta ting perplexe. Det kommer fuller deels ther aff, att hon med skyldskap rörer the förnåmpste, som äre här j staden. Dee hafwa haft åthskillige hoos mig till att intercedere för henne, men iag har icke dess

mindre een wäg som annan låtit fortfara med processen emot henne, och har hon nu twenne gånger warit för rätten. Gärna skulle the fuller wella hielpa henne, om the kunde. Men factum är så oppenbart. . . .

Post scriptum.

Emedan iag elliest förnimmer, att een hoop vnge drängiar skola hafwa samkat sigh tillhopa uthj Färss herad j Landzcrons lähn, ther skogzbygden är, som stöter in till Christianstadz lähn och Göinge härad, och att desse här och ther hafwa lagdt sigh in hoos bönderne thersammestädes, hwilka uthan twifwell läre wara the, som rychtet een tijd har gåt om, att kongen j Danmark hafwer låtit wärfwa sigh tilhanda, och man lickwäll uthj een owissheet icke kan wäll komma åth them, med mindre man skickar een troupe ryttare åstad och ther hoos een wettig karll, som vnder prætext att inquirera om och optaga alla löösgångare eller driftekarlar måtte sökia till att få them om händer, att the sedan kunde här ifrå transporteras till hwad ohrt E. K. M. häst behagar, så hemställer E. K. Maj:t iag i diupest vnderdånigheet, om E. K. Maj:t allernådigst gott finner, att man på slijkt eller annat sätt må ränsa landet. Jag hörer och, att op j Bleking och uthj Christianstadz lähn skogzbygd skall myket öfwerflödigt vngt folk hålla sig oppe hoos bönderne, hwilka bätte tiente till knechtar än att liggia så fåfänge och ther af taga tillfälle att bedrifwa thet som inthet duger. Fuller är nu hwar stans här j landet många ödesgårdar, men när ryttare wärfningen j Christianstadz lähn går för sig och bönderne ther måste wijka af gårdarne vndan ryttarne, kan thet wäll komma till pass, att samma bönder flyttia in på ödesgårdarne och bebyggia them igen, ther med tå landet wäll lär blifwa besatt till sin nödtorft. . . .

Malmö d. 1 april 1659.

J aftons sände borgemestare och råd h mig ransakningen om then hustron, som har haft Krabbens saker j sin förwaring, hwilken iag nu j vnderdånigheet här hoos sänder. Mig tycker, the hafwa fahrit then saken så j hastiheet öfwer. . . . Rät nu wijsar mig öfwersten Mörner itt bref af een sin uthskickade till Christianstadz lähn, som thär är assignerat på någon contribution för hans ryttare, hwaruti han berättar, att bönderne i Gemse

sochn hafwa vnsagt till att betala honom med lod och krut, om han komme tijt op til them at inkräfwia contributionen, och att the snaphanar, som nyligen hafwa skutit een af Mörnerns corporaler och ryttare, hafwa warit the bönder sielfwe, som hade betalt them contributionen, hwilka uthj theras tilbakar reesa hafwa oppassat them wid itt waad, ther mordet är begånget. Mörner föreslår förthensskuld, om han icke måtte, wid thet att det eene af hans compaignier nu går hemåth, gifwat ordre till att med itt omak göra execution på samma sochn. . . .

Malmö d. 4 april 1659.

Danske rijkszammiralen herr Owe Giedde beder i vnderdånigheet ännu om pass för sine söner, medan enkannerlig the han hafuer på sin gård j Seeland lijda nödh och få inthet oppehälle meer thärsammestädes. Vppå bispens i Lund gifne anledning lät iag i höstas ther arresteras iempte the twenne professorum hustror ifrå Kiöpenhafn, som E. K. M:t allareda hafuer låtet gifwa löös, än twenne andre, then eene wid nampn Dorthee, sahl. dr. Hans Rasmusons, och hennes dotter och then andra Jnger, sahl. her Baltzars, och hennes tienistepijga, desse hade bispens och giärna haft löös med the andre och anhåller iämwähl dr. Christian Vos ther om. Jag måste altså i vnderdånigheet afwänta hwad E. K. M:t allernådigst behagar thär oppå at förklara. Herr rijkzmarsskalken grefwe Gabriel Oxenstiärna har låthet hoos mig anhålla, dät han måtte få the hästar och stoor igen, som ifrå Scharholdt tagne och till Dahlby, Fligende och Knudstrup transfererade äre, allareda för än han fick bem:te Scharholta gård i possession, emädan E. K. M:t thät så allernådigst bewilliat. Men såsom iag än icke har fåt någon ordre therom ifrå E. K. M:t, så står iag billigt an at efterkomma hans begiäran. Gen. maior Fabian Berendts har skrifwit mig till, dät E. K. M. iag aller vnderdånigst måtte andraga, at vnder then lilla gården Maglö, som E. K. M:t allernådigst har donerat honom, är een annan lijthen gård, Delperöd wid nampn, belägen med någre få tillhörige bönder, hwilken, emädan then icke står expresse nämpnd i hans donations bref, honom will disputeras. Nu såsom lijkwähl Maglö gård uthan denne icke kan bestå, och thät tillförande har varit itt corpus tillsamman, så bedher han

vnderdånigst, at E. K. M:t och tåktes vnna honom then, och at brefwet till then ända må blifwa omskrifwit. . . .

Malmö d. 8 april 1659.

Hwad Eder Kongl. Maij:t uthj twenne dess allernådigste bref af den 5 och 6 huius, som äfwen tillijka inkommo, mig allernådigst befaller om penningarnes anförskaffande, om the resterande knechters opbringande, een ny uthskrifning och annat mehra, thet har iag med vnderdånigst hörsamheet allaredo begynt ställa j wärket, och hoppas lijtet frambättre kunna E. K. Maij:t aller vnderdånigst berätta, hwad uthj dett eene och andre blifwer uthrättat, efter som och iag inthet lär vnderlåtha att skynda med penningarne, hwad någonsin möjeligit är. Jtt allenast måste iag här wid j vnderdånig ödmukheet påminna, det iag befarrar, att om man nu strax skulle låtha något förmärkia sigh om vthskrifningen, skulle een stoor deel af allmogen begifwa sigh af wägen och till skogs, efter som the allaredo här och ther begynna att förlöpa hemmanen med hustru och barn, lätandes husen öde, therigenom tå fast ringa aff landet skulle blifwa brukat och tillsådt j detta åhr. Men om man dilaterade lijtet med rychtet om uthskrifningen, in till dess währbruket wore för öfwer, skulle thet, att the således hafwa lagdt theras arbete nid och theras säd j iorden uthströt, hålla them något fastare wid gårdarne. Jag beder doch j vnderdånigheet, att E. K. M. desse mine oförgripelige tankar icke med onåder förmärkia wille. Elliest kan Eder Kongl. Maij:t iag aller vnderdånigst icke förhålla, det greff Vlefeldt låther gå tahlet, att han will flyttia af med heela sin familie till Engeland. Det skall och j desse dagar hoos honom hafwa warit opå discurs, att dee engelske worde blifwandes E. K. Maij:t dryge nogh, och att the icke wore komne som Danmarks fiender, men tillijka med holländaren att obligerä E. K. M. till att göra frid med Danmark. Och efter een och annan här weet thala om, hwilket uthan twifwell af honom må vara uthkommit. huru then engelske ambassadeuren med nästförledne Roskildts tractater hafwer sig comporterat och hwad protestationer han hafwer giordt emot cessionen af desse länder, så gör man sigh nu här thet hopp, att fridz conditionerne icke skole blifwa E. K. M. så tilldrägelige som the förrige. . . .

Malmö d. 18 april 1659.

Den mannen¹⁾, som boor på kalkbruket här uthan för staden, sitter nu fängslat på slottet. Han har allaredo bekändt, att tree borgare i denne staden, nembl. Fader Dawidsson, Jochim Brun och Hanss Jöransson, hafwa någre gånger warit hoos honom wid bruket och begärat, han wille skaffa theras breef öfwer åth Köpenhampn och hämpta them ther ifrån bref och wahrur tilbakers igen, så och att gref Vlefeldts hofmästare har esomoftast warit ther uthe hoos honom, men i hwad ärendet, thet har man icke än kunnat rättelig erfahra. Elliest har han budit g. auditeuren Benjamin 1000 rdr, om han wille medla saken, så att han kunde slippa, och försäkrat honom om betallningen ifrå sin swäger, then eene borgmestaren i Köpenhafn, hwarföre han och wille sättia honom här i staden twenne gode män till löfte. Förbte Hans Jöransson gästar hoos gen. maior Essens wärd och är han med the andre twenne allaredo fast tagen till sakssens wijdare förhör. Jag fruchtar doch, man lär inthet komma rätt under grunden ther med, om E. K. M. icke täckes tillåtha, thet man må hafwa then eene på tortur, enär man kommer närmare uthj ransakningen och kan finna mehra skääl ther till. Dy här är itt sådant malitieux och förhärdat sällskap, att man hwarken med trug eller gode löfte kan få wetta sanuingen af them mehra än the sielfwa willia, såssom iag thet nogsampt har pröfwat uthj denne actionen om the vndandolde herr Nils Krabbes saker. Ändoch hans förrige tienare twenne, som här äre med åthskillige fleere andre, kunna witna, att een stoor deel af samma saker, som än borta äre, hafwa warit utj den tillförende angifne qwinans huus och i hennes sampt herr Nils Krabbes pijgas förwaring, hwilka saker bte tienare tillstå än wara här i staden, kan man likwäll omöijeligen icke få them fram i dagzliuset, ehwad konster man och ther till brukar. Corfwitz Trolle har haft sitt tilhåld uthj bte kalkbruk, när han i förledene wintras förde jungfru Rantzou här ifrå. Men een fohrman här i staden skall hafwa bracht henne tijt uth med sin wagn, hwilken fohrman för någre dagar sedan genom döden är afgången. En stu-

¹⁾ Bartholomæus Mickelsen, egare af Limhamns kalkbruk.

dent, som har hållit sig på kalkbruket oppe och nu iemwäll är insatt, har detta först tilkiänna gifwit. J går fans här een half mijhl på andre sijdan kalkbruket wid een påhla itt tembligitt stycke ifrå landet fastbunden een båth med össkar och åhror, med hwilken wisselig någon åter nyligen måste wara ifrå Köpenhafn öfwerkommen. Här mumblas åter j staden, som skulle igen j desse dagar wara bref ifrån kongen i Danmark till b(orgmästare) och r(åd) ankommet med förtröstan, att the skole snart blifwa förlossade. Och när mannen på kalkbruket blef fasttagen, gick strax itt rychte uth, att och twenne af borgmestarne skulle wara j arrest, hwilket icke aldeles kan wara uthan appræhension....

Malmö d. 19 april 1659.

Man hafwer nu omsider i thät närmaste fåt uthi harfwe-tråden af then conspiracy här i staden, sidstförledne juletidh har warit vnder händer med the danske. Thäruthi hafwer man allareda ertappat them, som på bijfogade specification ¹⁾ finnes nampngifne, af hwilka een part sig hafwa vndanstucket, strax mannen på kalckbruket blef tagen och förr än the rögde blefwe, som dogh icke kunna wara komne uhr staden, emädan porterne hafwa hållitz tillyckte. Bete man på kalckbruket, så mycket man än har erfaret, har warit förnämste ophofwet till all then handell, hwilken således har warit anlagd, att om icke Gudh synnerlig hade thet förhindrat therigenom, att fiendens fahrkoster tå luppe på grund, hade thet efter all apparence ofehlbart gåt them an. Tankar hafwa the haft at bringa landet i wapn med, och eenkannerlig giordt sig hopp på någre här och thär bestälte snaphaner. Dät tör hända, att man får een stor monsieur i spelet med. Gud gifwe nåde thärtill, att man rättelig kunde uthleetat. Man måste och nu wäll gifua acht oppå them öfrige man hafwer hoos sig in om wallerne, at icke desperationen till äfwentyrs hoos them, som conscij äre och kan skee fleere äre än man troor thet, må få luft till någon mognare resolution. Dee nampngifnes huus låther man nu förseglass, och har man allenast efterlåtet någre theras egne victualie perseler till theras hustrur och barns oppe-

¹⁾ De flesta här upptagne närmare omtalade i Taubenfelts följande bref.

hålle, in till thes saken erörtrat blifwer. Dät har hållet mächta hårdt, innan man har kunnat komma så wijda vnder grunden, som förbe'tt är. Om trätzande, eder, förplichtelser, ägne domar och annat sådant mehr, som till een innocenties besköniande tiänar, har kunnat hiälpa, så tror iag man hade snart hållet them för ährlige karlar och giordt sig conscientie här öfwer, ett man hade något alfvarsampt antastat them. Herr Nils Krabbes stallmästare är wid kalckbruket och kommen i land, när han sedan här blef fasttagen. Och har tå hans ärende warit at recognoscera, om allting, som till anslaget på thenne ohrten tiente, war så beskaffat, som af desse i Kiöpenhambn war angifuit. Genom huars befordran han är kommen tijth tillbakars igien, lär man och nu få wetta. När Corfitz Trolle war här öfuer, har han och haft commission härom, och tå hafua the förnemme conspiranter warit med honom ihoop på kalckbruket. Sedan ryttare wachten kom dijth, hafwa the haft thesas sammankompst hoos prästen i Bunkefiodh, och een bonde, Grels i Gyllinge, har esomoftast burit bref emillan them. Dätta wärket är begynt allareda Michaelis tijdh och har warat in till nu. Emädan man far fort med inquisitionen, hemställes Eders Kongl. Maj:t i vnderdånigheet at förordna någon commissorial rät öfwer them. Dät kom wäll till pass, at general auditeuren Benjamin äfwen war här; han har giort huadh han har kunnat till at extorquera then bekiännellse af them, som reeda är skeed. Men iag fruchtar, man lär doch inthet få wetta om alt beskeed, så framt icke tortur blir brukat. Den andre ransakning, som Benjamin är befallat at hålla om fogdens sak j Heritzwad, har man måst så länge opskiuta. Kuthathuen, som blef löösgifwen, berättas hafua öfuer hundrade snaphaner på behnen och at hafua i desse dagar legat på een skog, ther Benjamin skulle passera igenom till tingzplatzen, at oppassa honom. Så får iag thärtill med rätt nu kundskap, at strax på andre sijdan Lund skola och hålla sig 40 snaphaner oppe. På tingzplatzen lär man inthet blifwa säcker uthan starkt convoij, och thät är wid denne tijden uhr fästningarne omistandes. . .

Tächtes E. K. M. gifwa Benjamin kalkbrännarens Bartholomøj meubler, så skedde honom een stoor nåd. Han befarar, att andre skulle förekomma honom och bedia uth thet, och der-

före har han bedit mig j vnderdånighet supplicera för honom ther om.

Malmö d. 19 april 1659.

... Eders Kongl. Maj:t har förmodeligh af min förre i dag afgångne aller vnderdånigste skrifwellse allaredo sig låthet föredraga, huru wijda man här war kommen med ransakningen om conspirations saken här i staden. Jnnan aftonen lär spöras, om fleere theruthi äre deelachtige, efter man än är i fult arbete thet till att examinera. Jagh har för min opassligheet inthet än kunnat komma uhr buuset, men iag måste lijkwähl förfoga mig oppå slottet med att assistera Benjamin theruthinnan för sine orsaker skuld. Folcket äre nu här mächta ting perplex öfwer Ouverturen om theune handell och sticka allestädes hufwuden tillsamman, ehwar the kunna komma åth. Gud lär lijkwähl betala them theras otroheet på theras egit hufwud, ehwad thet och thermed lijder. Hoos een borgare har iag funnidt här i staden vthi fyra kramfat inpackat 150 par skoor, 40 par strumpor och 37 par skinbyxor, som hörer kongen i Danmarks förrige commissarie skrifware till, them iag har låthet lefwera till pro-wiantmästaren här i förwaring, men deels theraf är något fördärfwat. Med herr Nils Krabbes saker kommer iag inthet wijdare till rätta, om icke borgmästare och rådli willia med mehra alfwar läggia handen ther wid, at then qwinna, som är beträd med til at hafwa vndandölt sompt ther af, må blifwa tillhållen at och skaffa fram thet öfrige, som iämwähl kan bewijsas hafwa warit i hennes huus och än är borta...

Malmö d. 22 april 1659.

Så mycket man af föregången ransakning kan erfahra, så hafwa conspiranterne här j staden twenne gånger haft före att bringa den uthj dee danskes händer. Först någre wekur för juhl och sedan andre juhledag, efter som the och allaredo hade till then ända samkat uthj theras huus något manskap af the arresterade adelens tienare, borgare, drängar och annat löst partij, ther med the wille öfwerfalla wachten. Dee hafwa och gåt om med att förfärdiga någre stegar, them dee hafwa achtat att kasta öfwer muren till the danske, och dessföruthan låtit föra någre jerustänger ur staden, som the danske skulle sig betiena till att

bräckia mureu med, som E. Kongl. Maj:t alt omständeligare war-
der förnimmandes af sielfwa ransakningen, then man j morgon,
will Gud, till E. Kongl. Maj:t ämnar j vnderdånigheet öfwer-
sända. Doch har man näpplig ännu kunnat komma vnder rätta
grunden af thenne saken. Det lär och icke håller skeep, för än
man genom tortvr får uthleetat. Sedan min sidste aller vnder-
dånigste berättelsse om denne handell har man fåt namn på
någre flere conspiranter och theribland förnämbligast Owe Tott
och een, som för detta har warit wallmästare hoos the danske.
Owe Totts tienare, som j detta spelet har warit brukat, har man
bud efter uth på landet. Så har man icke håller fåt ännu fatt
the af conspiranterne, som hafwa stuckit sigh af wägen. Den
eenes tienare förmeenar, att möijelig halfwa staden har wettat af
denne conspiracy, men att så många skole hafwa warit j råd
med thet, will han inthet bestå. Ehwen och thet är, så har
man haft betänkiande att grubla mehra theruthj, för än E. Kongl.
Maj:t wijdare allernådigtst förordnar, huru man ther med skall
förfara. Dessemellan håller man stadigt stark wacht, och wore
önskandes man hade ännu itt par compagnie ryttare här ifrå
Landzcrona, så länge man kan komma med thenne saken till
ändskap. . . .

Malmö d. 25 april 1659.

Af mine nästförrige trenne allervnderdånigste skrifwelsser
har E. Kongl. Maj:t förmodelig allaredo med mehra förnummit,
huru wijda man efter handen har avancerat uthj rausakningen
om conspiracyssaken här j staden. Sedan Claes Rålamb och
secreteraren Skunck ankommo och man thet med them hade
communicerat, har man tillijka med them åter j dag haft någre
af the arresterade conspiranter före och efter then ouverture,
man har fåt, måst resolvera till att låtha taga gamble danske
tollnären här j staden, Nilss Person af namn, wid hufwudet
med, mehrendels för then orsak skuld, att desse consilier till
een deel äre smidde j hans huus, och att han skall hafwa wettat
theraf, såssom och att danske adiutanten Schou skall hafwa wa-
rit hoos honom, förkläd j bondakläder, när han tog plantan (!)
af stadzmurens beskaffenheet uth med strandsidan. Hwilken
adiutant och berättas samma gång hafwa warit inne hoos Owe

Tott. Af sielfwa ransakningen förnimmer E. Kongl. Maj:t elliest, hwad bekännelsse Bartholomæus på kalkbruket hafwer giordt om gref Vlefeldt. Och än tå ther af kan någorlunda aftagas, thet denne måtte hafwa wettat af, att någon correspondence war emellan b:te Bartholomæum och borgmestaren i Köpenhafn, genom hwilken gref Vlefeldt skall hafwa sökt sin reconciliation wid danska hofwet, emedan han ther war wäll ansedh, så har man lickwäll giordt sigh betänkiande att inquirera eller röra wijdare här om, för än E. Kongl. Maj:t thet allernådigt behagar att anbefalla. . .

Malmö d. 26 april 1659.

Hurudan bekännelsse den mannen på kalkbruket omsijder har giordt om grefwe Vlefeldt, det warder E. Kongl. Maj:t nu förnimmandes af den bijlago, som finnes hoos hofrådets Claes Rålamb's skrifwelsse. Öfwersten la Voyet har, som iag märker, gifwit grefwen uthförlig ouverture om hwad som i lägret för Köpenhafn är passerat och eenkannerlig E. K. Maj:t:z desseignerade attaque på b:te stad, hwilken denne här uthj sin cammar har dicterat ofwanbe:te man i pennan med sampt sine råd och förslag, huru fienden hade sigh ther emot att förese, och bedit honom det till Köpenhafn avisera. Elliest har och mehrb:te man ofta warit hoos grefwen och efter all appareance med honom confererat iemwäll om thet, som här har warit vnder händerne. Men ännu har man inthet kunnat komma vnder sanningen ther medh. Gen. mai. Essen har i desse dagar temblig flitigt opwartat grefwen och hwar gång någre tijmar hoos honom tilbracht. Tablet låter han gå, thet han är sinnat att danka af, och hans hustru förer tembligh frije discursur. Om een ärlig man wille iag inthet gärna något widrigit tänkia myket mindre skrifwa, men detta har mig lickwäl icke bort för E. Kongl. Maj:t förtijga. Gud gifwe, man hade E. K. Maj:t:z ordre här, huru man i denne fast wichtige sak skall förfara, dy fruchtar här äre fleere uthj interesserade och kan skeep förnämre personer, än man allaredo har fåt wid hufwudet. Der till med öppa sigh på alla sijdor här omkring snaphanerne, af hwilka Staetz skall anföra itt partij wid Ystad, som herr r. r. och gen. Forbuss berättar, och itt annat partij hafwer för någre dagar sedan nedskutit inspectoren öfwer

strandrijdarne, som och hade fullmacht then halfwe säd till E. Kongl. Maj:tz skepzflottas provision af the caducerade gårdar att opfordra. Man har altså orsak att see sigh här desto bättre före, emedan conspiranterne tilförende och skola hafwa haft collusion med snaphanarne eller iu åthminstone tankar att draga them in sigh till bijstånd. Och måtte lätt hända, att the orögde conscij här j staden genom een så förnäm anförare torde resolvera till någon extremitet, om man skulle röra ännu för mycket j saken eller och antasta fleere, eller och the på något sätt skulle kunna göra sig oumbrage ther af, att theras wärk icke skulle blifwa dölt, hwilket man förmeenar sig icke nogsampt här bastant vara att styra och förhindra, så framt man icke af mehra rytterij blifwer förstärkt. Och derföre har man nu gott funnit till att uthlåta förrige danske tollnären på caution till att göra the andre ther med så mycket säkrare, men icke dess mindre lickwäll bär flitigt acht på honom, att han icke skall vndkomma. Rätt nu blifwer mig berättat, att g. Vlefeldts grefwinna gör sigh färdig till att reesa uhr staden; må skee han gör sällskap med, och på thet fallet, om han icke med maneer kan oppehållas, lär man ändteligen ankundiga honom arresten, efter Essen och hans frw säijes och nu willia gifwa sigh här ifrå....

Malmö d. 29 april 1659.

Emedan af mine medcommitterade och mig aftalt blef, det iag till att nu afsee grefwe Ulefeldtz contenance måtte honom besökia, war iag och j går efter middagen hoos honom, då han begynte att beklaga, huru beswärligit honom fölle att subsistera på denne ohrten, efter thet han inthet kunde niutha något af sine godz, och att låtha wid desse tijder sine medell uhr främmande land hijt transportera, war både långsampt och misteligt. Hans godz j Danmark wore nu heelt ruinerade och godset j Pommeren så medfarit, att thet j 20 åhr icke kunde oprättas igen. Hwilket lickwäll hade kostat honom stora penningar. Här i landet hade han ringa godz. Den eene hans gård war mehra till lust än fördeel. Och then andre importerade j god tijdh allenast 600 d:r om åhret. Clöstret, som han hade fått af E. K. Maj:t, war icke håller aldeles wäll tillrättat, och af grefskapet hade han ingen inkompst för åthskillige marcher, inqwarteringar

och contributioner, som dhet hade warit underkastat. Han kunde wäll besinna, att thet skulle komma för E. K. Maj:t bättre till pass än honom, efter dhet låge på gräntzen och wijsd fronteren, och derföre såsom och att hans missgynnare icke måtte göra ord ther af, att han hade nuttit stoore beneficia och lickwäll sutte fåfång och immeritus, hade han sändt donations brefwet ther opå till E. Kongl. Maj:t cantzelij och offererat att afträdad E. K. Maj:t igen, heemställandes E. K. Maj:t att betänkia honom i framtijden med een summa penningar therföre eller något annat godz, som E. K. Maj:t bättre kunde mista. Men E. K. Maj:t hade inthet låtit sig thet behaga, uthan befalt skicka brefwet tillbakars. Jcke håller hade E. K. M. på hans ansökiande wellat unna honom itt pass att reesa af landet med och retirera sigh till någon ohrt, ther han sine återstående fåå åhr kunde tilbringa med studerande och skrifwande oppå thet wärk, som han hade under händer, dy han förmåtte till hofwe icke längre opwarta, effter han mehbrendels war siuklig och han wäll wiste, att man ther icke gärna leed een dansk karll hoos sigh. Än tå om han hade mått blifwa betrod att få wetta af thetta stoora wärke, när thet resolverades, han möjlig hade kunnat gifwa E. K. M. theruthj den anledning, att E. K. M. hade kommit på een närmare wäg ther till. Han meente E. K. M. af hiertat wäll, hade lagt j Danmark the fundamenta, som doch nu inthet kunde erkännas, att E. K. M. hade uttro blefwet inviterat till thet E. K. M. sedan med mödo hafwer sökt, emedan man ther icke tå war wäll till fridz med thenne regering. Men thet alt för stränge tractament man brukade på denne sijdan, j det man wille strax falla med dörren in j huset och tryckia landet genom tullar och excessive skatter, hade afskräkt them j Köpenhafn; det hade och elliest, som borgmestaren Christoffer Hansson, hwilken han hade hulptit till embetet, för honom hade berättat, med honom öfwer 40 the förnämpste thersamstädes willat flyttia hijt öfwer, om icke thet hade warit. Han hade wäll wettat förslag till att bringa E. K. Maj:t dubbelt så mycket in med bättre façon. När man kunde med godo obtinera något, hwarföre wille man tå fahra fram med hårdheet? Han märkte wäll, man wille med flijt iaga honom bort, derföre wille han, så snart E. K. M. komo

tillbakar, reesa till E. K. M. och ännu anhålla, att honom måtte tillåthas att retirera sigh uthi een lijten wråå, dy man ginge så om med honom, att han inthet längre kunde blifwa här. Det wore honom swårt nu på sine gamble dagar att lida tort och insolentier, som han på åthskilligt sätt här hade måst uthstå af ryttare och andre. Landzhöfdingen i Christianstad hade och opbrutit hans breef till hans tienare på Sölitzborg, allikwäll att therutij icke annat war skrifwet än thet som lände till E. K. M. tiensts befordran. Hiertelig ginge thet honom till sinnes, att han både af een part k. råd så wäll som andre måtte höra sig efterthalas, att E. K. M. uthj sidste tractat wäll hade kunnat obtinera bättre conditioner, om icke han hade warit. Hade tå och een j förleden sommar kastat honom thet j ögonen före, och thet som wärst wore måste nu heela världen kitla sig ther af, att Coyet hade uthj een conferentz j Köpenhafn, som thet danske manifestet uthwijste, offentelig sagt, att han hade öfwertrådt sin instruction och wore wärd man skulle therföre spela honom efter hufwudet. Gud ware hans witne, och wille han döo ther opå, att han hade doch så troget arbetat therutj för E. K. Maj:t, som een son för sin fader allrig kunde giörat bättre. Men at han sedan tractaten emellan commissarierne war adiusterat, icke hade kunnat obtinera thet uthan ruptur, som E. K. M. omsijder genom secret. Törnesköld och Ehrensten hade låtit begära, ther uthi hoppades, han wore äntskyllat. Tijden tillät tå icke någon långsam tractat. Eder Kongl. Maj:t stood på Seeland med een ringa macht, och thet war j det att ijsen skulle brytha. Hade the danske fattat then resolution och gåt på E. K. M. uhr Köpenhafn, måtte E. Kongl. Maj:t snart hafwa stådt uth stoor hazard, och än fast större, om E. Kongl. Maj:t hade blifwet spärrat på öyarne och Holländarne hade äfwen kommit dhe danske till hielp. Man hade alt bort åth handterat honom illa. E. K. M. nåd emot sig kunde han doch allrigh till fyllest berömma. Men dels E. K. Maj:ts ministri hafwa håller sedt honom annorstädes än wid hofwet och derföre tillfogat honom alt förtreet, och hwad wille man stoort achte then danske karlen. E. K. M. hade lofwat komma honom j nåder ihug med något employ, som wore ungefär proportionerat emot den charge han

tillförende hade beklädt, och att unna honom itt heederligit rum ibland dess swänske, men så snart E. K. M. kom till Göteborg, märkte han, att hans missgynnare hade warit honom j wägen, och war dhet hans olycka, at han för sin opassligheet skuld icke kunde föllia med till Giöteborg. Doch måtte han bekänna, att han wed hofwet hade måt wara stoort äfwentyr underkastat, dy han kunde inthe skrymta, uthan måste säija sin meening wäll uth, och möijelig thet hade icke behagat allom wäll. Icke dess mindre hade han förbyt till 40 m. rdr wärde af sine godz j Danmark och them hijt transporterat j acht och meening att tilbringa sin tijd hos E. K. M. Hade och åtskillige gånger, men eenkannerlig för någre wekur sedan genom en förnäm person anpresenterat sigh till att blifwa employerat igen af E. K. M. uthi een occasion, som då förmodelig icke skulle hafwa warit E. K. M. till skada. Dee som hade rådt E. K. M. till detta kriget hade icke giordt wäll. Man skulle hafwa satt the rådgifware, som för bythe skuld j Köpenhafn hade styrkt till storm, främpst j anloppet, att the hade fåt något späckia theas lust. Alrig hade han trodt, att E. K. M. skulle hafwa resolverat till samma storm, uthan allenast att E. K. M. skulle hafwa giordt ther med een mine till att nå therigenom någorlunda sin intention. Köpenhafn wore een öfwer alla måttan considerabel ohrt så af situation som manskap. Om E. K. M. hade haft 20 m. man therföre, hade han wäll wellat säija föruth, att dhe inthet skulle utbrätta. 30 m. bewärde karlar wore iu ther inne, och kongen hade sig så fast föresatt, thet han icke wille låtha taga sigh lefwandes uhr nästet. Hade han mått säija något theruthj, då wille han hafwa rådt, att E. K. M. skulle wäl hafwa dragit all sin force ther före tillsamman till att therigenom obligere them till tractat och göra sig uthj tractaten desto redutabler. Men han hade hörddt, att E. K. M. har låtit föreslå them swäre conditioner både lijtet för stormen, så wäll som när the af danske r. råd nu denne gång mötte E. K. M. wed Ringsted, som Sehestedt hade honom berättat, så wäll som och åter nu genom den engelske residenten. Det wore icke indicia, att E. K. M. hade lust till någon tractat; hwad skulle det hindra om E. K. M. admitterade Danmarks allierade ther till? E. Kongl. Maj:t kunde

wäll finna medell att spijsa them af med. Danmark tillstadde iu både Holland och hansestäderna j Brömsebro's tractaten, ändoch man wäll wiste, att dhe inthet undthe them gott eller worde annat sökiandes än theas ägit interesse, men the finge likwäl fahra af igen uthan någon synnerlig avantage. Detta wärket hade itt widt utseende. E. K. M. sutte wid rodret och kunde än styra skepet j een god hampn, men toge E. K. M. icke rodret wäll j acht, måtte lättelig hända, att E. K. M. leede ther öfwer någon afsaknat. Honom komme så före, att Seland torde blifwa omsijder then ottande provincien j Holland. Och att andre togo hwar sitt stycke af Danmark med. Jnnan kort worde Holland wäll sättiandes sin foot fast j Köpenhafn, efter och gemeene man dthersamstädes icke lijtet ther till inclinerar. Ehuru och thet ginge, så wore han försäkrat, att denne kongen j Danmark allrig dör een kong, och icke heller tror han, att E. K. M. får någonsin Danmark under sigh. Och hwad wille E. K. M. med itt land, som allrig annorledes än med macht och wälde kunde hållas under lydno? Han märkte wäll, att een part E. K. M. minstre inthet heller hölle af att winna undersåtarne genom affection, men att trykia och hålla them hårdt, och ther till hörde store krafter. Sannar man nu icke elliest hans ord, att Hålland allrig worde tillåtandes, det E. K. M. skall blifwa mästare af Danmark, det worde ännu wäll flere kommandes j spelet med. Hålland hade fuller icke behof att sökia någre nye conquester. Men för commerciernes skuld gjorde thet hwad som skedde. Tullen j Öresund har warit een orsak till all Danmarks olycka. Hade han blefwet längre j Danmark, då skulle han heelt hafva afskaffat samma tull och doch så lagat, att Danmark skulle hafwa fått dubbel inkompst igen, uthan någon ialousie och andres förtreet. Han tyckte heelt illa wara, att E. K. M. skulle så uthråka för the bedrägelige Engelländer. Hwad gott een kong kan hafwa sigh att förwänta af een republic, dhet hafwer icke allenast the denne gången, uthan och många andre exempell wijst. Engelland wore mehra ialoux öfwer E. K. M. macht än Holländarens. Skulle desse tree nordiske rijken komma under een crono, då blefwe den för all världen formidabell. Danmark tiene bättre för E. Kongl. Maj:t att wara ett ringa corpus för

sig sielft, än att E. K. M. skulle få så många mächtige grannar ther. Holland bär sigh här uthi åth som een, then ther med een siuk menniskia omgås, hwilken man gifwer så småningom dricka till att uppehålla allenast lijfwet något lijtet med. Med macht will Holland inthet grijpa saken an, uthan går ther med j sagta maak, och skickar tå then eene lilla succursen efter then andra, till att dher med j längden likwäll enervera Danmark och icke heller vnna E. K. M. stoor styrkia, in till thess bägge äre consumerade, och Hålland altså kan desto bättre nå sitt måhl. E. K. M. hade wäll een stoor krigzmacht på behnen, men när man skall employera dhen på åthskillige ohrter och emot så många fiender, försloge thet inthet. Han hade sielf i sine dagar gouvernerat itt stoort wärk och wiste fuller, huru ther med tillginge. Och allegerade han Danmarks exempell j förra feigde, tå det fuller hade haft itt tembligit stort corpo tillsamman, men när the hade besatt öyarne och gaurnisonerne, hade the ringa kunnat bringa i fält. Han önskade af hiertat, att Gud wille hielpa E. K. M. uhr dhetta kriget. Detta war så j thet närmaste summan och thet förnämste af hans discours. Men när iag wille taga mitt afträde, sade han, att han icke håller längre torde förtroo sigh här, ty man förwarade desse ohrter illa. Gud förbiude, att thet anslaget the danske j wintras hade haft här på staden hade gåt dhem an, då hade han länge warit styckiat. Drottningen j Danmark war honom mycket emot. Dee som commenderade thet anslaget hade haftt ordre att nederhugga heela hans familie, men att bringa honom och hans dame, om möjligit wore, lefwandes till spectacell in j Köpenhafn. Drottningen regerade nu ther. Hon war wäll något hitzig och ijfrig, doch uthan raison. Hennes favoriter, the främmande, holla den stackars kongen för theras ägit interesse skuld under fötterna, doch worde thet sigh snart omgiutandes j een annan form.

Ransakningen här j thet öfrige belangande, så hafwe wij ännu icke kunnat få någon synnerlig wijdare kundskap om honom, gref Ulfeldt, än then eendeste, som den mannen på kalkbruket oss har gifwet. Han uthtyder elliest nu sin berättelse om la Voyet således, att gref Ulfeldt icke hade sagt, thet han äfwen hade communicerat honom desseinen af E. K. M. storm för

Köpenhamn, men att han, när then j pennan dicterades, hade berömbdt la Voyet, att denne war hans bästa vän, der af Bartholomæus præsumerade, att han hade fått denne desseinen ifrå la Voyet

Malmö d. 6 maj 1659.

Vthj hwad terminis then ransakningh sigh befinner, som nu här vnder händer är om then föregångne conspiracy, det har E. Kongl. Maj:t förmodelig af krigsrådets Claes Rålamb vnderdånigste muntelige berättelsse allaredo j nåder förnummit. Efter all apparence skall man näpplig kunna få wetta, huru then saken omständeligare till hoopa hänger och hwem som therutj alt intresserar, med mindre man brukar sielfwa extremiteten ther till. Och eenkannerlig lär thet falla swårt att erhålla nogsampt witnessbörd uthj thet eene. Dy att antasta och draga them för examen, som man tror skole kunna gifwa mehra vnderrättelsse ther om, kan icke skee uthan appræhension, hwilken sedan ofehlbart itt desperat consilium lär förorsaka. Och är än tå missligit, om man får erfahra något af them, emedan man förnimmer, att thet med temblig secretesse och varsamheet är handterat. . . . Aff bijfogade borgmestare och rådز doom förnimmer E. K. M., huruledes the hafwa sakfält then qwinnan, som herr Nils Krabbes godz har vndandölt, vnder E. Kongl. Maj:tз onåde, den the altså tacite lembna till E. K. M. att determinera, och j thet öfrige påläggie the b:te qwinna att swara till resten af Krabbens godz, som icke befinnes wara mig lefwererat. Jag har wäll ståt ther på, att iag måtte ändtelig få af them een definitiff sententz j saken, men thet har doch för ingen deel warit att erhålla. Hwarföre iag altså har måst protestando förbehålla mig att sökia högre rätt, om E. K. M. thet så worde gottfinnande. . . .

Malmö d. 10 maj 1659.

Man har åter j dag haft tollnären Nilss Persson före och omsijder trugmant, sedan han af kalkbrännaren Bartholomæo och bonden Greels är worden öfwertygat, fåt honom till bekänna, att han har icke allenast vnfåt, men och talt med then danske auditeuren Schou uthj sitt huus j Bartholomæi närwaru, som tå äfwen och war ther, så och att han har wettat af thet föräderij här war för händer, men hwarken med råd eller dåd sig uthj

thet eene eller andre interesserat, uthan fast mehra med Bartholomæo expostulerat, att han hade fördt honom Schouen opå. Och tillstår han ienwäll, det Bartholomæus har wijst och refererat honom the punchter g. Vlefeldt har låtit opsättia om E. K. M:z desse in uthj attacquen för Köpenhafn. Men wijdare nekar han sigh wetta af gref Vlefeldt j någon sådan mätto. Dee andre conspiranterne har man och dragit för examen igen, doch inthet af them något kunnat erfahra om g. Vlefeldt. Jcke håller är apparentlig, att han skall hafwa sitt wärk communicerat med någon annan än Bartholomæo, om icke thet är skedt med hans amanuensi Kiehl Frijs, som hoos honom skall wara j temblig credit, hwilken man utan ordre icke tårs låtha antasta. Alla stämmanu elliest ther uthj öfwer eens, att g. Vlefeldt icke har haft någon kundskap om förräderijet här j staden, för än på sijdylichtone, sedan man sågh, att thet inthet kunde nå sin effect. Tullnären berättar j thet öfrige, att Bartholomæus hade förtrodt honom, det han hade ordre om till att låtha skona g. Vlefeldt och hans huus, ther anslaget på staden skulle hafwa gåt för sigh. Hwilket Bartholomæus fuller affirmerar wara skedt af borgmästaren j Köpenhafn, som hade skrifwit, att Bartholomæus måtte handla med honom, som han wille. Men sedan g. Vlefeldt icke hade efter kongen j Danmarks förslag wellat skrifwa honom sielf till om sin reconciliation, hade man resolverat att nedergöra heela hans familie och honom med henne allenast lefwandes till Köpenhafn att öfwerföra låtha. . . .

Malmö d. 13 maj 1659.

Här öppa sigh dageligen snart mehr och mehr af conspiranterne, och ibland dem, sedan min sidste aller vnderdånigste berättelsse, förnämbbligast arendatoren på Böringe Rassmuss Andersson, fogden öfwer Wemmingzhögs härad Jacob Owesson och pastor j Fosie, herr Söfrin, men huruwijda then eene eller andre kan hafwa sigh j saken interesserat, warder protocollet af ransakningen uthwijsandes. Den äldste borgmästaren här j staden Ewert Wilfank är fuller j raden med, men än har man icke wijdare om honom kunnat erfahra, uthan att han har haft weetskap här om. Kongen j Danmark hafwer genom sin öpne breef sökt att draga general maior Essen och magistraten här j staden

till sin devotion, försäkrandes then förre om penningar eller itt lån och dem sidste att willia contentera 20 m. rdr för then försträckning theas medelssförwanter någre hafwa giordt till E. K. Majjtz guarnisoner här. Det förre brefwet föregifwer kalkbrännaren Bartholomæus sigh icke hafwa tordts oppenbara Essen, uthan att hafwa sändt thet tilbakars, men thet sidste brefs innehåld har han communicerat med b:te borgmestare, än tå thet icke directe till honom war skrifwit, uthan till then andre borgmestaren Haus Henrichsson, som Bartholomæus hölt wara god swensk, och therföre icke dristade sigh att wijsa honom brefwet, uthan har sidermehra förbrändt thet. Jtt annat kongens j Danmarks bref är och ankommit, förmedelss hwilket conspiranterne, ännu sedan anslaget icke gick an, förmanas till att blifwa beständige och försäkras lickwäll omsijder om secours. Hwilket bref presten j Fossie har haft uthj förwaring och säger sin hustru sedan hafwa förbrändt. Otto Lindenou har och giordt conspiranterne bijstånd med folk och gewähr. Och har her Jfwer Krabbe een gång genom arendatoren på Børringe sändt bref till Köpenhafn, ther af lätt är att märkia, att han har wettat af correspondencen här emellan, men annat har man än inthet kunnat om honom förnimma. På slottet har elliest fienden tillijka haft anslag som på staden. Doch håller iag oförgripelig före, att man hwarken med thet eene eller andre ännu har kommit vnder rätta grunden, och lär näpelig eller skeep, för än man adhiberar ther till torturen, dy mästeparten är itt extremt förhärdat sällskap at fås wijd. Det synes och lijkt, att thetta wärket lär sigh temblig wijda uthsträckia. Men med g. Vlefeldt kan man inthet finna någon sak mehra än then kalkbrännaren Bartholomæus honom allenast gifwer....

Malmö d. 21 maj 1659.

Såsom herr feldtmarskalken grefwe Steenbock inig j går adverterade om Eder Kongl. Majjtz allernådigste willia angående frw Dorthoe Rosencrantz och Måns Rosencrantzes godz, som gref Vlefeldt skall hafwa hoos sigh, altså har iag och j dag beskickat honom ther om, då han hafwer swarat, det herr Jfwar Krabbe hade j förleden wintras honom communicerat Eders Kongl. Majjtz allernådigste breff, förmedelst hwilket honom hans ägendom

här j landet är löösgifwen worden, och ther hoos begärat, att han måtte få skicka twenne sine skrijn till Torup ther j förwaring att blifwa, emedan han för hwariehanda tillfallande osäkerheet skuld inthet torde hafwa them på sin ägen gård. Hwilka skrijn han, gref Vlefeldt, sidermehra hade låtit hämpta ifrå Torup hijt in j staden, efter någre ryttare hade hans folk ther öfwerfallit, och han altså icke håller torde förtroo them ther. Och wiste han icke, att ther äfwen war något uthj, som hörde frw Dorthée Rosencrantz till, uthan att herr Jfwar Krabbe hade theruthj sine ägne jordebreef, som han gärna wille hafwa förwarade. Hwad Måns Rosencrantzes godz anlangade, så war notorium, att b:te Rosencrantz hade gäst j thet huset, ther han, grefwen, nu bodde uthj, för än han thet köpte, och hade altså lemnat sine saker ther qwar efter sigh j een cammar förseglat. Men hwad thet war wijste han icke, jcke heller hafwer thet stå honom an att oppenbara samma godz, emedan han lät kunde tänkia, att man än tå skulle få wetta ther af genom Rosencrantzes förrige pijga, som tiente hoos mig, och then tienaren han tillförende hade haft, som och war här. Wille man lickwäll nu wijsa honom E. K. Majj:t allernådigste ordre, att han skall låtha afföllia förb:te twenne Krabbens skrijn med desse Måns Rosencrantzes meubler, så kunde han desto bättre lämpa sigh ther effter, men förr kunde han inthet släppa något uth. Nu är thet wäll så, att någre Måns Rosencrantzes meubler af ringe importance skole stå uthj een cammar hoos gref Vlefeldt innesluthne, men ther iempte skall han, som berättas, hafwa hoos sig uthj särskildt förwaring Rosencrantzes iuveler och förnämste saker. Hwilket likwäll lär blifwa swårt honom att öfwertyga...

Malmö d. 28 maj 1659.

Emedan Eders Kongl. Majj:t allernådigste befallning genom herr feldtmarskalken grefwe Steenbock iag för vngefär otta dagar sedan behörligen har vnfåt, thet iag skulle låtha affordra aff grefwe Vlefeldt dee twenne jernslagne skrijn, som ifrå Jfwar Krabbes gård till Torup förde äre, såssom och Måns Rosencrantzes meubler, dee ther uthj hans huus sigh befinna, så hafwa och commissarien Gustaff Berg och camereraren Forssman strax ther opå warit uthj samma ärende hoos honom. Men efter dy han

sig tå förwägrade att släppa sådan skrijn och meubler ifrå sigh, uthan communication af E. K. M. skriftelige ordre ther om, har iag, förmodandes, att han annorledes skulle bequäma sigh, sedan han blef arresterat, åter haft them till honom igen, tå han med temblig otålighet them vnfåt hafwer, som thet lickwäll något höfigare j bijfogade theras berättelse ¹⁾ finnes beskrefwet, än iag

¹⁾ Denna lyder:

Anno 1659 den 21 maij wore wij vnderstecknade effter secreteraren Taubenfeldtz begäran och information hoos grefwe Vhlfeldt och begiäradhe på Kongl. Maj:ts wegnar, det han wille befalla sin fougde på Torup uthlefwerera dhe twenne järnbeslagne skrijn, fru Dorde Rosenkrantz eller Niels Krabbe tillhörige, som h. Ifwar Krabbe mände j wintras igenom sin wallmestare Marcus låta föra dijt till Torup. Iämwähl och j lijka mätto låta Måns Rosenkrantz meubler, som uthi grefwens huus här i Mallmö finnas förwarade, afföllia, effter som dhe samme äre Kongl. Maj:ts fisco jure belli tillfaldne. Hwar opå grefwe Vhlfeldt oss swarade, at han hafwer för een godh tijdh sedhan, då han förnam hwad insolentier på bem:te hans gård föröfwades, för mehra säkerheet skuldh låtit hämpta berörde twenne skrijn hijt in j sit huus, hwarest dhe nu stå uthi godh förwahrung och skole gerna vthlefwereras, så snart han deropå får see Kongl. Maj:ts befallning, men wille icke troo, at samme skrijn skole wara någon annan än h. Ifwar Krabbe tillhörige, aldenstundh han haffwer dem som sine egne låtit på hans gårdh Torup uthj förwaring insättia för den osäkerheet skuldh, som den tijden war på landet. Måns Rosenkrantz saker sade grefwen sigh j lijka mätto gerna willia låta afföllia, när dheropå fordras, män ingalunda tillstå att hafwa tagit samma godz uthi sin förwahrung, uthan berättade, at bem:te Måns Rosenkrantz hafwer bodd uthi huuset den tijden och för än han sigh det tillhandlade och kunde widh sitt vthflyttiande intet så hastigt få alle sine saker medh sigh här ifrån Mallmö, vthan hafwer således måst lempna een dhel af dhe som beswärligest wore at hädanbringa qwar effter sigh i huuset, som grefwe Vhlfeldt gierna wore qwitt, efftersom dhe stå honom dher till hinder. För hwilcken orsak skuldh han sadhe sigh ofta hafwa bem:te Rosenkra[n]ts tillskrifwit och begärat, at han sine qwarlemnade saker wille låta afhämpta, hwilcken då omsider dertill förskaffade sigh een skuta i Helsingöhr. Men såsom kriget då äwen å nyo igen inföll, blef skuthan af dhe swänske j Sundet borttagen och confiscerad. Altsedan hafwe sakerna stått uthj grefwens huus, och såsom ingen hafwer frågat effter dem, hafwer han icke heller kunnat giöra sigh till een beklickare helst emoot sin egen vetter, effter sådant intet wille honom anstå. Men hade någon förr frågat effter samme saker, skulle han dem icke hafwa necktat eller förtegat. Elliest effter Måns Rosenkrantzes egen tienare, som öfwer berörde saker hadhe haft inspection, war numehra uthi dhe swenskes dienst och hadhe dertill medh befrijat sigh

märker sielfwa theras samtahl har warit, och declarerat sikh ånyo ingalunda att wella låtha något afföllia, med mindre han får E. K. M. befallning uhr cantzlijet. . .

medh secreteraren Taubenfeldts pijga, kunne grefwe Vhlfeldt icke giöra sikh andre tankar, än han ju skulle om samma Måns Rosenkrantz es qwarlembnadhe godz och meubler gifwa sine förmän tillkänna och fördenskuldh så mycket mindre tänckte dem at fördölia.

Den 28 maj wore wij vnderstecknadhe efter secreteraren Taubenfeldts begäran de novo hoos grefwe Vhlfeldt och begärade, att förberörde skrijn och saker, som aff h. Jfwar Krabbe wore hoos honom i förwaring satte och elliest af Måns Rosenkrants i hanss huus lempnade, måtte oppå Kongl. Majj:ts wår aldranådigste konungs wegnar oss öfwerlefwereras, efftersom wij hade befallning dem at emootaga och qvittera. Hwaropå grefwen medh någon otoligheet swaradhe: det är intet sant, at Måns Rosenkrants hafwer lefwererat migh sine saker i förwaring, som i seijen (optagandes det orlet lempnade för lefwererade), men låtit dem stå qwar efter sikh i huuset den tiden han deraf vthflytte; iagh bedher edher, skyller migh intet för orätt och giörer migh intet förtreet, migh är äntå nock sådant wedersfahret. Wår Herre lærer i sinom tijdh wåhl straffa edher för den orätt i migh tillfogen. Deropå wij swarade oss intet hafwa witterligen giort honom förnär eller weeta något af hans wäsende, uthan åhre allenast till honom sände på Hans Majj:ts wågnar at affordra offtaberörde saker, som han sielf hafwer bekändt wara uthi sitt huus. Swarade grefwen, at wij intet må giöra oss så helige, ty wij åhre dhe samme, som hans namn hoos Kongl. Majj:tt illa hafwa vthtydt. Han hör wåhl, at wij som andra beropa oss på Kongl. Majj:ts befallning, men intet hafwe wij den samme skriffteligen at framwijsa, kan altså intet troo, at Kongl. Majj:tt sikh om sådane ringa saker widh denne tiden bekymrar, uthan snarare at wij af oss sielfwe löpa dermedh efter någon annans begäran, som är sinnat sådane saker af Kongl. Majj:tt at vthbedia. Begärandes derhoos, at han måtte som een cavaller hanteras och wördas medh een befallning vthur cantzeliet, på det han eller hans arfwingar må sikh der medh framdheles kunna förswara emoot dem, som deres godz således mista, och icke efter dansk lagh, som wij swenske intet förstå, twingas sådant tijo, ia, hundradedubbelt at refundera och bethala. Förmodar fördenskuldh, at Hans Majj:tt honom sådant icke förwågrar. Så snart han får Kongl. Majj:ts befallning, är han skyldig den at obediera, men oss slätt intet, ty han hafwer tillförende gouvernerat ett heelt konungerijke, håller altså oskälighet att låta sikh af oss commendera. Sadhe och, at wij intet må tänckia, det han berörde saker vthan Kongl. Majj:ts skrifftelige befallning lefwerer, men wele wij taga dem medh gewaldt, det kan han intet förwågra, efter honom är uthan dess gewaldt nock skedt, beklagade sikh och wara med wacht så belagd, at hon icke är mechtig at see uth igenom sit fönster, mycket mindre at admitteras förklara sikh hoos Kongl. Majj:tt, oansedt han derom

Malmö d. 31 maj 1659.

Efter Eders Kongl. Maj:tz allernådigste befallning hafwa commissarien Berg och camereraren Forssman åter j dagh affordrat Måns Rosencrantz meubler hoos gref Vlefeldt, och har han, som the berättat, nu med något mehra foog them vnfåt än then förre gången, doch har han omsijder förwägrat att emottaga qwitenz ther opå. B:te saker äre altså af them afhämtade och någre kistor allaredo öppnade, som lickwäll icke något af synnerlig wärde finnes uthj. J morgon skole och the öfrige kistor blifwa opbrutne och hwad j then eene eller andre wara kan granne-ligen optecknas, så att inventarium ther på med thet första må j vnderdånigheet kunna öfwersändas. Hwad herr Jfwar Krabbe skrifwer mig till om the twenne skrijn, som han hafwer sändt till Torup och grefwe Vlefeldt nu föregifwer sigh hafwa här j sitt huus, tackes E. K. Maj:t allernådigst af bijlagan sigh föredraga låtha ¹⁾). Elliest kan E. K. Maj:t iag j vnderdånigheet icke förhålla, det gref Vlefeldts grefwiinna hade j går sin fogde hoos mig och lät anmoda mig, iag wille meddela henne mit råd, huru hon bäst skulle kunna görat, att hennes herre måtte komma uhr thet labyrinth, som hans owänner hade bracht honom uthj, emedan E. K. Maj:t war blefwen honom ther öfwer mycket onådigh. Och j dag sände hon sielf mig innelychte breef ²⁾ till E. K. Maj:t med begäran, att iag thet j vnderdånigheet framskicka wille. Gud gifwe, iagh wiste E. K. M. allernådigste willia, om iag icke måtte förwägra mig till att taga een annan gång

mehra än för 8 dagar sedhan igenom högh hand hafwer låtit anhålla. Hwarpå war vårt swar, at det kunde tillefwentys och lätteligen hända, der bem:te caducerade saker intet godwilleligen lefwererades, at the lijkwähl blefwe afhämtadhe. Dertill swarade han: wäl, hela mit huus och all min egendomb står vthi Kongl. Maj:ts handh, men dock bedher iagh, at iagh något så när åhrbart måtte handteras. Detta sålunda wara passerat, som wij oss i det nogaste kunna påminna, wittne wij medh wåre egne henders vnderskrift. Datum Malmö d. 28 maj 1659.

Gustaf Berg.

Johan Forsman.

¹⁾ Ifvar Krabbe anhåller i detta bref af d. ²⁹/₁₀ att återfå de tvenne halfva kistor, som han af fruktan för snapphanarne deponerat hos Corfitz Ulfelt.

²⁾ Jmfr Cronholm, Skånes politiska historia, II, 18, not 18.

breef af honom emot, ther han fleere sådane till mig dressera skulle. . . .

Malmö d. 3 juni 1659.

. . . Nu tillstundar fuller tiden af vthskrifningen, och derföre achtar iag kalla Knut Andersson hijt igen ifrå Ysted, så snart han ther har inrättat then öfrige bakning och brygning för flottan, att informera honom om b:te vthskrifnings fortsättiande så här j lähnet som j Landzerona och Helssingborg. Men om han skall bijwista uthskrifningen j Christianstadz lähn, så lär thet löpa något långt uth, innan han på desse ohrter hinner den förrätta. Och elliest emedan E. K. Maij:t godz j Christianstadz lähn och Bleking äre mehrendels anslagne till ryttare wärfningen, lære the näpplig kunna läggias j knechte rotar eller lägger, som thet här kallas, uthan, om E. K. M. så allernädigst gottfinner, kunde man på them anställa en extraordinarie uthskrifning af alt öfwerflödigt dugeligt manskap, som ther finnes, och låtha icke dess mindre adelens och geistligheetens godz thersamstädes blifwa wid theras sedwanlige lägg, så att af hwarie fem hemman uthskrifwes een knecht. Men om säkerheeten för vthskrifnings commissarierne på the ohrter och huar man fogeligen skall kunna bringa allmogen till hörsamheet emot them j ärendet, det lär wara största konsten, och rädz iag, att saken icke lijtet skall studza theropå, om icke E. K. M. affärdar någon man af autoritet tijt, som behörligen kunde förehålla allmogen theras collusion med snaphanerne och altså præparera theras gemuther till skylligere comportement emot E. K. Maij:t. Dy och alle the assignationer och anordningar man hafwer gifwit tijt nu j någre månader opå vnderhåldz medell för Smålandz ryttarne komma obetalt tilbakars för allmogens mootwillia skuld, som landzhöfdingen klagar öfwer, j thet the icke allenast haffwa skutit någre ryttare ihjel, som hafwa warit uthskickade samma medell att opbära, men och hotat med krut och lod att vnfa them, som j sådane ärender wijdare skulle komma till them. Wid samma occasion kunde och hwad som till ryttare wärfningen hörer sättias j thet skick, som wederbör, eenkannerlig medh hemmanens uthdelande emellan compagnierne, som inthet längre drögmåhl tähl. Men wid vthskrifningen ther oppe wille och

wäll wara af nöden, att E. K. M. ordres afgingo till landzhöf-
dingen uthj Jönköpings, Croneborgs och Calmare lähn, thet the
alfwarligen låtha förehålla almogen wid gambla grentzen, att
ingen af them wid E. K. M. onåde måtte hysa eller döllia nå-
gon öfwerlöpare, som här uhr Skåne eller Bleking gofwe sig in
till them vudan vthskrifningen, efter som föruthan annat fast
dageligt omgånge grentzebönderne på ömse sijdor äre hwar andre
med swåger- och skyldskap så bebundne, att the elliest gärna
skulle göra hwar andre j thenna måtto all bijstånd....

Helsingör d. 22 juli 1659.

... Den 15 huius skall gref Vlefeldt hafwa warit mächta
swag, som Forssman berättar, och altsedan inthet kunnat röra
mehr än bahra tungan, men uthan något måhl....

Helsingör d. 27 aug. 1659.

... Engelske flottan går ännu för segell emellan Lappen
och här. Elliest står här alt j wanlige terminis. Commendanten
lätther fljttigt arbeta på wärken uthan för slottet och Dahlberg
på fortificationen emellan slottet och staden. Herr rikzammira-
lens exc:z är mig mycket träget an, att E. K. M. iag allerunder-
dånigst skall insinuera hans åstundan till att få behålla the ifrå
chronan genom pant eller skifte komne godz vnder hans done-
rade gård j Skåne. 20 gårdar ther af har fuller E. K. M. aller-
nådigst allaredo bewilliat honom, men 50 vngefär står än för
honom tilbakars. Jag må wäll bekänna, om han mister them,
så lär gårdssens bruk inthet wäll kunna blifwa wid macht....

Malmö d. 20 sept. 1659.

Aff Bartholomæo har man ännu ingen wijdare bekännelse
kunnat erhålla än then iag sidst allervnderdånigst berättade
E. K. Majjt om. Gref Vlefeldt gör han aldeles frij före anslaget
här på Malmö och består ther opå, att han hwarken med weet-
skap eller råd hwarer participerat theruthj, och att hwad han
hafwer skrifwit till Köpenhafn om then höge personen, som uthj
samma anslag intresserade, war allena om *Owe Tott* att förstå.
Men ther wid blifwer han beständig, att *gref Vlefeldt genom
honom har låtit advertera them j Köpenhafn* om E. K. M. dessein
uthj stormben, suggererandes ther hoos sine förslag, huru then
bäst kunde dilueras, såsom och att gref Vlefeldt har låtit genom

honom iemwäll optäckia them j Köpenhafn om E. K. M. skeepz-flottas tillstånd wid Landzcrona, så och b:te stadz och slotz besättning, gifwandes them wid handen, huru the fogligen kunde komma till att sätta flottan j brand. Och sidst att han, gref Vlefeldt, har äfwen så genom honom låtit föreslå, att then hollandske flottan måtte läggia sig j Sundet till att afskåra correspondencen emellan Skåne och Seland och således märkeligen E. K. Majjt incommodera, föruthan det att gref Vlefeldt skall hafwa budit 20 à 40 m. rdr till wärfwepenningar, om kongen af Danmark wille taga honom till nåder. Aff commissorialrättens allervnderdånigste skrifwelsse, som nu afgår, förnimmer E. K. Majjt: allernådigst ibland annat, hwad gref Vlefeldts grefwinna har j desse dagar anmodat r. r. herr Gustaff Soop om. Hou har fuller therboos berättat, att hennes herre hade så wijda förwunnjt slaget, att han fåt sin rörelse igen uthj the andre lämmarne, men att måhlet war än borta för honom, och att han fast war ifrå sine sinnen. Doch är inthet twifwell, att then, som har subministrat henne till att göra denne anmodan, iu har warit wettig nog, j dy then näpplig till något annat lär wara ansed, än om then skulle winna sin fortgång att invertera processen, göra Bartholomæum, som nu för itt wittue brukas kan, till een part och altså på sidlychtone att sno sig uhr slingan, j thet stället att reconventions actionen, som hon prætenderar, då först kunde hafwa sin tijd, enär hennes herre för Bartholomæi angifwande blifwer frij erkänd. . . .

Malmö d. 8 okt. 1659.

. . . Huru g. Vlefeldts grefwinna nu slår botn uhr tunnan och will inthet gärna till rättegång med E. K. Majjt: förnimmer E. K. M. af skrifwelssen, som commissorialrätten nu låther j vnderdånigheet afgå. Det skulle myket wäll behöfwas, om E. K. Majjt behagade att låtha befalla öfwersten de Wijck, thet han sätter skriftelig op, hwad han hört om gref Vlefeldt berättas, när han satt fången j Gluckstad och thet med sine omständigheter . . . Om thet är, som Lagercrona refererar, hwilken sidst war med att besökia g. Vlefeldt, så lär man hafwa orsak att twifla, om han skall wara så siuk, som han sig ställer, och grefwinnan föregifwer. Det är doch beswärligit att erfara rätte

grunden ther med, efter ingen medicus blifwer brukat till honom, och icke heller kommer någon, som säjjes, in j hans cammar, annan än grefwinnan och twenne pijgor, vndantagandes när desse beskickningar äre skedde eller när officerarne gå att beseo honom. Om E. K. M. icke wore misshageligt och secreteraren Skunck kunde ifrå andre ärender dimitteras, wore förmodelig gott, att han finge befallning till att komma hijt igen, dy han har någon mehra kundskap än iag om thet, som j f. Carin Lykes sak är passerat och förekommit, hwilken meriterar mycket wäll att skärskådas. Ju fleere man och wore j gref Vlefeldts sak, iu bättre kunde thet och wara för pluraliteten af votis. . .

Malmö d. 29 okt. 1659.

Ändoch iag uthj min sidste allervnderdånigste skrifwelsse förmeente, att commissorial rätten här skulle tå hafwa j vnderdånigheet refererat E. Kongl. Maj:t hwad hoos gref Vlefeldt och hans grefwinna passerat war, så är ther med lickwäll in till nu fördrögt wordet af orsak, att grefwinnan hafwer omsijder sig annorledes förklarat än j förstone och nu helt declinerar ifrå alt thet, som namn kan hafwa af een process emellan E. K. Maj:t:z saak och sig, inwändandes, att man tillförende inthet rätt har optaget hennes meening, som E. K. Maj:t thet med mehra af bijfölliande allervnderdånigste relation tackes förnimma. Öfwersten Hård har fuller föruthan thet, att hans officerare, som hoos gref Vlefeldt wacht hafwer, som tijdz går in till att beseo honom, om aftonen med steegar ifrå gatan op till fönstren så oförmärkt låtit gifwa acht på, om grefwen skulle någonsin röra sig op af sängen eller och hålla något samtahl med grefwinnan, men the skola inthet hafwa kunnat något sådant skönia, emedan fönstren äre med gardiner tembligen wäll förwarade. En af hans cammarpijgor skall lickwäll hafwa uthlåtit sigh så mycket emot leut. af wachten, att ingen kunde nu j grefwens swagheet förstå honom mehr än grefwinnan. Jag har förthenskuuld låtit gifwa leut. wid handen, att han med maneer söker till att ännu erfara af summa pijga, om thet skeer af grefwens thal eller åthbäfwor, att grefwinnan förstår honom. Och ther han märker, att pijgan inthet skulle wella rätt uth ther med, att han då genom någon af thet andre folket, som han kan wara familiar med, göra sin

flijt till att uthleeta sanningen hoos henne, fast man än skall kosta ther på någre penningar. Ju kan thet inthet wara uthan suspicion, att grefwinnan j så lång tijd inthet admitterar någon medicum. Sedan, att hon håller j hans cammar fönstren så fast täpte, att om än gardinerne för twenne fönster öppnas, man lickwäl icke kan skönia hans ansichte j sängen. Moot commissorial rättens uthskickade har grefwinnan och sagt, att han seer wäll uthj ögonen, gör gode måltijder och kan sittia stundom oppe på bänken in moot elden. Så har han och, när b:te vthskickade först kommo in, mumblat något, lijka som wille han fråga på frantzöska, hwadh thet war, som kom, och sedan har han legat och lekt med een lijten hund han hade hoos sigh. Men när mehrb:te uthskickade hade talt honom till, hade han stält sigh aldeles obeweglig, doch wid theras afträde suckat. Grefwinnan gråter nu inthet mehra, som hon plägar göra, uthan talar med wreet mod, när någon kommer till henne ifrån rätten. Och detta är så både hans och hennes contenance j thet närmaste. . . .

Malmö d. 27 dec. 1659.

Efter Eders Kongl. Maij:tz allernådigste befallningh har iagh gifwit fru Jda Scheel widh handen, det Eders Kongl. Maij:tz wore j nåder till fridz, att hon måtte lösa sigh här uhr arresten och sine meubler med een summa penningar, men ther hon icke kunde komma så många penningar här till wäga, som ther till behöfdes, har iagh föreslagit, thet hon wille genom sine wänner i Köpenhafn hoos konungen af Danmark begå, thet någre af Eders Kongl. Maij:tz swänske knechtar, som wore fångne, måtte för hennes och hennes meublers lösen blifwa stälte på frij foot igen. Doch har iagh ännu inthet kunnat något hoos henne uthj detta ärendet uthrätta, emedan hon hwarken till thet eene eller andre will förstå, vthan protesterar ther på, att hon allaredo skall hafwa förnått konungen af Danmark till att gifwa sal. Printzensköldz frue löös för henne, och efter hon lickwäll blifwer detinerat, will hon låthet ankomma på sine wänner j Köpenhafn, som lära fuher arbete uthj hennes eliberation, om the wella hafwa henne till sigh. Elliest wore hon så wäll här som ther. *Hon hade inga meubler att biuda lösen* före. Alt thet hon här ägde, vndan-

tagandes hennes fasta iordegotz, wore icke 200 d:r wärdt, dy hon hade alle sine bäste saker j Köpenhafn....

Malmö d. 14 jan. 1660.

... Med delinquenternes böther här kommer man snart ingen weets. Alle deprecera them eller sökia åthminstone någon moderation ther uthj. Och än tå förebär een och annan omöjligheeten till att erlågga them uthj penningar, men biuda hussgeråd och wahrur j betallningh. Hwilka nu äfwen swårt falla att förwandla uthj penningar. . . .

Af ofvanstående skrivelser har den af den 17 febr. 1659 förut varit tryckt i Handlingar rör. Skandinaviens historia, XXXIX, 424—430; några af de öfriga hafva begagnats för arbeten af Abraham Cronholm och Martin Weibull.

J. H. Lidéns dagboksanteckningar om Blekinge och Skåne år 1768.

Dagbok öfver en utlænsk Resa af Johan Hinric Lidén 1768 (handskrift X. 396—399 i Upsala universitetsbibliotek, 4 folio-band) innehåller de anteckningar, den lärde litteraturforskaren. Gjörwells samtida och vän, nedskref under sin studieresa såsom Guthermuthsk stipendiat åren 1768—70¹⁾. Hans väg till utlandet — Tyskland, Holland, England och Frankrike — förde honom äfven genom Blekinge och Skåne. Hans dagboksanteckningar, hvilka allt igenom röja den kunnige och fint bildade unge mannens syn på tingen, ha, ej blott ur «lärdomshistoriens», utan äfven ur kultur- och sedeskildringens synpunkt ett ej ringa intresse. Framställningen, här och där kryddad med uppfriskande humor är liflig och underhållande. Ett redan ganska moget sinne för lifvets allvar lyser ej så sällan fram. Af ett och annat uttryck synes framgå, att han själf tänkt sig sin Dagbok såsom

¹⁾ Johan Henrik Lidén, f. i Linköping 1741; mottog i Upsala lagerkransen 1764; blef följande år, efter att ha utgifvit tvänne latinska afhandlingar om svenska skalder, docent i lärdomshistorien (historiæ litterariæ docens) samt amanuens vid Upsala univ.-bibliotek; utnämndes 1770, efter återkomsten från sin utländska resa, till adjunkt i historia vid Lunds universitet, men kvarstannade, på Upsala universitets kanslers, kronprins Gustafs, föranstaltande, tills vidare därstädes; år 1771 ådrog han sig den sjukdom, som under större delen af hans återstående lif fängslade honom såsom en giktbruten man vid sjuklägret; dock fortfarande litterärt verksam, mecenat och en centralpunkt för Sveriges litterära värld; erhöll professors titel 1776 död i Norrköping d. 23 April 1793.

publicerad ¹⁾. Har detta varit hans afsikt, så väntar den ännu på sitt förverkligande. Endast några utdrag ha hittills kommit till offentligheten.

Lidéns reseminnen från Blekinge och Skåne (i vol. I) omfatta ej mindre än pag. 68—102 samt 131—139. Lejonparten har Lund fått. Hans intresse för universitetsförhållandena, sammanträffandet med anförvanter ²⁾ äfvensom nyknutna vänskapsband kvarhöllo honom här ett par veckors tid. Efter ett besök i Malmö och Köpenhamn återkom han och bevistade den jubelfest, med hvilken Carolinska Akademien firade det första hundraårsminnet af sin stiftelse. Hans andra Lundabesök blef ej så synnerligen mycket kortare än det första. Den mellanliggande tiden ägnades till största delen åt Köpenhamn. Hans anteckningar rörande Langebek och Suhm m. fl. samt de intryck, han mottagit af Danmarks hufvudstad, innehålla åtskilligt, som utan tvifvel är värdt att offentliggöras. Här har jag emellertid, af lätt insedda skäl, inskränkt mig till att publicera hans reseintryck från Blekinge och Skåne, d. v. s. allt hvad Dagboken innehåller från nämnda landskap.

Otto Ahnfelt.

¹⁾ Se exempelvis i det följande s. 297 r. 17. Noterna, som utgöras af Lidéns egenhändiga marginalanteckningar, äro, åtminstone delvis, senare tillägg. Vid ett och annat har han dock ej lagt sista hand. Sålunda har han ej kommit att ifylla de felande uppgifterna s. 262 r. 1 n., s. 280 r. 24, 25, s. 285 r. 18 och s. 293 r. 1 n. Hvad studentantalet (s. 280) angår, finnes för år 1767 en uppgift i Inrikes Tidningar n:o 51. Antalet inskrifne var då 324, hvaraf för terminen närvarande 200.

²⁾ Hans moder *Elisabeth Rydelia*, brordotter till *Andreas Rydelius*, var först gift med kyrkoherden *Erik Älf* i Qvillinge och hade med honom sonen *Samuel Älf* (J. H. Lidéns med innerlig kärlek omfattade halfbroder, berömd latinsk poet, död såsom domprost i Linköping 1799), sedan med teol. lektorn vid Linköpings gymnasium *Martin Lidén*. Den sistnämnde var son af fräsefogden på Svärtinge *Jacob Henricsson*, en fattig fiskareson från Pomern, som slutligen blef ägare af *Lida* säteri i Qvillinge socken, hvaraf sonen Martin tog namnet Lidén. Prof. Johan Henrik L. kunde ännu någon gång, sedan han såsom obotlig sjukling år 1776 bosatt sig i Norrköping, njuta landtlif på sitt fäderneärfda Lida.

D. 8 Maji. Söndag.

På *Schörje* gästgifvaregård såg jag först fönstret sittande på södra sidan af taket¹⁾, hvilket här öfver allt, så väl som sedan i Blekingen brukas²⁾. Klädedräkten hos allmogen blef ock här olika mot den jag förut hela vägen igenom sett. Nu i morgonstunden hörde jag första gång i år göken. Jag hant till Rönneby, innan predikan var slutad. *Rönneby*, eller rättare Rotneby, är en köping under Carlsrona, snyggt och väl bygd, vackrare än många af våre smärre städer. Socker-, pappers-, såp- och stärkelsebruk jämte goda garfverier m. m. göra invånarna förmögna. Knappt var gudstjänsten slutad, förr än alla bodar öppnades till tjänst för bonden, som då han farit in till kyrkan söndagen gör sin bästa handel³⁾.

Mot aftonen anlände jag till *Carlsrona*. En olärd underofficer kunde ej begripa hvad mag. docens och aman. bibl. voro för folk, som stodo i mitt pass. Han ville hafva mig till högvakten, men som jag visste att namngifva några officerare jag kände, slapp jag därmed, att passet qvarlämnades tills morgondagen. Jag kunde nu så sent på aftonen ej få annat kvarter än hos en besökare, där jag uti en liten kammare, utan eldstad, på golfvet måste hålla till godo att hvila min trötta kropp. Jag sof godt, ty jag var genom trött.

D. 9 Maji.

Sedan jag skaffat mig ett nytt och bekvämligare logement, blef min första omsorg att uppsöka min förtrogne vän hr lector Alnander, i hvars angenäma sällskap jag sedermera besökte flere landsmän och bekanta, hr lector Zegollström, Busser, Wångborg m. fl., hvilka följde mig omkring staden.

¹⁾ At tu per præceps tecto delabere aperto,
Det quoque furtivas alta fenestra vias.

Ovid.

²⁾ Se *Linnæi* Skånska Resa p. 36.

³⁾ Cfr *Hårlemans* Dagbok p. 66. *Tuneld* p. 385.

Carlscrona, en vid Östersjön belägen stapelstad, som i anseende till sin makalösa belägenhet samt rikets här varande dyrbara skatt, flottan, ej annat kan än med känbar fågnad af en rätt medborgare besökas.

Staden är vidlöftig, såsom på klippor och berg från början anlagd; och ehuru gatorne ännu till större delen äro nog bergige och ojämne, hafva de dock tillföre varit långt värre. På Vitusgatan vistes mig en ännu qvarstående gafvel af det hus, som siste bonden bebott, innan Carlscrona blef stad; hans namn skall varit Vitus, hvaraf gatan ock fått sitt namn. Torget är väl det värsta man vill se, af klippor och berg så ojämnt, att man ej kan däröfver köra; de där opplagde dygnkastar tjänte ej eller till särdeles prydnad eller till bevis af den bästa politie. Stadsens kyrka, Friedrichskyrkan kallad, bygd i skapnad af ett latinskt kors, är alldeles präktig och vittnar om vår store architects, gref Nicod. Tessins åtgärd. Skada, att den ej ännu hunnit blifva alldeles färdig och att yttre anseendet ej svarar mot dess inre prakt. Man kan tänka, huru taket såg ut, då en del där af var täckt med bräder, en del med spån, en del med järnbleck, en annan del med tegel. Kyrkan är eljest bygd af Ölands sten. Dess underjordiska byggnad, till grafvar, skall vara konstigt och väl inrättad¹⁾.

Tyska kyrkan är till skapnaden ett Pantheon, ligger straxt vid Stadskyrkan och skulle blifva förträffelig, om man ägde hopp, att den någonsin blir alldeles färdig; dock hålles däruti gudstjänst. Hart intill hade lect. Zegollström sitt observatorium, på en berghäll förloradt uppbyggt af bräder; golfvet var med tegelsten (ställd å kant) belagdt, sedan underlagd lera väl blifvit hoppackad, till vinnande af ett jämnt och stadigt planum.

Sedan jag spiset middag hos min käre Alnander, gick Zegollström och jag att göra hr præsids. Carl Sparre besök och utbedja oss lof att bese hamnen och flottan. (I Carlskrona går allt mycket omständeligen till.) Hamnen är förträffelig och lågo här nu 20 rangskepp samt lika många mindre, så att jag räknade 40 tillsammans. Det var en alltför präktig syn. Här tillagades nu ett fartyg att utgå för cadetternes öfning skull öfver sommaren.

Den gamla och världskunniga dockan, vår Polhems oförgäteliga minnesmärke, besågs; där hade nyss ett skepp influtit till att repareras; manskap var nu syslosatt med att utpumpa vattnet, som gick fort medelst Scheldons kädjepumpar.

Men om man förundrar sig öfver den gamla dockan, må man alldeles blifva häpen öfver den dristiga och vasta dessein,

¹⁾ Se härom *Härlemans* Dagbok p. 59.

som vid den nya dockbyggnaden iakttages. Till stånd bragt, må det anses för ett verldenes underverk. Då den förra dockan endast bergar ett skepp, blir här rum för 40 stycken. Den som ej känner vår oförliknelige Thunberg, må bese detta arbetet. Dess pumpqvarn, som här står uppsatt, utpumpade vattnet ur den vik, öfver hvilken vi torrskodde nu gingo. Hufvuddammen (som utestänger hafvet från den innan före belagne torra viken, där själfva dockan blir) nedsänks mot vilda hafvets stormande böljor, kan ensamt intyga om en Thunbergs dristiga genie. Skada, att arbetet så lamt drifves; ty om dammen, hvilken redan på 7:de året stått, olyckligt vis skulle gå ut, är större delen af det redan nedlagda arbetet förloradt.

Man hade ock nu börjat fortsätta arbetet på den nya Amiralitetsskyrkan (hvilket en lång tid hvilat), som blir ganska härlig, om den eljest hinner blifva färdig.

Det stora repslageriet samt tyghusen med ankarsmidjan (där usle fångar på nyttigt sätt syslösättas) m. m. besågs, hvarpå vi förfogade oss till casernerne för att hvila våra trötta ben, jämte det vi påhälsade den där boende lustige amiralitets medicus, hr doctor Kæhler ¹⁾).

D. 10 Maji.

Besökte jag vår svenske Archimedes, hr directeur Thunberg, en osynlig, men genom artig och höflig man. Discoursen blef naturligt vis om dockan. Han berättade, att denna byggnad redan 1756 börjat påtänkas, men först 1761 med alfvar angripits. Den förr nämnde dammen sattes då; men af någon ojämnhet i botten, bröts den sönder; hvilket snart lagades och förekom af en Thunberg. Han beklagade, att så många svårigheter mött detta så nyttiga arbetet vid förledne riksdag och att så otillräckeligt folk och pengar härtill blifvit anslaget. Nu voro hit commenderade någre hundra man, hvilka med sprängning sysselsattes. Herr directeuken sade sig vara sinnad att sätta en dam innanföre den stora, att i fall den (som i längden nödvändigt hända skall) går ut, ej allt arbetet ändå måtte vara förloradt. Dir. Thunbergs camerad vid detta arbetet är en lieuten. Fellers, hvars själfva utsigt var ganska matematisk; han viste mig charatan öfver detta oförlikneliga arbete, hvars snara fullbordande alle rättsinte med mig önska.

Nu träffades den lärde och angenäme öfverstlieut. Ehrenbill, som jag förledit år i Upsala lärde känna. Superintendenten Muhrbeck sökte jag förgäfves; han hade rest ut på landet och

¹⁾ Han dog 1773.

där sjuknat. Han ägde allmänt beröm för en nitisk präst samt skall äga ett godt bibliothek.

Jag hade i dag fått löfte att bese cadettscholan, hvars inrättningar professor Bergström mig viste. Scholan är ännu uti ett hyrdt hus. Bibliotheket är i sin första början, och voro Engelske Transactionerne samt Histoire des Voyages de bästa böckerne jag här såg. Om denna vårt rike så hedrande och nyttiga inrättning kan, omständelig underrättelse hämtas ur riksdagstidningarne: 1756 n:o 96 och 107; 1761 n:o 40; 1762 n. 55 och 90; 1763 n. 124; 1766 n:o 82, 116, 117, 184.

Sjelfva instruction för corpsen är af d. 18 Aug. 1761. Den skall vara professor Strömers arbete.

Gamle amiralen Falkengren är den som aldräfst i Sverige insåg nyttan af en dylik schola: hvarom han vid 1737 års riksdag inlade ett memorial. Goda projecter hafva ej alltid framgång. Saken kom att hvila, tills general Ehrensvärd vid 1756 års riksdag råkade på Falkengrens memorial och lyckligt fullföljde ideen. Den första lection vid denna nyss inrättade schola hölls 1757 d. 11 Julii. Cadetternes antal var då 50, men utan urval antagne, af olika profecter och seder, kunde det ej länge bära sig. Man blef sedan betänkt på någon indelning, som stannade uti öfver- och underschola m. m. Prof. Strömer har af denna inrättning gjort sig oändeligen förtjänt, såsom den där först både plantat och vattnat denna plantering, som till rikets beständiga förmån lofvar en så härlig skörd, om den eljest försigtigt vårdas.

Amiralitets cadettecorpsen bestod nu af följande ledamöter och lärare:

Directeurer:

1. Hr greve Ant. Joh. Wrangel, commendeur af kongl. örlogsflottan och r. af s. orden.
2. Hr Carl Gustaf Bergström, professor.

Officianter vid öfverskolan:

1. Cap. lieut. (vid amiralit.) Er. Klint, informerar i navigation.
2. Capit. (vid fortific.) Pet. Brelm, i fortificat. och ritkonsten.
3. Lieut. (vid amiral.) Carl Anders Rääf, i sjöartilleriet.
4. Lieut. (vid artill.) Carl Fr. Pehrman, i tactique och fäktkonsten.
5. Cap. lieut. (vid amir.) Ol. Dahlman, i skeppsbyggeriet.

Lectorer: efter åldren i tjänsten.

1. Hr Detlof von Saldern, i fransyska literaturen.
2. Hr mag. Joh. Gust. Zegollström, i matematiken.
3. Hr mag. Hans Bergström, i engelska literaturen.
4. Hr Matth. Rydell, i matematiken.
5. Hr mag. Sam. Joh. Alnander, i theologien.
6. Hr mag. Hans B. Buss (såsom vicarius för hr assessor Sotberg) i histor., jure publico, moralen och svenska språket.

Informatorer vid underscholan:

1. Hr mag. Carl *Engeström*.
2. Hr Lars *Akerman*, skrifmästare.
3. Hr mag. Nils Pet. *Isenberg*.

Med särdeles missnöje måste jag här anteckna den oenighet, som directeurerne och de fläste lectorer emellan förmärktes och hotar denna så förträffeliga inrättning med ett beklageligt förfall i framtiden. Början sades hafva kommit genom lector Rydells ovärdiga och lagstridiga befordran framför den förtjände adjuncten mag. Melander i Linköping. Denne Rydell sades vara så alldeles klen, att han ej en gång kunde läsa arithmetiken, utan att prof. Bergström måste göra det mästa af sysslan. Missnöjet har ökats genom hr lector Buss' befordran till assess. Sotbergs vicarius, hvarigenom magistri Muhrbeck och Wångborg troddes blifvit förfördelade. Mag. Buss (som nyligen ändrat sitt namn till Busser) var favorit hos amiralitets herrarne, men ägde så mycken mindre vänskap af sine colleger, dem han ej särdeles försigtigt bemött m. m.

Eftermiddagen hade jag ett angenämt besök af den hederlige lector von Saldern, jämte flere vänner. Lector Saldern har ett så alldeles lyckligt minne, att han ihogkommer allt hvad han helst läser eller hör. Här af kommer, att han in historicis är ganska väl bevandrad.

Amiralitets consistorium består af följande ledamöter: superintendenten doct. L. Muhrbeck, tyske pastor: Wiebe, amiralitets pastorer: Santesson, Kock, Trägård, Ruda.

Carlsrona Weckoblad började 1755 att utgifvas af nu varande adjuncten i Lund, mag. Lemchen. Från 1757 till 1759 fortsatt af en student, genom en tysk öfversättning; men sedan 1759 har lect. von Saldern besörjt dess utgifvande, dock utan att få någon vedergäldning för sin möda därvid. Nu införes däruti öfversättning af Patrioten, som på tyska i Hamburg utgafs 1724.

Vid Stadskyrkan var klockaren präst och hette Kilander.

Folknumern i Carlsrona var 1766 ej mera än 10,018 personer, så att jag ej vet hvarifrån ass. Tuneld tagit de 19,000 människor han säger skola här finnas. Cfr Geograph. p. 381.

D. 11 Maji.

Hälsade på assess. Ferber, hvars apothek är det största, bästa och snyggesta i vårt rike. Han är en synnerlig god värd.

Uppvaktade ock, på befallning, hr amiralen gr. Eric Sparre, en mycket höflig herre, som för mig omtalte sin resa till England. Han talte väl engelska. Dess dotter, fröken Fridrica

Sparre, behagade hedra mig med sitt namns antecknande i min stambok; hon är en täck fröken och skrifver en skön hand. Skulle i pingstveckan stå brud. Hos commendeurapt. Tersneden (som jag på Sveaborg 1762 lärde känna) samt detta läns förtjante landshöfdinge¹⁾, baron Carl Harald Strömfelt, gjorde jag ock i dag min uppvaktning.

Lector von Saldern hade budit mig till middag, där jag ock träffade för mig alla corpsens lectors, utom Busser och Rydell. Eftermiddagen gjorde jag visite hos fru Löfvenschöld samt dess artiga dotter, fru Lillja. Denne senare skrifver snyggt svensk vers, hvadan vi snart kommo i full discours om skaldekonsten samt de bästa poëter. Jag efterfrågade sal. amiralitets kammarrådets Löfvenschölds böcker och samlingar, hvilka i fullkomlig oordning voro hopvräkte i en kammare. Mig tilläts att dem genomse för att uppsöka några af bror Älf begärde poëmata. Jag fant väl intet hvad egenteligen söktes, men träffade i stället på 7 eller 8 band hvarjehanda Collectanea poetica af sal. Löfvenschölds egen hand, dem jag fick lof att min bror tillsända, jämte några latinske poëter, dem jag åt honom feck utvälja, hvaribland Jolliveti Fulmen in aquilam var den raresta.

Hr assessoren doct. Hiortzberg samt skeppsbyggmästaren Fornell, min slägtinge, gjorde jag äfven i dag besök.

Boktryckeriet borde ej eller förbigås. Det lönte ock mödan, ty jag feck här underrättelse om ett nyligen utkommet arbete, som, ehuru det ingalunda hedrar författaren, likväl bör antecknas för sitt besynnerliga innehåll och förtjanta öde. Titulen är denna: «En utmärkt brefvexling af en utmärkt theol. doctor, prosten och kyrkoh. i Jemsiö hr Joh. Corylander, med anmärkningar utgifven af Thom. Billing, kongl. amiralitets lieutenant». Tr. i Carlskrona 1767. 3¹/₂ a. i 4:o. Är en af de bittraste skrifter som under tryckfrihetens försvar utkommit och alldeles en smådeskrift; hvarföre ock författaren och utgifvaren genast, då allt blifvit färdigt, tog alla exemplaren af tryckeriet till sig, utan att låta ett enda utkomma²⁾ och säges bränt upp hela upplagan. Här är först ett smådande företal, som meddelar historien af correspondencen. En ung Billing, som studerat jus i Lund, hade under ferierna slagit en bonde i Gemiö socken. D:r Corylander, som pastor, tar bondens partie i ett höfligt men alfvarsam samt bref till ynglingens mor. Fru prostinnan blir däröfver missnöjd och svarar piqvant. Doctorn försvarar sig ännu alfvar-

¹⁾ Blef sedan flyttad till Linköping, hvarest han succederade sal. præs. Lagerfelt.

²⁾ Sedermera såg jag dock häraf ett exemplar i Lund, så att några måste undslupit eldens häftighet.

sammare; och så är man i fullt handgemäng. Det följer därpå ett bref till stud. Billings bror, en comminister i Gernsö, och hans svar. Sist komma åtskilliga prästfrågor, ställda på det sättet, att det synes, det författaren velat i hvar och en upptaga ett särskilt af doct. Cor. i dess embete begånget fel, ehuru, om så är, somliga ganska väl kunna ursäktas, och några törhända alldeles försvaras. Det är här, så väl som i de tillsatte noterna, som författ. visat sin stora otidighet och fiendskap emot ej allenast doct. Coryl. utan ock dess embetsbröder. Men hr vic. amiralen Rajalin är författarens morbror. Han lär tillstyrkt honom den snabba indragningen.

Lector Alnander skänkte mig: *Histoire d'un voyage litteraire fait en MDCCXXXIII en France, en Angleterre et en Hollande. à la Haye. 1735. 8:o.* Den är lika sällsynt som artig. Författaren är M:r Jordan.

Vid lediga stunder hade l. Alnander uti bref till sine vänner afhandlat sitt hela lefverne, hvilket mig lemnades till genomläsning. Det var uppfyllt med de artigaste reflexioner samt de personers characterer, hvilka lectorn haft tillfälle lära känna: allt med den behageliga och intagande skrifart, som är hr lectorn medfödd och pryder alla de skrifter, som flutit ur dess lyckliga penna.

Fredagen skulle den gudfrugtige, men afledue kyrkoherden i Fridlestaf Petr. Muhrbecks efterlemnade boksamling här i Carls-crona försäljas; då jag ej kunde auctionen bivista, nöjde jag mig med att som hastigast bese böckerne, som ej voro många, men gode.

Frimurare hafva här upprättat en ordentelig loge, St Haralds kallad, hvars sammankomst jag i afton bivistade. Hr landshöfding bar. Strömfelt var stormästare.

Carls-crona, omgifvet med vatten på alla sidor, lider dock däruppå märkelig brist. Det låter paradox, men är likväl sant. I staden fins ingen god källa, utan måste allt friskt vatten hämtas ett godt stycke utom staden, så att vattenköpandet utgör en betydande summa årligen i hushållet på denna dessutom ganska dyra ort.

D. 12 Maji. Christi Himmelfärds dag.

Sedan jag expedierat min post, gick jag i den af trä uppbygde, skroplige Amiralitetskyrkan, der mag. Ruda gjorde en vacker predikan. Sedan jag eftermiddagen hälsat på några bekante, gjorde herrar Saldern, Zegollström, Wångborg och Alnander ¹⁾ mig följa till kvarteret, där vi togo af hvarandra ett

¹⁾ Jag fick aldrig mera se denne min ömme och trogne vän. Han dog uti Carls-crona 1772 d. [5] Julii. Hela dess lefnad var en kädja af fat-

ömt afsked; hvarefter jag mot aftonen seglade med god vind öfver till *Bjärby*, såsom långt ginare och bekvämligare än att fara landvägen, öfver de många och svåra backar, till Skillinge. De täcka öar och holmar samt många ek-, bok och björklundar, som ännu omgifva staden, göra denna ortens belägenhet ganska ljuflig. Hos en hederlig och välmående bonde i Bjärby hvilade jag öfver natten.

D. 13 Maji.

Jag feck i dag ett ledsamt möte af ett båtsmans skjuts, som med sitt obehageliga skral gäfvö tillkänna sin ankomst; jag tviflar, att de gamles celevsma varit förfärligare. Det gjorde mig ondt att se dessa öfverdådige sällar med hugg och slag oförskämdt handtera sina skjutsbönder och hästar, utan att den medföljande officeren vågade något däremot att påminna.

Uti *Hoby* socken vistes mig vid vägen ett gammalt förfallet hedniskt offeraltare, kalladt *Hoby altare*; men *Runahall* i samma socken låg ur vägen för att nu kunna beses. (Cfr *Tuneld* p. 379.)

De många allestädes i orten befintelige grafvårdar och höga uppreste stenar, hvilka dock intet blifvit med runor tecknade, bära vitne om denna orts forna folkrikhet.

Blekingen är ett ganska täckt land; vägen emellan *Carls-crona* och *Carlshamn* äfven vacker nog, men icke kunde jag märka, att den var så ljuflig och behagelig att dess like ju icke på många ställen i Sverige finnes, hvilket likväl influtit uti ass. *Tunelds Geographie* p. 379.

Eftermiddagen anlände jag till *Carlshamn*, den täckaste och snyggaste af de småstäder, jag ännu sett. Jag gratulerar min hederlige vän, kongl. hofpred. *Stricker*, som nyligen här blifvit pastor, hälst om folket är lika behageligt som orten. *Hamnen* är väl intet mycket stor, men af en fördelaktig belägenhet. Torget är stort och vackert. Husen mäst af trä, men mycket snyggt bygde; dessutom märktes här en proprieté i allt, som eljest i våre städer är så sällsynt.

Under den lilla stund jag mig här uppehölt, hörde jag endast omtalas en stor process om ett betydande arf, som en ogift död köpman efter sig lemnat. Arfvingarne klandrade det gjorda

tigdom, sjukdom, motgång och förtryck. Huru obegripeligen handlar icke Gud ofta med sine käraste barn! Lönen var honom uti ett bättre lif förbehållen. Dess utgifna arbeten hedra dess minne; dess hjertas rätta värde var endast hans vänner bekant, som honom så mycket ömmare sakna och sörja.

testamentet, hvaröfver herrar advocater böra sig fägna, såsom det gäller någre tunnor guld.

Vid *Ysanne* kyrkoby vistes mig Signils bur och Habors ek, dem jag utan särdeles rörelse körde förbi, ehuru bedröfveligt min skjutsbonde omtalte desse olyckliges kärlek.

Sent på natten och därtill sömnig reste jag igenom *Sölfsborg*, så att jag ej mycket såg af denne, fordom i Harald Hildetands tid så ryktbara, nu förfallna lilla stad.

Uti *Jetteryd* hvilade jag det återstående af natten.

D. 14 Maji.

Jag var nu i Christianstads län, hvarest mitt första möte var gråt och klagan öfver den beklageliga boskapssjuka, som flere år och äfven nu i vår grasserat här i orten. Jag feck äfven här höra ett hiskeligt prof af människohjertats ondska. En bonde, som förlorat sina kreatur i den gångbara sjukan, misstuckte, att samma olycka ej träffat dess granne, som igenom aktsamhet och i tid brukade preservativer hade sluppit smittan; han hade sålunda tagit inälfvor ur sina störtade kreatur samt inkastat dem i sin grannes fåhus, hvarigenom alle dess kreatur sjuknat och dött. Sådant hade på flere ställen händt. Hvilka bedröfveliga exempel!

Helt oförmodeligen fick jag på ett militäriskt vis hålla mitt inträde uti *Christianstad*, såsom jag hant upp den delen af Dalregementet, som var hit commenderadt på fästningsarbete och just nu intågade.

(Innan jag hant till staden, lemnades *Ljungby* sätesgård till vänster, bekant för sitt trollhorn och pipa. Den stora sten, hvarunder dessa blifvit tagna, allmänt Maglesten kallad, står alldeles vid landsvägen. Ej älskare af trollsaker, går jag allt detta med tysthet förbi.)

Christianstad en för sin belägenhet och reguliera gator vacker stad. Den ligger vid floden Helgeå, som på trenne sidor omgifver staden. Vattnet stod ännu mycket högt, så att det betäckte alla ångar häromkring, så att staden tycktes vara ur vattnet upprunnen. Den är anlagd af kong Christian IV i Danmark år 1614, samt stadernes Åhus och Wä privilegier hit flyttade. Som staden aldrig brunnit, voro de här öfverallt brukelige korsvärkshusen mycket gamla; ja, här vistes mig hus, som blifvit flyttade från Åhus och Wä. Man ser här få stenhus. Kyrkan, om hvilken baron Härleman sagt, att den vore mera dristigt än regelbundet och konstlikmätigt bygd, var mycket ljus och vacker, men förfallen. De främsta pelare bestå af en hel sten

hvardera, de öfrige pelare af tvänne¹⁾. Altartaflan och predikstolen äro af svart marmor, med alabaster bilder beprydda. Predikstolen står midt för stora gången, vid ingången af choret och bortskymmer således prästen för altaret. Här såg man de ofanteligaste likbårar, men ock mycket granna, under hvilka 32 personer kunde bära, flere än som vanligt vis synas behöfvas att hjälpa ett stoft till jorden. Kyrkan är bygd i kors och täckt med blytak, som de fläste kyrkor här i Skåne.

För innevarande år funnos efter mantalslängden följande skattskrefne personer:

Uti Christianstad	1237
Nosaby by	66
Näsby	131
Åhus	299
	<hr/>
	1733

Ridderskap och adel:

I staden	56
Näsby	9
	<hr/>
	65

Gamle, bräcklige och genom hvarjehanda resolutioner befriade:

I staden	211
Nosaby	6
Näsby	15
Åhus	78
	<hr/>
	310
	375

Barn under 15 år:

I staden	482
Näsby	53
Nosaby	30
Åhus	147
	<hr/>
	712
	2820

Folknumern är sålunda	i staden	1986
	Åhus	524
	Näsby	208
	Nosaby	102
		<hr/>
		2820

Hr öfverinspectoren vid tullarne Arrhén, en höfflig och tjänstaktig man, som viste mig mycken vänskap, försäkrade, att handeln vore här i starkt aftagande. De vidlöftige tobaksplanter voro ock minskade.

Huset, där konung Stanislaus efter sin afresa från Pomern 1711 bott, visades mig för att upplifva hugkomsten af denne så utmärkt både lyckelige och olyckelige konung.

¹⁾ Af saxo quartzoso-spatoso.

Uti Tunelds Geographie p. m. 357 berättas, att frimurare här i staden låtit anlägga ett offentligt koppympningshus; sådant har dock alldeles ingen grund, utan har detta blifvit hr assessorn orätt berättadt. Ett sådant koppympningshus har här aldrig varit och frågades äfven nu förgäfves efter. Landshöfdingen Hamilton har väl låtit ympa kopporna på ett enda barn, men sådant skedde uti öfverinspector Arrhéns hus; och därvid stannade ock denna för vårt slägte så nyttiga uppfinning.

Hr öfversten vid fortification Hermansson täcktes sjelf visa mig de rundt omkring staden anlagde nya fästningsvärken. Belägenheten till fästningsvärk är här förträffelig, såsom staden på tre sidor inneslutes af vatten och endast på norra sidan kan af en fiende attackveras. På denna sidan är ock mästa arbetet nedlagdt, samt grafvar och vallar i godt stånd. Skada, att här, som annorstädes, arbetet så lamt angripes. Penningebristen gör, att så litet manskap årligen kan hitsändas, att de knappt hiuna mer än reparera hvad vintern öfver förfallit. Goda caserner äro uppbyggde samt höllos nu med att inredas. Att utpumpa vattnet i en af grafvarne nyttjades här den så kallade snäckan eller cochlea, som jag förut endast känt ur Vitruvius; men som härmed går mycket långsamt samt 16 karlar ständigt med dess vindande måste syslösättas, gjorde den ett stycke därifrån i gång varande pumpqvarnen, med segel drifven, fortare, vigare och bättre gagn. Staden skall på södra sidan utvidgas samt sedan rundt omkring af fästningsvärk inneslutas.

Fyra compagnier af Kronprinsens regemente lågo här i guarnison. Dessutom var här ett compagnie artillerie af 54 man under en capitaine Morath. Nu varande artillerie gården, midt för torget belägen, har fordom varit gref Ulfeldts stallgård. Uppsigten vid fästningsbyggnaden har hr öfverst Hermansson.

D. 15 Maji.

Jag reste i dag i sällskap med öfverinsp. Arrhén samt dess fru till Uddarp, $\frac{3}{4}$ mil från Christianstad. Hr capit. Hertel är däraf ägare. Under vägen gingo vi in i *Skepparslöf* kyrka (annex. till Åsum) i tanka att bivista gudstjänsten. Klockan var redan XI och ännu ingen präst ankommen. Jag feck här lära, att gudstjänst kan utan präst vid en församling förrättas; ty en ung student, som ändteligen kom, på apostlavis, ridande, gjorde allt samman, ända till att för altaret messa, som jag ment varit vigde präster förbehållet; annorstädes stå ovigde framför altaret. Vår unge predikant gjorde allt kort, om intet godt, med mycken öfvertygelse, som jag tyckte, om egen skicklighet.

I stället för håf gick klockaren här med en låda för att insamla collecten.

Bondfolkets klädedrägt var här åter olika med hvad jag förut i Blekingen observerat. De ogifte hade bart hufvud; just på Stockholms vis.

Hos vår hederlige värd på *Uddarp* blefvo vi till middagen ganska väl emottagne och undfägnade.

Uddarp äger en liten, men ganska stor fruktträdgård af de utvaldaste slag. I denna trädgård hörde jag första gång näktergalen. Det måtte varit mitt mindre läckra öras fel, att jag uti dess sång ej kunde igenkänna det oförlikneliga behag, som så mången kär poet beskrifvit. Dess sång har varit mig ljufligare i boken än nu i trädet. Trädgården lyste här af de täckaste blommor. En kostbar ek- och bokskog ökte denna gårdens värde, och hade ägaren, så om denna skog, som sine öfriga ägor, med mycken kostnad och besvär anlagt många och vackra stenmurar.

Under hemresan hade vi från de häromkring belägne höjder en admirabel utsigt, såsom Christianstad, Araslöf, Lillö med flere herregårdar på en gång öfverses. Af de i sista danska fejd här oppkastade vallar syntes ännu lemningar.

Förfallna korsvärkshus och usla tak var det enda, som viste sig i de byar jag i dag genomreste.

Bysten kallas en stor sten i hvarje by, dit alla byamännen samlas, då tecken i ett horn därtill gifves, för att rådslå om något till byens gemensamma bästa; stundom samlar man sig här för ej större angelägenhet än att med gemensam styrka tömma några kannor öl.

Hr Arrhén viste mig de här i orten så kallade sädesbaggar¹⁾, biskelige gäster i magazinerna, såsom de där till tusentals samlade inom kort tid uppåta all kärnan i säden. Ett litet kräk, för att tillfoga så stor skada!

Naddar kallas de 4 dagar för och de 4 dagar efter gamla Valborgsmessodagen; om de äro kalla, bådär sådant godt år. Vore det visst, kunde vi i år vänta oss ett bördigt år, såsom dessa dagar nu varit rätt kalla.

Vid återkomsten till staden uppvaktade jag hr general-lieutenanten, landshöfdingen baron Reinh. Joh. von Lingen, min fars forna sockenherre, som från gemen soldat tjänt sig upp till den hederspost han nu innehafver. Sådant är hedrande. Men som landshöfdinge troddes han här i orten hafva fått en syssla, hvartill han ägde bättre hjerta än tillräckelig insigt. Han

¹⁾ Curculio granarins, Faun. Svec. (Ed. 2) N:o 587. Cfr Vetensk. Acad. Handl. 1753 p. 159.

är en genom god och höflig man. Likaledes fru generalskan samt alla 3 fröknarna. Här lefves mycket hederligen och man kunde endast önska, att på landscancelliet tillginge lika ordentligen som vid bordet.

Jag träffade här 4 spelbord, alla på det sorgfälligaste sysslosatte att förspilla tid och pengar.

Under aftonmåltiden taltes om oekonomiska författningar till länets nytta; om milstolpar af sten, dem hr landshöfdingen här börjat låta sätta i stället för de gamle af trä; om pilträus plantering vid landsvägarne till ej mindre prydnad än gagn på denna skoglösa ort, hvarvid en vacker början redan var gjord vid vägarne omkring Christianstad.

||D. 16 Maji.

Jag hälsade nu på prosten i staden, hr professor Näsman, som, född i Norrland, varit pastor i America och efter hemkomsten därifrån fått detta pastorat, som han utan församlingens särdeles uppbyggelse och nöje sades äga. Det är en liten fet och tjock man, hvars ansigte bar vittne, att allmänna ryktet ej haft orätt, då det sagt, att han stundom tager sig öfverflödig förfriskning. Han var mot mig särdeles höflig och lemnade mig sin i Lund 1762 hållna synodaldisputation de Renovatione. En vidlöftig afhandling på hela 211 sidor i 4:o och iutyggar om mannens både lärdom och oredighet; af bägge delarna märkte jag ock prof under vårt samtal. Redan för 3 veckor sedan hade hr prosten haft den lyckan att blifva änkring, men dess fru stod ännu i huset obegravven, icke så mycket af kärlek till ett stoft, som i lifstiden ej kunnat vara honom särdeles angenämt, utan för att hafva tid att tillaga den stora begrafning, som i morgon skulle gå för sig. Den afledna professorskan var en född amerikanska och hade i sin lefnad ej utmärkt sig för annat än ett käckt supande, hvarmed hon ock fördärfvat sin man. Sin enda son hade profess. gifvit en miserabel uppfostran, så att han mera liknade en tjufpojke. En prästman åkte i dag omkring att bjuda till begrafningen och hade prestaf, en sed som jag annorstädes ej sett brukas af präster.

Hr generalen v. Lingen hade haft den godheten att bjuda mig till middag. Jag gick tidigt dit och träffade generalskan samt alla 3 fröknarna, hvar en sysslosatt vid sin knyppeldyna, som långt mera behagade mig än gårdagens spelbord. Det var den täckaste fabrik jag ännu sett. Utom dessa fröknars artiga och höfliga uppförande, bör jag ock till deras beröm och andras eftersyn anteckna, att de klädde sig med egna händers värk, och måste jag tillstå, att deras hemväfde rob de ronger voro rätt så

snygge som någon utlänsk grannlåt. Sedan vi spiset, ankom den fjerde hr generalens dotter, fru Odencrantz från Ö. Göthland, och lemnade mig angenäme hälsningar från hemorten.

Nu besågos å nyo fästningsvärken, där de i förgårs anlände 245 dalkarlar med drift och styrka arbetade.

Gråsparfvar berättades vara till den myckenhet i Skåne, att de uppåta mera säd, än tvänne regementen kunde födas med. Till deras utödande är ännu ingen författning tagen.

I hemvägen hälsade jag på provincial medicus hr doctor Stobæus. en munter och språksam man, som har sitt gifte från Strasburg. Äger mycken credit, men svär starkast å alla doctorer jag ännu känt.

Till aftonen spelades, snackades och souperades hos generalen. hvarifrån jag sent på natten hemgeck för att plocka hop mine småsaker till den i morgon bittida förestående afresan.

D. 17 Maji.

Från Christianstad afreste jag kl. 5 om morgonen för att så mycket tidigare hinna till Lund. Den hart vid staden belägne bryggan, öfver hvilken jag nu körde, är ganska lång och, som mig i staden blifvit berättadt, 748 alnar.

$\frac{1}{2}$ mil från staden ligger, på venstra sidan, Fischerströms stora tegelbruk, uppbygdt till fästningsvärkens behof; men då desse, med krigets början 1767, afstannade, stannade ock detta bruks rörelse; jag påminner mig hafva läst något om detta tegelbruk uti sistledne riksdags tidningar.

Vägen går genom Wä. som ännu visar rudera af en gammal stad.

Under det jag i Wram väntade på hästar, hälsade jag på den i samma by boende prosten loci, hr Joan Bolmstedt. den förflutne riksdagens så betydande riksdagsman. Meublerne, om ej annat, viste, att hr prosten varit vid riksdagen. Det förstås, att jag här här feck höra politiska discourser, hvarpå jag efter omständigheterna sökte svara. Dess fru är från Ö. Göthland, och en mycket skickelig mademoiselle dotter framsatte för mig en smakelig frukost. Hit kom nu en bonde, Nils Björnsson, den prosten försäkrade mig vara ägare af en tunna guld åtminstone. Jag tänkte straxt på Rabeners indelning af folk och viste en så rik man all erforderlig respect. Hästarna kommo, och jag reste. Ett stycke härifrån såg jag saltpettersjudare sysselsatte med sin kokning, som föll mig helt främmande på en så alldeles skoglös ort. Emellertid hade de godt förråd af ekar till ved framkörde. Männe saltpettersjudningen å denna ort intet mera skadar än gagnar? Jag frågar så i fåfvitsko.

På *Hörby* gästgifvaregård träffade jag en 94 åra gubbe, som ännu hade styrka att utdricka det stop öl han sig här köpt. Vid *Hurfva* kunde jag märka, det Lund ej var långt borta. Jag mötte här en professor; det var den qvicke juris professoren Colling, af hvars korta samtal jag hade mycket nöje.

Ehuru god tid jag reste från Christianstad, gjorde dock vanlig tröghet på gästgifvaregårdarne, att jag ej framkom till Lund förr än kl. 10. så att nu endast var tid öfrig att laga sig till sängs.

D. 18 Maji.

Jag var nu kommen till *Lund*, denna för sin ålder så rygtbara stad, hvars sumpiga belägenhet, krokuga och smutsiga gator samt dragfulla korsvärkshus äfven så litet behaga en resande, som dess många och stora trädgårdar om sommaren göra den till en behagelig och ljuflig ort. Mitt första göromål var att sörja för magen, och då man fägnat mig med den för en hungrig föga hugneliga tidning, att här vore ingen källare, intet värdshus i staden, där man för penningar kunde få mat, var ej annat råd öfrigt, än att hålla till godo reliquierna af min från Östergötland medhafda och tämmeligen sönderskakade matsäck. Allt smakar väl för en hungrog maga.

Härpå geck jag ut för att se mig om. Antingen är folket här mycket nyfiket eller måtte jag förefallit dem helt besvuerlig, såsom min lilla person ådrog sig många spectateurer i fönstren. Jag uppsökte först bibliothecarien Sommelius, med hvilken jag flere år haft brevexling, men först nu lärde personligen känna. Han är en vänlig, glädlig och tjänstaktig man samt väl bevandrad in philologicis. Med honom omgecks jag nästan dageligen, så länge jag var i Lund.

Af honom underrättade jag mig om den nu varande akademie staten, som består af följande herrar:

In facultate theologica:

Jonas Wåhlin, th. d., prof. prim. och domprost. Läser theol. moralem. Carl Jesper Benzeliuss, th. d. och prof. Läser nu histor. eccles. n. t. Gust. Ernest. a Bildstein ¹⁾, th. d. och prof. Läser theol. dogmat. Sven J. Munthe ²⁾, theol. prof. samt l. o. och gr. linguæ. profess. Läser prænotiones theolog.

In facultate juridica:

Lars Johan Colling, jur. patr. & rom. prof.

¹⁾ Dog 1769.

²⁾ Dog 1774 d. 29 aug.

In facultate medica:

Gustav. *Harmens*, m. d., med. & phys. exper. prof. samt academiens nuvarande rector.

Eberhard *Rosén*¹⁾, med. pract. prof.

In facultate philosophica:

Sven *Bring*²⁾, j. u. d., histor. prof.

Joh. *Nelander*, jur. nat. & mor. prof.

Lars *Laurel*, phil. theor. prof.

J. H. *Burmester*³⁾, eloqv. & poës. prof.

Eric Gust. *Lidbeck*, hist. nat. prof., director plantat. scan.

Claud. Bl. *Trozelius*, oconom. prof. et facultatis h. t. decanus.

Christian *Wollin*, m. d., m. r. & chem. prof.

Nicol. *Schenmark*, math. prof.

Gustav. *Sommelius*, prof. reg. & academiæ bibliothecarius. Bibliothecarien här vid academiën är skyldig att läsa publice på biblioteket lärdomshistorien. En sak som förtjänade efterföljd vid Upsala. Här sitter ock bibliothecarien uti faculteten samt examinerar candidater och præsiderar.

Adjuncti:

Petrus *Munck*, prost och kyrkoh. i Hellestad, Dahlby och Bonderup.

Nicol. *Hesslén*, p. & p. i Husie och V. Skräflinge.

Sam. *Cronander*⁴⁾, ph. mag. & juris adjunctus.

Laur. *Aretin*, med. doct. och adjunct.

Andr. Eil. *Barfoth*, prosector.

Petter Olof *Berghman*, ph. mag. och vice bibliothecarius.

Olof *Nenzelius*, observator astronomiæ & custos machinarum.

Samuel *Lemchen*, läser philos. moral.

Olaus *Hageman*⁵⁾, in humanioribus. Är präst.

Joh. Jac. *Hellman*, uti orient. språken. Läser hebræiskan efter biskop Engeströms methode.

Adjuncturen efter lector *Fröling* uti philos. theoret. är ledig.

Magistri docentes:

Erland Sam. *Bring*, jur. doc. & notar. consist. academ.

Thuro *Weidman*, hist. litt. doc. & aman. bibl.

Kilian N. *Stobæus*, uti historien.

Berenth *Munthe*, uti eloqv. och poësiën.

Magn. *Ålin*, v. d. m., uti oeconomien.

Jon. *Setterberg*, uti log. och metaphys.

And. Jah. *Retzius*, uti chemien och naturalhistorien.

Sam. *Heurlin*, uti mathematiken.

Artium cultiorum magistri:

Ifvar *Kraak*, språkmästare i franskan och engelskan.

Frid. *Kraus*, director musices.

Alexand. *Kastman*, ph. mag. & in arte apellea hodegeta.

Christoph. *Porath*, fäktmästare.

Joh. Petr. *Lindhé*, dansmästare.

¹⁾ Adlad 1773, kallad Rosenblad.

²⁾ Adlad med namn af Lagerbring.

³⁾ Död 1770 d. 15 novemb.

⁴⁾ Cronander blef sedan präst och lector i Wexiö.

⁵⁾ Hageman blef pastor i Småland 1773.

Lectionerne hade redan upphört i anseende till gradual-disputationer samt andra præparatorier till det förestående jubilæum.

Efter den afledne cancelleren, det af carolinska academien så högt förtjänade riksrådet, grefve Löwenhielm, hade consistorium först fallit på H:s kongl. höghet prins CARL samt hade äfven hopp att uti sin underdåniga ansökning om Dess beskydd vinna nådigt slut; men som detta sedermera, för vissa mellankommande hinder, ej kunde ske, blef nytt val hållet, då rösterna så deltes, att riksrådet baron Gust. Ad. Hiärne samt riksrådet grefve Jöran Gyllenstierna fingo därtill lika röster, då procancellarius med sin röst gjorde decisum för den förre, som således nu är academiens canceller¹⁾.

Jag hälsade nu på nya lectorem lincopensensem, adjuncten Fröling, som vid denna academie haft af ungdomen mycken credit samt troligen läst philosophiam theoreticam. Mäst alle nu i senare åren under prof. Laurel utkomne disputationer har adj. Fröling eller adj. Munck skrifvit.

Hos prof. Nelander, min mors cousin, gjorde jag nu en kort visite. Han är en mycket alfvarsam man; af vördigt och godt utseende. Han såg mig ut som han mediterade på sin predikan till pingstdagen; jag borde sålunda ej länge vara hinderlig.

Härfraån gick jag upp på academien, där hr prof. Laurel præsiderade för candid. Jonas Engstrand, OGoth. Ämnet var Observationes circa mundum optimum Leibnitzii. En kärf sak blef här ganska magert afhandlad af en mager både præses och respondents. Om jag vore hastig i mitt omdöme, skulle denna disputationsact ej gifva mig de bästa tankar om Lunds academie. Jag skyndade mig från denna mattande träta till att uppvakta hr biskop Engeström, som jag träffade i sin consistorii mine; han var ock värkeligen nyss därifrån hemkommen, så att vårt samtal blef mycket kort.

Eftermiddagen gick jag till hr doct. och domprosten Wählin, min fars gamle vän, som jag ock lärde känna vid sista riksdag. Det är en from och älskvärd man, vördad här vid academien ej mindre för sin grundeliga theologiska lärdom än uppbyggeliga väsende.

Genom biblioth. Sommelius gjorde jag äfven i dag en artig bekantskap uti fru Apelbergs hus, som egde två vackra och be-

¹⁾ Detta var äfven en partisak. Hattar voterade på Hiärne, Mössor röstade på Gyllenstierna. Engeströmska partiet var för den förstnämnde, Wähliniska däremot för den senare, och desse 2 partier dela consistorium.

skedeliga döttrar. Den äldsta var nu förlofvad med min gamle Upsala vän, hr borgmästar Widegren i Malmö. Här träffade jag ock hr adjuncten Munck, en genom qvick och snäll man. Honom gjorde jag sedan följa hem och tillbragte där det återstående af aftonen.

D. 19 Maji.

Besökte jag prof. Schenmark. Il a l'air sombre et rêveur. Han är en ganska skickelig mathematicus och har goda gåfvor att informera, men eljest mycket tyst och torr, ehuru berömd för en genom god och ärlig man. Vi talte om matematikens öden här vid academien, om observatorium och instrumentkammaren, hvilka senare han lofvade innan kort visa mig.

Från mathematicus besökte jag medicus, den för sin djupa lärdom och angenäma väsende förtjänste och älskade läraren hr prof. Rosén, bror till vår oförliknelige och kring hela Europa vördade svenske esculap, hr archiater Rosén von Rosenstein. Prof. Rosén är en alfvarsam man, men af ett behageligt utseende och intagande väsende. Jag fattade just kärlek till denna mannen, hvadan jag ock längre uppehölt honom, än jag tör hända bort. Vi talte mest om Upsala affairer, i synnerhet om sammanhanget af den till sina följder så bedröfveliga Julinsköldska bankrouten.

Härpå gick jag till doct. Bildstein, en mycket vänlig man, mera skröplig än åldrig; har i senare åren blifvit plågad af en besvärlig darrning eller rättare skakning i hufvud och händer, så att de utgöra ett perpetuum mobile och göra gubben svårighet att både äta och tala; är en liten man, med pipskägg, och den enda af hela staden, som äger denna gammaldags prydnaden. Gubben hade mycket osnaskigt hos sig, då han i unga dagar berättades hafva varit mycket snygg. Var eljest mycket kruserlig.

Till middagen var jag buden af prof. Benzelius, som jag i går förgäflves sökte. Son af vår store ärkebiskop Eric Benzelius, för hvilken jag bär en alldeles odödelig vördnad, hade han ärfd rättighet till min högaktning. Men han förtjänar det ock själf. Han lyser väl ej så mycket på lärdomens sida, men älskas och vördas af alla för sitt ärliga hjerta, otvungna och behagliga omgånge samt myckna höflighet. Han har rest och talar med behag. Dess fru, född Arnell, är ett fruntimmer af mycket vett och angenämt väsende; godhet lyser ur dess ögon. Prof. Benzelius sade sig nu söka Lexand, men utan hopp. Jag började tala om Benzeliska boksamlingen i Linköping, då hr doctorn yttrade sig, det han varit sinnad ändra det till Linköpings biblio-

thek gjorda testamente af de sal. ärkebiskopens manuscripter, hvaraf han nu är ägare, och det för den orsak, att han vid sin sista varelse i Linköping med harm sett sin sal. faders böcker ännu stå i största oreda samt manuscript här och där kring-spridda ligga vräkte i oordning. Där man sätter så litet värde på dylika saker, sade hr doctorn med mycket skäl, får man ej särdeles lust att ytterligare skänka något. Af kärlek till Linköpings bibliothek använde jag min hela talegåfva för att ändra ett så svårt beslut; tiden skall utvisa hvad värkan det haft. Benzeliska huset är ett af de artigaste i Lund.

Eftermiddagen geck jag till lundske filosofhen och svenske språkläraren (lika olycklig, som jag menar, i bägge desse saker) prof. Laurel. Man gjorde honom mycket orätt, om honom till-lades grundelig filosofisk kunskap, beledsagad med redig tale-gåfva. Han är allmänt känd för mycken svaghet i sin pro-fession, och sådant bör, androm till skräck, icke förtigas. Eljest var han mycket höflig och ingalunda elak man. Är för öfrigt en mycket nöjsam omgångsman.

Jag gjorde nu besök hos ett ålderstiget fruntimmer, gamla fru Nelander (professorns mor), som, ehuru 86 år gammal, ändå geck uppe och var någorlunda rörig; jag måste här undergå examen rigorosum om alla släktingar i Östergötthland; antingen jag dem kände eller ej, måste jag svara, om de lefde, hvidan ock hända kunnat, att jag i hast dödat någon släkting, som ännu torde lefva, och däremot gifvit lif åt någon längesedan död.

D. 20 Maji.

Jag fortsatte min i går började academiska curs för att lära känna denna academiens lärare. Jag började i dag med prof. Lidbeck, som jag träffade något opasslig. Han är en fri. munter och artig man. Här talte jag om trädgårdssaker, och det lilla jag lärt af botaniken kom mig nu väl till pass. Professorn viste mig ett illuminerad exemplar af Flora Danica, som han nyss fått från Köpenhamn.

Professor Munthe var nu i vägen. Det är en vacker, myc-ket polerad och lärd man. Vore ej prästdräkten, kunde man taga honom för ett cancellieråd, så alldeles poli var han. Viste mig särdeles höflighet. Vårt samtal var näst politiskt, och tänkte vi häruti mycket lika.

Härpå geck jag till prof. Harmens, en af academiens älte lärare och nu varande rector. Han bor ock uti det största hus i staden; det är af sten och märkvärdigt för det att konung Carl XII här residerade under sitt vistande i Lund. Trädgården är ganska stor, men förfallen; har förr varit den förnämste i

staden, äfvensom han är den störste. Men jag förglömmer nästan hr professorn sjelf, som äfven är en stor man, åtminstone till längden. Går mycket rak och har god talegåfva. Har gjort vidlöftiga resor.

Hr lifmedicus Wollin bor i grannskapet. Jag träffade honom i sin snygga trädgård. Han är en ung och behagelig man. Själf välmående, har han gjort ett rikt gifte med doctor Wåhlins äldsta dotter. Han berättades vara mycket betydande i consistorio. Vi discurerade mycket om Upsala, där hr lifmedicus studerat. Han sade mig, att prof. J. G. Wallerius, vid sitt afskedstagande, velat öfvertala honom att söka chemiska profession i Upsala.

Buden, spisade jag middag hos morbror Nelander, som nu var ledigare till sinnen än förra gången. Dess stora lärdom är allmänt bekant, och ehuru alfvarsam, tröttnar man dock ingalunda vid dess samtal, som är grundeligt och stundom beledsgadt med en leende mine. Han beskref mig biskop Rydelii snille, hjerta och förtjänster af Lunds academie, som allt vitnade om deune oförliknelige biskopens älskvärda egenskaper. Här lärde jag känna flere cousiner af bägge könen, Nelandrar, Barfothar, Langvagen och kan hända flere, som jag nu ej mins.

Härfifrån gick jag på academiens bibliothek. där jag satt möte med bibliothecarien Sommelius, som först i år tillträdde deuna för en lärd man så angenäma syssla. Jag förbehöll mig, att flere gånger här göra besök, såsom jag nu endast haut generelt öfverse denna samling.

Jag gjorde sedan prof. Trozelius besök. Han hölt lection för mig om alla Lunds intriguer och lärde mig känna patres på den sidan, som vetter åt consistorii bordet. Jag kunde här få anledning till mång rolig anmärkning; men som han ej sade mig det i tanka, att det skulle uppskrifvas, måste det tjäna mig till enskilt andakt och uppbyggelse. Silendo nemo peccat, loquendo persæpe. Förföljd och föraktad af alla, är prof. Trozelius lika munter och arbetsam, under mäst tryckande omsorger, såsom han ännu ej njuter minsta lön på stat. Han har väl survivance på prof. Harmens' lön, men ofta svälter man själf förr till döds, innan man hinna vänta lifvet ur en annan. Prof. Trozelius är ganska fattig; förtjäna då icke dess många i hast hopradsade disputationer någon ursäkt, då han nödgas disputera för brödfödan? Mig ömmade rätt mycket dess omständigheter, äfven som jag förundrade mig öfver dess munterhet under allt detta. Han är en ganska uppriktig och förtrolig man, men som han är det lika mot alla, har detta varit orsaken till den allmänna misscredit han här råkat uti. Hvad mig stötte var

den elaka vana han fått att svärja, och det öfverflödigare än väl anstår en professor, minst en prästman och kongl. hofpredikant.

Det återstår ännu att i dag besöka prof. Burmester, och denna, ehuru ringa, möda hade väl kunnat besparas. Han var väl den jag minst af alla tyckte om. Professor i våltaligheten, kunde jag ändå knappt förmå honom att entrera i någon discours. Jag måste sålunda lära känna honom af andras berättelser. De innehöllo, att han studerat naturalhistorien och i synnerhet oeconomien, men som han ändteligen ville blifva professor och eloqv. et poës. profession först blef ledig, sökte och feck han den till sin och vetenskapens gemensamma olycka. Hur illa är icke sådant gjordt! Eljest är han en bemedlad man, så att han synes följt Jordani Bruni bekanta sats: *Primum ditari oportet, postea philosophari*. Det kan så vara.

I hemvägen gick jag in på boktryckeriet, som har släta stylar, men är rikt på tryckfel i alla här utkommande arbeten. Två pressar voro i gång, och var det en gradualdisputation, som nu därunder svettades. Ehuru futtigt trycket är, var det dock dyrare än i Upsala ¹⁾.

Jag har glömt ofvanföre anteckna, att jag förmiddagen en stund afhörde en disputationsact under prof. Collings præsidio: *De differentia legum fundamentalium*. Prof. Colling talar latin med en lätthet och färdighet, som är sällsynt hos en juris professor. Det var just ett nöje att höra honom præsidera.

D. 21 Maji.

Användes på denna Dagbok, såsom jag ingenting hade inskrifvit sedan afresan från Linköping, och alla plånböckerne nu vore fullskrifne.

Eftermiddagen hade jag besök af prof. Schenmark, adjunct Munck och lector Fröling.

Man berättade mig, att främmande pläga få utslag, då de tvätta sig i det här befintliga vattnet, och att sådant förekommes, då man däruti lägger litet salt.

All handel i Skåne består nästan af lurendragerie, hvadan här ock är godt köp på åtskillige varor. En aln godt svart kläde såldes till 19 dal. kpmt. 1 skålp. fint socker kostade 1 dal. 22 sk. kpmt. Man räknar här eljest silfvernämnt.

D. 22 Maji. Pingstdagen.

Uti domkyrkan afhörde jag domprosten Wåhlin, som gjorde en grundelig predikan: Om nödvändigheten och möjligheten

¹⁾ Vanligt vis uppläggas här af hvarje disputation 350 exemplar.

att hålla Guds bud. Lunds ryktbara domkyrka är mera omtalt, än den är vacker. Den är mycket mörk. Örgelverket står midt i kyrkan, just öfver altaret och afstänger kyrkan från det öfver kraftskyrkan belägna munkchoret. Allt ser här munklikt ut. Altaret sägs vara dyrbart; predikstolen, af alabaster och svart marmor, är nu gammalmodig och mera kostbar än vacker. Allt hvad om denna kyrkas öden och antiquiteter kan sägas, har den arbetsamme prof. Sommelius anfört uti en 1755 utgifven disputation: *De Templo Cathedrali Lundensi*.

Jag spisade middag hos hr doctor Wählin, dit en myckenhet fremmande voro budne, och jag sålunda förvärfvade mig en hel hop bekantskaper. Här voro 3 ogifte, men giftvuxne döttrar, ganska väl uppfostrade. Lifmedicus Wollin var här ock; vi blefvo nu mycket förtrogne.

Jag hade ännu ej träffat prof. Bring, som varit på landet utrest. Jag träffade honom nu hemma och fant, att ryktet ej sagt för mycket om denne hedersmannen. Il me charma par sa politesse et son affabilité! Han är onekeligen carolinæ lumen academïæ. Man bör ej af utsigten lära känna en Bring; han har ej särdeles anseende; dess eldiga ögon är det enda, som i detta afseendet förräder dess eldiga genie. Hos denna mannen är den grundeligaste lärdom förenad med de behageligaste omgångsgåfvor. Han är mycket språksam och kryddar allt sitt tal med ett angenämt satiriskt, salt. Rik på lyckliga infall, tror man sig tala med en Ihre. Skrattar mycket, men allt med behag. Han har aldrig gjort någon utlänsk resa, men känner Europa bättre än mången, som gjort de vidlöftigaste resor; han tjänar till ett säkert bevis, att man äfven utan resor kan blifva en stor man. Jag träffade honom nu i sällskap med sin dotter och några andre fruntimmer, så att samtalet ej denna gång kunde blifva om lärda saker.

Glad öfver att hafva lärt känna en Bring, lemnade jag denna behagelige mannen, för att, efter löfte, göra mitt förra fruntimmerssällskap följe på en promenad. Vägen togs till Lunda-Gården; så kallas academiégården, anlagd af baron Hårleman frammanför academien. Den är stängd med en hög mur och af 3 vackra järnportar i gallerverk. Vi hafva häröfver en i koppar stucken och tryckt ritning. Här går man i sköna alléer af castanie-, valnöt- med flere slags träd; men hvad i dag gjorde denna gård ännu skönare var stadsens fruntimmer, som, hitlockade af det sköna vädret, nästan mangrant voro här församlade. Uti denna behagelige samling voro åtskilliga vackra ansigten, men alla utmärkte sig med ett artigt, lefvande och muntert skämt. Allt var okonstladt, och jag tyckte mig hos

denna täcka hop blifva varse en hos könet sällsynt enighet. Stockholm undantaget, lär ingen stad i Sverige vara, som äger så godt förråd på ungdom af fruntimmer som Lund. Jag räknade nu på en gång 30 ogifta fruntimmer; och att jag ej må misstänkas för underslef, vill jag dem här anförä, som jag i hast kunde dem immatrikulera, till bevis, att jag äfven varit en elegans formarum spectator, som Terentius säger. Se här en rulla på Lunds skönheter! 3 mamseller Wählin, 2 Nelander, 2 Junbeck, 2 Engeström, 2 Benzeliuss, 3 Harmens, 3 Rosén, 3 Bring, 1 Ek, 2 Apelberg, 3 Langvagen, 1 Nehrman, 1 Munthe, 1 Helt ¹⁾, 1 Abelin, 1 Silfversparre ²⁾. Desse äro mäst alle af academi-staten eller i deras hus. Uti så angenämt och muntert sällskap kunde man ej ledsna. Efter någre timmars sammanvaro, skingrades sällskapet, och jag följde mina fruntimmer hem, stannandes äfven till aftonmåltiden qvar hos domprosten Wählin.

D. 23 Maji.

Spisade jag hos prof. Benzeliuss. Han äger den vackraste och ordenteligaste trädgård i staden, den han sjelf anlagt; häckar och träd äro allt af honom uppdragne; här går han och roar sig. Eftermiddagen tillbragtes med spaserande och sqvaler i prof. Harmens' trädgård och Lunnagård. I dag hade jag första gång, efter bortresan, bref hemifrån min far och bror Alf.

D. 24 Maji.

Middagen var jag buden till prof. Lidbeck. Dess fru är från Östergöthland och dotter af prosten Grape, som förledit är så olyckligt ändade sitt lif.

Eftermiddagen besågs observatorium, som är byggt ofvan på academiens ³⁾. Prof. Schenmark och observatorn Nenzeliuss viste mig den höfligheten att göra mig hit sällskap. Observatorium var slätt försedt med instrumenter, hvilka alla tillhörde antingen professorn eller observatorn. En stor obeqvämhet för observatorn är, att han ej kan här bo, utan måste hyra sig rum

¹⁾ Förlofvad med prof. Sommelius.

²⁾ Förlofvad med prof. Schenmark.

³⁾ Det skedde 1753. Taket därpå är flatt och med starka järngaller försedt, att vid vissa tillfällen äfven där observationer kunna göras. Innan observatorium byggdes, hade Quensel och Menlös gjort observationerne hemma, så godt de kunnat. Prof. Schenmark var förste observator på stat. Efter honom blef mag. Nenzeliuss 1764, men är tillika custos machinarum, såsom sjelf mycket händig med mekaniske arbeten.

i staden. Utsigten är förträffelig, och kunde jag helt väl observera Köpenhamn samt de vid broen liggande skepp.

Instrumentkammaren (cfr infra p. 286), afskrankad från auditorium physicum, var uti godt stånd och med en stor myckenhet instrumenter försedd. Här var den så alfvarsamme prof. Schenmark rätt pratsam, ej räknandes för möda att beskrifva de förnämste machiners nytta m. m. Han talte nu i sin sak och talte med smak.

Härpå gick jag till min älskade prof. Bring, som var lika angenäm, lika behaglig nu, som förra gången. Han förde mig nu uti sitt bibliotheck, som, ehuru ej mycket stort, dock bestod af de utvaldaste böcker in historicis. Han visade mig åtskillige vackra manuscripter, däribland de förnämste voro: 1. Hirdskraa i fol. väl behållet. 2. Svenska Rimchrönikan 4:o. 3. En gammal Svensk Förklaring öfwer Evangelierne m. m. Det är ur denne siste codex, som hr professorn uti sine Historiske Samlingar utgifvit *Legenda Sæ Brigittæ*¹⁾. Bland rara böcker, jag här såg, voro: 1. *Officia Propria s. Patronorum Regni Sveciæ. Coloniæ Agrippinæ. 1702. 8:o.* (Första edition häraf är i 4:o tryckt i Antwerpen 1651 och finnes i Linköpings bibliotheck.) 2. *Knytlingsagan* fol., hvaraf endast blifvit tryckt till och med p. 232²⁾. 3. *Lettre au Chevalier Jacob Banks*³⁾, contre le pouvoir absolu et l'obeissance passive. Traduite de l'Anglois, à Cologne. 1711. 8:o pag. 69. Auctor skrifver häftigt mot enväldet och skonar intet konung Carl XI. Är mycket obillig mot svenska prästerskapet, om hvilket han p. 60 säger: «que le Clergé n'est pas des plus savants, et qu'il n'est guère instruit des Disputes sur la Religion». Hr professorn berättade, att en häradshöfding Gustaf Ehrencrona länge arbetat på ett svenskt lexicon, skolandes denne herrrens efterlemnade vidlöftige samlingar ännu förvaras hos dess måg, en Carsell, vid Jönköping boende.

Slutligen skänkte hr professorn mig ett exemplar af det sköna tal han hållit vid H:s kongl. Höghets. prints Gustafs varelse i Lund, 1766. Det innehåller en kort, men behagelig *historiam academïæ lundensis*. Här var jag in på sena aftonen.

¹⁾ Uti 3 Del p. 70—104.

²⁾ Uti hofrådet Suhms bibliotheck i Köpenhamn såg jag ett exemplar, som bestod af 268 sid.

³⁾ *Svedois de naissance, mais naturalisé Anglois, et Membre du Parlement . . . Touchant la Doctrine avancée dans l'Adresse de la Ville de Minehead, en Somersetshire, et qui établie par un certain Parlement libre de Suède, rédnisut a l'Esclavage tout ce Royaume-là.* Om denne *Bank*, som med greve Gyllenborg blef i London arresterad, se Nordbergs Carl XII Historia. T. 2 p. 612.

D. 25 Maji.

Sedan jag bivistat gudstjänsten, tillbragte jag eftermiddagen med spaserande uti orangeriet och academiska trädgården. Det förra är af början skänkt af fru grefvinnan Piper; den senare har prof. Lidbeck hederligen satt i stånd. Här träffade jag mamsellerne Wählin, dem jag ledsagade hem och så stannade qvar till aftonen. De spelte artigt på claver och roade därmed både sig och andra. Jag talte med doctor Wählin om våre theologer; både han och andre här i Lund hysa mycken hög tanka om afledne doct. Nils Wallerius i Upsala. Jag sade, att jag alltid ansett honom för större philosoph än theolog.

D. 26 Maji.

I dag rägnade hela dagen; man låg sålunda inne och läste; men aftonen tillbragtes hos morbror Nelander.

D. 27 Maji.

Jag underrättade mig i dag om den lärda coursen i Lund. Ett collegium betales med 18 dal. Præsidium kostar 90 à 120 dal., men Bring och Nelander få 150 dal. Candidatexamen kostar 150 dal., och omkostningarne vid förestående promotion kosta hvarje candidat 162 dal., allt kpmt. Man har ändå lagerkransen för bättre köp här än i Upsala, och Gud vet, om den icke ändå är väl betald! Jag har här ofvanföre talt om professorerne; jag bör ock nämna några ord om de studerande. Deras antal är ringa. Denna termin äro . . . i staden; och in alles skola de utgå . . . De äro ej bullersamme; icke heller så fåfängelige som i Upsala, hvartill de ock hafva mindre tillfälle, såsom här ej finnes hvarken källare eller caffèhus. Jag hörde ej heller klagas öfver sedernas fördärf. Studenterne sågo mig nästan för mycket krypande ut; jag ville hafva dem litet muntrare. Med kandidat-examina har i synnerhet denna termin gått något slarfvigt till. Ofta hafva ej mer än 3 à 4 professorer varit tillstädes, samt usle kråk blifvit approberade. Men sådant händer kanske allestädes.

Så länge en Wählin, en Munthe, en Rosén, en Bring och en Nelander lefva, kan Lunds academie ej förfalla.

Bland docentes var ingen af särdeles namn. Ett stort hinder för vetenskaperna anser jag det vara, att här ej finnes någon boklåda. Professores handla på Köpenhamn; scilicet, om och då någon handlar.

Eftermiddagen hade jag besök af biblioth. Sommelius och prof. Colling, som jag åtskillige gånger förgäfves sökt.

Sedan gjorde jag vice bibliotekarien Berghman besök. Han är adelsman. Det första jag hörde var klagomål öfver liden oförrätt genom biblioth. Sommeli befordran efter Corylander, då likväl Berghman tjänt öfver 20 år vid biblioteket. Man bör ej undra, om han var missnöjd, som nu ej mera såg för sig någon utväg till ytterligare befordran. Oförnekeligit är dock, att sysslan väl besattes genom Sommeli befordran. Berghman skylde riksrådet Löwenhielm för hela spelet och beklagade dess tidiga död, för den orsaken, att han ej feck tid att på honom hämnas, som han ämnat. Emellertid tröstade han sig med ständernes nästa sammankomst och samlade nu sina klagomål, dem han då vill låta trycka med behörige noter illustrerade. Sådant må kallas ett flebile beneficium. Vi talte ock om Lunds bibliothek, som hr Berghman väl kände och på så lång tid väl kunnat hinna lära sig. Han sade sig samlat till en Catalog. libr. rariorum bibliothecæ lundensis, försäkrandes, att här voro flere rara böcker, än man borde vänta uti en ej större samling. Likaledes sade han sig arbetat på en Catalog. librorum sæculo typographico impressorum och uti detta bibliotek finnas, som skola utgöra ett antal af 100. Under det samtal jag nu med hr v. bibliotekarien haft, fant jag honom ingalunda sådan som jag förut i staden hört honom beskrifvas. Man torde göra honom orätt; dessutom är ej underligt, om en, hvilkom all ting går emot, blir litet besynnerlig.

Man hade i dag fått konungens bref om dem, som vid förestående jubelfest skola blifva doctores theologiæ et juris. De äro följande, efter den ordning de uti brefvet stå uppräknade: theologiæ doctorer: 1. biskop Forsenius, 2. öfverhofpred. Montelius, 3. prof. Munthe, 4. prof. Clewberg, 5. prof. Hesselgren, 6. prof. Kalm, 7. past. Wilcke, 8. prost. Werander, 9. dompr. Herweghr, 10. prost. Åke Engeström, 11. lector Knös, 12. prost. Lagerman, 13. lector Sparschuch, 14. prost. Luth, 15. lector Rogberg¹⁾. Juris doctorer: 1. assessor Corin²⁾, 2. profess. Colling, 3. räntm. Ek, 4. häradsh. v. Engeström, 5. häradsh. v. Otter, 6. borgm. Borup, 7. borgm. Widegren, 8. adj. Chronander.

Jag hälsade äfven på acad. secreteraren Stobæus, en höflig man. Dess på bordet liggande pappershögar gäfvö mig en tyst påminnelse att ej med långt besök hindra deras expeditioner.

En behagelig afton inviterade mig att på Lunds gamle för-

¹⁾ Genom ett senare bref blef äfven prof. Trozelius utnämnd; och ett annu senare ankommet tillade prof. Nelander och prosten Thomæus.

²⁾ Afsade sig, hvilket äfven åtskillige andre hofrättsherrar, som varit föreslagne, förut gjort.

fallne vallar göra en promenade. Jag träffade nu åtskillige bekanta, hvars sällskap gjorde mig tiden både kort och angenäm.

D. 28 Maji.

I morgonstunden täcktes prof. C. J. Benzeliuss hedra mig med ett kärt besök. Vi talte mycket om dess salige faders manuscripter, som han lofvade låta mig se. Sedan föll talet på tolerantia religionum, hvarvid hr doctorn yttrade vackra tankar. Han sade sig mäst härtill vara bragt af de många gudfruktige personer han lärt känna bland andre religionsförvandter. Formey i Berlin räknade hr doctorn bland sine favoritauctorer. Hans stil är ock ganska behagelig. Sedan talte vi om Engeland, der hr doctorn sig uti två år uppehållit. Han rådde mig taga kvarter hos någon bokförare i London, i anseende till deras kostbara boklådor, som ofta öfverträffa allmänna boksamlingar.

Jag hade i dag fått lof att bese academiens myntcabinett, som står hemma hos prof. Bring och under dess uppsigt. Hr professorn hade för mig den godheten att i tre runda timmar det med mig genomgå. Myntcabinettet är af början köpt af arch. K. Stobæi enka, på det sättet att hon i sin lifstid skulle af academien årligen få 600 dal. kpmt, och som hon s. å. dödde som köpet skedde, feck academien detta cabinet för nämnda summa. Sedan har det genom gåfvor blifvit ökt. Skåpet är för litet, så att mynten ej kunnat blifva tillbörligen rangerade. Samlingen är väl ej så stor, dock påstod hr professorn, att häribland äro några, som på intet annat ställe finnas, nämligen några numi lundenses¹⁾ med flere. Här voro ock några hundra romerske mynt.

Bland svenske mynt, jag här såg, förtjäna följande antecknas: En ducat, slagen i Pommern 1697 med inskription: Et Regit & Tegit Pomeraniam suam; kong Carl XI bröstbild härpå är honom alldeles olik, ej heller lik dess bild på de öfrige mynten, utan liknar då varande general gouverneuren i Pommern, grefve Nils Bielke.

Pommerske 8 Gute Groschen stycke 1760, där man på vår nu varande konungs bild satt en ofantelig och oformlig näsa.

Medaillen slagen öfver stormens afslagnings för Köpenhamn d. 11 febr. 1659; är i sjelfva Danne-mark sällsynt.

En hop penningar vid Kivik (ett gammalt fiskläge i Skåne. cfr Tuneld p. m. 361. Männe ej så kalladt af finska ordet kivi, sten? Åtminstone är stället mycket stenigt) funne, vistas äfven:

¹⁾ Desse hafva konungens bild på ena sidan och ärkebiskopens på den andra. Af de i Lund slagne mynt tog kongen 2, och bispnen 1.

man kan ej veta af hvad slag de äro, de finnas där till myckenhet.

Hr professorn har öfver denna myntsamling upprättat en catalog, den han framdeles torde göra allmän.

Eftermiddagen hälsade jag på mag. doc. Retzius, som arbetar flitigt uti naturalhistorien och chemien. Han viste mig ett sitt manuscript, som han i sommar ärnar trycka under följande titul: *Historiæ naturalis Scanix specimen primum, sistens floram Scanicam*, hvarpå han i flere år sorgfälligt arbetat. Likaledes har han i manuscript utarbetat: 1. *Compendium institutionum pharmaceuticarum*. 2. En *commentarius* öfver den förra, på svenska. 3. *Terminologia zoologica*. Han ägde ock tvänne sin sal. faders doct. Nils Retzii manuscripter: 1. Åby brunns beskrifning samt 2. *Fossilia montis Baldri*, 1749.

Mot aftonen gick jag till prof. Nelander, med hvilken jag gick och pratade uti dess täcka trädgård, under det göken förnöjde våra öron. Professorn berättade mig omständeligen förloppet af morbror Andr. Rydelii olycka vid riksdagen 1743; han bodde i nästa kammare med honom, visste därför så mycket bättre sammanhanget. Tänkesätten voro, som man vet, delte angående successionen: somlige åstundade en dansk prins, andre en holstensk, andre åter en zweybrückisk. Af den sista tankan var bland andra secret. Sahlstedt, som, ehuru han ej hade med riksdagen att göra, dock skref ett memorial i denna sak, hvilket han genom tvänne bönder, som det underskrefvo, lät i bondeståndet ingifva. Detta memorial hade han låtit Rydelius genomse såsom af samma tänkesätt. Olof Håkansson, ståndets taleman, gick med memorialet till secreta utskottet, sedan han med lock och pock fått veta concepisten. Sahlstedt oppkallas; frågas, om någon sett detta papper mera? Sv.: secr. Rydelius. Han fordras äfven opp; sättes i hårdaste häkte, dess papper genomsökes; såsom cancelliekarl, hade han mycket af de under riksdagen i manuscripter kringlöpande papper, hvilka allt ökte misstanken; man fant här den så kallade engelske instruction; Rydelius var dessutom grefve Gyllenborgs handsecreter. Han ägde ganska många vänner för sin arrestering; men få vågade sedan något tala till dess försvar; öfverste Lagerkrantz utmärkte sig i synnerhet härvid, hvars memorial till adeln för Rydelius är ganska märkvärdigt.

D. 29 Maji. Söndag.

Jag hörde en landssed i dag, som är obekant uppåt landet. Brudgum och brud, som någon dag i veckan blifvit vigde, få sedan ej gå ut i staden, törr än de söndagen därpå blifvit. som

här säges, kyrkotagne, det är, varit i kyrkan, dit någre af bägges släktingar dem då följer. Borgm. Widegren, som fredagen ståt brudgumme med madem. Apelberg, blefvo i dag kyrkotagne. De hade ock bestått musique i kyrkan i dag.

Middag spisades hos prof. Nelander.

Sedan hälsade jag på borgmästaren här i Lund, Borup, en käck och hurtig man. Riksdagssaker voro mäst våre taleämnen. Sedan gjorde jag lifmedicus Wollin visite; här träffades min aimable professor Bring; bland annat taltes om bibliotekers öden, huru de skingras och ofta förolyckas. Riksrådet Reuterholm ¹⁾ hade haft kostbara samlingar af otryckte handlingar i svenske historien (dem professor Bring en gång sett), men sedermera uppbrunnit på dess gård i Finland. Likaledes hade revisionssecret. Nehrman Ehrenstråle haft en skön samling historiske manuscripter, i synnerhet en myckenhet pärmebref; han hade den försigtigheten att lägga desse, tillika med dess egne handskrifter i sv. lagfarenheten, uti en särskilt kista, hvarje gång han reste bort, med antydan till folket, att i fall olycka med eldsvåda skulle hända, då först rädda den kistan; men huru otillräckelig är icke all mänsklig försigtighet? Då han en gång var bortrest, slår åskan ned i gården ²⁾, och hvad värst var, just i denna kistan, som således ej kunde räddas. Prof. Bring sade, att det var en stor förlust.

En del af aftonen tillbragtes på Lunnagård, där det vanliga fruntimmerssällskapet träffades. Här råkade jag den oförlikneligen qvicke och lärde adjuncten, prosten Munck, som följde mig hem, och pratade vi långt in på natten i allehanda ämnen.

Han skall framställa theologiska frågan vid förestående doctorspromotion och hade i går projecterat för faculteten följande frågor att välja af: 1. An ex præsenti studii theologicæ statu de futuris theologiæ judicari possit incrementis? 2. An Scripturæ S. convenienter statuatur, Christum passum fuisse mortem spirituale? 3. An recte dicatur, mortem corporalem esse poenam peccati?

Af de p. 281 antecknade doctorscandidater hade konungen utnämnt Werander, Luth och Rogberg, utan att de af theologiska faculteten voro uppförde på det afsände förslaget. Faculteten hade utom de 12 nämnde uppgifvit följande herrar att välja af: 1. kongl. öfverhofpred. Rosén, 2. prof. Nelander, 3. prof. Troze-

¹⁾ Denna samling uti sv. historien och lagfarenheten var gjord af sal. landshöfd. bar. Reuterholm och tillföll sedan riksrådet, men förlorades genom våld, som öfvergick hans gård Swedja i Finland 1758.

²⁾ Det skedde på Säby gård i Småland 1752.

lius, 4. prof. Amnell, 5. prof. Kinmark, 6. prof. Ross, 7. prost. Östman, 8. prost. Schenberg, 9. prost. Ugla, 10. prost. Högström, 11. prost. Wikman, 12. prost. Tegman, 13. dompr. Fortelius¹⁾ och ändteligen 14., på hans kongl. höghets recommendation, öfverhofpred. Montelius.

Man misstuckte här ganska mycket, och det med skäl, att en så gammal, lärd och förtjänt lärare som prof. Nelander, som gjort academien så mycken heder, skulle blifva förbigången vid academiens eget jubileum. Det är ju ängsligt, att partiandan skall blanda sig i allt!

D. 30 Maji.

I dag gjorde jag prof. Colling besök. Han är en beläsen, mycket qvick och språksam man; men torftighet har tvingat honom att blifva snål, såsom han ännu tjänar utan lön, den Ehrenstråle uppbär.

Jag besökte ock theol. adj. och prosten Hesslén, en liten genom artig omgångsman. Hos honom såg jag en bok, den jag näppeligen förestälde mig träffa hos en präst. Det var Voltaires...

Middag spisades hos biskop Engeström, som nu var helt munter och vid ledigt sinne. Biskopinnan berömmes för mycket vett och beläsenhet. Fröknarne voro mer artiga än vackra. Hr biskopen spelar nu, vid lediga stunder, gärna både kort och brädspel.

Jag hörde här magisterfrågan till förestående promotion: An litterarum scientiarumque cultura, nullis circumscripta limitibus, reipublicæ sit proficua?

Prof. Burmester har åtagit sig att parentera öfver riksrådet grefve Löwenhielm, samt prof. Colling att med ett tal lyckönska novum cancellarium Hjärne.

Löningsstaten här vid academien är följande: Professores njuta i lön 300 t:r säd, hälften råg och korn. Theologi hafva pastorater; och komma tvänne philosophi att också få pastorater. En är redan därmed försedd. De öfrige hafva præbendehemman. Bibliothekarien har 150 t:r säd samt 460 dal. smt i pengar. V. bibliotekarien har 60 t:r korn. Theologiæ adjuncterne hafva pastorater samt 160 dal. smt hvardera. Philosophiæ adjuncterne hafva endast 150 dal. smt²⁾.

Då jag mot afton gick ut att promenera samt hvilade uti en lerhydda, feck jag höra ett nytt prof af vantrons värkan på människor; här söngo en myckenhet syrsor, jag frågade på hvad sätt de bäst kunde afskaffas? Mannen häpuade för min fråga

¹⁾ Han dog, innan utnämmandet skedde.

²⁾ Genom tillökning hafva de nu 300 dal. smt.

och försäkrade, att han ej åstundade blifva af med desse sine väggmusicanter; ty man ansåge här för särdeles lyckeligit, när syrsor behaga sig hos någon inqvartera. Huru lätt, tänkte jag, kan man icke blifva lyckelig! Och består intet vår mästa lycka i inbildningen?

D. 31 Maji.

Hr biskopen hade till i dag utlyst visitation uti domkyrkoförsamlingen. Sådant sades här vara ovant; såsom aldrig förr händt, utan troddes det vara gjordt par pique mot domprosten Wählin. Emellertid infant jag mig i tanka att få höra något tal af biskopen, men jag blef bedragen. Sedan mag. Barohn hållit en kort och drägelig predikan öfver 1 Pet. 3: 15, började bispnen examen, som han ensam förrättade. Han hade många lustiga frågor.

Jag besåg i dag laboratorium chymicum, som nyligen blifvit färdigt. Det är ganska rymligt och af bättre inrättning samt långt större än i Upsala. Det intager hela nedra våningen. Ofvanpå är capellsal samt bokauktionskammare. En magister docens är här auctionist.

Middag spisades hos min aimable prof. Bring, dit jag med några andre främmande var buden samt tillbragte hela återstående dagen uti det angenämaste sällskap.

D. 1 Junii.

Besåg å nyo instrument- eller machinekammaren (supra p. 279). Första början till physicaliska machiner vid academien i Lund gjorde sal. prof. Menlös, hvilken 1732 gjorde hos konungen det löfte, att om han finge den då lediga matheseos professoren, ville han till academien skänka den af capit. mech. Triewald ifrån Engeland inskaffade apparatus physicus, hvilken Menlös af Triewald sig tillhandlat. Machinernes antal gick redan då till 300; ehuru en del af dem blifvit defecte till Menlös aflemnade; de hafva sedermera på academiens bekostnad blifvit kompletterade och med nya förökte. Man ville här ändteligen inbilla mig, att Otto Guerikes luftpump, dess egen nemligen, som han sjelf i Magdeburg nyttjat, var den man mig viste. Figuren liknade alldeles den som finnes i dess verk, men sådant hindrar intet, att ju flere kunnat vara gjorde efter en figur. Modell af Polbems uppfordringsmachine framtogs samt Leupolds luftpump, att genom en metalleylinder både condensera och rarifiera luften etc.

Jag feck i dag tillfälle att genomgå biskop Engeströms bibliothek, som tycktes utgöra något öfver 2000 band. Det innehåller

mest philologica och theologica. Är till större delen köpt efter dess svärfader, hr ärkebisk. Jacob Benzelius, för 5000 dal. smt. Dock hade ärkeb. Henric Benzelius behållit för sig en god del af de raraste böcker. Här voro goda bibeleditioner samt det rara Roberti Stephani Nov. Test. 1546 in 12., O Mirificam kalladt. Jag hade ej förr sett: Franc. Vavassor: Jobus, brevi commentario et metaphrasi poetica illustratus. Paris. 1679. 8:o. M. Nicolai Ol. Bothniensis Ὑπομνήματα öfver någre Pauli epistlar funnos här mss. in 8:o. Nyare böcker sökas förgäfvess i denna boksamling.

Sedan jag hos prof. Laurel spiset middag, besöktes å nyo academiska bibliotheket, som intager 3 rum uti öfre våningen af academien; härtill var ännu det 4:de apteradt helt nyligen. Bibliotheket står både trångt och illa. Rummen prydas af en del denna academies förtjänte lärares portraiter, hvilka uppräknas uti Linnæi Skånska resa, hvarest dock i stället för *Rostii* bör sättas *Elfvedalii*, såsom den förras bild här intet finnes, utan blifvit orätt för hr archiatern Linné berättadt. På prof. And. Stobæi contrefait läses:

Ter Pindi Rector, semperque Poëta Stobæus ¹⁾).

Bland rara böcker vistes mig:

Missale Lundense. 1514. Fol.

Augustinus de Civitate DEI. Venet. 1470. Fol.

Julius Cæsar. Romæ. 1469. Fol.

Jag var dock mäst angelägen att genomgå manuscripterne. De voro hvarken många eller af utmärkt värde. Antalet var CLXX. Jag vill anföra några:

1. Liber Daticus. Tryckt och beskrifven af pr. Bring i Mon. Scanens. Vol. II. P. 1. p. 1—192.
2. Fasti necrologici. Likaledes af pr. Bring utgifue ibid. Vol. II. P. II. p. 193 sq.
3. Philippi Julii, Hertzogen zu Stettin, Pommern etc., Reise durch Deutschland, Engeland, Frankreich und Italien.
4. Flav. Vegetius. Ms. skänkt af prof. Riddermark.
5. Virgilius. Codex membranaceus nitidissimus. Det skönaste manuscriptet af alla, hitskänkt af sal. biskop A. Rydelius, som ock på främsta pärmen tillskrifvit följande: A. Rydelius, Philos. P. P. non minus suo erga Remp. Academicam studio, quam lege impulsus, hunc operum Virgilii M. codicem manuscriptum, olim ex Germania in illustrem Bibliothecam Bannerianam, inde ad se forte delatum, nunc in Bibliotheca publica Carolina reponit, ibi, ut optat speratque, errores tandem suos migrationesque terminaturum. Lundæ Gothor. 8:o Julii. 1713.

Åtskillige större verk voro i senare tiden till bibliotheket köpte, såsom Harduini Collectio conciliorum, Tomis XII. Paris. 1715. Fol. etc.

¹⁾ Uti prof. Brings Tal för kronprinsen p. 51 läses orätt: *Bis* Pindi Rector ...

Hvad jag för öfrigit, så uti bibliotheket, som eljest utom fått inhämta rörande bibliothekets historia, är som följer¹⁾:

- 1658 då Carl X var sinnad att inrätta Lunds academie, öfverlades med biskop Winstrup härom, då ett bibliotheks inrättande äfven omtaltes.
 1666 sedan academiens foundation blifvit stadfast och academiens
 1668 inaugurerad, var ännu intet vidare bibliothek än några öfverlefvor af capitels böckerne, som förvarades uti kyrkans chor, och ses kan af biblioth. Zach. Hults deröfver år 1687 författade catalog.
 1669 d. 24 Febr. blefvo 500 daler anslagne till böckers inköpande.
 1674 d. 31 Jan. anslogos likaledes 500 daler.
 1676 fördes bibliotheket till Malmö, af fruktan för den annalkande fienden.
 1684 skänkte Carl XI till academiens det af kongl. rådet baron Gripenhielm köpte bibliothek, som prof. Silfversköld och biblioth. Hult i Stockholm emottogo af kongl. biblioth. Folcho [Falck] 1685, och underskrefne catalogen 1688 d. 14 Mart. vidare utvisar.
 1687 tillkom prof. Rostii bibliothek, bestående af 500 böcker. Det afhämtades från Malmö af prof. Riddermark, som sedan aflemnade det till biblioth. Hult.
 1688 skänktes biskop Winstrups hus till academie, då inrättning till bibliotheks rum påtänktes.
 1698 anslogos vissa inkomster till bibliotheket, såsom 200 daler årligen af domkyrkians cassa; 200 daler årligen af academiens cassa utom hvad professorer, doctorer, adjuncter, magistrar och studenter vid sina tillfällen erlägga, äfven de som till präster ordineras och till pastorer promoveras.

Äfven erhöit bibliotheket ett exemplar af allt hvad vid tryckerierne i riket utgifves.

- 1703 sålde censor librorum, Peringer Liljeblad, åtskillige orientaliska böcker jämte 22 manuscripter till bibliotheket för 300 rdr.
 1704 köptes Meckiska bibliotheket för 1474 daler 6 sk. smt jämte 25 manuscripter.
 1706 sålde prof. Below till bibliotheket böcker för 303 daler 8 sk. smt.
 Samma år skänkte Sparfwenfelt 15 arabiska och turkiska böcker till bibliotheket.
 1707 köptes af prof. Riddermark böcker för 157 daler smt.

Utom de böcker, som ifrån prof. And. Stobæi sterbhus, och hvad [från] prof. von Döbeln, i anseende till uppburne penningar för ett communities inrättning, som af Carl XII ogillades, till bibliotheket inkommit, äro väl åtskillige skänkte, men dock de måste inköpte för bibliothekets egne medel. Och som rectores tillförene disponerade böckernes inköp, blefvo efter hvars och ens profession böcker anskaffade, som förorsakat mycken olikhet. Emellertid hafva H. Benzelius, D. Nehrman och K. Stobæus under sine rectorater förskaffat särdeles utvalda böcker. Cancellarierna Gyllenborgar, som på utmärkt sätt uti allt vårdat sig om academiens bästa, hafva i synnerhet antagit sig bibliothekets förbättring och tillväxt.

Böckernes antal sades nu stiga något öfver 12,000 band.

Bibliothekarier:

Christoph. Rostius, m. d. & p., archiater & medicus generalis i Skåne, har haft inseeende på capitels bibliotheket både för och efter academiens inauguration.

¹⁾ Jämför äfven prof. Brings Tal p. 35 i not.

Eric *Elfvedal* var äfven præfectus bibliothecæ;
Nordeman likaledes; men inga rätta bibliothecarier, utan var

1. Zachar. Hult, Liljestråhle, 1684, förste bibliotecarius.
2. Bonde Humerus. 1696.
3. Joannes Steuch. 1703.
4. Andr. Stobæus. 1708.
5. Pet. Aurivillius. 1716.
6. Nicol. Lagerlöf. 1729.
7. Nicol. Oelreich. 1732.
8. Jonas Wählin. 1740.
9. Joh. Corylander. 1745.
10. Gust. Sommelius. 1767.

Såsom ännu ingen historia bibliothecæ carolinæ utkommit, har jag gjort mig möda med desse underrättelsers hopsamlande till någon anledning vid en dylik historias utarbetande; hvartill jag äfven uppmuntrade herrarna vid bibliotheket.

D. 2 Junii.

Hr doct. och domprosten Wählin behagade i dag visa mig sitt snygga bibliotek. Stammen härtill köpte han för godt pris af sal. biskopens i Wexiö doct. Humbles änka, men har sedermera ansenligen riktat det med nyare böcker.

Här funnos: Allgemeine Welthistorie, tyska öfversättningen; Unschuld. Nachrichten samt Acta Hist. Eccles.; Rom. Telleri Bibelwerk. 18 delar i 4:o.

Hr doctorn berömde Amsworths Annotationes in V libros Mosis, anglice, 1621. 4:o ¹⁾.

Bland mindre allmänna böcker, som här voro, kunna räknas: Lux in Tenebris, S. Revelationes Chr. Cotteri, Christina Ponatoviæ et Nicol. Dabricii. 1657. 4. samt Tolands och Tindals arbeten.

Den som vill hafva underrättelse om helfvetet samt hvar-est det är, må läsa: Mr Swinden. Recherches sur la Nature du Feu de l'Enfer et du lieu où il est situé. Amsteld. 1728. 8:o ²⁾.

Om Arnold, Kircken und KetzerHistorie, yttrade sig herr doctorn mycket tolerant; äfven så om doct. Spener.

Det stenhus, hvori hr doctor Wählin sjelf bor, har fordom tillhört Pufendorf, som där skrifvit sitt Jus Naturæ; sedermera har denna samma gård tillhört sal. biskop Anders Rydelius, så att lärdom i denna gård snart må anses för ärfelig.

¹⁾ Cfr *Juvieu*, Histoire Critique de Dogmes et des Cultes . . . i præfat. plag. 2 sub finem.

²⁾ Cfr Unsch. Nachr. 1715. p. 168.

D. 3 Junii.

Sedan jag så någorlunda lärt känna Lund, reste jag därför till *Malmö*¹⁾, för att gå öfver till Köpenhamn. Vägen emellan Lund till Malmö är en slätt af 1½ mil, som lemnar ögat en fri utsigt, men hvars flygsand och skoglöshet uppväcker medömkan.

Skånske bonden sådde i dag sitt korn, och var det en rätt patriotisk syn att på en gång kunna räkna öfver 100 åkermän, som med sine, med 2 par hästar förespände skånska plogar körde desse vidsträckta åkerfält.

Efter 1½ timmas resa kom jag till Malmö, en af våra vackraste städer i riket. Gatorna äro merendels breda, ehuru något krökande. Husen mycket gamla, såsom staden blifvit förskönt för eldsvådor²⁾. Det hus, hvori jag detta skrifver, utmärker sin ålder med årtalet MDXXIII (1523).

Stadens sköna torg är allmänt bekant och det vackraste man vill se. Rundtomkring äro 56 vackra träd af lind och castanier planterade, som gifva en behagelig både utsigt och skugga. Husen äro snygga och inuti rätt propre. På torget är den för staden så nödvändiga vattenledning, dit vattnet ledes från Pildammen, ¼ mil utom staden, under både vallar och grafvar samt härifrån sedan kringspides till nästan alla brunnar i staden.

Staden omgifves af vallar och grafvar; och det åt sjösidan belägna urgamla slottet³⁾ har tredubbla grafvar och vallar. Dessutom af hafvet och en liten sjö omgifvet, tyckes belägenheten vara admirabel. Så fort fästningsvärken vid Landscrona blifva färdige, lemnas desse; dock torde slottet förtjäna bibehållas.

400 man infanterie af Prins Gustafs regemente ligga här i guarnison samt 2 compagnier artillerie, tillhopa utgörande 100 man, under generalmajor Adlerbielke.

Från staden utskeppas årligen emellan 80 och 100,000 tr spanmål, hvilken näst går till Göteborg. Äfven utgår något färgegräs. Handelen är här, som i hela Skåne, endast lurendragerier, hvartill landets belägenhet gifver så önskeligit tillfälle. Staden äger ingen hamn, som är en obotelig skada. Alla fartyg måste aukra på öppna redden utom staden samt alla varor på båtar föras. Öfver vintern kunna här således inga fartyg bärgas⁴⁾.

¹⁾ Hr landtmätaren J. Lor. Gillberg har utgifvit en Historisk, oekonomisk och geographisk beskrifning öfver Malmöhus lähn. Lund 1765. 8.

²⁾ Näst af korsvirke, med gavlarna utåt, på gamla fränkiska sättet.

³⁾ Malmöhus kalladt; nu varande slott är uppbygdt 1537.

⁴⁾ Staden äger nu en spaniefarare samt 30 större och mindre fartyg. Då de vintertiden äro i Sverige, ligga de näst i Landscrona.

Rådstughuset ligger vid torget; är ett gammalt stort hus, hvars ena gavel ännu utvisar en kanonkula till minne af förra belägringen. Rådstugan prydes af Carl X, Carl XI, Carl XII, Friedrichs, dr. Ulricas, Adolph Friedrichs och Lovisa Ulricas kongelige portraiter. Ned vid dörren stå: Waldemar III, drottning Margaretha, Eric IX. Christopher III, Christian I, kong Hans, Christian II, Fridric I, Christian III, Fridric II, Christian IV samt Fridric III.

Omkring panelningen läsas följande, åtminstone till meningen, goda verser och domare regler:

Naar nu Retfærdighed menses med Barmhiertigheed
 Har Dommer Roligheed og utalig Sinnes Freed
 Alvorlig skall een Regenter vere I ord oc gierning oc all gebære.
 Vil hand vere myndig Hand lade sit skemt
 Om hand vill føre gott Regement.
 Letferdigh skaffer mere ont end gott
 Det fører een Regenter fra ære till spott
 Alvorlig Mand alvorlig talle
 Gud oc Wisdom will det befalle.
 Een Dommer skall søge efter Rett.
 Den förtröckte at hielpe Du ej förget.
 Hwad hielper mang skrifne Bud
 Drick selff aff wisdoms Kielder
 Tract efter i alting at gribe Gud
 Aff Hannom alld wisdom opwelder.

Öfver ingången till förmaket läses:

Si duo de nostris tollas pronomina rebus
 Prælia cessarent. Pax sine lite foret.
 Før ja og nej hafwer altid
 I werlden weret megen stor strid.

Gent emot rådstugan, dock under samma tak, är den bekante Knutssalen, därest det i XI sæculo, kong Knut den helige till ära, inrättade Knutsgildet ännu samlas. Här uppvises 2:ne innan och utan förgylte, stora silfverpocaler, hvarmed de tilldrickas, som till knutsbröder antagne blifva, samt en oformlig stor innan förgylt silfverbägare, som med bägge näfvar måste omgripas. Det ses, att gildet varit angeläget om drickeskärl. En dufva af silfver med vidhäftad kedja, som hänges den antagne knutsbroden om halsen, förvarades här äfven. En stor och välljudande klocka uti S:t Petri kyrka är ock Knutslaget tillhörig.

Middag spisades hos min hederlige landsman, hr borgmästar Widegren, som med sin lilla täcka fru nyligen hitkommit.

Sedan besökte jag trivialskolan, som består af rector¹⁾,

¹⁾ Kongl. hofpred. Lars Ant. Borg.

conrector ¹⁾, 4 colleger ²⁾ och 1 cantor; men scholgossarne voro nu endast 60 stycken. Rector och conrector hafva hvardera 130 t:r korn, den förre dessutom 10 præbendehemmans räntor och den senare 3:ne, hvartill komma ungefärligen 150 dal. smts årlig viss penningelön. Collegerne hafva ifrån 40 till 15 t:r korn jämte 50 dal. smts, och mindre, penningeinkomster.

Mot aftonen promenerade jag i godt sällskap på vallarne och utom staden, där svanor ³⁾, till en stor myckenhet, nu summo med sine nyss utkläckte ungar i Rörsjön. Jag hörde nu för första gång klockgrodorne, hvilka här skällde så starkt, som man ringt med flere kyrkors klockor.

D. 4 Junii.

Min gamle vän och släkttinge, hr tullförvaltaren Wong, som här bevist mig mångfaldige höfligheter, följde mig ånyo kring staden. Här äro 6 kyrkor. 1. S:t Petri el. Stadskyrkan, har ett högt, med bly täckt, torn. 2. Tyska. 3. Hospitalskyrkan. 4. Barnhuskyrkan. 5. Guarnisonskyrkan. 6. Slottskyrkan.

Kronobarnhuset besåg jag med särdeles fägnad. Foundation (består i kronotionde spannmål i Malmö och Christianstads län) är af k. Friedrich II i Danemark 1573 tillagd ett hospital uti Helsingör, men sedan Skåne blifvit svenskt, flyttades det till Malmö 1682. Dock har Stockholms barnhus en del af första foundation. Nu för tiden underhållas 180 st. barn på detta barnhus; hälften inne uti publique husen och hälften utom med månatligt underhåll, allt efter kongl. stat. Till de närvarande barnens undervisning äro tillförordnade 3:ne informatorer uti läsande, skrivande och räknande samt en läremoder för flickbarnen; utom hushållerska och pigor till deras skötsel. Predicant och doctor, jämte syssloman, njuta äfven lön på stat; den sistnämnde sysslan bestriddes nu af den artige kamereraren Lindman, hvilken behagade visa mig hela inrättningen. Utan på huset läsas på en taffla dessa verser:

Adolph Friedrich Swears Drott
Önskas högsta sällhets mått
Utaf faderlöse små
Som hær NådeBrödet få.
A:o 1754.

¹⁾ Mag. Ludv. Öhreus.

²⁾ Primus collega är kongl. hofpred. Cl. L. Ennes. Denna skola består sig således tvänne kongl. hofpredikanter, och lärar näppeligen någon collega i riket hafva hofpredikants titul mer än här.

³⁾ Svanjagt hålles en gång om året, i slutet af Junii månad, vid Sca-nör; den är anslagen på landshöfdingens lön; då skjutas emellan 100 till 150, ja 200 stycken; dock fås ibland ej öfver 50.

Inuti ses Friedrich II bild i koppar stucken, med verser omkring:

Du Friedric Danskers Kong och många Drottars Lius,
Som stora ting har gjort till höga Himlens ära,
Du har i Malmö stad anlagt för barn ett hus,
Där de upphælle ha, samt tukt och seder læra.
Att de hær tjæna må sin Gud, sitt land och kong,
Af Öfverhetens hand de få ænnu sin föda,
Hær prisas Friedrichs namn af gammal och af ung,
En Friedrich lefver æn, fast flera æro döda.

Skiönt Friedrich sin års tid, fört krig mot Sweriges krona,
Man honom wörda bör, Man bör dess minne skona,
Ty han ock gjorde wæl och ganska mycket godt:
Stor æra han förtjænt för det wårt Barnhus fått.

I folkemængd består Ett Rikes största styrka,
Nær folk från Barnaår Har lært sin Gud att dyrka;
Att tjæna fædersland, att bruka wett och hand;
En ungdom, som det lærdt, ær styrkan af ett land.

Kom wörda hær en dråplig Konungs minne,
Men glöm ej Gud, som böijer Kongars sinne.
Gie fattig Barn nödortfigt dagligt bröd,
I dyrer tid ett hærligt understöd.
Kom lær min wæn, att efterdöme taga
Af högsta män uppå vår jord,
Så skall din tjenst din Herra Gud behaga
Som för din kropp hær Dukar dagligt bröd.

Eftermiddagen gick jag upp i Stadskyrkan. Jag kom just under skriftningen, då jag med förundran feck höra och se ej mindre än 3 präster, i en och samma kyrka, på en gång, dock hvar i sitt hörn, hålla skriftermål; som de allesamman hade starka röster. dem de ej eller sparde, gaf detta ett förfärligt dån och förekom mig ganska påfviskt. På hvart ställe var ej mer än 6 å 10 skriftebarn, hvilka mycket beqvämligare kunnat skrifas tillsamman, men vanan råder öfver allt; hr prosten och bägge capellanerne hafva hvardera sin särskilte skriftestol. Här såg jag åter den förhatelige skriftepenningen erläggas, den jag gärna önskade aflagd, till förargelses undvikande, äfven som den redan på många ställen i riket ej brukas. Prästen kunde ju under annat namn och vid annat tillfälle få denna lilla inkomsten ersatt, som visserligen är en catholsk qvarlefva. Sedan jag afhört skriften till slut, besåg jag det bakom altaret belägne gamla munke capell, som ännu äger de gamle munkstolarne i behåll, på hvilka med järnkedjor ligga fastläste (det må heta att fångsla lärdomen) XLI¹⁾ folianter såsom reliqvier af munkarnes biblio-

¹⁾ XLVII volymer står i [Linnæi Sk. Resa p. 181].

thek. De kunna anses som prof af de lärdas boksamlingar i Sverige för 200 år sedan; och att man ej måtte fatta om dem och deras lärdom för stora tankar, vill jag anföra följande titlar, som jag ur desse halfmultnade luntor afskref:

1. Index omnium, quæ dicta sunt a Divo Augustino. Bas. 1529.
2. Textus Biblie, cum Glossa ordinaria; i flere band.
3. Augustini Opera i X band.
4. J. Huss et Hieronymi Pragensis, Confessorum Christi Historia. Norbergæ 1558.
5. Concordantiæ Dictionum indeclinabilium, omnium utriusque Instrumenti Librorum. Basil. in ædibus J. Frobenii, 1523.
6. Chronologia. Witeb. 1570. På pärmen stod skrifvet: Liber Ecclesiæ Malmogianæ 1575.
7. Theatrum Vitæ Humanæ.
8. Theophylactus in IV Evangelistas, in Pauli Epistolas, in minores Prophetas Enarrationes. Bas. 1570.

Detta rum var nu ett härligt hemvist för svalorna, som både på böcker och pulpeter till öfverflöd documenterat sin närvaro.

På en af gångarna i kyrkan geck en piga och sopade en grafsten, den hon sedan sandade och med färskt enris beströdde; jag frågade orsaken? Hon svarade: Mine föräldrar hvila under denna sten. Detta var både rörande och vackert. Vore bruket allmänt, skulle detta göra god lukt i kyrkan, där man eljest om sommaren ofta får besväras af lukten efter döda kroppar, såsom hos oss de lefvande ändteligen skola dödas för att hedra de döde med hviloställen uti kyrkor. Pour honorer les morts, faire mourir les vivans.

D. 5 Junii. Söndag.

Predikan afhördes i Stadskyrkan, där prosten Munthe sjelf hölt en nitisk predikan; efter gudstjänsten hölls ingen communion för altaret, utan berättades, att denna heliga förrättning skedde antingen i ottesångar eller lördags eftermiddagen; det så kallade bättre folket sades alla communicera i sacristian, en osed, som skall vara allmän öfver hela Skåne. Skola då usle stoft högfärdas, äfven då, när de alle som syndare borde samlas vid ett nådabord!

Jag spisade middag hos borgm. Widegren, dit nästan alla stadsens förnämre invånare eftermiddagen kommo, för att lyckönska den nya borgmästarinnan. Jag feck här åtskilliga artiga och nöjsamma bekantskaper; äfven af fruntimmer.

Politie borgmästaren Hagström försäkrade mig, att öfver 50,000 lass ved årligen till Malmö inkommer samt uppbrännes; hvartill deras myckna mältning ansenligast bidrager.

Pott är ett här brukeligt mål, och räknas 3 pottar på 1 kanna.

Mot aftonen spaserade jag under lindarna omkring det sköna torget, dit svalkan, efter en het dag, lockat en myckenhet folk, under det örat förnöjdes af en skön musique från högvakten.

D. 6 Junii.

Motväder hade alla dagar hindrat afresan till Köpenhamn; kanske dock att goda vänners sällskap äfven gjort något. Vinden var väl ännu emot, men jag hade föresatt mig att innan aftonen se Köpenhamn. Således var jag redan ombord på min beställda båt kl. 6 om morgonen. Vädret var genom behageligt, men motväder och lugn gjorde, att vi loverade till kl. 4 eftermiddagen, då vi lade till vid danska hufvudstadens brygga.

Man går eljest öfver häremellan på 2 à 3 timmar, när vinden är god, och räknas 4 mil emellan Malmö och Köpenhamn. Ut i Malmö är den anstalt fogad, att 10 formän skiftevis äro förbundne att hjälpa öfver de resande. Emellan Michaëlis och Påsk betales båten med 60 dal. kmt, men den öfriga årstiden med 48 dal. kmt. Som här sällan tryter resesällskap, följas merendels flere åt, då kostnaden är mindre.

Öfverfarten var i dag, ehuru långsam, dock genom angenäm. Svenska och danska vallen förnöjer på en gång ögat, och de många till och från Sundet gående fartyg äro fågnesamma prof af handelsrörelsen. Jag läste under vägen fru Nordenflychts poem i Vitterhets arbeten: Tåget öfver Bält, som nu förnöjde mig dubbelt, såsom stadd på sjön och i grannskapet. Härvid kommer jag ihåg, hvad någon skrifvit: In transitum Svecorum per fretum Balthicum 1658:

Mirum percipite prodigium
DEUS sveco gratificaturus
Pontem struxit super Ponto
Non de lapide sed de glacie,
Quo demonstraret
Se Summum esse Pontificem.

D. 17 Junii.

Kl. 4 om morgonen var postvagnen för dörren, och jag färdig att lemna Köpenhamn. Jag tog vägen åt Helsingör, förbi kongl. lustlottet Hirsholm, som är enkedrottningens lifgedinge. Hela denna vägen, genom Djurgården, är ganska angenäm. Emellan Köpenhamn och Helsingör räknas 5 danska mil, och

kostar en vagn häremellan om sommaren $2\frac{1}{2}$ rdr. På 5 timmar körde jag häremellan. Som hastigast besåg jag Helsingör stad, med Croneborgs slott; men utsigten härifrån till både Norrsjön och Östersjön låter sig bättre kännas än beskrivas. Det var något rätt vackert att nu på en gång kunna räkna 150 fartyg, som dels passerat dels skulle passera Sundet. Under tiden kunna ock flera räknas. Sundet emellan Helsingör och Helsingborg räknas vara en half svensk mil. Med en stark vind gick jag häröfver på litet mindre än 30 minuter; och var så åter på svensk botten. Båten kostade ock nu, efter särskilt accord. $1\frac{1}{2}$ rdr.

Jag feck nu landstiga på samma den brygga, där prins Gustaf, för snart 2 år sedan, emottog sin Sophia Magdalena, till minne hvaraf en sten blifvit där upprest, med denna påskrift:

År 1766

D. 8. Octobr.

Emottog Sveriges KronPrins

GUSTAF

Sin Högtälskeliga Gemål

Prinsessan SOPHIA MAGDALENA

på denna trappa.

Sedan jag besett *Helsingborg*, reste jag till *Ramlösa* hälso-brunn, där hälsovattnet på ett undransvärdt vis faller ur sjelfva stenhårda klippan; tagandes däriifrån vägen åt *Landscrona*, hvars fästningsvärk, så godt som i hafvet anlagde, vittna hvad människoarbetsamhet kan uträtta; och återkom midt i natten, under ett hällande regn, genomblött, till *Lund*, för att deltaga i det förestående academiens jubilæum.

D. 18 Junii.

Hr prof. Bring har utarbetat en ny Svea rikets historia. hvaraf 10 ark redan i Stockholm äro tryckte, dem hr prof. i dag lemnade mig till läns. Hr författarens bekanta stora insigt och lekande penna samt kärlek till sanning lära göra denna historia till en lika nödvändig som behaglig bok.

D. 19 Junii. Söndag.

D. 20 Junii.

I dag orerade prof. Colling öfver riksrådet Hiärnes nyss mottagna cancellariat. Af orationens både sammansättning och latin märktes nogsam, att orator haft knapp tid, samt att den ej alltid är vältalig, som talar mycket. Vid detta tillfället utdeltes ock ett latinskt Carmen, såsom en Votiva et devotissima

acclamatio pubis academicæ, hvars auctor hr secreteraren A. P. Stobæus är.

D. 21 och 22 Junii.

Tillbragtes mäst med skrifvande; utom det jag eftermiddagarne gick ut för att se huru sysslosatte alla voro med præparationer till academiens förestående glada högtid medelst sitt första jubilæi firande.

D. 23 Junii.

Lunds academie, efter sin stiftare kallad Carolina, har nu stått i 100 år och borde sålunda fira sitt första jubilæum. Sådant hade väl bort ske d. 28 sistlidne Januarii, såsom academien på samma dag 1668 invigdes, men i anseende till årstidens obekvämlighet utvärkades konungens tillstånd att därmed till i dag uppskjuta, då tillika Hans Majestäts namnsdag infaller. Då jag haft det nöjet att vid en så glad och för vetenskaperna fägningsam fäst vara tillstädes samt uti dess högtideligheter deltaga, vill jag för efterverldens skull härom lemna en omständelig beskrifning.

Berättelse om kongl. carolinska akademien i Lund första jubelfäst d. 23 Junii 1768.

Onsdagen eller d. 22 Junii blefvo samtelige hitkomne främmande, så af ridderskapet och adeln som präste- och borgareståndet, tillika med academiestaten samt stadens magistrat, prästerskap och scholäbetjänning, af kongl. akademien nuvarande rector, hr prof. Gustaf Harmens, genom ett tryckt svenskt programme kallade till att deltaga uti kongl. akademien underdånige fagnadsbetygelser uppå konungens höga namnsdag, då academien tillika erhållit tillstånd att fira åminnelsen af sin 1668 under konung Carl XI minorennité skedda invigning till ett allmänt lärohus. Samma dag, d. 22, ankommo från Malmö 100 man af Kronprinsens regemente till vakthållning samt 50 man artillerie med 8 kanoner, hvilka placerades på Lundagård gent emot kyrkan. Tryckt ceremonial, på 6 sidor i 4:o, utdeltes äfven till rättelse för nästa dagens högtidelighet.

På torsdagen kl. 7 om morgonen öppnades högtideligheten genom 8 styckeskott; straxt därefter läto trumpeter och tvänne par pukor höra sig ifrån observatorii altanen öfver academiehuset, hvarvid ps. n:o 112 Lofver Gud i himmelshöjd, utblåstes. På samma tid besattes portarna till academiegården, sjelfva academiehuset, kyrkodörrarne jämte alla 3 ingångarne till choret och orgellectaren samt de utsedde bänkarne för processio-

nen med nödig vakt af H:s kongl. Höghet Kronprinsens regementen till förekommande af trängsel och oordning.

Kl. 8 ringdes första gången till gudstjänsten, då musik af pukor och trumpeter å nyo anställdes på observatorii altanen. Emellan kl. 8 och 9 samlades alla främmande af ridderskapet och adeln samt öfriga stånden, som ville bivista processionen till kyrkan, tillika med biskopen, professores, adjuncti, magistri docentes, exercitiimästare och studerande ungdomen uti academie huset: ridderskapet och adeln uti consistorii rummet, borgareståndets ledamöter i stora auditorio, biskopen med rector magnificus, professores, prästeståndets ledamöter och alla till academie staten hörande uti bibliothekssalen, men de studerande uti lilla auditorio.

Kl. 9 skedde sammanringningen, då processionen förfogade sig ifrån academie huset till stora eller västra kyrkoporten öfver gatan uti följande ordning. Först gick academie vakten; dernäst studerande ungdomen, efter växt och storlek parade, utan afseende på sina olika nationella samfund; därefter de som till borgareståndet höra¹⁾; sedan academie staten och prästerskapet under hr biskopens och procancellerens d:r Engeströms samt academiens rectoris magnifici²⁾ företräde, för hvilka academiens ministri publici gingo med silfverspiorna i sina händer; och sluteligen kom respective ridderskapet och adeln under fältmarskalken greve Hamiltons anförande. Vid ingången i kyrkan emottogs processionen med pukor och trumpeter, som rördes ifrån orgelläktaren. Studerande ungdomen intog sin lectare och vanlige ställen; borgareståndet satt uti de vanlige borgarebänkarne vid stora gången; academie staten uti magistratens och herrar handlandes bänkar; ridderskapet placerade sig uti professorum och de öfrige dertill hörande bänkar, hvarest noblessen, adjuncti, docentes med flera af academie staten eljest pläga sitta³⁾. Så snart processionen intagit sina rum, börjades högtidelig gudstjänst, under hvilken uppfördes på orgellektaren en skön musique af violiner, flütes traversières, hautbois d'amour och sång, hvarefter domprosten, doct. Wählin, uppsteg i predikstolen och hölt en härlig predikan i anledning af Ps. Dav. 147 v. 12, 13. Ingångsspråket togs af Ps. 102: 19. Efter slutad predikan söngs: O Gud vi lofve dig, under accompagnement af pukor och trumpeter tillika med hela orchestren samt canoners lossande. Därpå messades välsignelsen för altaret, hvarpå pro-

¹⁾ Anförde af borgmästar Borup i Lund samt borgm. Widegren i Malmö.

²⁾ Rector var utsmydd med en ny kåpa och hatt af violett sammet med gullgaloner.

³⁾ Af fruntimmer var här en fast otalig mängd, alla bänkar fullpackade.

cessionen begaf sig, under pukors och trumpeters klang, i samma ordning, som förut är beskrifven, upp till choret genom stora dörren bakom altaret, där vakt uppställt sig omkring främsta chorplatsen, där cathedern är, och hvarest processionen satte sig i den ordning, att på sidorne af kongsstolen stod främst en ledig ländstol för hans excellence illustrissimus cancellarius och där bakom stolar för ridderskapet och adeln, så många som rymmas kunde; de öfrige tillika med prästerskapet, borgareståndet och flere främmande af stånd och värde utaf bägge könen intogo de nya lectare, som till den ändan öfver de så kallade munkebänkarne voro inrättade; men studerande ungdomen blef stående på golfvet i den yttre chorplatsen och i munkebänkarne. Så snart musiken upphört, steg hr biskopen och procancelleren dr Engeström, klädd i nya chorkåpan, upp i cathedern och med ett tal på svenska (som dock ingen kunde höra) å kongl. maj:ts vägnar samt uti illustrissimi cancellarii ställe lemnade det anbefallte yttrande af kongl. maj:ts nådigste välbehag öfver samtelige lärarnes ådagalagda flit uti vetenskapernas oppodlande och ungdomens undervisning de förflutne 100 åren öfver, med tillagd lika nådig försäkran om beständig kongl. nåd och privilegiernes handhafvande för framtiden, efter hvilket tröttsamma och ohörliga tals slut en vacker concert uppfördes. Häruppå trädde rector magnificus¹⁾ uti cathedern och hölt sjelfva jubelfestorationen, äfven på modersmålet. Emellan företalet och sjelfva orationen blefvo de till den ändan utgifne tryckte verser²⁾ (som voro usla och ett så högtideligt tillfälle helt ovärdige) af tvenne stämmor afsungne och med accompagnement af åtskillige instrumenter. Talet handlade om: Vetenskapers och konstors flor under en Adolph Friedrichs milda regering. Emot slutet och då orator var begripen uti lyckönskningarne för kongl. huset, lossades kanonerne uti flere omgångar³⁾; men efter slutad oration uppfördes åter concert; hvarefter processionen uti förut nämnda ordning gick ifrån choret genom kyrkan tillbaka till academiehuset. Så snart processionen reste sig upp af sina säten, instämde församlingen psalmen n:o 305: Nu tackar Gud allt folk etc., som hela orkestren med pukor och trumpeter accompagnerade, och fortsattes sången och musiquen under hela marchen utur choret och kyrkan till academien, hvarifrån sedermera hvar

¹⁾ Hr prof. Harmens var nu fjerde gången rector samt tillika senior academiæ.

²⁾ Man utdelte ock någre andre både latinske och svenske verser, men alle infra mediocritatem.

³⁾ Under psalmens sjungande och oration lossades 320 skott och under skålarne drickande vid balens öppnande öfver 200 st.

och en förfogade sig hem till sitt qvarter för att få någon annan föda för magen än orationer. Klockan var redan 2, då vi kommo ur kyrkan. Nu var de lärdes fest slutad, men fruntimren hade ej häraf haft särdeles nöje. De borde ock roa sig vid ett så gladt tillfälle. Därtill var ock anstalt fogad. Eftermiddagen kl. 5 samlades alla främmande af stånd och värde, hvilka dagen förut blifvit budne, tillika med academie staten och öfrige gäster uti rectoris magnifici prof. Harmens' hus, hvars tillgångar voro med vakt förvarade, så att inga andra sluppo in än de som hade polletter att uppvisa. Sedan alla voro samlade till ett antal af 300 personer, börjades festiviteten med de kongel. och kongel. husets skålar under styckeskott och stark musique af pukor och trumpeter. Sedan öppnades balen, som med aftonmåltiden upptog mästa delen af natten. Jag har ej nog insigt uti fruntimmers coiffure och fåfängeliga grannlåt för att beskrifva all den prakt. hvaruti de här lyste; man sade mig, att alla handtvärkare, som på något sätt hafva att göra med fruntimmers beklädning, flere månader varit sysslosatte både i Lund, Malmö och kanske flerstädes endast med arbete för denna dagen. Så många fruntimmer, så många nya robar; och ögat kunde lätt förvirras, endast af de många åtskilliga färgor, som här presenterade sig; ty för-tjusande skönheter voro just intet synbara, ehuru man bland denna täcka flock såg många rätt vackra ansigten. Det förstås af sig sjelft, att alla voro angelägne om att behaga. Den naturliga och af konsten länta fågringen bidrogo till ett ändamål. Alla de förnämsta skånska herrskapen voro här samlade. Deras prakt är bekant och var bäst synbar vid ett jubilæum. Stadsens skönheter ville ej vara sämre. Åter en anledning till en utan tvifvel loflig täflan könet emellan! Korteligen, här var på ett ställe samlat allt hvad Skåne äger vackert och behagligt. Kunde jag ledsna i ett så angenämt sällskap? Och ändå var jag mätt af dessa grannlåter klockan ellofva, då jag geck hem att sofva. under det andre dansade sig trötte till kl. efter 4 om morgonen.

D. 24 Junii. Midsommarsdagen.

Nu var hvilodag. Aldrig en af gårdagens skönheter, som så lätt trippat i dansen, hade orkat till kyrkan. Sanningen att säga såg jag ingen af hela sällskapet, hvarken man- eller qvinn-kön, nu i Guds hus. där likväl rätta tillfället varit att fira ett Gudi behagligt jubilæum. Mot aftonen hade man ändtligen hvilat ut, så att man här och där träffade en blek och trött skönhet promenerande. I afton dansades privatim på flere ställen i staden, i synnerhet hos prof. Benzeli¹⁾, som under hela jubi-

¹⁾ Och prof. Harmens, där man förtärde gårdagens reliquier.

läum hade stark inqvartering af herrskaper. Jag gjorde eftermiddagen åtskillige visiter, med hvilade ben och muntra sinnen; då jag allestädes träffade matta och förlamade bilder, hesa bröst med flera mala necessaria saltantium. Man brydde mig för filosofisk kallsinnighet, som ej längre deltog i så sällsynta högtideligheter. Min hvilta kropp var mitt bästa försvar.

Det var i afton tillämnadt att anställa fyrvärkerie, men som vederbörande varit därpå för dyra, stannade allt vid projectet.

D. 25 Junii.

En ny högtidelighet börjas med en ny dag. Man promoverade nu 18 theologiæ doctorer, dem dels egen förtjänst, dels konungens nåd, dels partie och konster gjort doctorshatten värdige. Hr biskop Engeström var promotor och utgaf ett mera långt än vackert program¹⁾ till aktens bivistande, som han öppnade med ett latinskt tal: De doctoribus theologiæ antiquiorum et recentiorum temporum; ämnet har jag lärt ur programmet, ty af sjelfva talet hörde jag intet ord, ehuru jag stod orator ganska när. Hr biskopen talar så sagta, som ville han, att ingen skall höra något af allt hvad han säger publice²⁾. Sedan proclamerades till doctores theologiæ: 1. hr biskop Forssenius, 2. öfverhofpred. Montelius, 3. prof. Clewberg, 4. prof. Munthe, 5. prof. Nelander, 6. prof. Hesselgren, 7. prof. Kalm, 8. prof. Trozelius, 9. pastor Wilcke, 10. prost. Werander, 11. dompr. Herweghr, 12. prost. Engeström, 13. lect. Knös, 14. prost. Lagerman, 15. lect. Sparschuch, 16. prost. Luth, 17. lect. Rogberg, 18. prost. Thomæus³⁾.

Theol. adjuncten och prosten Munck framställde doctoralfrågan: An ex præsenti studii theologici statu de futuris theologiæ iudicari possit incrementis? Det var en bitande satir öfver de nye doctorerne och en fullkomlig likpredikan öfver hela theologien, hvars aftagande och ändteliga undergång adj. Munck icke spådde, utan med visshet försäkrade förestå. Bland de därtill anförde skälen voro bland andra: öfverflöd och missbruk af doctorstiteln, som per cuniculos sökes, till tackelse för okunnighet och lättja; prästernes jordiska omsorger, som drager dem från rätta ändamålet af deras ämbeten, hvartill prästegårdarne

¹⁾ Däruti uppräknas de nya doctorernas namn, så att programmet har sitt värde.

²⁾ Vid bordet talar hans högvördighet ganska högt.

³⁾ Af alla dessa högvärdige herrar voro professores Munthe och Trozelius endast närvarande. Prof. Nelander, som blifvit satt under prof. Munthe, blef dagen förut så opasslig, att han närvarande ej kunde emottaga sin eljest så väl förtjänta doctors hatt.

ej litet bidraga; prästeståndets deltagande i regeringen vid allmänna riksmöten; att så många nöt vigas till präster m. m. Sådane mer och mindre grundade skäl uppväckte åtminstone det närvarande prästerskapets stora harm, de förnuftige åhörarens missnöje samt de öfrigas eller pluralitetens skratt och löje. Hr prosten hade mera bemödat sig om saken än om en prydelig latin. Prof. Munthe besvarade denna rätt svåra frågan helt värdigt, med styrka och eftertryck, och gjorde svaret ännu behagligare med en täck latin. Prof. Trozelius tackade vidlöftigare än behof varit. En torr latin är rätt den sämsta spis för en hungrog maga. Icke en gång den sköna musiquen, som hela acten genom hördes, samt de vid detta tillfället utdelte svenske verser kunde försona tidens utdrägt; ty klockan var redan 3, då vi kommo ur kyrkan, och jag gjorde Rosén följte hem för att spisa middag.

D. 26 Junii. Söndag.

Åter en hvilodag, efter ordets närmaste bemärkelse; åtminstone förmiddagen; ty eftermiddagen feck man se herrskapen åka på visiter uti sine granna och med 3 par hästar förspände vagnar. Man kunde snart narras att mera se på equipagen än herrskapen, som dem ägde. Jag spisade middag hos prof. Munthe, där hela dagen bortpratades bland en stor mängd folk.

D. 27 Junii.

Hr prof. och juris doct. Bring promoverade i dag juris doctorer. Han hade därtill dagen förut anslagit ett vackert historiskt program, hvaruti han omtalar juris doctorum heder och anseende i förra och senare tider, äfven i Sverige, samt anförer sluteligen någre furstars och förnåme herrars exempel i nyare tider, hvilka icke försmått doctors hatten; detta ansågs som en förtjänt satir mot assess. Corin med de andre herrar, hvilka hos konungen dels afsagt sig, dels undanbedit sig den dem tillbudne hatten. Sedan den sköna musique stannat, som alltid från orgellectaren hördes under alla dagars processioner, öppnade promotor acten med ett tal: De legum vi et in mores influxu, hvarpå till doctorer proclamerades: hr juris profess. Colling, räntmäst. Ek, häradshöfdingarne v. Engeström och v. Otter, borgmästarena uti Lund och Malmö, Borup och Widegren, samt jur. adjuncten i Lund Chronander¹⁾ Deras hattar voro med hvitt sidentyg öfverdragne samt blått band omkring, med gulltofs i hörnet. Frågan framsattes af jur. doc. hr Erl. Sam. Bring, de arbitrio judicis,

¹⁾ Af desse voro herrar v. Engeström och Otter ej närvarande.

eller som sjelfva orden lydde: Qui fiat ut in multis casibus nimia videatur a summo legislatore data esse iudicibus licentia atque libertas, pro lubito dijudicandi controversias judiciales? eller på ren svenska: om icke lagstiftaren gifvit för mycken frihet med de orden i lagen: pröfve domaren. Borgmästar Widegren besvarade frågan och försvarade domares profrättighet, hvarpå doct. Chronander slöt sollenniteten med vidlöftiga och granna tacksägelser, dem jag ej stod ut med att höra till slut, såsom min mage påminte mig, att jag skulle äta middag hos hr lif-medicus Wollin.

Eftermiddagen bortgick med visiter och afskedstagande.

D. 28 Junii.

Man hade förra dagarne ätit, druckit, dansat och förkylt sig, allt till öfverflöd. Hälsan lider häraf. Medici behöfdes. Deras högtideliga promotionsdag firades nu. Promotor var hr profess. Eberh. Rosén, Lundensium Hippocrates. Dess utgifna program afhandlade kort läkarekonstens samt doctorstitelens öden. Sjelfva oration handlade: De limitibus naturæ et artis in sanandis morbis, och afhördes med särdeles nöje.

Härpå utropades till doctorer, frånvarande: Herman Schützer, archiater, præsens i chirurgiska societeten och ledamot i Vet. acad., Petrus Strandman, demonstrator botanices reg. ad profess. hist. nat. holm.; Car. Gust. Sandmarck, med. licent., medicus ad ædem inoculationi variolarum dicatam; Car. Gust. Laurin, philos. et med. candidatus; närvarande: Andr. Eil. Barfoth, med. licent. et prosector ad theatr. anat. acad. lundens.; Sam. Feuk, med. licent. et nosocomii provinciæ malmogiensis, quod Lundæ est, medicus; Georg Henr. Bæyer, med. licent. et designatus civitatis ystadensis medicus; Kilian. Muhrbeck, med. licent.; Gust. Jon. Hiertzeel, med. licent.

Deras hattar voro af ljusblått sidentyg, med hvita band och rosor. Under hela acten suckade jag troget: Gud bevare hälsan!

Med. adjuncten, doct. Aretin framställde frågan: An anatomia internarum corporis humani partium ab omnibus medicis clinicis necessario addiscenda est, pro feliciori, faciliiori in praxi clinica successu. Mig tycktes, att saken talte för sig sjelf, emellertid skulle ock prosector Barfoth härpå gifva svar, hvarefter doct. Hiertzeel slöt acten med tacksägelser och önsknningar, å egne och kamraters vägnar, att få vara herrskapet till tjänst.

D. 29 Junii.

Philosophiska faculteten borde vid ett så högtideligit tillfälle ej förgäta utdela kransar till sina kandidater. Om de voro de

siste, voro de ock talrikast. Magister promotion slöt i dag hela jubelfästen. Den hölts, liksom alla de förra dagars promotioner, i domkyrkans så kallade munkechor, därest alla carolinska akademiens sollenniteter hållas. Promotor, hr prof. Eric Gust. Lidbeck, uppräknade i sitt utdelta program alla promotioner, som i filosofiska faculteten varit nu på förflutne 100 år vid Lunds academie. Man hade 20 gånger promoverat magistrar, hvilka sammanlagde utgjorde ett antal af 767 höglärde män. Professor Lidbecks oration handlade: De incremento scientiarum philosophicarum sæculari ad hanc academiam. Härpå promoverades LXXV herrar magistrar, hvilka dels undergått examina och disputerat ordenteligen, dels, såsom redan präster, erkändes för giltige¹⁾. Allmänt sades dock, att af bägge sorterne voro många uselheter admitterade. Deras namn (och lärda arbeten) kunna ses af den utdelta promotionsskriften. Magisterfrågan: An litterarum scientiarumque cultura, nullis circumscripta limitibus, reipublicæ sit proficua? framställes kort af adj. Lemchen och besvarades med en onödig och mattande vidlöftighet af primus, hr Synnerberg, VGothus. En smälänning, hr And. Broman, complimenterade till slut på vanligt vis, hvarmed acten var ändad samt hela jubileum slutadt.

Knapt hade festivitates jubileæ tagit ända, förr än jag måste lemna Lund, i ovisshet om icke postjakten redan var segelfärdig från Ystad. Sålunda reste jag samma eftermiddag, d. 29 Junii, från Lund, där jag, på någre gynnares tillstyrkan, förut aflemnade en ansökning om förslag till den efter adj. Fröling här vid academien lediga filosofiska adjuncturen.

Inlagan lydde så här:

Maxime spectabilis Herr Decane samt Ampliss. Facult. Philosoph.

Till den vid kongl. carolinska academien nu lediga filosofiska adjuncturen, vågar, bland andra, äfven jag mig, i ödmjukhet, till förslags erhållande, anmäla. Vid 28 års ålder kan den så kallade meritlistan ej vara mycket lång eller af särdeles förtjänster sig utmärka. Efter idkade studier vid Upsala och Åbo, blef jag, på förra stället, philosophiæ kandidat 1761; magister 1764; presiderade tvänne gånger 1765 och blef straxt därpå af filosofiska faculteten i Upsala antagen till docens samt erhölet ännu samma år hans kongl. höghets, akademiens höga cancellers, fullmagt att vara amanuens vid biblioteket i Upsala.

¹⁾ Närvarande voro, om jag annars räknade rätt, XL.

Med hvad flit och åhåga jag härutinnan sökt fullgöra mina skyldigheter, anstår mig ej sjelf att anföra; men som min förestående utrikes resa, till ytterligare kundskaps inhämtande, ej lemna mig tid att vitnesbörder därom inhämta, torde mig tillåtas att härhos i ödmjukhet bifoga afskrift af det academiska vittnesbörd, som mig vid afresan från Upsala meddeltes. Utom den kärlek och lust jag från spädaste åren haft och ännu har för academiske vetenskaper, har jag sålunda ingen ting att anföra till undskyllan af det steg jag härmedelst dristat taga och hvarmed jag ingalunda vill hafva någon skickeligare och mera förtjänt på minsta sätt förfördelad.

Framhårdar etc.

Hvarken vill eller bör jag hafva syslan, men för vissa orsakers skull (dock mäst för ro skull) har jag anmält mig till förslags erhållande. Videbimus.

Jag afreste, som sagdt är, eftermiddagen kl. 3 från Lund och tråkade den af flygsanden på många ställen så besvärliga vägen åt *Ystad* (5 mil från Lund), dit jag framkom kl. 12 om natten; och sedan jag fått höra, det postjakten ännu låg qvar för motvind, lade jag mig att sofva.

D. 30 Junii.

Sedan jag hos borgmästaren låtit påskrifva mitt pass samt det sedan hos postinspektoren uppvist och erlagt frakt, 7 dal. 24 sk. smt, feck jag passagersedel, mot hvilkens oppvisande på jakten sakerna mottogos¹⁾. Sålunda var jag nu resfärdig, men här feltes vind. Under det jag härpå väntade, besågs i dag staden, som är liten och till byggnaden skånske städerne alldeles lik.

Mot aftonen gick jag om bord, där jag träffade ett godt sällskap passagerare uti öfversten gref Lewenhaupt, drabanterna Åkerhielm och Lewenhaupt, hofjunkaren grefve Piper med dess informator, min gamle skolcamerad mag. Mårten Meurling. Vårt första göromål var att äta. Gref Lewenhaupts kostliga bränvin gaf mig anledning att efterfråga ingredientierne till en så välsmakande liqueur. Den är som följer:

Till 6 kannor franskt bränvins destillerande tages:

- 6 lod angelica
- 16 d:o kummin
- 8 — fänköl
- 8 — anis
- 16 — enebär, hvilka, väl krossade, läggas natten öfver uti 1 stop bränvin, att saften må väl utdragas.

¹⁾ Det var på kongl. postjakten: Prinsessan Sophia Albertina.

Sedan gör man det sött, efter behag, med kokt sockersirup, som nb. het slås uti (eljest blir det ej klart); vanligt vis tages 1 skålp. socker till 1 kanna bränvin¹⁾. Visst är, att detta bränvin var det bästa jag nånsin smakat; hvadan jag ock var angelägen att anteckna compositionen. Det sista jag i Sverige lärde var sålunda att destillera bränvin.

Natten kom och hafvet lugnade; men i hopp att det efter midnatt kunde blåsa upp, lade vi oss om bord, där hvar en sof i sin busa.

Vid hvarjehanda tankar insomnade jag, osäker om och när Gud behagar låta mig mera hvila uti mitt kära fädernesland.

¹⁾ Ännu ett mycket godt recept:

till 6 kannor godt bränvin tages:	
pomeransskal	$\frac{1}{2}$ skålp.
citronskal	— —
fänköl	— —
anis	4 lod
kummin	— —
rosmarin	— —
angelica	3 lod
gallego	— —
calmusrot	— —
allersmak	8 lod
canel	2 —

Desse species läggas i bränvinet, att stå öfver natten; sedan destilleras. Uppblandningen sker med sockersirup, kokt af 1 stop vatten med $2\frac{1}{2}$ skålp. socker.

Forskningar om Skånelands kyrkor.

I sin «Skånes konsthistoria för medeltiden», utgifven år 1850, har *C. G. Brunius* beskrifvit och under vissa allmänna rubriker sammanfört ett flertal af Skånes märkligare kyrkor; några omtalas också i hans «Resor», likasom kyrkor i Blekinge och Halland (jfr resebeskrifningarna från 1838, 1849, 1854 och 1857). Redan på hans tid hade skåningen *Nils Månsson Mandelgren* under upprepade vandringar rundt kring Sverige också börjat undersöka sin födelseprovins' och de andra sydsvenska landskapens kyrkliga minnesmärken; och när han vid slutet af sin lefnad öfverlämnade sina samlingar till Lunds Universitet, hade han hunnit göra afbildningar eller åtminstone anteckningar från hela landets socknar med rätt få undantag.

Från Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien hafva under de sista årtiondena då och då undersökningar företagits, särskildt med anledning af någon förestående restaurering eller rifning; och i dess «topografiska arkiv» — där bl. a. Brunii samlingar förvaras — finnas uppgifter (dock mest äldre) om åtskilliga sydsvenska kyrkor samt många afbildningar af sådana. Dessa uppgifter och afbildningar hafva af *Hans Hildebrand* delvis redan begagnats i det stora arbetet om Sveriges medeltid, hvari man ytterligare har att vänta en särskild afdelning om «konsten». Emellertid synas forskningarna för nämnda akademis räkning icke

hafva bedrifvits systematiskt; och man måste djupt beklaga att icke för längesedan ett noggrannt *inventarium* upprättats öfver våra minnesmärken. Just detta borde väl vara akademiens uppgift. Funnes — helst i tryck — ett sådant inventarium af våra kultur- och konstinnesmärken, såsom förhållandet är i de flesta delar af Tyskland samt äfven i Frankrike, skulle man säkerligen icke vågat förstöra så mycket af konstnärligt och historiskt värde, som man gjort äfven under de sista årtiondena. Saken är nog också den, att man från Stockholm, så länge man icke har aflönade ombud i de olika landsorterna, «provinskonservatorer», ej heller rese-inspektörer, *icke kan* öfvervaka fornminnenas bevarande i vårt vidsträckta land. Den stora uppgiften måste åtminstone delvis upptagas af enskilda personer och föreningar. Så har redan flerstädes skett med framgång; om den Mandelgrenska institutionen skall jag nedan meddela några upplysningar.

Skånes äldre minnesmärken synes man emellertid från dansk sida hafva på flera punkter grundligt och mera systematiskt undersökt; och i det danska statsmuseets samlingar torde från dem — t. ex. de gamla borgarna och slotten, men äfven många af kyrkorna — finnas bättre uppgifter och teckningar än i det svenska riksmuseets. Från dansk sida har också den kyrkliga arkitekturen blifvit föremål för en verkligt vetenskaplig bearbetning; jag åsyftar särskildt *J. B. Löfflers* «Udsigt over Danmarks kirkebygninger . . .» (1883), där åtskilliga äldre skånska kyrkor, främst Lund och Dalby samt omkring ett tjugotal andra, behandlas i sitt sammanhang med Danmarks kyrkobyggnader. I flera danska planschverk meddelas också prof på äldre sydsvensk arkitektur.

Under de senare åren hafva i Sverige åtskilliga arbeten framkommit, som beröra medeltida byggnadsverk i södra delarna af landet. I «Tegelarkitekturen i norra Europa och Upsala domkyrka» (1897) har denna uppsats' författare också lämnat en öfversikt af tegelkyrkorna i Skåne, mest dröjande vid de större stadskyrkorna. Om den första daterade tegelkyrkan, Gumlösa (af 1191), hafva flera uppsatser skrivits, t. ex. i «Boksamling utg. af skånska landskapens historiska och arkeologiska förening» 1891 af *C. O. Arcadius*. Ännu återstår emellertid mycket att i

fråga om teglets användande utforska; en sådan kyrka som t. ex. S. Maria i Ystad förtjänade en särskild undersökning ¹⁾.

R. Steffen har i «Romanska småkyrkor i Östersjöländerna» (1901) mer eller mindre uttömmande behandlat åtskilliga frågor rörande Sydsveriges kyrkor, så om de gamla träkyrkorna i Småland (mest efter äldre otillförlitliga uppgifter) samt om vissa typer af stenkyrkor i Småland och Skåne och särskildt om de genom torn- och korförhållandena så märkliga kyrkorna i Kalmartrakten och på Öland. Hvad författaren emellertid kunnat framdraga rörande inflytelserna utifrån och till jämförelse med särskildt Tysklands kyrkor är förvånande ringa och föga uttömmande. — I smärre uppsatser har O. Janse påvisat flera intressanta egendomligheter t. ex. rörande den ursprungliga takkonstruktionen (öppen takstol) i en del sydsvenska kyrkor; och om det äldre kyrkomåleriet i Skåne har O. Rydbeck i denna tidskrift offentliggjort en förtjänstfull uppsats. Tidskriftens *utgivare* har också (1900) lämnat viktiga bidrag till den kyrkliga ornamentikens och bildhuggeriets historia i Skåne under renässansen — för dess konst saknade ju *Brunius* nästan all förståelse, såsom hans inträdestal i Vitterhetsakademien (1853) ådagalägger. och såsom ännu sorgligare visats af den sköfving han lät vackra renässansmonument i Lunds domkyrka och annorstädes

¹⁾ Frågan om tegelarkitekturens första framträdande i norra Europa och vid Östersjön har också under de sista åren lifligt diskuterats i Tyskland. O. Stiehl, stadsbyggnadsinspektör i Berlin-Steglitz och lärare vid tekn. högskolan i Charlottenburg (liksom den nedan omtalade Seesselberg), har i ett stort arbete «Der Backsteinbau romanischer Zeit besonders in Oberitalien und Norddeutschland» (1898) samt i senare tidskriftsuppsatser öfvt lösa nämnda fråga: han anser, att Norditaliens tegelarkitektur varit den egentliga förutsättningen för Nordeuropas, att både teknik och formgivning i den senare härledts från den förra, samt att denna tegelteknik jämförelsevis sent (mot 1100-talets slut) började användas vid Elbe och norr därom. E. Haupt, provinsialkonservator för Schleswig-Holstein, har delvis såsom själförevar häfdat en motsatt ståndpunkt (jfr hans polemik med Stiehl i några nummer af «Beilage zur Allgemeinen Zeitung» 1902). Haupt stöder sig äfven på flere skandinaviske forskare, särskildt Löffler; och åtminstone i fråga om tegelarkitekturens ålder i Nordeuropa har han tvifvelsutan rätt — i Sydskandinavien användes teglet till flera stora byggnadsverk redan omkring och strax efter 1100-talets midt.

undergå. Annars har Brunius beskrifvit några renässanskyrkor i Sydsverige, såsom (i en tidskriftsuppsats 1859) Genarps kyrka, ett bland de märkligaste exempel vi äga på 1500-talets arkitektur, samt (1852) Kristianstads vackra tempel, hvarom sedermera (1887) den danske forskaren *F. R. Friis* i en liten afhandling lämnat värdefulla meddelanden.

Det märkligaste arbete, som under de senare åren utkommit om Skandinaviens arkitektur, *Fr. Seesselbergs* «Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker» med tillhörande atlas (1897), må också här omnämnas, då det kan sägas utgå från Lunds domkyrka, hvilken ju förut grundligt, fastän nästan utan jämförande konsthistoriska undersökningar behandlats af *Brunius* (2. uppl. 1854). Seesselbergs stora verk har märkligt nog ännu icke fått någon uttömmande anmälan eller kritik i Skandinavien; hans besynnerliga funderingar på ornamentikens område äro visserligen kritiserade af *P. Johansen* i dansk Tidskrift for Kunstindustri 1898, och hans arkitekturhistoriska undersökningar äro, hvad vissa punkter beträffar, af senare författare omtalade och delvis bemötta; ett föredrag har af *E. Ekhoff* hållits om verket, men icke — mig veterligen — utgifvits i tryck. Författaren, som synes väntat sig mycket af arbetet, naturligtvis mest berömmelse och utmärkelse, har beklagat sig öfver den tystnad, hvarmed det i Skandinavien mottagits. I Tyskland har det blifvit mera observeradt och ofta lofordadt — de flesta, som omtalat det, hafva naturligtvis icke kunnat kontrollera dess uppgifter, fastän dessa i många fall borde väcka misstanke. I Repertorium für Kunstwissenschaft (1902) har professor *A. Matthäi* berömt Seesselbergs undersökningar såsom synnerligen märkliga och endast i vissa afseenden uttryckt sin reservation. Åtskilliga författare hafva byggt vidare på dess resultat, så t. ex. *Heinrich Bergner* i en uppsats om befästade kyrkor i Zeitschrift für christliche Kunst 1901. Bergners framställning bemötes delvis samt kompletteras för Schleswig-Holsteins räkning af *Richard Haupt* i en uppsats «Wehrkirchen in den Elbherzogtümern» införd i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1902. Haupt tar alldeles afstånd från Seesselbergs framställning i denna fråga, men ingår icke på nå-

gon närmare kritik däraf, blott anmärkande den egendomliga uppfattningen t. ex. af rundtornen vid kyrkorna (och rundkyrkorna) såsom afläggare af «de gammalgermanska rundborgarna». Seesselbergs alltför våldsamma konstruktioner i afseende på kyrkoarkitekturens sammanhang med försvarsväsendet påpekas också af P. Johansen.

icke heller här är stället för en genomförd kritik af Seesselbergs arbete. Ett par allmänna omdömen jämte några detaljanmärkningar kunna vi dock icke underlåta att tillfoga.

Först och främst måste den tyske arkitekten-författarens teckningar från Lund, Dalby och andra kyrkor, intagna dels i texten, dels i det särskilda planschverket, på det stora hela mycket lofordas. Några af dem, som framställa rekonstruktioner, förefalla dock väl fantastiska. Hvad texten beträffar, förvånas man först af den oerhörda säkerheten och naiva pretentionen, hvarmed förf. framställer sina satser, genom hvilka han tydligen vill göra epok i arkitekturhistorien. Till detta ändamål saknar han emellertid alltför många egenskaper; hvarken själfkritiken eller studierna räcka till. Han röjer ofta brist på en verkligt historisk uppfattning och behandlar dels utan förstånd dels alltför nonchalant de skandinaviska källorna. Jag skall strax gifva exempel härpå. I många månader vistades han i Lund (omkring 1890) och gjorde där delvis mycket noggranna mätningar och undersökningar å domkyrkan, hvarvid hans arbete på allt sätt underlättades af myndigheterna. Han anställde också forskningar i Dalby, Vä, Visby, Sigtuna samt på några platser i Norge och Danmark. Till flera intressanta resultat har han tvifvelsutan kommit; detta gäller också Lunds domkyrka, t. ex. undersökningarna om vestpartiets portalförhållanden och om det s. k. lekmanakoret. Huru det än skulle smickra vår patriotism — och lokalpatriotism, om Seesselbergs åsikt rörande domkyrkans enastående betydelse och den inverkan, dess arkitektur utöfvat på Tysklands, vore riktig, måste jag likväl uttala mina starka betänkligheter däremot. Huru är det t. ex. möjligt, att Lunds domkyrka skulle helt och hållet också till *vestpartiet* (utom tornens öfre delar) varit färdig 1145? Den invigning, som då skedde, gällde ju blott altaret i *högkoret* — hvarför behöfde an-

nars ena sidoaltaret särskildt invigas följande år? Om kyrkan, såsom Seesselberg tror, började byggas vid år 1074 och kryptan invigdes 1123, är det med kännedom om den tidens långsamma byggnadsarbeten icke alls otroligt, att det dröjde tjugu år och mera innan den öfre kyrkan blef blott så färdig, att dess hufvudkor kunde användas; och detta skulle naturligtvis, såsom förhållandet notoriskt varit vid så många andra kyrkor, kunnat begagnas äfven då långhuset var under byggnad — en provisorisk vägg anbragtes mot detta, såsom man ser ännu i dag i domen på Hradschin i Prag. Att en arkitekt kan göra ett sådant påstående som att också hela långhuset och äfven vestra delen voro färdiga år 1145, är fast oförklarligt; det vestra partiet visade ju icke blott i tornens öfre delar öfvergångsstilens kännetecken. Sannolikt var vid år 1145 långhuset blott påbörjadt, och en förändring i planen har därefter inträdd, då ju den första travéen visar en olikhet mot de följande. — Som bevis på Seesselbergs oförmåga att behandla ett historiskt ämne, må ock påpekas de slutsatser han drager af bilden på ett gammalt mynt från konung Nils' tid. Under det att ett af Brunius omtaladt mynt, som visar en byggnad med en port, blott skall gifva en allmän stadsvy, framdrager Seesselberg ett annat med tre «ingångsöppningar», hvilket, ehuru byggnaden här tydligen ligger inom vallar och blott ett torn öfver de tre öppningarna reser sig (ofvanför ett tak), af honom påstås säkert visa en kyrka och just Lunds domkyrka — det skall således bevisa att denna kyrka (också i det yttre) ursprungligen hade tre portaler i vester! Och märk väl: ett under konung Nils, således *före 1134*, slaget mynt skall visa huru den färdiga vestfasaden var på en kyrka, hvars högkor invigdes först 1145!

Särdeles kostliga äro Seesselbergs funderingar om «vapenhuset» i de gamla svenska kyrkorna. Blind i sin ifver att hänföra allt till försvarsväsendet, tror han att «vapenhus» betyder plats till förvaring af de vapen, *hvarmed kyrkan skulle försvaras* («Feldsteine u. s. w.» s. 107 noten), och beklagar att «Brunius och sedan flere nyare författare» framställt en alldeles oriktig mening om rum, hvilka tydligen icke kunde försvaras, utan snart blefve intagna, hvadan ju försvarsmedlen icke vore i säkerhet!

Egendomligt är, att S. icke frågade någon svensk om ordets betydelse eller slog upp någon encyklopedi, där han kunde få veta, att «i vapenhusen, som härröra från den senare medeltiden, brukade man *lämna* vapen och andra föremål, som ej borde medtagas i själfva kyrkan» etc.

Bland Seesselbergs många besynnerliga konstruktioner behöfver jag här blott ytterligare påpeka den, att den romanska pelarbasen skulle uppstått ur «kruk-former»; och bland hans arkeologiska misstag vill jag exempelvis framdraga hans tolkning af den lilla reliefen, som sitter öfver södra nedgången till kryptan såsom — «konung Knut den Helige»¹⁾; glorian, vingarna, liljestängeln och världsäpplet visa ju alldeles oförtydbart på bebdelsens ängel — en liknande bild finnes också bland de i kryptan förvarade resterna från det forna vestpartiet.

Det är icke på sådant sätt som man blir reformator inom konstarkeologiens område. Den beskyllning, Seesselberg utslungar mot Brunii arbete, att vara «ohne architektonisch-kritische Tiefe», torde i vid omfattning drabba hans eget.

Men det må erkännas: åtskilliga undersökningar äro värdefulla, några uppslag äro intressanta och bildmaterialet till det mesta utmärkt. —

Intresset för våra kultur- och konstminnesmärken visar i våra dagar en glädjande tillväxt. Stor förtjänst tillkommer här tidningsprässen, genom hvilken uppmärksamheten ofta fästes på märkliga fornminnen, och som ofta uttalar maningens ord till deras bevarande. Det borde blott ske ännu oftare och kraftigare. Några tidningar hafva i form af bilaga meddelat beskrifningar öfver en viss trakts kyrkor; så har Karlshamns Allehanda under åren 1894—96 utgifvit tre häften med afbildningar och text från kyrkor i Blekinge. I hög grad önskligt vore, att frågor om «restaurering» eller rifning af gamla kyrkor i hvarje särskildt fall diskuterades grundligt i prässen; arkeologer och arkitekter borde då yttra sig, och en inflytelserik opinion kunde bildas.

¹⁾ Det är att märka, att S. stöder sig på Brunius (Lunds Domkyrka 2:a uppl. s. 102), dock utan att angifva källan, — från Brunius, som han annars helt öfvermodigt behandlar, lånar han således här kritiklöst!

För spridandet af kannedomen om samt för bevarandet af våra fornminnen arbeta några föreningar i Sydsverige ¹⁾, t. ex. i Lund, Halmstad och Karlskrona. Och äfven flera enskilda personer visa varmt intresse för de kyrkliga minnesmärkenas bevarande och studerande; bland de mest nitiske må nämnas tandläkaren *Adolf Roth* i Malmö.

För den Mandelgrenska Samlingen i Lund, som f. t. vårdas å universitetets konsthistoriska institution, hopbringas årligen (sedan 1901) nytt material; detta afser närmast att öka och fullständiga N. M. Mandelgrens stora samlingar till utgifvande af en «Atlas till Sveriges odlingshistoria», hvilken skall meddela typserier på olika områden. Mandelgren själf utgaf några häften (2 h. «Helgedomar» 1883—84); men i alldeles samma spår kan den blifvande utgifningen («fortsättningen») icke gå: det fordras större exakthet i undersökningar och beskrifningar samt noggrannare, större och prydligare afbildningar. För närvarande samlas hufvudsakligen beskrifningar samt fotografiska afbildningar, och redan finnas omkring 1300 af det senare slaget, mest från Sydsverige och särskildt från Skåne. Jag får kanske tillfälla att i något följande häfte af denna tidskrift göra ett meddelande om några af de resultat, till hvilka materialsamlandet och undersökningarna för den Mandelgrenska Samlingen redan hafva ledt.

Ytterst viktigt är att uppgifter och afbildningar från alla håll *snart* insamlas ²⁾. Ty, sorgligt att säga, *förstöres här* — trots

¹⁾ En ny sådan, som synes vara särdeles lifaktig, är Norra Smålands Fornminnesförening, som bl. a. räddat och åter vid Jönköping uppfört Bäckaby märklige 500 à 600 år gamla träkyrka, och som nu samlar uppgifter om alla kyrkor i norra Småland; det är ingenjör *Algot Friberg*, som äran af denna lifliga verksamhet tillkommer.

²⁾ Hvad Skåne beträffar, äro dess kyrkor ännu icke på långt när undersökta. Brunius meddelar (i sina tryckta arbeten) notiser från eller beskrifningar på blott omkring hälften af hela antalet (c. 400); och hans uppgifter måste ofta kontrolleras och än oftare kompletteras. Bland de kyrkor han icke omtalar äro nog många skäligen obetydliga, åtskilliga däremot synnerligen intressanta — några af dem numera tyvärr förstörda. Ännu mindre systematiskt äro de andra sydsvenska kyrkorna undersökta af någon sakkunnig. Det är hög tid att en noggrann undersökning på hela området företages.

allt växande intresse — *det ena minnesmärket efter det andra*. Endast sällan torde vid en rifning eller ombyggnad en noggrann uppsikt utöfvas; och ofta har nog sådan rifning eller ombyggnad tillåtits utan att sakkunnig person på stället undersökt den gamla byggnaden. Vi måste här betona den stora nytta som kunde åstadkommas af «provinskonserverer» och antikvitetsinspektörer, de där ständigt vore till hands vid sådana tillfällen. Huru ofta händer det icke att vid rifningar eller ombyggnader förut icke kända intressanta arkitektoniska delar, ornament och målningar komma i dagen; men huru sällan är det icke som dylikt af vederbörande anmäles! Och så händer det allt för lätt att afvikelse från den fastställda «restaurerings»-planen göres, likaså att församlingen på egen hand företager «reparationer». I flera sådana fall har på senare tider Vitterhets-akademien med lofvärdt nit ingripit; men, såsom jag redan antydtt, dess organisation är icke tillräcklig. Äfven om icke genast provinskonserverer kunde tillsättas, hvilka hvar på sin ort skulle hafva uppsikt öfver fornminnenas bevarande, borde mycket kunna vinnas genom upprättande af några inspektörstjänster: desse inspektörer skulle icke blott hafva den antyddas så att säga fiskaliska uppgiften, utan skulle också gå myndigheter och enskilde till handa med upplysningar och råd, påpeka hvad som bör räddas och hur det bör bevaras o. s. v. — man betänke t. ex. alla dyrbara skulpturverk, målningar, ornament, vapensköldar och minnestafior, som nu i så många kyrkor ligga uppvärkta på vindar eller i tornkammare och med hvarje år som går alltmera förfaras. Antikvitetsinspektörerna borde också kunna afgifva utlåtande om en föreslagen rifning eller ombyggnad är alldeles nödvändig eller ej — säkerligen hafva i de flesta fall onödigt stora förändringar (med ty åtföljande vandalisering) blifvit vidtagna.

I Halland och Blekinge hafva många gamla kyrkor försvunnit redan under 1800-talets förra del. I Skåne synes kyrkokassornas rikedom särdeles under århundradets senare del hafva lockat till den ena nybyggnaden efter den andra. Saken är förtjänt af synnerligen stor uppmärksamhet. Säkerligen hafva här under de tre sista decennierna mer än ett femtiotal nybyggnader eller radikala ombyggnader skett. I några fall stå de gamla

kyrkorna kvar (Burlöf, V. Sallerup, Kjöfinge, St. Ibb, Stora Hammar, S. Åsum och ett par till) åtminstone tills vidare. Men på de flesta håll har man icke varit så pietetsfull. Man torde komma sanningen ganska nära om man påstår att under de sista decennierna i medeltal *ärligen två gamla kyrkor rifvits eller genom ombyggnad förlorat sin ålderdomliga prägel och sin ursprungliga karakter*. Och bland dessa kyrkor hafva flere varit utmärkta genom sin arkitektur, sina ornament, målerier eller annan utsmyckning. Icke ens på de sista åren har förstörelsearbetet hvilat; så hafva efter år 1890 — oafsedt flere kyrkor, som undergått en omfattande «restaurering» -- följande rifvits eller väsentligen ombyggt: V. Sönnarslöf, Bunkeflo, Ullstorp, Hyllie, Bjereshög, Glemminge, Mellangrefvie, Östra Grefvie, Tygelsjö, Fuglie, N. Nöbbelöf, Simris, Arrie, Willie, Öja, Remmarlöf, Asmundtorp, Fagerhult — summa 18 stycken!

Skall så alltjämt fortgå? Då torde mot slutet af detta århundrade föga återstå af de gamla kyrkorna, dessa märkliga typiska vittnesbörd om förflutna tidens kultur- och konstförhållanden. Och huru betydelselösa som kultur- och konstmonument, hur föga karakteristiska i sin schablonmässiga imitering äro icke de nya byggnader man i stället uppför! En stark opinion måste bildas mot förstörelselustan; icke förgäfvos torde man vädja till ett intresserad och upplyst prästerskap. Alla vänner till vår nationella kultur måste här förena sig — till försvar för våra dyrbara fornminnen!

E. Wrangel.

Den 24 oktober 1901.

Den 24 oktober 1901 firades öfver hela den bildade världen minnet af en bland Skånelands yppersta söner. Trenne århundraden voro då förflutna, sedan i kejsar Rudolfs hof i Prag Tycho Brahe slöt sina dagar.

Det kunde ej gärna vara annorlunda än att när öfverallt ute i världen erinringen gick tillbaka till Tycho Brahe, hans minne skulle stå lefvande också för hans egen fosterbygd. Ett halft århundrade tidigare — en högsommardag 1846 — hade dess befolkning i tusental stämt möte på den plats, där Uranienborg legat, för att på trehundraårsdagen af Tycho Brahes födelse bringa hans minne en hyllning. Johan Henrik Thomanders röst hade då i en glänsande improvisation hörts vid sidan af Orla Lehmanns och »Poul Rytters», medan Johan Ludvig Heiberg i ovanskliga strofer fängslat ögonblickets stämning. När nu hösten 1901 den skånska fosterbygden beredde sig att fira en andra minnesfest öfver Tycho Brahe, var tanken från början, att den skulle hållas icke på Hven utan i Lund, och att man, om möjligt, skulle resa honom ett varaktigt minne. Vid det förra tillfället hade ett lätt förebrående ord fallit från Orla Lehmanns läppar om den minnesstod, som Skåne försummat att sätta åt Tycho Brahe. Thomander hade då rest sig och visat hän mot den plats, där en ringa ruinhög låg som enda rest af Uranienborg; han hade talt om bronsens och marmorns förgänglighet och citerat Heibergs ord:

Borgen i Gruus er begravet,
Dens Herre hviler i Muld;
End om dem begge toner dog Havet,
Læses på Himlen Skriften af Guld.

Men Thomanders svar i all dess sinnrikhet hade icke kommit Orla Lehmanns tanke att glömmas för alltid: 1901, då det reddes till den nya minnesfesten, blef den åter erinrad.

* * *

Det ingick i den plan till Lunds försköning, som en «gam-
mal vän» af staden, af dess nutid ej mindre än dess forntid, utkastat,
att förvandla dess centrala delar till en sammanhängande park- och
och trädgårdsanläggning. Domkyrkan skulle, sedan byggnaderna i
dess närhet fallit, resa sig som ur ett haf af grönska; ofvan rosen-
parterrererna på norra sidan skulle Lundagård höja sig på en terrass,
och i trädens skugga, mellan grönskande anläggningar, skulle här
och hvar resas minnesbilder af de «odlingens stormän», som brakt
heder öfver sin fädernebygd. De skulle stå där som en ständig
erinran om det förflutna, som ett föredöme för det närvarande. Och
den första af dessa minnesbilder — så var tanken — skulle blifva
Tycho Brahes.

Denna sista tanke upptogs våren 1901 af de Skånska land-
skapens historiska förening och Kongl. Fysiografiska sällskapet i
Lund. De förenade med sig personer ur skilda kretsar, och på
sommaren samma år kunde ett upprop af följande lydelse utgå:

Tycho Brahe

* på Knutstorp 1546 ¹⁴/₁₂ † i Prag 1601 ²⁴/₁₀.

Med reformationens och renässansens tidsålder inträdde den
Skandinaviska Norden i verldsodlingens häfder. Tycho Brahe är
bland nordborna den som då förer an. Han har vid sin sida Söderns
Galilei och Österns Copernicus. Från vår Nord följa honom efter
på vetenskapens segerbana Stheno och Linné, Berzelius och Örsted.
Sådan är hans plats i samtid och efterverld.

Huru naturligt är det då ej, att inom våra nordiska land ännu
efter århundraden Tycho Brahes namn hålles högt i ära. Folkens
lifskraft mätes med rätta efter deras store män: dessa utgöra alltid
den tryggaste lifvakten i deras kamp för tillvaron. I samma mån
som folken veta att ära sina store, ära de sig själfva och hållas de
i ära af andra.

Liffigare än annars föras under året 1901 tankarne till Tycho
Brahe. Ty i året 1901 infaller hans minnes trehundraårsdag. Då
lycktes för alltid detta forskande öga, som djupare än något dödligt
förut trängt in i stjärnerymden. Då slöts denna lefnadsbana full
af lifvets motsägelser och oro: i en frivillig landsflykt borttrycktes
han, från ett kejsarhofs glans, och dock med hjärtat uppfyllt af
en nordbos hemlängtan — en segrare vid det hunna målet och dock

med tvifvel på sig sjelf och sin seger; «ne frusta vixisse videar» ¹⁾ voro den döendes sista ord. — Dock, tviflaren hade misstagit sig. Han hade ej lefvat förgäfvets. När lifvet var slocknadt, steg hans egen stjärna med ovansklig klarhet upp öfver horisonten.

Och efter 300 år reder sig nu den nordiska vetenskapen att hylla och hedra hans minne. Sverige och Danmark täfla därom.

I den bygd, som såg Tycho Brahe födas och som ej förgätit att fira sin verldsberömde sons födelse — det var år 1846 genom minnesfesten på Hven — har den tanken vaknat till lif att i år på hans dödsdag, den 24 oktober, resa honom ett varaktigt minne. De Skånska Landskapens Historiska Förening och Kgl. Fysiografiska Sällskapet vid Lunds universitet hafva satt sig i spetsen för denna tankes utförande. På de skånska landskapens jord, der, hvarest deras minnen hafva sin brännpunkt, i Lund, kommer Tycho Brahes byst att uppställas. Det ingår i planen härför att låta denna, rest på Lundagård, omgifvas äfven af andra minnesbilder, med hvilka man vill hedra de odlingens stormän, som tillhöra Skåneland och det sydsvenska universitetet.

Af Kgl. Fysiografiska Sällskapet i Lund och de Skånska Landskapens Historiska Förening derom anmodade, inbjuda vi under-teknade härmed å deras vägnar till teckning af bidrag.

Lund i Juli 1901.

OLA ANDERSSON, Malmö.	ARNOLD HAMMAR, Allerum.
Grefve CORFITZ BECK-FRIIS, Böringe.	LEONARD HOLMSTRÖM, Hvillan.
HANS BENDZ, Lund.	AXEL KOCK, Lund.
GOTTFRIED BEIJER, Malmö.	HANS EMIL LARSSON, Malmö.
GOTTFRID BILLING, Lund.	IVAR MÅNSSON, Trå.
MAGNUS BLIX, Lund.	LORENTZ NILSSON, Torreberga.
Grefve CARL TROLLE-BONDE, Trolleholm.	ERNST OLBERS, Landskrona.
C. V. L. CHARLIER, Lund.	NILS PERSSON, Helsingborg.
Grefve MAGN. GABR. DE LA GARDIE, Kristianstad.	EDVARD RÖHDE, Göteborg.
ROBERT DICKSON, Malmö.	GUSTAF TORNERHJELM, Wrams Gunnarstorp.
Grefve CARL AUG. EHRENSVÄRD, Skeppsholmen. Stockholm.	Grefve CARL WACHTMEISTER, Wanås.
PEHR EKLUND, Lund.	Grefve GÖSTA WACHTMEISTER, Knutstorp.
WALDEMAR EWERLÖF, Rönneholm, Malmö.	GOTTFRID WARHOLM, Tuna.
MARTIN WEIBULL, Lund.	

¹⁾ Må jag ej hafva lefvat förgäfvets!

Man var så öfvertygad om detta uppslags framgång, att man omedelbart efter dess utfärdande gick i författning om utförandet af Tycho Brahes byst. Bidragen inflöto också i riklig mängd, och den 24 oktober 1901 stod bysten, modellerad af Wilhelm Bissen, rest invid det gamla kungshuset på Lundagård, inom hvars murar Tycho Brahe själf mången gång kommit, och där hösten 1601 hans moder, fru Beate Bille, mottagit dödsbudet från Prag.

En talrik skara från olika delar af Skåne samlade sig den 24 oktober 1901 i Lund för att närvara vid minnesmärkets invigning. Högtidligheten inleddes af Lunds studenter, som under sång nalkades den beslöjade bysten. Fanorna planterades rundt denna, och omedelbart därefter besteg professor Martin Weibull talarstolen. Han begynte:

«Den man hvars bild, ännu beslöjad, om några ögonblick skall träda fram i dagen, är en af den mensklige odlingens store, en vetenskapernas furste. Hans namn har gått vida om land; hans rykte har blifvit ett verldsrykte. Han är af nordbor den förste, som på fredlig väg eröfrat världen».

Talaren uppdrog därefter i korta drag bilden af den tid, som föregick Tycho Brahes — den stora omstörtningens tid, en af de rikaste i odlingens häfder, den som skiljer nutid och medeltid från hvarandra. Efter mer än ett årtusendes dvala återuppväcktes den grekiska och romerska fornverlden till lif i litteratur, i vetenskap och konst. Och på samma gång som det i tiden genom årtusenden skilda knöts samman till utveckling och enhet, hade den gamla världen vidgats i rummet, när Colón tände den dittills kända oceanens vatten, och för da Gama vid Afrikas sydspets öppnades en ny ocean. De omätliga vattenrymderna fingo nu först sina gränser, när Magelhaens' skepp upptäckte vestern i hvad man trott vara den yttersta östern. Det var verldsupptäckternas tid. Men det var också reformationens, den andliga omhvälfningens. Menniskoanden hade tröttnat att bära den kyrkliga auktoritetstrons fjättrar. Hon bröt dem som svaga rön. Och den romerska kyrkan, den mäktigaste institution verldshistorien känner, bäfvade i sina grundvalar. Dess verldsbeherskande vælde var slut.

Den tid, som följer och i hvilken Tycho Brahes lefnad faller, var med sina djupaste lifsrötter fäst i denna omstörtningens tid. Dess store andar gripa sig an med att störta auktoritetstron också på vetenskapernas område. De draga här reformationens slutföljder. Och liksom under den föregående tiden jordens gränser flyttats ut, öppnade sig nu också firmamentets verld för menniskoandens forskning.

I korta ord skildrade i sammanhang härmed talaren den astronomiska vetenskapens öden från Hipparkos och Ptolemæus till medeltidens Almagest och Nicolaus Copernicus, som simplificerande det gamla systemet gaf åt jorden dess rörelse kring solen.

På Copernicus följde Tycho. Han var född år 1546, tre år efter framträdandet af sin föregångares system och hans död. Han hyste för Copernicus den största beundran, åt hvilken han i ungdomen gaf ett uttryck i det tal, med hvilket han inledde de föreläsningar han då höll vid Köbenhavns universitet. «För hvad vi veta, säger han, hafva vi att tacka Hipparkos, Ptolemæus och ytterst Nicolaus Copernicus, som ej utan grund bär namnet den andre Ptolemæus. Han har insett bristerna i det gamla systemet och med beundransvärd skicklighet uppställt ett nytt, som vidgat vetenskapens gräns». Men snart finner Tycho en brist i detta system, en stor och för honom afgörande. Copernici system är i grundsatsen obevist; det hvilat ej på den rätta vetenskapliga metoden, den enda, på observation.

Här är Tychos storhet. Han är den födde naturforskaren. I allt stöder han sig på den exakta iakttagelsen, för allt fordrar han bevis. Han är banbrytaren för en sträng, modernt vetenskaplig metod. Det hade säkert äfven före honom gjorts astronomiska iakttagelser, likartade med hans, men, så vidt man kan skönja, aldrig systematiskt under längre tidsföljder. Och med sin nya metod begynte nu Tycho kampen mot auktoritetstron på sin vetenskaps område. Han stormade sjelfva himlafästet, och vinner det för den mensklige kunskapen. Hans vetenskapliga hjälpmedel voro ringa, instrumenten ofullständiga i en tid, då man ännu icke kände kikanen, men han förstod att sjelf förbättra dem långt utöfver hvad som förut varit känt. Hans observationer fortsattes genom hela hans lif; de följa dag för dag som en kommentar till hans lefnads historia.

Talaren berörde efterverldens uppfattning af Tycho Brahe. Dess dom fölle enstämmig. Och den moderna vetenskapen vore benägen att utvidga hans betydelse från astronomiens till den samlade naturvetenskapens hela fält på grund af hans konsekventa iakttagelsemetod. Den gifver honom plats bland dess grundläggare.

«Och astrologen Tycho Brahe? — Sägna och folkfantasierna hafva gjutit sitt skimmer kring honom såsom stjerntydaren på Hven, horoskopernas heros, som utprickat de trettiofyra Tycho Brahedagarne i almanackan, om hvilka det är fullkomligt obevist, att de härröra från honom. Nåväl. Tycho Brahe var astrolog. Men han gick från dunkel till ljus, från villa till sanning. Vetenskapens gudinna sprang fullrustad ur Jupiters hufvud, vetenskapen sjelf har icke gjort det».

I lifliga, fängslande drag skildrade därefter Martin Weibull Tycho Brahes lefnad och hans personlighet, och dröjde särskildt vid hans förhållande till fädernebygden. I denna sin sista halfdel undandraget sig emellertid talet hvarje referat — det var improviserad, och blott de sista orden blefvo antecknade.

På två punkter — det var grundtanken i dessa — möttes Norden och Södern inom den germanska världen: i Thüringen Nordtyskland och Sydtyskland, i Skåne Skandinavien norr och söder. Den stora halföns klippgrund sköte här ned mot Kattegat, Öresund och Östersjö, medan i söder öppnade sig det vida slättlandskapet med de mjuka, böljande linierna och med ett folklynnan af egen art, till hälften syd-, till hälften nordskandinaviskt. Där möttes också den skandinaviska nordens historia. Det var en gång danskt, detta land; Skåne, Halland och Bleking voro vid sidan af Jylland och Sjælland med öarne den ena tredjedelen af Danmark. Nu var det svenskt. Och liksom det tacksamt tagit emot så mycket af Sverige, hade det också fört så mycket med sig dit. Men till det bästa det fört med sig hörde minnet af den store man, åt hvilken dagen vore egnad. Sverige hade tagit emot det minnet och gjort det till sitt. I dag firades Tycho Brahe icke blott i Videnskabernes Selskab i Köbenhavn utan också i den svenska Vetenskapsakademien.

Men när i de nordiska hufvudstäderna Tycho Brahes minne hölls högt, då hade hans fädernebygd också velat hafva ett ord med. Den hade velat resa honom ett minne.

Det var detta som skett, detta som närmast samlat skarorna i dag.

Talaren berörde några af de förändringar, som timat inom Skåneland under de trehundra år, som förflutit sedan Tycho Brahes död. Bland mycket annat hade också ett universitet uppvuxit där. Inom dess helgade råmärken hade ett minnesmärke öfver Tycho Brahe sin rätta plats, och i dess »hägn och vård» öfverlemnade han detsamma.

Platsen, på hvilket minnesmärket stode, var en blott tillfällig. Men hvilken plats Tycho Brahe än komme att intaga inom gränserna af ett universitet, alltid skulle han tala till dess lärare och lärjungar om det, som är det egentliga, det viktiga inom ett universitet, det hängifna arbetet i sanningens tjänst, om allt det stora i världen, det öfver de små människornas småaktighet höjda, om mannen, som hade till valspråk orden på minnesmärkets sockel: »non haberi, sed esse».

Täckelset föll, och dragen af Tycho Brahe trädde i dagen. Omedelbart därefter mottog universitetets prokansler, biskop G. Billing, minnesstoden med följande ord:

«Genom mig mottager Lunds universitet Tycho Brahes minnesstod med uppdraget att åt den bereda skydd och hägn och fram-bär sitt vördsamma och hjertliga tack för hvad som sålunda an-förtrotts detsamma. Hade universitetet ej någon högre uppgift än att skydda och vårda sina egna minnen, skulle det måst försaka glädjen och hedern att på sin mark resa minnesmärket öfver Tycho Brahe, då denne hvarken såsom lärare eller lärjunge tillhört vårt universitet. Men högre och vidare sträcka sig universitetets rätt och plikt. Äfven för det gäller budet: du skall hedra fader och moder; det har kallats att hedra och vårda alla vårt folks store och ädle. Och särskildt har det kallats till och känner såsom en plikt, från hvars uppfyllande det ej vill frikallas, att gifva dess rätta heders-plats åt de stormän på vetenskapens område, som utgå från den sydligaste delen af vårt fosterland.

Tycho Brahe var en sådan storman. Han föddes här nära intill och var såsom en vår man, men han blef en hela den bildade världens man genom sin vetenskapliga forskning. Underligt, ja, gri-pande känns det att tänka på hvad som tilldrog sig på den lilla ön Hven för mera än 300 år sedan och 100 år före vårt universitets stiftelse. Där var då ett slags universitet eller en begynnelse till ett sådant. Där utfördes en vetenskaplig bedrift af verldshistorisk betydelse; där samlades kring en forskare en skara lärjungar. Hvem är snarare än Lunds universitet insatt såsom arftagare till och vår-dare af det stora minnet?

Tycho Brahes minnesstod skall stå här på universitetets mark såsom ett maningens tecken för gamla och unga, för lärare och lärjungar. Den man, hvars dödsdag för trehundra år sedan i dag firas i nordn och i södern, blef en stor man därigenom, att han var en forskare med hänförelse, därför att han ansåg ingen uppgift högre och ljufvigare än att söka sanningen, därför att han lemnade allt annat för att fylla den uppgiften. Blifve han ett manande och eldande exempel för alla universitetets män!

Tycho Brahe var en konung i vetenskapens rike. Det är en kungastod, som här i dag blifvit upprest. Det sydliga Sveriges vetenskapliga metropol skall anse såsom en glädje och ära att hysa och vårda den».

Den enkla högtidligheten var härned slut. Sångarne läto ännu en gång höra sina toner, fanorna lyftes, och folkskarorna skingrade sig så småningom.

*

*

*

I anledning af trehundraårsdagen af Tycho Brahes död hade professorn i astronomi C. V. L. Charlier å Kgl. Fysiografiska sällskapets vägnar utgifvit en festskrift, afhandlande «Utgräfningarne af Tycho Brahes observatorier på ön Hven sommaren 1901». Och professor Nils Flensburg tillkom vid tillfället den roll, som varit Johan Ludvig Heiberg förbehållen 1846 —

Sjönk än Uranienborg i jorden,
Gick än hans världssystem i kvaf,
Vid vetenskapens hof åt Norden
Hans forskarsnille talan gaf.
Den hembygd, som hans tankes skördar
Med blodets arfsrätt fått i lån,
Ur seklers landsflykt återbördar
Till sig i dag sin store son.

Underrättelser.

Maj 1903.

— Vid möte den 27 oktober 1866 fattade på förslag af sekreteraren Skånska fornminnesföreningen beslutet att i Lund samla de skånska runstenar, som rubbats från sina ursprungliga platser och voro utsatta för fara att lida skada eller förkomma. Beslutet sattes kort därefter i verkställighet, och vid jubelfesten 1868 reste sig inom den gamla botaniska trädgården i omedelbar närhet af univ:s hist. museum en runstenshög. På dess topp står sedan dess en af Skånes intressantaste runstenar, funnen i Allhelgonakyrkans grundvalar och 1691 af professor Anders Stobæus med hjälp af studenter flyttad från Helgonabacken till Lundagård. Rundt omkring den restes fem andra stenar, två af dem från Gårdstånga, de öfriga från Vallkärra, Skifvarp och Örja.

Genom försorg af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har våren 1901 antalet af de på runstenshögen i Lund uppställda stenarne ökats med ännu en. Det är den s. k. *Fjeliestenen*, hvilken under tiden närmast före flyttningen till Lund haft sin plats på kyrkoherden Härstedts gård i Fjellie.

— *Stenåldersfynden i Limhamn.* I Järavallen, strax norr om Limhamn, ha gräfningar pågått under sommaren och hösten 1901. Därunder hafva tvenne boplatser från stenåldern kommit i dagen strax söder om Soldattorpet, invid vägen till Limhamn. Fynden komplettera i väsentlig mån den från samma trakt härrörande samling af stenåldersföremål, som förut finnes i Lunds universitets hist. museum. De hafva förts till museet i Stockholm, där de fått sin plats i en särskild monter.

I strandvallen, som på det ställe, där boplatserna funnos, hade

en mäktighet af c. 2 $\frac{1}{2}$ m., hittades slagna flintor till ett djup af intill 2 m. under ytan. Under boplatslagren upptäcktes rått tillhuggna flintredskap till ett djup af c. 1 m. nedåt. Ungefär $\frac{1}{2}$ m. under vallens yta fanns ett kulturlager af c. 20 cm. tjocklek. Detta lager var rikt på lerkärlesskärfvor, ben och flintredskap, och bland dessa senare påträffades flera af de för kjøkkenmöddingstiden karaktäristiska, tväreggade yxorna. Lerkärnen voro mycket tjocka i godset, förfärdigade af på hvarandra lagda ringar af lera, och af en mycket ålderdomlig form, i det den bredbukiga botten gick ut i en kraftig, massiv tapp, som tvifvelsutan varit synnerligen lämplig vid kärlets ställande i den lösa strandsanden. I gruset öfver detta kulturlager kunde ännu en boplatz urskiljas, äfven den från stenåldern. Här påträffades krukskärfvor, ornerade i flera olika mönster, slipade grönstensyxor och andra redskap, dock intet af slipad flinta. I en af krukskärfvorna upptäcktes ett hvetekorn, måhända det äldsta spåret af sädesodling i vårt land. Dessutom gjordes ett annat mycket sällsynt fynd, en urhåkad sandstensplatta, som antagligen gjort tjenst som handkvarn. Om sjelfva ytlagrets ålder kunde intet bestämdt afgöras, när plögen gått fram i detta.

Utgräfningsarbetet, som 1902 fullt afslutats, leddes af geologen fil. lic. Knut Kjellmark, under en del af tiden biträdd af amanuensen O. Rydbeck.

O. R.

— Vid grundgräfningsarbete å hörntomten öster om Råbygatan, norr om Södra esplanaden i Lund, påträffades för ett par år sedan en större mängd lösa skelettdelar och ett flertal gravvar, visande den för 1100-talet karaktäristiska formen. Våren 1903 har detta grundgräfningsarbete blifvit fortsatt norrut. Det har därunder blifvit tydligt, att man här blottat resterna af ett helt *medeltida grafvält* — tvifvelsutan cœmeterium sanctæ crucis, Heligkors kyrkogård.

De nu funna gravvarne visade tvenne typer. Den äldre hade den för 1100- och 1200-talet egendomliga formen och var försedd med utvidgning för den dödes hufvud; stenkistan var byggd af på kant stående gråstenshällar och täckt med stens kifvor. Särskildt en af dessa gravvar, hvilken i likhet med de öfriga afsmalnade mot öster, var väl bibehållen; den var att dömma af de fynd af tegel, som gjordes under den ännu orörda täckstenen, icke gärna äldre än slutet af 1100-talet. Den yngre graftypen åter representerade en öfvergångsform: här förefanns ännu utvidgningen för hufvudet, men gråstenen var utbytt mot tegel.

Det lät sig tyvärr icke göra att föra en eller flera af dessa gravvar i alldeles samma skick, hvori de förefunnos, till något af Lunds museer. Men tvenne af dem, en af hvarje typ, flyttades söndertagna till Kulturbistoriska museet för att uppställas jämte

den där redan förut befintliga grafkistan från tomten söder om den nu grundgrädda.

— *Klosterbyggnaden i Ystad.* Det beslut stadsfullmäktige i Ystad 1901 fattade att nedriva resterna af gråbrödraklostret därstädes, den ej obetydliga skriftvexling detta beslut vållade och den därefter ändrade uppfattningen i frågan, hafva riktat en större allmänhets uppmärksamhet på detta byggnadsminne.

I Lunds universitets hist. museum förvaras en urkund, som förtäljer om detta klosters grundläggning. På tunna ekplankor, förut anbrakta rundt Petrikyrkans i Ystad kor, står med minuskelskrift, att riddaren Holmger och hans maka Catharina stiftade klostret 1267, och att biskop Olof från Reval invigde kyrkan åt S. Nicolaus, S. Catharina och andra helgon. Sitt namn fick klosterkyrkan efter den helige Petrus, åt hvilken högaltaret helgades. Åren 1290, 1402, 1407 och 1411 höllo franciskanerna provinsialkapitel i Ystad. Vid reformationens inbrott skänkte Frederik I klostret åt staden att användas till hospital; en del däraf skulle reserveras till bostad åt konungen. Då borgmästaren Hans Hjort med anledning häraf infordrade klostrets nycklar, nekade emellertid priorn Sören Jacobsen, som flytt från Halmstad och funnit en fristad i klostret, att lemna dessa, hvarefter munkarne angrepos med yxor: herr Sören själf stupade i handgemänget och tvenne andra klosterbröder, Christopher och Thomas, afledo kort därpå af sina sår. Som hospital och sjukhus användes klostret därefter till 1777, då det apterades till kronobränneri. Hela inredningen förstördes därvid. Bränneriet blef snart indraget, och 1790 omäändrades det till sädesmagasin.

Troligt är, att klosterbyggnaderna omgifvit en fyrkantig gård, och på kyrkans norra sida ha också rester efter hvalf påträffats, antagligen spår af den forna korsgången. Den byggnad, som nu står kvar, är uppförd af tegel i två våningar; den är utvändigt prydd med blindbågar och sträfpelare och har den norra gaveln rikt ornerad. Före förstörelsen af det inre var i nedra våningen inrymd den af pelarburna hvalf täckta kapitelsalen med ett mindre rum vid hvarje kortsida. På södra sidan var ingången till kyrkans kor, och på norra sidan fanns ett uthus åt öster, som innehöll kök och bakugn m. m. Öfre våningen, dit man kom genom trappor i byggnadens norra och södra ändar, innehöll munkcellerna.

Den gamla byggnaden vid S:t Petri kyrka i Ystad är en af de ytterst få kvarlevorna af klosteranläggningarna i Skåne: med undantag af klosterkyrkorna, några rester af S:t Laurentii och Svartbrödraklostren i Lund och af kapitelherrarnes byggnad i Dalby, finnes intet öfrigt af dessa den medeltida bildningens hufvudcentra. Så mycket mera glädjande är det också, att klosterhuset i Ystad numera synes tryggadt från förstörelse. Direktör J. Lachman &

Charlottenlund har förklarat sig villig bidra till kostnaderna för dess iståndsättande med en summa af 20,000 kronor; staden Ystad har för samma ändamål anslagit 10,000 och svenska riksdagen 15,000. Det första af dessa anslag gör den frikostige skånske mecenaten all heder och har förvärfvat honom tacksamhet på många håll; med de senare är en förpliktelse mot det förflutna fylld.

Man må nu endast hoppas, att «restaurationen» ej skall blifva liktydig med «ombyggnad» — en fara, som alltid föreligger, när medlen flyta rikligt.

— Professor Kristian Erslevs länge väntade publikation: «*Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450*» har 1902 utkommit. Det intressanta, på kulturhistoriska drag rika aktmaterial, som här framlägges, är till öfvervägande del skänkt — af de 92 här tryckta testamentena, de enda, som finnas i behåll från denna del af Danmarks medeltid, härröra icke mindre än 49 från Skåne. Tilläggas kan, att dessa senare i fråga om innehållet, från hvilken synpunkt det än ses, äro ojemförligen de värderikaste. Samlingen i sin helhet ger ett levande intryck af den medeltida kulturs storhet, hvars centrum var det ärkebiskopliga Lund.

Boken är att anse såsom en mönsterpublikation, icke blott hvad textens återgifvande i tryck angår, utan också på grund af den namnförteckning och det instruktiva, öfversiktligt ordnade sakregister, som afslutar densamma.

— Kort efter utgifvandet af de danska medeltida testamentena utkom tredje bandets tredje häfte af «*Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*», professor Erslevs så förtjenstfulla förteckning öfver Danmarks medeltidsbref. Detta häfte omfattar tiden 1437—1450 och innehåller äfven begynnelse till redogörelsen för de odaterade handlingarne. Då publikationen icke är afsedd att sträcka sig öfver midten af det femtonde århundradet, kommer den inom kort att föreligga afslutad.

— Af «*Monumenta Scaniae historica*», hvars första serie: «Lunds ärkestifts urkundsbok» 1900 begynte utgifvas och 1902 blifvit fortsatt, har en ny serie börjat utkomma under titel: «Malmö stads urkundsbok». I det utkomna första halfbandet af denna äro stadens privilegier under danska tiden tryckta. Det första af dessa är ett bref af den 20 december 1353, det sista en handling från 1656. I ljustryck är vidfogadt Erik af Pommerns vapenbref för staden af 1437. Å bokens omslag ses Malmö två äldsta sigiller, det ena visande ett fartyg, det andra en kyrka.

— *Tycho Brahes* graf i Teynkyrkan i Prag har under sommaren 1901 blifvit öppnad och restaurerad. Sedan golfläggningen

framför det monument i röd marmor, å hvilket den store astronomen är framställd i kroppsstorlek, blifvit uppbruten, stötte man på ett till hälften infallet hvalf af tegel. Bland högar af kalk och grus upptäcktes under detta resterna af tvenne starkt förmultnade kistor. Det visade sig vid en närmare undersökning, att Tycho Brahe hvilade i en af dem. Hans hufvud låg något böjdt åt höger. Det var nära oigenkännligt. Hjessan var täckt med en baret, halsen omsluten af en röd silkeskrage. På fötterna sutto sammetsskor; strumporna voro af gult silke. Att de funna kvarlevorna verkligen voro Tycho Brahes, bestyrktes af det fel, som iaktogs å näsan. Såsom bekant, krossades denna vid en duell i Tycho Brahes yngre år.

Det har klagats öfver den brist på pietet, som visades vid öppnandet af Tycho Brahes graf. Dessa klagomål tillbakavisas kraftigt i den officiella berättelse om graföppningen, som 1902 utkommit. Men ett yttrande i denna ger intrycket, att man likväl icke i allt gått fullt oklanderligt till väga. Det heter: »I betraktan af den stora popularitet och den varma tillgifvenhet, som i Prag aldrig upphört att egnas Tycho Brahes minne, skall man säkerligen icke finna underligt, om en och annan vid graföppningen närvarande tagit i förvar för sig själf eller någon Tychos beundrare en obetydlig rest af kistan, funnen bland kalken och grusen, eller någon ringa trasa af silkessvepningen. Men — tillägges det tröstande — hvad beträffar Tycho Brahes kvarlevor, föremålet för den med lika mycken omsikt som pietetsfullhet ledda undersökningen, hvila de ännu på samma hedersplats, som kejsar Rudolf II anvisat dem».

— En ny upplaga af «Tychonis Brahe Astronomiæ instauratæ Mechanica» har af Vetenskapsakademien i Stockholm utgifvits genom professor B. Hasselberg. Vid den minnesfest akademien den 24 oktober 1901 egnade den store astronomen fördes ordet af professor Nils Dunér, hvars tal senare utkommit i tryck.

— Vid festen till Tycho Brahes minne i Videnskabernes Selskab i Köbenhavn höll professor J. A. Fridericia ett kort föredrag om «Tyge Brahes Karakter og Aandspræg» och observator C. F. Pechüle om «Tyge Brahes nye Stjerne i Forbindelse med hans Reformation af Astronomien». Vid mötet framlades den af sällskapet till minne af dagen utgifna skriften: «Tychonis Brahe De Nova Stella», en på fototypisk väg åstadkommen reproduktion af Tycho Brahes ungdomsarbete med detta namn. En enskild medlem af sällskapet, som förut lemnat en uttömmande skildring af Tycho Brahe, doktor J. L. E. Dreyer, hade vid tillfället utgifvit en populär framställning af «Tycho Brahes Fortjenester af Astronomien», en skrift, som i korta fångslande drag tecknar bilden af den store astronomen.

— Om de högtidligheter, med hvilka den böhmiska vetenskapsakademien och staden Prag firade 300-årsminnet af Tycho Brahes bortgång, föreligger en tryckt redogörelse under titel: «Bericht über die Sæcularfeier der Erinnerung an das vor 300 Jahren erfolgte Ableben des Reformators der beobachtenden Astronomie Tycho Brahe, welche die Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften . . . am 24 October 1901 veranstaltet hat». Hufvudförtjensten af de i sitt slag storartade festligheterna i Prag hade professor J. Studnicka, som redan i januari 1900 vände sig till Prags borgmästare med hemställan om restaurering af Tycho Brahes grafminne i Teynkyrkan och om uppsättande af en minnestafel å det hus, i hvilket han hade sin bostad. De i denna hemställan gjorda förslagen vunno allmänt erkännande och iverksattes äfven. Vid sjelfva minnesfesten hölls festtalet af professor Studnicka, hvilken med anledning af festen utgifvit tvenne skrifter: «Prager Tychoniana» och «Bericht über die astrologischen Studien des Reformators der beobachtenden Astronomie Tycho Brahe». För öfrigt egnades dagen åt besök i Teynkyrkan och i Tycho Brahes forna bostad samt åt ett närmare betraktande af smärre i den böhmiska vetenskapsakemiens hörsal utställda Tychoniana.

— Docenten A. Stille har i Personalhistorisk Tidskrift 1902 publicerat några familjeanteckningar af kyrkoherden i Glimåkra och Örkened *Magnus Olai Cochus*, hvilka omfatta åren 1602 till 1627. I ett äfvenledes aftryckt tillägg till dessa anteckningar lemnas af professor Winslow några upplysningar om antecknarens död, som skedde i maj 1630, då »hr Måns i Glimåkra sig oförwahrändess med swantzskrufven förderfwat i hufwudet».

— I ett vidlyftigt, samvetsgrant utfördt arbete, som utkommit i början af 1903, hafva trenne medlemmar af den danska generalstaben, öfverstlöjtnant A. P. Tuxen, kommandör C. L. With och kapten A. L. Hansen skildrat «*Felttoget i Skaane 1709—1710*».

— Ännu ett arbete om »*Kriget i Skåne 1709—1710*», har i dagarne utkommit. Det har till författare docenten A. Stille och är i all hufvudsak grundadt på arkivaliska källor, af hvilka de förnämsta förvaras i Riksarkiven i Stockholm och Köpenhamn samt i det s. k. Thorsjöarkivet, i hvilket icke blott Magnus Stenbocks koncept, utan äfven till honom inkomna bref och rapporter från regeringsmyndigheter, officerare, civilämbetsmän och enskilde hamnat. Andra upplysningar hafva hämtats ur det skånska guvernementsarkivet, numera i landsarkivet i Lund, samt Lunds domkapitels arkiv.

I slutet af boken, som åtföljes af reproduktioner af Gerhard Burmans karta öfver Skåne 1684 och Carl Palmgrens 1710 uppgjorda karta öfver valplatsen vid Helsingborg, heter det:

»Samtid och eftervärld hafva enstämmigt och med full rätt gifvit Magnus Stenbock äran för Skånes bevarande åt Sverige, och segern vid Helsingborg har oupplösligt förbundits med hans namn. Det är emellertid rätt egendomligt, att i den allmänt gängse historiska uppfattningen själfva slaget kommit att i så hög grad undanskymma de föregående händelserna och rörelserna under fälttåget. Det förefaller dock, som om det just är i fälttågsplanen och dess utförande, som Stenbocks fältherreegenskaper klarast framträda. I det skånska fälttåget visar sig Stenbock i likhet med Karl XII såsom fältherre vara före sin tid, i det att han sätter den fientliga arméns besegrande, den afgörande bataljen som fälttågets egentliga mål. Hos honom är det ej såsom hos de flesta andra samtida generaler frågan om att manövrera sig till en god ställning för att genom denna kunna dominera ett område, utan han har till mål för alla sina rörelser den fientliga hären. Rörelserna få sin särskilda prägel däraf, att fältherren själf vill välja terräng för sin batalj. Slaget skall utkämpas, men först då man fått fienden dit man vill hafva honom och i en situation, där slaget kan blifva absolut afgörande. Därför syfta alla Stenbocks rörelser under hufvudfälttåget till ett enda bestämdt mål, och bataljen kommer till sist som den nödvändiga konsekvensen af hans manövrer. Stenbocks målmedvetenhet och rådsnarhet framträda klart, och de äro de viktigaste orsakerna till att fälttåget tog så kort tid. Det är en slående olikhet mellan de föregående, långvariga fälttågen i Skåne, som fortsättas från den ena årstiden till den andra, och detta, där allting uträttas med största snabbhet och allt är öfver på några veckor».

— *Från Lund och Lundagård.* Under denna titel har till julen 1902 utkommit ett urval af Martin Weibulls smärre skrifter, hufvudsakligen tal och minnesteckningar, hvilka belysa karaktäristiska sidor af hans personlighet. Man återfinner i denna samling vid sidan af ännu andra tal det vid Gustaf Adolfsfesten 1882, minnetalet vid 1889 års Nordiska fest, talet vid aftäckningen af monumentet på slagfältet vid Lund 1883 och det tal för Norden — Sönderjylland och Finland, som gaf väckelsen till den nyskandinaviska rörelsen. Bland de minnesrunor, som fått en plats i samlingen, nämna vi särskildt dem öfver Johan Henrik Thomander, Abraham Cronholm, Christian Cavallin och Albert Lysander. En betydande del af boken upptages af den teckning af «Lunds och Lundagårds minnen», i hvilken Martin Weibull, på samma gång han därmed bevarat erinringen af det historiska festtåg, som han anordnade vid invigningen af universitetshuset i Lund 1882, i stora drag gifvit bilden af staden Lunds förflutna.

— I december 1901 aftäcktes under stora högtidligheter i Helsingborg *Magnus Stenbocks staty*, modellerad af professor John Börjesson. Den är rest å stadens centralaste punkt och framställer Magnus Stenbock i det ögonblick han efter slutadt slag vid Helsingborg återvänder till staden. Häst och ryttare höja sig på en sockel af granit, hvars framsida är prydd af gruppen »getapågarne» och å hvars andra sida anbrakts en grupp bronskanoner, använda i slaget. På sockelns ena långsida läses: »Fosterlandet åt Magnus Stenbock. Snillrik fältherre. Tapper krigare. Ädel människa. Stor i segern. Större i olyckan». Och på den andra: »Narva 1700. Generalguvernör i Skåne 1705—1711. Helsingborg 1710. Gadebusch 1712».

Vid invigningshögtidligheten bjöd på anhållan af Stenbocks-komiténs ordförande ryttmästare Wennerberg landshöfding R. Dickson täckelset falla. Det egentliga festtalet hölls af Martin Weibull, som tecknade den allmänna betydelsen af Magnus Stenbocks minne, och gaf bilden af honom såsom Skånes generalguvernör och universitetets i Lund kansler.

— En byst af *Sven Nilsson* har hösten 1902 rests å Lunda-gård söder om universitetshuset. Vid invigningen hölls högtidstalet af professor A. Qvenerstedt.

— Ryttmästaren Carl Gustaf Platen har 1901 utgifvit ett smakfullt utstyrdt arbete under titeln: »*Kongl. skånska dragonregementets historia*. Personhistoriska anteckningar öfver officerare och civil-militärer af officers rang 1676—1900». — I ett färre antal exemplar har 1902 en vidlyftig skildring af »*Malmösläkten Falkman 1665—1900*» utgifvits af C. Falkman. — »*Helsingborg år 1816*» af E. F. Tengberg har utkommit i ny upplaga 1902.

— I »Architekten. Meddelelser fra akademisk Arkitektforening» har arkitekten Theodor Wählin gifvit en skildring af »*Vegeholm*, en skånsk medeltidsborg under restaurering». Han söker i denna häfda åsikten, att det gamla herresätet icke, såsom hittills allmänt antagits, leder sitt ursprung från riksmarsken Tyge Krabbes tid, utan att denne valt ett redan färdigt slott till sitt residens. Bland de fynd, som gjorts under den af arkitekten Wählin ledda restaureringen, äro särskildt tvenne kalkmålningar från slutet af medeltiden af intresse.

△

Scan 3150-4, 6

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 1.

HÄFTE 7.

LUND 1903

E. MALMSTRÖMS BOKTRYCKERI.

Skaanske By- og Herredsvaaben i den danske Tid.

I Aaret 1894 meddelte nærværende Forfatter i det danske Tidsskrift for Kunstindustri, under Titlen: Om Danske By- og Herredsvaaben, en paa Undersøgelse af de fra Fortiden bevarede By- og Herreds-Sigiller grundet Fremstilling af de danske By- og Herredsvaaben. Denne Afhandling viste sig i en uventet Grad at være et Ord i rette Tid. Medens nemlig Byvaabnene vel endnu vare i Brug, men mange Steder kun i en sørgelig forvansket, ja stundom helt meningsløs Skikkelse, saa vare Herredsvaabnene forlængst ganske gaaede af Brug, saa at end ikke Erindringen om deres tidligere Existents var bevaret. Afhandlingens Fremkomst gjenvakte den stærkt slövede Interesse for disse Overleveringer fra en fjern Fortid. Medens Magistraterne i de gamle Kjøbstæder reconstruerede deres gamle Mærker med en afgjort Bestræbelse efter at føre dem tilbage til deres ældste Skikkelse, og Byer af nyere Oprindelse, der slet ingen Vaaben havde, fik travlt med at søge kongelig Stadfæstelse paa nyantagne Mærker, der paa ganske enkelte Undtagelser nær harmonerede godt med de gamle Byers, fremdrages ogsaa hyppigere og hyppigere de skrinlagte Herredsvaaben til Anvendelse i vore Dages æstetiske Liv, der viser sig i en endnu høiere Grad end Fortiden at have Brug for den ganske vist ogsaa saare decorative Heraldik, ikke blot til Sigiller, til Udsmykning af offentlige Bygninger og Localer, men ogsaa til Faner, Emblemer osv osv.

Det var oprindelig Hensigten at supplere det ovennævnte Arbejde med en Fortsættelse, omhandlende paa en tilsvarende Maade By- og Herredsvaaben i de fordum danske Landsdele stien for Öresund og Kattegat, da disse Vaaben saa godt som alle stamme fra den danske Tid og derfor nøie stemme overens med de tilsvarende Mærker fra Landene vesten Sundet og Kattegat. Men denne Plan kom ikke til Udførelse, fordi det en Tid saae ud til, at en af Skaanes egne Historikere vilde tage Opgaven op, den han ogsaa kunde løse paa en langt fyldigere Maade, bl. A. ved at føre Undersøgelsen lige ned til Nutiden. Ganske vist viste det sig snart, at andre Opgaver trængte de skaanske By- og Herredsvaaben i Baggrunden, men skjøndt nu snart en halv Snes Aar er forløben siden den Tid, skulde jeg dog neppe paa ny have beskæftiget mig med Opgaven, havde ikke en paa givnen Foranledning anstillet Undersøgelse af Staden Lunds Vaaben fremkaldt en directe Anmodning til mig om, for «Historisk tidskrift för Skåneland» at udarbejde en ligneude Fremstilling af skaanske By- og Herredsvaaben som tidligere fremkommen af de danske. Denne Anmodning, som det har været mig en Ære at modtage og en Glæde at efterkomme, har altsaa voldet Tilblivelsen af de efterfølgende Meddelelser og Tegninger. Maatte de nu kun finde en lignende gunstig Modtagelse og bære lige saa god Frugt som deres Forgængere!

Heraldiske Slægtmærker kunne som bekjendt føres tilbage til Midten af det 12. Aarhundrede, og selv her i Norden begyndte de at komme i Brug, inden Aarhundredet var ude; men først i Löbet af det følgende Aarhundrede begyndte Landsdele og Byer at følge Exemplet, og det er vel tvivlsomt, om noget nordisk By- eller Landsvaaben kan føres tilbage til Tiden før 1300. For Skaane og de tilgrænsende Landes Vedkommende er antagelig Staden Lunds Sigil fra 1370 det tidligste Vidnesbyrd om Brugen af slige Mærker; men flere af de i den følgende Tid brugte Signeter, f. Ex. Blekinge Landssigil, Malmös, Skanörs, Trelleborgs og Ysteds ældste Sigiller, synes dog at være adskil-

ligt ældre, end de nu kjendes. Herredssigiller fra disse Lande kjendes ikke før efter Aar 1500.

De i det gamle østlige Danmark anvendte By- og Herredssigiller indeholdt naturligvis ganske tilsvarende Mærker som dem, der anvendtes i det øvrige Danmark. Byerne have med Forkjærlighed valgt Bygninger eller Symboliseringer af vedkommende Bys Erhverv eller Beliggenhed. I Bygningerne har man villet see Gjengivelser — om end mere eller mindre ubehjælpssomme Gjengivelser — af selve de paagjældende Byer eller fremragende Dele af disse paa det Tidspunkt, da Signetet blev til. Mulig holder denne Formodning stundom Stik; men at den ialtfald ikke altid gjør det viser Skanörs ældste Sigil. Det indeholder nemlig en høist eiendommelig Bygning, i hvilken særlig en mægtig Port med det deri stillede danske Rigsskjold og tre Taarne med store Tinder og Kupler gjør sig gjældende; men ganske den samme Bygning, lige til de mindste Detailler, gjenfindes i det Sigil, som samtidig Staden Lyneborg brugte, kun at Skjoldet i Porten her viser den brunsvigske Löve. Naturligvis har der fordem været en livlig Forbindelse mellem de to, hinanden nu saa fjernt staaende Byer, man tænke kun paa Skanör-Sild og Lyneborg-Salt, men det er dog høist paafaldende, at den ene By har kopieret den andens Sigil. Forgjæves spørger man, om Skanör har efterlignet Lynebors Sigil, eller omvendt Lyneborg Skanörs, altsaa om den i disse Byers Sigiller afbildede Bygning har ligget i Skanör eller i Lyneborg — eller maaske et helt andet Sted, om den overhovedet har havt sit Forbillede i det virkelige Liv. Den i andre danske Kjöbstadsigiller ret hyppige Sammenstilling af Stjerne og Maane med andre Figurer gjenfindes ogsaa i enkelte Kjöbstadsigiller fra østen Sundet (Avaskær, Rönneby, Trelleborg). Medens et Par ældre Byer (Aahus og Elleholm) mindedes deres Forbindelse med Lunde Erkesæde ved at optage St. Laurentii-Risten i deres Bysigiller, saa mindedes de to Kjöbstæder Christianopel og Christiansstad den danske Konge Christian IV, hvem de skyldte deres Oprindelse, ved at føre hans Navnechiffer som Byvaaben. Ialtfald det ene var dog givet vedkommende By af Kongen selv. En Overgang til disse sidste, fra et heraldisk Synspunkt lidet tiltalende

Vaaben, dannede forøvrigt nogle ældre, fra det 16 Aarhundrede stammende skaanske Kjöbstadvaaben, hvis Hovedfigur var vedkommende Bys Forbogstav (Avaskær, Lykaa, Rönneby, Sölvisborg). Kun to Byer, Malmö og Halmstad, have ført fuldt gennemførte heraldiske Vaaben, saavel Hjelm og Hjelmtegn som Skjold og Skjoldemærke, Malmö i Henhold til det Staden af Kong Erik af Pommern givne, endnu bevarede Vaabenbrev.

Medens Blekinge Landssigil maa antages at være meget gammelt, synes alle Herredssigillerne, saavel fra Skaane, Halland som Bleking først at stamme fra det 16 Aarhundrede eller senere. Det er derfor paafaldende, at der ikke er fundet Antydning af, at Skaane og Halland har havt Landssigiller i Lighed med Bleking. Men da Herredssigillerne altsaa stamme fra en Forfaldsperiode i heraldisk Henseende, kan det ikke undre, at mange af dem lade Adskilligt tilbage at ønske. Symboliseringen i Sigillet af Herredets Navn er saaledes ofte lovlig godtkjöbs (Aarstad Herred — 2 Aarer, Oxie Herred — 1 à 2 Oxer), selv hvor man ikke har taget til Takke med Herredsnavnets Forbogstav. Heldigvis er et saadant Bogstav oftest ledsaget af andre Bifigurer af mere heraldisk Art (jvf. f. Ex. Gers Herred), hvilke man da med Udeladelse af Bogstavet kan anvende som de egentlige Vaabenmærker. Hvor Valget af Skjoldemærke er sket uden Hensyn til Herredets Navn, er Mærket gennemgaaende fuldt tilfredsstillende, ja Herredsmærkerne fra Landene östen Sundet ere paa ganske faa Undtagelser nær smukkere end fra vesten Sundet. Nogle enkelte Herreder (Froste, Vester Gynge og Jerrestad) have givet deres Loyalitet mod Landsherren et ret grelt Udtryk i deres Herredssigiller. Hensigten med disses Anskaffelse — forestaaende Hyldinger — indböd ganske vist paa en Maade dertil, men det maa dog strax siges, at noget tilsvarende ikke kjendes fra Sigillerne vesten Sundet.

Foruden Byer og Herreder havde for Skaanes Vedkommende ogsaa de fleste Sogne deres eget Sigil, ofte med vedkommende Kirkes Værnehelgen eller andre geistlige Symboler, som Christuslam, Bispestav, Alterkalk, Nögle etc., men ogsaa stundom med rent heraldiske Fremstillinger. Disse Sognesigiller, hvis Tal selvfølgelig er alt for stort, til at de her kunne faae en mere

indgaaende Behandling, synes dog kun at have været i Brug i det 16 Aarhundrede; de fleste af dem have vel et udpræget katholsk Tilsnit, de anvendes i stort Tal ved Hyldingen 1584, men forekomme slet ikke ved de senere Hyldingsakter. Herredssigillerne derimod anvendtes gjennem hele den danske Tid; men efter 1660 ere de antagelig gaaede af Brug og efterhaanden ganske i Glemme østen Sundet, saaledes som Tilfældet ogsaa var vesten Sundet.

Det Malmö By af Kong Erik af Pommern givne Vaabenbrev viser noksom, at denne Klasse Vaaben, Herredsvaaben saavel som Byvaaben, egentlig burde fremstilles i Farver, men da vor Tids Kjendskab til disse Fortids Overleveringer saa godt som udelukkende stammer fra deres Anvendelse i Sigillerne, der ingen Oplysning give om de tilhørende Farver, ere disse nu ganske ukjendte. I det Haab, at Fremtiden vil finde en rigere Anvendelse for de gamle Mærker, er der i det Efterfølgende overalt vedföiet Farver, men kun anført i Parenthes for stadig at fastholde, at disse Farveangivelser kun ere *Forslag* til en Blasonnering, der vel er i nöie Overeensstemmelse med de heraldiske Principper, men dog neppe tör paaregne i alle Tilfælde at vinde Bifald i vore Dage, da den jo nærmest holder sig til de politiske Forhold för 1660. Ligeftrem nationale Hensyn ere dog kun tagne, hvor saadanne bestemt paatvang sig, f. Ex. de to Korsfaner i Trelleborg Bys Sigil.

Det er fortrinsvis de i det danske Rigsarkiv opbevarede Aktstykker, under hvilke der hænge Rækker af Aftryk af By- og Herredssigiller, der ere benyttede til de efterfølgende Meddelelser. Da de kun citeres ved det paagjældende Aarstal, meddeles her en Fortegnelse over dem.

1417 Kong Eriks Forlig 14 Nov. med de slesvigske Hertuger og Greven af Holsten (Gemeinschaftliches Archiv XII 44).

1421 Vidne af Skaane Landsting 28 Oct. om, at Sönderjylland hörer til Danmark (Slesvig 54).

1524 Troskabsreverset 25 Juni til Kong Frederik I (Christiern II 5 a).

1535 Hyldingsakten til Kong Christian III (Hyldinger 16).

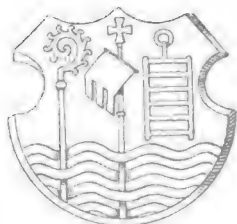
1536 Den store Reces i Kjöbenhavn (Haandfæstninger 15).

- 1556 Kjøbstædernes Besvarelse af Missivet af 20 October 1556 angaaende Kornudførselsforbud (Indkomne Breve til Danske Cancellie 26 Oct.—23 Dec. 1556). .
- 1584 Prinds Christian (IV)s Hylding (Hyldinger 49).
- 1608 Prinds Christian (V)s Hylding (Hyldinger 68).
- 1610 Sammes Hylding (Hyldinger 84).
- 1648 Kong Frederik III:s Hylding (Hyldinger 107) og
- 1655 Prinds Christian (V)s Hylding (Hyldinger 128).
- Hvor andre Kilder ere benyttede, ere de særskilt citerede.

I. Kjøbstæder.

A. Skaane.

Aahus. For denne By kjendes kun et eneste Signet, der er brugt 1556, 1584, 1608 og 1610. Det har Omskriften: SIGILLVM COMMVNITATIS WILLE AOSIONIS. Mærket er en Kirkefane mellem en Erkebisperstav og en St. Laurentii-Rist, de to første staaende op af, den sidste over fire Bølger (alt Sølv i Blaat). Skjönt Signetet neppe er meget ældre end 1556, peger Mærket dog bestemt tilbage paa den katholske Tid.

Aahus

Christiansstad

Christiansstad. I de denne By 15 Marts 1622 givne Privilegier hedder det . . . Daa haffue Wij aff Wor synderlig gunst och naade naadigst wndt och giffuett saa och hermed wnde och giffue for(skreff)ne Christianstadv borgere dette effterskreffne waben till deris rette stadz waaben, nemlig tuende gule löffuer udi itt blaatt feld hollende emellom dennom (her er Kongens kronede navnchiffer tegnet i Brevet), efftersom det her hooz

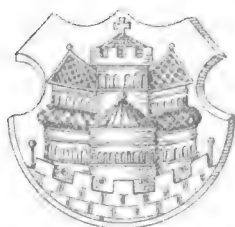
findis affmalitt» — og ganske nøiagtig dette Vaaben findes da ogsaa i det 1648 af Byen brugte Signet, der har Omskriften: SIGILLVM CIVIT CHRISTIANOSTADENSIS. Dette smukt udførte Signet synes dog snart efter at være gaaet tabt, thi Hyltingsakten 1655 er kun beseglet af Borgerne enkeltvis.

Engelholm har ikke som Kjöbstad deltaget i nogen Hylдинг, og et Vaaben for Byen kjendes derfor heller ikke for Tiden før 1660.

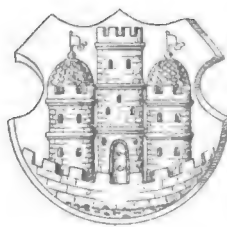
Falsterbo havde endnu 1610 sit gamle, fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede stammende Signet i Behold; ældre Aftryk haves fra 1421, 1584 och 1608. Det har Omskriften: **figillum rivitas fallterbothæ** og i Sigilfeltet en stiliseret Fremstilling af en By med stort Taarn og spidse Gavle, omgivet af en tindet Mur med Port (alt rødt), ragende frem af (blaa) Bølger (i hvidt eller Sølv-Felt). Dette anseelige Signet har Byen sikkert mistet under Krigsaarene 1611—12 eller 1643—45; thi 1655 besegler Byen med et ganske andet Signet; af det utydelige Aftryk kan kun skjelnes en gothisk Portal med to Sidefløie; i den første staaer en Jomfru Marie(?), i hver af Fløiene en Engel med store Vinger. Da af Omskriften kan læses Ordet: CONVIVI... er det aabenbart et Gildessegl, dog ikke Sigillet for St. Knudsgildet i Falsterbo (Jvf. Nyrops Danske Gildessegl i Tidsskrift for Kunstindustri 1899 Fig. 18).

Falsterbo

Helsingborg I

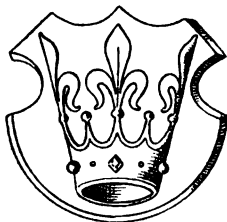

Helsingborg II

Helsingborg. I Wolfs Encomion Regni Danici (S. 644) beskrives Helsingborgs Vaaben som: «3 Taarn, det middelste høyere end de andre to», en ganske vist ikke meget fyldestgjørende Beskrivelse af det smukke Signet, som Byen lod sig gjøre i Anledning af Hyldingen 1584. Det viser nemlig en paa (grøn)

Jord staaende (rød) tindet Mur, over hvilken rager op et høit, svært, rundt, tindet Taarn i 3 Etager mellem to andre lignende Taarne i 2 Etager med kuplede Tag og flyvende Faner (alle Taarnene røde, Feltet Sölv). Sigillets Omskrift lyder: SIGILLVM CIVIVM HABITANCIVM HELSINBVRGIE 1584. Dette smukke Signet brugte Byen endnu 1608, 1610, 1648 og 1655; men tidligere havde den havt et andet, ogsaa meget stadseligt Signet, der som Afbildningen viser, indeholdt en mere udførlig Fremstilling af en befæstet By med et stort Borgtaarn (Kärnan?). Dette gamle Sigil, af hvilket Aftryk haves fra Aarene 1468 og 1469¹⁾, havde følgende Omskrift: SIGILLVM CIVIV HABIL- TANTIS HELSINGÆBVRG.

Landskrone Bys ældste Sigil viser i en trefiget Ramme et Skjold, hvori en Krone og Omskriften ~~seeret~~ *riuit de landekrone*. Aftryk af det haves kun fra Aarene 1487²⁾ og 1524, men selve Signetet seer ud til at stamme fra 1413, da Kong Erik af Pom-

Landskrone

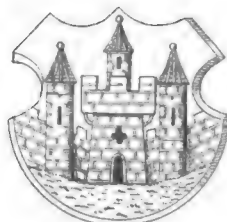
mern gav Byen Kjøbstadprivilegier. Kronens Farve er selvfølgelig Guld, og Skjoldets synes at være rød, thi Wolf (Encomion 646) giver følgende Beskrivelse af Vaabenet: «Landskrone Kiöbstæds Vaaben er en Krone med grønne(!) Blade, som der af udspringer, hvilcken holdes aff tvende Engeler offver (o: oven) en Salvator. Farffen Röd, Hvid oc Liffarffve». Der ligger utvivlsomt en eller anden Misforstaaelse til Grund for hans Angivelse om de grønne Blade, der udspringer af Kronen, især da det aabenbart er et yngre Sigil, som Wolf beskriver, det store, fint stukne Signet, som Byen brugte 1608, 1610 og 1648. Det viser nemlig et paa en sovende Mand hvilende, af to Engle holdt Skjold, hvori Kronen, og over Skjoldet hæver sig Frelserens Billede med Gudslam og Kors. Omskriften lød: *sigillu opidi lands kronen in schania*. Dette Signet er sikkert yngre end 1536, da Byen ikke synes at have eiet noget Signet, og maa antages at være gaaet tabt

¹⁾ Topogr. Sml. Perg. Helsingb. Danske Selskabs Membraner 16, 12. 1469.

²⁾ Topogr. Sml. Perg. Landskrone.

mellem 1648 og 1655; thi sidstnævnte Aar besegler kun Byens Borgerskab enkeltvis Hyldingsakten.

Lunds ældste Sigil, brugt 1417, viser en Kirke, der vel nok tør antages at tilsigte en Gjengivelse af Domkirken. Den har Taarn for den venstre Ende, et mindre midt paa Taget, Dør midt paa Bygningen under en Række af 6 høie Vinduer. Af Omskriften kan kun læses: SIGILLVM ATIS LVNDENSIS. Dog alt faa Aar efter, 1421, møde vi Aftryk af det anseelige Signet, som endnu er bevaret, om end forlængst ikke længere i Byens Værge. Det viser paa (grøn) Jord en (rød) tindet Mur med et stort Portaarn og aaben Port samt to runde Sidetaarne (i Sölv-Felt). Omskriften er: SECRETVM CIVIVM LVNDENSIUM. Endnu 1536 og 1584 brugte Byen dette Signet, men 1608 og 1610 anvendtes et andet, lille og uanseeligt Sigil med ganske samme Fremstilling, kun at alle Taarnene ere eens, tindede, men uden Spir og staae indenfor den med Port forsynede tindede Bymur. Omskriften i dette Signet lød: *secretum civitatis lundensis*. 1648 og 1655 anvendte Lund atter et nyt Signet med nøiagtig den samme Fremstilling som i det sidste, kun at det (heraldisk) høire Taarn nu har et Spir, og at Omskriften lyder: LVNDE STADS SIGNET 1647. Det er efter dette Aarstal at dømme neppe for dristigt at antage, at det forrige Signet er gaaet tabt i de urolige Krigsaar 1643—45.

Lund

Naar Wolf (Encomion 573) skriver, at «Lunde Byes Vaaben sigis at være St. Knud Konning», saa har hans Hjemmelsmand aabenbart forvexlet Byseglet med Byens St. Knuds Gildes Sigil, som Byen maaske har laant og anvendt i Aarene 1645—46, saaledes som vi saae Falsterbo 1655 betjene sig af et Gildesegl.

Malmö har som til alle Tider Skaanes største og rigeste By ogsaa det største Antal Sigiller at opvise, og det store og smukke Sigiller, som det sig hör og bör. Det ældste Sigil, brugt 1417, viser et eenmastet Skib; af Omskriften kan kun læses: SIGILLVM DER STAD ELLENBOGEN. Det sidste Ord var som bekjendt Byens tyske Navn. Men alt 1421 fører den et helt

andet Mærke, nemlig en Kirkebygning med Chor og Apsis og paa Taget et Taarn mellem en Maane og en sexoddet Stjerne; ved Kirkens Sokkel rulle 3 Bølger. Det paagjældende Sigil har Omskriften: S'UILLANORVM DE MALMÖGHÆ. Heller ikke dette Mærke fik dog blivende Betydning; thi uden at den nærmere Anledning dertil kjendes, gav Kong Erik af Pommern 23 April 1437 Byen ved et i dens Arkiv endnu bevaret Vaabenbrev et helt nyt Vaaben. Det hedder i dette Brev, at «Kongen for Troskab og villig Tjeneste dens Borgere os og Riget hertil gjort haver, og de og deres Efterkommere i tilkommende Tider villig-

Malmö

lige gjøre og bevise skulle evindeligen, os og vor Farbrodersön Hertug Bugislaf af Pommern, om vor Herre det saa forseeet haver, at vi uden ægte Börn eller Barn afgangende vorder, og vore Arvinger og Efterkommere, Konninger af vor fædrene Slægt, og Rigen, give og unde dem og deres Efterkommere dennem till Ære og Værdighed til evig Tid dette underskrevne Vaaben og Klenodie udi Indsegle og Skjold at føre, saasom er et rødt Grips Hoved med rød Hals og røde Ören og oven paa Hovedet

en forgyldt Krone udi et hvidt Felt og paa Hjelmens sammeledes et rødt Grips Hoved med en forgyldt Krone med en Busk Strudsfjer midt paa Kronen hvid og rød. Det i Brevet tegnede Vaaben er gjengivet i den hosstaaende Afbildning; kun er Originalen udført i Farver¹⁾. I Byens Bog gives derefter følgende Oplysning: Anno 1438 paa St. Petri og Pauls Dag (d: 29 Juni) da besegledes först med det Secret, som det Vaaben staaer udi, vor naadigste Herre Konning Erik gav os²⁾. Desværre synes intet Aftryk nu at være bevaret af bemeldte Secret; thi det stadselige Sigil, som Byen fører 1524, 1536 og 1552³⁾, er neppe ældre end Aar 1500. Det viser Skjold og Hjelm som givet af Kong Erik, endda forøget med en Skjoldet holdende, køllebærende

¹⁾ L. Weibull: Malmö Stads Urkundsbok.

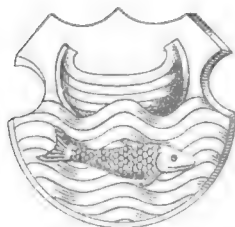
²⁾ Scriptores Rerum Danicarum VII 245.

³⁾ Topogr. Sml. Perg. Malmö 30. 10. 1552.

Vildmand ved Skjoldets venstre Side, medens paa den modsatte Side et sammenslynget Baand bærer Indskriften: S CIVITATIS MALMOGENS. Dette Signet synes at være gaaet tabt i Aarene 1552—60; thi 1560 lod Byen sig gjøre et nyt, ikke mindre anseeligt Sigil. I dette holdes Vaabnet af hele to Vildmænd, een paa hver Side; de bære ikke Köller, men holde sig selv i Halen. Ved Hjelmtegnet staaer Aarstallet 15—60, og Omskriften lyder: S CIVITATIS MALMOGENSI. Dette Sigil bruges ved Hyldingerne 1584 og 1610; men ogsaa dette Signet synes saa at være gaaet tabt, formodentlig under Kalmarkrigen; thi 1613 maatte Byen bekoste et nyt, forövrigt ikke mindre smukt udfört Signet. Det viser Skjold og Hjelm med det af Kong Erik skjænkede Mærke, men i mere moderniseret Skikkelse og uden Vildmænd. Ved Hjelmtegnet staaer Aarstallet 16—13 og Omskriften er iövrigt som i det foregaaende Sigil: SIGILLVM CIVITATIS MALMOGIENSI. Dette Signet brugtes ved Hyldingerne 1648 og 1655.

Som bekjendt anvendes i en nyere Tid ofte Malmös Vaaben som Mærke for hele Skaane-Land, men denne Anvendelse savner vistnok enhver Hjæmmel i Fortiden.

Simmershavn förer 1535 et stort Sigil, visende en paa et oprört Hav gyngende Baad. Omskriften synes at lyde: SIGILLVM CIVIVM DE SYMBROSHAFN. 1584 föres et andet, mindre Sigil, visende samme Mærke, kun at der i Bølgerne under Baaden svømmer en stor Fisk (alt Sölv i Blaafarve). Dette Sigil, som har Omskriften: SIGILLVM CYVITA SIMB HAFNIE, benyttes

Simmershavn

atter 1608, 1648 og 1655, hvorimod Hyldingsakten 1610 kun er beseglet af Borgerne enkeltvis.

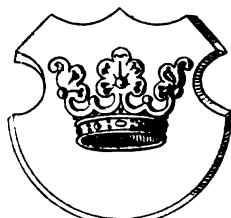
Skanörs ældste, 1410 brugte Sigil¹⁾ viser Hellig Olafs (?) kronede Brystbillede med Öxe og Kalk og har Omskriften: SECRETVM VILLE SCHANÖR, men alt 1421 har Byen et andet, mere anseeligt Sigil. Det viser en med Tinder og med 3 med Tinder og Kupler prydede Taarne forsynet (röd) Borg, i hvis

¹⁾ Topogr. Sml. Perg. Skanör 25. 4. 1410.

Port sees staaende det danske Skjold (de 3 kronede blaa Leopardier i Guld) og paa hver Side af Borgen en pælvis sat (blaa) Sild (alt i Sølv-Felt). Omskriften lyder: S'IGILLVM CIVITATIS SCHONORE. Man stole nu ikke alt for sikkert paa i denne Borg at have i det mindste en Antydning af, hvorledes den gamle Borg, der i Middelalderen laa ved Skanör By, saae ud; thi, som alt foran bemærket, Sigillets Bygning er en nøiagtig Gjengivelse af den Borg, Staden Lyneborg samtidig førte i sit Sigil¹⁾, eller omvendt, kun mangler der i Lyneborgs Sigil de to Sild, og Skjoldet i Porten viser kun Brunsvigs opreiste Løve. Det nævnte Sigil brugte Skanör endnu ved Hyldingen 1584, men 1608 havde Byen et nyt, langt mindre anseeligt Sigil, visende 3 tindede Taarne med 3 Etager hvert, det midterste med Port, under Taarnene rulle 3 Bølger, mellem hvilke svømme 5 Sild (3, 2). Dette Sigil har Omskriften: SIGILLVM VILLANORVM IN SCANOR og brugtes ved de følgende Hyldinger 1610, 1648 og 1655.

Skanör

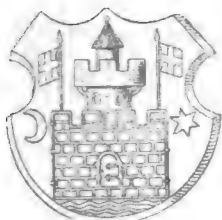
Tommerup

Tommerup. Denne tidlig nedlagte Kjøbstad findes kun en enkelt Gang repræsenteret i Hyldingsakterne, nemlig 1535. Den bruger da et tilsyneladende meget gammelt og anseeligt Sigil, men desværre er Aftrykket saare slet. Det synes at vise en Guld-Krone (i blaat Felt), men af Omskriften kan kun læses Bogstaverne SIGILLVM C M . . . HORP.

For *Trelleborg* By kjendes to Sigiller, et ældre anseeligere, brugt 1421, og et yngre og mindre, brugt 1556, 1584 og 1610. Det første viser en tindet Mur med lukket Port, over den frem-

¹⁾ Lybæk og Hansestæderne 6. 1. 1423.

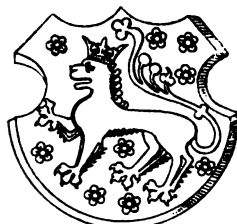
rager et stort, rundt, tindet Taarn, der bærer et mindre, ligeledes rundt Taarn med spidst Tag; paa hver af Murens Fløie staaer et Flag og ved Siden af den henholdsvis Maane og Stjerne. Dette Sigil har Omskriften: S'CONSVLLVM ET CIVIVM DE THRELLEBORGH. Den samme Fremstilling findes i det nyere Sigil, dog noget simplificeret, Maane og Stjerne fattes, men under Muren rulle 3 Bølger og Fanerne ere tydelig Korsfaner (Dannebrog). Omskriften er her: SECRETVM VILLE THRELEBVRGH. Forenes begge disse Fremstillinger, vil Vaabenet blive (i blaafelt) over 3 (Sølv-) Bølger en (Sølv-) Borg med Port og Tinder og deraf 2 Dannebrogspaner et rundt tindet Taarn, bærende et mindre, rundt Taarn med spidst Tag. Ved Siderne af Borgen en (Guld-) Maane og en (Guld-) Stjerne.

Trelleborg

Væ

Ysted

Væ. Denne fordums Kjøbstad brugte 1535, 1584, 1608 og 1610 et ret anseeligt Sigil, der viste en (Sølv-) Port med Tinder og Kuppeltag, og i Porten et halvt (rødt) Møllehjul (alt i blaafelt). Af Indskriften, der staaer i et sammenslynget Baand, synes at kunne læses: **a villæ vr.** Men ved Siden heraf eiede Byen et lille uanseeligt Secret med ganske samme Bygning og Hjul og ved Siderne af Bygningen den lakoniske Indskrift: W—EE. Der haves et Aftryk af dette Secret fra Aar 1556. Byen blev som bekjendt nedlagt som Kjøbstad, efter at den 1612 var bleven afbrændt af Gustav Adolph.

Ystedes gamle Vaabenmærke er en kronet (blaa) Löve mellem (røde) Roser (i Guld-felt). Saaledes sees det i Byens ældste, 1421 brugte Sigil, der har Omskriften: SIGILLVM VIGSTAD DENSIS CIVITATIS. Dette store Sigil brugtes endnu 1536; men 1584, 1610, 1648 og 1655 anvendtes et andet og mindre

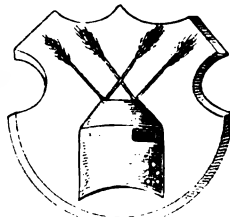
Signet. Det viser et Skjold med den kronede Löve, men uden Roserne og har Indskriften: S YSSTED DEND 13 DIS 64; formodentlig er dette Signet altsaa anskaffet 13 Dec. 1564. Wolf (Encomion 650) vil vide, at «denne Kiöbstæds Vaaben er tvende Löwer»; men af et Signet med et tilsvarende Mærke kjendes intet Aftryk.

B. Halland.

Falkenbergs Vaaben er naturligvis en (Sölv-) Falk, siddende paa den midterste af 3 (grønne) blomstersmykkede Høie (i blaat Felt). Saaledes findes det i det af Byen 1584 og 1608 benyttede Sigil, der har Omskriften: **falkenbergensuoro opidi.**

Falkenberg

Halmstad I

Halmstad II

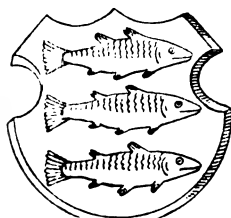
Halmstads ældste Vaaben er ret eiendommeligt, idet det viser en gammeldags, saakaldet Töndehjelm, hvoraf opstaaer 4 i Form af et W stillede Ax. Som den senere Udvikling viser, bör dette Mærke egentlig kun betragtes som en Del af Vaabenet, nemlig Hjelmtegnet; men anvendes det som Skjoldemærke, maatte vel Farverne blive Guld-Hjelm og Guld-Ax i blaat Felt. Omskriften om dette endnu 1536 benyttede, men sikkert meget ældre Sigil, er S' CIVITATIS HALMSTADENSIS. Endnu i to følgende Sigiller findes en lignende Fremstilling, kun er Hjelmen af den i det 16. Aarhundredes første Halvdel sædvanlige Form, dog uden Traller, og de fire Straa ere ombyttede med tre hele Kornneg. Det ene af disse Sigiller har en i det eneste kjendte Aftryk, fra 1556, ganske ukjendelig Omskrift; omkring det andet, brugt 1584, læses: CIVITATIS HALMSTADIENSIS og i Sigilfeltet de to sidste Chiffre af et Aarstal, af hvilke kun det første, et «8», kan kjendes. Det er saaledes formodentlig

anskaffet kort før Hyldingen 1584; men alt 1603 har Byen dog ladet sig gjøre et helt nyt Signet, med et Vaaben saa fuldstændigt, at kun Malmö har dets Lige. Det viser nemlig foruden Hjelmen med de tre (Guld-) Kornneg et (blaat) Skjold, hvori en (Sölv-) Bjelke, belagt med tre (Guld-) Kroner over tre (røde) Hjerter. Dette smukt tegnede og graverede Sigil anvendtes ved Hyldingerne 1608 og 1610 og havde Omskriften: HELMSTADIENSIS CIVITATIS ANO 1603.

For *Kongsbak* haves kun et eneste Sigil fra den danske Tid. Det viser et (blaat) Skjold, hvori et Mandsbillede med langt Haar og iført en lang (sort) Kofte, holdende i højre Haand en (Guld-) Stav, i venstre en (Guld-) Kalk. Over dette Skjold, der altsaa er det egentlige Byvaaben, sees i Sigillet en Skjoldet holdende Engel, og paa et om Skjoldet lagt Baand læses: SIGILLVM CIVIT KVNGSBACH. Efter Stilen at dømme er dette Sigil først anskaffet til Hyldingen 1584 og brugtes saa atter 1608 og 1610.

Kongsbak

Laholm

Varbjerg

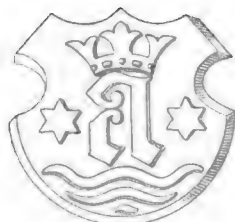
Laholms Vaaben er, som ogsaa Wolf (Encomion S. 655) rigtig angiver, 3 Lax, formodentlig Sölv i Blaat. I det 1584 og 1610 brugte, men 1579 anskaffede Sigil ere de vendte til Høire, og Sigillet har Omskriften: LAHOLMS SEGEL 1579; men Byen har havt et ældre, nu i det danske Nationalmuseum bevaret Signet, der har Omskriften: S'VILLANORVN (!) LAVHOLM; i det ere Laxene vendte mod Venstre. Aftryk fra gammel Tid af dette Signet er ikke fundet.

Om *Varbjergs* Vaaben siger Wolf (Encomion S. 659), at det er en Buk, som udi et Træ eller Lind opstiger. Beskrivelsen er dog hverken fuldstændig eller nøiagtig; thi det af Byen

1584 brugte og s. A. anskaffede Signet viser ikke en Lind, men en voxende (grön) Eg, til Höire for den staaer et (rødt) Taarn, og til Venstre opspringer en (sort) Buk (alt i Sölv-Felt). Dette Sigil har Omskriften: SIGGILLV DER STAT WARBER 1584. Det er forövrigt en ganske nöiagtig Gjengivelse af et ældre, 1536 brugt Sigil; men i det eneste bevarede Aftryk af dette Sigil er just Omskriftens Aarstal afstödt. Formodentlig har der staaet 1536, thi Aaret för synes Byen intet Signet at eie, efterdi Hylingsbrevet fra dette Aar kun er beseglet af Byens Raadmænd og Borgere enkeltvis.

C. Blöking.

Avaskær. For denne, Christianopol Bys forsvundne Forgænger kjendes kun et eneste Sigil, brugt ved Hyldingen 1584. Det viser Bogstavet a (Guld) under en Guld-Krone, mellem to (Guld-) Stjerner og over 3 (Sölv-) Bølger (i blaat Felt). Omskriften lyder: *a avaskær by*. Byen maatte, som bekjendt, snart efter vige for den nyanlagte Kjöbstad

Avaskær

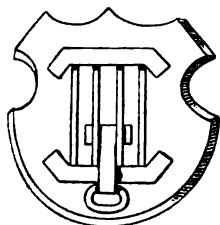

Christianopol

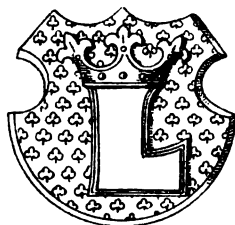
Christianopol, hvis Borgere 1608 besegle enkeltvis paa Byens Vegne; men 1610 har den faaet sit eget Signet, et pynteligt Signet, visende et Skjold, hvori en mod Venstre vendt opreist kronet Löve, med Omskriften: SIGILLVM CHRISTIANNOPEL IN DANIA; men 1648 og 1655 anvendes et andet Signet, visende en i et (blaat) Skjold staaende nu till Höire vendt opreist (Guld-) Löve uden Krone, men holdende med Forpoterne Kong Christian 4.'s kronede (Guld-) Navnechiffer. Dette Vaaben minder saa stærkt om Christiansstads Vaaben, at man skulde troe, at det i Lighed med dette var Byen forundt af Kongen selv;

da Byen 5 Mai 1622, omtrent samtidig med Christiansstad, fik sine første Privilegier; men herom vides Intet. Privilegierne omtale ikke Vaabenet med et Ord.

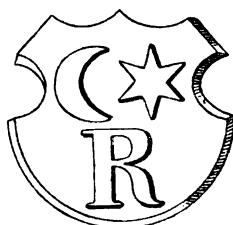
Elleholm skylder sin Oprindelse et af Erkebispestolens gamle Lehnsslotte og fører sikkert derfor Erkesædets eget Mærke, St. Laurentii Risten, i sit Vaaben (Sort i Sølv). Der kjendes iøvrigt kun et eneste Sigil for Byen, brugt ved Hyldingen 1584. Det har Omskriften: ELL HOLLM SEGEL 84 og er altsaa anskaffet til selve denne Hylding. Ved Hyldingen 1608 var Byen ikke repræsenteret, men den havde jo og alt 1600 mistet sine Kjøbstadprivilegier.

Elleholm

Lykaa

Rønneby

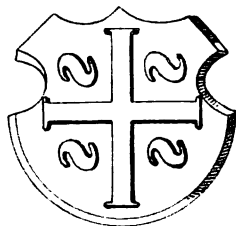
Lykaa havde som Kjøbstad lignende Oprindelse og Skjæbne og ogsaa for denne fordums By kjendes derfor kun det 1584 brugte Sigil. Det er ret tarveligt, baade hvad Størrelse og Indhold angaaer. Det viser nemlig kun et kronet (sort) Bogstav L i en med (grønne) Kløverblade bestrøet (Guld-) Grund, og saa have Kløverbladene endda formodentlig ingen selvstændig Betydning som Del af Vaabenmærket, men er kun overflødig Pynt. Af det paagjældende Sigils Indskrift kan kun læses: LOCKKE . . . OIE.

Saameget rigere paa Sigiller er *Rønneby*. 1542¹⁾ førte Byen et lille Sigil, der viser Bogstavet R mellem en femoddet Stjerne og en Maane i Næ. Den tilhørende Omskrift lyder: S CIVITAS ROTNEBY. Nöiagtig samme Fremstilling og Omskrift har et andet, større Sigil, som Byen bruger 1556. Atter 1584 har Byen et nyt og mere pynteligt Sigil, som ogsaa bruges 1608; det viser et Skjold, hvori et R og en Maane i Næ staae jævnt-

¹⁾ Skaane Hall. Blek. 20 c.

sides hinanden, men over en sexoddet Stjerne, nu med Omskriften: CIVITATIS ROTENBOENCIS. Endelig afløses ved Hyldingerne 1610 og 1655 dette Sigil af et nyt, der har den her afbildede Fremstilling: Maane og Stjerne jævnsides og under dem Bogstavet R (alt Sölv i Blaat). Omskriften lyder: SIGILLVM CIVITATIS ROTHNOVLÆ. Ved Hyldingen 1648 havde Borgerne kun beseglet enkeltvis, som om de havde forlagt Byens Signet. Man skulde ellers tro, at Rønneby har havt endnu et femte Sigil og det med et helt andet Mærke, thi Wolf (Encomion 654) skriver: «Denne Kiöbstæds Vaaben, som de besegle med, er it Rönnetræ med en Krone ofver oc it R under»; men af dette Sigil er intet Aftryk fundet. Mest heraldisk tiltalende vilde det ellers være at forene begge Mærker, saa at Byens Vaaben blev et mellem Maane og Stjerne voxende Rönnetræ.

Sölvisborg eller, som den 1535 kalder sig, Siellendzborge førte dengang i sit Sigil et (rødt) Kors, omsat af 4 (røde) Figurer, der ligne liggende S-Bogstaver (i Sölv-Felt).

Sölvisborg

der ligne liggende S-Bogstaver (i Sölv-Felt). Af Omskriften kan kun læses . . . *lvifbor* . . . Senere, 1584, 1610, 1648 og 1655, føres et helt andet Signet, der viser et enkelt opreist (Sölv) Bogstav S mellem en (Guld-) Maane og en sexoddet (Guld-) Stjerne (i blaat Felt). Omskriften er: SIGILLVM DE SILVISBOGÆ.

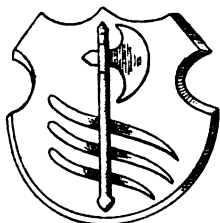
Wolf (Encomion 654) har som sædvanlig kun en mangelfuld Beskrivelse: «denne Kiöbstæds Vaaben er it S med en Stierne under».

II. Herreder.

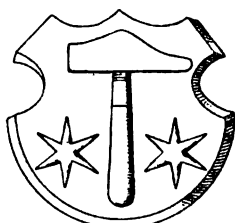
A. Skaane.

Albo Herred har alt 1535 ført et Herredssigil, men det eneste bevarede Aftryk er kun bevaret i saa slet en Tilstand, at det ikke længere lader sig tyde. 1610 fører Herredet en opreist (Sölv-) Öxe, med Bladet til Venstre, lagt over 3 (Sölv-) Sværdklinger(?) (i blaat Felt). Af Omskriften kan kun læses: S AALBOO 1648 har Herredet faaet et nyt Signet, der aabenbart skal vise samme Mærke, om end Öxebladet har faaet en

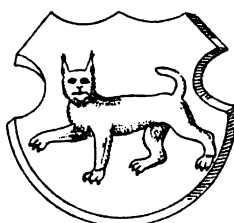
mærkelig, et Anker lignende Form. Af Omskriften i dette Sigil kan læses: ALBO HER SEIL.

Albo Herred

Nörre Asbo Herred I

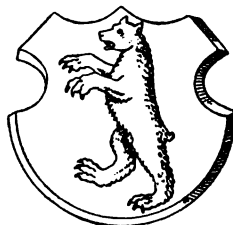

Nörre Asbo Herred II

Nörre Asbo Herred. I den ældste kjendte Besegling med skaanske Herreds Sigiller, 1524, hænger et Sigil, som synes at være Nörre Asbo Herreds, men sikkert er det ingenlunde, thi af Omskriften kan kun læses Slutningen: rrrrt. Mærket derimod er tydeligt nok: en opreist (Sölv-) Hammer mellem to sexoddede (Sölv-) Stjerner (i blaat Felt), men det stemmer ganske vist ikke overens med de Mærker, som Herredet senere fører. 1584 viser nemlig Herredssigillet et gaaende Dyr, der vistnok skal være en (Guld-) Los (i blaat Felt); af Omskriften kan læses: ASBO HERRE. . Det samme Mærke sees i et andet, 1610 anvendt Sigil, af hvis Omskrift kan læses: SIGILVM . . SBOO HE . . , men Herredets Sigil 1648 viser atter et helt nyt Mærke, nemlig en halv til Venstre vendt (sort) Hest (i Sölv-Felt), hvorm kun kan læses: SIGILVM NÖR . . HERRED. Alle disse Herredets forskjellige Signeter synes at være gaaede tabt för 1655, thi da besegledes Herredets Hyldingsakt kun af to Bönder.

Omvendt kjendes for *Sönder Asbo Herred* kun et eneste Sigil, anvendt 1524, 1610, 1648 og 1655. Det viser en opreist (sort) Björn (i Sölv-Felt) og har Omskriften: *üigillom löundre albo herret.*

Bare Herreds Vaabenmærke er en opreist (röd) Leopard, staaende paa en blomstersmykket (grön) Eng (i Guld-Felt). Engen kan dog udelades, da den kun findes i det yngste Sigil, fra 1648. I det ældste

Sönder Asbo Herred

Sigil, anvendt 1524 og 1584, synes Dyret at være en Löve (den heraldiske Löve har, som bekjendt, Hovedet seet i Profil, Leoparden en face). Dette Sigil har Omskriften: **sigillum communitatis berherd.** Et 1610 anskaffet og anvendt Sigil har en Leopard vendt til Venstre; af Omskriften kan kun læses Aarstallet 1610. Atter til Hyldingen 1648 maatte et nyt Signet anskaffes. Det er særdeles smukt stukket og viser Leoparden, som den her er afbildet. Over dens Hoved staaer i Sigillet: 1648 og i Randen: **BARRE HERRIT SEIL.**

Bare Herred

Bjerge Herred

Bjerge Herred har kun et eneste, men til Gjengjæld meget gammelt, aabenbart fra den katholske Tid stammende Signet. Aftryk haves fra 1524, 1584, 1610, 1648 og 1655, men desto være alle saa utydelige, at Sigillets Indhold ikke med Sikkerhed kan bestemmes. Det viser Billedet af en (rødklædt) kronet Helgeninde, holdende en Bog(?) og en (grøn) Palmekvist, mellem to (grønne) Ornamentter, der vel eventuelt kunne udelades som uvæsentlige (i Guld Felt). Omskriften lyder: **sigillum provincie bergher herit.**

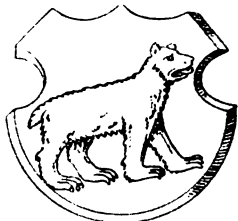
Fers Herred bruger 1524 et Sigil, der viser en gaaende (sort) Björn med udrakt rød Tunge, bærende paa Ryggen et (blaat) Skjold, hvori staaer en Guld-Krone (alt i Guld-Felt). Dette Sigils Omskrift lød: **s vers her itt.** Det anvendes mulig atter 1535, men Aftrykket er da ganske ukjendeligt. 1570 derimod har Herredet et andet, temmelig indholdslöst Sigil¹⁾, nemlig i Sigilfeltet kun en Bjelke og derom Aarstallet 1570 (foroven MDL, forneden XX); af Omskriften læses ... **ERS HERREDESEGEL.** I et 1648 og 1655 anvendt Sigil har Herredet imidlertid atter

¹⁾ Personalhist. Saml. Papir Hak Ulfstand 2. 10. 1570.

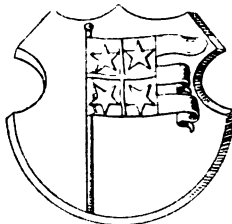
optaget sit gamle Mærke, Björnen, men den er skraat opstigende mod Venstre og bærer intet Skjold paa Ryggen. Af Omskriften paa dette lille Sigil kan kun læses ... TH ... HERRIT ANNO ...

Fers Herred I

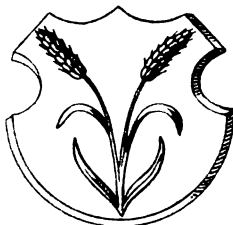
Fers Herred II

Froste Herred

Froste Herred har kun et eneste, men til Gjengjæld ret eiendommeligt Sigil, nemlig en til Venstre flagrende trefliget (blaa) Fane, hvori et (Guld-) Kors omsat af fire (Guld-) Stjerner (alt i Sølv-Felt). Omskriften er særlig paafaldende, den lyder: **s konnigh rriktierns thel froste høreth** og i en indre Halvcirkel paa Fanens høire Side fortsættes: **thette insyle**. Da Signetet alt bruges 1524, maa det vel være Kong Christiern II's Navn, Indskriften sigter til. Da Herredsbønderne ikke have betænkt sig paa at besegle Hyldingsreverset til Kong Frederik I med et Sigil med en til Kong Christiern II viet Indskrift, er det mindre paafaldende, at det gjenfindes 1584, 1610, 1648 og 1655.

Gers Herred fører 1524 et Sigil, der kun viser Bogstavet **g** og en ulæselig Omskrift. Det samme Signet synes at være anvendt 1536, men da er Aftrykket endnu slettere. Derimod har Herredet 1584 et nyt Signet, der vel har Forbogstavet bevaret, men staaende vendt til den feile Side, og ved dets høire Side et stort Kornax; Omskriften lyder: **gerf herret**. Dette Sigil bruges endnu 1610, men afløses 1648 af et pynteligere, endnu 1655 brugt Signet, der har Sigilfeltet delt ved en Pæl, i 1. Felt to Kornax, i 2. Felt Bogstaverne **GH**; Omskriften er: **GIERTZ HERIIDZ SEIGEL**; mulig med Tilføielse af et Aarstal. Mest heraldisk vil det være at udelade Bogstaverne, skjönt de unæg-

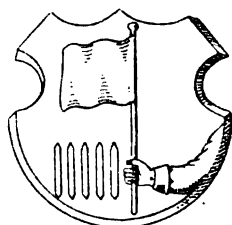
Gers Herred

telig ere Mærkets ældste Bestanddel, og nøies, som her afbildet, med de to Ax (Guld i Blaåt).

Gynge Herrederne vare 1535 endnu forenede og førte da et Sigil, visende et af Ornamenter omgivet kronet Bogstav *g* med en Omskrift, af hvilken nu kun kan læses: *sigillum gr . . . rit*. Det samme Signet, eller ialtfald det samme Mærke, anvendtes endnu 1610; men 1648 var Herredet delt i Vester- og Öster-Gynge Herred. Det første af disse fører i sit, samme Aar anskaffede Signet en staaende (rød) Oxe (i Sölv-Felt); Sigilletts Omskrift lyder: WESTER GIÖNGE HERRETS SEIGEL 1648. Dette Signet maa dog hurtig vare gaaet tabt, thi 1655 havde Herredet faaet ikke blot et nyt Signet, men ogsaa et nyt Mærke, der utvivlsomt ogsaa kun fik en kortvarig Anvendelse, hvor smukt det end var udført. Det havde nemlig i Sigilfeltet Kong Frederik III:s kronede Navnechiffer, og at dette ikke var et tomt Udtryk for en hyklet Loyalitet, viste Herredets Beboere jo nok-

Vester-Gynge Herred

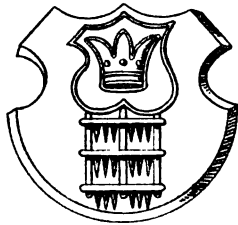
Öster Gynge Herred

som under den paafølgende Krig. I det eneste bevarede Aftryk af dette Signet kan af Omskriften kun læses: . . . GVLVM WF . . . Öster Gynge Herred anvendte derimod ved begge Hyl-dingerne 1648 og 1655 eet og samme Sigil, visende et kronet (Guld-) Skjold, hvori en (rødklædt) Arm holder en (rød) Fane over en Række af fem (røde) Pallisader(?). I Sigillet læses i Fanen Bogstaverne «LL»; men de ere udeladte i den hosstaaende Afbildning, da analoge Tilfælde fra danske Herredsvaaben lade formode, at de kun ere Forbogstaverne i den Herredsfogeds Navn, som lod Signetet udføre. Dets Omskrift lød: GIÖNGE HERET OSTERE . . .

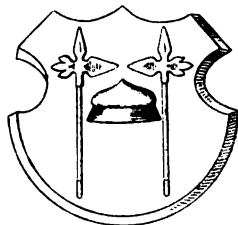
Haragers Herred har naturligvis valgt et parient Mærke: en i en (grøn) Ager springende (Guld-) Hare (i blaat Felt). Dette Mærke findes alt i Herredets 1524 førte Sigil, der har Omskriften: ... **harrager herret**, men Signetet til dette Herredssigil var bortkommet før 1584, thi da er Herredets Hyldingsakt beseglet med et Sognesigil: et Christushoved med Omskriften: WIRKIE KIRKS INSCI, og Hyldingsakten 1610 er kun beseglet af Bønderne enkeltvis. Dog var Erindringen om det gamle Herredsmærke ikke derfor tabt, thi det gjenfindes i det Sigil, som Herredet bruger 1648 og 1655, og som har Omskriften: HARAGERS HERRED.

Haragers Herred

Herrestad Herred

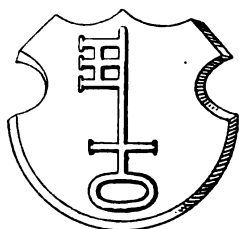

Ingelstad Herred

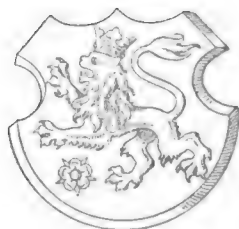
Herrestad Herreds ældste Sigil skyldes aabenbart samme Graveur, som har stukket Fers Herreds og begge have de Skjoldet med (Guld-) Kronen, men i Herrestad Herreds Sigil bæres det ikke af en Björn, men staar over en (sort) Harve (i Guld-Felt), naturligvis hentydende til Herredsnavnets gamle Form Hervestad; af Omskriften kan læses: **a herwitte ... heritt**. Dette Sigil brugtes 1524 og 1556. Et 1580 anskaffet og 1584, 1610 og 1648 anvendt Sigil har derimod ingen Harve, men kun Skjoldet med Kronen og dertil Omskriften: HERVESTED HERRIT 1580.

Ingelstad Herred førte i Aarene 1524, 1535, 1556 og 1610 eet og samme Sigil, visende (i rødt Felt) en (Sølv-) Stormhue mellem to (Sølv-) Partisaner. Dets Omskrift er: **figillum ingelstadi herit**. 1648 brugtes et andet Signet, dog med ganske det samme Mærke; kun er Stormhuen ombyttet med en Bulehat og Omskriften lyder: INGGIELSTE (HER)RET SEGEL.

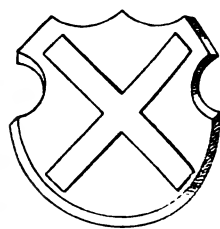
For *Jerrestad Herred* kjendes kun eet Sigil; det indeholder et (rødt) Skjold, hvori en opreist (Guld-) Nøgle med Kammen opad. At Sigillet er anskaffet i Anledning af en Hylding viser Omskriften: FREDERIK VDVALT KONG IERRESTE HREDS. Den Kong Frederik, Talen her er om, kan kun være Frederik I, thi Sigillet er alt brugt 1524, i Troskabsreverset til denne Konge. Mærkeligt er det, at Herredets Bønder har anset det for fornødent at give deres Loyalitet mod den nye Konge et blivende Udtryk i Herreds-Sigillet; man fristes til at gjætte paa, at denne Iver skulde udslette Indtryk i modsat Retning ved Hove. Sigillet brugtes forøvrigt atter 1535 og 1556, ja ved de senere Hyl- dinger 1610 og 1648, hvad enten det var en Frederik eller en Christian, der blev hyldet.

Jerrestad Herred

Ljunits Herred

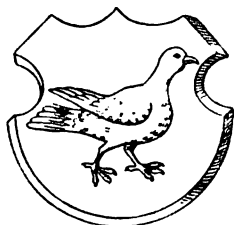
Luggude Herred

Ljunits Herreds ældste kjendte Sigil er fra 1556, men det er kun bevaret i et meget daarligt Aftryk. I Sigilfeltet staaer maaske en Krone og af Omskriften kan læses: LYN . . . ERRIT. Et nyere, 1610, 1648 og 1655 brugt Sigil viser derimod en kronet (rød) Löve over en (rød) Rose (i Sölv-Felt) og har Omskriften: LIVNNIDS HERIIT.

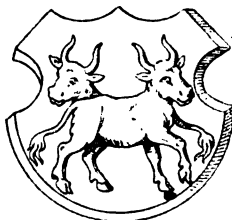
Luggude Herreds Mærke er et (Sölv-) St. Andreas-Kors (i blaat Felt). Alt et 1524 brugt Sigil har et Skjold med dette Mærke og en ulæselig Indskrift i Minuskler i et om Skjoldet slynget Baand. Et andet Signet blev anskaffet 1584. Det har nemlig Aarstallet: 84 over Skjoldet med St. Andreas-Korset og derom Indskriften: THETE ER LVGGTHERRETS INDSEGLE. Ogsaa dette Signet maa dog snart være gaaet til Grunde, thi 1594 anskaffes et nyt, stadig med det samme Skjoldemærke;

over Skjoldet Aarstallet 1594 (hvis sidste Tal vender forkert Vej). I Randen læses: THETE ER LVGEHERIS INDSEGLE.

Onse Herreds Mærke er en til Venstre vendt (hvid) Due (i rødt Felt). Det findes i alle de tre forskellige Sigiller, som haves for dette Herred, og af hvilke det ældste, fra 1524, har Omskriften: **sigilum odens haryt**. Det næste, brugt 1610 og 1648, har Omskriften: S ONS HERID(ST)ING, og det samme synes at have staaet i det sidste Sigil, fra 1655, men nu kan deraf kun læses: ONS ... TING.

Onse Herred

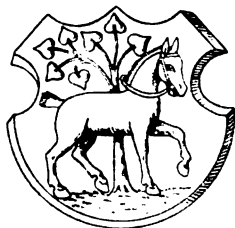

Oxie Herred

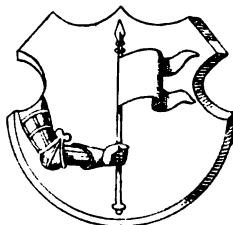
Oxie Herred førte naturligvis en Oxe i sit Vaaben, men rigtignok i det ældste, 1524, 1556 og 1584 brugte Sigil i en ret eiendommelig Fremstilling. Ved første Øiekast seer det nemlig ud, som om Oxen har 2 Hoveder og 2 Haler, nemlig baade for og bag; men Meningen med Fremstillingen er dog sikkert at vise 2 Oxer, den ene bag den anden og hver vendende sin Vej, saa at af den bageste kun Hoved og Hale er synlig (røde Oxer i Guld-Felt); det fremgaaer navnlig af et senere anvendt andet Signet med samme Mærke. Medens det ældste havde Omskriften: **sigillum communitalis fthorrit** (!), læses i det sidstnævnte, 1610 brugte Signet: OXI HERRITS SEGL 1607. 1648 føres et nyt og mindre eiendommeligt Sigil, nemlig kun en enkelt, mod Høire vendende Oxe med Omskriften: OSSI HERIT SEGEL ANNO 164.. Det sidste Tal er ikke læseligt, men er i hvert Fald neppe et «8», thi 1655 har Herredet atter et nyt Sigil, og det er netop anskaffet 1648. Det synes altsaa, at det forrige, 1648 brugte Signet er bleven tilintetgjort kort efter Hyldingen dette Aar, og at man saa strax har ladet et nyt Signet udføre. Dette har ogsaa en enkelt Oxe, men gaaende i en blomstersmykket

Eng. Over Oxen staaer: 1648 og rundt i Randen: OXSE HERRIET SEIL.

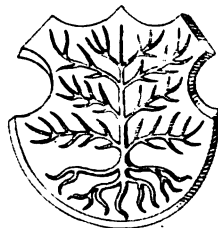
Rönnebjerg Herred førte alt 1524 en foran et (grönt) Rönnetræ staaende til Venstre vendt. (sort) Hest (i Sölv-Felt). Aftrykket er dog meget slet, og af Omskriften kan kun læses: nrh... 1584 synes Herredet ikke at have havt noget Signet, thi Hyldingsakten fra dette Aar er besejlet af Herredsfogeden og menige Thingmænd enkeltvis; men Erindringen om det forrige Herredsmærke var dog ikke tabt; thi det gjenfindes i et nyere Sigil, der föres 1648 og 1655 og har Omskriften: RÖNEBERS HERRITMEN TERRIS INSEGIL.

Rönnebjerg Herred

Skyts Herred

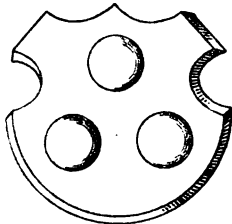
Torne Herred

Skyts Herreds ældste Sigil, brugt 1584, viser en opreist Fane med en enkelt Flig og Omskriften: **sigillum flicts herret**. Det bruges atter 1610, men er 1648 afløst af et nyt, der viser en (Sölv-) harniskklædt Arm, holdende en (hvid) Fane (i rødt Felt). Omskriften lyder: SKYTZ HERRIDTZ SEIL 1620. Dette Signet brugtes atter 1655.

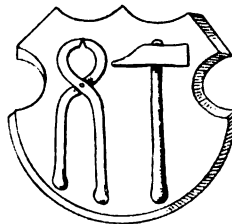
Torne Herreds Sigil viser naturligvis en Tornebusk, der dog i det ældste 1524, 1584 og 1610 anvendte Sigil vilde blive antagen for en udsprungen Eg, hvis man ikke vidste bedre; i det yngre, 1648 og 1655 brugte Sigil er det tydelig en nøgen Tornebusk (Sort i Sölv). Det ældste havde Omskriften: **siglum torne herit**; i det yngste læses: TORNE HERRIDITS SEGEL ANNO 1647.

Vemmenhög Herred synes i sit ældste, 1524 førte Sigil at have havt et Skjold, hvori Bogestavet **v** foran en Klippe(?). Af Omskriften læses: **sigillum væmindehöyl herret**. 1556 havde Herredet faaet et nyt Sigil, men Aftrykket er saa slet, at man

kun usikkert kan skimte et Skjold med en Blomst i. Atter 1584 og 1610 bruges et andet Sigil, der i de paagjældende Hyldingsakter udtrykkelig betegnes som «vor Herreds Indsegle», men dog aabenbart er et Sogne-Sigil, da det om et mellem 2 Stjerner staaende kronet Mariæ Billede med Christusbarnet paa Armen har en Omskrift, af hvilken kan læses: ... ÖN.BY KIRKE». 1648 har Herredet dog atter faaet et eget Sigil, visende i Sigil-feltet 3 Kugler, der vel maa opfattes som Høie, seet i Fugleperspectiv (grønne i Sölv), med Omskriften: VEMMENDE HÖYS HERREDT.

Vemmenhög Herred

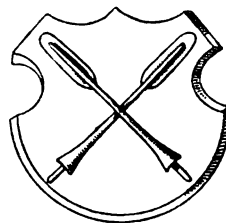

Villands Herred

Villands Herreds Mærke er en (sort) Tang og (sort) Hammer (i Guld-Felt). 2 Sigiller kjendes, begge med dette Mærke. Det ældste har Omskriften: SIGNLVM (!) WILLENSZ HERET og bruges 1524, medens Aftryk af det nyere, der har Omskriften: *sigillum villands herit*, haves fra Aarene 1535, 1544¹⁾, 1556, 1610 og 1648.

B. Halland.

Aarstad Herred har til Mærke to krydslagte (Sölv-) Aarer (i blaat Felt), naturligvis valgt af Hønsyn til Navnet. Det kjendes iøvrigt kun fra et eneste Aftryk, der findes under Hyldingsakten 1584. Det har Omskriften: AARSTAD HERIS INSEGL.

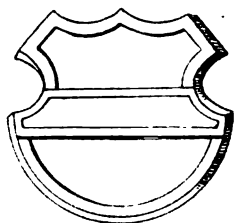

Aarstad Herred

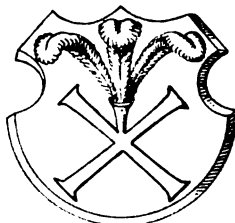
Fauraas Herreds Mærke var en (rød) Bjælke (i Sölv-Felt). Den skimtes alt i Her-

¹⁾ Personalhist. Sml. Papir Knud Pedersen Gyldenstjerne 28. 10. 1544.

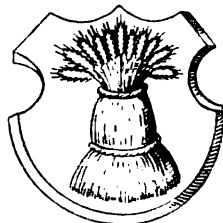
redets ældste kjendte Sigil, af hvilket iøvrigt kun et yderst slet Aftryk, fra 1556, er bevaret. Ved Hyldingerne 1584 og 1610 bruges et andet, mindre Signet, der har sit Tilblivelses-Aarstal 1578 staaende oven over Bjelken, og i Randen af Sigillet læses: FARAAS HERRITZ INDSEGEL.

Fauraas Herred

Fjære Herred

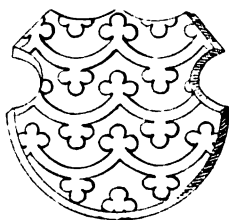

Halmstad Herred

Fjære Herred har en Busk af tre (sorte) Strudsfjer stukue i et (rødt) Fodstykke af Form som et Andreas-Kors (i Guld-Felt). Kun eet Sigil kjendes, brugt 1584 og 1610; det har Omskriften: IN PROVINCIA FIARE HERRIT 1573.

Halmstad Herred har selvfølgelig ligelodes taget Mærke efter sit Navn, nemlig et (Guld-) Halmneg (i blaat Felt). Det 1584 anvendte Sigil har Omskriften: HALMSTA HERRITS ZIGNNIT. Ganske det samme Udseende har det 1610 brugte Sigil, men det stammer dog vist fra et andet Signet, thi paa hver Side af Neget skimtes et Tal, af hvilke kun det første, et 9, er kjendeligt.

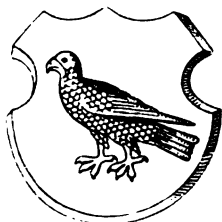
Himle Herreds Navn speiler sig ogsaa i Herredsmærket; det 1556 brugte Sigil har Sigilfeltet fyldt med nedadbuede Tværlinier, besat med kløverbladformede Forsringer, det vil sige: heraldisk stiliserede Skyer (Sølv i Blaat). Omskriften lyder: **hjemle herritz**. Et nyere 1584 og 1610 brugt Sigil har en mere simplificeret Himmel-Gjengivelse, nemlig kun bugtede, slangelignende Tværlinier. Omskriften er her: HIMMEL HERRE.

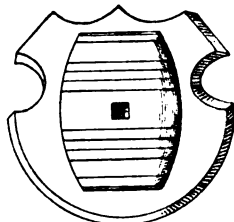
Himle Herred

Högs Herred fører en siddende (Guld-) Hög (i rødt Felt). Dette kjendes alt fra 1524, og da vender Högen, som Afbildningen viser, til Höire — af Omskriften kan kun læses: ... **ögs**

herret . . , men et nyere, 1584 og 1610 brugt Sigil har Högen vendt til Venstre. Dets Omskrift lyder: HOGS HERRETS INSEGLE 1576.

Högs Herred

Töndersö Herred

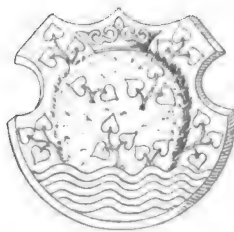
Viske Herred

Töndersö Herreds Mærke, en opreist (röd) Tönde (i Sölv-Felt), kan ligeledes föres tilbage til 1524. Det ældste Sigils Omskrift er ikke fuldt læselig i Aftrykket: *tonersö heras . . . rsta*. 1584 blev et nyt Signet anskaffet, thi det bærer Aarstallet 8 — 4 paa hver Side af Tönden. Omskriften lyder: TÖNDERSÖE HERRIDS SEGEL.

For *Viske Herred* kjendes kun et eneste Sigil, brugt 1610. Det viser en nedvendt (Guld-) Rist eller maaske en stiliseret Halmvisk, ledsaget foroven af en femoddet (Guld-) Stjerne og et (Guld-) Spænde (mon en Maane?) (i blaat Felt). Omskriften lyder: WISSKE HERRIS INSEGEL.

C. Bleking

havde i fordums Dage foruden sine enkelte Herredssigiller et stort Fællessigil for den samlede Landsdel. Der haves hele fire Aftryk af det, fra 1525, 1542, 1543¹⁾ og 1553²⁾; men de ere desværre alle fire meget slette. Antagelig har Sigillets Størrelse gjort det særlig vanskeligt at tage vellykkede Aftryk. Det synes at vise en af (velvis blaa og Sölv-) Bölger sig hævende bevoxet (grön) Höi, der foroven bærer en Guld-Krone (alt i rødt Felt). Omskriften

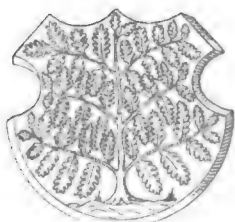

Bleking

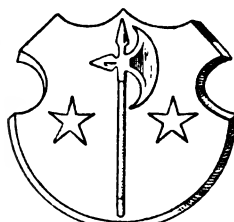
¹⁾ Skaane, Hall., Blek. 20 b. d.g.

²⁾ Indk. Br. til D. Cancelli 23. 3. 1553.

lyder: S' TERRE BLECVNGIE. Sigillet synes at være meget ældre end Aftrykkene, maaske fra Begyndelsen af det 14. Aarhundrede. Gaæ vi saa til de fire Herreder, saa førte

Bregne Herred

Lister Herred

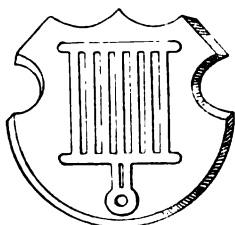

Medelstad Herred

Bregne Herred naturligvis en voxende (grøn) Bregne i (Guld-) Felt. Der kjendes kun et eneste Sigil, brugt 1535, 1553 ¹⁾, 1584, 1610, 1648, 1655. Det har Omskriften: **bregne herrith** 1531.

For *Lister Herred* kjendes ogsaa kun et eneste Sigil, af hvilket Aftryk haves fra Aarene 1535, 1563 ²⁾, 1584, 1610, 1648 og 1655; det viser en mellem to femoddede (Guld-) Stjerner staaende (Sølv-) Hellebard (i rødt Felt). Indskriften lyder lidt uforklarlig: **str ollo lister herritsirel**.

Medelstad Herreds Mærke er saare tarveligt, nemlig et (Guld-) kronet (Sølv-) Bogstav M (i blaåt Felt). I det eneste kjendte Sigil findes paa Siderne af Bogstavet henholdsvis et Femtal og et Total. Signetet er altsaa stukket 1552 og Aftryk haves fra 1556, 1584, 1610, 1648 og 1655. Omskriften lyder: **S MIELSTA HERRITH**.

Øster Herred

Endelig har *Øster Herred* til Mærke en (rød) St. Laurentii-Rist (i Sølv-Felt), og vedkommende Sigil har da ogsaa Omskriften **s laurci laurenii østerher**. Det er brugt 1542 ³⁾, 1584, 1610, 1648 og 1655 og er det eneste, der kjendes.

A. Thiset.

¹⁾ Indk. Br. til D. Cancellie 23. 3. 1553.

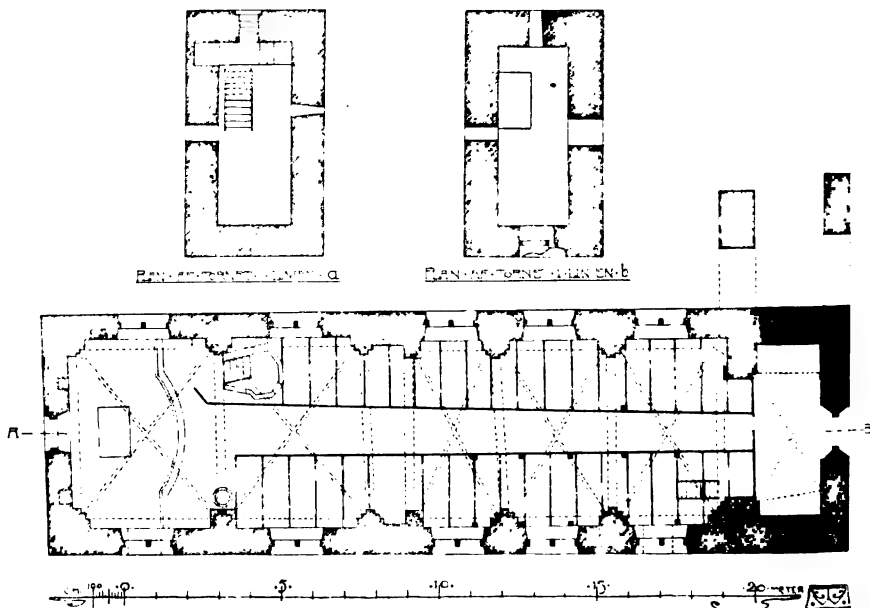
²⁾ Topogr. Sml Perg. Lister Herred 6. 2. 1563.

³⁾ Skaane, Hall., Blek. 20 d.

Stora Hammars gamla kyrka.

Den resande, som från Hvellinge station far på vagn till Skånör eller Falsterbo, ser strax intill den plats, där vägen till de båda småstäderna viker af från stora landsvägen mot Trelleborg, en ålderdomlig, halft förfallen kyrka. Det är egentligen tornet, som på detta afstånd faller i ögonen: dess breda kraftiga anläggning och dess sirliga renaissancegafflar väcka genast intresse. På närmare håll finner man ett långhus af ovanlig längd och af samma bredd som tornet. Dess närmast tornet liggande hälft har under taklisten en rundbågsfris; dess östra hälft har en motsvarande jemnlöpande insättning af c:a 20 cm höjd. Mot öster finnes ej något särskildt markeradt kor eller någon apsis, utan skeppet slutar med en rak tinnad gafvel. Öppnar man den gamla rostade jerndörren och träder in i vapenhuset, ser man detta stå i förbindelse med kyrkans skepp genom en bred spetsbågig hvalföppning. Samma förhall är öfvertäckt med ett krysshvalf af närmast gotisk typ, men med kryssbågarne burna af till karaktären snarast romanska kolonnetter. Skeppet är täckt af gotiska krysshvalf, den vestra hälften med lägre, den östra med resligare hvalf. Bänkinredning och orgelläktare äro vackra renaissancearbeten, altare och predikstol äro gjorda under barocktiden. Dopfunten är illa ramponerad, men de i behåll varande bitarne visa typisk romansk ornering.

Det breda tornet tyder i sin planform på den romanska tiden och visar sig äfven vid undersökning vara byggt i förband med kyrkans skepp. Båda dessa partier äro uppförda af mycket olik-

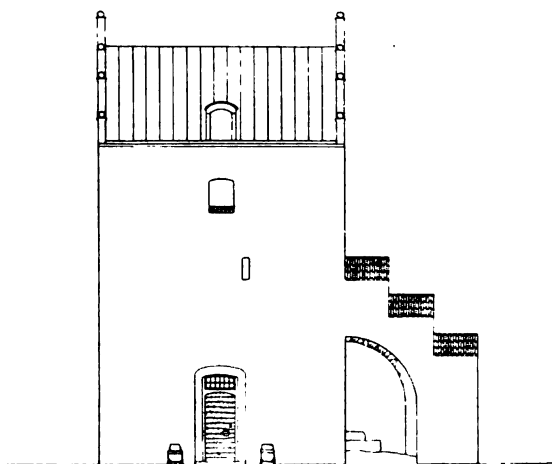
Planritning af kyrka och torn.

artadt material, öfvervägande flinta, inblandad med granit och sandsten, kalksten och krita. Det gamla skeppet står kvar till hela sin längd, utifrån markeradt af rundbågsfrisen, inifrån af de tre låga krysshvalfven. På norra sidan återfinnas i bröstningen på det längst mot vester liggande fönstret de gamla smygarna kring den ursprungliga norra dörren, klädda med kvaderhuggen sandsten. På motsvarande ställe på södra sidan återfinnas samma spår af södra dörren. Dessa båda dörrar hafva antagligen i en senare tid varit försedda med för väder och vind skyddande förhallar. Åtminstone veta äldre församlingsbor omtala befintligheten af en sådan tillbyggnad på norra sidan, hvilken i medio af förra århundradet blifvit bortrifven.

Strax under den af två utkragade tegelskift bildade taklisten löper på kyrkans båda långsidor en vacker rundbågsfris, hvars bågar äro utskurna i kritsten, och i hvars fält tydliga rester af färgdekoration återfinnas. En 45 mm bred gul linie har varit anbragt på den plana väggytan och smugit sig längs bågarnes och kragstenarnes kontur. Själftva bågens profil har varit belagd med grå färg.

Går man upp på kyrkans vind, finner man där spår, som tyda på, att kyrkan på ömse sidor om triumfbågen mot skeppet haft tvenne små altarnischer (samma anordning, som återfinnes i Gum-

lösa, Färlöf m. fl.), vidare att den varit belyst af tvenne fönster ett större på södra och ett mindre på norra sidan, båda sittande ganska högt under taklisten. Det senares bredd är ungefär 35 cm i dagen och 70 cm i såväl inre som yttre smygen; dess höjd i yttre murlifvet är 1 m. 60 cm. Af det södra fönstret är endast en del af konturen i yttre murlifvet åtkomlig. Dess bredd har här varit 1 m. 20 cm, således betydligt större än det norra fönstrets. Dess höjd kan icke med säkerhet följäs längre ned än 1 m. 60 cm från hjässan. Skeppets östra vägg synes på sidorna om och öfver triumfbågen hafva varit helt dekorerad med kalkmålning, hvaraf numera dock endast obetydliga rester finnas kvar. Tydligare kan man iakttaga den c:a 1 meter breda kalkmålade fris, som antagligen lupit rundt skeppets tre öfriga väggar och hvaraf de tydligaste spåren nu skönjas på norra väggen; den är utförd mest i grönt, svart och en egendomlig, svagt ljusröd färg. Någon bestämd hållning i kompositionen kan icke nu iakttagas. Snedt öfver det norra fönstret synes ett cirkelrundt, af en ornerad bård omgifvet fält, i hvilket finnes en teckning, som tyckes framställa en fisk och under densamma böljor, tecknade med snedställda, jämnlöpande båglinier.

Västra fasaden.

Såväl målningen som fönstrens placering visa med full tydlighet, att kyrkan ursprungligen ej haft hvalf, utan varit öfvertäckt med träkonstruktion.

En rest från kyrkans första byggnadsperiod är den nu i västra torningången sittande ekdörren. Utvändigt är den helt beslagen med järnplåt, som längs kanten fasthålls af en kraftig

ram af hamradt plattjärn. Tätt liggande horisontala, med instampningar rikt ornerade järnband gifva dörren utseende af på samma gång styrka och elegans. Den järnring, som tjänar till att utifrån draga igen dörren, fasthållles af en med stor konstskicklighet i järn smidd hand, som med fullt grepp fattar om ringen. På den i dörrens midt sittande järnkroken har den gamla «byaalen» haft sin för alla tillgängliga och dock fredade plats. Dörren är ett senromanskt arbete; den har antagligen en gång tillslutit södra ingången och sedermera, då denna igenmurades och den vestra upptogs, blifvit ditflyttad.

En annan mycket egendomlig kvarleva från kyrkans äldsta dagar är de båda utanför vestra dörren liggande s. k. vigvattensstenarne. Till formen likna de närmast ett par mörsare. Deras hufvudsakliga del är klotformig och hvilar på en fyrkantig basplatta, hvars hörn utfyllas af typiska romanska «hörnblad». Uptill slutar klotet i en kraftig hals, till hvilken öfvergången förmedlas af en rundstafsprofilerad ring. I halsen finnes en fyrkantig fördjupning af blott ett par tum djup. Vigvattensbäcken af ens tillnärmelsevis liknande typ känner jag för min del inga.

Äfven dopfunten har samma respektingifvande ålder. Af den samma återstå nu blott fragmenter, som blifvit åter sammanfogade med hjälp af murbruk, hvarvid de delar, som saknades, blifvit ersatta med tegelsten. Det hela har blifvit öfverputsadt, och blott på ett litet parti, som blifvit befriadt från kalkputsen, kan den gamla orneringen iakttagas.

Vi kunna således med ledning af de mycket ramponerade äldsta partierna göra oss en ganska god föreställning om kyrkans ursprungliga utseende, hvilket häntyder på en senromansk byggnad, antagligen uppförd omkring midten af 1200-talet. Denna byggnad har varit underkastad många skiftande öden och genomgått många förändringar, af hvilka vi nu skola skärskåda de viktigaste.

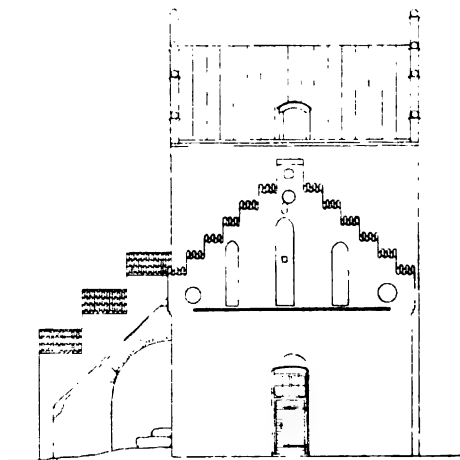
Den första förändringen synes kyrkan hafva undergått ej så särdeles lång tid efter dess uppbyggande. Tornrummet och kyrkans skepp förenades då med hvarandra medelst upptagande af en 3 m. 75 cm bred spetsbåghvalfd öppning i mellanliggande mur. Samtidigt synes en dörr hafva blifvit upptagen mellan kyrkan och torntrappan, och endast en 40 cm bred pelare har blifvit lämnad mellan dessa båda muröppningar. Följden af ett sådant lättsinnigt rifningsarbete har ej länge låtit vänta på sig. En remna har bildat sig i muren, gående från det bredare hvalfvets hjässa till den ej så långt ofvanför sittande öppningen mellan tornet och kyrkvinden, och därifrån vidare upp till östra ljudhålet. Att den ej fortsätter upp genom den ofvanför liggande taklisten, beror tydligen på, att denna i en senare tid blifvit ommurad. En annan väldig, nu med tegel igen

murad remna har af samma anledning bildat sig ofvanför den lilla biedvidliggande trappdörren och har sträckt sig från denna ända upp i taklisten. För att hindra fullständigt ras har det då varit nödvändigt att skyndsamt igenmura den lilla dörren och med en sträfpelare söka stödja den remnade muren. På circa 2 meters afstånd från tornets södra vägg har man så uppfört en mäktig pelare som i halfcirkel hvälfver sig öfver mot tornet. Den är numera illa vittrad och täckt med vanlig s-formad taktegel i ett enda takfall, hvilket ungefär bildar fortsättning af takfallet öfver kyrkan. En ny dörr till torntrappan har samtidigt blifvit upptagen i tornets södra vägg. Denna nya rifning har ej kunnat försiggå utan att draga med sig en ny spricka i det illa medfarna tornet. Denna spricka är af ej mindre betydelse än de båda förutnämnda och söker sig väg från den nya trappdörren ända upp i södra sidans gafvelgluggar. Tornets gaflar och tinnar, som äro senare påmurade, visa ej fortsättning af remnan, hvarför någon rörelse i tornets massor ej efter gaflarnes påbyggande tyckes hafva egt rum.

Oaktadt jag här gör ett språng i tidsföljden, kan jag ej underlåta att i detta sammanhang nämna äfven upptagandet af dörren i tornets vestra sida. Detta arbete har naturligtvis medfört en, som det synes, på en förändring af tornet med logisk nödvändighet följande remna, hvilken i storlek ej står sina föregångare efter. Antagligen är det denna senaste remna, som gifvit anledning till uppbyggandet af den äfvenledes på södra sidan om tornet, midt för vestra muren stående väl bibehållna, större sträfpelaren. Den står på något större afstånd från tornväggen än den äldre förutnämnda och hvälfver sig liksom denna i en halfcirkel mot tornet; den är af betydligt större massa än den äldre sidokamraten och olik denna däri, att den är täckt med tre, i trappformiga afsatser uppstigande sadeltak, på hvilka munktegelpannorna än i dag till största delen kvarligga.

Men vi återgå till den första förändringen af den gamla kyrkan. Den ofvannämnda från kyrkan till tornet ledande trappan blef så anlagd, att den ej skulle inkräkta på platsen i vapenhuset. Den ganska branta stigningen börjar därför redan inne i kyrkan och fortsätter i muren, så att trapploppet, när det når fram i tornrummet, hvilat på en utmed tornets södra vägg spänd spetsbågig hvalfbåge af c:a 90 cm bredd och 2 m. 40 cm höjd i hjässan. På norra sidan af tornet är en liknande fast ej fullt så bred hvalfring inslagen. Båda uppbäras i vestra sidan af en profilerad utkragning, i östra af en halfstens pilastersprång. Att de båda blifvit inslagna samtidigt med den stora hvalföppningen mot kyrkan bestyrkes af det sätt, hvarpå dessa tre hvalfringar mötas i vapenhusets båda östra hörn. Hvalfringarnes profil utgöres af 1-stens hvalfring och där

ofvanpå en framspringande rundstaf, bildad af en på flatsidan lagd formsten. I de fyra hörnen sitta strax ofvanför kragstenarnes eller pilastrarnes kapitällister fyra i kritsten utskurna manshufvuden, hvilka uppbära hängkolonner, på hvilka åter hvila tvenne kryssbågar, profilerade såsom tredubbla rundstafvar. Hvalfkapporna mellan dem äro af en egendomlig platt konstruktion, och vid undersökning visar sig det märkvärdiga förhållandet, att hvalfvet icke är muradt såsom krysshvalf utan såsom helt kupolhvalf. De undertill liggande kryssbågarne hafva intet konstruktivt sammanhang med hvalfvet. På hvad tid och i hvad ordning detta hvalf tillkommit är en fullkomlig gåta. Omöjligt är icke, att de ursprungliga hvalfkapporna vid något tillfälle blifvit skadade och i en senare tid ersatta med det nuvarande kupolhvalfvet. Detta är emellertid byggt af tegel af medeltidsformat och af en stens tjocklek. Skulle det

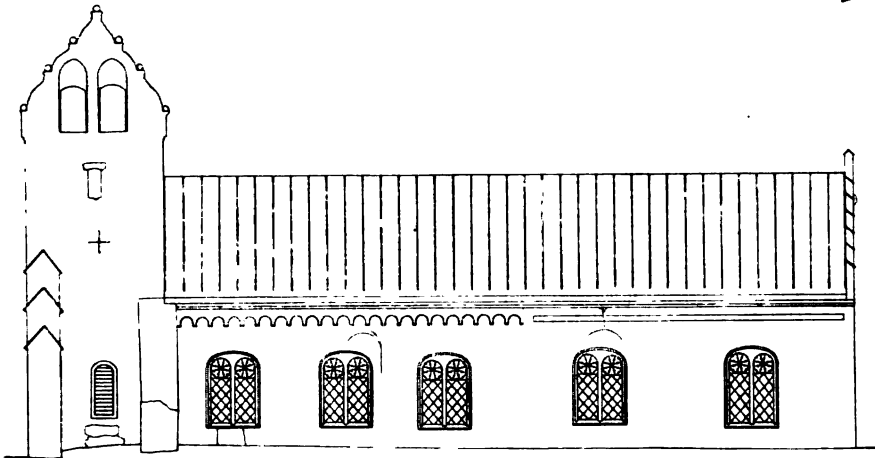
Östra fasaden.

verkligen vara en konstruktion från samma öfvergångstid, på hvilken hela den öfriga anordningen tyder, är den i sitt slag enastående; i alla händelser är den ingalunda efterföljansvärd.

Nästa byggnadsperiod är den, då hvalfven i kyrkans ursprungliga skepp blifvit inslagna. Dessa äro af en tidig gotisk typ, som torde kunna hänföras till 1300-talet. Sköld- och gördelbågar äro ofvanför den egentliga hvalfringen ornerade med ett utspringande flatlagdt skift med rätvinklig profiler. Såväl pilastrarne som hvalfven i sin helhet äro ganska låga, tydligen beräknade på att ej afskära de ofvanför liggande takstolarnes sträckband, hvilka möjligen burit kyrkans förutvarande brädtak. Dessa hvalf hafva en

egendomlig skefhet, som tydligen beror därpå, att man velat anlägga hvalfven så, att de båda äldre, ej fullkomligt midt i kyrkan sittande fönstren skulle fortfarande kunna upplysa densamma. Med denna dagerbelysning, som redan förut var knapphändig nog, men nu ytterligare inskränktes af hvalf och pelarframsprång, tyckes man ha låtit sig nöja ända in på 1600-talet, då de nuvarande fönstren äro upptagna. Åtminstone har jag ej kunnat iakttaga några spår efter gotiska fönster på den äldsta romanska delen af kyrkan.

Nästföljande byggnadsperiod har medfört förändringar af mera genomgripande art. Det gamla koret jämte absiden har fått lämna rum för en utvidgning af kyrkans skepp till nära dess dubbla storlek. Denna rektangulära tillbyggnad, som icke har något arkitektoniskt utsprång vare sig för kor eller sakristia, är uppförd hufvud-

Södra fasaden.

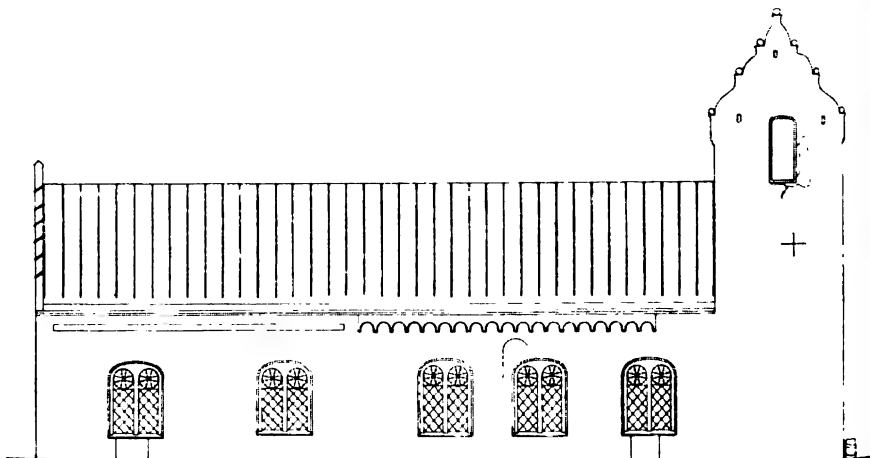
sakligen af tegel. Fasadens nedre parti är beklädt med kritsten. Denna tillbyggnad synes liksom den äldre delen vara byggd med beräkning att afputsas. Partiets ursprungliga fönster voro öfvertäckta af spetsbågiga hvalf. Fönster fanns äfven i östra gavlveln, där nu dörren sitter, medan dörren — antagligen prestens ingång — låg på norra sidan i östligaste travéen, ledande till den därutanför belägrna nu nedrifna sakristian. Spår af alla dessa äldre anordningar hafva blifvit bragta i dagen.

Hvålfningarne i denna del af kyrkan skilja sig från de äldre dels genom sina högre liggande anfang och sin högre resning på hvalfkapporna, dels därigenom att gördelbågarne, som här äro något

högre, äro alldeles i saknad af profilering och utan förmedling öfvergå i hvalfkapporna.

Under tiden för tillbyggnadsarbetets bedrivande har triumfbågen antagligen varit igenmurad, på det att gudstjänstlokalen måtte hållas fri från kalkdamm och andra med byggande förenade olägenheter; åtminstone har triumfbågens mur fått stå kvar, till dess hvalfven blifvit färdiga, hvarföre de äldre och de yngre hvalfven stå på ett afstånd från hvarandra, som visar just triumfbågmurens tjocklek. Detta visar också tydligt, att hvalfven i tillbyggnaden äro samtidiga med omgifningsmurarne. Tiden för denna byggnadsperiod skulle jag vilja sätta till fram emot slutet på 1400-talet.

Därnäst kommer på 1600-talet en ny byggnadsperiod, då man lagt ned en hel del kostnader på kyrkans iordningsställande och uppsnygning.

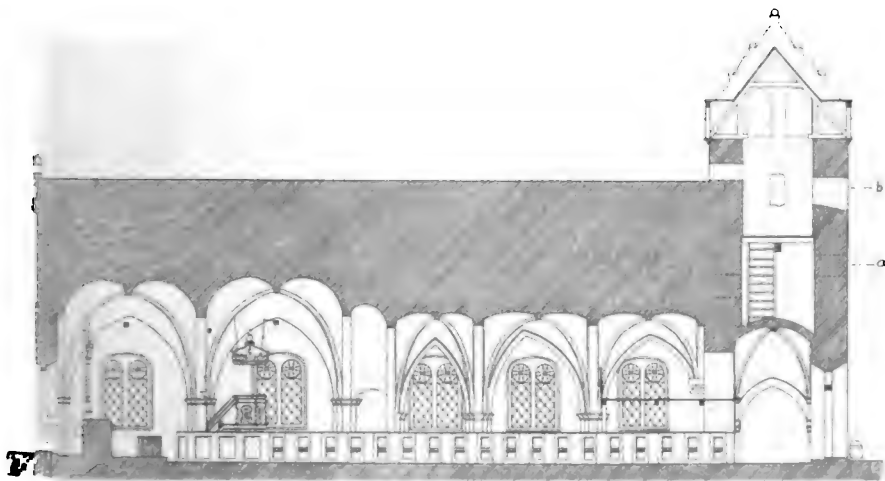

Norra fasaden.

Tornet, som antagligen vid kyrkans tillbyggnad blifvit försedt med tinnade gotiska rösten, hvarom de på södra sidan kvarsittande spetsbågiga nischerna bära vittne, fick nu sina gaflar prydda med snirklade renaissancetinnar; vestra och östra dörrarne upptogs; fönster uppbrötos i alla de hvalftravéer, som ej förut hade sådana, och alla de gamla fönstren blefvo flyttade och ändrade ochingo samma höjdläge och form, som de visa ännu i dag. Ny bänkinredning insattes — enklare bänkar för menige man och prydligare sådana med snidade gaflar och utsågade ryggstycken för »herrskapet». Man uppförde en prydlig orgelläktare, hvars barriär är af refflade pilastrar indelad i 9 med goda målningar prydda

fält¹⁾. Dessa förändringar hafva fortgått under många skilda perioder. Bänkinredningen bär årtalet 1628; en på predikstolen stående 2-armad malmstake har påskriften «Hammers Kirke Stage Anno 1644»; en bänk vid sidan om altaret bär året 1688 och orgelläktaren 1698.

Följande århundrade kan ej uppvisa några förändringar i själfva byggnaden, hvilken ännu kvarstår sådan den på 1600-talet iordningställdes. De tillsatser 1700-talet gjort är i främsta rummet en utvidgning af orgelläktaren, hvars framsida blifvit afsågad invid midtelfältets ena pilaster. Ena hälften har så blifvit framflyttad i kyrkan ett godt stycke, och en ny bit läktare och barriär insatt. På denna barriär framställas en rad bilder ur Kristi pinas historia samt Kristi uppståndelse och himmelsfärd. Dessa målningar äro i konstnärligt

Längdenomskärning, sedd mot söder.

hänseende högst betydligt underlägsna de förra; de här uppträdande personerna äro alla som gjorda efter samma schablon. Antingen lärjungarne öfvervara den h. nattvardens instiftelse, om de stå sörjande vid korsets fot eller de närvara vid Kristi himmelsfärd, präglas deras ansikten af samma stereotypa småleende.

Vidare har under 1700-talet kyrkan fått ny altarpupsats och ny predikstol. Den förra prydes af en del bibelhistoriska och alle-

¹⁾ Dessa målningar framställa Christus jemte elfva af lärjungarne och äro försedda med upplysande inskriptioner. Mästaren har ej namngifvit sig, men har signerat sista fältet med sitt bomärke.

goriska figurer, hvilkas klumpighet trotsar hvarje beskrifning. Ett altare af alldeles samma komposition men något bättre utfördt och mycket bättre bevaradt finnes i Verums kyrka i V. Göinge härad, och i Lunds domkyrka hängde fordom det nu i «kapellet» bland andra fragmenter förvarade epitafiet öfver biskop Linnerius, hvilket visar alldeles de samma allegoriska figurerna och alldeles samma uppfattning i den ornamentala behandlingen. Dessa tre arbeten äro tydligen förfärdigade af samme mästare, och denne har här i St. Hammar namngifvit sig. En inskription på predikstolsdörren omtalar nämligen, att stolen är förfärdigad år 1755 af Joh. Ullberg. Äfven altaret bär årtalet 1755, hvilket ännu kan läsas under den sedermera anbragta hvita öfvermålningen.

Kyrkans orgelfasad är hållen i sengustaviansk typ. De dekorativa blindpiporna äro skurna i trä och försilfrade. Orgelverket härstammar från 1825.

Efter detta år tyckes emellertid intet vara gjordt för kyrkans prydnad, och i mannaminne är ingenting utöfver det allra nödvändigaste vidtaget för hennes underhåll. Att det gamla templet, hvilket numera står öde, alltsedan församlingens nya kyrka år 1902 invigdes, nu företer en sorglig bild af vanvårdnad och förfall, kan man ju lätt inse, och frågan har länge varit, om församlingen skulle, utan pietet för den gamla helgedomen, påyrka att få med jorden jämna densamma, eller den skulle genom ett beslut i motsatt riktning visa sig vilja bevara sina fäders verk, sig själfva till heder och forskningen till fromma.

Den glädjande underrättelsen har nu ingått, att församlingen beslutat att behålla och vidmakthålla sin gamla kyrka. Vi hälsa detta beslut såsom ett tecken till ett mer och mer sympatiskt förstående af de gamla medeltida minnesmärkena i Skåneland.

Theodor Wählin.

Underrättelser.

Okt. 1903.

— *Landsarkivet i Lund* har under våren 1903 begynt sin verksamhet och tagit de för detsamma i östra delen af staden uppförda byggnaderna i bruk. En betydande del arkivalier, bland hvilka domkapitlets i Lund arkiv, länsstyrelsens, härads- och de flesta stads- samt kyrkoarkiv i Malmöhus län, hafva redan till detsamma inkommit. Arkivet, som dagligen är öppet fyra timmar om förmiddagen, har under det gångna halfåret mottagit talrika besök.

Ett större antal volymer, som leda sitt ursprung ur skånska arkiv, har af Riksarkivet i Stockholm öfverlemnats till landsarkivet, hvilket äfven från enskilda personer, såsom greve Corfitz Beck-Friis å Börringekloster, friherrinnan Anna von Rosen, född Barnekow, och kapten Mauritz Clairfelt å Rosenlund, mottagit värdefulla gåfvor af handskrifter.

Grunden till ett handbibliotek af skånsk historisk litteratur har äfven blifvit lagd. Till detta hafva betydande gåfvor lemnats såväl af enskilda personer som offentliga institutioner.

— *Stadsarkivet i Malmö*. Det är i instruktionen för landsarkiven bestämdt, att till desamma skola aflemnas bl. a. stadsdomstolarnes äldre arkivalier. Från denna bestämmelse har Kungl. Maj:t i dec. 1902 på framställning af magistraten i Malmö beviljat det undantag, att denna stads äldre arkivalier fortfarande under vissa vilkor få förvaras i stadsarkivet. Den i och för sig riktiga grundsatsen, att en myndighets arkivalier, för den händelse tillräckliga garantier för deras skydd, vård och tillgänglighållande kunna lemnas, helst böra förvaras på den plats, där arkivet uppstått och utvecklats, har därmed erhållit ett erkännande.

Med arkivet har under hösten 1903 förenats de äldre delarne af kyrkoarkiven i staden. Till stadsarkivarie har magistraten antagit e. o. hofrättsnotarien A. U. Isberg.

— En *etnologisk förening* har under oktober 1903 bildats i Lund. Den afser att vara ett föreningsband mellan dem, som i södra Sverige hysa vetenskapliga intressen för någon af de kunskaps-grenar, hvilka tillhöra etnologiens område. Meningen vore, att föreningen skulle främja denna sin uppgitt företrädesvis genom sammankomster i förening med föredrag och meningsutbyten, genom anordnandet af exkursioner och eventuellt genom från trycket utgifna skrifter.

— De förhistoriska fynd, som 1902 gjordes af professor Gustaf Retzius och docenten Hans Wallengren i *grottorna vid Kullen*, hafva såsom gåfva öfverlemnats till Lunds Universitets historiska museum. Med detta har äfven införlivats en del af de från gräfningarna vid soldattorpet i Limhamn härrörande äldre stenåldersfynden.

— På grundval af fleråriga arkeologiska undersökningar har doktor Knut Kjellmarck utgifvit en intressant afhandling under titel: «*En stenåldersboplats i Järavallen vid Limhamn*». Han lemnar däri utförliga beskrifningar öfver gräfningsarbetet, vallens topografi och geologi, boplatsens läge och de talrika fornsaker, som kommit i dagen. Boplatsens arkeologiska ålder förlägges af författaren till äldre stenålderns aldra sista tid.

— Såsom förut i denna tidskrift omnämts, erhöll *Simris'* församling i strid mot Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens önskningsar den 19 januari 1901 tillstånd att rifva sin kyrkas långskepp och att i stället uppföra ett bredare och rymligare sådant. Året efter anhöll församlingen om rätt att rifva äfven det i byggnadshistoriskt afseende särdeles intressanta kyrktornet, en anhållan, till hvilken Konungens befallningshafvande i Kristianstads län den 18 september 1902 förordade bifall. Vitterhetsakademien afstyrkte däremot. Den påyrkade tornets iståndsättande i stället för dess nedrifvande och anhöll hos Kungl. Maj:t om en utredning, hvilken föreslogs utförd af Öfverintendentsembetet i samverkan med akademien. Denna utredning, till hvilken Kungl. Maj:t gaf sitt bifall, resulterade bl. a. i uppgörande af ett förslag i syfte att iståndsätta det bristfälliga tornet. Förslaget blef emellertid vid kyrkostämman den 16 mars 1903 förkastadt.

Det är glädjande att anteckna, hurusom Kungl. Maj:t anslutande sig till Vitterhetsakademiens åsikt i frågan resolverat, att tornet icke får rifvas.

— Ett bidrag till historien om de yngre Axelssönernas politiska verksamhet och betydelse har lemnats af filosofie licentiaten Alexandra Skoglund i en akademisk afhandling med titeln: «*De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487*». Äfven för skånsk lokalhistoria innehåller denna afhandling några upplysningar af värde.

— Genom Kungl. brefvet den 13 februari 1828 öfverläts *Malmöhus* från landtförsvaret till fångvården, och har sedan dess oaf-låtet varit begagnadt såsom fångvårdsanstalt. Under denna tid har emellertid den del, som ännu kvarstår af det gamla slottet, kommit att i mera än ett afseende förfalla: till följd af sättningar i grunden, som utgöres af ekstockar, hafva remnor uppstått i murarne, det kolossala tunnhalv, som täcker slottets bottenvåning och som sannolikt inbyggt efter byggnadens uppförande, har spruckit i hjes-san utefter hela sin längd, och norra yttermuren, hvilken inrymmer nu igensatta trappor och skyttegallerier, har fått en lutning utåt i sin undre massivare del.

Med anledning af dessa förhållanden har besiktning företagits å Malmöhus dels af fångvårdsstyrelsens biträdande arkitekt G. Lindgren, dels af e. o. arkitekten i Öfverintendentsembetet Theodor Wählin. Den förres utlåtande har utmynnat i en hemställan, att fångvårdsstyrelsen ville hos Kungl. Maj:t föreslå tillsättandet af en teknisk kommission med uppdrag att vidtaga de behöfliga grundundersökningarne samt inkomma med yttrande, om och i hvilken utsträckning de uppkomna skadorna kräfva åtgärder för slottets bevarande. Den senare har, under påpekande af de å Malmöhus be-fintlga bristfälligheterna, approximativt beräknat kostnaden för slot-tets iståndsättande till 70,000 kronor, hvarjämte han biträdt arki-tekten Lindgrens förslag om en kommissions tillsättande.

Med stöd af dessa utlåtanden har Öfverintendentsembetet hos Kungl. Maj:t förordat, att den fullständiga undersökningen af Mal-möhus måtte anförtras åt en särskild kommission, hvilken i enlighet med arkitekten Lindgrens förslag lämpligen borde bestå af denne och stadsarkitekterna i Malmö och Stockholm S. Sörensen och K. Salin.

— Under titeln: «*Studier till Danmarks reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af grefvefejden*» har Hjalmar Heden upptagit till behandling ett af de viktigaste skiftena i Danmarks och Skånes reformationshistoria. Framställningen är grundad på den till ämnet hörande tryckta litteraturen, men saknar icke en och annan själfständigare synpunkt.

— Sedan 1823 förvaras i Lunds Universitets historiska mu-seum den öfver nedgången till *Tycho Brahes* Stjerneborg på Hven

uppsatta minnesstenen med inskriften: Nec fasces nec opes, sola artis sceptrum perennant [15]85 — ej makt, ej rikedom, blott konstens välde varar genom tiden. Under året 1902 har museet förvärfvat ännu en sten, försedd med inskription och härrörande från Hven: nedre delen af den votivsten, som den franske ambassadören Charles de Dançay 1576 nedlade vid Uranienborgs grundläggning. I svag relief läses å denna sten: ... æ et foelicis . avspicii . ergo . anno . M . D . LXXVI . ka: Avgvsti p[osvit]. Stenen är afbildad i Tycho Brahes skrift: *Astronomiæ instauratæ mechanica*, men märkvärdigt nog stämmer ej inskriptionen här fullständigt med den å sjelfva stenen, ett förhållande, som förmodligen har sin grund däri, att Tycho Brahe i denna bok, som utgafs i Wandesborg, meddelat orden ur minnet.

— Excellensen grefve A. G. *Skjöldebrand* skildrar i första delen af sina i dagarne utkomna memoarer bl. a. sina öden och intryck som nyblifven officer vid S. Skånska Kavalleriregementet, »hertig Karls regemente», såsom det efter sin chef då kallades. I egenskap af kornett deltog han 1775 i regementsmötet vid Beckaskog. Han hade under denna tid rikt tillfälle att se sig om i Skåne och var en gärna sedd gäst på dess herregårdar. Bland de interiörer han gifver ur litvet å dessa äro några, som i sin liffulla åskådlighet kunna ställas vid sidan af Barfods bekanta skildringar i hans »Märkvärdigheter rörande skånska adeln».

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

ANDRA BANDET

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1904—1908

△
Scun 3150.4.8

Innehåll.

<i>Axel Kock</i> , De senaste årens undersökningar af Skånska bygdemål	S. 1
<i>Nils Wimarson</i> . Några nyfunna Lundamynt från den äldre medeltiden	» 23
<i>Lauritz Weibull</i> , Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark	» 38
<i>Francis Beckett</i> , Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke	» 77
<i>Lauritz Weibull</i> , Anteckningar till Skånes konsthistoria	» 97
<i>Arthur Stille</i> , Fälttåget i Skåne och Halland 1657	» 105
Ur <i>Henrik Reuterdahls</i> bref till <i>Christian Molbech</i> , medd. af <i>Lauritz Weibull</i>	» 217
Ur <i>Axel Urups</i> arkiv, medd. af <i>Josef Andersson</i>	» 256
<i>Lauritz Weibull</i> , Årkebiskop <i>Birgers</i> gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund	» 273
<i>Synodalia Lundensia</i> 1646—1663, utg. af <i>Carl Gustaf Weibull</i>	» 294
<i>Lauritz Weibull</i> . En tillernad förstörelse af <i>Glimmingehus</i>	» 332
<i>Lauritz Weibull</i> , I <i>Sekreta</i> utskottet 1772	» 336
<i>Lauritz Weibull</i> , <i>Andreas Rydelius'</i> graf	» 342
<i>Louis Bobé</i> , <i>Hans von Spiegel</i> til <i>Borgeby</i> . Kong <i>Frederik II:s</i> Kammertjener	» 349
<i>Lars Tynell</i> , <i>Gumlösa</i> kyrkas funt	» 356
<i>J. Ljungh</i> , Ett riksdagsmannaval i <i>Willands härad</i> 1751	» 368
En berättelse om jordbruket i <i>Malmöhus län</i> år 1759, medd. af <i>C. G. Weibull</i>	» 372
Underrättelser	S. 72, 265, 344

△
Scan 3150.4.8

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 1—2.

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1904.

De senaste årens undersökningar af skånska bygdemål.

Studiet af de skånska bygdemålen är ingalunda af färskaste datum, och redan ganska tidigt har skånskan användts vid poetisk produktion. För sju år sedan slog man emellertid in på en delvis ny väg vid undersökningen af Skånes folkspråk och vid insamlandet af skånsk folktradition, och man har menat, att det måhända kunde intressera denna tidskrifts läsare att få någon kännedom om huru dessa senaste undersökningar bedrifvits, och att i någon mån få lära känna deras resultat.

Innan vi öfvergå härtill, skola vi dock med några ord erinra om de viktigaste äldre undersökningarna af skånska bygdemål och om några samlingar af skånsk folktradition.

Den förste som i tryck egentligen lexikaliskt behandlade skånskan, är H. P. Klinghammer, rådman i Landskrona. Såsom bihang till sina »Minnen från åren 1829—1839» (tryckt i Helsingborg 1841) utgaf han nämligen ett helt litet och föga innehållsrikt »Skånskt dialektlexikon»¹⁾. Vida mera betydande är samme författares i handskrift föreliggande »Ordbok öfver Skånemålet», hvaraf ett exemplar förvaras å Lunds universitets-bibliotek. Det utgör icke mindre än 3676 foliosidor,

¹⁾ Redan året förut hade i C. J. L. Almqvists Svensk språklära tredje uppl. (1840) publicerats en af lektor G. Andersson i Lund författad, fjorton sidor lång förteckning öfver skånska ord, hvilken åtföljes af en lista med bornholmska ord och af några anmärkningar om öfverensstämmelser mellan målen i Skåne och på Bornholm (jmf. Rietz' Svenskt dialektlexikon s. III).

och enligt de minutiösa dateringarna å läggen renskrefs det från den 7 februari 1873 till den 22 december 1875 ¹⁾.

I detta sammanhang hafva vi all anledning att äfven erinra om Johan Ernst Rietz. Ingen forskare bland de äldre generationerna har genom vetenskaplig produktion gjort de svenska dialektstudierna tillnärmelsevis så stora tjänster som han, och då han under större delen af sitt lif tillhörde Skåne och under tiden för sina bygdemålssamlingar var kyrkoherde på skånska landsbygden (i Tygelsjö), så egnade han i sitt omfångsrika »Svenskt dialekt-lexikon» (fullbordadt 1867) särskildt intresse åt de skånska bygdemålen.

Det har emellertid i viss mån hvilat ett oblidt öde öfver Rietz' författarskap. Han var en mångsidig och produktiv skriftställare, men åtskilligt af hans produktion blef hastigt glömdt, och annat har knappast uppskattats efter förtjänst. Under sin elfva-åriga docenttid i Lund (1840–51) offentliggjorde han fem band ²⁾ svenska medeltidsskrifter »Scriptores suecici medii ævi». De utgäfvos emellertid i en lång serie af små akademiska disputationer, och detta olämpliga publikationssätt har vållat, att fullständiga exemplar af detta arbete äro ytterligt sällsynta. Dessutom har det gjorts väsentligen öfverflödigt genom Svenska fornskrift-sällskapets noggrannare publikationer af samma handskrifter. Hans stora samlingar till ett fornsvenskt lexikon förvaras å Lunds universitets-bibliotek, men torde knappast någonsin komma att utgifvas, då en mycket förtjänstfull ordbok öfver vårt medeltidsspråk redan närmar sig sin fullbordan.

Rietz' hufvudarbete är emellertid obetingadt hans stora svenska dialekt-lexikon. Med sällspordt samlarenit har han däri dels på grund af egna iakttagelser, dels genom andras hjälp sammanfört ett ofantligt material, hvarför vår tids och kommande tiders språkforskare böra vara honom synnerligen tacksamma. Denna tacksamhet bör vara så mycket större, som utan tvifvel massor af de bygdemålsord, som af

¹⁾ Tyvärr saknas sidorna 501—600 (orden *fästa* till *glugg*).

²⁾ Dock torde titelblad hafva tryckts endast till de tre första banden.

honom på detta sätt bokfördes för en mansålder sedan, numera dött ut. Deras forna användning skulle således för alltid hafva varit förgäten, om ej Rietz räddat dem från glömska.

Naturligtvis är det för vår tids språkforskare en lätt sak att kritisera — och med framgång kritisera — Rietz' stora arbete. Under alla tider skall väl en senare generation kunna framställa berättigad kritik emot en föregående generations vetenskapliga skrifter, men om också Rietz i sitt författarskap hade personliga brister, så äro bristerna i hans vetenskaplighet mera att tillskrifva hans tidsålder än hans personlighet. Man kan sålunda knappast förebrå Rietz, att han icke var fonetiker, eftersom fonetiken var en i vårt land ytterst litet känd vetenskap vid den tid, då han gjorde samlingarna till sin ordbok. I alla händelser måste det betecknas såsom en mycket ledsam glömska, att G. Djurklou i sina »Inledningsord» om äldre svensk dialektforskning i första bandet af Svenska landsmålstidskriften, vår tids hufvudorgan för svensk dialektforskning, icke ens nämner Johan Ernst Rietz' namn.

Från slutet af 1880-talet föreligga två monografier öfver ljudförhållandena i skånska mål. N. Olséni utgaf 1887 »Södra Luggude-målets ljudlära», och två år senare publicerade Gustaf Billing en ljudlära öfver målet i Åsbo, grannhäradet till Luggude. Genom denna senare afhandling har kännedomen om nordskånskan tagit ett mycket stort steg framåt. Billings skrift grundar sig nämligen på flerårigt studium af Åsbo-målet, och det synnerligen rikhaltiga materialet har på ett förtjänstfullt sätt blifvit bearbetadt. En visserligen helt kort, men på stor sakkunskap grundad och därför värdefull öfersikt af samtliga skånska bygdemål har af A. Malm meddelats i Nordisk Familjebok (art. Skåne).

Vid insamlande af folktradition torde knappast något svenskt landskap hafva varit mera gifvande än Skåne. Den skånske bonden har utan tvifvel med rätta rykte om sig att vara betänksam och i viss mån konservativ, och med berömvärd konservatism har den skånska landtbefolkningen

ända in i våra dagar i troget minne bevarat en rik skatt af från fäderna ärfda sagor och sägner, visor och melodier. Att döma af deras erfarenhet, som under de allra senaste åren sökt insamla dylik folktradition, synes den dock numera, åtminstone i många trakter, vara i utdöende. Desto mera tillfredsställande är det därför att, särskildt under 1880-talet, rika skördar af skånsk folktradition blifvit inbärgade.

I första rummet bör såsom samlare Eva Wigström nämnas. Uppfostrad på skånska landsbygden, kände hon i grund den skånska allmogens lynne och seder, och få hafva som hon förstått att från vissångerskan eller sagoberättaren locka fram deras gamla skatter. Hennes rika samlingar föreligga i åtskilliga skrifter, bland hvilka följande må nämnas: två band *Folkdiktning*¹⁾ (1880 och 1881), »Skånska visor, sagor och sägner» (1880), »Sagor ock äfventyr, upptecknade i Skåne» (1884). Af yngre datum är Eva Wigströms ännu under utgifning varande arbete »Folketro och sägner» (1898 ff., dels från Skåne, dels från andra landskap).

1880-talet tillhör äfven den af Skånska landsmålsföreningen utgifna intressanta publikationen »Teckningar och toner ur skånska allmogens lif» (1889), hvilken — såsom titeln delvis angifver — meddelar icke blott på bygdemål upptecknade sagor och sägner, utan äfven folklifsskildringar och visor med melodier. Texten har upptecknats eller författats af biblioteksamanuensen A. Malm, studenterna Per Larsson och Lars Nyrup, redaktör Henrik Wranér m. fl., under det att melodierna samlats af den grundlige kännaren af svensk folkmusik, stadsnotarien Nils Andersson i Lund, delvis understödd af Per Larsson. Andersson har äfven för ett tiotal år sedan börjat utgifva en större samling »Skånska melodier, musik ock danser» (1895).

I detta sammanhang må ock erinras om den lilla samling af skånska och blekingska visor, som Martin Weibull

¹⁾ »Folkdiktning, visor, sägner, gåtor, ordspråk, ringdansar, lekar och barnrim, samlad och upptecknad i Skåne» (1880) samt »Andra samlingen. Folkdiktning, visor, folketro, sägner och en svartkonstbok, samlad och upptecknad i Skåne» (1881).

publicerat i »Samlingar till Skånes historia» (1871). Åtskilliga af dessa förskrifva sig från 1700-talet, och bland dem utgöra de flesta lyckönskingsverser vid gradual-disputationer, vid hvilka historikern professor Sven Bring (Lagerbring) presiderade. Äldst af dessa är en på Göinge-mål, af »oin Bra Willbattinga Here» författad »Önske-skreuft Te... Här Monsiör Pehr Lovén» vid hans försvar af afhandlingen »De Gothungia» (Göinge-Härad. 1745). På väsentligen samma dialekt äro de af den glade och kvicke lagmannen i Lund Adam Jordan Kröger (»Gynge-Jeppa») författade visorna och verserna — samme man, om hvilken hans yngre vän Esaias Tegnér en gång i ett muntert lag skref följande skämtsamma *bouts rimés*:

Att rim är orimligt, det finner nog jag,
 Nu då jag skall rimma på Kröger.
 Till venster han borde på domedag,
 Men rimmet drar honom till högér.

I senare tid har skånskan ganska ofta användts i folk-lifsskildringar. Publikationen »Teckningar och Toner» har redan nämnts. Jag erinrar för öfrigt blott om Henrik Wrånér's omtyckta berättelser på sydsåknska (Simrishamnstraktens allmogemål) såsom »Stuesnack och stätteslams» (1884), »Gårafolk och husmän» (1885) samt om Per Weilands »Göingén» (1887), som skrifvits på västra Göinge härads mål.

* *

Under det att således åtskilliga under 1800-talets senare decennier gjorda samlingar till Skånes bygdemål och af skånsk folktradition blifvit offentliggjorda, föreligga ännu en del samlingar från denna tid endast i handskrift. Hit äro särskildt att räkna Skånska landsmålsföreningens äldre uppteckningar.

Denna landsmålsförening stiftades 1875 af dåvarande studenten, numera kgl. hofpredikanten E. K. Böös och led-des först af honom, sedan under åtskilliga år dels af numera fil. d:r N. Olséni, dels af numera biblioteksamanuensen A.

Malm. Man kom tillsammans å Akademiska Föreningen. För att göra lexikaliska samlingar examinerade ordföranden de närvarande medlemmarna, som merendels representerade flera olika skånska bygdemål, eller ock utforskades, hvilka böjningsformer som af de olika ordklasserna användas i de skilda skånska målen. Vid talrikare besökta möten företogs examinationen äfven af sekreteraren och andra. Allt antecknades noggrannt (med användande af det Sundevall-Lundellska landsmåls-alfabetet) å lappar — ett ord å hvarje lapp. Åtskilliga medlemmar samlade vid besök i hembygden dialektberättelser, folkvisor, ordspråk och dylikt. Detta meddelades vid sammankomsterna, och allt införlifvades med föreningens samling.

Från denna äldre tid föreligga rätt betydliga ännu outgifna uppteckningar af folktradition, och omkring 6,000 ordlappar. En del af de äldre samlingarna hafva såsom nämnt redan publicerats i »Teckningar och Toner» (1889), dessutom i mindre utsträckning i Landsmålstidskriften. I detta sammanhang må äfven nämnas, att i Filologiska seminariets i Lund bibliotek förvaras tre handskrifna afhandlingar öfver Vemmenhögsmålet af A. Malm, och att han i 5,000 ordlappar eger ett icke obetydligt förarbete till en ordbok öfver samma mål.

Trots det lifliga intresse, som landsmålsföreningen under 1870- och 1880-talen väckte för bygdemål och folktradition, voro dock vissa svårigheter förbundna med dess organisation, särskildt den, att de olika bygdernas mål vid sammankomsterna ofta voro mycket ojämnt representerade — från vissa bygder funnos kanske flera representanter, från andra bygder kanske ingen.

Från år 1897 har Skånska landsmålsföreningen slagit in på en till god del ny väg.

Nämnda år beviljade de »Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening» ett anslag (300 kr.) åt biblioteks-amanuensen A. Malm för att på ort och ställe undersöka det ålderdomliga och intressanta målet i Östra Göinge härad (särskildt i Örkened).

Samtidigt uppgjordes en plan att till skilda härad utsända studenter med uppdrag att undersöka hvar och en sitt mindre område. I väsentlig öfverensstämmelse med en af professor Axel Erdmann för undersökningar af Upplands folkmål följd princip har man förfarit på följande sätt.

Studenter (stundom kandidater eller licentiater) hafva under en förberedande handledning i fonetik öfvats i att använda landsmålsalfabetet samt i att iakttaga och beteckna svenskans olika accenter. När -- såsom stundom varit fallet -- mera mognade män haft godheten egna sig åt undersökningarna, hafva dock dessa förberedande åtgärder varit obefrägnade eller betydligt inskränkts. Försedda med listor öfver talrika ord, som ansetts typiska för de skånska målens ljud- och accent-förhållanden¹⁾, hafva undersökarna sändts åt olika håll. Hvar och en har fått i uppdrag att i språkligt afseende undersöka ett härad eller en del af ett härad. Merendels hafva undersökarna straxt begifvit sig till någon centralt liggande del af häradet för att något orientera sig i dialekten. Sedan detta skett, hafva de förflyttat sig till socknar i häradets utkanter och hafva på så sätt kunnat iakttaga, i hvad mån olikheter i målet finnas i de skilda trakterna. Gränserna för de olika språkföreteelserna (ljudlagarna, böjningsformerna etc.) både mellan skilda härad och inom olika delar af samma härad hafva senare exaktare konstaterats. En så stor mängd bygdemåls-ord som möjligt har insamlats, hvarvid hvarje ord antecknats å sin lapp, hålst med anförande af en fras, hvari ordet användes. Person- och ortnamn hafva ingalunda fått glömmas. Med ledning af de medsända listorna öfver typiska ord hafva undersökarna nedskrifvit häften, där dessa karakteristiska ord återgifvits på målet. Sedan ett område granskats, har undersökaren skyldighet att inlämna en kortfattad öfversikt af de för områdets bygdemål karakteristiska dragen (särskildt hvad ljud- och formlära angår).

¹⁾ Delvis har äfven en af J. A. Lundell upprättad typordslista användts, hvilken dock ej utarbetats med särskild hänsyn till skånskan.

Undersökningarna hafva organiserats af biblioteks-amanuensen A. Malm och af mig.

Enligt denna plan eller i väsentlig öfverensstämmelse med denna plan hafva målen i de flesta skånska härad blifvit granskade. Jag anför nedan, huru undersökningen af de skilda trakterna blifvit fördelad på olika personer, och huru stort antal ord som (enligt mig af biblioteks-aman. Malm gifvet meddelande) upptecknats i hvarje härad. Vid bedömandet af denna öfversikt bör man naturligtvis ej glömma, att på grund af åtskilliga omständigheter ingalunda alltid lika lång undersökningstid kunnat eller ens bort egnas åt geografiskt någorlunda jämnstora områden, hvarför antalet insamlade ord från skilda trakter äfven proportionsvis stundom är ganska olika.

Målet i Skånes sydvästligaste härad, Skytts, har undersökts af fil. licentiaten Emil Sommarin, och han har därifrån upptecknat 6,000 ord. Dessutom har han i sin licentiat-afhandling beskrifvit och utredt en del af målets ljudlära. Såsom redan nämnt, hade för åtskilliga år sedan grannmålet i Vemmenhög's härad omsorgsfullt studerats af biblioteks-amanuensen A. Malm, och Vemmenhögs-målet har därför icke nu å nyo undersökts. I det öster om Vemmenhög liggande Ljunits härad har studenten Per Larsson gjort mycket omfångsrika samlingar. Sedan barndomen är han fullt förtrogen med målet, och han har dels under sin uppväxt, dels under sin manna-ålder — han är nämligen sedan åtskilliga år bosatt i sin födelsebygd — haft ett utmärkt tillfälle att lära känna allmogens seder och uppfattning äfvensom dialektens benämningar på många redskap och många begrepp, hvilka lätt undgå ens uppmärksamhet, om man blott under kortare tid besöker en bygd. Frukten af hans undersökningar af målet föreligger i en samling af 22,339 ord (af hvilka dock många äro sammansättningar). Samme flitige samlare har granskat målen i sydöstligaste Skåne, och därvid från Herrestads härad upptecknat 2,000, från Ingelstads och Järrestads härader 3,400 ord. Vidare har han besökt kuthäraderna i östra Skåne: Albo (3,100 ord) och Gärs (4,800 ord).

Äfven målen i de mera centralt liggande trakterna af provinsen hafva blifvit undersökta. Så har herr Per Larsson samlat 4,800 ord från Färs och 1,500 ord från östra delen af Torna härad. I sistnämnda bygd har dessutom fil. kand. Anders Grade insamlat 700 ord. Vidare hafva biblioteks-amanuensen A. Malm och studenten L. Nyrup i gränstrakten mellan Onsjö och Frosta härad (Munkarps socken) upptecknat 4,500 ord, till större delen i början af alfabetet. När denna ordsamling från mellersta Skåne en gång föreligger fullbordad, torde den jämte den nyss nämnda betydliga ordsamlingen från det sydsåknska Ljunits härad komma att utgöra en god grundstomme till en skånsk ordbok.

Kustrakten vid Öresund väster om Lund (västra delarna af Torna och Harjagers härader) hafva besökts af fil. licentiaten Einar Svensson Hallbeck, som där antecknat 2,500 ord, och som skrifvit en seminarie-uppsats om dialekten. Principiellt hafva Luggude-målet i västra Skåne och Åsbo-målet i norra Skåne nu icke undersökts, eftersom de redan varit föremål för monografier.

I nord-Skåne har Bjäre härad däremot besökts af herr Per Larsson (5,000 ord), Västra Göinge härad af fil. kandidaten Ebbe Tuneld (2,000 ord) och docenten Martin P:son Nilsson (1,300 ord), hvilken senare äfven gjort kortare studieresor i Östra Göinge. Såsom redan förut nämnts, har bygdemålet i detta härad (Örkeneds socken) äfven undersökts af biblioteks-amanuensen Malm. Slutligen har målet i Vilsland, gränshäradet till Blekinge, studerats af herr L. Nyrup (2,300 ord) och af herr Per Larsson (3,000 ord).

Häraf framgår således, att de på denna väg hopbragta samlingarna för närvarande uppgå till omkring 69,000 ordlappar. Om skånska landsmålsföreningens gamla ordsamling och biblioteks-amanuensen Malms samlingar från Vemmenhög och Östra Göinge härader medräknas, stiger antalet ordlappar till omkring 83,000. Till samlingarna höra dessutom de förut omtalade sammanställningarna af typord för målen samt öfversikterna öfver åtskilliga dialekter.

Samtidigt med att man på detta sätt insamlat språkligt material, har man sökt uppsåra nya bidrag till skånsk folktradition. Här har det dock varit betydligt svårare att vinna resultat. Visserligen har en del samlats, men man har på många håll gjort den erfarenheten, att föga gammal folktradition finnes kvar utöfver de högst betydande samlingar, som fru Eva Wigström och andra redan gjort.

De senare årens samlingar till skånska bygdemål och skånsk folktradition förvaras å Lunds universitetsbibliotek. Ord-lapparna äro inlagda i särskildt för dem afpassade papp-kapslar.

Emellertid är det själfklart, att ofvan omtalade studieresor icke kunnat göras utan ekonomisk uppoffring. I detta afseende står undersökningen af de skånska bygdemålen och af skånsk folktradition i den största tacksamhetsskuld till två sparbanker i Lund och till Billesholm-Bjufs aktiebolag. »Sparbanken i Lund» och »Sparbanken för Lunds stad och kringliggande land» hafva nämligen under tre år hvardera årligen bidragit med 750 kronor, och Billesholm-Bjufs aktiebolag har (efter hemställan af direktör Oscar Trapp i Helsingborg) skänkt företaget 500 kronor. Utan dessa frukostiga gåfvor hade det varit omöjligt att åstadkomma de vetenskapliga undersökningarna och samlingarna.

Varm tacksamhet förtjena för visso äfven de män, genom hvilkas mången gång mycket mödosamma samlare-flit och samvetsgranna, omsorgsfulla iakttagelser och studier, det ofvannämnda språkliga materialet åstadkommits. Såsom den bästa lönen för sitt arbete anse de helt visst, att åtskilligt språkmaterial genom dem räddats undan glömskan, innan genom en alltjämt stigande folkbildning Skånes gamla bygdemål för all framtid förstummats.

*

*

*

Med begagnande dels af ofvan nämnda samlares handskrifna anteckningar, dels af de förut anförda tryckta skrif-

terna af A. Malm, G. Billing och N. Olséni, skall jag söka i populär form lämna några korta antydningar om i hvilka afseenden vår kännedom om de skånska bygdemålsens ljudförhållanden utvidgats genom de senaste årens undersökningar. Exempelen äro valda delvis med hänsyn till lättfattligheten för den icke särskildt språkligt intresserade.

Sedan det en gång öfver hela Norden talade gemensamma språket klyfts i skilda dialekter, hafva svenskan och danskan i åtskilligt haft en likartad utveckling. I åtskilliga afseenden hafva de däremot gått hvar och en sin egen väg. Af dessa två systerspråk är svenskan obetingadt det ålderdomligare, danskan det yngre, det — om man så vill uttrycka förhållandet — längre utvecklade. Så t. ex. när det på svenska heter *baka kakor*, på danska däremot *bage kager*, har vårt språk bibehållit det äldre *k*-ljudet, som i danskan öfvergått först till *g*-ljud och sedan vidare till motsvarande frikativa ljud (som finnes äfven i tyska *tage* etc.). Men dessutom kvarstå de gamla ändelsevokalerna *a* och *o* i de svenska orden, under det dessa fullare vokaler i danskan reducerats till ett föga klangrikt *e*-ljud.

Skåne-målet intager en mellanställning mellan de två riksspråken. Det har liksom danska riksspråket icke längre kvar de gamla *k*-, *t*- och *p*-ljuden omedelbart efter rotvokalerna, utan det heter *baga* 'baka', *mad* 'mat', *tjöba* 'köpa' (danska *bage*, *mad*, *købe*). Däremot kvarstår i skånskan ändelsevokalen *a* oförsvagad liksom i svenska riksspråket (*baga* 'baka', *tjöba* 'köpa' etc.). Redan under medeltiden intog skånskan en förmedlande ställning mellan danskan väster om Öresund och fornsvenskan.

Med rätta betraktar man emellertid fornskånskan såsom en dansk dialekt, sidoordnad med de två andra forndanska hufvuddialekterna, seländskan och jutländskan. Liksom i dessa försvagades, såsom redan antydts, i fornskånskan de gamla *k*-, *t*- och *p*-ljuden (*baga* 'baka' etc.), en ljudutveckling, som sträckte sig äfven till Halland och västra Blekinge, Lister, som under medeltiden lydde under Skånes landsting. När däremot i danska riksspråket *g*, *d*, *b* i *bage*, *rig* 'rik',

mad, *købe* vidare försvagades till frikativa ljud (*baye*, *rij*!, *mað* och i dagligt tal *køve*), så har denna utveckling endast delvis försiggått i skånskan. I nord-Skåne kvarstå nämligen *g*, *d*, *b* (*baga*, *rig*, *mad*, *tjöba*!), under det att i syd-Skåne *b* blifvit till *v* (*tjöva*; så äfven i västra Skåne) och efter mjuk vokal *g* till *dj* eller *j* (*ridj* eller *rij* »rik«).

Äfven fornspråkets frikativa *g*-ljud (fordom använt i sådana ord som nysvenska *mage*, *våg* etc.) har fått väsentligen likartad utveckling i skånskan och i danska riksspråket. Efter hårda vokaler har det nämligen öfvergått till *v* (*mave*!), liksom fallet är i Halland och Småland, efter mjuka vokaler däremot till *j* (*vāj*!).

Under det att dessa öfverensstämmelser mellan Skånemålet och danskan tillhöra konsonantismen, må såsom en likhet i vokalisationen nämnas, att det i danskan brukade långa 'öppna' *a*-ljudet (i *gade*, *have* etc.) i stor utsträckning brukas äfven i Skåne, t. ex. *gada* 'gata', *have* 'hage', *lava* 'laga'.

Men fornskånskan var utan jämförelse den ålderdomligaste bland de forndanska dialekterna. Då nu de forntade dragen i fornskånskan väsentligen öfverensstämde med de ålderdomliga dragen hos systemspråket norr om riksgården, vill detta med andra ord säga, att redan fornskånskan i åtskilligt stod närmre det medeltida språket i Sverige, än fallet var med de andra danska dialekterna.

Här hafva vi framför allt att tänka på ändelsevokalerna. Om man vill karakterisera ett språk eller en dialekt, bör man naturligtvis fästa sig vid sådana egenskaper, som återfinnas i massor af ord. I jämförelse med dylika karakteristiska stordrag är det af underordnad betydelse, huruvida i språket eller dialekten den eller den ljudlagen tillämpats, som kunnat öfva inflytande blott på ett fåtal ord. Då ändelsevokalerna naturligtvis användas i språkets alla flerstaviga ord, hafva de en stor betydelse för språkets allmänna typ.

Redan i de äldsta skånska handskrifterna från omkring år 1300 öfverensstämmer bruket af ändelse-vokalerna med

deras användning i vissa samtida svenska urkunder. Så väl i den dåtida skånskan som i den dåtida svenskan förekommer nämligen vokalharmonien.

Enligt vokalharmonien kvarstår den gamla ändelsevokalen *a* efter de flesta rotvokaler, men öfvergår till *æ* efter vissa [*y*, *æ*, *ö*], t. ex. *annan* men *föræ* (af äldre *föra*). Emellertid har denna harmonilag för *a* : *æ* gjort sig gällande endast i vissa skånska bygder och ej afsatt spår i det moderna Skåne-målet. Såsom vi sett, använder nämligen detta, liksom det nysvenska riksspråket, ändelsevokalen *a* oberoende af rotvokalens natur (*föra*, *bära* o. s. v.).

Det är otvifvelaktigt, att detta är ett gammalt drag hos dialekten, och att ej ändelsevokalen *a* inträngt genom påverkan från svenska riksspråket efter Skånes politiska förening med Sverige. Detta framgår otvetydigt af målet på Bornholm, hvilket i allt väsentligt är en skånsk dialekt. Här har man nämligen liksom i Skåne kvar ändelsevokalen *a* (t. ex. i *gröbba* 'flicka', *niva* 'nypa'), och här kan naturligtvis ingen misstänka svensk påverkan under de senaste århundradena.

Bevarandet af den fulla ändelsevokalen *a* i Skåne-målet beror, liksom i svenska riksspråket, på accentueringen, en faktor, som öfver hufvud spelat en större roll i språkens utveckling än någon annan. Dialekten i Skåne har nämligen alltjämt väsentligen bibehållit fornspråkets accentuering. Enligt denna hvilade och hvilat fortfarande på slutstafvelsen af nysvenska ord sådana som *axel* (hjulaxel), *föra*, *bära* etc. en (om ock svag) biaccent, hvilken däremot saknades och fortfarande saknas i ord af typen *axel* (skuldra), *seger*, *botten* etc. Emedan dessa senare ord fordom voro enstafviga [*axl*, *sigr*, *botn*], sägas de hafva enstafvighets-accentuering. Det är biaccnten på ändelsevokalen *a* i *föra*, *bära* etc., som bevarat denna såväl i Skåne-målet som i svenska riksspråket.

I danskan väster om Öresund hade man däremot redan under medeltiden förlorat fornspråkets accentuering och i stället antagit den för våra dagars danska så karakteristiska, men för främlingen föga sympatiska »stöt-tonen». Sedan

man med den äldre betoningen förlorat biaccenten på *föra*, *bära* etc., blefvo dessa till *føre*, *bære* etc.

Äfven i användningen af de öfriga ändelsevokalerna harmonierar fornskånskan med språket i vissa fornsvenska bygder (Västergötland). De gamla ändelse-vokalerna *i* och *u* regleras nämligen, också de, af vokalharmonien, så att de kvarstå efter flertalet vokaler, men öfvergå efter vissa *i*, *e*, *o*, *ö* till *e*, *o*, t. ex. *æftir* 'efter' men *søker* 'söker' (äldre *søkir*), *fathur* (böjd form af 'fader'), men *mothor* (äldre *mothur*, böjd form af 'moder'). I våra dagars skånska hafva emellertid icke blott *i*, *e*, utan äfven *u*, *o* i ändelsen sammanfallit i ett *e*-ljud, t. ex. *ätte* 'efter', pluralis *kager* 'kakor', *kane* i uttrycket *slå kane* (äldre *kanu*, böjd kasus af nominativen *kana*) o. s. v. Äfven häri harmonierar språket på Bornholm med Skåne-målet.

Emellertid finnes det *en* trakt af Skåne, där den gamla ändelse-vokalen *a* liksom i danskan försvagats till *e*, nämligen i landskapets sydvästligaste del, Skytts härad. Här uttalas *före* 'föra', *bære* 'bära' o. s. v. Gränserna för detta *e*-mål kunna, tack vare de senaste årens undersökningar, med rätt stor noggrannhet bestämmas. I öster sträcker det sig till Boste fiskläge på Skånes sydkust; därifrån går gränsen öfver Bösarp till trakten af Svedala, hvarifrån den vänder i västlig riktning mot Öresund. Till *e*-området hör således utom Skytts väsentligen blott någon del af Oxie härad. Äfven i vissa andra afseenden står målet i denna trakt närmre danskan, än fallet är med de öfriga skånska dialekterna. Det karakteriseras enligt Sommarin liksom danskan af mindre käköppning och slappare läppar än den bildade skånska samhällsklassens språk.

Frågan ligger nära, hvarför målet i denna trakt visar större öfverensstämmelse med danskan än de öfriga målen på Skånes västkust. Man hade dock snarast väntat den största likheten hos språken på båda sidorna af Sundet, där detta är smalast, således vid Helsingborg och icke vid Skanör.

Flera omständigheter kunna härvid hafva medverkat, och den geografiska närheten till Seland och Amager har helt visst spelat en roll. Men jag tror dock, att ännu en annan faktor varit väsentligen bestämmande.

Vi böra erinra oss, att det var just i denna bygd, som de stora medeltida marknaderna höllos, hvilka föranleddes af det rika sillfisket vid Skånes kust. Här på landtungan mellan Östersjön och Sundet vid de gamla städerna Falsterbo och Skanör, var det som under fisketiden stora massor af fiskare och skeppare, handtverkare och köpmän sammanströmmade från Danmarks olika delar, och naturligtvis ingalunda minst från det midt emot liggande Seland. Invid Falsterbo och Skanör hade de större Hansestäderna vid Östersjöns södra kust hvar och en sitt *fit*, d. v. s. sitt lagligen begränsade jordområde, där man insaltade den inköpta sillen, hade sina krambodar och dref sin handel, och ännu i våra dagar bär namnet *Fedevången* invid Falsterbo vittneshörd om dessa den numera oansenliga, men idylliska lilla stadens glansdagar. Under höstmånadernas fisketid sammanträffade här köpmän äfven från mera aflägsna trakter för att göra affärer: tyskar från Reval möttes här med nederländare från Kampen och Harderwyk eller med ännu längre bort boende affärsvänner. Och dessa årliga marknader återkommo icke blott under några tiotal af år, utan fortsattes, om ock under senare tider i blygsammare dimensioner, genom århundraden. Först omkring midten af 1600-talet kunna de anses hafva upphört.

Om ock utlänningarnas språk, särskildt lågtyskan, helt visst flitigt användes vid varu-uthytet, så är det själfklart, att äfven de danska dialekterna, och då naturligtvis till god del seländskan, som mot medeltidens slut spelar en allt större roll, gjorde sig kraftigt gällande.

Det är under dessa förhållanden lätt förklarligt, att den omgifvande landtbefolkningens språk rönt ett icke obetydligt inflytande från de andra danska dialekterna, särskildt seländskan, och att detta inflytande ännu i dag spåras i den försvagade ändelse-vokalen.

I de flesta andra afseenden harmonierar emellertid målet i Skytts härad med de öfriga sydsåkanska dialekterna. Mellan dessa och nord-skånskan finnas däremot betydliga olikheter.

Liksom den skånska naturen är i hög grad skiftande, så är det ock med de skånska dialekterna. I de nordskånska bygderna med sin backiga, stundom bergiga terräng, sina barrskogar och sina småsjöar talas ett språk, som i åtskilligt står småländskan nära, och icke blott naturen, utan också språket harmonierar rätt bra på båda sidor om den forna riksgränsen. Fastän, såsom vi sett, åtskilliga karakteristiska drag äro gemensamma för alla Skånes bygdemål, afvika de syd- och väst-skånska i mycket väsentliga punkter från dem i norra Skåne.

De senaste årens undersökningar hafva bland annat kunnat konstatera, hvar gränserna för åtskilliga nordskånska och sydsåkanska dialektdrag gå, och i stort sedt kan man säga, att genom dessa undersökningar blifvit ådagalagdt att flera af de såsom nordskånska ansedda dialektdragen sträcka sig längre mot söder, än förut var känt.

Karakteristiskt för nord-Skånes språk är, att det använder åtskilliga diftonger, hvilka i sydsåknskan motsvaras af vanliga (eller blott obetydligt diftongiska) vokaler. Under det att man i syd-Skåne liksom i svenska riksspråket uttalar *gå*, *stå* etc., representeras det långa *å*-ljudet i de nordskånska målen af diftongen *au* (*gau*, *stau* etc.). Samma uttal brukas äfven i Blekinge, Småland och Halland. Inom Skåne har det stor utbredning. Det användes icke blott i det egentliga nord-Skåne (Bjäre, Åsbo, Göinge och Villands härad), utan sträcker sig vida längre mot söder och brukas t. o. m. i västra delen af Torna härad (väster om Lund) vid Öresund, i Gudmundtorp söder om Ringsjön, i norra delen af Färs ¹⁾ härad äfven som i Gärs härad.

¹⁾ Med norra delen af Färs härad (= nord-Färs) menas här och nedan Fränninge, Västerstad, Östraby och Långaröd.

Ett ganska betydligt område har äfven den diftong, eller rättare, de diftonger, till hvilka det långa *ē*-ljudet i sydsåknska (och rikssvenska) *se*, *sten*, *gren* etc. utvecklats. Gränsen åt söder för diftongområdet går i detta fall mellan Gärs och Albo härader, mellan nord-Färs och mellan-Färs, vidare västerut ungefär öfver Ringsjön; i Luggude härad är diftongen [*ai*] stadd i utdöende, men användes dock af äldre personer, särskildt i norra delen af häradet.

Emellertid motsvaras, såsom nämnadt, *e*-ljudet i *se*, *sten* etc. i skilda trakter af olika diftonger. Så uttalas i stora trakter af diftong-området *stain* etc.¹⁾. I norra Gärs, Villands och Östra Göinge äfvensom i vissa i öster belägna socknar²⁾ af Västra Göinge härad har man *stoin* etc. I sydvästra delen af Västra Göinge³⁾ däremot *stāin* etc., under det att *eu*-diftongen (*steun* etc.) råder i norra delen⁴⁾ af samma härad.

Då diftong (*ai*, i vissa bygder *āi*, *oi*) i dylika ord användes äfven i betydliga delar af Småland, Halland och Västergötland, och då flertalet hithörande ord hade diftong äfven i fornspråket (jmf. isländska *steinn*, *bein* etc.), så skulle man kunna misstänka, att de moderna målen här bevarat ett gammalt drag, som gått förloradt i litteraturspråket. Att detta dock ej är fallet, lära oss sådana ord som t. ex. *sai*, 'se', *trai* 'tre'. Dessa hade i fornspråket icke diftong, utan hette *sē* [*sēa*], *thrē* [*thrīr*]. De visa således, att först *steinn* och öfriga ord med den gamla diftongen *ei* blifvit till *stēn* etc., och att senare *ē* såväl i *stēn* som i *sē*, *trē* utvecklats till *ai* [*stain*, *sai*, *trai*]. Att emellertid diftongerna i *stain*, *stoin* etc. liksom i *gau* 'gå', *stau* 'stå' redan användts af åtskilliga generationer, inser man t. ex. af en i Sven Brings (Lager-

¹⁾ Detta är fallet i Bjäre, Åsbo, Luggude, Onsjö, Frosta och södra Gärs härad.

²⁾ Norra Sandby, Gumlösa, Sörby, Ignaberga, Vinslöf.

³⁾ Brönnesta, Mätteröd, Finja, Väst-Torup, Röke och äfven Tjörnarps.

⁴⁾ Stoby, Vankifva, Hörja, Farstorp, Norra Åkarp, Vittsjö. Om förhållandena i Verum och Visseltofta straxt nedan.

brings) och Pehr Lovéns disputation »De Gothungia» (år 1745) anförd 'gammal cantilena':

Der dansar oin Gying pau Gedinge Bro
Må lappada Hoser au preckada Sko,
Oin Gying oin Gierbo ¹⁾.

Åtminstone för hundra femtio år sedan uttalade man således i Göinge härad *pau* 'på', *oin* 'en'. Men *oi*-difftongen var icke håller då enrådande i hela Göinge-bygden, ty samma arbete meddelar, att t. ex. *led* hette ej blott *loi*, utan (liksom ännu i flera trakter af Västra Göinge) också *leu*, och att *rida i kapp* kallades *ri/d/a skoie* eller *ri/d/a skeue*. Detta *skoie, skeue*, äldre *skede*, återfinnes i det i åtskilliga Göta-landskap brukade ordet *Staffans-skee*, som angifver den fordom på Staffans-dagen (annandag jul) brukliga kappkörningen på hemvägen från kyrkan, och redan fornisländskan brukade ett beslåktadt uttryck *riða hesti á skeið* d. v. s. med stark fart.

Man har emellertid icke blott (åtminstone i väsentliga drag) konstaterat gränserna för de olika difftongernas områden, utan docenten Nilsson och kand. Tuneld hafva äfven gjort den intressanta iakttagelsen, att i östra delen af Verums socken och i Visseltofta socken *eu*-difftongen i den senaste generationens språk fått vika för den i grannbygderna sedan gammalt använda *oi*-difftongen (i ord sådana som *soi* 'se', *stoin* 'sten' etc.). Enligt en uppgift på ort och ställe skulle denna språkförändring i Verum sammanhånga därmed, att åborna i vissa byar af denna socken för längre tid sedan inflyttat från Osby, som ligger inom *oi*-området. Kand. Tuneld menar, att språkförändringen i Visseltofta (hvilken där icke är inskränkt till *eu*-difftongen) snarast beror på invasion af småländska tjenare. Det är att hoppas, att denna mycket beaktansvärda fråga af undersökarna själfva framdeles blir i tryck utredd.

Bland karakteristiska skiljaktigheter mellan nord- och syd-skånska på konsonantismens område må i första rummet

¹⁾ *Gierbo* vill säga en person från Gärs härad. Ordet användes enligt docenten Nilsson alltjämt i Västra Göinge härad.

de olika *r*-ljuden nämnas. Som bekant anse 'uppsvenskar' och för öfrigt äfven de flesta skåningar själfva det skorrande *r*-ljudet (tungrots-*r*) vara karakteristiskt speciellt för Skåne i motsats till det s. k. uppsvenska tungspets-*r*. I denna uppfattning ligger visserligen något sannt, men om man tror, att tungrots-*r* användes blott i Skåne, eller om man menar, att tungspets-*r* icke förekommer i Skåne, så misstar man sig högeligen. För språkmannen är det sedan gammalt väl bekant, att bland den bildade klassen, och äfven bland allmogen, tungrots-*r* är det väsentligen brukliga i hela syd-Sverige ända till in emot Varberg i väster och till några mil norr om Kalmar i öster, hvadan äfven en mycket betydlig del af Småland tillhör detta sydsvenska område. Men inom detta område finnas stora trakter, där allmogen ännu brukar eller ännu för kort tid sedan allmänt brukade tungspets-*r*, och dessa trakter ligga — hvilket här särskildt intresserar oss — just i Skåne. Så användes detta *r*-ljud ännu alltjämt af den äldsta generationen i Bjäre härad och vanligen eller stundom i äldre personers språk i de angränsande Norra och Södra Åsbo härad. Hos befolkningen i de båda Göingehäraderna äfvensom i Villands härad är det mer eller mindre brukligt (i Villand allmänt hos äldre personer), och det användes äfven af hela den äldsta generationen i Gärs härad (med undantag af Hufvaröds socken). Ja, tre i Färs härads sydligaste socken (Ramsåsa) omkring år 1800 födda syskon (den ene brodern dog först 1883) använde hela sitt lif detta *r*-ljud. Här af kan man draga den intressanta slutsatsen, att det ännu i början af 1800-talet var brukligt i hela Färs härad, således i trakter, som ligga sydligare än Lund.

Ett annat såsom nordskånskt ansedt drag, som man numera påvisat äfven i sydliga bygder, är uttalet af *v* såsom engelskt *w* i framljud af ord på *sv*-, *tv*-, *kv*-, *hv*-, *dv*-. I nord-Skåne heter det (om också icke hos den yngre generationen i alla trakter) t. ex. *swin* 'svin', *twätta* 'tvätta', *kwäll*, *wass* 'hvas', *dwale* 'dvala'. Detta gamla uttal, som ärfts från fornspråket, lefver kvar hos mycket gamla personer t. o. m. så tydligt som i Ingelstads härad (öster och nordost om Ystad).

I detta sammanhang må ock erinras om att man öfver hufvud i sydöstligaste Skåne (Ingelstads, Järrestads och Herrestads härader, äfvensom stundom i trakterna närmast väster om Ystad) använder s. k. franskt sångbart *s*-ljud i ord sådana som *hossa* 'strumpa', *mosse* 'mosse' etc. Saken är af särskildt intresse därför, att detta ljud, som för öfrigt har mycket ringa användning i nordiska bygdemål, är fullt gängse äfven i dialekten på Bornholm, denna fordom under den skånske erkebiskopen lydande *ö*, som dock genom ett bredt hafsbälte skiljes från dessa närmast liggande skånska bygder.

Äfven behandlingen af *k*- och *g*-ljud efter mjuka vokaler utgör en karakteristisk olikhet mellan nord- och syd-Skånes språk. Dessa ljud kvarstå i nord-skånskan i ord af typen *bräkka*, *brygga* etc. och äfven efter mjuk vokal, efterföljd af ljuden *l*, *r* eller *ng*, t. ex. i *bjelke*, *fyrk*, *tänka*. I syd-skånskan däremot öfvergår i dessa ställningar *k*-ljudet till *tj*, *g*-ljudet till *dj*, t. ex. *brättja* 'bräcka', *bjeltje* 'bjälke', *fyrjtj* 'fyrk', *bryddja* 'brygga', *täntja* 'tänka'. Gränsen mellan nord- och syd-skånskan går i detta fall mellan Gärs och Albo och mellan Gärs och Färs härader, vidare troligen öfver Ringsjön, under det att Luggude härad i detta afseende tillhör nord-Skåne.

Samma gräns finnes i öster för användningen af *sk* efter vokal t. ex. i *fläsk*, *fisk* etc. Under det att denna ljudförbindelse kvarstår i nord-Skåne (och äfven i Gärs härad), har den i syd-Skåne (i Albo och Färs härad) öfvergått till s. k. *sch*-ljud: *fläsch*, *fisch* o. s. v.

Vi hafva redan förut erfarit, att uttalsgränser äfven annars gå genom eller invid Gärs härad och genom det bredvid liggande Färs härad. Så användas diftongerna *au* i *gau* 'gå' etc., *ai* i *bain* etc. i Gärs och nord-Färs, men ej i Albo eller mellersta Färs.

Äfven hvad accentueringen angår, utgör Gärs härad ett gränsområde för östra Skåne. Karakteristiskt för syd-skånskan är, att egentliga komposita med första sammansättningsleden enstafvig få hufvudaccenten på andra stafvelsen, t. ex.

fåhóng 'fåhund', *bagtåla* 'baktala', *manfólk* 'mansperson', *huså'l* 'hushåll'. Äfven i nord-Skåne förekommer stundom denna accentuering. Så heter det t. ex. i Visseltofta, en af grånssocknarna till Småland, *huså'ul* 'hushåll', *faihå'nn* 'fåhund', men i norra Skåne är denna accentuering vida mindre använd, och den förekommer mest i trestafviga ord (*bagtåla* etc.). I Gärs härad står saken så, att man i dess södra del helst använder accenttypen *manfólk*, i den norra delen däremot helst accentueringen *mánfolk*.

Då man alltså just i dessa bygder finner de geografiska gränserna för flera olika ljudförhållanden, vill man helt naturligt gärna söka en särskild grund därtill.

Mången gång har språkforskaren erfarit, att ju lättare samfärdseln är mellan olika områden, desto mindre olikheter inträda i språkligt afseende, liksom förbättrade samfärdsmedel kraftigt bidraga till att utplåna en gång existerande dialektdrag. Och omvänt: ju sämre kommunikationsmedlen mellan bygderna äro, desto lättare utbildas skilda dialekter; en större skog eller en bergskedja bidraga kraftigt till att olika dialektdrag uppstå på de båda sidorna om dessa skiljande naturliga gränser.

Besinnar man denna allmänna regel vid dialekt-splittring, och erinrar man sig, att det är just genom dessa bygder, som den ännu för få decennier sedan föga uppodlade och alltjämt delvis med präktig bokskog klädda Linderödsåsen stryker fram, så torde man icke tveka att ställa ofvan omtalade ljudgränser i kausalsammanhang med denna ost-Skånes ganska betydliga, i Stenshufvud afslutade höjdsträckning.

* *

*

Dessa rader hafva blott afsett att meddela några få drag ur de skånska bygdemålen, och att framdraga några belysande exempel, som visa, huru genom de senaste årens systematiska undersökningar konturerna för dessa mål nu kunna i åtskilliga fall uppdragas bestämdare än förr.

Emellertid återstår ännu mycket på detta område. Vissa trakter såsom Oxie, Bara, Rönnebergs samt betydliga delar af Frosta och Onsjö härader hafva ännu alldeles icke blifvit granskade. I de mycket vidsträckta och i språkligt afseende ålderdomliga och intressanta Göinge-häraderna hafva endast vissa delar blifvit grundligt undersökta. Dessutom äro naturligtvis öfver hufvud rika efterskördar att göra i nästan alla bygder.

Och så ytterligare samlingarnas bearbetande. Det är visserligen en tillfredsställelse, att genom handskrifna uppteckningar ett, såsom vi hoppas, ganska rikt språkligt material blifvit räddadt undan fullständig glömska och förvaras å ett bibliotek, men hvad man önskar, är naturligtvis, att dessa samlingar icke blott skola höljjas af bibliotekets dam, utan verkligen komma vetenskapen till godo.

Härtill kräfas emellertid åtskilligt ekonomiskt understöd och mycket träget arbete. Vi hoppas att intetdera skall saknas.

Axel Kock.

Några nyfunna Lundamynt från den äldre medeltiden.

(Graffyndet från Fuglie.)

Hösten 1903 inlämnades å Lunds universitets myntkabinett, med begäran om dess bestämmande, ett medeltidsmynt (afbildadt här nedan under nr. 8), som enligt uppgift skulle vara funnet på Fuglie kyrkogård i Skytts härad. Den häraf föranledda undersökningen gaf vid handen, att man hade framför sig ett från numismatisk synpunkt särdeles intressant föremål, nämligen ett hittills okänt mynt, slaget i Lund för konung Olof Hunger (1086—1095) och af samma typ som det af *P. Hauberg* i »Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146» (Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr., 6 Række. Khbn 1900) under nr. 2 afbildade. Denna typ var bekant i endast tre ¹⁾ — eller kanske rättare två ²⁾ — exemplar, alla från hvarandra afvikande; här förelåg alltså en fjärde variant af denna sällsynta mynttyp.

¹⁾ De af Hauberg (a. a., s. 228) under typ nr. 3 anförda varianterna äro fullkomligt identiska med typen nr. 2 (jfr. teckning och beskrifning af *S. Bergsøe* i Zeitschr. f. Numismatik, herausgeg. von A. v. Sallet, VIII, s. 285) men däremot icke med typen nr. 3. Denna är visserligen nära besläktad med nr. 2, men afviker från denna i detaljerna, hvarför jag här bortser från densamma. Den tillhör dessutom genom reversomskriften den egendomliga PAX-gruppen (jfr Hauberg, a. a., s. 136, samt Bergsøe, a. a., s. 286), bland hvilken den här ifrågavarande speciella typen saknar representanter.

²⁾ Det tredje myntet, af myntpräglaren Haldan, som uppgifves tidigare ha tillhört privat samling i Sverige, förmodas numera vara i original försvunnet. Jfr Bergsøe, s. 285.

Ägaren af myntet, själf en ifrig och intresserad myntsamlare ¹⁾), accepterade utan svårighet den af mig uttalade meningen, att rätta platsen för ett mynt af den betydelse som det här ifrågavarande vore i en offentlig samling, och förklarade sig villig att afstå detsamma åt universitetets myntkabinett. Jag anmodade samtidigt säljaren att söka skaffa närmare upplysningar om de förhållanden, under hvilka det märkliga fyndet kommit i dagen. Resultatet af de undersökningar, som i följd häraf inleddes, blef i hög grad öfverraskande.

Under år 1902 refs Fuglie gamla, från den äldre medeltiden härstammande kyrka, och på dennas plats uppfördes sedan församlingens nya tempel. I sammanhang med detta arbete ombyggdes på våren 1903 också muren kring kyrkogården. Vid grundgräfningen för den nya muren på norra sidan om kyrkan anträffades då på c:a 1 ³/₄ meters djup under kyrkogårdens yta skelettet af en reslig man liggande utsträckt med hufvudet i väster midt under muren, ungefär lika långt från dennas båda ändar och alldeles i dess längdriktning. Inga andra lik påträffades i sådant läge. Af stenhällar eller stensättning fanns kring liket intet spår; icke heller förmärktes lämningar af trävirke e. d. Invid likets vänstra sida lågo, uppstaplade det ena på det andra samt hårdt sammanhäftade genom ärg, 9 stycken små silfvermynt, hvilka uppenbarligen förvarats i en trång pung eller något slags fodral eller på något sätt varit instuckna i den dödes bälte; alla spår af kläder omkring liket voro försvunna. Några få meter norr om den nu beskrifna grafven, skild från densamma blott af en smal byväg, som löper längs norra sidan af kyrkogården, befinner sig en liten ättehög med en på densamma rest runsten från kristen tid. Tyvärr var ingen sakkunnig person närvarande, då grafven upptogs, men de här ofvan meddelade uppgifter grunda sig på ut-

¹⁾ Herr J. L. Jönsson i Ö. Grefvie, hvilken hufvudsakliga förtjänsten tillkommer för tillrättaskaffandet af här nedan omtalade mynt samt för insamlandet af upplysningar rörande fyndomständigheterna.

sagor af tillstådesvarande pålitliga personer. Såsom ofta äger rum, i synnerhet vid smärre fynd, åsidosattes af okunnighet eller liknöjdhet gällande förordning om det funnas hembjudande åt staten, och mynten skingrades åt olika håll; men, tack vare enträgna efterforskningar, hafva de, ett efter annat, åter bragts till rätta och befinna sig nu samlade i Lunds universitets myntkabinett.

De 9 mynten äro alla slagna i Lund samt af en och samma här nedan återgifna typ (= nr. 2 hos Hauberg), men — egendomligt nog — samtliga präglade under olika stampar och med varierande omskrifter samt alla tillika afvikande från de 3 hittills bekanta varianter af samma typ, hvilka ofvan omtalats. Alla mynten äro väl bibehållna och synbarligen så godt som oslitna. Några af dem äro visserligen i kanten klippta — en i fråga om äldre tidens mynt vanlig företeelse —; ett par hafva förlorat i vikt och utseende genom okunnig eller vårdslös behandling med syror efter upphittandet, och å ett annat (nr. 9.) är ett mindre stycke i kanten bortbrutet, en skada, som tydligen vållats vid upptagandet; i öfrigt förete mynten ingen annan åverkan än den, att några af dem — förmodligen i följd af den omgifvande jordmassans och den ofvanpå hvilande stensemurens påprässa — fått bilder, inskrifter och ornament i någon mån utplattade eller på somliga punkter synas vara hoptryckta från kanten. På ett par hafva dessutom vid det våldsamma särskiljandet smärre skållor lossnat från ytan.

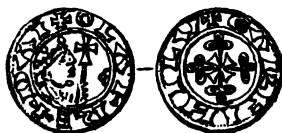
Varianterna äro följande.

1. Adv. **+** OLAF REX DA \mathbb{M} II. — Rev. **+** Δ SFVR I LVDIII.
2. Adv. **+** OLAF REX III. Fyra punkter på fältet framför spiran. — Rev. **+** BIOR \mathbb{M} R LV.

3. Adv. **+** OLAF REX DA \mathbb{M} . Tre punkter på fältet framför spiran. — Rev. **+** BOIR \mathbb{M} I LVDI.

4. Adv. **+** OLAF REX DAIL. — Rev. **+** EΛSTMVΛ I LVI.
 5. Adv. **+** OLAF REX DAI. En af tre halfmånar sammansatt prydnad på fältet framför spiran. — Rev. **+** GARFIΛ I LV.

6. Adv. **+** OLAF REX DAI. Prydnad som på föreg. — Rev. **+** GARFIΛ LV.
 7. Adv. **+** OLA REX DAIL. — Rev. **+** GARFIΛ I LV.
 8. Adv. **+** OLAF REX DAI. — Rev. **+** HALAΛ I LVII.

9. Adv. **+** OLAF REX DAIL. — Rev. **+** LIFIΛ I LVDII.

Myntpräglarne Biorn och Garfin hafva, såsom af ofvanstående framgår, användt den tämligen sällsynta metoden att pryda fältet kring bilden å framsidan med särskilda ornament. Sålunda har Biorn därstädes framför bilden tecknat tre eller fyra punkter; och Garfin har på en af sina adversstämplar anbringat den af tre små halfmånar eller bågar sammansatta figur, hvilken, lånad från den anglosaxiska myntningen, återfinnes på fränsidorna af så många danska mynt från den äldre medeltiden såsom slutprydnad på armarne af ett kors, och hvilken Garfin själf under Olof Hungers tid brukat i sådan ställning på en reversstamp (typ nr. 1 hos Hauberg). Adversstampen i fråga har Garfin begagnat till två af sina varianter, 5. och 6. här ofvan. Äfvenså har han användt samma reversstamp till 5. och 7.; men eljest hafva alla i Fugliefyndet representerade stampar, ej

blott för frånsidorna utan äfven för åtsidorna, varit olika. Trots detta företer typen blott ringa och oväsentliga växlingar. Förutom de nyss omtalade tecknen på fältet å fram-sidan märkes sålunda, att det spiran pryddande korset kan vara relativt litet (på 1., 5., 6. och 9.), medelstort (på 3., 7. och 8.) eller mycket stort (2. och 4.), samt att knapparne på kronan, hvilka i vissa fall (på 1., 3., 7. och 8.) äro föga fram-trädande eller mindre omsorgsfullt utförda, på somliga äro utprägladt lökformiga (4., 5., 6. och 9.) eller sitta på högt uppspringande skaft (2.). Figurens storlek växlar (jfr. t. ex. 2. och 8.), likaså hufvudets ställning. Äfven reversframställningarna äro i någon mån varierande, särskildt hvad beträffar bladkorsens storlek i förhållande till öfriga detaljer. Bladskifvorna äro i allmänhet tecknade blott i kontur, men detta förhållande framträder olika starkt (starkast på det illa utförda nr. 9., minst på 1. och 8.). Af de omskrifterna inneslutande ränderna är i regel — på både åtsidor och frånsidor — den yttre refflad, den inre slät; undantag dock för de af Biorn präglade mynten (2. och 3.), som på frånsidan ha jämväl den inre randen refflad.

Penningvikten för den skånska myntningen under konung Olof Hunger — likasom under i tiden närstående regenter — har af Hauberg ¹⁾ bestämts till 0,91 gr. (= 240 penningar på marken); och det här föreliggande fyndet bekräftar denna beräkning: vikten af 3 oskadade mynt (1., 7., 8.) utgör sammanlagdt 2,746 gr. (resp. 0,906—0,921—0,919), hvilket ger en medelvikt af 0,915 gr. ²⁾.

Hvad de i Fugliefyndet representerade myntpräglarne angår, äro Biorn, Eastmun och Garfin redan bekanta såsom verksamma under konung Olofs tid. De tre återstående myntpräglarnamnen, Asfur, Halan och Lifin, äro däremot nya, och denna omständighet är onekligen en af de intressantaste nyheterna, som ifrågavarande fynd erbjuder. Af

¹⁾ A. a., s. 151 ff.

²⁾ Öfriga mynt äro mer eller mindre reducerade till vikten. Det numera lättaste (nr. 3), hvilket är frätt af syra, väger blott 0,601 gr.

nämnda tre namn är Lifin det lättaste att tolka. Det be-tecknar utan tvifvel densamme Liofvin (Liofvine, Liofvin), som befinnes ha verkat som myntpräglare under Sven Estrid-sen, Harald Hein och Knut den helige. De båda andra namnen äro ej fullt så klara. Asfur torde emellertid vara identisk med den Asfarð, hvars namn återfinnes på det i Berlin förvarade myntet af Fugliefyndets typ, och som under samma eller varierande namnformer (Asferð, Asford) upp-träder som myntpräglare redan under Magnus den gode (1042—1047). Och i ordet Halan böra vi otvifvelaktigt se det genom en denna tid icke sällsynt sköteslöshet vanställda namnet på den Haldan, som präglat det af Bergsøe om-talade, nu förkomna myntet af här ifrågavarande typ.

Fugliefyndet är det enda samlade fynd af mynt från Olof Hungers tid, som hittills kommit i dagen. Det har på en gång höjt antalet kända mynt från hans regering från 18 till 27, d. v. s. med icke mindre än hälften, och antalet i Skåne funna mynt från 2¹⁾ till 11 samt har riktat listan på konung Olofs myntpräglare med två — eller tre — nya namn. Men till dessa för Danmarks — och särskildt Skånes — mynt-historia intressanta fakta inskränker sig dock icke fyndets betydelse ur numismatisk synpunkt. Ännu viktigare är, att Fugliefyndet åt den i detsamma representerade typen, som hittills företräds af blott ett fåtal — två eller tre — exem-plar, häfdar platsen som hufvudtypen bland de fyra kända utmyntningarna i Lund. Denna typ föreligger nämligen nu i icke mindre än 11 — eller 12 — varierande exemplar, här-ledande sig från 7 olika myntpräglare, under det den när-mast kommande typen (nr. 1 hos Hauberg), som hittills måst anses som hufvudtyp, företrädes af endast 6 varianter och 4 myntpräglare. Af intresse är äfven, att Fugliefyndets typ — i likhet med konung Olofs öfriga Lundatyper, men i mot-sats till förhållandena under flera af hans företrädare — trots den relativa mångfalden i fyndet framstår som en specifik

¹⁾ Förut voro i hela Skåne hittade endast 2 enstaka mynt från Olof Hunger (af typen nr. 1 hos Hauberg). Jfr Hauberg, a. a., s. 178, 228.

skånsk mynttyp, bestämdt afgränsad från myntningen västanunds. Slutligen må anmärkas, att typens genom Fugliefyndet påvisade, jämförelsevis talrika variationer synas gifva vid handen, att myntningen under konung Olofs visserligen i ekonomiskt hänseende olyckliga regering i verkligheten varit mindre knapp än man vanligen föreställer sig, samt att det är blott tillfälligheten, som bär skuld för att det hittills föreliggande myntmaterialet från Olofs tid är så ringa, och att således hvilken dag som helst nya fynd kunna motses ¹⁾. I sammanhang härmed torde ej vara ur vägen att påpeka, det hvarje fynd af mynt, hvilket i likhet med det här ifrågavarande pekar hän på en mera omfattande och riklig utmyntning under Olofs regering, är ägnadt att i en viss grad rubba tilltron till den rysliga skildring af den då rådande nöden i Danmark, som Saxo hundra år senare gifver. Det finnes intet skäl att betvifla, det missväxten, såsom Saxo uttrycker sig ²⁾, beröfvade de förmögne deras penningar, de fattige deras lif — utsagon om det rörliga kapitalets försvinnande ur landet bekräftas tydligt nog genom sällsyntheten af myntfynd från Olofs tid. Att konungen genom de sorgliga förhållandena tvangs att realisera en god del af kronogodset, låter likaledes högst antagligt. Men då Saxo än vidare anför, att konungen på grund af sina förstörda finanser blef föremål för allmänt förakt, äfven utom sitt rikes gränser, ja, var bragt till den ytterliga grad af ekonomisk förlägenhet, att det en gång vid ett högtidligt tillfälle till och med saknades bröd vid hofvet, så bör det fasthållas, att de inom det gamla Danmarks område anträffade myntfynden från konung Olofs tid — helst vid en jämförelse med förhållandena under efterträdarens såsom lycklig prisade regering — näppeligen rättfärdiga talet om en så fullständig nedgång i landets penningeväsen. Mycket kommer härvid an just på det här omhandlade Fuglie-

¹⁾ Det må erinras, att ända fram till 1854 intet enda mynt från Erik Emun's regering (1134—1137) var känt. Se Hauberg, a. a., s. 59.

²⁾ Se A. Holder's edition af Saxo (Strassb. 1886), s. 398, 399, eller Winkel Horns öfversättning, II, s. 38 ff.

fyndet, nämligen huruvida detta, som representerar den rikaste hittills kända utmyntningen från Olofs tid, rätteligen bör hänföras till oåren under hans regering. Denna fråga låter sig svårligen med säkerhet besvara, men vi få likväl i ett annat sammanhang anledning att återkomma till densamma. Emellertid torde i alla händelser Saxo's uttalanden, särskildt där de ingå på enskildheter eller röra konungen personligen, till god del böra skrivas på räkningen af hans sympatier för den mot Olof Hungers minne oblidt stämda hierarkien i Danmark och af hans förbindelser med den af Olof förföljde Erik Ejegod's dynasti.

Den fullständiga frånvaron i Fugliefyndet af mynt från senare perioder i förening med de till detsamma hörande myntens välbehållna skick berättigar till den slutsatsen, att den döde anförtrotts åt jorden redan under konung Olofs regering eller åtminstone kort tid efter hans död. Vi hafva således här framför oss en säkert daterbar graf från den äldre medeltiden eller, närmare bestämdt, från 1000-talets sista eller näst sista årtionde. Men i en graf af så sent ursprung är ett fynd af mynt att räkna till de största sällsyntheter, helst den här ifrågavarande grafvens kristna karakter — redan med hänsyn till blotta tillkomsttiden — icke lär kunna dragas i tvifvelsmål ¹⁾. Från hednatiden, och särskildt från dess sista skede, vikingatiden, äro mynt icke så sällan anträffade i grafvar, vanligen i förening med smycken, vapen eller andra föremål. Så äro t. ex. Nordens äldsta myntgrupper, tillhörande slutet af 800-talet, hufvudsakligen bekanta för oss genom de märkliga graffynden från Birka. Men mot vikingatidens slut, eller åtminstone med ingången af det andra årtusendet af vår tideräkning, ändrar sig nämnda förhållande afgjort. »Det er — säger O. Rygh i sin afhandling »Om den yngre Jernalder i Norge», sedan han berört 800-talets

¹⁾ Det må anmärkas, att man af förekomsten af kristna symboler (kors e. d.) i vikingatidens grafvar eller af likens orientering med hufvudet i väster icke torde vara berättigad att utan vidare sluta till grafvens kristna ursprung. Jfr O. Almgren, Vikingatidens grafskick, i Nordiska Studier, tillägn. prof. A. Noreen 1904, s. 320, 321.

mynt ¹⁾ — en sjelden Undtagelse at de yngre Mynter træffes i Grav»; och detta uttalande äger sin tillämpning ej blott på Norge utan äfven på Sverige och Danmark. Det ligger visserligen nära till hands att antaga, det denna förändring sammanhänger med kristendomens seger i Norden: i en kristen graf äro, åtminstone efter vårt sätt att se, mynt lika litet på sin plats som dyrbara smycken. Dock låter sig nämnda antagande icke direkt bevisas. Den hedniska tron vek blott långsamt för kristendomens förkunnelse, men ännu långsammare vek den hedniska seden för den kristna. Från 1000-talet påträffar man därför mynt i grafvar af såväl kristen som hednisk typ, men — som sagdt — i båda fallen blott ytterst sparsamt.

I Norge fann man vid Nomeland i Nedenæs amt uti en grafhög jämte vapen, pärlor och andra smycken, som höra till det vanliga grafgodset i en vikingatidsgraf, några mynt, däribland ett från Knut d. st. och ett från Hardeknut ²⁾, hvilket ger vid handen, att grafven, trots sin hedniska typ, ej kan ha tillkommit många årtionden före Fugliegrafven; men det saknas upplysning om, huruvida mynten i detta fynd, såsom fallet i allmänhet är med Birkamynten, omvandlats till prydnader eller om de i likhet med Fugliefyndets mynt fått behålla sin ursprungliga karakter af betalningsmynt. Äfven modet att aptera mynt till hängsmycken har, såsom också af det följande skall framgå, hållit sig med mycken seghet. Nomelandsfyndet är emellertid af ifrågavarande slag det enda från Norge, som kommit till min kännedom.

Hvad *Danmark* beträffar, saknas för detta land en sådan särskild förteckning öfver gjorda myntfynd, som för Sverige gifvits af H. Hildebrand ³⁾ och som för Norge, hvad vikingatiden och 1000-talets början angår, ersättes af Rygh's anförda afhandling. Hauberg angifver i den redogörelse för

¹⁾ Aarbøger for nord. Oldkyndighed 1877, s. 131.

²⁾ Det sistnämnda myntet (likt Devegge, del I, tab. II, nr. 46) hänföres af Hauberg till Knut d. st. (1014—1035). Jfr Hauberg, a. a., s. 193, samt tab. II, nr. 19.

³⁾ I Vitt.-Akad:ns Månadsblad.

danska myntfynd, som åtföljer hans ofta citerade arbete ¹⁾, intet mynt yngre än från kejsar Ludvig den fromme (814—840) såsom funnet i graf.

Från *Sverige* kunna några flera fynd af snarlik art med det från Fuglie anföras.

Sålunda har man på Råda kyrkogård i Västergötland hittat en nästan förmultnad skinnpung, innehållande 14 silfvermynt, bland hvilka ett danskt runmynt från Magnus den gode (1042—1047); att pungen haft sin plats bredvid ett lik, uppgifves icke, men torde vara tämligen säkert ²⁾.

Till samma tid hänvisar ett grafmyntfynd från Hafvor i Hablingbo socken på Gotland. På ett gammalt graffält därstädes, som användts redan under den äldre järnåldern, fann man ett obrändt lik med hufvudet i S. S. V.; vid likets högra underarm låg en rulle mynt, det yngsta bestämbara slaget för grefve Bruno III af Friesland (1038—1057) ³⁾.

Ännu yngre mynt hafva påträffats i en annan graf på Gotland. På Stånga kyrkogård, strax norr om kyrkans nordvästra hörn, har man för icke längesedan påträffat flera bredvid hvarandra liggande skelett och jämte dem dels diverse smycken från slutet af vikingatiden, dels också 4 silfvermynt, af hvilka det yngsta af så sent ursprung som från Wilhelm I eller Wilhelm II af England, alltså från perioden 1066—1100, hvilket visar, att denna graf tillkommit tidigast fram emot slutet af 1000-talet ⁴⁾.

Förutom de nu uppräknade äro mig veterligen inga flera fynd kända, som äro af beskaffenhet att böra nämnas vid sidan af Fugliefyndet. Mynten från Stånga äro i det allra närmaste samtida med dem från Fuglie, men de båda fynden kunna dock icke jämnställas med hvarandra. Det visar sig nämligen — hvilket från kulturhistorisk synpunkt gör fyndet icke mindre intressant — att samtliga de i Stånga-

¹⁾ Sid. 162 ff.

²⁾ St. hist. mus. inv. nr. 438.

³⁾ St. hist. mus. inv. nr. 7582, graf nr. 12.

⁴⁾ St. hist. mus. inv. nr. 11948.

grafvarna funna mynten äro försedda med pålödda öglor och alltså, trots grafvarnes jämförelsevis sena ursprung, vittna om det genom århundraden nedärfda bruket att pryda de döde med till hängsmycken omarbetade mynt ¹⁾. — Tvifvelaktigt är ett fynd, som omtalas från Gerums kyrkogård i Västergötland; man skulle därstädes »bland kol, aska och brända ben från en urna» anträffat ett antal små silfvermynt »med hjul och kyrka», tydligen sådana, som pläga hänföras till så sen tid som början af 1200-talet ²⁾. Är det sannolikt, att samtliga uppräknade ingredienser verkligen från början höra tillhopa, och att man således i en gammal kristen bygd som Västergötland ännu fram på 1200-talet finner bevis på en så utprägladt hednisk sedvänja som likbränning i förening med nedläggande af penningar i en graf? — Att eljest, af en eller annan tillfällighet, mynt ha råkat medfölja vid grafläggningar, låter sig icke förnekas, men innebär icke heller något märkvärdigt. Sådana fall ha emellertid tydligen intet gemensamt med Fugliefyndet eller med öfriga här ofvan anförda fynd. Till nämnda tillfälligheter böra förmodligen räknas följande fynd från Öland, där man uppe på alfaren i närheten af Borgholms slottsruin skall, enligt uppgift, ha bredvid människolik anträffat ett icke obetydligt antal danska mynt från slutet af medeltiden, inneslutna i skinnpungar; man torde här ha stött på lämningar från en i hast anordnad grafläggning efter något fältslag ³⁾.

Om således Fugliegrafven på grund af sitt innehåll besitter ett säreget intresse från kulturhistorisk synpunkt, så

¹⁾ En fråga, som torde bli svårare att besvara, är den, huruvida vi i detta fynd hafva framför oss vittnesbörd om en kristen eller en hednisk begrafning. Mot det sistnämnda tala, trots det alltigenom hedniska grafgodset, både det sena ursprunget och läget på en kristen kyrkogård. Men intet af af dessa båda argument är bindande, enär de båda kunna förenas med antagandet af en hednisk begrafning, om nämligen grafvarne äro äldre än kyrkan.

²⁾ Se H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, I, s. 804 ff., särtrycket s. 95 ff. — St. hist. mus. inv.nr. 908.

³⁾ St. hist. mus. inv. nr. 799. — Jämte mynten hittades äfven några småsaker, bland dem en sigillstamp tillhörig Lindorm Björnsson, som på 1480- och 1490-talen var lagman i Västergötland.

blir man däremot besviken, om man af densamma väntar sig några bidrag till kännedomen om grafskicket under den äldsta medeltiden. Grafvar från denna kulturepok äro ofta nog inneslutna af stenhällar eller innehålla lämningar af träkistor ¹⁾, men Fugliegrafen förededde enligt alla erhållna uppgifter icke ringaste spår till dylika eller andra karakteristiska anordningar. Att så är förhållandet, innebär visserligen intet i och för sig öfverraskande, då grafskicket under detta tidskede var långt ifrån stadgadt; på samma begravningsplats träffas grafvar än med, än utan dylika sten- och träkistor ²⁾. Från arkeologens ståndpunkt måste det likväl anses som en misräkning, att en så bestämdt daterbar graf som den i Fuglie ej hade något mera af intresse att erbjuda i fråga om de yttre anordningarna.

Ännu återstå dock några spörsmål af mera speciell art, till hvilka Fugliegrafen, dess innehåll och dess läge gifva anledning.

Det torde ej ha undgått att falla i ögonen, hurusom samtliga de i grafven nedlagda mynten voro af en och samma typ men likväl från hvarandra afvikande. Det ser onekligen ut, som om ett afsiktligt urval ägt rum. Skulle vi möjligen ha framför oss kvarlevorna af en person, som i lifstiden haft med myntväsendet att skaffa — måhända rent af den myntmästare, som ledt utmyntningen af ifrågavarande typ af Olof Hungers mynt ³⁾? Mot båda dessa antaganden talar, såsom mig synes på ett afgörande sätt, den omständigheten, att den i grafven anträffade typserien icke är fullständig; hade det varit fråga om ett urval i mystiskt eller vidskepligt

¹⁾ Se H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, III, s. 418, 419: beskrifning och teckningar. Stenkistor af ofvan afsedda art hafva på senare tiden anträffats i Lund vid grundgräfnings på platsen för den forna Helig Kors' kyrkogård vid södra delen af nuvarande Råbygatan.

²⁾ Så var tillfället på Helig Kors' kyrkogård i Lund, så också på en af S. Söderberg undersökt medeltidskyrkogård i Helsingborg (Vitt.-akad. ns Månadsblad 1884, s. 14 ff.) samt flerstädes.

³⁾ Om myntmästarens och myntpräglarnes inbördes ställning samt de s. k. myntmästarenamnen på de äldre medeltidsmynten se Hauberg, a. a., s. 84 ff.

syfte eller om att utrusta en afliden myntmästare för hans sista färd med profven af det arbete, han i lifstiden haft till uppgift att öfvervaka, kan det icke rimligen förklaras, hvarför man nöjt sig med nio — och just dessa nio — af de tolf varianter, i hvilka den föreliggande mynttypen oss veterligen blifvit utmyntad. Riktigast torde vara att tillsvidare betrakta de uppgräfdade myntens olikhet som något tillfälligt.

Större intresse erbjuder frågan, hvarför allenast en enda af konung Olofs åtta mynttyper — eller fyra Lundatyper — är representerad i Fugliefyndet. Detta kan mycket väl hafva varit beroende på rent speciella och för oss outgrundliga förhållanden, det kan också vara en ren händelse. Men förslagsvis kan man också framkasta en mera positiv hypotes. Det är ju nämligen väl möjligt, att Fugliegrafvens typ var den enda existerande mynttyp från Olofs regering på den tid då grafven tillkom, hvarutaf då skulle följa, att mynttypen såväl som grafven tillhöra konung Olofs första år. Man skulle då också kunna förklara typens genom Fugliefyndet uppvisade jämförelsevis talrika och om relativt riklig utmyntning vittnande variationer därmed, att den stammar från tiden före inträdandet af den stora hungersnöden, hvilken också, efter den af Saxo meddelade traditionen, skall ha börjat först någon tid efter Olofs tronbestigning ¹⁾.

Till sist framställer sig ännu ett spörsmål, om kyrkans — eller kyrkogårdens — och grafvens inbördes ålder.

Att Fuglie gamla kyrka stammade från den äldre medeltiden, kan icke betviflas ²⁾, men tiden för dess grundläggning är icke känd. Fanns den då på den tid, då den här omhandlade grafven reddes? Eller, med andra ord, har den döde ursprungligen blifvit begrafven på kyrkogården? Båda dessa frågor torde böra besvaras med nej. Redan grafvens läge norr om kyrkan gifver skäl för ett sådant svar. Hade

¹⁾ Missväxten skulle ha räckt lika lång tid som konung Knut den heliges regering och upphört med Olofs död, alltså ha fyllt de sex sista åren af hans nioåriga regering.

²⁾ Här för borge fotografier och planer samt C. G. Brunius' beskrifning i hans handskrifna samlingar (bd XV, fol. 65) i St. hist. museum.

kyrkan funnits på den tid, då grafven tillkom, hade den döde utan tvifvel blifvit jordad på en annan del af kyrkogården, ty området norr om kyrkan betraktades under den äldre kristna tiden såsom mindre lämplig för grafläggning ¹⁾. Och än mera! Kyrkogårdsmurens sträckning rakt öfver grafven kan icke gärna betraktas såsom annat än en tillfällighet. Skulle grafven ha tillkommit senare än kyrkan och kyrkogården, så kan detta murens egendomliga läge i förhållande till grafven endast på det sätt förklaras, att muren i senare tid blifvit flyttad. Om en inflyttning af densamma, d. v. s. en inskränkning af kyrkogårdens område, som skulle bragt grafven att ligga i själfva periferien af det inhägnade rummet, kan icke rimligen blifva tal. Vål kan man däremot, helst området norr om kyrkan af ofvan antydda skäl stundom synes i den äldre kristna tiden ha varit knappt tillräckligt ²⁾, tänka sig en utflyttning af kyrkogårdens norra mur, hvarigenom den ursprungligen utanför muren belägna grafven blifvit dragen in under denna. Men att grafven, om kyrkogården redan existerat, skulle ha lagts utanför denna, låter svårigen tänka sig. En kristen graf skulle ovillkorligen ha redts på vigd mark, en hednisk graf — därest det här kan blifva tal om en sådan — skulle säkerligen ej förlagts i omedelbar närhet af den nya trons helgedom. Under sådana förhållanden blir den enda antagliga förklaringsgrunden den, att kyrkan uppförts och kyrkogården tagits i anspråk för sitt ändamål först efter den nu omhandlade grafvens tillkomst. I samma riktning visar den ofvan omtalade grafhögen invid kyrkogården med runstenen på sin topp. Runinskriften visar sig nämligen genom sitt innehåll ha tillkommit i kristen tid ³⁾, och den hade, därest den vore af senare ursprung än kyrkan, otvifvelaktigt fått en annan plats ⁴⁾. Vi kunna härmed

¹⁾ Se H. Hildebrand, a. a., I, sid. 123.

²⁾ Jfr H. Hildebrand, a. a., III, s. 412.

³⁾ Se Liljegren, Runurkunder, nr. 1436.

⁴⁾ Detta under förutsättning att platsen för stenen är den ursprungliga. Med de i grafven anträffade mynten har stenen, af de å densamma befintliga namnen att döma, ingenting gemensamt.

anse oss ha funnit en »terminus ante quem» i fråga om Fuglie kyrkas ålder och — förutsatt att vi få antaga församling och kyrka till uppkomsten ungefär samtida — äfven om församlingens.

Vi stanna härvid i våra undersökningar. Graffyndet i Fuglie har visserligen sitt hufvudsakligaste intresse för myntkännaren och myntforskaren. Men det har äfven ledt oss in på frågor, som gå vida utöfver numismatikens gränser, frågor, som beröra olika sidor hos en af våra viktigaste kulturepoker, tiden för öfvergången mellan hednisk och kristen tro. Efter många människoåldrars hvila i jorden, under hvilka den mark, som dolt dem, skådat skiftande öden, ha de nio små mynten nu bragts tillbaka till den plats, hvarifrån de för mer än åtta århundraden sedan utgingo, och där de, såsom vi hoppas, efter detta skola finna en stadigvarande och tryggande vård. De vittna, äfven de, i sin mån trots den yttre oansenligheten om det forna Lunds plats såsom icke blott andlig utan äfven världslig och ekonomisk medelpunkt i den äldre medeltidens Danmark.

Nils Wimarson.

Sophia Brahe.

Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark.

Få skånska kvinnor hafva nått en mera förtjent ryktbarhet än Sophia Brahe, Tychos syster¹⁾. Hon betecknar något nytt i den nordiska kvinnans historia. Hon är den första och en af de mest fullödiga representanterna i Norden för renaissancens kvinnoideal, beherskad af en glödande hänförelse för vetenskap och konst och, hur lifvet också vexlat, alltid sträfande att åt sitt väsende häfda den fria utvecklingens rätt.

Sophia Brahes broder har en gång sagt om henne, att hon i själsbildning icke ville stå männen efter. Hennes kunskaper voro sådana, att hon på Herresvad och Knutstorp liksom senare på Hven kunde biträda honom vid hans astronomiska och kemiska iakttagelser; hon var lika hemma i botanik och medicin som i astrologi och alkemi, tidens älskingsämnen. Och i besittning af en vidsträckt humanistisk bildning, hade hon inom skaldekonsten också det skapande geniets gåfva. I den dikt hon under namnet Urania med Ovidii Heroïder till förebild egnade sin älskade Titan lemnar hon icke blott intyg om astrologisk och klassisk bildning: det rymmes i denna en så äkta lidelse, det ges ett så fulländadt uttryck åt ett allmänt menskligt, att ännu en sen efterverld icke undgår att känna sig berörd.

¹⁾ Sophia Brahe * 1556 † 1643. Hon var gift 1:o 1579 med Otte Thott († 1588) till Eriksholm (nu Trolleholm), 2:o 1602 med Erik Lange till Engelsholm.

Den kärlekssaga, om hvilken denna dikt vet att berätta, står som ett hufvudmoment i Sophia Brahes lif, ej blott som en förbiskymtande romantisk episod. Två år efter det hon förlorat sin make, Otte Thott till Eriksholm och Näs, band hon 1590 sitt öde vid en af Tychos lärjungar, Erik Lange till Engelsholm och Solvig i Jylland. Men Erik Lange med allt det bländande, som utan tvifvel legat i hans person, var en af dessa oroliga, mångfrestande naturer, som icke låta sig bindas: adept, som det sades, i den hemliga svartkonsten, beherskad af idéen att finna den vises sten, har han två år senare lemnat allt bakom sig för att i främmande land pröfva lyckan. Sophia Brahe dröjde under tiden hemma på Eriksholm, och därifrån var det, som hon 1594 sände honom dikten till Titan. I sju år väntade hon troget den bortovarande; slutligen, då underrättelserna från honom kommo allt sparsammare, och äfven hennes broder Tycho var borta, blef hennes längtan henne för stark. Brytande med släkt och omgifning, har hon ilat ut i verlden att söka Erik Lange. Hon fann honom i Nordtyskland, men den Erik Lange hon fann var i mycket en annan än den som lemnat henne — ej blott en skuldsatt, äfven en bruten man. De fleste hade endast förakt för honom. Men hon, som frivilligt lemnat glansen på Thottarnes Eriksholm, delade nu frivilligt hans fattigdom och lidanden. Sägner förtäljer, att hennes nöd till slut blef sådan, att hon i Prag, samma stad, där hennes broder kort förut varit kejsar Rudolfs firade gäst, måst söka sig sitt uppehälle såsom månglerska; hennes son, Tage Thott, skall där bland stånden och bodarne på torget hafva igenkänt henne. Men historien vet intet om detta. Den berättar blott, att hon efter långa års pröfningar återvänt till fäderneslandet.

Den tidpunkt, då detta skedde, låter sig icke med säkerhet bestämma, men antagligen faller den vid midten af det sjuttonde århundradets andra decennium. Erik Lange var då redan död; på Eriksholm hade son och sondotter dragit in, och den ensamma gamla slog sig försynt ned i Helsingör. I trettio år lefde hon här. Alltjemt har hon varit

vid full andlig kraft och ett föremål för sin stads och de främlingars beundran, som kommo och foro. »Tychos syster, en sjuttioårig kvinna, hvilken liksom han inom de matematiska vetenskaperna skall ega de vidsträcktaste kunskaper, såg oss, då vi gingo ut i Helsingör, och vi henne», antecknar

SOPHIA BRAHE.

Efter oljemålning å Gaunö.

en af dessa främlingar 1635. Men om hennes lif och sysselsättningar under dessa år har efterverlden endast föga vetat. Det enda dokumentet om henne — egentligen ett dokument om andra — har varit en af henne författad släktbok ¹⁾.

¹⁾ För Sophia Brahes historia hänvisas i främsta rummet till *Jacob Langebeks* uppsatser i *Danske Magazin*, III, 12—32, 43—53, *Johan Ludvig Heibergs* uppsats i *Urania* för 1846 (*Prosaiske Skrifter*, IX, 275—364) samt *Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge*, udg. af F.

De nya bidrag till Sophia Brahes historia under hennes senare år, hvilka, grundade på hennes litterära kvarlåtenskap, här framläggas, belysa i främsta rummet samma sidor af hennes verksamhet som släktboken, de genealogiska studier, som med åren blefvo för henne ett lifsintresse. På samma gång kasta de också nytt ljus öfver ett viktigt skede af den genealogiska forskningens historia i Danmark.

★ ★

De släkter, ur hvilka Sophia Brahe framgick, hade sedan gammalt varit sysselsatta med släktforskningar. Det låg dem liksom i blodet. Redan hennes fars faster Elsebe Brahe, som var gift med Hans Skovgaard till Gundestrup, skref 1553 »en slegtebog om hindis faders og moders slegt»; hennes faster Magdalena Brahe, gift med Jörgen Urne till Boserup, var i genealogiska frågor sin tids orakel i Skåne, och bland Sophia Brahers brorsöner framträdde åtminstone en såsom släktboks författare, riksrådet Jörgen Brahe till Hvedholm ¹⁾. Sophia Brahers farmoder, Sophia Jörgensdatter Rud, lät »alle hinndis slegt och epterkommere thill hukommelse oc til enn ere ephther hinndis død», såsom hennes andre man, Erik Böller, uttrycker det, författa en släktbok, hvilken senare öfvergick i dottern Magdalena Brahers ego ²⁾. Samma intresse röjer sig äfven inom fru Sophias mödernesläkt. Morfadern, riksrådet Claus Stensen Bille till Lyngsgård och Vanås är

R. Friis. Från svensk sida har signaturen *H. Wilhelmsson* (Ellen Wester) lemnat en öfversiktlig skildring i *Ord och Bild* 1900, s. 65—78.

Sophia Brahes dikt: »Urania Titani», numera föreliggande endast i Tycho latinska öfversättning, är senast tryckt i Friis' Breve etc., 6—26. Den har med mästernskap öfversatts af J. L. Heiberg i ofvan omtalade uppsats.

1) Ofvanstående enligt uppgifter i Sophia Brahes nedan omtalade kopieböcker. Jmfr *Vedel Simonsen*, Jörgen Brahes Levnetsbeskrivelse, 148—151. — Af fru Sophias fader Otte Brahe har man några uppteckningar om honom själf och hans familj, tryckta hos *F. R. Friis*, Tyge Brahe, 313—314.

²⁾ Afskrift i Sv. Riksarkivet. — En med denna, såsom det synes, ungefär samtida afskrift finnes i Thottske Saml. 4:o. n:o 1871. Kungl. Biblioteket. Köbenhavn.

känd såsom historisk samlare och författare ¹⁾, och mormodern Elisabet Ulfstand lät, enligt dotterdotterns utsago, först begynna den versifierade krönika, som går under namnet »De Billers Jensis sønners 16 ahner». Den har i allmänhet tillskrifvits rikshistoriografen Claus Lyschander. Men i sjelfva verket torde hans författarskap inskränka sig till krönikans ena hälft; hvad den andra angår, är han endast att betrakta såsom bearbetare ²⁾).

Sophia Brahes egna genealogiska studier började tidigt och redan år 1600 hade hon sin första släktbok färdig. Men denna var behäftad med talrika brister, och när hon återvändt från sin långa utomlandsfärd, upptog hon ånyo de afbrutna studier, som legat till grund för densamma. Då blef, såsom hon sjelf säger, »paa somme steder slegterne slet forændret, som til fornn jche var rett, och flere slegter sat der till end som tilforrn var». Resultatet af sina forskningar sammanfattade hon i en ny stor släktbok, en foliant om öfver 900 sidor, hvilken såväl till form som innehåll kan anses beteckna höjdpunkten för den rad af liknande arbeten, som under renaissancetiden sågo dagen i Danmark. I det ännu bevarade originalexemplaret af denna³⁾ har hon å första sidan

¹⁾ H. F. Rørdam, *Historieskrivningen og Historieskriverne i Danmark og Norge siden Reformationen*, I, 123—124.

²⁾ H. F. Rørdam i Klavs Christoffersen Lyschanders *Levned*, 30 o. f., liksom i sin upplaga af »Billeslægtens Rimkrønike» tillskrifver Lyschander utan inskränkning författarskapet, men den senares egna ord, att han med hjälp af sina antikvariska samlingar skrifvit boken, stå icke i direkt motsägelse till Sophia Brahes påstående. Hon skrifver i det ena af de exemplar, som tillhört henne (båda i Sv. Riksarkivet):

»Dise epterschreffne rim bleffue først begøndt wdi min mormoder fru Elisabet Ulfstand, her Claus Billes hustrues, tid, som leffde 1540, huilcke rim er giordt paa min morfader her Claus Billes och fru Elisabett Ulfstands 8 anner; siden er de vdsatte om min morbroder Jens Billes børn, och dertil sat 8 aff deris moders wabenn, som hede fru Karrenn Rønnow, och dennem ochsaa vdsatte paa rim.

Dise første 8 wabenn med deris rim er mine møderne wabenn, thi min morbroder Jens Bille till Lyngsgaard och min moder fru Beate Bille ware sødschinde».

³⁾ Nu i Universitetsbiblioteket i Lund. — Af Sophia Brahes stora släktbok äro tvenne äldre afskrifter kända, den ena i Thottske Saml., fol., n:o

låtitt anteckna, att det utskrefs i Helsingör 1626. Här och hvar har boken emellertid äfven senare tillägg. Ännu från året 1642 finnas sådana.

Redan dessa tillägg gifva tydligt vid handen, att Sophia Brahes genealogiska forskningar icke afslutats med släktboken af 1626. Men ännu mera talande vittnesbörd härom föreligga i den samling af kopieböcker, fordom tillhöriga henne, hvilken efter århundradens glömska blifvit återfunnen¹⁾. I vissa delar lemna denna också en inblick i förarbetena till hennes stora släktbok.

Dessa Sophia Brahes kopieböcker äro alla efter hennes anvisning nedskrifna af hennes sekreterare, men sida för sida försedda med egenhändiga anmärkningar och tillägg af henne. Den äldsta af dessa böcker torde hafva förelegat afslutad omkring 1624 och är påbörjad antagligen efter midten af föregående decennium²⁾. Den innehåller utom en samling genealogier öfver skånska slägter, begynnande med Axelsönerna, »der krestne wore,» äfven »allehonde sendebreffue om slegterne». Dessa bref, föreliggande i utdrag, gifva en lefvande bild af det genealogiska forskningsintresset inom de högsta kretsarne af Christian IV:s adel. Andra serier af liknande bref återfinnas i ännu trenne Sophia Brahes kopieböcker, härrörande från 1630- och 1640-talen. Till

1077, den andra — ofullständig — i Ny Kongl. Saml., fol., n:o 770, i Kungl. Biblioteket i Köbenhavn. Den förra är den s. k. Thale Ulfstands släktbok. Den bär å permen inskriften: »Pale . Urne . til . Giöleboe . Thale . Ulfstand . Anno . 1644 .», och har å första sidan en af fru Thale egenhändigt nedskrifven anteckning, ur hvilken vi anföra följande: »Dene slegthe bog hauer jeg vdskreffuen effther en slegthebog hauer vertt s. fru Sofie Brahes s. Othe Thothis thill Ericksholm, och haffde hun sønderlig stor løst thill slegtheregning, haffde och der aff stor videnskaff, som mange aff hindis bøger och gamell dockementher nocksom vduiszer».

¹⁾ Denna samling befinner sig nu i Sv. Riksarkivet, dit den kommit vid Antikvitetsarkivets i Stockholm upplösning 1780. Med det senare torde den efter konfiskeringen af Thottarnes bibliotek under skånska kriget hafva blifvit införlifvad.

²⁾ Folio i papphand om 36 bl. Å bl. 33, där det säges, att af Birger Jarl äro nitton konungar komna, tillägger Sophia Brahe i margin: »1624 er nu 20 konger». Jmfr Beate Huitfeldts ord å s. 52 härnadan.

dessas bref sluta sig släktlängder och personalhistoriska uppgifter, stammande från skilda håll, äfvensom utdrag af diplomer och tryckta arbeten ¹⁾. Man saknar endast vapenteckningar och ofta äfven vapenbeskrifningar. Men en femte foliant, nästan uteslutande egnad åt dylika, ersätter bristen ²⁾.

Det har i långa tider varit bruket att med förakt se ned på den släktforskning, som fann sina främsta representanter bland den danska aristokratiens kvinnor under förra hälften af det sjuttonde århundradet. Bekant är den genealogiske samlaren Klevenfeldts hånfulla uttryck om släktböckernas »kjerlingesnak», bekant är också, att mera än en senare författare delat denna uppfattning. Men ståndpunkten är nu blifven en annan, sedan man lärt sig till fullo inse, i hvilken betydande grad släktböckerna ökat det stoff, som föreligger för den genealogiska vetenskapen. Och det saknar icke längre

¹⁾ Af dessa kopieböcker är den numera med n:o 6 betecknade en folio i gult pergamentsband om 74 beskrifna blad, af hvilka bl. 1—22 och 25—31 (23—24 senare inhäftade) innehålla Sophia Ruds släktbok, bl. 32—73 Vivica Podebusks, båda i afskrift, och bl. 74 en uppteckning »om de Minckwitzer», öfver hvilken Sophia Brahe skrifvit: »Dette bekom jeg af Eiller Bryske». — I den med n:o 3 betecknade kopieboken, en folio i pappband om 45 blad, har Sophia Brahe låtit sin skrifvare införa utom bref och diplomer genealogiska anteckningar, hemtade ur ett flertal olika släktböcker. Å bl. 13 läses här: »Anno 1633 da haffde Helle Stensdatter 2 sønner och 4 døtter». — Sophia Brahes stora kopiebok, en folio i pappband om 106 beskrifna blad, bär på frampermen inskriften: »Alle haande om slegter», och på bakpermen: »Her Tage Tot.» Hvad som framför allt gifver denna bok dess värde är mängden af de däri införda afskrifterna af medeltida pergamentsbref. Den är skriven omkring 1640, såsom årtalsbeteckningar flerstädes gifva vid handen. Anteckningarne å bl. 80 härröra från den 27 juli 1639.

²⁾ Denna folio i pappband om 119 bl. bär å frampermen anteckningen: »Alle haande waben». Sophia Brahes källor till denna vapenbok äro icke endast en mängd noggrant angifna vapenböcker: när hon på de slott och gårdar, till hvilka hon kommit, funnit något i ämnet anmärkningsvärdt, har hon därom infört en notis. Hon talar sålunda bl. a. om Laxmandernas vapen, sådant det finnes på Rönneholm och Hofdala, om Krognosernas vapen på ett konterfej öfver Pernille Krognos på Billesholm, om Thottarnes och Rosenkrantzernas många anträd på Vallö, och om sin »moders 16 ahner, som de staar på bielcken paa Knudstrup j fruestuen».

sitt intresse att kasta en blick öfver arten af de arbeten, som härröra från en af de främsta, man kan väl säga den centrala personligheten bland dessa släktboks författarinnor, Sophia Brahe.

Det har blifvit sagdt, att de danska släkt- och vapenböckernas uppgift i första hand varit att tjena till ledning vid utarbetandet af enskilda personers antaflor. I och med det att adeln blifvit en herskande, inom sig sluten kast i samhället, och hvarje adelsläkt tagit eget namn, hade de tvenne vapen, som i det föregående ansetts tillräckligt betecknande för en persons adliga börd, faderns och moderns vapen, på grafstenarne och bjelkarne i slottsgemaken aflöst af hela räckor: fyra, åtta, sexton eller trettiotvå vapen. Svårigheterna vid upprättandet af dessa antaflor är tydlig: de gjorde släktböckerna till en nödvändighet. Men samtidigt bestämde de också i sin mån dessas innehåll: det blef, äfven där det historiska intresset spelade en betydande roll, ett rent genealogiskt, på samma gång som det inrymdes plats endast åt de släkter, hvilkas vapen kunde komma ifråga vid upprättandet af en antafla. Den utmärkte genealogen Thiset har i detta sammanhang anført ett betecknande exempel. Han påpekar, hurusom ingen släktbok eger en upplysning om den berömde Sören Norbys härkomst. Men det faller sig helt naturligt, ty herr Sören var aldrig gift, och ingen ättling kom att föra hans namn och vapen ¹⁾.

Dessa släktböckernas allmänna drag gå igen i Sophia Brahes genealogiska arbeten. Hennes uppställning skiljer sig i intet från de öfriga släktboks författarinnornas: hon följer släktled efter släktled, och hennes uppgifter gifva sällan mera än namnen och sjelfva släktförhållandena. Och omfånget för hennes forskning är också strängt begränsadt, om möjligt strängare än de andras. Den skånska adelns blod var så att säga samladt i henne: i den ena anräckan Braher, Rud, Lunge, Thott och Krognos, i den andra Biller, Ulfstand, Rönnow, Lunge och Galen. Kring dessa är det som hen-

¹⁾ A. Thiset, Til hvilken Æt hørte Niels Ebbeson? Hist. Tidsskrift, V, 5, 443 o. f.

nes intresse i all hufvudsak samlar sig; allt sättes i samband med dem. Hon gör ströftåg äfven på andra områden, men hon återvänder alltid. Hon skrifver en hel bok om ättlingarne af Birger Jarl och hans gemåls släkt ¹⁾; hon för räckorna fram till den utvalde konung Christian af Danmark och Gustaf Adolf af Sverige, men hon försummar icke att också föra dem fram till Biller och Braher. Och konklusionen i boken blir denna: »Saa war konning Gøstauusz den første og min morfader herr Clausz Bille nest sydschind børn». Hon tillägger stolt: »Och lod forneffnde konning Gøstauusz kalde sin datter frøchen Elisabeth (hertug Chrestofers gemahl wdaff Meckelburg) effter min mormoder fru Elisabeth herr Clausz Billisz, som mange witerligtt er: huilket forneffnde hertuginde sielff sagde till mig wdj Helsingborig den tid hindisz førstelige naade drog her jgenem landit jnd wdj Suerig anno 1592.»

Men är således den egna släkten och dess förgreningar hufvudföremålet för Sophia Brahes forskning, kan det icke förvåna, att traditionen inom denna släkt, Brahernas och Billernas, varit för hennes forskning en hufvudkälla. Det har varit lyckligt nog, ty det utpreglade intresse för genealogiska studier, som lefde inom denna, har gjort uppgifterna i hennes släktböcker mer än vanligt exakta. Men till denna tradition, som pietetsfullt fortplantad från föräldrar till barn, sträckte sig flera generationer tillbaka i tiden, slöto sig äfven andra släkters. Och dessa traditioner mötte icke blott i den vidsträckta korrespondans Sophia Brahe underhöll med de många inom den danska adeln, som delade hennes intressen: när hon i sin gård utanför Röde port i Helsingör mottog besök af vänner och fränder, gled samtalet lätt öfver på genealogiska ämnen, och hon lät då gärna anteckna hvad hon hörde. »Dete haffuer frue Sophia Below sagt mig», heter det sålunda på ett ställe, och på ett annat: »anno 1640 den 26 juni sagde jomfru Margrette Lange och hindes broder Niels Lange mig dette om dj Litler slegt.» Hon berättar vid ett

¹⁾ Nu i Sv. Riksarkivet.

tredje tillfälle historien om att det på andra sidan Randers skall finnas en runsten, på hvilken visan om stenen i grönan dal står inristad, och tillägger: »Holger Roszenkrandtzt siger, at dete findes iche paa hin side Randers, men er kun en giøre snach.» Exempler skulle kunna mångfaldigas.

Vid sidan af det samtida ordet, taladt eller skrifvet, lernade den föregående tidens vapen- och släktböcker en viktig del af stoffet till Sophia Brahes släktforskningar. Ännu är en hel liten samling af dylika böcker, hvilka stått i hennes bibliotek, bevarad. Man möter bland dem utom andra hennes farmoders Sophia Ruds släktbok, Vivica Podebusks från 1553, Lisbet Bryskes, skrifven på Stavanger kungsgård 1625 och 1628 skänkt till hennes dotter Birgitte Krabbe; äfvensom Helvig Kaas' af 1628 med däri inrymda ett femtiotal år äldre släktanteckningar ¹⁾. Men denna samling utgör endast en bråkdel af dem, som i Sophia Brahes kopieböcker finnas nämnda och excerperade. Där möta bland andra vapen- och släktböcker, tillhöriga Sten Bille, Kirsten Kaas, Sigvard Grubbe, Palle och Axel Urne, Sophia Below, Margarethe Friis, Abel Skeel, Else Munck, Niels Krag och Claus Lyschander. Äfven till borgerskapet i Helsingör har Sophia Brahe understundom tagit sin tillflykt. Det citeras en stor bok, som borgmästaren Peder Svendsen egde; »dissze waben», heter det på ett annat ställe, »har jeg ladit ritze aff Casper Mallers bog her j byen».

¹⁾ De båda senare i likhet med de förra nu i Sv. Riksarkivet. — I Helvig Kaas släktbok, som skrifvits på Ovesholm, läses å s. 18 följande om Sophia Brahe och Erik Lange:

»Sophie Brahe fick Otte Thott till Erickshollum. De auffled en sønn samen ved nafnn Thage Toett, som sich Brede Randtzows datter till Randtzoe-holm. Sidenn bleff frue Sophie Brahe gyfft jgienn och fick wnnge Erich Lange. De drog vdaff riiged, som huer mand vitterligt er, for giæld och løffte. Hand drog aff sin egenn frij vilge aff landett for andenn aarsage; hanns giældenner ville gierne hand schulle bleffued i landett, wille giordt meged for hanns schyld. Menn hannd haffde haabtest att giordt sin sagh saa goed, att hand ville betald enn huer mere end hannd var schyldige. Menn naar lyckenn vill icke, saa hielper jngenn windschibellighed. Hanns frombhed satte hannom wdj giæld.»

Det var utan tvifvel endast ytterst sällan som de danska släktboks-författarinnorna gjorde bruk af ett rikare källmaterial än det här nämnda. Sophia Brahe har gjort det. Hon har haft till sitt förfogande, i sina kopieböcker begagnat eller helt afskrifvit äfven sjelfbiografiska anteckningar eller äldre med de omhandlade personerna samtida släktmeddelanden. Man finner sålunda på ett ställe »her Arffuidt Trolles federne oc møderne sleggt, som er schreffued effter en fortegnelse, som hand med egen hand haffuer schreffuett», och på ett annat utdrag ur Iver Juels anteckningar från 1500talets början ¹⁾. Och mera än en gång har Sophia Brahe låtit öppna arkivkistorna på herresätena i Skåne som i det öfriga Danmark för att med tillhjälp af de talrika pappers- och pergamentsbref, som de rymde, binda släktled vid släktled. På Eriksholm stod i hennes tid ännu »de Thotters breffuekiste» med Iver Axelsens kvarlåtenskap; på det närbelägna Svens-torp, Ulfeldernas herresäte, hade jemte andra af Thottarnes äfven en del af Trollarnes dokumenter hamnat, och under Aage Axelsens arkiv lemnade Sophia Below, gift med hans sonsonson Christian Thott till Boltinggaard, utdrag och afskrifter. Äfven om Rosensparrernas arkiv på Skarhult tala Sophia Brahens släkt- och kopieböcker. Och hennes studier i dessa diplomer, som nu mången gång blott föreligga i hennes afskrifter, hafva icke inskränkt sig endast till deras innehåll: hon har också studerat sigillan, som hängt därunder, och af vapnen dragit sina slutsatser. »Det første waben» — heter det under afskriften af ett pergamentsbref från 1464 — »war dj Enhørningh Skrammer waben, det andet war Stiha-ger Schrammer waben med ingen krogh paa, bøde lidet hen till den wenstre side; om bege disze waben stod bogstaff, kunde iche leszis; den 3 war borte; dj thoe andre waben kunde mand iche kiende. Wden paa stod: Breffue paa Leer-wed.» Man studsar: det är nästan som en anmärkning i ett modernt diplomatarium.

¹⁾ Numera i sin helhet tryckta af O. Nielsen i Danske samlinger, I, 47—59.

Med detta rika källmaterial, samladt under årens lopp från skilda håll, till sitt förfogande har Sophia Brahe gått till sitt arbete. Hon visar sig icke hafva varit blottad på kritik: hon har jemfört stridiga uppgifter och dragit sina slutsatser. Hennes anteckningar hvimla af rättelser i randen, ofta inledda med ett: »det er icke rett», »det kan icke were rett», eller »dette er forskreffuet». Hon visar härvid ofta ett riktigt omdöme. Men trots detta måste det först som sist medgifvas, att hon vid talrika tillfällen saknar blick för en rätt värdesättning af de olika källorna: lika litet som hos hennes samtid var hos henne ännu auktoritetstron bruten. Det förefaller, som om hon tillerkänt diplomerna ett högre värde än annat, men hon har varit böjd att gärna tro på traditionen, som berättades henne, utan att granska dess halt, och hon har icke nog uppmärksammat den olika beskaffenheten af olika släktböcker. Hon skulle hafva kunnat sagt som hennes väninna Beate Huitfeld på Svenstorp sade om sina förfäder: »Jeg maa icke throe de ville schriffue saa groff løgenn och sette slig en snack samenn, och gjørre slig en gemeen thalle der aff for deres effterkommere.»

Detta gäller i första hand de tidigare leden inom hvarje släkttafla. Här sakna icke ens de öfver Braher, Biller och Rosenkrantz misstag. Men ju närmare Sophia Brahe kommer sin egen tid, desto säkrare blifva hennes uppgifter. Och denna hennes egen tid — den omfattade nära ett århundrade. Hon var född, då Christian III ännu regerade Danmark, hon hade alltid lefvat i de kretsar, hvilkas ättartaflor hon uppsatte, och hon slöt sina ögon först i Christian IV:s sista år.

* *

Det har redan förut antydts, att Sophia Brahe fört en vidlyftig genealogisk korrespondans, och att delar af denna föreligga i hennes kopieböcker.

Den af Sophia Brahes korrespondenter, från hvilken de flesta i dessa införda brefven stamma, är Beate Huitfeld ¹⁾,

¹⁾ Hon var född 1554 i Köbenhavn och dog 1626 i Lund.

sedan 1586 enka efter Knud Ebbesen Ulfeld till Svenstorp. Hon tillhörde den högsta danska aristokratien, och hon och hennes broder, den lärde kanslern till Lillö och Odersberga, gifva inom denna en bild i mycket motsvarande syskonparet Sophia och Tycho. Redan 1572 hade hon kommit i drottning Sophias jungfrukammare och hon tillbrakte sedan större delen af sitt lif vid hofvet, 1596—1612 såsom hofmästarinna hos Christian IV:s gemål Anne Cathrine, 1612—1617 såsom hofmästarinna hos prinsarne. Vid hennes namn har hitintills i främsta rummet fäst sig minnet af de båda slott hon byggde i Skåne: det i skånska kriget förstörda i all renaissancens prakt strålande Mölleröd på Finjasjöns strand och det i sin rena skönhet alltjemt lika fängslande Svenstorp på höjdsluttningen söder om Lödde ström. Brefven till Sophia Brahe visa henne nu från ännu en sida, delande sin samtids böjelse för genealogiska forskningar och i besittning af en vid kunskap i dessa ämnen. Det har varit ett intresse, i hvilket hon och hennes broder Arild mött hvarandra.

Sophia Brahe och Beate Huitfeld stodo i nära skyldskap -- båda räknade med stolthet sina anor från tvenne af Nordens berömdaste släkter: Thottar och Trollar. Därmed var uppslaget till en brevexling dem emellan så att säga gifvet, när den någon tid efter Sophia Brahes återkomst från utlandet tog sin början.

1.

Min hiertte søster, som din goede schriffuelsze formelder, att di vlffue saxer, der staar offuen paa throllenn, dett schulle vere di Laxmander j dj dage, saa forstaar du dett icke rett. Dett er ingenlunde saa, men di Jervlffuer di haff:r ført, førend hand slog den pusling jhiell, thu ting, som staar hoes throlle hoffuedett offuen paa, och dett schall verre thu jernn, som di haffuer brugtt i gammeldage, naar di haffuer fangett vlffue i Suerrigh, och derfor kaldes de Jervlffue, och førde dem inden i vabenett, och siden hand schall haffue slagett puslingen jhiell, haff:r di førtt dem offuenn paa hoes throllehoffuedett. Men der er en di kalder Inger Wlfful, siger di, for den aarzag, att di gad

icke hafft denn vmag och kaldett dem Jervlssue, och du vest, i gammeldage da for di dett offuer med den mindste vmag, som ieg baade ha ffuer hørtt och seett paa mange och end paa di Throller, att di gad icke hafft den vmag och sætt en hell trolld, men ickun hoffuedett. Der ha ffuer och vered en anden slecht i Suerrig, kaldes Vlff, och dett kommer heller intett ved denne sleggt, och throllen kommer heller intett ved Laxmenderne. Laxmander er en sleggt for sig selff och kommer slett intet ved Throllerne ¹⁾).

Din moder och jeg vi ha ffde Laxmander vaben lige nær i vor anner, for du ved, din moders moder[moder] och minn moders fader var sødschen, och vi er nest sødschennbørn, och paa den side ha ffuer vi Laxmander vaben. Thi fru Beate, herr Jffuer Axelszens datter, som ha ffde her Ar ffued Trolle, hendes moder var en Laxmandt och hed fru Margrette Laxmand, och fru Margrette Laxmandz moder var her Erick Krummediges datter. Thi att her Ar ffued Trolle var 3 ganger giftt, och der kom jngen effler kong Karls datter, som her Jffuer ha ffde først ²⁾ Men wi er effter den frue, som war fru Beathe, der war her Jffuer Axelszens datter, hues moder var en Laxmandt, som jeg till forend ha ffuer schreffuedt. Mer kommer Laxmendene Throllerne intett vedt.

Och som du schriffuer och neffner en herremandt, der icke ville throe, att hand szaa ha ffde slagett en pusling jhiell, saa ved ieg icke mer aff, end som de gamle ha ffuer schreffuedt for noggen hunder aar siden, som schulle vere sched i Suerrig ved Edz gaardt, som di suare schoffue och storre bierge er, som di gamle ha ffuer schreffued for nogen hunder aar siden, och ha ffuer schreffued dett mand fra mand, paa all sleggtten, indtell dett nu er komen paa os. Jeg maa icke throe de ville schriffue saa groff løgenn och sette slig en snack samenn, och gjorde slig en gemeen thalle der aff for deres effterkommere.

Vi ha ffuer och titt hørtt sige aff schofftrolle, puslinge och vildduerre, som ieg och selff, om ieg var dig till ordz, ville berette. Slige loed sig tilszyne, som ville vere her forlangt att schriffue, huilckett end ha ffuer bevist sig paa ett sted aff kongens godz, som ieg ha ffuer i forszuar aff kongenn, som icke lig-

¹⁾ Säggen om trollet, hvars hufvud Herve Eriksen Ulf eller Trolle skall hafva afhuggit, beröres i detta bref väl för första gången inom litteraturen. Nästa gång det sker är i Petrus Jonæ Angermannus' likpredikan öfver fru Anna Turesdotter Trolle 1620.

²⁾ Magdalena Karlsdotter Boude var herr Ivers tredje gemål. — Sophia Brahe tillägger med anledning af Beate Huitfeldts uppgift: »thi her luer hade ingen børn med hinde uden en dater, kom jntid till alders».

ger her till kloster ¹⁾, som vaare her forlangtt att schriffue. Vi finder dett och i dett ny thestamentte, att spøgelszer er till, thi apostlene den thid di saa Christus gaa paa vandett och di var i schibett mentte di, att dett haffde verred et spøgelsze. Dett er nu nock der om paa denne thidt. . . .

Den mallede pusling waben du schriffuer och begier, du maatt beholde, maatt du beholde, saa lenge som du vilt.

Dett andett du schriffuer om och begier, att ieg ville lade dig faa och sendett till Ericksholm, och du haffuer der bestelled saa vest ett budt, saa maatt du icke derfor fortencke mig. for ieg haffuer schreffued dig till tilfornn, att du maatte icke faa dett, icke heller begiere dett, førend gud vill vi kommer selff tilsammen, thi dett kand intett thiene dig, och kandsche du kunde icke heller behoffuedt, naar du fick dett. Dett er nock sagtt paa denne thidt.

2.

Min hiertte kiere søster, dett du skriffuer om dij krønicker, saa har ieg laandt Kristoffer ²⁾ dem alle nij, ellersz skulle du gierne faett dem, men iegh wed well, att min broder for ett sted wild ij en aff dij krønicker ³⁾, dett er med dett sandbarn, men hand wiste dett icke, førend bogen war trøcktt, att ieg wiste ham breffuidt igen, thi den dij wille hafft den arff fra och gjorde dem ett sandbarn, hinds szøn hed Stij Ollszen, hanz moder hed fru Ellenne och war søster till dij 9 Axellszøner, men huem den war, som lod gøre sig dett sandbarn och wille haffue den arff der medh fra den lille Stij Olssen, som war dij mange Axellszønersz søster sønn, hanz fader hed her Olle Stijsøn och war en Kraagenosz. Dett er wnulligh, att ieg kand rette digh j alt ting, vden jeg war digh sielff till ordz, for dett er szaa møgett, men iegh sender digh en sedell paa dii 9 Axellszøner, som er effter her Axell Pederszøn, thij dett wille were alt for langt att rede wd, dett loffuer hen j saa mange slegtter, men ieg føllger kun dj nie, szom er aff den green, wij er komen aff.

Och som du schriffuer att du h[ar] fundett een, som heed Stij Axellszønn, saa war hand inttett aff dij Totter, menn Biørn Sagstrup och fru Anna paa Skotterup er komen effter ham ⁴⁾. Huad slegt hand war aff, wed jeg icke, men hand war intet aff

¹⁾ S:t Peders kloster i Lund, med hvilket fru Beate förlänades 1615.

²⁾ Kristoffer Knudsen Ulfeld († 1653), brefskrifvarinnans son.

³⁾ Arild Huitfeldt i Danmarks riges krønike, III, 416.

⁴⁾ Båda stammade från en syster (Ellen) till Stig Andersen Thott till Näs.

dij Axellsønner. Huem der wille lede der effter, kunde mand weell finde dett, men hand komer osz inttett wed. Saa maa dett well gaa forbij.

Min hierte søster, som du schriffuer, att du har funden dett schreffuet, att dij Laxmander och dij Troller skulle werre aff een sleggt ¹⁾, saa er dett icke saa, men iegh har thillforn skreffuidt digh till, adt dij Vlluer er dij smaa sagser, som staer offuer paa Trolle wabnedt hoss Throlle hodett, men her Aridt Throlle, som haffde den fru Beatte, och fru Beattisz moder var en Laxmand; mere wed ieg icke der aff end aff dij gamell skriffter, som iegh till forn har laant digh. Nu dett du skriffuer om fru Byrette Bondiss datter, saa findiss hindisz fadersz naffuen alle sted skreffuidt med Bonde Ipszenss naffuen, och dett skalt du wide, att alle dj, som i gamell dage hed Jacop, dem kalte dij Ip eller Jepe, men i breffuid hed hans søn Bonnde Ipszen och war en Tot. Jeg will end wisse digh dij breffue hanss naffn star j, om dett giordisz behoff ²⁾).

Du skriffuer, att du har itt sted funden, att fru Berettes moder skulle were her Knud Thruedszens datter aff Ørtofft ³⁾, och begerer hanss waben att wide, saa war fru Berette icke her Knudz datter. Herr Knud haffde well en frue, hed fru Maren, som du har well nogett hørt om, och ieg will med dett første, nar jeg bliffuer nogitt stercker, lede, huem den fru Maren er. Han war to gange gift, hanss sziste høstru hed fru Ingebor Hack ⁴⁾.

3.

Min hierte søster, dett du schriffuer om den her Johan Frisz⁵⁾, saa haffuer ieg alderigh skreffuett dett, vden drengen haffuer forschreffued sig ⁶⁾; hand var aldrig gift; jeg kende ham well; jeg haffuer seett ham. Dett er migh vnderligh, om hand kunde for-

¹⁾ Sophia Brahes tillägg: »Det mente jeg ike».

²⁾ Sophia Brahes tillägg: »Jeg hade ike skreffuit saa, di jeg wed, ad fru Birgte her Per Brahis war en Tott».

³⁾ Sophia Brahes tillägg: »Men ieg hade skreffuit, at jeg wile wide, huem her Knud Trudsens hustru war».

⁴⁾ Knud Truidsen (Has) till Örtofta var gift: 1:o med Maren Bondesdatter (Thott); 2:o med Ingeborg Andersdatter (Hak); 3:o med Margrethe Vernersdatter (Parsberg).

⁵⁾ Om Johan Friis till Hesselager (* 1494 † 1570), Danmarks rikes kansler, skrifver Sophia Brahe på ett annat ställe: »Her Johan Friesz candt-zeler wille hafft fru Anne Thinhusz; dj hørdis ner til samen».

⁶⁾ Sophia Brahes tillägg: »Det fantz it andet sted i en slegtebog och war forschreffuit».

schreffuett sigh for Gris och satt Fris, thi ieg bad ham schriffue de gamle Griszer och icke de Griszer, som nu er.

Nu som du schriffuer, du haffuer fundett i fru Sophia Rudz slegttebhogh om de 9 Axellszønner, att een iblant dem schulle hedt Sti Axelszønn, saa er dett icke sandt, fordj ieg haffuer dett skiffte breff, som er gaaen imellem dem paa Lunde landsztinng.

1. Men der war een, hed her Erick, hand var Sueriges hoffmester, hansz frue hed fru Ellene, de haffde ingen börnn. Ieg will wiisse dig gamle breffue om derisz arff.

2. Den anden hed her Aage Axellszin, den er Peder Tohtt och nogle i Suerigh komen effter, som well gamle breffue och register skaal vduisze.

3. Den tridie hed her Oluff Axellszøn, hand war Danmarcks hoffmester, hans datter hed fru Berette, hun war her Oluff Roszenkransz moder paa Valøe. Och effter her Oluff Axellszønn haffuer hand arffuedt Waløe. Her war vell lange saacker att snacke her om, om vij var hinn anden till ordz, som sanden er.

4. Den fierde var her Jffuer Axellszønn, som først haffde till hustru fru Meregrette Laxmandz, den vi er komen effter, och fick sziden kong Karls datter aff Suerigh. Och ingen børn med hende ¹⁾.

5. Den femtte hed her Philippusz Axelszen, hansz hustru hed fru Ingeborig ²⁾, hun var her Eggertt Fridløffs datter, och for dett suogerskab sagde her Eggertt Fridløff den første kong Christian huldskab och mandskab op och rømede Danmarck den tid de mange Axellsønner rømde. Jeg wed icke till wisze, om hand heed her Johan eller Eggertt, men heed faderen Johan, daa hed sønen Eggert. Och dene fru Ingeborgh och her Philippus haffde ett børn, saa arffuen falt [icke] till bage igen paa de Fridler ³⁾; hun hed Ingeborg, hun bleff gift till Suerig och bleff vdgiffuen med dett godz dij arffuede i Suerigh effter her Philipus Axelszøn: hun fick her Erick Trolle, och hand war her Jacop Trollisz halffbroder; hun war biszp Gustaff Trollis moder; hand bleff ij Fyn paa Øxebierett ⁴⁾.

6. Den siette hed her Lauersz Axelszønn, hand war tuende gange gift, och begge hansz husztruer hed fru Karen; den eene var suensk och hed fru Karen Miser [o: Niepertz]; der er store

¹⁾ Sophia Brahes tillägg: »Wden en datter, som kom intid till alders.»

²⁾ Sophia Brahe anmärker: »Hun hed Anne [o: Ermegaard] och hindis datter hed Ingebore.»

³⁾ Här är i texten inskjutet: »Saa haffde her Eger Fridle end en datter: hun var gamle her Andersz Billisz szøster; hun hed Ingeborig.» Herr Eggerts enda dotter Ermegaard blef i sitt andra gifte moder till Anders Bille.

⁴⁾ Sophia Brahe anmärker: »Det findisz icke saa i krøniken.»

slegtter effter dem i Suerigh och Finndland; han haffde ochsaa een datter, hed fru Anne, hun bleff i hendisz første barszel-szeng, hendesz hoszbond hed her Hansz Bille, war de 2 fruersz fader paa Egede, førind hand fick [deris] moder. Jomfruerne haffuer jag szeet. Och fick ett barn, och med dett barn arffde hand Neszbyholm i Sielland och solde dett siden; saa arffuede hand och derfraa di Axellszønner.

Jegh finder ochzaa, att en aff dem, enthen her Laffrensz eller her Phillipus, haffde en datter, skulle heett Anne, och bleff gift till Broholm; ieg troer dett [intid] szaa, men hun fick een aff de Biø[rner]; du wedz well, en guod gamell szlegt, [kan] well tencke di Biø[r]ner er komen d[er]aff¹⁾.

7. Den szyffuende hed her Kiell, der war ingen effter ham, for jeg finder ham indfør . . . dij haffuer skjfft effter ham; ieg finder ett breff, att nogle arffuinger haff[uer] bettalt nogen gield, och her Arell Trolle ochssaa betald nogitt paa hansz husztrusz vegen.

8. Den ottende hed Andersz Axellszønn, hand drøkned j Hickeberre søe och bleff inttet gift. Skiftebreffuedt formeller och om hansz arff. Hand stod paa broen och haffde szin festemø j aarm, och stød till reckett, och de falt vd och bleff der begge to. Men fru Talle²⁾ berette dett anderliudsz. Hun sagde, att jomfruen haffde giffuen ham munster att sticke paa sine kleder, och dett skulle vere en tromett, och hand stoed op till reckett och wiste hinde dett war ferdigh, daa szuarde hun, bleszer hun aff, och da skulle hand bleffuedt szaa jffrig och tog hende ij falfnn och szpranck vdj och bleff der begge toe³⁾. Mere ved jeg der icke aff.

9. Den niende hed her Peder Axellszøn, hand var proust ij Dalbye och skulle haffue werid biszp i Fyen, men hand haffde studeridt litt for mögitt, saa hoffuedet bleff galt paa ham. Hand haffde ingen børn.

Nu haffuer du dem, de var icke fleer effter den fader, men de 2 dötter haffuer ieg sagt tillforen. Nu haffuer du de

¹⁾ Oluf Axelsens dotter Cecilie († 1474) blef gift med Bjørn Johansen Bjørn till Voldby; Philip Axelsens dotter Anne † ogift 1464.

²⁾ I Sv. riksarkivet befinner sig en vapenbok, upplagd af Christense Krag († 1657), dotter till Mogens Krag och Sophia Jul, hvilkas vapen inleda boken, och gift med Fasti Staverskov Glambek till Öluffgaard. Å de första sidorna har fru Christense under fromma tänkespråk tecknat sitt namn. Senare har boken varit i Thale Ulfstands ego. Denna har å bl. 33 under Urnernes vapen skrifvit: »Ere vare gud i himelen for den gode mand ieg haffuer faatt aff dene slegtt. Thale Vlfstand. Egen haand 1655.»

Denna vapenbok införlifvades 1722 med Antikvitetsarkivet och kom vid dess upplösning 1780 till sv. riksarkivet.

³⁾ Sophia Brahe i margin: »har kun werid snach.»

9, men dett dij skulle vere 10, dett hørde jeg alderigh, førend din faster fru Madalene ¹⁾ sagde dett, och der effter haffuer mange hafft den snack du well wed ²⁾).

4.

Jeg haffuer jgenem set det du szende mig med di trinde kringeler och er ret. Jeg haffuer nogle slegte rigister om di szuensche och dansche konger fra kong Gorm den gamle. Vj komer der alt jnd paa Throlde sziden, paa end en side foruden det der staar i dj kringler, szom du sender mig. Den slegte-bog formar fast mere end det du szende mig.

En Wlstand ³⁾ fick en Throlle, som war min moder faders søster och din oldemoder. Hindis moder[moder] var en Laxmand. Det findiss adt were schreffuit, ad en Laxmand schall haue verid konge i Suerig. Men vi kan det jntet regne, det er saa lanngt, men fra den første kong Waldemar i Danmark kan well bade du och jeg regne wos paa Throlde sziden, effter en hans datter fick kong Erick i Suerig, den 10 aff det naffn; date-ren hed Rigissze och bleff droning wdij Suerig; hun drog thill Danmark och begierede kong Waldemar Siegers hielp, der de wille szette hinndis børn aff fra kongerigett, och effter en hindis søn, hed hertug Bendt, ere alle wi Throller komne paa herr Arwid Throlders fadermoders side.

Dy suensche konger giffte denem jblant adelen, som mange historier giffuer tilkende.

Paa en Bildis moders vegne, som war din oldefader her Sten Billis hustrues moder, kommer du och jnd med gamell kong Gøste, och hun hed frue Berette och førde den stormvassze, som dj Wasszbyrd nu fører. (Mange wide icke andet end dj wasszbyr er af gammell kong Gøstis folck, och er det icke, men huad en huer fører offuen paa hielmen, wed ieg icke endnu.) Denne frue Berete fick en Rønou, der dissze 3 konge riger war wnder Danmark, och hun haffde en dater, hed Margrete Rønou, hun fick her Stien Bille. Hand wor lanszdomer wdj Skonne; de haffde en søn, hede her Claus Bille, som war dinn moderfader.

Om Wlstenderne. I slegte bogen haffuer dj begyndt paa Gert Roe ⁴⁾, och det er ret, fordj hand war thend første her kom jnd j landet. Hand fick her Holger Jonsen Wgerups datter;

¹⁾ Magdalena Brahe g. m. Jörgen Urne till Boserup († 1560).

²⁾ Sophia Brahe anmärker: »Den snak war ike sand. Den tiende hørde intet i [k]wl mz di andre, och kom jngen slegtt effter ham.»

³⁾ Sophia Brahe inleder detta stycke med anmärkningen: »Suar om noget ieg hade skreffuet hinde til.» — Hon tillägger, att ofvannämnde Ulfstand war herr Jens Holgersen.

⁴⁾ Släkten von Rohr förde samma vapen som Ulfstanderna.

hun hed jomfrue Christenze Wgerup. Hun war lam, och fick hand Gleminge med hinde. Det war icke daa saa byget eller forbedret, som det nu er. Dj haffde en szøn, hed Hendrich Gierdzen, fick en frue, hed Helle, førde en stor fugell som en thræpe i hindis waben, Med hinde fick dj Sallerup, som ieg troer nu liger wnder Gleminge. Dj haffde 2 szønner, den enne hed Holger Hendrichsen, som war her Jens Holgerszen och de sydskens fader, och Jep Hendrikszen, som var Hack Hollgerszens och di sydschens [faders] faderfader.

Nu ma jeg och reformere noget i din store slectebog om den Bille, der haffde frue Edell.

Hand war icke Peder Billis søn aff Suanholm, men hand war her Hans Bille och her Anders Billis broder. Och hans moder hed frue Ermegard och war her Egert Frelis dater. Hindis moder hed fru Karen Krompen [5: Anne Iversdatter Juel].

Men ad Torben Bille, som haffde fru Edell, var broder thill her Anders Bille och her Hanns Bille, och war icke her Peder Billis szøn aff Suanholm, som din slectebog formelder, men war broder med her Anders och her Hans Bille, kan du forfare aff ett affkalds breff, som ieg sender dig en copie aff, ad her Hans Bille har verid paa ett skiffte paa sine wegne och szin broders barns wegne . . . fru Edele.

Jeg sender dig och en stor slegtebog om dij danske och suenske konger. Den er lige som en halff krønnicke, och hun stemer paa det siste jnd paa thend szlectebog du szende mig med de trinde kringler. Villt du lade skriffue thend vd, da maat du det well gjøre.

5.

Wist du icke ad du och jeg haffde en oldefader? War icke fru Liszebet her Klaus Bildis moder och min moders fader tho szyskende och end thuelinge fød paa en thid, den ene en thime elder end thend anden? Se i din szlectebogh, skall du icke haffue 4 aalde fader 4 aalde moder paa suersziden.

6.

Jeg har och fundet jtt gammelt breff, at fru Biatte, som war her Jffuer Axelzsens dater, haffuer werit gifft till forn, førind hun feck din och min oldefader, her Aarildtt Trolle, och haffde en aff dett szlegt, som kaldis Lille ¹⁾, och haar booot i Ariltløff houffgaard och haar hafft itt barn med hannem ²⁾,

¹⁾ »Hand hed Trud Pedersen, førde det waben, som kaldis her Joen Lille: blaa och gulle bielker,» antecknar Sophia Brahe i randen.

²⁾ Sophia Brahes anteckning: »Hand hed Peder Trudsen.»

och hindis mandz moder haar tagit baarn till szig, der hindis mand døde; szaa er barnet bleffuen døtt, szaa at frue Beatte arffuet szitt barn, szaa witt szom barnens faders waar, men farmoderen leffde, der for kunde fru Beatte icke komme jnd i szit barns fader moders godtz, fordj hun offuer leffde frue Beattis baarn, och hun haar het fru Kiersten den fader mor, och Anders Stiszen i Nees och en hans broder di erre bleffuen denne frue Kierstens arffuinge, och en fru, har heet fru Mette i Giesholm, er och bleffuen fru Kierstens arffuinger med Anders Stiszen. Dette schriffuer ieg digh, for du wilt wide om Anders Stiszens folck i Nees. Huad szlegt fru Kiersten var aff, det wed ieg icke ¹⁾, men min szøster ²⁾ mentte, att hun var aff en slegt, szom de kalder Giødickszønner ³⁾. Men der er fallen thrette imellom Anders Stiszen i Nesz och her Aarilt Throlle for det, at fru Kiersten tog szame barn thill szig, och frue Beatte giffet szig. Och frue Kiersten haffde barnet hoes szig i nogenn aar, daa thog frue Kiersten barnens faders godz till szig, daa tog hun en gaard eller tho aff frue Beattes faders guodz och viste icke andet, jnd det haffde werit barnens federne, och der offuer kom Anders Stiszen i Nees och hans broder j trette med her Arilt Trolle, och fru Kierstens arffuing de matte legge her Arild Trolle wd bade for det godz, som frue Kiersten anamet aff her Jffuers godtz, deszligeste maatte de legge fru Beatte och her Arildt vd fru Beattis barns ferne, som hun haffde med den første mand, och løszøre boo och boschaff, szom hun haffde med barnet.

Daa haffuer her Anders Stiszen beszeglet med szligt itt waben, szom de Axellszønner, men om det haffuer hafft den farue som dj Axellszønner, det kand mand icke szee paa szignetet. Jeg finder ham icke heller blant de nij Axelszøner. Som ieg szende dig enn copie aff her Arildt Trollis rettergang, som her Arild Trolle har hafft medh her Olle Stiszen for kongen ⁴⁾, det szet du, at di haar skiffet Anders Axelszøns godtz och Kield Axelszens och Peder Axelszens, for di haffde jngen børn. Den her Sti Ollszen, som haffde fru Barrbra Brahe, hans moder hun war szøster thill de mange Axellszønner, och hun hede fru Ellen, och hon fick jntet joregodz. Deraff kom trete jmellom di Axelszøner och gamble her Olle Stiszen.

¹⁾ Fru Kirstine Stigsdatter Thott var syster till Anders Stigsen.

²⁾ Utan twifvel Margrete Huitfeld († 1600), g. m. Mogens Eriksen Mørmand till Bramslykke och Løfvestad.

³⁾ Sophia Brahe antecknar i margin: »dett er ike rett, thi Sti Erichsen haffde en datther, som hed fru Giertrud; hindis hossbunde hed Andersz [=: Axel] Gødichsøn paa Gunersløff.»

⁴⁾ Detta bref afskrifvet i Sophia Brahes stora kopiebok.

Nu om nogit, som staar i diin slectebog.

Som du wille wide huad szlegt den her Stj Anderszen aff Biørnholm haffuer weridt, saa har ieg lest ij nogen krøneker, ad hans høstru skulde haffue verid en aff kongernis søster, enten ij Danmark eller ij Norge ¹⁾. Jeg har well och, men ieg var barn, hørt en visze der om en part, men hand schulde sielff haue weridt aff MarStis folck, men huad hans thillnaffu har verit, wed ieg icke. En skreffuen bog har ieg, som Ane Krabe paa Stenollt haffuer giffuet mig om et skiffte, same Stii Anderszen har skiffet ij melom sine søne døter, troer ieg, och en hed jomfru Thoue och en jomfru Liiszebet, men ieg ved icke, huor den liger jblant mit thøy i Kiøbenhaffu och anden stedz...

7.

Min hiertte søster, efftersom ieg forstaar du studerer nu flux i slecttebøger och ville vide alle slegtter saa møgett kand faa at vide och dett der gammelt er, saa haffuer ieg schreffued och lagtt her hoes, saa dett thør vell vere rettest, som du haffuer schreffued, men sandellig ieg haffuer hafft dett før schreffued, att hun schulle verid en Basze, och dett er borttkomen for mig.

Och efftersom ieg lod dig vide, att her Axell Laueszen var en Brock, huilckett och var santt, saa vill ieg ike heller lade att lade dig vide, om du haffuer løst thill att vide, huem hans moder var. Da hed hun fru Pernelle. Jeg kand thencke hans datter, som hed Pernelle och var her Albrett Engelbretszøns hustru, hun haffuer vered kallett effter her Axell Laueszøns moder, och var samme her Axell Laueszøns moder søster till den onde fru Giertrud paa Hickeherre, och hendes moder var aff de gamle Muncker, som fører thill vaben enn gull bielecke thuertt i itt røtt feldt, lige som Krabberne før en rød bielecke i ett gultt feldt, thi du vest vell, att di Muncker, som nu er thill, før Langer vaben och er Langer aff rette. Hun haffde enda en søster vden fru Giertrud. Dett er her for langt att schriffue.

Min hiertte søster, nu vil ieg lade dig vide, att ieg haffuer fundett nogett litt aff her Anders Stiszøns slegt i Næs, saa det er icke sandenn, dett du vest vell folck haffde sagt om den slectt ²⁾. Hand haffuer icke heller vered broder til de 9 Axel-sønner, som ieg och haffuer seet skreffuenn i enn slegtte-bogh, att hand schulle haffue verett. Men ieg haffuer fundett, att hand haffuer hafft enn broder, hed her Niels Stiszønn hand var prelatt (!) j Lund, och di haffde to søstre, den ene

¹⁾ Enligt arkivarien Thiset torde här föreligga en förväxling med Peder Stigsen (Krognes), g. m. Valdemar Atterdags halfsyster Regitze Løvenbalk.

²⁾ Sophia Brahe: »Dett war wist ike sande: det har jeg nock besken om».

hed fru Mette i Giedzholm, den anden haffr heett fru Kistenn i Aridszløff hoffgaard, och fru Kisten haffr hafft en sønn, hed Thruid Perszønn, och førde dett vaben med de mange blaa och gulle bielcker. Den sønn hand fick fru Beathe, her Jffuer Axelszøns datter, som vi er komen effter; hand var hendis første hossbunde. Hun haffde en sønn med hannem, hed Peder Truedszønn; hand døde, der hand var otte aar gammell. Och denne fru Kisten, som var mor thill den herremand, der haffde fru Beathe, hun tog barnett och godszett thill sig denn thid fru Beathe giffte sig jgienn, och tog en gaard med, som var aff fru Beathes Jffuers datters godz. Och den thid barnett døde, saa arffuede fru Beathe hans færne och icke mørne, fordi fru Kisten leffde baade sitt barnn och barnebarn offuer, saa fru Kisten maatte faa fra sig igien dett godz hun haffde anamed med barned, och der var stor trette for samme godz jmellen her Arell Throlle ; der siden haffde fru Beathe, som før haffde den Thrued Perszønn ; och her Niels Stigszønn och her Anders Stigszønn, saa her Arell haffr komed i schiffte med dem effter fru Kisten. Di haffr hafft ett møgett schøntt godz att schiffte. Her ligger schiffte breffuen, som er gaaen imellen her Anders Stigszønn och her Arell Throlle paa sin hustrues vegne. Jeg kand vell thencke, att gienpartten aff breffuett maa findes i de Thotters breffue kiste paa Ericksholm.

Dett siunes och lige som att fra Kisten haffuer hafft Glaxax i vere och Symbrishaffnn och Albo herredt. Jeg kand icke heller dømme rett derpaa, om hun haffuer vered giffit, førend hun fick Thrued Perssøns fader, eller icke. Dette ieg dig icke forholde kunde.

Det urval af Beate Huitfeldts bref ¹⁾ till Sophia Brahe, som här blifvit meddeladt, förer midt in i de tankar, som rörde sig hos de adliga släktboks författarinnorna i Christian IV:s dagar. Dessa bref äro tidstecknande. De gifva på en gång förtjänsterna och bristerna i tidens genealogiska forskning: det lefvande intresset för släkternas förflutna, hvilket af efterverlden icke kan nog uppskattas, och det trägna begagnandet af de rika källor, som stodo till buds, men på samma gång den på mera än ett ställe framträdande kritiklösheten och den ofta falska kombinationen af fakta. »Dette haffuer ieg fundett schreffuid for mig aff de gamble, lige som ieg sender dig dett» -- är ett karakteristiskt, ej så sällan

¹⁾ Dessa bref återfinnas i Sophia Brahes äldsta kopiebok.

återkommande uttryck i Beate Huitfeldts bref till hennes väninna.

De öfriga bref, som Sophia Brahes kopieböcker rymma, härröra alla från slutet af hennes lefnad. Det är bref, skrifna af Birgitte Mormand, syskonbarn till fru Beate på Svens-torp, Abel Norby, Helle Stensdatter Laxmand († 1640) till Rönneholm och de bekanta släktboks författarinnorna Lisbet Bryske († 1655) och Sophia Below († 1641). De utfylla i sin mån den tidsbild fru Beates bref gifva, och ett och annat af dem skall också här meddelas.

Fru Birgitte Mormand ¹⁾ skrifver antagligen i slutet af 1630-talet:

Jeg haffuer iche mine 16 anner hieme (dj er i Holsten at lade vdschere och sette i wor stue), men jeg sender eder en fortegnelse paa min herkompst, at i der aff kand erfare, huad waben det er. Och giffuer eder venligen at vide, at der er et waben iblant, som ieg nu sender eder vdkasted, som jeg jcke ved noget naffn paa, som gierne ville vide, huad slegt dett er aff, och kand jungen stedtz finde det. Wabnet er saaledisz: schioldet er huit paa schach, ner ad leger en halff graa hiorte vie med 7 toher, huilcket wender opad. Derunder staar enn gull stierne, och paa hielmen staar 2 halffue hiorte vier, som naar hortad samen neden till; der medt i mellom staar en gull stierne. Dett wabenn førte her Erich Jensenn aff Øresløff, och var den siste aff den slegt paa schiold sidenn, och menisz, at det schulle haffue veridt bisp Apsolons møerne vaben. Giører vel och leder i eders slegte bogh, om i kunde finde naffn der-paa, huad slegt det haffuer verit, thi jeg kand jcke opspørge det nogen stedtz, vdenn jeg kand faa det hoesz eder ²⁾...

I ett bref från Helle Stensdatter Laxmand, skrifvet på Rönneholm den 21 februari 1640, »huor wdj hun schriffuer goede netter paa hindes och Jørgens ³⁾ veigne», heter det:

¹⁾ Birgitte Mormand var gift med Christopher Steensen (* 1593 † 1657) till Grimsted på Låland.

²⁾ Brefvet jemte Birgitte Mormands antafla infördt i Sophia Brahes kopiebok n:o 3. — Vapnet tillhörde fru Birgittes farfaderns farmor fru Karine, Mogens Pedersens af Hundslev.

³⁾ Jørgen Hohendorf till Falkenhagen (* 1577 † 1640), Helle Stensdatters man. Han liksom hans hustru ligga begrafna i Stehags kyrka.

Min fader ¹⁾ och moders brøllup war paa Nørregaard j Laalandt, och da haffde min morster Anne ²⁾ och saa brøllup paa den samme tid, som war den 7 november 1585. Den første min morsters mand hede Hansz Falster til Kåsløse j Falster. Di war thil sammen i 15 aar. Siden fick hun Strax [ɔ: Stax] von Tinnen, och haffde dj brøllup paa Suenstrup den 30 januarij 1603 och leffuede dj thilsammen paa 9 aarss tid och haffde strax Suenstrup i forlening, och siden holt min morster husz nogen stund paa Ottestrup och siden paa Sandbygaard, saa lenge hun leffde, och haffde hun ingen børn. Min fader och moder leffde thil sammen i 17 aar och haffde dj 5 døttre och 1 søn thil sammen. Døttrene hede Merete och Liszebet, Helle, Sidzel och end da een datter hede och Lisebet Stienzsdaughter. sønnen hede Knud Stenszen. Min fader leffde thil 1614 och bleff her paa Rønnowholm. Da war wi 3 døttre, som offuer leffde min fader och moder, och war ieg och min søster hoes min morster, der wi haffde brøllup, men ieg war mesten hoes min mormoder fru Karen Gyllenstiern, saa lenge hun leffde; saa komb ieg thil min moster och war hoes hende j 4 aar, før Jørgen och ieg haffde brøllup, och haffde min søster Merette och Christopher van Tinnen brøllup j Kiøge, der mand schreff 1616, och haffde Jørgen och ieg brøllup i Kiøge 1620, och haffde min søster Sidzele och Clausz Wrne brøllup j Nested 1623, och haffuer Jørgen och ieg hafft 5 døttre och 2 sønner, døttrene heder Magrete Hundorff, Karen, Merette, Sidzele och Anne Hundorff, sønnerne, den første heder Albrit Hundorff, den anden heder Stien Hundorff. Min morster Anne war paa een 5 aars tid hoes fru Lisebet Seest och siden war hun hoes fru Lisebet Frisz, thil hun schulle haffue brøllup; saa komb hun thil min mormoder, och haffuer ieg nu leffuedt alle mine sødschind offuer. Huad sig belanger med min morfader Hansz Lauridzen paa Nørregaard om den slegt, saa schal den første were kommen her ind j Danmarck aff Tydschland med kong Christopher aff Beyren ³⁾.

Särskildt liflig synes Sophia Brahes förbindelse med Sophia Below hafva varit. Ständigt och jemt möta i kopieböckerna meddelanden om upplysningar, som hon lemnat. Af hennes bref föreligga flera i afskrift; ett af dem, som rör sig om Erik XIV af Sverige, har följande lydelse:

¹⁾ Sten Madsen Laxmand till Rönneholm g. m. Margarethe Hansdatter Baden.

²⁾ Anne Hansdatter Baden till Nørgaard († efter 1630).

³⁾ Brevet infördt i Sophia Brahes stora kopiebok.

Faarup den 15 februarj 1639.

Huad belanger det du omskriffuer at haffue fundet wdj en thysk bog, den bog findis j mit kammer, om kong Henrick aff Suerig, der wilde hafft dronning Lizabeth aff Engeland, saa war det kong Erik, som det och findis j den suendske krønnike ieg haffde lant dig engang, mens hun fexerid hannom kon, hand haffde send sin broeder did engangh, och kong Gøste gjorde stor omkostning derpaa, mens det war jndtid den stund hun sad fangen, mens siden hun kom till regementet. Det findis ochsaa j de engelske historier Caudanus haff:r skreffuet, som min børn ¹⁾ haffuer paa fransøsk, dj haffuer leest det for mig paa danske, der kalder di hannom och Henriik, kand skee dj thydske dereffter kalder hannom och Henriik, dj haffuer icke wist wnderskeed der imellom paa engelst, det war førend hand fiik nogen, att hand beyllet thill dronning Lisebeth, mens hans fader end leffde.

Ellers findis wdj de suendske krønniker jntet widre om hans gifftermaall, for det endis med Gustaffs historie, hand bleff well jndtet giff, men hand leffuet, mens wdj den latinske slegte-bogh findis slet jndtet om hans gemahl eller nogen hustrue hand haffuer hafft, endog hans naffn mange steder findis der udj, men huor hand nefnis staar derhøes en søen, hand haffde, kaldis hertug Gustaff, bleff j Rysland thill Muskow 1607, och en daatter, hede Sigfred, fiik Henrick Tott, och Aage och Erich waar hans sønner, och effterdi de jndtit haffuer wilt satt nogen moder till dennom, thuill ieg paa, att hand haff:r hafft nogen anden gemahl end den same du skriffuer nu om. Det war en skomager daatter, huilkett jeg altiit haffuer ment, dog di suendske will kand skee icke saa haffue det ²⁾.

Sin sårskilda plats intager ett af Sophia Belows bref, då äfven det meddelande af Sophia Brahe, som föranledde detsamma, finnes bevaradt. Det är ett meddelande, som i sin rättframma skildring af brodern Knud Brahes ³⁾ kärleks-äfventyr med Sophia Mogensdatter Mormand ⁴⁾ är allt för

¹⁾ Hennes barn voro: Henrik Thott till Boltinggaard, Gladsax och Svinebjerg (* 1606 † 1674) samt döttrarne Birgitte (* 1610 † 1642), känd för sin lärdom, och Anne († 1658).

²⁾ Brefvet infördt i Sophia Brahes vapenbok.

³⁾ Knud Brahe (* 1555 † 1615) g. 1584 m. den lärda Margarethe Eriksdatter Lange († 1622), Erik Langes syster.

⁴⁾ Sophia Mogensdatter Morman, faster till den förut nämnda fru Birgitte, lät efter äfventyret med Knud Brahe hålla sin egen begrafning, men vid en undersökning af kistan 1580 visade det sig, att denna blott var fylld med halm, kalk och jord. Hon blef senare gift med en af Christian IV:s enspånnare Borkvard Maas och lefde ännu 1635. *Thiset*, Danmarks Adels Aarhog 1904, s. 307.

målande och alltför karakteristiskt för Sophia Brahes skriftsätt för att här icke införas. Hon skriver:

Men ieg erindrer mig, at hun var hoes min farster datter fru Sidtzele Vrne, som haffde Albrit Oxe och boede j een gaard j Kiøbinghaffn, huor der er it smuck karnap uden for huset med forgylte bogstaffue uden paa, och jomfruenn laa neden for j it kammer j forstuffuen, saa at alle dj der schulle gaa op dj gick først ind til hende, och der komb Knud ind thil hende; siden komb Johan Rud der ind, da løb hun split nagen j mod hannum, och vilde och haffue hannum j seng thil sig, huileket Johan Rud sagde min Erich, och min broder drog thil Erich paa Bygholm, och hand laante hannum heste och flyde hannum ud aff landet, och hand war j een krig j Franckrige 2 eller 3 aar derfor. Siden berette min Erich kong Frederich, at Jahan Rud haffde sagt hannum det som forschreffuitt staar, da sagde kongen, at war hun saadan een letferdig ting, da schulle den goede karl icke vere aff landet for hindis schyld, och befohl min Erich strax at gaa paa candze-[le]riet och lade schriffue it breff, at min broder schulde strax komme j landet j gien, huileket och schede, och min Erich leide it egit bud wdi Franchrige thil Knud dermed. Da komb hand j landet j gien och den tid tenchte Knud icke, at min Erich haffde søster, och hun haffde den tid Jens Kaasz.

Sophia Belows svar lyder:

Den jomfru du om schriffuer Knud Brahe belaa hede Sophia Mogens datter, och war wist hendis federne slegt dj nu kaldisz Mormend. Erich Mogensz, som haffde fru Anne Brock paa Barles, war broder thil hende, saa hun war farsyster thil fru Barbra, som haffuer Christopher Stenszen, och Birgitte, som haffuer Erick Stenszen¹⁾; den samme Sophia Mogens datters moder war wist een Huitfeld, saa det war paa den side Arild Huitfeld hørde hende thil; ieg wid icke rettere end dj war joe sødschind børn²⁾. Jeg haffuer wel hørt, huor hindisz moder bar sig at, mens fire aar effter hun fick thil lifvue i gien, da fick hun it barn med een schreder. Jeg haffuer seet hende siden, hun gick kled som een borgerske³⁾.

De talrika släktförbindelser, som särskildt under unions-tiden förefunnos mellan svensk och dansk adel, hafva gjort det till ett behof för Sophia Brahe att utsträcka sin korrespondans

¹⁾ Jmfr s. 61 not 1.

²⁾ I margen: »jomfruen och hand war søschindbørn.»

³⁾ Brevet liksom det föregående i Sophia Brahes stora kopicbok.

äfven till Sverige. Om denna korrespondans vittnar ännu ett i original bevaradt bref ¹⁾ från henne till riksrådet Johan Eriksson Sparre på Bolmeröd (* 1587 † 1632). Denne hade under en beskickning till Danmark i början af 1629 sammanträffat med Sophia Brahe, och hemkommen till Stockholm hade han skickat henne »en slegte thaffuell, huor aff,» säger hon, »ieg haffuer hafft goed wnderrettening om dj Gyllennstierner slegt, som ieg well haffde thil fornn, dogh jcke saa smuct samensaatt aff enn rod med grenne, som dett er.» Med brefvet till Johan Sparre återsänder Sophia Brahe släkttaflan försedd med ett par rättelser och utbeder sig samtligt några uppgifter om de svenska Braherna. »Min k. b.», tillägger hon, »wille icke fortenncke mig, at ieg saa bemøder hanem der med. Hannd giør mig enn stor welgierning, om hannd kunde fly mig nogenn beskenn derom.»

Men den ena vänskapstjensten är den andra värd, och Sophia Brahe sänder honom redan i förväg »nogenn thulipa blomster» och andra dejeliga örter, som hon fått från Amsterdam. Råd och föreskrifter åtfölja sändningen. »Er dett best», heter det på ett ställe, »att mand setter den storre rod Cronne jmperialis mit wdj itt bied, och dett øffuerste, som er saa hultt, dett skall wennde opad, och der rund omkring sette thulipaa, icke witt fra hinanden, thi dj blomster lader best, naar dj staar neer thilsammenn». Hon talar här såsom den stora blomsterälskare och blomsterkännare, som hon var. Redan hennes ryktbare broder hade en mansålder tidigare icke haft ord nog af beundran för hennes trädgård med de många trädslagen och de vackra blomsteranläggningarne på Eriksholm ²⁾.

* * *

Bland de Sophia Brahes korrespondenter, som framträda i kopieböckerna, saknas en, med hvilken hon sedan gammalt stod i nära förbindelse: Tychos vän in i det sista, Holger

¹⁾ Dateradt Helsingör d. 14/a 1629. Sv. Riksarkivet.

²⁾ Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, udg. af F. R. Friis, 157—158.

Rosenkrantz den lärde ¹⁾. Det fins öfverhufvud inom litteraturen blott en enda antydning om deras brefvexling och denna i en skrifvelse af Christian IV från året 1639. Den vittnar om allt annat än finkänslighet hos konungen. Han befäller däri sin länsman på Kronborg att begifva sig till Sophia Brahe och tilltvinga sig afskrift af ett bref, som den religiöse kättaren, den »latinske Rosenkrantz» skall hafva skrifvit till henne om rättfärdiggörelsen ²⁾.

Men saknas också i kopieböckerna alla bref från Holger Rosenkrantz till Sophia Brahe, bära dock ett flertal anteckningar i dessa vittne om de tankeutbyten, som egt rum dem emellan. Än är det en släkt- eller vapenbok, än ett pergamentsbref, än en eller annan anteckning rörande släkten Rosenkrantz, om hvilka det säges, att de härröra från honom. Det är intet undantagsfall, då man i margin vid en biografi af riksrådet Jörgen Rosenkrantz öfver kansleren Erik Ottesen påträffar ett yttrande som detta: »Dette bekomb ieg aff Holger Rosencrantz, och hand sagde, at hand haffde enda mere j sin were, som hans fader och med egen haand haffde schreffuitt, men hand kunde icke finde det andtet, end dog hand haffde meget leet der effter». Och ofta gifva randanteckningarne vid handen, att Holger Rosenkrantz gästade Sophia Brahe. Deras samtal hafva då gärna rört sig om hans släkts historia, och i sina kopieböcker har sedan Sophia Brahe återgifvit mera än en af de episoder, som herr Holger upprullat för henne. Århundraden hafva gått sedan dess, men berättelsen om Otte Nielsen ³⁾ och Else Krognos Holgersdatter

¹⁾ Holger Rosenkrantz (* 1574 † 1642) till Rosenholm, riksråd, för sina vidsträckta kunskaper särskildt i teologiska ämnen af sina samtida kallad »den latinske» och »den lærde». Hans i många stycken från den gällande uppfattningen afvikande teologiska meningar brakte honom under senare delen af hans lif i hetsig och långvarig fejd med den danska statskyrkans representer. — H. R. var sedan 1598 gift med Sophia Brahes brordotter Sophia Axelsdatter.

²⁾ J. Oskar Andersen, Holger Rosenkrantz den lærde, 371.

³⁾ Hofmästaren Otte Nielsen Rosenkrantz († 1477) till Björnholm i Jylland gifte sig senast 1426 med Else Holgersdatter Krognos († 1470).

eller om Erik Ottesens ¹⁾ friarfärd för prins Hans till Meissen fångsla ännu som då de för första gången hördes från fru Sophias läppar.

Der boede een frue j Juttland paa Biørnholm, hede fru Else Krogenosz, hinders hoesbond hede her Anders Offesen Huide thil Biørnholm, dj haffde thilsammen een søn, effter huilcken hun fick Biørnholm, dj haffde och thilsammen 2 døttre, den ene hede jomfru Jnger Andersdatter Huide, den 2 hede jomfru Magrete Huide.

Saa war der een, som hede her Otte Nielsen Rosenkrandtz aff Tange, hand trettete med fru Else Krogenosz, saa dj war tit thil herridtzting och landtzting thilsammen. Een gang sagde hun paa tinget: Her Otte, du tribulerer mig saa, at ieg nødes thil at giøre det ieg icke thil forn haffde tenckt. Han spurde, huad det war hun wilde giøre. Hun sagde, hun wilde giffte sig och tage den argeste schalck hun kunde finde j Danmarck, som hun kunde sette moed hannum med trette, thi hun war kee aff hanz trette. Saa satte hun sig j sin lucht wougn och og hiem thil Biørnholm; saa red hand strax effter hinde och sloe sig ind for hundene och komb op j hinders stue, och som hun stod j it speigl och tog aff sit hoffuedt, saa stod hand bag wid hende, saa hun saa hannum j speiglet; huilcken side hun saa thil, saa stod han paa den anden side. Saa wende hun sig om och sagde thil hannum: Her Otte, haffuer du nu icke nock trettet med mig och tribulerid mig och kommer nu her ind paa min gaard mig thil tradtz. Ney mend, Else lille, sagde hand, ieg kommer dig icke thil tradtz, men ieg kommer for det goede ord schyld, du sagde paa tinget, at du wilde giffte dig och tage dig den argeste schalck du kunde finde j Danmarck. Nu kand du ingen werre faa end mig, det wedstu selff best, huor lenge ieg haffuer trettet med dig och tribulered dig, wiltu nu haffue mig, saa er wor trette forligt. Da sagde hun hart ney, hun wilde icke haffue hannum, men paa det hun kunde nyde fred for hannum, da wilde hun giffue hannum sin eldste datter, jomfru Ingeborig Huide. Da sagde hand ney; hand wilde icke haffue hendisz datter, men hand wilde haffue hinde sielff. Hun sagde, hun war een gammel quinde, hun wilde icke giffte sig. Saa bleff hand hoes hende 3 eller 4 dage och gaff hinde saa goede ord, at hun loffuedt at wilde haffue hannum. Da sagde hun, at hun war 48 aar, schulde dj haffue børn sammen, da schulde dj snart giøre brøllup. Saa gjorde dj brøllup det

¹⁾ Hofmästaren Erik Ottesen Rosenkrantz († 1503) till Björnholm företog 1477 den här omtalade friarfärden till kurfursten Ernst af Sachsens hof.

samme aar, och 40 wger der effter fick hun een datter, hede jomfru Anne Rosenkrandt, bleff 12 aar gammel. Och der hun war 50 aar gammel, da føde hun een søn, och der hun fick ont med hannum, da sagde hun: Bliffuer ieg icke forløst j afften, da kommer ieg icke der fra, thi j morgen er ieg lige 50 aar gammel, och saa føde hun den søn, som war . . . her Erick Ottsen. . . .

Kong Hansz sende denne for:ne her Erick Ottsen ud thil Landte Miszen effter frøcken Kiirsten, och hun komb her ind med 700 heste och 20 karme med fruer och jomfruer, och kong Christen och kong Hansz møtte dennum med 500 heste, och der kong Hansz kom thil wougnen och saa hende, da behauffuede hand hende inte, for hun war icke ret smuck. Saa red hand for oppaa Kiøbinghaffns slott och wilde icke ride for hendes wougn. Men kong Christen, hansz fader, red for hende thil slottedt. Saa sende kong Hansz bud effter her Erick Ottsen och sagde thil hannum: Her Erick, wi haffuer J ført osz det grimme frøcken her ind; ieg spurde Eder at, om hun war saa smuck som een aff Eders døttre, da sagde J:un kommer intet wed mine døttre, lige som hun war smuckere end Eders døttre. Da sagde her Erick, det haffde hand icke sagt, thi ieg kunde wel see, hun war icke saa smuck som een aff mine døttre; om kongen haffde icke forstaaed hannum ret, der kunde hand icke thil. Da sua-rede kongen: Gudtz trost, haffuer J wel ført hinde her ind, da förer hinde wel ud jgien, wi wil icke haffue hende. Da sua-rede her Erick och sagde: Jeg sad paa Kalløe och fick Eders May:tt: breff, at jeg schulde komme thil Eder, och J befohl mig at drage ud thil Landte Miszen effter frøicken Kirsten, saa ieg tog det icke aff mig sielf; nu schal J haffue hende eller J schal rømme Danmarck och schal aldrig faa krone paa. Saa fick hand at haffue hende, dog hand holt meere aff een frue, hede fru Edelle Jernscheg, war lensmandens høstru paa Wording-borig, end aff dronningen. Slig een mand war for:ne her Erick Ottsen, som war fød, der hansz moder war 50 aar gammel ¹⁾.

Sällan eller aldrig har Sophia Brahes berättaregåfva framstått mera glänsande, hennes stil mera dramatiskt åskådlig än i dessa skildringar ur Rosenkrantzernas historia. När hon i sina släkt- och kopieböcker fyllde sida för sida med torra genealogiska uppräknningar, har säkerligen för hennes inre öga skymtat bild på bild, fyllande med verklighetens

¹⁾ Ofvanstående i Sophia Brahes stora kopiebok.

lif de tomma räckorna. Men endast sällan har hon som här i skrift bevarat de tankar, som kommo och gingo. Hon var och hon ville vara i främsta rummet släktboks-författarinna – den stora berättareförmågan gick förlorad för efterverlden.

* * *

Det är endast ytterst sällan, som man i Sophia Brahes litterära kvarlåtenskap påträffar uttalanden, som öppna en inblick i hennes persons inre, i de stämningar och känslor, som genombäfvat henne. Hon har med nästan skygg ömtålighet hållit världen borta därifrån. Men en och annan gång lyftes dock, om också halft ofrivilligt, en flik af slöjan.

När Sophia Brahe i sin stora släktbok nått fram till sina egna ättlingar, falla hennes ord om det andra i ordningen af Tage Thotts och Kirsten Ugerups barn: »Den anden hede Breyde Thott, jtt megett deiligt barnn, kom jndted thill allders.» Och för sina barnbarns barn utsätter hon icke blott åren, då de föddes, utan också dag och tidslag. Om Rosenkrantzerna, till hvilka hon var knuten med släkt- och vänskapens band, är hon i sin stora släktbok utförligare än hon annars brukar; vid uppgiften om den lilla Lisbet Margretas födelse 1642 tillägger hon: »Gud beware hende,» och af farfadern, den lärde herr Holger, ger hon till och med en karakteristik: »Holger Rosenkrantz till Rosenholm, Danmarcks riges raad, som er en meget from, fin, forstandigh och høylertt mand, hues lige icke nu er at finde.» Det är ord, som skarpt bryta af mot släktbokens öfriga monotona uppräkningsar. Endast sällan är hon vidlyftig som här; en andra gång är, då hon egnar ett minnets ord åt sin »goede broder.» Om honom äro hennes ord: »Tyge Brahe hand war en meget lerd mand, och hade synderlig forfaringh vdj himelens loff och astronomia, som adschellige hans optegnellszer och schriffte der om nochsom wduiszer. Hand drogh selfwillig aff rigt, der hannd war j hans 51 aar med hustru och børn thill Pragh i Behmen, war der en thid lang wdj kejs-

zer Rudolphi den 2 bestilling wdj stoer achtt och anszeelsze och droeg icke vdj sit federne land igen.»

Äfven om Erik Lange och Sophia Brahes förhållande till honom finnas antydningar.

I hennes stora kopiebok midt bland släkträckorna möter plötsligen en sådan. Det är några rim, inflätade i en prosaberättelse. Ingen som läst Uranias dikt till Titan miss-tager sig om deras syftning, då han ur denna erinrar sig strofer som dessa:

»Ikke bekymre mig skal, at de, som burde mig trøste,
Hellere skade mig vil, sige mig piinlige ord.
Hvis ei, sige de, du var saa stærkt forelsket i Titan,
Sikkert en mægtig dig bød, sikkert en rigmand sin haand ...
Embeder, godser og guld, derom kun lidet jeg spørger,
Thi din ene person gjælder mig meer end det alt.

Berättelsen i kopieboken lyder i all sin enkelhet:

Der war een gang een herremand war forloffuet med een schmuck frue, saa kom de paa een sal sammen, och kom mange stattelige, rige herremend paa salen och snachet med denne frue, men hand stod langt nedere j sallen, for hand war iche saa rig som de andere. Och hand war red, at de schulde fortrenge hannum hoes hinde. Saa gick der een hiort och een hind paa sallen, och hinden kom thil hannum. Saa klaped hand paa hinden och sagde dissze ord saa høijt, at hun hørde det:

O, du edelle hinde,
Hütte dich für die snelle winde,
Jagen sie dich, so wirstu gefangen,
So ist die liebe schwischen dich und mich zergangen.

Saa kom hiorten thil hinde. Da sagde hun:

Du edelle hirsch, sey nicht bange,
Die snelle winde sollen mich nicht fangen.
Jagen sie mich, so wil ich fliehen.
Dasz sol der edelle Hirsch wol sehen.

Dessa ord äro skrifna 1639. Sophia Brahe närmade sig då sitt 85 år. Men ännu i denna hennes ålders sena höst ha hennes tankar hvilat vid Erik Lange. Det är vid samma tid hon i det exemplar af Lisbet Bryskes släktbok, som stod

i hennes bibliotek, tecknar ett monogram, i hvilket man urskiljer bokstäfverna: E. L. S. B.

* * *

Den sista daterade anteckning af Sophia Brahe härrör från 1642. Året efter slöt hon sin långa lefnad. Hennes son herr Tage, som hon under senare åren sett som sin hembygds främste man, hemtade hennes kvarlevor från Helsingör och staddo dem till hvila i Thottarnes grafkapell vid Torrlösa kyrka.

De kyrkliga minnesmärkena i Skåne hafva under det nittonde århundradet drabbats af en förstörelse, hvilken i pietetslös vandalism endast kan mäta sig med den som i den lutherska kyrkans första tider gick öfver landet. Äfven den lilla kyrkan uppe i Onsjö härad delade under detta tidsskede öde med så många andra. Sedan vid midten af århundradet en ny kyrka uppförts, blef den nedrifven, och några år senare kom ordningen äfven till Thottarnes grafkapell ¹⁾. Murarne nedbrötos, de praktfulla sandstens- och marmor-epitafierna vräktes i spillror, sarkofagerna och de dödes kvarlevor skändades. Midt i grafhvalfvet stodo på en katafalk trenne kistor; i den längst åt venster stående fann man, när locket slogs af, bland ben och lemningar af svepningen också en väl bibehållen högra hand — en smal, fint formad kvinnohand. Handen var Sophia Brahes.

Lauritz Weibull.

¹⁾ Jmfr bl. a. *C. G. Brunius*, Konstanteckningar under en resa år 1849, s. 7—12, och *N. M. Mandelgrens* uppsats i Svenska fornminnesföreningens tidskrift, I, 83—88. Kyrkoherde i Torrlösa var vid tiden för kapellet förstörande S. L. Bring, sedermera professor vid Lunds universitet.

Underrättelser.

Maj 1904.

— Den danske riksarkivarien *C. F. Bricka* har den 23 augusti 1903 aflidit vid 58 års ålder. Under en lång följd af år var han redaktör för *Dansk Historisk tidskrift* och gjorde sig däri särskildt bemärkt för sina om en lika skarpsinnig kritik som ett omfattande kunskapsförråd vittnande granskningar. Särskildt är emellertid hans namn knutet till det äfven för Skånes personalhistoria så betydelsefulla »*Dansk Biografisk Lexikon*», hvilket i honom räknar sin upphofsman och utgifvare. Det förunnades honom icke att upplefva detta verks fullbordan, men då döden kom, förelåg af hans hand planen äfven för de återstående bandens innehåll färdig.

— Till d:r *C. F. Brickas* efterträdare såsom riksarkivarie i Danmark har den utmärkte arkivkännaren och rättshistorikern d:r juris *V. A. Secher* blifvit utnämnd.

— Det har hitintills herskat stor meningsskiljaktighet om hvar *Halöre*, där under forntiden i sagorna ofta omtalade marknader höllos, varit beläget. Orten har af de flesta väl icke minst på grund af namnlikheten ansetts identisk med det senare Helsingör; andra hafva ansett den belägen å samma plats som det nuvarande Köbenhavn eller ock i Hornbæks bukt vid mynningen af Esrom kanal. I en uppsats i *Dansk historisk tidskrift* har emellertid nu mag. art. Peter Lundbye icke utan framgång sökt häfda, att det af gammalt hållits en marknad på den halfö, där Skanör ligger, att denna marknad ursprungligen kallats *Halöre* eller *Öre marknad*, och att detta namn *Halöre* försvunnit, i och med det att sillmarknaden framkallat staden Skanörs uppbyggande. Han genomgår kritiskt alla de ställen i sagorna, som omtala *Halöre marknad*. En antydning om, att namnet *Skanör* är af förhållandevis sent ursprung, finner han

däri, att i de äldsta handelsprivilegierna, som beröra sillmarknaden, begagnas om denna ett uttryck sådant som »nundinæ scanienses».

— *Valleberga kyrka.* Sedan Valleberga församling hos Kungl. Maj:t anhållit om tillstånd att nedriva sin i så många afseenden intressanta medeltidskyrka, har Vitterhetsakademien i infordradt utlåtande hemställt om afslag å denna anhållan. Församlingen vidhåller emellertid sin en gång uttalade mening, och faran för ett upprepande af de sorgliga fallen Bunkeflo, Fuglie och Simris synes onekligen hotande. Oron för att den planlagda förstörelsen skall blifva en verklighet har gifvit sig mera än ett uttryck; att den äfven finnes på andra sidan Sundet visar följande till riksantikvarien Hildebrand ingångna adress, daterad Köbenhavn den 4 januari 1904:

»Underrättelsen, att man har för afsigt att rifva Valleberga kyrka i Ingelstads härad, föranleder oss att rikta ett gemensamt uttalande till Eder, herr riksantikvarie, som alltid har kämpat till det yttersta för bevarandet af Nordens gamla och värdefulla historiska och arkitektoniska minnesmärken, med anhållan att Ni ville göra det yttersta också för att bevara den märkliga byggnad, om hvilken här är tal.

Att vi drista taga detta steg, det beror först och främst på hänsyn till den stora betydelse detta gamla kyrkliga minnesmärke har. Det är ju icke endast en urgammal romansk kyrkbyggnad, med talrika spår af den ursprungliga utsmyckningen, med de gamla rundbågsdörrarna, korbågen, altarnischer, gesims och sockel i ursprungligt skick samt med spår af de ursprungliga fönstren, utan denna kyrka är därjämte till sin grundform så egendomlig och enastående, att dess rifning skulle vara en oersättlig förlust för kännedomen om Nordens romanska byggnadskonst. Det mäktiga centraltornet och den kolossala murtjockleken i den icke stora kyrkan göra denna till en så egendomlig byggnad, att man svårigen kan uppvisa dess släktskap med någon annan kyrklig byggnadsform i Norden.

I förvisning att denna vår framställning skall väcka Er fulla sympati och anslutning, teckna vi med högaktning:

Mollerup, museidirektör, H. C. Amberg, professor, arkitekt, P. Hauberg, museiinspektör, L. Fenger, professor, stadsarkitekt, Martin Borch, arkitekt, k. byggnadsinspektör, A. Clemmensen, arkitekt, Hans J. Holm, professor i byggnadskonst vid konstakademien, M. Nyrop, arkitekt, Storck, professor, arkitekt, Mathiesen, arkitekt».

— Den på sluttningen af Romeleåsen belägna *Göddelöfs kyrka*, har sedan någon tid varit i behof af restaurering, och planen till en sådan har nu blifvit uppgjord af intendenten vid Kulturhistoriska muséet i Lund G. J:son Karlin samt i församlingens kyrkoråd framlagd af kontraktsprosten Gust. Strömer och baron A. A:son Gyllenkrok på Björnstorp. Församlingen har enhälligt godkänt restaureringsplanen, som nu föreligger till Kungl. Maj:ts godkännande.

Då denna restaureringsplan synes oss i sin mån vara ett uttryck för en ny tids dess bättre förändrade uppfattning i frågan, om skyddandet af minnesmärkena från det förflutna, torde några ord om densamma här vara på sin plats.

Hvad först beträffar kyrkans allmänna plan föreslås det afskilda vapenhuset i söder genom borttagande af väggen under en af hvalfbågarne förenadt med skeppet och samtidigt en ny sakristia uppförd på norra sidan af kyrkan. Härigenom skulle byggnadens yttre komma att vinna full jämvikt. För att något höja kyrkans kor öfver skeppet och förbättra det inre perspektivet framhålles lämpligheten af en yttre afskacktning i samband med en liknande sänkning af golvet inne i kyrkan. Bland öfriga föreslagna ändringar märkas: förstärkning af grundmuren i kyrkans östra del, borttagande af den misspyrdande sträfvän i tornets sydvestra hörn och inläggande af bjelkloft såväl i tillbyggnaden mot norr som i det gamla vapenhuset.

Det är tydligt, att man här i väsendtligaste mån sökt respektera den gamla byggnadens historia, på samma gång som man äfven sökt tillgodose de moderna krafven på ett gudshus.

För att sätta inredningen så mycket som möjligt i samklang med byggnaden, har man till kyrkan förvärfvat ett altarskåp från slutet af medeltiden, hvilket förut haft sin plats i en kyrka i Slesvig. Åt altarskrank liksom åt orgel med tillhörande balustrad afses att gifva en utstyrsel, som helt ansluter sig till altarets stil. Den gamla predikstolen från 1580 behålles och kompletteras med skulpterad baldakin och fot samt med evangelistbilder i korgens fyra hörn, bänkinredningen bringas i öfverensstämmelse med predikstolen med begagnande af motiv från en öppen brudstol, fordom tillhörig Vestra Vemmenhögs kyrka, och såsom dopfunt uppställs en kopia i sandsten af någon romansk skånsk funt; hvalfven dekoreras i skånsk kyrkomålningssstil från 1400-talet.

Förslaget till restaurering afslutas med följande ord:

»Kommitterade afse med sitt förslag till kyrkans värdiga inre utsmyckning en trogen anslutning till de skeden densamma

i sin byggnadshistoria genomlupit. Dopfunten skall alltså representera hennes första period, den romanska stilen, om hvilken de öfver de nedre korshvalfven sig resande murarna och den i en af dessa ännu befintliga fönsternischen tala. Hvalfvens och murarnes dekorering samt altare och orgel representera medeltidens slutskede, hvilket slog de första korshvalfven, uppförde tornet och det äldsta vapenhuset; predikstol, bänkinredning och dopfat det till stadga hunna reformationsårhundradets kyrkliga konst, som i stället för det gamla koret och därtill hörande absis skapat de tvenne nuvarande östra korshvalfven och påbyggt vapenhuset.»

— *Gumlösa kyrka*, den äldsta daterade tegelkyrka i Norden, hvilken 1191 invigdes af ärkebiskop Absalon, härjades den 26 mars d. å. af en eldsvåda. Branden utbröt i Sinclairsholms närbelägna ladugårdskomplex och spred sig under rådande blåst utan att några räddningsåtgärder kunde vidtagas efter en timmes förlopp till kyrkan. Taket afbrann fullständigt, murarne skadades här och hvar, men de sjuhundraåriga hvalfven motstodo eldens raseri. Det var, såsom det blifvit påvisadt, icke första gången de så gjorde: när Gustaf II Adolf på sitt härjningståg till Skåne 1612 stack brandfacklan i detta tempel, visade dessa hvalf för första gången sin fasthet.

Kyrkans inventarier blefvo till någon del förstörda. Äfven den dyrbara romanska dopfunten skadades något.

— En byggmästare i Malmö, C. L. Müller, har våren 1904 haft djerfheten ingifva anbud om att mot 400,000 kronor få inköpa det kronan tillhöriga jordområde i Malmö, som är upplåtet åt Centralfängelset därstädes, jemte till detta hörande byggnader. Visserligen hade anbudsgifvaren förklarat, att sjelfva *Malmöhus* icke skulle komma att rifvas, utan eventuellt upplåtas för inrymmande af muséer och samlingar, men vallarne och grafvarne ville han låta rasera, och det gamla slottet skulle inklämmas mellan rader af moderna hyreskaserner — »stilfulla hus», såsom det hette, »innehållande lägenheter för större och mindre familjer». Fångvårdsstyrelsen, som närmast haft att afge yttrande öfver detta anbud, tillstyrkte till allmän förväning utan någon reservation detsamma. Vandaliseringsplanen har emellertid nu lyckligen blifvit tillbakavisad, i det regeringen förklarat, att förevarande köpeanbud icke föranleder till någon åtgärd.

Då emellertid fångvårdsstyrelsen upprepade gånger framhållit, att fängelset i Malmö är för sitt ändamål föga lämp-

ligt, har regeringen ansett det böra tagas i öfvervägande, huruvida fängelset, om antagligt köpeanbud erhålles, bör försäljas. Men då den del af detsamma, som utgöres af Malmöhus, är af beskaffenhet att böra såsom historiskt minnesmärke bevaras, har länsstyrelsen i Malmö fått i uppdrag att inkomma med utlåtande om huru vid en eventuel försäljning af fängelset lämpligen bör förfaras med slottsbyggnaden, och huru stort område däromkring, som bör lemnas obebyggdt.

Huru än denna fråga kommer att lösas, för de flesta står det utan tvifvel såsom önskemål, att tillfälle måtte kunna beredas staden Malmö att för skäligt pris förvärfva slottet med tilliggande område. Sedan ett par år tillbaka hafva också ansträngningar blifvit gjorda i detta syfte, men det köpeanbud, som i sammanhang härmed afgafs, föranledde icke till någon Kungl. Maj:ts åtgärd, då det ansågs vara allt för lågt. Man må nu hoppas, att sedan frågan kommit i ett nytt läge, den genom samverkan mellan regeringen och staden må kunna föras till en lycklig utgång. Det gäller här att med bevarande äfven af den närmaste omgifningen på varaktigt sätt trygga existensen af den byggnad, hvilken vid sidan af Glimmingehus står som det kanske främsta minnesmärket af den profana byggnadskonsten i Skåne under medeltiden.

— I Ord och Bild 1904 har professor Otto Lindfors lemnat en orienterande skildring af »*Talis Qualis ungdom i Lund*», och i denna särskildt uppehållit sig vid den omgifning, i hvilken skalden lefde.

— *Det store kongelige Bibliothek i Kobenhavn* har begynt utgifvandet af en katalog öfver sina handskrifter rörande Norden, särskildt Danmark. Ett första band, redigeradt af E. Gigas, har 1903 utkommit och innehåller förteckning öfver bibliotekets handskrifter rörande Nordens topografi, statsförhållanden och historia samt Danmarks topografi m. m. Det ligger i sakens natur, att talrika handlingar till Skånes historia här äro upptagna. Men ohistoriskt nog kommer förteckningen öfver flertalet af dessa handlingar från dansk tid först att inflyta under rubriken Sverige, och har alltså sparats till ett senare band.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 3.

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1904.

Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke.

Ærede Hr. Arkivar!

De har ønsket, at jeg skulde meddele Dem et Par Iagttagelser og Formodninger vedrørende Lunds Domkirke, hvilket jeg ogsaa herved gør. Dog sker det ikke uden nogen Betænkelighed. Til at beherske et Emne kræves ikke blot en dyb Indsigt i det, men ogsaa et Overblik over det; ingen af Delene tør jeg med Sandhed sige om mit Forhold til Lunds Domkirke. Som De ved, har jeg to Gange besøgt Domkirken, begge Gange kunde jeg et Par Dage glæde mig ved den gamle Kirkes Selskab. Mit første Besøg i Lund faldt ved Midsommertid, da Lysforholdene var saa gode, som man vel kunde ønske sig dem; ved samme Lejlighed saa jeg et og andet af det øvrige Skaanes tidlig middelalderlige Bygningskunst og Billedkunst. Under mit andet Ophold i Lund (Marts 1904) var Lysforholdene inde i Kirken ikke fuldt saa gunstige; dog var Kirkens udvendige Skulpturer og Billedhuggerarbejderne inde i Tværskibet naturligvis godt belyste. Efter min Hjemkomst har jeg gennemset mine Optegnelser fra min første Rejse, og jeg saa da, at Resultaterne fra mit andet Ophold i Lund stemmer nøje overens med Resultaterne fra min tidligere Rejse, hvilket ikke kan andet end bestyrke mig selv i, at mine Anskuelser er rigtige, selv om dette ikke har overbevisende Kraft overfor andre.

Forhaabentlig vil De da billige, at mine Meddelelser fremkommer ganske fordringsløst, i Form af en Henvendelse Mand og Mand imellem. Paa anden Maade kan jeg ikke tænke mig dem offentliggjorte, thi til at udtømme Emnet vilde

der kræves et ganske anderledes langvarigt Studieophold i Lund, end jeg har kunnet gøre. Det efterfølgende maa kun betragtes som et beskedent Bidrag til Opfattelsen af Domkirkens Bygningshistorie ud fra et Udgangspunkt, som hidtil ikke er taget. Oprindeligt var det min Hensigt alene at behandle Domkirkens rige middelalderlige Skulpturer, idet jeg mente, at der ikke var synderlig nyt at sige om Domkirkens Arkitektur, men ved at se paa Sagerne og tænke over dem er jeg dog kommet til den Opfattelse, at dette paa ingen Maade er Tilfældet.

Jeg tilstaar, at jeg misunder de lundensiske Videnskabsmænd. Hvilken herlig kunsthistorisk Opgave har de ikke daglig for Øje i den gamle Domkirke! Hvilken Opgave vilde det ikke være for en Kunsthistoriker at finde dens Rødder i europæisk Bygningskunst og paavise, hvorledes Domkirken paa sin Side skyder friske Skud ud over hele Skaanes Land. Hvilke prægtige Opgaver for Iagttagelsesevnen, Skarpsindigheden og Kombinationsevnen! Men til at løse disse Opgaver kræves der — foruden personlige Forudsætninger — det meste af et Menneskes Liv. Man maatte ikke være bange for at sætte sine klare Øjne og sit Hjærteblod som Indsats. Her fra Danmark har vi i Jacob Helms' Monografi over Ribe Domkirke en saadan Lösning af en kunsthistorisk Opgave. Hvis de følgende Linier kunde bidrage sit til, at en lundensisk Videnskabsmand gjorde et lignende Arbejde for Lunds Domkirkes Vedkommende, vilde de ikke være skrevne helt forgæves.

I.

Det er ikke vanskeligt at forstaa, at Sagnet om en overnaturlig Bygmester har kunnet knytte sig til Lunds Domkirke. Paa en Tid, hvor det menneskelige Snille havde sat sig andre Opgaver, eller ringere Opgaver, maatte den mægtige, vidt synende Domkirke forekomme et Vidunderværk, der ikke var opført af Mennesker, saaledes som man da kendte dem. Paa lignende Maade som Grækerne tænkte sig de »mykeniske« Murværker opførte af Kykloper, tænkte ogsaa

Saxo (ed. Müller. I, p. 19—20) sig Oldtidens vældige Stengrave opførte af Jætter, uagtet de talrige Kirker, der rejstes i Danmark paa Saxos Tid, strengt taget vidnede om større Snille og mere Arbejde end Oldtidens Stengrave.

Ved Kallundborg Kirke, hvor det aabenbart er den dristige, ja dumdristige Konstruktion af det mægtige Midttaarn over de fire slanke Stensøjler, der har gjort at Sagnet om en overnaturlig Bygmester har kunnet faa Fodfæste, er det atter Fin, der bygger, men Bygherren er Esbern Snare. Paa samme Maade som St. Laurentius i Lund faar ogsaa Esbern Snare Troidens Navn at vide, og han nævner det, da Fin kommer flyvende med den sidste halve Stenpille til Kirken. Troiden foer da bort gennem Luften med Brudstykket af Stenpillen; og derfor — føjes der til — staar Kirken kun paa tre og en halv Stenpille (Thiele, Danske Folkesagn. I (1820) S. 45—46).

Det gör den selvfølgelig ikke; men ogsaa ved andre Kirker, der er opførte af en Troid — han hedde nu Fin eller andet — mener man at kunne henvise til synlige Spor af den Virkning, som Nævnelser af Troidens Navn har fremkaldt. Snart er det et Par manglende Sten i Kirkemuren; ingen kan faa Sten til at sidde fast i Hullet; snart er der Spor af Jættens Fingre paa Kirkemuren, snart har han i sin Forbitrelse og Skuffelse slynget store Sten mod Kirken for at tilintetgøre sit Værk.

Det er ikke her Meningen at give en Oversigt over, paa hvilke Steder i nordiske Sagn en Troid optræder som Kirkebygger ¹⁾, eller forsøge at udrede Sagnets Traade. Enhver

¹⁾ Paa min Forespørgsel har Folkloristen Hr. Pastor emeritus, Dr. H. F. Feilberg haft den Godhed at meddele mig en Række Litteraturhenvisninger, som hidrættes her: Afzelli, Svenska Folkets Sago-Häfder ². III (1845), S. 96 ff. — K. Müllenhoff, Sagen, Märchen und Lieder der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg (1845), S. 299; Anm. S. 602. — Íón Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur og Æfintýri. I (1862), S. 58; smlg. Adeline Rittershaus, Die neuisländischen Volksmärchen (1902), S. 327. — Evald Tang Kristensen, Iyske Folkeminder, især fra Hammerum Herred. III (1876), S. 91—92. — Samme Forf., Danske Sagn. III (1895), S. 181—194. — Svenska Fornminnes-

gör vist bedst i at holde sig indenfor sin Videnskabs Omraade, og til at finde sig til Rette i saa fint et Spindelvæv, som et Sagn er, hörer der sikkert baade et skarpt og övet Öje og en let Haand. Her skal blot göres opmærksom paa, at det bestandig er Troidens Navn, der skal gættes, medens det, som skal gives, hvis Navnet ikke gættes, er noget forskelligt. Det kan være Bygherrens lille Sön, Bygherren selv, hans Öjne og hans Hjærte; flere Steder er det — saaledes som i Lund — ogsaa Sol og Maane. Naar Sol og Maane er kommet ind i Forholdet mellem Bygherren og Troiden, skyldes dette vel — hvad ogsaa andre har gjort opmærksom paa (Afzelius, Anf. Skr. — L. Helveg, Den danske Kirkes Historie för Reformationen. I, S. 235—236) — en Paavirkning fra den yngre Eddas Beretning om Asernes Pagt med Jætten (Edda Snorra Sturlusonar. I (1848), S. 132—136), thi medens Sol og Maane giver god Mening, naar Guderne er Arbejdsgivere, er disse Himmelleger jo mindre paa deres Plads, naar det er en almindelig dödelig, der skal have et Arbejde udfört.

Der er det ejendommelige ved den Slags gamle Sagn, at de idelig skyder Knop, ikke blot i Menigmands og Digteres Fantasi, men ogsaa hos lærde Videnskabsmænd. Vistnok det seneste Vidnesbyrd om Fin-Sagnets Evne til poetisk Knopskydning har man i A. D. Jörgensens Værk om Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Her hedder det S. 901—902 smukt i Anledning af Biskop Hermans Ligsten i Krypten: »Saaledes staar [o: egenlig ligger] hans Billede endnu den Dag idag overfor Troiden Fin, det er Kirkens tvende Bygningsmænd; den ene byggede Stenhuset af en ond Vilje, den anden grundlagde dens Frihed og forberedte dens store Fremtid. Men medens Troiden er länket til sin Stenpille, lægger de frigörende Ord [o: Indskriften paa Ligstenen] sig omkring Biskoppens Billed og löfter Sindet op over Lönkirkens Tusmörke» o. s. v.

föreningens Tidskrift. V (1881—83), S. 178 (Johan Nordlander). — H. Nielsen Tvedten, Sagn fra Telemarken (1891), S. 70—73. — O. Nicolaysen, Fra Nordlands Fortid (1891), S. 15. — Jfr H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål. I, S. 288 (Find); II, S. 125 (Kirke).

Naturligvis mener hverken A. D. Jörgensen eller andre, der har skrevet om Domkirken, lige fra Jens Lauridsens Tid, at Sagnet om St. Laurentius og Trolden virkelig kunde gaa tilbage til Tiden for Kryptens Opførelse. Da Krypten i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede blev bygget, vidste man altfor vel, at St. Laurentius havde lidt Martyrdöden i Rom for over 800 siden; fölgelig kunde han ikke slutte Over-

enskomst med Trolden i Lund. Men, som det fremgaar af de ovenfor citerede Sætninger, gaar Jörgensen ud fra den Forudsætning, at Sagnet virkelig er faldet i god Jord i Domkirkens Krypt, eller med andre Ord: *at de tre Figurer, der er udhugne i eet med to af Søjleskafterne i Domkirkens Krypt, virkelig er mente som Fremstillinger af onde, bundne Magter.* En nøjere Undersøgelse af selve Figurerne viser imidlertid, at denne Forudsætning er urigtig.

Kraftig og anselig af Skikkelse, men tung og plump er den Mand, der staar ved den nordlige Søjle. Paa Födterne har han plumpe Sko, og han bærer en ulden Kofte, der naar ham til Læggene; bagtil har den Sköder, og mellem Sköderne og under de for Haandleddene vide Ærmer ser man en finere Underklædning. Det brede Bælte, der er knyttet fortil, har langt nedhængende Ender. Dette lange Bælte, der uden Tvivl har hørt til Samtidens Dragt, finder man paa det samtidige Granitrelief af Korsnedtagelsen over den søndre Portal («Kathoveddören») paa Ribe Domkirke. Det bæres her af Josef af Arimathæa, der støtter Kristi døde Legeme, som er løsnet fra Korstræet. (En utilstrækkelig Gengivelse i Helms' Værk paa Tavle VII). Manden i Lund er haarfager; hans lange Hovedhaar falder ham ned over Skuldrene, og det er krøllet for Enderne, og hans lange kløftede Skæg er sirlig ordnet. Man har været ond ved hans Ansigt; Næsen har man slaaet af. Og dog har dette Ansigt under den lave, luddende Pande, mellem de brede Kindben, endnu i sin ødelagte Tilstand bevaret et ejendommeligt, næsten gribende Præg af Alvor og Indstændighed. Han har slaaet begge sine Arme om Søjleskafte og klamrer sig til Søjlen, idet han drejer Hovedet om mod den, der træder ned i Krypten. Rör ikke ved den Kirke, hvis Søjle jeg opretholder med hele min Kraft, — det er det Skikkelsen synes at sige.

Kvinden henne ved den søndre Søjle sidder paa Hug og klamrer sig med Benene fast til Søjleskafte. Efter vore Dages Begreber om Kvindelighed er denne Stilling jo ikke synderlig anstandsfuld, men man maa huske paa, at Datidens skaanske Befolknings Sæder har været meget ligefremme. Hendes Dragt ligner Mandens, dog er hendes Bælte smallere, og bagpaa er det prydet med en Slags Agraf. De lange Bælteender har hun bundet om Søjleskafte, og ikke nok hermed: hun har ogsaa slaaet et Tov om Søjleens Skafte og griber om Tovet med begge Hænder.

Sit Barn har hun taget med ned i Kryptkirken, og da begge Moderens Hænder er optagne, maa Barnet holde sig

saa godt fast ved Moderen, som det formaar. Det klamrer sig til hendes højre Underarm, idet dets Arm er skudt ind mellem Søjleskafte og Moderens Arm, og det holder sig desuden fast ved en Lok af hendes Haar. Denne Bevægelse er ikke til at tage fejl af, selv om den plejer at være banlyst fra vore Dages Barnekamre, men man maa stadig huske paa, at naar selve Erkebiskop Asser i Følge et samtidigt

Vidnesbyrd i sin ydre Optræden var lige saa bondsk som Venderne, saa kan man ikke vente synderlig slebne Manerer blandt Börnene i hans Menighed.

Jeg ved naturligvis ikke, hvorledes en Trolld ser ud, ikke heller — hvad der i denne Sammenhang har større Betydning — hvorledes man paa Erkebiskop Assers Tid i Lund har forestillet sig Trolldes Udseende, men at man har tænkt sig en Trolld høj og kraftig, haarfager og langskægget,

dertil vel friseret og godt paaklædt, det maa paa Forhaand forekomme lidet sandsynligt. Ydermere er det vistnok utænkeligt og uden Sidestykke, at man i en kristen Kirke anbringer en hel Troldefamilie paa Hæderspladsen i Krypten. Udenpaa Kirken, over Portalerne, paa Taarnene sætter man de onde Magter; udenfor Kirken driver de deres Spil. Kommer de ind i Kirken, fejers de hen i Afkroge eller fremstilles som overvundne. Paa Skaftet af den Søjle, der i Krypten under Domkirken i Freising bærer Højalteret, ser man Mennesker i Kamp med Drager, det kristne Menneske, der kæmper med det Onde ¹⁾. Hvis Figurerne i Lunds Kryptkirke skulde forestille onde Magter, var de sikkert aldrig blevet fremstillet som gode, pæne Mennesker.

Den, der har set megen og forskelligartet Billedkunst, og som fordomsfri træder hen foran Krypt-Figurerne, kan forøvrig ikke et Øjeblik være i Tvivl om, at Billederne, saa langt fra at være Spotbilleder, netop er mente som lige det modsatte: *Ærebilleder*. Der er i Virkeligheden ikke et eneste Træk som kunde tyde paa, at det er Spotbilleder; det er ganske vist raa og enfoldige Værker, men Meningen med dem er klar nok. Ej heller er der et eneste Træk som berettiger til den Antagelse, at Figurerne över deres Gerning mod deres Vilie, at de er lænkede til Søjlerne, eller at de vil omstyrte Søjlerne. Tværtimod er det meget naivt og voldsomt udtrykt, at de lægger hele deres Kraft ind paa at støtte Søjlerne, hjælpe med til at bære Kirken.

Til Punkt og Prikke at oplyse, hvad Asser og hans Stenhugger har ment med at anbringe de tre Skikkelser ved Kryptens Søjler, lader sig nu vel næppe gøre; saa vidt jeg ved kendes der ikke fra andre kirkelige Mindesmærker ganske tilsvarende Figurer. Men naar man lægger Mærke til, at Billederne forestiller en Mand, en Kvinde og et Barn, ligger den Antagelse meget nær, at Billederne skal vise *den nordiske Menighed*, Ung og Gammel, Forældre og Börn, som

¹⁾ Ad. Goldschmidt, *Der Albani-Psalter*. S. 68—70.

hjælper med til at støtte den kristne Kirkebygning i deres Land. Her kunde man ogsaa minde om, hvad Adam af Bremen fortæller om en af Assers Forgængere, den nidkære Biskop Egin. Ved sin Flammentale havde han gjort et saa stærkt Indtryk paa Hedningerne, at de sønderknuste tilbød ham deres Ejendele. Han opfordrede dem da til at bygge Kirker og øve Barmhjærtighed. Beretningen, der ogsaa under et andet Synspunkt er værd at bemærke, idet den viser, hvorledes den kristne Kirke har bygget paa det sønderknuste og blødgjorte Menneskesind, medens de hedenske Høvdinger kun »stolede paa deres egen Kraft», denne Beretning kan tjene som en Slags Kommentar til Kryptens Billeder, kun med den Forskel, at Manden og Kvinden i Krypten ikke er angervivne og ydmyge, men røgter deres Dont stolt og frivillig. Man kan opfatte dem som verdslige »Stiftere», saaledes som de senere saa ofte fremstilles i Kirkerne; men der er dog aabenbart næppe tænkt paa bestemte Personligheder. Det er snarest typiske Billeder, bag hvilke der aabner sig Perspektiver ud til Landets kristne og gavmilde Befolkning, Familie ved Familie.

Er saaledes det uværdige Troldeavn — forhaabenlig for bestandig — borttaget fra disse Billeder af gode Nordboer, saa kommer et andet Spørgsmaal: hvornaar er det blevet fæstet paa dem? Saa længe den plumpe, kluntede romanske Figurstil herskede i Norden, kan man næppe have misforstaaet Billederne; først i den senere Middelalder, da den blødere og vegere »gotiske» Figurstil naaede herop, kan man være kommet paa Kant med Billedernes oprindelige Mening. Imidlertid kendte man dog under Katolicismen ved Domkirken altfor godt St. Laurentius — Domkirkens Skytsherre — og hans Virksomhed, til at Sagnet i hvert Fald fra Domgejstlighedens Side skulde kunne faa noget Medhold. At det har kunnet dannes og krystalliseres om Kryptfigurerne allerede under Katolicismen, skal alligevel ikke benægtes. Hvad vilde Middelalderen være uden Legendedannelse? Saa meget er i hvert Fald sikkert, at Sagnet første Gang er bogført i

Jens Lauridsen Wolfs Encomion 1634, og at det i det 18. Aarhundrede har været almindelig bekendt ¹⁾).

Domkirkens Krypt er Erkebiskop Assers Værk. Naar man trænger ind i dens kunstneriske Hemmeligheder, trænger man ogsaa ind i enkelte Sider af Erkebiskoppens Væsen. Lav og trykket er den i Forhold til sin betydelige Udtrækning, bondeagtig plump i Enkelthederne. Det var i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede allerede forældet at maskere Søjleskafterne saaledes, som det er gjort i Krypten, med Zigzagmönstre, Spiralsnoninger, Puder o. s. v. At Asser har haft en fremmed Stenhugger (eller flere) i sin Tjeneste har man efter mit Skön et Vidnesbyrd om i Kapitælet over Mandsfiguren i Krypten. Bredt og djærvt som dette Tærningkapitæls Rankeværk og Figurer er behandlede, skiller det sig meget tydelig ud fra alle Skulpturerne i Overkirken, og det er efter min Opfattelse samtidigt med Krypten, o: fra første Fjerdedel af det 12. Aarhundrede. I stilistisk Henseende kan det jævnføres med Gunildskorset i Nationalmuseet i Köbenhavn (smlgn. min Udgave af Lübkes Kunsthistorie. I, S. 409; Weilbach, Nyt dansk Kunstnerlexikon. Under Liutger), der er udført af en vis Liutger for Svend Estridsens Datter Gunild, som forresten kun kendes fra Korsets Indskrift. Dette Kors kan være skaaret i Slutningen af det 11. Aarhundrede, men det kan jo ogsaa være fra Begyndelsen af det 12. Aarhundrede, og efter Figurstilen at dömme skulde jeg antage, at det virkelig først er fra 12. Aarhundrede. Liutger har aabenbart lært sin Kunst i Rhinegnene ²⁾).

Saa dunkelt der end er mellem Søjleskoven i Assers Krypt, kaster den dog Lys hen over et nærliggende romansk Bygningsværk, nemlig Forhallen ved Dalby Kirke. Naar det

¹⁾ I Holbergs Peder Paars siger den kloge Gunnild: Jeg kiender nok Find Troid, jeg skal ham strax hidstevne, — Han skal her for en Dag, end skulde Jorden revne. Hvortil der i en Anmærkning föjes: »Saaledes heedte og det Troid, som bygde Lunds Domkirke.» (Liebenbergs Udg. Kbhvn. 1855. S. 143)

²⁾ Har de Foldekaptæler, der nu er henlagte ved Kryptens sydvestlige Væg, ikke oprindelig været anvendte i den ældre Domkirke, den, der endnu ikke var fuldført 1085?

engang er sagt, at *Dalby Kirkes Forhal er en Aflægger af Domkirkens Krypt*, vil der vel næppe behöves nogen anden Begrundelse herfor end en simpel Henvisning til de to Bygningsdele. At Forhallen er den yngre Söster, tör man sikkert slutte deraf, at medens Söjlerne i Domkirkens Krypt mangler Hjørneblade, har Forhallens Söjler allerede faaet Hjørneblade, ligesom Kryptsöjlerne i Viborg Domkirke. Men en Sammenligning mellem de to Bygningsdele viser ogsaa, at man i Dalby har kunnet stryge det plumpe bort, der klæber ved Krypten, og det er lykkedes Kunstneren i Forhallen at skabe saa pynteligt, saa underholdende og fantasifuldt et lille plastisk-arkitektonisk Værk, som der vist ikke findes Mage til i Nordens romanske Bygningskunst. Forhallen og det vestlige Kor, der formodes at have staaet i Forbindelse med den, er altsaa yngre Tilføjelser til Korskirken i Dalby. Vil man have Tiden for dette Vestpartis Opførelse noget nærmere bestemt, synes Brudstykkerne af et Söjlehoved, der fra Dalby er kommet til det historiske Museum i Lund, at give en Oplysning. Paa et af Brudstykkerne er nemlig Ordene *Henricus imperator* indhuggede. Stenhuggeren kan have tænkt enten paa Kejser Henrik V, der døde i Utrecht 1125, eller paa Kejser Henrik II, der blev kanoniseret 1146. Disse to Aarstal turde angive det omtrentlige Tidsrum, indenfor hvilket Forhallen er blevet opført, *efterat* Domkirkens Krypt var blevet bygget, men *för* Höjkoret var blevet indviet.

II.

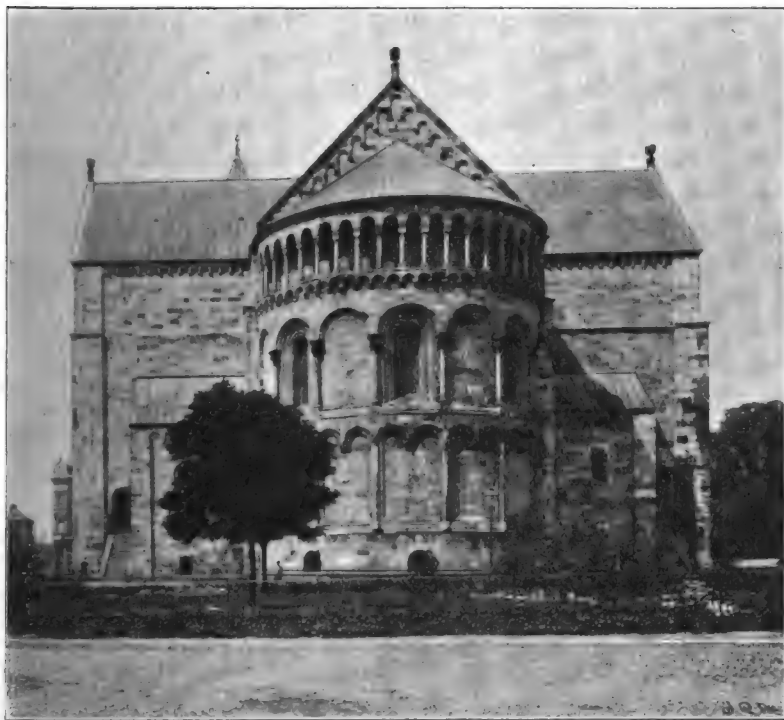
Selv om man ikke vidste, at Hovedalteret i Krypten var blevet indviet 1123, medens Höjkorets Hovedalter ovenover indviedes 1145, og at Lund i Mellemtiden havde faaet en ny Erkebiskop, saa kunde man — forekommer det mig — alene ved at betragte Domkirkens Absis udvendig fra slutte sig til, at Kirken maatte være udført i forskellige Perioder og under skiftende kunstnerisk Ledelse. Thi de to syvfags Stokværker ovenover Kryptens fem Lysaabninger er tilføjede uden Hen-

syn til disse sidste. Intetsteds ligger Kryptens Vinduer enten midt for en Blinding eller lige under et Fodstykke, om man end har tilstræbt nogen Regelmæssighed indenfor Uregelmæssigheden. Følgen er den, at naar man for Øjet samler Indtrykket af Kryptens Vinduer med Indtrykket af de to Stokværker derover, er det, som om Absidens Fodstykke glider ud og forvirres, medens de to Stokværker samler sig til en Helhed. For at faa sine Anskuelser frem har Mesteren for disse to Stokværker resolut skudt den ældre Kunstners Fodstykke bort, og nægtes skal det ikke, at hans to maske-rede Stokværker gör en kraftig, herlig Virkning; i det nederste er Linieflugten rappere, i det överste sindigere. Det nederste Stokværk hæver sig som med tunge, hurtige Vingegslag, det andet Stokværk løfter sig lettere, til en roligere, langsommere Linieflugt. Det er gjort af en fremragende Kunstner; selv om han maaske har modtaget Indtryk fra Rhineggenes Arkitektur, er hans Arbejde — saa vidt vi nu kan dömmе — dog ikke nogen Gentagelse af noget nu kendt romansk Bygningsværk.

Domkirkens Krypt er altsaa opført i een Stöbning; naar Otto af Bambergs Sendebud skrev, at Kirkerne i Skaane (og Standsfolks Huse) var humiles ac vili schemate, er Assers Krypt indeslutet i denne nedsættende Dom; den staar heller ikke paa Højde med den samtidige europæiske Bygningskunst, den er kommet et hundrede Aar for sent til Verden. Men vi vilde i vore Dage grumme nödig undvære denne sære og sælsomme Sildefödning. De to Absis-Stokværker derimod har fuldt ud været paa Højde med den samtidige europæiske Bygningskunst. Man tager derfor maaske ikke fejl, naar man opfatter hin Mand med det fremmedklingende Navn, Donatus, hvis Dödsdag er indført i Lunds Domkirkes Gavebog i anden Trediedel af det 12. Aarhundrede, som Lederen af den Del af Domkirken, der stod færdig ved Indvielsen 1145, selv om man ikke vil oversætte magister operis just ved *Bygmester*, men med Höyen (Danske Mindermærker. I. Teksten til Viborg Domkirke. S. 49. Anm. 1) jævnføre det med det franske maistre d'oeuvre

og gengive det ved Bygningsinspektör. At Donatus imidlertid opfattedes som den, der havde det kunstneriske Ansvar for en Del af Domkirken, fremgaar dog utvivlsomt af Nekrologiets Betegnelse af ham som architectus, og at Krypten og de to Absis-Stokværker ikke er opstaaede under samme kunstneriske Ledelse, skulde det foregaaende have vist.

Til dette Bygningsafsnit har sikkert ogsaa Buefrisen

hört som Afslutning, uagtet den ikke er bragt i regelmæssig Linieforbindelse med de to Stokværker; men den svarer i Karakteren ganske til disse. Frisen er gentaget paa den c. 1178 opførte Vå Klosterkirke, der overhovedet hör drages ind med under Studiet af Lunde-Katedralen. Under mit Ophold i Vå skitserede jeg et slynget Ornament fra et af de i Koret indmurede Kapitæler, der nogenledes svarer til et

Ornament fra et Kapitæl i det søndre Tværskibskapel ved Lunds Domkirke; det er — uden nøjagtig Proveniensangivelse — gengivet af Erik Schiödt i II Samling af »Studierejser af Kunstakademiets Elever» paa Blad 1 som Nr. 1. Paa den 1191 indviede Gumlöse Kirke har man en Slags Oversættelse i Mursten af Domkirkens Frise.

Det maa overlades en fremtidig monografisk Behandling at afgøre, hvor langt »Donatus» er naaet mod Vest med sin Bygning. Et andet Spørgsmaal løfter sig fra Biskop Hermans Ligsten i Krypten ¹⁾. Utvivlsomt er den biskoppelige Figur paa Stenen udført af en Stenhugger af fremmed Skole, og hvis selve Stenen — hvad en Mineralog maa kunne afgøre — er af fremmed Materiale, maa man antage, at den er kommet i tilhugget Stand til Lund, dog er Indskriften sandsynligvis indhugget senere, paa Stedet. En vigtigere Sag, som fortjener baade grundig Overvejelse og Efterforskning, er Spørgsmaalet, om ikke dette urolige Hoved, denne kyndige og brugbare Mand, Biskop Herman, der har staaet i et saa nært Forhold til Erkebiskop Eskil, ogsaa har haft en Finger med i Eskils Opførelse af Domkirken i Lund. Han har sikkert stillet sine Erfaringer til Eskils Raadighed, navnlig hvor det gjaldt fra Udlandet at sikre sig kyndig kunstnerisk Assistance. Det tilkommer en monografisk Behandling at undersøge Rigtigheden af denne Formodning, navnlig bør man skarpt eksaminere de romanske Bygningsværker i de Egne, hvorfra Herman stammede. Det træffer sig forøvrig saa mærkelig, at man i *Susteren Abbedikirke* i Limburg i Holland (foruden enkelte andre Steder, hvad ogsaa Höyen har antydnet) finder et Langhussystem, der nogenledes svarer til Langhussystemet i Lunds Domkirke; dog er der den Forskel, at medens i Lunds Domkirke stærkere Piller veksler med svagere, veksler i Susteren Abbedikirke Piller med Søjler, der har Tærningkapitæler. Men begge Steder er to og to Buer samlede ved en blind Bue, i Susteren fra Pille til

¹⁾ Sofus Larsen, Det Lundske Ærkesæde og Biskop Herman. Aarb. f. nord. Oldk. II R. 14 Bd. S. 113, Linie 3 fra neden er »Krypten» en Hukommelsesfejl for »Højalteret».

Pille, i Lund mellem hver af de stærkere Piller. Men dette System er jo, hvad enhver maa indrømme, beregnet paa et fladt Loft. Det lader sig nu vistnok tænke, maaske ogsaa slutte, hvornaar Langhuset i Lunds Domkirke er blevet overhvelvet, eller med andre Ord: hvornaar det oprindelige Langhussystem er blevet ødelagt ved Opførelsen af Murpillerne til Hvælvingernes Gjordbuer, dog herom lader der sig tviste. Men een Ting er vis, at ingen Bygmester hverken i Middelalderen eller i vore Dage vilde tillade, at hans Værk blev saaledes forhutlet, som det er sket med Langhuset i Lunds Domkirke. Naar hin Arkitekt Donatus, magister operis, er død i 2. Trediedel af det 12. Aarhundrede, saa formoder jeg, at Absidens til maskerede Stokværker, Kor og Tværskib samt Højkirkens oprindelige System er Minder om hans kunstneriske Virksomhed, og at man først efterat han er gaaet — eller sat — ud af Spillet har tilladt sig at overhvelve Midtskibet, d. v. s. *at Midtskibets Overhvelving hidrørte fra Domkirkens tredie romanske Byggeperiode*, der tog sin Begyndelse i anden Halvdel af det 12. Aarhundrede.

III.

Thi der findes virkelig efter mit Skøn utvetydige Vidnesbyrd om en tredie Byggeperiode ved Lunds Domkirke. Det ligger strengt taget i Sagens Natur, at det pyntelige aabne Søjlegalleri, der kroner Absis, ikke kan være fra en tidligere Tid end sidste Trediedel af det 12. Aarhundrede, fordi de rhinske Forbilleder ikke er ældre, og for en nøjere Betragtning aabenbarer det sig ogsaa som en senere Tilføjelse. Ser man paa de to nedre Stokværker over Krypten, kan man ikke et Øjeblik være i Tvivl om, at de er udførte i een Støbning. Een kunstnerisk Tanke gaar igennem dem. Dette Bygningsafsnit afsluttes af den kraftige Rundbuefrise, der saa godt sætter en rigtig tyk Prik over i'et. Søjlegalleriet er derimod en Overflodighed, en vajende Fjer over det hele, en skøn og yndig Afslutning, der aabenbart er af en helt anden, spinklere, finere og lettere Karakter end de to kraftige Stokværker

og den kronende Frise. Medens »Donatus» ikke har taget Hensyn til Kryptens Vinduer, har Mesteren for Søjlegalleriet paa sin Side ikke brudt sig om at bringe sit Værk i fuld Samklang med Forgængerens to Stokværker. Søjlerne er anbragt uregelmæssig over Frisens Smaabuer. Om Tiden for Søjlegalleriets Opførelse og Mestrene derfor skal senere tales.

Engang bad jeg en tysk Kollega meddele mig Oplysning om et antikt Hoved. Den fik jeg ogsaa, men, tilføjede min Ven spøgende, idet han nævnde Navnet paa en navnkundig tysk Arkæolog, vil De vide, hvilken Kunstner der har udført Hovedet, hvad Aar, hvad Dag, hvad Time det er sket, saa vil han kunne sige Dem det. Saa nøje drister jeg mig ikke til at tidsfæste Skulpturerne i Lunds Domkirke, men det er min bestemte Overbevisning, at Skulpturerne ikke er fra en tidligere Tid end Slutningen af det 12. Aarhundrede, og skulde man ville paastaa, at de ogsaa for en Del stammer fra første Halvdel af det 13. Aarhundrede, vil jeg ikke vove at modsige dette. Efter mit Skøn er Reliefbrudstykket med Kristus og Erkeenglen Mikael (Fra det vestlige Tympanon?), der nu findes opstillet i Krypten, fra 13. Aarhundrede, og Relieffiguren af St. Mikael ¹⁾, der er udhugget over den søndre Nedgang til Krypten, stammer aabenbart fra samme Værksted som Reliefbrudstykket.

Det drejer sig her i første Række om de vel bevarede Skulpturer i Tværskibet; naar undtages de to Löver ved Vestmuren af den søndre Tværskibsfløj, der aabenbart er af samme kunstneriske Race som Dalby-Löverne, og som muligvis er udførte omkring Midten af Aarhundredet (de andre Löver i Tværskibet er af en helt anden kunstnerisk Race), er de andre Skulpturer i Tværskibet ikke fra en tidligere Tid end fra Slutningen af det 12. Aarhundrede. Der kunde være Tale om, at de var udførte i Erkebiskop Eskils seneste Tid, men da Eskil dengang var gammel og mat, er det vel ikke meget sandsynligt, at der i Domkirken er udfoldet en

¹⁾ Naturligvis ikke St. Knud, som Brunius mener, thi vel har Figuren Scepter og Æble, men den har jo ogsaa Vinger.

saa energisk Virksomhed som den, hvorm Skulpturerne bærer Vidne. Den gamle Erkebiskop kunde med Rette slaa sig til Ro med, at han havde skaffet Erkesædet en værdig Hovedkirke, og forøvrig overlade Kirkens plastiske Udsmykning til sin Eftermands Omsorg. Den Ildsvaade, der omtales ved Aaret 1172 (S. R. D. I, 242; 369), har vistnok indskrænket sig til *Byen* Lund; i hvert Fald omtales det ikke, at *Domkirken* er blevet berørt af den, saa dette Aarstal giver ikke noget Udgangspunkt. Det rimeligste er vel at antage, at den plastiske Udsmykning er begyndt under Absalon. Herhen hører fremdeles de i Følge Sagens Natur mindre godt bevarede udvendige Skulpturer, paa Absis og paa de to prægtige Portaler, Nordsidens og Sydsidens. Den plastiske Udsmykning af Langhusets Kapitæler har jeg ikke kunnet undersøge tilstrækkelig nøje til at have nogen bestemt Mening om den, dog forekom ogsaa denne Udsmykning mig at være fra denne Tid. Her kan gøres opmærksom paa en Notiits af Jacob Helms. Han skriver (Danske Tufstenskirker. S. 12. Anm.*): »Er det af nogen blevet oplyst, *naar den Omdannelse* af Tærningkapitæler til korintiske har fundet Sted, der möder os i det andet Fag fra Vest i *Lunds Domkirkes* Langhus, og som paa saa interessant Maade ses *paa-begyndt* paa det ene Kapitæl paa Sydsiden ogsaa i det tredie Fag?» Det maa dog bemærkes, at Helms, saa vidt man kan se, tænker sig Muligheden af, at denne Omdannelse er foretaget i en meget sen Tid, det 17. Aarhundrede, hvilket jeg anser for udelukket. Sammen med Lunde-Skulpturerne kan man opføre Portaludsmykningen paa Dalby Kirkes Forhal og vist ogsaa den morsomme Döbefont inde i Kirken.

Den Anskuelse, som her er udtalt, stemmer aabenbart overens med en af de lundensiske Forskeres Opfattelse af Domkirkens Skulpturer (se Otto Rydbeck's Afhandling i Festskriftet til Oscar Montelius. S. 61—62). For at komme Skulpturerne nær ind paa Livet maatte man imidlertid genemgaa dem rent katalogmæssigt, og man maatte jävnføre dem ikke blot med Udlandets samtidige romanske Skulpturer, men ogsaa med Skaanes egne. Det vilde utvivlsom være en lönnende Op-

gave; der har sikkert i det mindste været to Stenhuggerværksteder virksomme ved Domkirken.

Naar man engang har set Lunds Domkirkes Skulpturer, glemmer man ikke let deres kunstneriske Stilpræg. En overordenlig rig og sælsom Fantasi løfter sig op over et Minimum af Naturiagttagelse. Intetsteds göres der mer end blot antydningssvis Rede for organisk Form. Englene spindes som Pupper ind i deres Vinger, de sælsomme, langhalsede Löver dækkes af sirlig krøllede Skind, Dyr og stiliserede Planteformer (Vinranker) lægges over Bueslag som et fint Fili-granværk. Det er en overmaade maniereret, sen romansk Forfaldsstil, paa samme Gang tör og glödende, udpint og fantastisk. Aabenbart har Kunstnerne set en hel Del forskellig, fremmed Ornamentik. Der er oldkristelig-byzantinske Elementer i Tympanonrelieffet over den søndre Dör og det nordlige Tympanonrelief med den drikkende Hjort og de vindrupikkende Duer. Fra Byzantismen stammer ogsaa de korintiske og Komposita-Kapitælerne, selv om Kunstnerne maaske hverken har sögt Forbillederne i Orienten eller Italien; i Domkirken i Speyer kan man finde lignende Komposita-Kapitæler som i Lund (Luthmer, Romanische Ornamente und Baudenkmäler. I, Tavle 10 A). Ogsaa Portalen paa Östsiden af den sydlige Tværskibsfløj paa Domkirken i Mainz, fra Slutningen af det 12. Aarhundrede, kan jävnføres med Skulpturerne i Lund (Luthmer, Anf. Værk. Tavle 14). Men Kunstnerne har aabenbart ikke blot sögt deres Forbilleder i Rhinegnene. I Tympanon over den nordlige Portal findes — som bekendt — en Fremstilling af Samson, der river Flaben op paa Löven af Thimna. Fremstillingen maa opfattes som forbilledlig for Kristi Virksomhed, idet Löven er det Onde (Goldschmidt, Der Albani Psalter. S. 76—77). Den er dog her udstyret med særlig Fantasi, idet Lövehalen löber ud i et Slangehoved, der bider i en af Samsons Lokker. Og en ganske ejendommelig Tilføjelse er Vædderen, en Hentydning til det kristne Menneske, som Löven har slaaet sin Klo i, og som Samson befrier. For denne Vædder er der ingen Hjemmel i Dommernes Bog (14, 5—6), og mig bekendt er i mid-

delalderlig Skulptur kun eet Sted en Vædder bragt i Forbindelse med Samson og Löven, nemlig paa et af Kapitælerne i Ste. Geneviève-Kirken i Paris (Lenoir, *Statistique monumentale de Paris*. I, pl. XII), der opgives at være fra 11. Aarhundrede. Ligheden mellem Fremstillingen i Lund og i Ste. Geneviève-Kirken er saa stor, at den første sandsynligvis er afhængig af den sidste. Det vilde iøvrig ikke være mærkeligt, om der fra Lund førte en Traad til Geneviève-Klostret i Paris, thi fra 1179 af havde Absalons unge Frænde Peder Sunesön, den senere Biskop i Roskilde, levet nogle Aar der under Abbed Stefan (se Iul. Lange i *Aarb. f. nord. Oldk.* 1890. S. 141 ff.).

Det er imidlertid en vanskelig Sag at overbevise andre om Rigtigheden af Dateringen af Skulpturerne i Lunds Domkirke, thi Danmarks romanske Skulptur er endnu ikke tilstrækkelig bearbejdet i videnskabelig Henseende. Man kan henvise til de plastisk-arkitektoniske Enkeltheder i Ribe Domkirke. De Dele, som Helms henfører til Kirkens ældre Periode, har aabenbart slet ingen Lighed med Skulpturerne i Lund, hvorimod de yngre Skulpturer (se det anf. Værk, Tavle XII, 4; XIV, 5—8; 10) har en almindelig typisk Lighed med vore Skulpturer, der viser, at de virkelig er udførte omtrent ved samme Tid. Fremdeles kan man sammenstille Skulpturerne med de sene romanske Alterprydelser af forgyldt Kobberblik, hvoraf Nationalmuseet i Köbenhavn ejer en Række, og af hvilke der i Lyngsjö Kirke i Skaane endnu findes et Antemensale. Som Følge af en Række Indicier maa disse Alterprydelser stamme fra Slutningen af det 12. og Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, og atter disse Arbejder har en almindelig typisk Lighed med Lunde-Skulpturerne. Men hertil kommer nu ogsaa, at der vitterlig ved den Tid, til hvilken vi sætter Skulpturerne, har været et Par Stenhuggere virksomme ved Domkirken. Den ene er hin Stenhugger Regnar, hvis Dödsdag er indført i Lunds Domkirkes Gaveböger i anden eller tredie Trediedel af det 12. Aarhundrede (Weeke, *Lunds Domkapitels Gaveböger*. S. 67), den anden er hin Aage Stenhugger, som Erkedegnen i Lund i Følge Ab-

salons Testamente (Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. S. 6) skulde betænke, og som altsaa har været virksom omkring Aar 1201. Man kan nu sikkert gaa endnu et Skridt videre, idet man opfatter »Stenhugger» ikke som »Billedhugger» alene, men ogsaa som lidt af en Bygmester. I den senere Middelalder og under Renaissanceen var Stenhugger og Bygmester gerne et og det samme ¹⁾. Man tør da nok formode, at saadanne plastisk-arkitektoniske Enkeltheder som Portalerne og Absidens Galleri skyldes den ene eller anden af de to nævnte »Stenhuggere», der altsa har været Adam van Durens Forgængere.

Deres ærbødige

Francis Beckett.

¹⁾ Beckett, Renaissance og Kunstens Historie i Danmark. S. 139.

Anteckningar till Skånes konsthistoria.

1.

Lunds domkyrkas omgång.

Det antagande ligger nära till hands, att på sydsidan af Lunds domkyrka en omgång, »ambitus», i äldre tid funnits, hvilken utgjort förbindelseled mellan kyrkan och det söder om denna liggande S:t Laurentiiklostret. Att så också verkligen varit förhållandet, torde såväl på urkundsväg som arkeologiskt kunna ledas i bevis.

Den anteckning, i hvilken denna omgång omtalas, är bevarad i det Lundensiska kapitlets Liber daticus under den 15 april och nedskrifven i början af det fjortonde århundradet. Den lyder: »anno domini M^oCCC^oXV^o obiit domicella Cristina, filia Ubbonis, civis Lundensis, que sepulta est in ambitu ad austrum juxta quartam fenestram ab ecclesia» ¹⁾ — år 1315 dog jungfru Christina, dotter till Ubbe, borgare i Lund, och ligger hon begrafven i omgången på södra sidan bredvid fjerde fönstret från kyrkan. Någon rest af denna byggnad förefinnes väl icke längre, försåvidt någon del af grundvalen icke skulle vara bevarad under jordytan, men vid Helgo Zetterwalls ombyggnad påträffades spår af densamma i den grofva, vester om södra portalen belägna, af Brunius reparerade sträfpelaren. Detta spår utgjordes af en hvalfsvickel, sammanhängande med den i pelaren inmurade gamla, ännu bevarade lisenen ²⁾).

¹⁾ Lunds Domkapitels Gaveböcker, udg. ved C. Weeke, 88.

²⁾ Enligt förf. af öfverintendenten Helgo Zetterwall godhetsfullt lemnad upplysning.

Uppgiften i Liber daticus visar, att omgången i riktningen norr till söder haft minst fyra fönster. Af den senare uppgiften framgår, att den anslutit sig till kyrkan vid sydöstra portalen, och då den här funna hvalfsvickeln, enligt hvad en teckning i Zetterwalls byggnadsjournal ¹⁾ synes utvisa, varit utgångspunkt för endast ett korshvalf framför portalen, är det sannolikt, att omgången icke sträckt sig utmed sidoskeppets mur. Den torde sålunda endast på tre sidor hafva omslutit en i dess midt befintlig gård. Hvar den i vester nått kyrkan, kan icke bestämdt påvisas, men då det gärna måste hafva skett omedelbart framför en ingång, misstager man sig kanske icke, om man anser anslutningen hafva egt rum vid tredje fönstret från tornbyggnaden, hvilket först i senare tid ersatt en under medeltiden där befintlig portöppning.

Af anteckningen i Liber daticus är det tydligt, att omgången ännu 1315 existerat, men lika tydligt är också, att den åtminstone delvis måste hafva borttagits, då sträfpelaren omedelbart vester om sydöstra portalen uppfördes. Detta torde hafva skett redan i det fjortonde århundradets andra eller tredje decennium i sammanhang med insläendet af nya hvalf i domkyrkans midtskepp.

2.

En inventarieförteckning från början af reformationstiden.

Endast få dokument lemnande upplysning om de skånska medeltidskyrkornas förråd på föremål af metall hafva blifvit bevarade till våra dagar. Efterföljande uppteckning belyser förhållandet för några af dessa kyrkors vidkommande vid tiden för reformationens genomförande och erbjuder ett särskildt intresse genom de meddelanden den innehåller om Lunds domkyrkas utsmyckning vid denna tid:

Aller naadigste herre, thette er registereth offuer thett fforgylthe kopper, szom iegh nu paa ederss naades wegnne be-

¹⁾ I Lunds domkyrkas arkiv.

schreffueth oc forbudet haffuer att forryckes eller bortthkomme wdj Sckane eller Hallandh ffør endh the faa eders naades schriffuelsze ther om.

Fførsth wdj Kagherop ett monstranss aff kopper well forgilth.

Item wdj Lunde domkirke offuer koritthss dørren wpaa lectoriumetth och kaarsszetth staar skønne, forgylthe kopper billethe.

Item er migh och sagtt, att thet billette, szom hengher paa kaarssetth sckaall were aff sølf; om szaa er eller icke, thet wed iegh ey.

Item eth monstranss wdj sancti Hansses kirke ibidem.

Item ij fane korss j sancti Staffens kirke ibidem oc en knap. Eth korss haffuer iegh till ederss naade att besee.

Item wdj Dalby kirke en krone, stor xvj laterner eller thornn wpaa, och er hun xij fødder emellum bredde.

Item wdj Thorekow ett sckrin aff koper och well forgylth. Thet er vij quarter hogtth oc langt oc brett ther till. Ochzaa sckeer ther meghett affguderie mett thet schrin.

Item wdj Beckeschouff kloster er et monstranss, en pixida, en partt aff en tafle, naaghen spengher eller smier paa en altereløsth oc szaa naaghen smaa liussstagher och ett monstranss i en aff klosters kirker.

Item wdj Rafflunde en skøen stoer forgylth taffle aff kopper.

Item wdj Asmuntorp et billedhe aff kopper oc forgylth, szaa stoertt szom iiij karlle løfftthe oc hanttere, oc er migh szaa sagtt, att mett koper, arbetss løn, fforgylldningh och guldh ther till tha haffuer thet kaastetth v^c m. vj^c gyldenn.

Item wdj Landsskrone er oc ett billette, szom szamme mesther haffuer giortt, ther giorde thet andet billette.

Item wdj Giesløff en skøn taffle. Staar xxj billetter wdj.

Att iegh tisse ærindhe szaa bestilletth haffuer, ther haffuer iegh breff oc segell wpaa ¹⁾.

3.

Om bildstormen i S:t Petri kyrka i Malmö 1529.

I krönikan om gråbrödernas utjagande ur Danmark berättas det, att sedan Claus Mortensen, Malmö reformator,

¹⁾ Uppteckning å papper från förra delen af 1500-talet. Danske geistl. Sager 71 b. Danska Rigsark.

och hans medhjelpare Hans Spandemager återvändt från sin landsflykt i Sönderjylland, dessa båda åstadkommit en fullständig revolution i sin fädernestad, i det de kullvräkt altarne, fördrifvit presterna och i grund förstört kapellen vid S:t Petri kyrka ¹⁾. Uppgiften, som härrör från katolskt håll, är den enda hittills kända om en bildstorm i Malmö. Den har betviflats, och det har sagts, att det under alla förhållanden ligger mycken öfverdrift i densamma. Något kapell har säkerligen icke heller vid detta tillfälle blifvit nedrifvet, men icke desto mindre har en verklig bildstorm egt rum, under hvilken den fanatiserade folkmassan brutit in i stadens sockenkyrka. Tvenne till denna knutna prestmän bekräfta i ett till domkapitlet i Lund den 31 maj 1531 afgifvet intyg riktigheten i denna punkt af gråbrödrakronikans uppgift. Detta intyg ²⁾, ännu bevaradt i kapitelarkivet, innehåller följande om händelsen:

Vii efftherschreffne Per Raffnn oc Henric Laurensz, prester, szom manghe aar woræ oc haffue werett oc bodt ij Malmø, gjør witterligt allæ, at oss fullkommeligh witterlight ær, at then thiidtt sanctj Andree affthen nw halff andhett aar forledhen siidhen, tha her Klaus Bøcker och hans parthij brøddhe wor frwe capell op oc altherett met andre althere ther wthij sanctj Pedhers kyrcke ij Malmø, tha stod ther en bogestoll meth enn kiistæ eller skrin, szom loghe sex bøgher belenckedæ. Samme skrin eller kiistæ wor althiid leest met enn godt oc fast laas thill then thiidtt. Tha bleff samme kiiste eller skrijn opslaghen oc brudhen oc bort taghet hues ther wor wthij, oc tha strax daglige dags kerde oc endnw kierer hedherligh mannd her Hans Andherssz, capellan ij samme capell, ath hand ombar oc mijste thij lypske march penninge wthij søslinghæ, szom hannwm self hørde tiill for enn nødz penningh, oc tiuge march wox, szom hørde her Atzer tiill, cantori wthij Lund, wore oc bort tagne aff samme skrijn, szom her Hans haffde selffuer althiid nøghelijn tiill, oc soghe wii thz well siidhen meer enn eeth halfft aar ther effther, at samme skrijn eller kiistee wor saa opbrødhz oc stod ther huer mand tiilsyne hooss pilleren, szom capellen haffde

¹⁾ En gammal Krønike om Graabrødrenes Udgjælse af deres Klostre i Danmark, medd. af H. Knudsen. Kirkeh. Samlinger I, 342.

²⁾ På papper med fragment af två sigill under texten.

werett. At saa er ij sandhigen, szom foreschreffuet staar, witne wii forneffnde prestmend meth wore ingzeglæ trøckthæ nedhen fore thette wortt opne breff, huickett szom schreffuet ær ij Lund anno d:nj mdxxx primo fferia quarta quatuor temporum penlecostes.

Med annan handstil: Jeg fornemder her Per Rafn under skreffuer thette mit bref.

Jeg Henrick Laursz wndher skreffuer thette mijth breffue.

På baksidan: Probatio violentie factæ jn capella beate virginis et in scrinio ibidem.

I denna skrift förlägges bildstormen i S:t Petri kyrka till S:t Andreas' afton — den 29 november — 1529, en tidpunkt, som ej obetydligt afviker från den förut antagna¹⁾. Redan då hade visserligen stadens kyrkoherde Henrik Hansen öfverlåtit sin kyrka till borgmästare och råd, men utan tvifvel har det öfriga presterskapet ännu gjort motstånd, och säkerligen hafva de våldsamma uppträden, som samtidigt egde rum mellan klosterfolket i staden och det lutherskt sinnade borgerskapet, i väsendtlig mån ökat fanatismen. Stämningen för en bildstorm, hvilken skulle sopa bort äfven de yttre spåren af det förflutna, har i de dagarne legat liksom i luften. När slutligen våldsamheterna utbrutit, hafva alla hänsyn vikit — det framlyser tydligt nog af de båda presternas berättelse. Men sådan var ännu efter bildstormen rikedom i S:t Petri kyrkas utsmyckning, att de taflor, som undgingo förstörelsen, följande år nådde en salusumma af icke mindre än 500 mark.

Dagen efter bildstormen skref den skånske adelsmannen Henrik Krummedige vemodigt till Eske Bille, att alla kyrkor i Malmö voro förstörda. Men i känslan af sin saks seger undertecknade samma dag Peder Laurensen, den främste af Skånes reformatorer, företalet till sin ryktbara Malmöbog.

¹⁾ Enligt *Sonnenstein-Wendt*, Om reformationens införande i Malmö, s. 31, våren 1529.

4.

*Hans van Stenwinkel och grafminnet öfver Anders Bing
i Smedstorp.*

Den invid Smedstorps herresäte liggande kyrkan med samma namn rymmer inom sig ett af den danska renaissancecens yppersta skulpturverk: det i marmor och alabaster utförda grafminnet öfver riksrådet Anders Bing († 1589) och fru Anne Pedersdatter Galt. Det är rest af den senare »magnis sumptibus ac impensis operosissimis», såsom det heter i inskriften. Hvem konstnären varit, har hitintills icke varit känt, men den öfverlägsna skicklighet, med hvilken detta monument utförts, har gjort, att man tillskrifvit det någon utländsk mästare. Mästaren torde emellertid vara ingen mer eller mindre än Hans van Stenwinkel d. ä., Christian IV:s mångbetrodde byggmästare, Tyge Brahes »architectus». Det säges visserligen icke uttryckligen, men det framgår otvetydigt nog af det bref, Christian IV 1597 tillställde fru Anne, då hon vägrade att betala de arbeten, konstnären utfört på Smedstorp. Brevet lyder:

Fru Anne Peders datter fick bref
konngens bygmester anrørendis.

Christianus 4. Vor gunst thillforrn. Wide, att thenne breffuiszer osz elske:e Hanns Stenwinchell, wor bygmester, haffuer wnderdannig:tt loditt giffue thiill kiende, huorledis hand epther edhers willge och begiering schall haffue giortt och forarbeidett adtschiellige slags arbeid bode monumenter och anditt, och nu hand will fordre sin bethalling for samme hans arbeide, schall thend hannom aff ether formenis och forholdis, wnderdannig:tt begierindis, att hand thiill sin bethalling motte befordris, tha bede wij ether och wille, att eptherdj hand epther ethers willge och begiering samme arbeide haffuer fuldtferdigett, i tha herudinden wille rette ether sielff och hannom wden videre forhalling ther for att bethale och thiill fridtz stille; ther som i och kunde formene hannom samme arbeide att haffue ether for høegtt anslagitt, tha kunde i med hannom thil bethre nogen gode mend, som ether ther om wdj wennlighedt kunde fordrage eller och samme arbeid att sette och taxere huad ther paa

kunde were forthientt och i hannom ther epther samme arbeide att bethalle och fornøige, att hand sig widere icke schulle haffue ther udinnen att beklage. Ther med . Actum Haffniæ 3 aprilis anno 1597.

Det nämnes i detta bref, att Hans van Stenwinkel utfört såväl »monumenter» som »anditt» på Smedstorp. Det är af den senare uppgiften tydligt, att konstnärens arbete för fru Anne Pedersdatter icke inskränkt sig endast till grafminnet i kyrkan.

5.

Till bildhuggaren Jakob Krembergs historia.

Bland de många bildhuggare och träsnidare, som under renaissancetiden verkade inom Skåneland, är mästern *Jakob Kremberg* ¹⁾ i Lund den väl tydligast framträdande konstnärsindividualiteten. För några år sedan kände ingen hans namn; numera stå åtminstone hufvudkonturerna af hans verksamhet klara från den tid, då han 1603 tog arf efter stenhuggaren mästern Jörgen i Malmö till dess han i slutet af 1620-talet fullbordade den ännu bevarade utsmyckningen af Gårdstånga kyrka. Af denna församlings äldsta räkenskapsbok framgick mästarens namn; med stöd af en liknande arkivalisk källa låta sig nu några nya data ur hans lif fastställas.

Denna arkivaliska källa är Burlöfs äldsta kyrkoräkenskapsbok. Under årtalet 1616 påträffar man däri en så lydande notis: »For brudestolen giffuet snidkeren Jacob Krenber 50 rigs dall.» Det tillägges: »Maleren, som stafferede brudestolen 34 d:r slett.» I margen står vid dessa båda summor af presten tecknad utropet: »Bone deus!», och denna uppfattning förklarar väl i sin mån, att när det några år senare blef fråga om att anskaffa en ny kyrkostol, man icke vände sig till Jakob Kremberg utan till den för öfrigt okände träsnidaren mästern Johan, äfvenledes han bosatt i Lund. Men

¹⁾ Om honom se Historisk tidskrift för Skåneland, I, 19, 29—33.

någon tid senare är det höga priset glömdt, och då församlingen 1630 beslutit att låta utföra ett nytt skulpturarbete, är det Jakob Kremberg, som får uppdraget. Räkenskapsboken berättar härom: »Anno 1630 gaff sognepresten met kirckevergerne paa meenighedens vegne tilkiende at for trangs schyld maatte mange staa vden kirken paa kirkegaarden formiddelst at der vaar eij rom i kircken till allmuen: bleff fordj beuilgit it pulpitur at bekostisz effter slig fornødenhed. Samme pulpitur bleff strax betingit i Lund hos Jacob Kreenberg, oc vaar den første fortingning aff idell got eegetømmer oc steen bildsniderj 260 sl. dlr. Men der nu arbeidet omsier bleff ferdigt, oc hand beklagede sig at vere fortingit, da effter gott folckiss grandschning endoc her aff capittelit bleffue hannem enda beuilgede 25 sl. dlr.» Det tingade arbetet blef färdigt 1631. Mäster Jakob tog då sjelf ut till Burlöf och öfvervakade med sina svenner läktarens uppsättande.

Såväl brudstolen som läktaren i Burlöfs kyrka äro numera på några obetydliga spillror när försvunna. Men i en anteckning från 1729 ¹⁾ beskrifves den förra på följande sätt: »Brudestolen i kyrkan är med bildhuggeri, men mycket förfallen. Därpå står 1617 och past. namn Nils Stitzson, som är död d. 25 augusti 1625, som ses af dess grafsten; dessutan står kyrkovärdarnes namn på samma stol.» Och om läktaren heter det: »På kyrkans läktare står frammantill de 12 apostlars skilderi; bak till på vestra sidan står, att läktaren är bygd 1632, målat 1639, patrono ecclesiæ d: no m. Nicolao Georg., canonico et decano Lundensi, pastore m. Johanne Andreæ Wellejo Ripensi».

Lauritz Weibull.

¹⁾ Engeströmska Saml. Kongl. Biblioteket i Stockholm. Afskrift i Rönbeckska saml., tom. XIII, å Lunds universitetsbibliotek.

Fälttåget i Skåne och Halland 1657.

Fälttåget i Skåne och Halland 1657 har hittills ej varit föremål för någon mera utförlig framställning. Det har i den allmänna historiska föreställningen liksom skymts undan af de viktigare krigshändelserna väster om Sundet.

Pufendorf har i sin *Karl Gustafs historia* en ganska kort och ofullständig, i flera afseenden oriktig framställning af detta fälttåg. De nyare bearbetningarna af denna tids historia såsom *Carlsons* och *Fridericias* arbeten behandla de ifrågavarande krigshändelserna i största korthet och endast på ett par sidor. I *Barfod's nordiska historia* finnes en helt förvirrad och oriktig skildring af dem.

Källmaterialet till 1657 års fälttåg i Skåne och Halland är ej synnerligen rikt, och det är ofta endast med stor svårighet man därur kan hämta säker kännedom om händelsernas verkliga förlopp. För denna framställning har jag använt följande källor.

A. *I det svenska riksarkivet.*

Riksregistraturen.

Rådets skrivelser till Kongl. Maj:t.

Krigskollegiets skrivelser till Kongl. Maj:t.

Per Brahes skrivelser till Kongl. Maj:t.

Per Brahes skrivelser till riksrådet.

Gustaf Otto Stenbocks bref till konungen och till riksrådet.

Erik Stenbocks bref till konungen och till riksrådet.

Gustaf Banérs bref till riksrådet.

En samling »handlingar rörande kriget i Skåne och Halland 1657.»

En samling handlingar rörande snapphaneväsendet 1657.

Ur Skoklostersamlingen:

Brahes koncept.

Gustaf Otto Stenbocks bref till Per Brahe.

Erik Stenbocks » » » »

Douglas' bref till » » » »

Gustaf Banérs » » » »

Harald Stakes » » » »

Gabriel Gyllenanckars » » » »

Axel Lillies » » » »

Stjernskölds » » » »

Johan Printz' » » » »

Gustaf Posses » » » »

Benjamin Croneborgs » » » »

En samling bref från militärer till Per Brahe.

En stor samling rullor, styrkebesked och andra dylika handlingar.

B. *I det danska riksarkivet.*

Skaanske Tegnelser.

Sjællændske Tegnelser.

Skrifvelser till Erik Krag.

Skrifvelser till Joachim Gersdorf.

Indlæg og Conceptor till Skaanske missiver.

Kommissariatsråenskaper.

Iver Krabbes journal öfver fälttåget i Bohuslän.

C. *I det Kongelige Bibliotek i Köbenhavn.*

Ove Clausen Helmers »Commentarius de bello scanico.» (G. Kongl. saml. fol. 895). Denna af ett ögonvittne författade krönika innehåller ganska många detaljer, men går tyvärr ej längre än till September månads utgång.

D. *I Kgl. Biblioteket i Stockholm.*

Samlingen af flygblad och tryckta relationer om Sveriges krig.

I. Svenska krigsförberedelser.

Då Fredrik III af Danmark år 1657 beredde sig att anfalla Sverige, hade han att välja mellan olika riktningar för hufvudanfallet. Man kunde tänka sig, att detta skulle i likhet med under äldre tiders krig ske mot det egentliga Sverige och närmast då mot det nyligen eröfrade Halland, men en annan utväg var att sända hufvudhären mot Sveriges tyska provinser, särskildt Bremen. Den danske konungen valde det senare alternativet, och det angrepp, som riktades mot det egentliga Sverige, skulle endast hafva sekundär betydelse. Det är en öppen fråga, om det under dåvarande omständigheter, då den svenske konungen med den egentliga fälthären stod i Polen, på Europas fastland, var det från dansk synpunkt sedt riktigaste att gå mot Sveriges tyska provinser i stället för mot Sverige själf. I hvarje fall hafva både Karl Gustaf och rådet i Stockholm betraktat ett eventuellt danskt anfall mot Halland och vidare mot de gamla gränsprovinserna såsom den farligaste af de anfallsrörelser den danska härsmakten kunde göra. Då det redan tidigt på året 1657 i Stockholm ansågs, att fredsbrottet ej skulle kunna undvikas, väntade man, att anfallet skulle ske från den skånska sidan, och man började därför rusta sig till försvar.

Den härstyrka, som i Februari 1657 fanns hemma i Sverige, bestod af trupper ur följande afdelningar. ¹⁾).

Kavalleri.

Adelsfanan, 4 kompanier	660 man.
Upplands regemente, öfverste Johan Mauritz Wrangel, 4 kompanier	709 »
Östgöta regemente, öfverste Ludvig Wierich Lewen- haupt, 4 kompanier	647 »

¹⁾ Krigskollegiet till konungen 27 Febr. 1657.

Smålands regemente, öfverste Erik Oxenstjerna, 4 kompanier	500 man.
Västgöta regemente, öfverste Jakob Johan Taube, 4 kompanier.....	798 »
Ett regemente under öfverste Per Hammarsköld, 2 kompanier	150 »

Dragoner.

Utskrifne från Ulfunda län, 1 kompani	92 »
Summa 23 kompanier.....	3556 man.

Infanteri.

Gardet, 1 kompani	131 man.
Upplands regemente, öfverste Axel Lewenhaupt, 6 kompanier	767 »
Västmanlands regemente, öfverste William Philp, 2 kompanier.....	185 »
Södermanlands regemente, öfverste Krister Svinhufvud, 4 kompanier	456 »
Östgöta regemente, öfverste Salomon von der Osten-Sacken, 6 kompanier.....	797 »
Kalmar regemente, öfverste Kruse, 2 kompanier.....	235 »
Jönköpings regemente, öfverste Bertil Skytte, 8 kompanier	961 »
Kronobergs regemente, öfverste Håkan Skytte, 9 kompanier	1095 »
Skaraborgs regemente, öfverste Johan Hård, 6 kompanier	728 »
Västgöta-Dals regemente, öfverste Johan Stake, 5 kompanier	722 »
Älfsborgs regemente, öfverste Börje Drakenberg, 5 kompanier	836 »
Närke och Värmlands regemente, öfverste Johan von Essen, 6 kompanier	831 »
Dalregementet, öfverste Johan Bordon, 2 kompanier	242 »
Helsingeregemente, öfverste Karl Sparre, 2 kompanier	295 »
Ängermanländska knektar, öfverstlöjtnant Jernefelt, 4 kompanier	553 »
Västerbottensknektar, 4 kompanier	648 »
Österbottensknektar, 6 kompanier	859 »
Bergsregementet under Erik Fleming, 8 kompanier	1368 »
Finska knektar i Kalmar, 1 kompani.....	74 »
Slussknektar vid Arboga, 1 kompani.....	106 »

Summa 88 kompanier, 11,889 man.

När härtill lades 2 kompanier hemförlofvade knektar, 182 man, som ansågos lämpliga att anföra allmogen vid upp-
båd, och 1 kompani norrlänningar om 100 man, fick man
91 kompanier och 12,171 man -samt för både kavalleri och
infanteri 114 kompanier med inalles 15,727 man ¹⁾).

Af krigskollegiet uppgjordes nu följande förslag till för-
delning af denna styrka, för den händelse att krig utbröte:

Till garnisoner skulle användas:

i *Stockholm* (samt vid behof på flottan)

Gardeskompaniet	131 man.
2 kompanier af ångermanlänningarna.....	278 »
2 kompanier af Upplands regemente.....	200 »
Västerbottningarna	648 »
Summa	1257 man.

i *Uleåborg.*

1 kompani ångermanlänningar	113 man.
-----------------------------------	----------

som gränsvakt i *Österbotten.*

5 kompanier österbottningar	709 man.
-----------------------------------	----------

i *Frösö skans.*

1 kompani ångermanlänningar	162 man.
-----------------------------------	----------

i *Nyköping.*

1 kompani af Södermanlands regemente.....	140 man.
---	----------

i *Norrköping och Vadstena.*

1½ kompani af Östgöta infanteriregemente	197 man.
--	----------

på *Gotland.*

1½ kompani österbottningar	70 man.
----------------------------------	---------

1 kompani af Kalmar regemente	102 »
-------------------------------------	-------

Summa 172 man.

i *Borgholm.*

½ kompani österbottningar	80 man.
---------------------------------	---------

1 kompani af Kalmar regemente	133 »
-------------------------------------	-------

Summa 213 man.

i *Kalmar.*

1 kompani af Hammarskölds kavalleriregemente	75 man.
--	---------

8 kompanier af Kronobergs regemente	976 »
---	-------

1 kompani af Östgöta infanteriregemente.....	103 »
--	-------

1 kompani finska knektar	74 »
--------------------------------	------

Summa 1228 man.

¹⁾ Märkas bör, att af de här ofvan nämnda regementscheferna visst icke
alla voro hemma, utan åtskilliga med konungen i fält.

i Jönköping.

2¹/₂ kompani af Östgöta infanteriregemente 380 man.

i Göteborg.

1 kompani af Hammarskölds kavalleriregemente 75 man.
 Västgöta-Dals regemente 722 »
 Älfsborgs regemente 836 »
 4 kompanier af Bergsregementet 600 »
 Summa 2233 man.

i de halländska fästningarna *Halmstad, Varberg och Laholm.*

1 kompani af Östgöta kavalleriregemente..... 100 man.
 4 kompanier af Jönköpings regemente..... 400 »
 Skaraborgs regemente 728 »
 1 kompani af Kronobergs regemente..... 119 »
 Summa 1347 man.

i Örebro.

Slussknektarna 106 man.

Härefter återstodo till fälthär:

kavalleri.....3214 man.
 dragoner 92 »
 4 kompanier af Uplands regemente 567 »
 2 » af Västmanlands regemente..... 185 »
 3 » af Södermanlands » 316 »
 1 » af Östgöta infanteriregemente 117 »
 4 » af Jönköpings regemente 561 »
 6 » af Närke och Värmlands regemente..... 831 »
 2 » af Dalregementet 242 »
 2 » af Helsinges regemente..... 295 »
 4 » af Bergsregementet 768 »
 Summa 7188 man.

Den, som närmast hade att handhafva ledningen af åtgärderna till landets försvar, var riksmarsken Gustaf Horn, men jämte honom ställdes af konungen riksdrotsen Per Brahe. Det var konungens mening, att riksmarsken själf närmast skulle sörja för Hallands och Västergötlands försvar, till hvilket ändamål han skulle sammandraga en här på en sådan plats, att han därifrån kunde hafva ögat både på den skånska och på den norska gränsen. Brahe skulle åtaga sig skyddandet af den skånsk-småländska gränsen. Guvernören

i Halland, rikstygmästaren Erik Stenbock, skulle till sitt understöd hafva antingen öfverste Drakenberg eller öfverste Hård. I Göteborg skulle landshöfdingen, riksrådet Per Ribbing hafva öfveruppsikten öfver försvarsåtgärderna, och under honom skulle öfverste Bengt Lilljehöök kommendera i fästningen. I Värmland och Dalarne skulle generalmajoren Gustaf Oxenstjerna leda försvaret, under det att uppsikten mot den jämtländska gränsen anförtröddes åt landshöfdingen Johan Oxenstjerna.

I själfva Stockholm skulle riksrådet Arvid Forbus sörja för försvaret; omsorgen om flottan uppdrogs närmast åt amiral Bjelkenstjerna. Till Kalmar hade konungen helst velat sända fältmarskalken Kagg, men då det antogs, att han skulle vara hindrad af sjukdom, sändes i hans ställe riksrådet Axel Lillie.

Från den polska krigsskådeplatsen hemsändes till Sverige generallöjtnanten Henrik Horn, hvarjämte äfven general-löjtnanten Gustaf Banér samt generalmajorerna Harald Stake och Per Linderot skulle användas vid den här, som skulle gå mot danskarna. Stake skulle kommendera Västgöta kavalleriregemente och särskildt göra tjänst vid Vänersborg. Linderot skulle föra Östgöta kavalleriregemente och major Erik Drakenberg Upplands. Till generalkrigskommissarie utsågs Klas Stjernsvärd.

Det var i Mars beslutet om Horns hemskickande fattades. I Maj beslöt konungen att låta bland andra fältmarskalken Douglas, öfverstlöjtnanten Grubbe samt majorerna Kagg och Dan Preuss afgå till Sverige.

Beträffande fördelningen af hären synes konungen öfverhufvud hafva gifvit sitt godkännande af den plan, som af de hemmavarande myndigheterna blifvit uppgjord; han bestämde emellertid särskildt, att där kompanierna vore allt för starka, skulle de reduceras till 100 man och öfverskottet inläggas i fästningarna, från hvilka så motsvarande antal skulle lämnas i utbyte, hvarvid dock alltid skulle tillses, att äfven gamla öfvade soldater behölles kvar i fästningarna. Meningen med denna åtgärd var tydligen den, att de rege-

menten, som hade särskildt stort antal nyutskrifna knektar, måtte få en kontingent af öfvadt och fullgodt manskap ¹⁾. För utskrifning af nytt manskap måste man lita till de provinsialmöten, som nu skulle sammankallas. Värffningar borde företagas, och särskildt skulle på detta sätt ett par kompanier anskaffas till förstärkande af Stockholms besättning. Af allra största vikt ansåg konungen det vara, att kavalleriet i det egentliga Sverige förstärktes, och han befallde därför — dock först fram i Maj månad — att 8 af de förnämsta officerarna skulle åtaga sig att värfva hvardera ett kompani om 100 man och därvid själfva förskjuta värfningspenningar. De åtta voro riksdrotsen, riksmarsken, fältmarskalkarna Douglas och Lillie, generallöjtnanten Banér, generalmajorerna Stake och Linderot samt generalkrigskommissarien Stjernsköld. Därjämte godkände konungen ett af riksstygmästaren Stenbock gjordt förslag, att i gränstrakterna mot Skåne bosätta gamla soldater och andra, som därtill vore villiga och ville utrusta sig, skulle brukas som dragoner. Stenbock skulle på detta sätt söka få ihop ett regemente.

Arbetena på förskansningars uppförande vid Vaxholm skulle med all flit fortsättas.

Om i Sverige ej funnes tillräckligt förråd af krut, borde sådant anskaffas från England ²⁾.

Huru stora förråden i de viktigare gränsfästningarna voro vid början af år 1657 framgår af följande af krigskollegiet den 9 Mars uppgjorda tablå.

Göteborg och Älfsborg.

råg. t:or	mjöl. t:or	malt. t:or	korn. t:or	torrt kött. Lß	fläsk. Lß
8180	1129	1657	1587	4000	3000
sill. t:or	salt kött. Lß				
420	160				

¹⁾ Konungens bekräftelse på fördelningsplanen är gifven i en skrifvelse till Brahe af 28 Febr. 1657 (R. Reg.). Den fördelning det här är fråga om är den nyssnämnda krigskollegiets skrifvelse af den 27 Febr. bilagda, och denna har då tydligen redan förut blifvit hänskjuten till konungen.

²⁾ K. M:t till G. Horn 27 Febr., 16 Mars, 14 Maj, till Brahe 28 Mars, till rådet 31 Mars, till kammarkollegiet och till E. Stenbock 14 Maj 1657

Halmstad, Varberg, Laholm.

råg. t:or	korn. t:or	salt. t:or	hafre. t:or
5481 $\frac{1}{2}$	3398	772	400

Jönköping.

2000	400	360
------	-----	-----

Kalmar.

råg.	mjöl. t:or	malt. t:or	korn. t:or	salt. t:or	humle. L \mathcal{P}
1630	340	1000	30	180	64

De båda förnämsta cheferna för försvarsverket, Horn och Brahe höllo under slutet af April och under de första dagarna af Maj provinsialmöten, den förre i Skara med Västergötlands, Dals och Hallands ständer, den senare i Jönköping med Östergötlands och Smålands. Såväl som på de öfriga provinsialmötena beviljades på dessa ny knektutskrifning efter mantal. Efter Jönköpingsmötet begaf sig Brahe till Skara för att rådgöra med Horn om de åtgärder, som närmast skulle vidtagas. Vid sin ankomst dit den 10 Maj fann han emellertid riksmarsken mycket sjuk, och redan påföljande dag kom döden. Genom detta dödsfall hade hela omsorgen för gränsförsvaret hvälfts öfver på Brahe ensam. Han kom under de närmaste veckorna att uppträda som armébefälhafvare och fältherre. Att han härunder visade samma framstående administrativa egenskaper som på sina andra verksamhetsområden faller nästan af sig själf; mera egendomligt är, att han under fälttågets gång lade i dagen en ganska utpräglad rent militärisk begåfning.

Ännu var Brahe af samma mening, som den konungen och riksmarsken hyst, nämligen att den egentliga härstyrkan borde sammandragas i Västergötland, och han tänkte då själf öfvertaga befälet där. Till befälhafvare vid smålandsgränsen föreslog han Henrik Horn, som därifrån borde kunna samverka med Erik Stenbock i Halland och med riksdrotsen själf. Öfverste Johan Stake sändes nu med 200 man infanteri af Göteborgs garnison till Vänersborg; upplänningarna och södermanlänningarna till fots voro redan af riksmarsken be-

ordrade till Västergötland, och deras marsch påskyndades nu ¹⁾).

Orsakerna till fattandet af planen att med hufvudhären blifva stående i sydvästra Västergötland äro naturligtvis främst att söka i farhågan för ett kraftigt anfall från den norska sidan, kombineradt med ett sådant från Skåne mot Halland. Om den danska offensivrörelsen blefve sådan, så skulle den svenska styrkan i Västergötland väl kunna vara i stånd att hindra en förening mellan de olika delarna af den danska anfallsmakten och eventuellt kunna göra front åt hvilket af de båda hållen, där sådant påfordrades. Märktes det, att den danska styrkan i Skåne ginge mot Kalmar, så skulle Brahe sannolikt få tid på sig att öfver Jönköping sända en del af västgötaskyrkan till hjälp åt Lillie. Planen att samla hufvudstyrkan i Västergötland var således i all hufvudsak betingad af uppfattningen, att den danska hären skulle taga initiativet och gå till anfall och att den svenska härens förnämsta uppgift skulle blifva att skydda Gammal-Sveriges gränser.

Tills vidare var den förnämsta uppgiften att pådrifva utskrifningen och de därmed i samband stående knektmönstringarna. Riksdrotsen tänkte själf hålla sådana i Jönköpings och i Kronobergs län, under det att Lillie skulle förrätta dem i Kalmar län, Ribbing och Harald Stake i Västergötland och riksrådet, generalmajoren Karl Mauritz Levenhaupt i Östergötland.

I Småland begynte landshöfdingen i Vexiö, Gabriel Gyllenbanck utskrifningen med början i Sunnerbo härad den 25 Maj, då Brahe ännu befann sig på Visingsborg, dit han från Skara begifvit sig.

I gränstrakterna uppsattes i sammanhang härmed en milis af särskild art. Erik Stenbock, som från Halmstad med största intresse och liflig verksamhet biträdde vid krigsrustningarna, hade föreslagit, att af afskedade knektar i sydligaste Småland skulle bildas dragonafdelningar, närmast till gränsens försvar, och konungen hade gillat denna plan.

¹⁾ Brahe till riksrådet 11 Maj 1657.

Redan under kriget 1644—1645 synas af bönderna i dessa trakter ett slags gränstrupper blifvit uppsatta, och en af de förnämsta anförarna för dessa hade varit frälseinspektoren Lars Nilsson ¹⁾. Han hade t. ex. varit en af cheferna för den afdelning, som slog en skånsk bondeskara i striden vid Visseltofta i September 1644, och synes öfverhufvud hafva varit synnerligen framstående i gränskriget.

Gyllenanckar visste mycket väl, »att detta gränsefolket helt och hållet abhorrerar ifrån knektetjänsten och är ett ovisst parti» samt att deras utskrifna knektar ofta plägade rymma öfver gränsen. Han föreslog dem därför, att de i stället för att underkastas utskrifning skulle bilda dragonkompanier, hvilka enbart skulle användas i hembygden vid det egentliga gränskriget. Det syntes vara så mycket mer af nöden, att sådana trupper bildades, som redan i Sydhalland en friskara under den sedermera berömde Sven Povlsens befäl börjat uppträda. Hos Brahe anhöll Gyllenanckar, att denne måtte »låta sig behaga, att Lars Nilsson med det allraförsta måtte tillhållen blifva att komma utföre till gränsen». Brahe hade redan förut tänkt härpå och sändt Lars Nilsson ned till Kronobergs län för att söka åstadkomma dragonuppsättning; den 25 Maj infann han sig hos Gyllenanckar, som då höll mönstring i Sunnerbo. Sannolikt har Lars Nilssons ankomst gjort sitt till för att elda ifvern hos bönderna i detta härad. De voro nämligen nu ytterst hågade för att mot frihet för utskrifning på ofvannämnda villkor uppställa gränsdragoner. På en enda dag fick Gyllenanckar i Sunnerbo samman fem kompanier om inalles 398 man, en siffra, som först får sitt rätta värde, när man finner, att 1656 års vanliga utskrifning i hela häradet ej gaf mer än 95 knektar. Endast från Markaryds socken, där postmästaren Jakob Broddesson från Halmstad haft saken om hand, hade 136 man uppsatts, måhända de flesta af socknens vapenföra karlar. Lars Nilsson skulle

¹⁾ Lars Nilsson var bördig från Grefbo i Västergötland. Han var frälseinspektör i det Braheska grefskapet och bodde under freden på Viredaholm i norra Småland. Han lefde ännu 1669.

blifva öfverstlöjtnant för denna styrka, men för öfrigt »åstundar allmogen, att gode karlar här i häradet infödde måtte därtill förordnas och begär Josef Os till kapten.» Josef Os, sedermera adlad Osenhjelm, son till kyrkoherden i Annerstad Andreas Osengius, var kapten, men vistades nu i hemorten, och Gyllenanckar förordade honom så mycket hellre, som »dragonerna honom villigare följa och efter han så bekant är kan alltid och jämligen draga flera till sig och hopen föröka.» ¹⁾

Lars Nilsson reste nu upp till drotsen för att lämna redogörelse för hvad som uträttats, och Gyllenanckar vände sig till Allbo härad för att äfven här få gränsdragoner uppsatta, då man vore »bättre betjänt med dragonerna, som äro vissa, än med knektar, hvilka efter vanligheten, strax de äro skrifna, rymma öfver gränserna.» Det gick emellertid ej så bra här, i det man ej fick mer än 60 dragoner; de voro alla från Virestads och Härlunda socknar. I Kinnevalds och Konga härader ville allmogen alldeles icke uppsätta dragoner; i det senare häradet »gjorde sig bönderna helt uppstudsiga och nästan som de ville mytinera». Det blef då här en vanlig utskrifning, men landshöfdingen antog, att han sedermera skulle kunna förmå dem att i stället skaffa dragoner och i större antal än de utskrifne.

Vapen till dessa dragoner funnos ej, åtminstone ej i tillräckligt antal, enär smålandsbössorna ansågos vara för små för att med fördel kunna användas. Hos Brahe anhölls därför om 500 flintmusköter, 6 till 700 värjor, de vid armén utmönstrade »stackota pistolerna» samt vidare några centner krut ²⁾.

Brahe begaf sig den 4 Juni från Jönköping ned åt Småland för att hålla mönstringar med de nyutskrifna knektarna och för att söka draga ytterligare försorg om gränsens tryg-

¹⁾ Gyllenanckar till Brahe 26 Maj 1657. (Skokl. Saml.).

²⁾ Det anhölls vidare, att de bössor, som Erik Stenbock tagit i beslag från de opålitliga hallandsbönderna, måtte få för penningar öfvertagas af smålandsdragonerna.

gande. Den 6 Juni fick han i Värnamo mottaga den danska krigsförklaringen.

Fejdebrevet hade dagen förut öfverlämnats till Erik Stenbock i Halland, och denne hade strax sändt det vidare till riksdrotsen. Brahe väntade nu, att det danska anfallet ofördröjligen skulle ske. Han ansåg fortfarande, att hans plats egentligen vore i Västergötland och att hufvudstyrkan borde samlas där, men då Henrik Horn, som enligt Brahes önskan skulle kommit till Småland, ännu ej var anländ, stannade drotsen tills vidare själf kvar där; han anhöll dock hos riksrådet, att det strax måtte affärda Gustaf Banér till Småland, så att drotsen själf kunde begifva sig till Västergötland. Under tiden reste Brahe söderut för att jämte det han fortsatte mönstringarna rekognoscera pass och till försvarsställningar lämpliga platser: den 10 Juni var han i Ljungby. Redan här hade han funnit, att omständigheterna ej voro gynnsamma för försvaret. Den ovanligt torra väderleken hade gjort, att vattendragen nästan öfverallt voro lätta att passera, och skogarna voro på många ställen skadade af eld. Af trupper hade Brahe endast 50 musketerare, hvilka han gjort beridna, samt de nyuppsatta gränsdragonerna. Dessa fingo nu af riksdrotsen en chef; det blef öfversten Sven Ranck, hittills kommandant i Varberg; hans närmaste man var öfverstlöjtnanten Lars Nilsson. Dragonerna sändes ned till Markaryd, dit riksdrotsen själf snart skulle följa efter. Brahe trodde emellertid ej mycket på möjligheten att kunna, om fienden komme, hejda honom vid själfva gränsen. Han beslöt därför att skaffa sig en fast punkt som stöd längre upp i Småland och lät anlägga en förskansning vid Toftaholm i det viktiga passet mellan sjöarna Vidöstern och Flåren. Vid broöfvergången, där Lagavägen korsar den sistnämnda sjöns utfallså, skulle skansen ligga; dess namn blef Braheskans. Arbetet började ofördröjligen och fortsattes under återstoden af sommaren. Någon mera betydande fast punkt blef Braheskans dock ej. Besättningen utgjordes af femtio man under befäl af löjtnanten Lars Jönsson. Ännu i Oktober 1657 fanns ej annat magasinshus än en gammal torpet på stället till-

hörig bod, och besättningen bodde i kojor af ris och granbark ¹⁾).

Natten till den 11 Juni begaf sig riksdrotsen från Ljungby ned till den skånska gränsen; med sig hade han endast de 50 beridna musketerarna. Det var endast ogärna, som Brahe företog denna färd, då han vid gränsen ej kunde vara säker för att ej blifva utsatt för ett fientligt anfall. Han ansåg emellertid, att hans närvaro där var nödvändig för allmogens lugnande. Bönderna började nämligen blifva ängsliga, då rykten kommo om fiendens annalkande och inga svenska trupper utom gränsdragonerna visade sig. Brahe befarade då, att bönderna skulle gifva sig från hus och hem och taga sin tillflykt till skogen eller drifvas till »andra vedervärdigheter.» Han infann sig nu själf, men fann, att situationen vid Lagaöfvergången vid Markaryd var mycket olämplig för försvar och inskränkte sig då till att förlägga en del af dragonerna dit och låta dem göra bråtar och förhuggningar vid vägarna.

Nästa broöfvergång längre upp vid Lagan var vid Traheryd. Den var viktig därför att Lagaå- och Helgeålinjerna här komma hvarandra närmast. Traherydspasset syntes också vara lämpligare för försvaret, och Brahe lät nu, jämte det att han äfven hit förlade dragoner, arbeta på dess förskansande. Öfverallt lät Brahe utsprida rykten, att han kommit med en stor härsmakt, och han anbefallde dragonerna att öfva flitig kunskaparetjänst, så att man måtte få säker underrättelse om fiendens förhåfvanden.

Under tiden pågingo mönstringarna med det nyutskrifna manskapet, men de knektar, som utskrifvits i Kronobergs län, måste Brahe på Lillies enträgna anhållan sända som förstärkning till Kalmar. Emellertid ankommo från andra håll några truppafdelningar; den 15 Juni stodo i Ljungby två kompanier af Smålands kavalleriregemente, 301 man starka, under befäl af öfverste Oxenstjerna själf, samt två af lifregementet till häst, hvilket skickats öfver från Polen; de voro 194 man

¹⁾ Brahe till rådet 10 Juni 1657. Lars Jönsson till Brahe 19 Okt. 1657. (Skokl. Saml.).

starka. Den 18 Juni fick Brahe genom sekreteraren Taubenfelt rådets skrifvelse om hvilka generalspersoner skulle sändas till honom; då det var fler än han ansåg behöfligt vid den lilla armé, som skulle bildas, ville drotsen nöja sig med Henrik Horn och Linderot. Emellertid voro förutom dem också Douglas och Banér redan på väg.

Bakgrunden för konungens och Brahes beslut att sammandraga armén i Västergötland var den förutsättningen, att fienden skulle taga offensiven och att styrkan från Norge skulle samverka med den från Skåne. Under vistelsen i Sydsmåland fick Brahe emellertid en annan uppfattning af situationen. Erik Stenbock, som var guvernör i Halland, var tydligen alldeles icke hågad för att utan vidare låta fienden sätta sig i besittning af den halländska landsbygden, och han var mycket ifrig för att man skulle göra ett anfall mot Skåne, närmast mot Engelholm. Stenbock yrkade i sina bref till Brahe härpå och utvecklade vid ett besök hos honom omkring den 12 Juni denna sin mening. Brahe tilltrorde sig då ännu ej att gå offensivt tillväga och trodde sig ej på fjorton dagar kunna få tillräckligt mycket folk samladt, hvarför man öfverenskom att tills vidare hvar och en på sitt håll inskränka sig till försvar. Såväl från Stenbock som från utsända kunnskapare fick riksdrotsen ytterligare kännedom om att den danska styrkan i Skåne var jämförelsevis svag. Stenbock inrapporterade, att de skånska fästningarna hade svaga garnisoner och att trupper från dem sändts till Holstein. Detta tydde ju på, att det danska hufvudanfallet skulle riktas mot den tyska sidan ¹⁾. Beträffande det från Skåne väntade anfallet kunde det antagas, att det möjligen skulle riktas mot Kalmar, och den 19 Juni förklarade drotsen i skrifvelse till rådet, att han i sådant fall ämnade göra ett flankanfall mot denna danska styrka. Han trodde dock, att det vore ganska osannolikt, att danskarna, så svaga som de ännu voro, skulle företaga sig att belägra Kalmar. I denna situation, då danskarna ej tycktes få sina trupper samlade förrän svenskarna

¹⁾ Erik Stenbock till Brahe 17 Juni 1657. (Skokl. Saml.).

och fortfarande sades hafva sin egentliga styrka stående vid Helsingborg och då de således ej tagit initiativet i krigföringen, framställde sig för Brahe den frågan, om man verkligen fortfarande skulle hålla fast vid planen att samla hufvudstyrkan »mellan Jönköping och Göteborg,» som konungen föreskrifvit och som Gustaf Horn och Brahe först tänkt göra. Karl Gustaf själf var, oaktadt han visste, att det danska hufvudanfallet riktades mot den tyska sidan, fortfarande af den mening, att den svenska hufvudstyrkan skulle samlas i södra Västergötland eller vid Jönköping och ansåg t. o. m. rådligast, att gränsdragonerna och uppbådad allmoge skulle draga sig tillbaka från gränsen in i landet och där göra förhuggningar: först då Brahe fått alla trupperna samlade, skulle han börja sina rörelser. Först och främst skulle han hindra föreningen mellan den norska och den skånska hären, och då han antagligen hade mera kavalleri än danskarna, skulle han därefter söka att förlägga krigsskådeplatsen till fientligt område. Konungen lefde alltså i den föreställningen, att danskarne redan vore färdiga till anfall och omedelbart skulle företaga det ¹⁾).

Brahe såg emellertid, att så ej var fallet, och ändrade på den grund planen. Hans färd till Sydsmåland hade närmast varit föranledd af nödvändigheten att lugna allmogen och sörja för gränsens försvar, men han beslöt nu att ej från Småland återvända till Västergötland utan i stället gå in i Halland och där draga till sig de från öfre Sverige nedsända trupperna. Han har själf — i skrifvelse af den 5 Juli till riksrådet — uppgifvit som bevekelsegrunder till detta beslut, att han därigenom skulle söka hindra fienden att från Helsingborg rycka öfver gränsen, låta armén lefva på Hallands bekostnad, så mycket hellre som allmogen i denna provins vore danskvänlig och tänkte vid första tillfälle gå fienden till handa, öfvervaka grödans inbergande i Halland, att den ej fördes till fienden, trygga den småländska gränsen samt slutligen, då flera trupper ankommit, rycka in i Skåne. Brahe

¹⁾ Konungen till rådet 22 Juni 1657. (R. Reg.).

visade sig genom detta beslut fullt vuxen situationen. Utan att låta sig bindas af konungens på afstånd och utan tillräcklig kännedom om situationen gifna anvisningar uppträdde han som själfständigt bestämmande fältherre och tog själf på sitt ansvar en resolution, som afvek från konungens. Säkertligen var detta af stor nytta för den svenska saken; hade man utan vidare blifvit stående vid beslutet att samla hären i Västergötland, så skulle den danska armén fått tid att komma i ordning, börja anfallet och utan vidare sätta sig i besittning af Hallands landsbygd med dess provianttillgång. Brahes resolution ändrade den svenska krigföringen från defensiv till offensiv; i stället för ett danskt framryckande mot Västergötland blef det ett svenskt framryckande mot Skåne.

Då nu hufvudstyrkan skulle dragas in i Halland, var det ej sannolikt, att något danskt anfall från Skåne mot Småland skulle ske, men i alla händelser vidtogos vissa försvarsåtgärder.

Hufvudsakligen genom landshöfding Gyllenanckar verkställdes en rotering och indelning af allmogen i länet, hvilken själf skulle vid behof skynda till gränsens försvar ¹⁾.

Landshöfdingen Gustaf Posse i Jönköping fick befallning att sända två kanoner till Toftaholmsskansen; skulle mot förmodan fienden komma förbi denna, anbefalldes Brahe

¹⁾ Bland bref från militärer till Brahe (Skokl. saml.) finnes följande förslag öfver allmogen från Allbo härad:

	Kapten,	löjtnant,	korpraler,	menige,	bössor
Skatelöf.....	1	1	4	109	52
Torsås och Härlunda.....	1	1	6	142	70
Kvenneberga och Hjortsberga	1	1	4	64	52
Lekaryd och Aringsås	1	1	4	81	24
Vislanda	1	1	4	70	41
Blädinge	1	1	2	47	22
Stenbrohult	1	1	5	127	112
Slätthög.....	1	1	7	87	32
Mistelås.....				37	15
Moheda				50	12
Ör				34	2
Aneboda				19	
Virestad och Stenbrohult...					300

anläggandet af en skans vid Rumlaborg; att förskansa själfva vägarna öfver Holaveden ansåg han däremot onödigt ¹⁾).

För dragonernas öfverstlöjtnant Lars Nilsson utfärdades formlig instruktion. Han bemyndigades att med sin kår förena de småländska salpetersjudare, som hittills varit anställda i Uppland, »löst parti» i Sunnerbo och öfvertaliga personer på hemmanen; blått kläde till dragonernas munderande finge han anskaffa från Jönköping och likaledes på kronans bekostnad nödigt antal gevär. Förutom sin egentliga tjänst vid dragonerna skulle Lars Nilsson åtaga sig omsorgen om anskaffande af skjuts och underhåll åt de trupper, som på väg till Brahe passerade genom häradet, och flitigt insända rapporter om hvad som passerade ²⁾).

I sammanhang med Brahes marsch till Halland fingo tre kompanier af dragonerna begifva sig till Knäröd för att där fatta posto vid en viktig öfvergång öfver Lagan; de voro dock här ej längre borta än att de mycket väl skulle kunna användas vid afvärjande af ett eventuellt danskt anfall mot Markarydsgränsen, där de öfriga tre kompanierna kvarlämnats.

Staden Vexjö skulle försvaras af sitt borgerskap, som dock ej räknade mer än 30 borgare ³⁾). På Brahes befallning lät landshöfdingen på lämpliga ställen göra »bålverk» till stadens försvar och skaffade äfven till dessas bevärande några kanoner.

I Halland var ställningen ägnad att väcka oro, då, så-

¹⁾ Brahe till Posse 22 Juni, till landshöfding Rosenhane 25 Juni 1657 (koncept i Skokl. saml.).

²⁾ Instruktion för Lars Nilsson 30 Juni 1657 (koncept, Skokl. saml.).

³⁾ För försvaret af domkyrkan hade Brahe för Gyllenancark och biskop Lundebergius framställt ett mera välment än praktiskt förslag, att djäknarna borde samlas med bössor — de, som ej hade sådana, skulle använda stenar — för att hjälpa borgerskapet. Tredskades djäknarna, skulle de för tre år mista socknegången; de, som först infunne sig, skulle däremot få de bästa socknarna. Gyllenancark förklarade emellertid planen utförbar, då kyrkan vore lågt belägen och djäknarna till största delen voro barn. »Jag har själf åskådat dem», säger han, »och ibland hela hopen knappt kan finna 20, som drängar kunna kallas». (Brahes koncept. Gyllenancarkars bref till Brahe. Skokl. saml.).

som naturligt var, befolkningen hyste sympatier för danskarna, och då bönderna allmänt ägde gevär, var Erik Stenbock orolig för att de, om fienden nalkades, skulle sälla sig till honom. Från konungen hade också kommit påbud rörande Halland, som voro ägnade att väcka betänklighet hos dem, som skulle sätta dem i verket. Med utskrifningsförhållandena i Halland förhöll det sig så, att i stället för full utskrifning af manskap allmogen erlagt penningar för den halfva, och under den närmast föregående tiden hade kammarkollegiet anvisat utskrifningspenningarna tillbaka till bönderna som betalning hufvudsakligen för af dem till kronans magasin levererad spanmål, och bönderna hade fått tillsägelse, att så äfven framgent skulle ske, hvadan de gjort anstalter härtill och på flera håll rent af för detta ändamål tillhandlat sig såd. Då emellertid allt mera folk behöfdes till kriget, befallde konungen, att detta tillvägagångssätt ej längre skulle användas, utan att i Halland såväl som i andra landskap verklig utskrifning af manskap skulle ske ¹⁾ och att det halländska utskrifna manskapet skulle användas i östersjöprovinserna. Erik Stenbock blef ganska bekymrad häröfver, då han fruktade för att följderna skulle blifva den, att de utskrifne utan vidare rymde öfver till danskarna ²⁾. Stenbock måste emellertid enligt ordern hålla utskrifning, men det gick som han anat: talrika rymningar skedde, och bönderna begärde öfverallt att få lösa utskrifningen med penningar. Då all utsikt var, att ytterligare försök endast skulle tjäna till att skaffa danskarna tillopp af folk från Halland, tog Stenbock på sitt eget ansvar att med åsidosättande af konungens föreskrift låta de halländska bönderna betala 60 daler silfvermynt för hvarje rote, hvaremot de skulle undslippa utskrifningen ³⁾. Detta skedde, efter hvad det vill synas, först fram på sommaren, i Juni eller början af Juli;

¹⁾ Konungen till riksmarsken 27 Febr. 1657. (R. Reg.).

²⁾ Det vill också synas, som om utskrifningspenningar för år 1657 redan blifvit anslagna till fästningarnas behof.

³⁾ Erik Stenbock till rådet 22 April och 20 Juli 1657.

sannolikt har utskriftningsförsöket genom de rymningar det förorsakade varit en medverkande anledning till att redan tidigt på våren och innan den danska krigsförklaringen kommit friskaror bildades i de skånsk-halländska gränstrakterna. Redan den 29 Mars 1657 hade länsmanen i Helsingborg Holger Vind gjort aftal med Sven Povlsen om att denne skulle värfva 100 dragoner till den danska kronans tjänst. Sven Povlsen, den i sägnen mångomtalte »Göingehöfdingen» var sannolikt bördig från Göinge och hade redan under kriget 1644—1645 värfvat dragoner och med dem deltagit i fält-tåget ¹⁾. Han var sedermera bosatt i Laholm och var eller ansågs åtminstone af svenskarna på den grund vara svensk undersåte; hvad han drifvit för näringsfång i Laholm är obekant, men det skall hafva slutat med att han gjorde bankrutt, hvarpå han lämnade staden ²⁾.

Till god del af de till svensk krigstjänst nyutskrifne och bortrymde halländske drängarna samlade Sven Povlsen nu en friskara, som uppehöll sig på Hallandsås, »grabaternas, som de Jerusalems skälmar och röfvarpack sig titulera, säkraste asylon» ³⁾, och redan i slutet af Maj var öfver 100 man stark. Sven Povlsens skara var således på sätt och vis ett motstycke till Rancks och Lars Nilssons svenska gränsdragoner.

Vid nyssnämnda tidpunkt var redan landsbygden i södra Halland osäker på grund af de ströftåg, som Sven Povlsens ryttare företogo. Den 16 Juni öfverfölls och utplundrades landsdomaren Magnus Dureels gård Vallen af en skara om 120 man, anförd af Sven Povlsen själf, och under de närmaste dagarna därefter sände han afdelningar om 40 à 50 man i olika riktningar öfver landsbygden. Öfverallt, både bland allmogen och bland Laholms borgerskap hade Sven Povlsen gynnare; »de äro alla så hjärteligen affectionerade emot sin förriga öfverhet», skref kommandanten i Laholm,

¹⁾ Om Sven Povlsen se *Kjær*: Göingehövdingen Svend Povlsen og Snaphanerne.

²⁾ Gyllenanckar till Brahe 26 Maj 1657.

³⁾ Gyllenanckar till Brahe 4 Juni 1657.

och om prästerna i trakten använde han det drastiska uttrycket, att de hade den ena foten i predikstolen och den andra på Hallandsås ¹⁾).

Kommandant i Laholm var öfverstlöjtnanten Benjamin Croneborg. Den besättning han hade under sig var mycket svag och bestod endast af Sunnerbo kompani af Kronobergs regemente och 28 ryttare. Af kompaniet voro endast 30 man gamla soldater, de öfriga voro nyligen utskrifna, och Croneborg trodde ej, att de vore mycket användbara till anfall, om de än voro mycket dugliga vid arbetena i fästningen. Croneborgs förnämsta uppgift blef då så länge att arbeta på fästningsverkens förstärkande. Dessa arbeten drefvos med feberaktig ifver från morgon till kväll, och då manskapet dessutom nattetid hade att iakttaga vallens säkerhet, blef det ytterst hårdt ansträngdt. Midt i Lagans fors lades en stor damm, hvarigenom uppnåddes att få grafven kring slottet fylld med vatten; annars plägade den under sommartiden vara alldeles torr. En travers uppfördes, som skulle kunna skydda mot granater.

Emellertid fick Sven Povlsen vara tämligen ostörd. Det enda, som kunde göras mot honom, var, att från Laholm hvarje natt utsändes små rytteriefdelningar om 8 à 10 man för att patrullera på vägen mot Båstad och nedanför Hallandsås. För en sådan patrull — 8 man stark — höll det på att gå illa. Den stötte natten till den 20 Juni helt oförmodadt på en trupp om 70 man af Sven Povlsens »grabater och buskeklippare», måste taga till flykten och lyckades endast med möda och hack i häl förföljd komma tillbaka in i Laholm. Den 20 Juni erhöll emellertid Croneborg en betydlig förstärkning, i det att ryttmästaren Per Persson inträffade med 260 man af Östgöta kavalleriregemente; det var öfvadt och väl munderadt folk. Erik Stenbock föreslog nu, att man med detta manskap skulle rycka fram för att söka upprifva Sven Povlsens styrka, men förslaget vann ej riksdrotsens gillande. Brahe ansåg nämligen, att ett sådant

¹⁾ Croneborg till Brahe 20 Juni 1657 (Skokl. saml.).

anfall skulle kunna hafva till följd, att danskarna så mycket förr från Skåne ryckte in i Halland, och för öfrigt vore terrängen så svår, att Per Persson lätt skulle kunna råka i bakhåll och blifva illa tilltygad ¹⁾). Östgötaryttarna fingo då inskränka sin verksamhet till patrullerande och rekognoscerande; härunder kommo de vid ett tillfälle vid Hallandsås »grabaterna» nära in på lifvet, men funno dem i en så stark ställning, att de ej kunde med fördel angripas. Sven Povlsen och hans friskaror kunde emellertid nu ej så obehindradt som förr göra sina ströftåg och drogo sig därför något tillbaka. De slog sig tills vidare ned på skånskt område, i Båstad; de skulle härifrån kunna bevaka passet mellan Hallandsås och Stensån och öfvergångarna öfver det sistnämnda vattendraget.

Erik Stenbock hade under tiden med all makt rustat sig. På Halmstads och Varbergs fästningars stärkande hade flitigt arbetats, och rikstygmästaren var mot slutet af Juni själf beredd att med 500 man, två tolfpundiga och två sexpundiga kanoner samt två regementskanoner förena sig med Brahe ²⁾). I de 500 man ingingo bl. a. Per Perssons ryttare och afdelningar ur Halmstads garnison.

Brahe hade befallt Stenbock att möta vid vägkorset vid Vrå, där vägen öfvergick Krokån.

Efter att hafva utfärdat order till Linderot att skynda på med östgötarna bröt riksdrotsen den 26 Juni upp från Ljungby och tog vägen öfver Bolmaryd och Vrå in i Halland. Den 28 Juni fattade han posto vid Breared. Han hade först tänkt blifva stående i denna viktiga position. Den väg, som från Halland leder fram till Bolmens sydligaste strand och Lagalinjen samt därifrån vidare in i Småland norrut öfver Värnamo mot Jönköping och österut mot Växiö, går vid Breared öfver sjön Simlångens sund; detta pass kunde lätt försvaras, särskildt då stranden öster därom ligger högt, och ställningen här var således en försvarsposition gentemot för-

¹⁾ Stenbock till Brahe 20 Juni och Brahe till Stenbock 22 Juni 1657.

²⁾ Stenbock till konungen 27 Juni 1657.

sök till infall i Småland och en hotande flankställning mot den, som ville rycka längre norrut i Halland. Brahes plan att blifva stående vid Breared och här afvakta förstärkningarnas ankomst öfvergafs dock snart. Orsaken härtill uppgafs af Brahe närmast vara den, att den sydhalländska allmogen visade sig vara i hemligt förstånd med fienden, förde sina ägodelar öfver till Danmark och visade sig mycket uppstudsigt mot riksstygmästaren. Dessa upplysningar har Brahe utan tvifvel fått i Breared af Stenbock, men denne har säkerligen också meddelat upplysningar om att någon betydlig dansk styrka ännu icke vore samlad i Skåne och att invasion i Halland därför ej var omedelbart förestående ¹⁾. Brahe har då ansett det nödigt att rycka fram till den sydligaste delen af Halland för att hålla gränsbefolkningen i styr, och han har ansett sig kunna utan fara gå fram till Lagalinjen för att vid den förbereda sitt infall i Skåne. Den 30 Juni ryckte han alltså fram till Laholm. Meningen var nu, att man, så snart som tillräckliga förstärkningar anländt, skulle rycka öfver gränsen. De öfriga generalspersonerna började nu anlända, och Brahe bestämde, att om det komme till strid, skulle Erik Stenbock kommendera infanteriet och artilleriet, Banér högra och Horn vänstra flygeln samt Linderot reserven. Douglas, som den 17 Juni från Polen anländt till Stockholm, fick af Brahe befallning att begifva sig till Västergötland och där föra högsta befälet.

Den styrka, som stod hos Brahe i Laholm, var emellertid icke stor. Den 6 Juli voro följande afdelningar tillstädes:

Kavalleri.

3 kompanier östgötar.....	472 man.
2 kompanier smålänningar	301 »
2 kompanier Ridderhjelm's regemente	205 »
af Hammarskölds ryttare	30 »
Summa 1008 man.	

¹⁾ Jfr. E. Stenbocks bref till Brahe (Skokl. saml.).

Infanteri.

6 kompanier af Jönköpings regemente	815 man.
2 kompanier af Skaraborgs regemente.....	220 »
<hr/> Summa 1035 man.	

Dessutom funnos 1 kompani halländska dragoner -- möjligen uppsatta genom den senaste utskrifningen -- 82 man, starkt samt en af riksdrotsen själf värfvad dragonafdelning om 50 man ¹⁾.

Sunnerbodragonerna under Ranck voro nu sex kompanier om inalles 430 man; tre kompanier stodo vid Knäröd och tre vid Markaryd.

Det var klart, att denna kår ej var stark nog att med hopp om framgång kunna göra ett infall i Skåne, och Brahe väntade därför med otålighet på de trupper, som skulle komma från Västergötland. Han synes t. o. m. hafva väntat redan finna dem före sig i Halland. De voro emellertid ännu i Västergötland, och att så var, därtill var Brahe själf skuld. Han hade nämligen egendomligt nog försummat att underrätta Harald Stake, som före Douglas' ankomst hade högsta befälet i Västergötland, om ändringen i fälttågsplanen och om beslutet att hufvudstyrkan skulle samlas i Halland. Stake visste därför ej annat än att de från öfre Sverige ankommande trupperna skulle stanna i Västergötland och afvakta Brahes ankomst dit. Han hade strax efter krigsförklaringen dragit samman de trupper, som lågo i Västergötland till Skara, undantagande Västgöta-Dals regemente, som stod vid Vänersborg, och 4 kompanier ryttare, som sändes till Göteborg. Då sedan öfverstlöjtnant Erik Drakenberg kom med 3 kompanier af Upplands kavalleri, fick han stanna hos Harald Stake, som nu själf stod vid Vänersborg. Öfverstlöjtnant Anrep, som kom med 3 kompanier af Närke och Värmlands infanteriregemente, sändes till trakten af Lidköping, och det var Stakes mening att därifrån sända honom

¹⁾ Det torde vara denna trupps existens, som gifvit upphof till Fryxells förvånande uppgift, att Brahe i träffningen vid Genevad segrade med en styrka, som till stor del bestod af hans egna underhafvande bönder.

till Vänersborg att förstärka Johan Stake. Vidare väntades de hemmavarande kontingenterna af Västmanlands regemente och Dalregementet.

Brahe, som helt och hållet förbisåg, att Stake ej af sig själf kunde veta något om ändringen i planen, aflät den 1 Juli, dagen efter sin ankomst till Laholm, en ganska hvass skrifvelse till Stake med förebråelser, att han understått sig att behålla hos sig trupper, som voro i marsch, och med befallning att ögonblickligen låta dem marschera. Stake blef helt förvånad och förklarade sig endast hafva handlat i enlighet med de order han fått; han förklarade vidare, att han visserligen hade hos sig två kompanier af östgötakavalleriet, som enligt order skulle gått ned till Halland, men därmed förhölle sig så, att de verkligen varit affärdade, men under marschen fått kontraorder af en kapten Johan Wäsenberg, som varit skickad af Stenbock att till Halmstad hämta 140 nyutskrifna västgötaknekter ¹⁾. Stake sände nu strax åstad upplänningarna under Drakenberg, de båda östgötakompanierna, ett kompani af adelsfanan och något artilleri; Anreps kompanier följde ofördröjligen efter.

Den styrka Brahe reserverade åt Douglas i Västergötland skulle tillsvidare bestå af 8 kompanier västgötaryttare 874 man, Västgöta-Dals regemente 1002 man och 3 kompanier af Västmanlands regemente 324 man.

Fram i Juli — dagen synes ej kunna bestämmas — anlände de nyssnämnda afdelningarna från Västergötland. De drogos ned till Laholm utom två af Anreps kompanier, som lades in i Halmstads fästning att förstärka garnisonen. De tre kompanier af Rancks dragoner, som stodo vid Knäröd, drogos också fram till hufvudstyrkan för att vara med om infallet i Skåne, ehuru detta ej direkt kunde sägas höra till hemortens försvar, för hvilket dragonerna voro uppsatta.

Efter ankomsten af dessa förstärkningar hade Brahe samlad en styrka af vid pass 3000 man, och då nu äfven

¹⁾ Brahe till Stake 1 Juli 1657 (konceptsamlingen i Skokl. saml.). Stake till Brahe 5 Juli 1657 (Skokl. saml.).

fouragetillgången vid Laholm började att blifva knapp, beslöt han att ej längre uppskjuta infallet i Skåne. Om man frågsåg Sven Povlsens friskara, hade ännu inga danska trupper låtit höra af sig. I Sverige hade man fruktat för invasion, men de danska rustningarna och truppsamlingarna i Skåne hade bedrifvits så långsamt, att det i stället blef svenskarna, som, ehuru de ej i detta krig voro den anfallande parten, gingo öfver gränsen. Den inryckande styrkan var emellertid allt för liten för att den skulle kunna tänka på att sätta sig fast i Skåne; meningen var då endast att hämta så mycket förråd man kunde ur Skåne och skaffa sig säker kännedom om de danska truppsamlingarna vid Engelholm, hvilka man då också skulle oroa.

II. Danska krigsförberedelser och Brahes infall i Skåne.

I trots af att det var Danmark, som brutit freden, var den danska armén ej färdig att gå anfallsvis tillväga mot Halland. Krigsrustningarna hade dock på allvar begynt i Skåne tidigt på året 1657.

De garnisoner, som funnos i de skånska provinserna, tyckas hafva varit följande: i Kristianopol 5 kompanier under Jakob Grubbe, sannolikt något öfver 700 man; i Kristianstad 5 kompanier under Henrik Lindenow, ungefär 650 man, i Landskrona, där Kasper Due var kommendant, Knud Ulfelds regemente, 4 kompanier ungefär 600 man, i Malmö 4 kompanier under Wolf Hieronymus von Kratz, antagligen 400 man.

Den 15 Februari hade Axel Urup fått befallning att begifva sig till Skåne för att hafva öfverinseende öfver de värfningar där skulle anställas och för att öfvervaka och påskynda arbetena på fästningarna; den 19 Februari fick han i uppdrag att hafva »inspektion med militien i Skåne», och den 28 Februari blef Ulrik Kristian Gyldenlöve hans närmaste man i öfverbefälet. Urup och Gyldenlöve skulle tillsammans öfverlägga om och till konungen gifva förslag om huru mycket rytteri behöfdes för Skånes försvar och huru det lättast skulle kunna underhållas.

Flera af de mera framstående adelsmännen, bland dem Kristian Friis och Knud Ulfeld, värfvade och uppsatte själfve trupper. Ett dragonregemente bildades af det i Jylland uttagna unga manskapet. Man skulle därtill taga 200 man från hvarterdera af Aarhus och Aalborgs stift, 100 från hvarterdera af Ribe och Viborgs stift. Detta regemente skulle ställas

under Gyldenlöves befäl. Af de dugliga och stridbara göingarna hade man för afsikt att uppsätta en särskild afdelning, och Niels Lykke sändes i Februari 1657 upp i göingehäradena, närmast för att skaffa c:a 100 dugliga och med skjutvapen förtrogha karlar för att af dem bilda ett kompani. Han inrapporterade emellertid snart, att hans försök ej ledde till något egentligt resultat, då så många unga och duktiga karlar som till det uppgifna antalet ej funnes i häradet. I verkligheten kan det naturligtvis ej hafva förhållit sig så, utan snarare var det motvilja att gå ut i kriget, som visade sig. Regeringen befallde då öfverste Kratz att ur det regemente han kommenderade uttaga erforderligt antal göingar och lämna dem till Lykke. Den därigenom uppkomna bristen i regementet skulle sedermera fyllas genom att småningom skaffa flera göingar från häradena ¹⁾. Detta skedde också, och af dessa samt äfven af folk, som verkligen blef uppbådadt från bygden, bildades en dragonafdelning, som sannolikt är identisk med den, som i kommissariatsräkenskaper benämnes Knud Ulfelds dragoner.

Anordningarna med regementenas indelning och organisation för öfrigt tyckes man med nu tillgängliga källor ej i detalj kunna följa. Bland åtgärder, som vidtogos, kan nämnas, att öfverste Fuchs skulle hafva hälften af det skånska regementet, att artilleriöfversten Paterson skulle med major Wilcken till närmaste man hafva under sig en infanteriafdelning om 300 man samt att öfverstlöjtnanten Cyprian Nadelwitz von Kremsky skulle under sig hafva 400 man infanteri af det själländska regementet; 700 man af adelns soldater i Sjælland lämnades åt generalmajor Breda och återstoden af det själländska regementet åt Erik Quitzow ²⁾.

¹⁾ Skaanske Tegnelse under Februari 1657.

²⁾ Skaanske Tegnelse. Att närmare bestämma gången af uppsättandet af regementena, deras organisation och deras öfverförande till Skåne. synes med de nu tillgängliga källorna knappast vara möjligt. De i Skaanske Tegnelse upptagna skrivelserna gifva därom långt ifrån fullständiga underrättelser och innehålla stundom hvarandra motsägende anordningar, hvarvid det knappast synes möjligt att med säkerhet afgöra hurudant förloppet i verklig-

För att förstärka infanteriet i fälthären bestämdes den 15 Juni, att Urup skulle uttaga manskap ur fästningsgarnisonerna, nämligen från Helsingborg 600, från Landskrona 350 och från Malmö 322 man. I stället skulle inläggas af nyutskrifvet manskap i Helsingborg 300 man och i Landskrona och Malmö så mycket man kunde åstadkomma, hvarjämte konungen lofvade att framdeles till dessa fästningar sända öfver från Sjælland 500 man musketerare. Den 21 Juni bestämdes att under öfverste Trampes befäl skulle bildas ett kavalleriregemente på det sätt, att Urup och Gyldenlöve af sina regementen afstodo hvardera två kompanier.

Artilleristaten i Skåne bestämdes den 26 Maj till 1 öfverste, 1 öfverstvaktmästare, 1 styckhauptmann, 1 stycklöjtnant, 1 ingenjör, 1 kvartermästare, 1 sekreterare, 1 fältpräst, 1 fältskär, 1 fälttygkvartermästare, 1 proviantmästare, 1 vagnsmästare, 1 tygskrifvare, 1 verkmästare, 1 geschirrmästare, 1 stallmästare, 1 bryggmästare, 2 styckjunkare, 4 minerare, 2 petarderare, 4 fyrverkare, 28 konstaplar, 32 handtlångare, 1 timmerman med 2 drängar, 1 lådmakare med 1 dräng, 1 smed med 2 drängar, 1 sadelmakare med 1 dräng, 1 remsmidare med 1 dräng, 275 kuskar, 1 profoss, 1 stockeknekt, 1 skarprättare.

Hästar och kuskar för artilleriets behof skulle levereras af Sjællands, Möns, Skånes och Blekinges städer efter följande proportion:

	Hästar.	Kuskar.
Malmö	80	40
Lund	12	6
Helsingborg	14	7
Landskrona	6	3

heten varit. Kommissariatsräkenskaperna gifva olika uppgifter om regementenas sammansättning, i det att kompanier stundom föras till ett, stundom till ett annat regemente. I viss mån beror detta på att omorganisation af regementena ägt rum, men närmare detaljer därom föreligga, såvidt synes, icke. Längre ned, då det är fråga om den danska härens frammarsch, meddelas en hufvudsakligen med ledning af kommissariatsräkenskaperna uppgjord lista öfver regementena.

	Hästar.	Kuskar.
Ystad	32	16
Skanör och Falsterbo	4	2
Engelholm och Båstad	2	1
Kristianstad	11	6
Simrishamn	4	3
Sölvesborg	3	2
Ronneby	6	3
Kristianopel	2	1
Sjællands städer tillsammans	245	133
Stege	6	3 ¹⁾ .

Hästarna skulle aflämnas den 1 Juli och sedermera så vidt möjligt till ägarna återställas. Dragonhästar skulle enligt order till Sjællands, Skånes och småöarnas länsmän levereras af bönderna mot en betalning af 10 daler stycket till följande antal:

af Malmöhus län	76
» Börringe län	16
» Helgonakyrkas län	12
» Kristianstads län	62
» Landskrona län	28
» Helsingborgs o. Herrevadsklosters l.	45
» Sölvesborgs län	35
» Kristianopels län	9
» Bornholms län	40
från Sjællands län	627
» Möns län	32
» Lålands o. Falsters län	118.

Den 20 Maj utgick order till sockneryttarna i Sjælland och på småöarna att hålla sig färdiga att gå öfver till Skåne, och den 26 och 28 fick generalkrigskommissarien Nils Krabbe order att i Helsingör mönstra ett kompani af Gyldenlöves och två af Urups kavalleriregementen, hvilka därefter skulle föras öfver till Skåne. Länsmännen Holger Vind i Helsing-

¹⁾ Sjæll. Tegnelse 16 Maj o. 16 Juni 1657.

borg och Knud Ulfeld i Landskrona beordrades att låta föra farkoster till Helsingör, enär rytteriet från Sjælland nu skulle föras öfver Sundet. Den 28 Maj beordrades Vincent Bille att den 8 Juni med den själländska rusttjänsten marschera till Helsingör, men några dagar senare ändrades denna order därhån, att han skulle låta ryttarna hålla strandvakt. Urup fick den 29 Maj order att anmana den skånska adeln att hålla sin rusttjänst i beredskap, och tre dagar senare beordrades Holger Vind att låta föra det artilleri, som fanns i Skåne, till Helsingborg.

Kommissariatsräkenskaperna upptaga såsom närvarande i Helsingborg redan under Maj månad följande infanteri-afdelningar, som säkerligen till större delen äro att anse som garnison i staden ¹⁾.

Öfverstlöjtnant Stefan Thimmes skånska kompani, kommenderadt af kaptenlöjtnanten Rasmus Olsen, den 17 Maj 114 man, den 2 Juni 54 och den 17 Juni 92 man ²⁾.

Ett själländskt kompani under kapten Markus Vendelboe, den 27 Juni 138 man.

Ett själländskt kompani under kapten Andreas Wilcken, 88 man.

Holger Vinds kompani, kommenderadt af Holger Mormand, 62 man.

Ett skånskt kompani under kapten Kristoffer Gjedde, den 17 Juni 90 man.

Ett själländskt kompani under löjtnant Andreas Möller, den 17 Juni 299 man ³⁾.

Ett kompani af Friis' regemente under öfverstlöjtnant Georg Hofmann, den 2 Juni 56 man.

De af proviantskrifvaren Sören Nielsen i Helsingör förda kommissariatsräkenskaperna visa följande ankomsttider för olika afdelningar.

¹⁾ Christen Lunds kommissariatsräkenskaper.

²⁾ Differenserna i numerären tyda väl på att af detta kompani manskap tagits till andra afdelningar.

³⁾ Tillhör sedan öfverste Bothes regemente.

Under dagarna 6—9 Juni anlände fem kompanier af Gyldenlöves kavalleriregemente, den 11 och 12 två kompanier af Urups kavalleriregemente, den 13 Gyldenlöve själf med sitt dragonregemente, den 14 fyra Urupska kompanier och ett kompani af Gyldenlöves kavalleriregemente, den 15 ett af Urups kompanier och artilleriet, den 17 ett kompani af Drottningens lifregemente till häst (öfverste Brockenhus) och ett af Gyldenlöves kavalleri, den 18 tre af Drottningens och två af Urups kompanier, den 19 två af Drottningens och 1 af Trampes kavalleriregemente.

Härefter började infanteri att komma. Den 21 Juni kom ett kompani af Patersons regemente under kapten Marschalk. Den 24 Juni kom ett kompani af Erik Quitzows regemente, fördt af major Steenberg, den 25 ett af samma regemente under kapten Mörck och ett af Fuchs' regemente under kapten Dewitz, den 26 ett af Fuchs' kompanier under öfverstlöjtnant von Brunow, och samma dag kom åter ett af Urups kavallerikompanier, den 27 ett af de Quitzowska kompanierna under kapten Hoen, den 5 Juli ett af Kristian Friis kompanier, under kapten Folmer Rosenkrands, den 8 ett kompani af samma regemente under kapten Normann, den 13 ett af Fuchs' kompanier, den 17 öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremsky med åtminstone ett kompani och den 18 öfverste Volrath von Bothe med 4 kompanier.

Denna lista är emellertid icke alldeles fullständig; så befunno sig t. ex. de i norra Skåne uttagna dragonerna¹⁾ också vid hären äfvensom Knud Ulfelds tre infanterikompanier under kaptenerna Blumentroste, Erdmann och Kleye, hvilka förr varit i garnison i Landskrona.

Särdeles fort hade det ej gått med sammandragningen af trupperna, och det tyckes hafva varit förbundet med betydande svårigheter att skaffa proviant till soldaterna, ehuru såväl i Helsingborg som i Helsingör brödbakningen pådrefs med all kraft. Någon bestämd plan för det stundande fält-tåget hade den danska regeringen icke uppgjort, utom det

¹⁾ »Knud Ulfelds dragoner». Jfr. ofvan.

att Urup den 8 och 9 Juni fått befallning att efter hållet krigsråd gå mot Halland. Urup ansåg sig ännu ej stark nog att gripa till offensiven och rycka öfver gränsen, och i Köpenhamn visste man ännu i början af Juli ej, om han tänkte anfalla eller skulle inskränka sig till försvar. Under tiden hade emellertid den svenska styrkan under Per Brahe hunnit fram till Sydhalland och fattat posto vid Laholm. Utan tvifvel har detta snart blifvit känt af Urup; det var nu utsikt, att Skåne kunde få en påhälsning af svenskarna förr än Halland af danskarna, och detta har medverkat till den åtgärd, som nu vidtogs, nämligen att Gyldenlöve med kavaleriet beordrades fram till Engelholm för att bevara den viktiga öfvergången öfver Rönneå. Den 4 Juli fattade han posto här med Drottningens regemente, Urups, fördt af öfverstløjtnant Klaus Kaas, sitt eget och två kompanier af Trampes regemente, sitt dragonregemente och de skånska dragonerna. Det var antagligen en styrka på ungefär 3000 ryttare. På den södra flodbrädden började man arbeta på en förskansning.

Gyldenlöve sände upprepade gånger ut rekognoscerings-trupper för att skaffa närmare underrättelser om fienden. Sådana fick han dock icke, egendomligt nog, då svenskarna ej voro längre borta än i Laholm och då Sven Povlsens dragoner, som ännu befunno sig norr om Hallandsås, borde hafva haft lätt för att skaffa tillförlitliga underrättelser och föra dem fram till Gyldenlöve. Att rycka fram öfver Rönneå och eventuellt öfver Hallandsås ansåg Gyldenlöve ej vara rådligt. Han trodde nämligen, att svenskarna kommo med ett ansenligt infanteri och hade ännu intet att ställa emot detta. Den 12 Juli var han åter i Helsingborg och fick då Knud Ulfelds tre infanterikompanier och 6 kanoner med sig. Han hoppades nu blifva i tillfälle att rycka fienden närmare in på lifvet ¹⁾. Urup hade ännu ej rört på sig. Att Gyldenlöve med sin ifriga stridslust endast ogärna fördrog överksamheten är troligt nog. Äfven i Köpenhamn började man

¹⁾ Gyldenlöve till Gersdorf 12 Juli 1657. Jfr. Ove Helmers krönika.

blifva otålig öfver dröjsmålet. Man visste ej heller där med säkerhet, huru långt truppernas sammandragning i Helsingborg fortskridit. Fredrik III sände då den 8 Juli riksrådet Gunde Rosenkrands till Helsingborg med uppdrag att göra sig underrättad om tillståndet och med befallning till Urup att i hans närvaro hålla krigsråd, så att man kunde förnimma, om meningen vore att gå offensivt eller defensivt tillväga.

Krigsrådet hölls — måhända vid den 12 Juli, då Gyl-denlöve var i Helsingborg — och de flesta rösterna afgåfvos här för att man oförtöfvadt skulle rycka fram och gå öfver gränsen. I trots af detta skedde emellertid under de närmaste dagarna ingenting, och tydligen var det ett uttryck af hofvets otålighet, att den 15 Juli uttrycklig order afgick till Urup att i öfverensstämmelse med krigsrådsbeslutet ofördröjligen bryta upp och gå mot fienden. Möjligen har Urup gjort invändningar häremot, eller också har man i Köpenhamn af sig själf hyst misstankar, att den gifna ordern ej skulle leda till någon snar påföljd, ty den 17 Juli fick han order att följande dag infinna sig i Köpenhamn, där han skulle få närmare besked om konungens vilja ¹⁾. Det såg ut, som om generalen fallit i onåd. I armén troddes det, att han beordrats till Köpenhamn för att arresteras, därför att han ej ställt sig undfångna befallningar till efterrättelse ²⁾. Detta tyder på, att man äfven i armén fann, att Urup gjort sig skyldig till långsamhet.

Under det den danska armén fortfarande stod i kvarteren vid Helsingborg och Engelholm och dess öfverbefälhafvare var i Köpenhamn, ryckte den svenske riksdrotsen öfver gränsen.

På aftonen den 17 Juli bröt Brahe upp från Laholm och ställde sin marsch i riktning mot Båstad. I dagningen den 18 stötte den svenska förtruppen samman med två kom-

¹⁾ Skaanske Tegnelse 8, 15, 17 Juli 1657.

²⁾ Danska fångars berättelser vid förhör i det svenska högkvarteret. (Handl. till fälttågets historia; sv. riksark.).

panier af Sven Povlsens dragoner. Dessa befunno sig mellan Hallandsås och Stensån och här strax söder om Himmelslöf kom det till strid. Den aflopp olyckligt för Sven Povlsens folk. Enligt Brahes uppgift skulle Sven Povlsen själf med endast 30 man hafva retirerat till Engelholm; återstoden af hans ryttare hade nedhuggits eller skingrats. Det var säkerligen det senare, som inträffade. Sven Povlsens dragoner togo sin tillflykt upp i skogen på åsen, där de åter samlade sig, och senare på dagen stötte de till den trupp, som följt chefen. Efter striden vid Himmelslöf ryckte den svenska hären fram till Båstad. Denna plats var öfvergifven af så godt som alla sina invånare. Åtskilliga af dem befunno sig ombord på skutor, hvilka, 8 till antalet, hissade segel och gingo ut i bukten, då svenskarna ryckte in i staden. I Båstad kvarlämnades infanteriet, större delen af artilleriet och en liten kavalleritrupp. De kvarlämnade knektarne föröfvade allehanda ofog; kyrkan blef illa åtgången, i det att både altare, predikstol och epitafier sönderhöggos, grafvar öppnades och plundrades och kyrkokärl och prydnader bortfördes¹⁾.

Med hufvuddelen af kavalleriet och medförande två kanoner hade Brahe fortsatt mot Engelholm. Då han nalkades denna stad, fann han bron öfver Errarpsån vara rifven och den danska förvakten placerad söder om själfva passet. Denna förvakt hade vid svenskarnas annalkande af Gyldenlöve blifvit förstärkt, så att den uppgick till 200 man. Den kommenderades af majoren vid Gyldenlöves ryttareregemente Sten Brahe och ryttmästaren vid det Urupska regementet Tage Krabbe.

Då den svenska kavalleristyrkan började rycka fram mot Errarpsån, öfverlade Gyldenlöve, som oriktigt ansåg den vara den danska betydligt öfverlägsen, med Trampe, huruvida det ej vore rådligast att återkalla förvakten och antråda återtåget; det beslöts dock att i alla händelser uppskjuta där-

¹⁾ Svensk berättelse från Skottorp 30 Juli 1657 (Handl. rörande fälttåget 1657; sv. riksarkiv). Brahe bestraffade emellertid detta öfvervåld och sände 30 Juli kalken, mässhaken och ljuskronan tillbaka jämte en »föräring i penningar att försona det våld, som är föröfvadt på Guds hus.»

med, till dess man närmare finge se hvad fienden tänkte göra. Brahe lät sina ryttare börja vada öfver ån, som här var halfannan aln djup. Vadvägen skall säkerligen sökas nedanför (väster om) bron, ty Gyldenlöve fick den föreställningen, att fienden tänkte afskåra förposterna från förbindelsen med Engelholm. Han drog därför Krabbes och Sten Brahes folk något tillbaka. De blefvo emellertid nu strax anfallna. Riksdrotsen sände en utkommenderad afdelning under generalmajor Linderot och öfverstlöjtnant Drakenberg mot dem. Sten Brahe satte sig till motvärn, men det såges, att göingarna mot förmodan ej höllo stånd ¹⁾. Med göingarna menas de skånska dragonerna, som till stor del voro från Göinge härad. Sten Brahe värjde sig själf tionde tappert; Krabbe skyndade till hans hjälp och befallde sina ryttare att, då de hade ondt om krut, hugga in med blanka vapen; själf skall han genom ett slag med pistolkolfven hafva kastat Drakenberg af hästen. Med Krabbe följde öfverste Trampe, och snart ryckte öfverste Brockenhus med en trupp fram till understöd. Svenskarna fingo dock öfverhand och drefvo de danska ryttarna ända fram till Engelholms port. Där hejdades de dock genom en salfva från den danska infanteri-afdelningen och drogo sig tillbaka. Brahe följde med hela styrkan efter Linderot och blef en stund stående på fältet. Det var vid femtiden på eftermiddagen, och Gyldenlöve sände åter ut patruller och förposter i närheten af svenskarna. Då Brahe hvarken hade infanteri eller artilleri af betydelse med sig, ansåg han sig ingenting af vikt kunna uträtta mot det förskansade Engelholm. Då det därjämte knappast var lämpligt att utsätta sig för anfall från danskarna i denna terräng, där man på tre sidor hade flodlinjer, öfver hvilka broar nu ej funnos, gick Brahe tillbaka öfver Errarpsån och intog ställning bakom denna. Den närbelägna byn Barkåkra antändes och uppgick i lågor.

Gyldenlöve ryckte nu på andra sidan Rönneå fram till sandåsen ute vid kusten; kanhända har han fruktat, att Brahe

¹⁾ Ove Helmer.

skulle söka att gå öfver Rönneå med hjälp af den ö, som ligger strax nedanför Errarpsåns inflöde, och då velat vara till hands för att hindra ett sådant försök. Brahe sköt lösen med sina två kanoner, men företog ingen rörelse. Gyldenlöve beslöt nu emellertid att anträda återtåget. Han drog sig först tillbaka till lägret och bröt på kvällen med hela sin styrka upp från Engelholm och gick tillbaka till Helsingborg. Någon större motgång hade han ej lidit. Orsaken till reträtten måste sökas däri, att Gyldenlöve öfverskattat Brahes styrka eller åtminstone trott, att den snart skulle följas af betydande förstärkningar och att det då kunde blifva farligt för den danska styrkan i Engelholm, som hufvudsakligen bestod af kavalleri; vidare kunde det befaras, att sven-skarna ginge öfver Rönneå vid Tranarp. Härigenom skulle de komma mellan Gyldenlöve och Helsingborg, och detta vore synnerligen farligt, enär Gyldenlöves trupper fingo sin proviant från sistnämnda stad. Därjämte kunde det ju befaras, att den svenska hären, hvars styrka man öfverskattade, skulle anfalla den danska härafdelningen i Helsingborg. Under dessa förhållanden kunde det förefalla orådligt att hafva den danska armén delad på två håll.

Brahe gjorde emellertid intet sådant försök. Med sina 16 kompanier ryttare ansåg han sig vara svagare än fienden. Han tänkte visserligen ett ögonblick på att draga det i Båstad kvarlämnade infanteriet till sig och blifva stående vid Engelholm, men då han ansåg trakten fattig på lifsmedel och trodde sig endast med starka konvojer kunna indrifva proviant och ej hade tillräckligt folk härtill, beslöt äfven han sig för att retirera. Han bröt upp om natten och var den 19 Juli åter i Båstad.

Den danska förlusten i skärmytslingen vid Engelholm uppgifves af Brahe till 45 à 50 döda samt åtskilliga sårade. Däremot skulle svenskarna ej hafva förlorat mer än 2 döda, 3 fångna och 2 sårade. Ove Helmer talar om 4 stupade och 13 fångna svenskar samt om 20 stupade danskar ¹⁾.

¹⁾ Brahe till rådet 22 Juli 1657. Ove Helmers krönika.

I Båstad var bristen på fourage kännbar, och Brahe gick då den 20 Juli tillbaka öfver gränsen. Högkvarteret förlades till Skottorp.

Tydiligen hade det varit den danske konungens plan och förhoppning, att den skånska armén skulle hafva initiativet i krigföringen och att den skulle ryckt in i Halland. Nu hade man emellertid blifvit förekommen af svenskarna, och om än Brahe redan gått tillbaka öfver gränsen, så var dock ögonskenligen faran ganska stor för att ett nytt svenskt anfall kunde ske.

Därför beordrades nu hären att fortast möjligt rycka fram till Engelholm, och nu skedde verkligen också den 23 Juli uppbrottet. Förstärkningar afsändes, särskildt den sjælländska och skånska adelsfanan ¹⁾).

Proviantanskaffandet påskyndades. Städerna fingo den 20 Juli befallning att inom tre veckor leverera ett anseeligt förråd bröd till armén ²⁾).

Till att försvara Skåne mot en ny fientlig invasion skulle utomordentliga åtgärder vidtagas. Samma dag som Gyldenlöve åter bröt upp till Engelholm — den 23 Juli — utfärdades ett påbud till allmogen i Skåne, vare sig den lydde under kronan eller adeln, om allmänt uppbåd. Alla bönder mellan 18 och 50 års ålder skulle häradsvis mönstras och indelas i kompanier. Så många som möjligt af dem skulle förse sig med häst och alla med de bästa vapen de kunde åstadkomma. De skulle därefter öfvas. Om fienden hotade

¹⁾ Till Mogens Rosenkrands 20 Juli 1657. Skaanske Tegn.

²⁾ Proportionen var följande:

Malmö	7666 lispund.	Rudkjöbing	512 lispund.
Kristianstad	1062 »	Ronneby	612 »
Landskrona	620 »	Lund	1022 »
Helsingborg	1534 »	Ystad	3066 »
Kristianopel	408 »	Falsterbo	50 »
Nakskov	3060 »	Engelholm	20 »
Maribo	768 »	Skånör	204 »
Saxkjöbing	300 »	Simrishamn	306 »
Nykjöbing	1278 »	Sölvesborg	306 »
Stubbekjöbing	768 »	Båstad	60 »

någon trakt, skulle uppståndet medverka till dennas försvar, och vårdkasar skulle tändas öfver hela landskapet, om fienden ryckte an. Tredska mot påbudet om bondeuppbådet skulle bestraffas med döden.

Ej blott bönderna, utan äfven borgerskapet skulle göra tjänst. Den 28 Juli utgick befallning till borgarna i de skånska städerna, att de skulle ordna sig i kompanier och anskaffa de bästa vapen de kunde; de unga borgare, som sådant förmådde, skulle låta öfva sig i tjänst till häst. I sammanhang härmed påbjöds, att prästerskapet i städerna skulle uppsätta ryttere, ett besvär, hvarifrån de hittills varit fria.

Befälet öfver dessa uppbåd skulle föras af länsmannen i Landskrona Knud Ulfeld med Klaus Sparre som nästkommande, och den 28 Juli, samma dag som kungörelsen om borgaruppbådet utgick, fick allmogen befallning att allt tjänstdugligt folk — de unga och därtill dugliga till häst, de öfriga till fots — skulle hålla sig färdigt att med åtta till tio dagars kost följa Ulfeld, då han därom gaf order. Länsmännen skulle tillse, att denna order åttlyddes, och de skulle äfven draga omsorg om anskaffandet af proviant. För detta ändamål pålades öfverallt i Skåne en gärd. Mot det att allmogen befriades från den på mötet i Odense påbjudna kontributionen, skulle den erlägga af hvar hel gård 1 1/2 lispund bröd, 1 skäppa malt, 1 skäppa hafre, 1 spar humle, 1 lispund sofvel samt 1 riksort i veckan; två hela gårdar skulle därjämte en gång för alla leverera en tunna öl. Prästerna skulle slippa undan denna gärd mot att de af maltet och humlen bryggde öl till härens behof. Städerna skulle betala konsumtionsmedlen och länsmännen skulle söka att förmå borgerskapet till försträckning åt kronan mot löfte om särskild »benådning». Det vore meningen att genom dessa gårdar skaffa proviant åt en styrka af 5000 man ¹⁾.

Till förbättrande af böndernas bevapning anbefalldes Urup att låta till dem för 2 riksdaler stycket försälja de gamla flintlåsgevär, som voro förvarade på Malmöhus ²⁾.

¹⁾ Skaanske Tegnelser 28 Juli, 30 Juli 1657.

²⁾ Till Urup 2 Aug. 1657. Skaanske Tegn.

Med det manskap, som genom ofvannämnda uppbåd kunde skaffas, skulle Knud Ulfeld förena sig med hufvudhären under Urup, och detta borde ske den 4 Augusti. Förutom den styrka, som kunde fås genom det planerade stora uppbådet, ville Fredrik III i gränstrakterna mot Småland upprätta ett kompani af goda skyttar, hvilka skulle förstärkas med dugliga karlar från det skånska regementet i Malmö, särskildt göingar, samt från borgarkompaniet i Kristianstad. Det var alltså fråga om att upprätta en kår, som i viss mån skulle motsvara de svenska gränsdragonerna i Sunnerbo, och det är väl ej omöjligt, att man i Köpenhamn fått idén från den svenska anordningen. En fransk officer i dansk tjänst, major Colombe de Beaufort, sändes upp i Göinge för att taga ledningen vid den ifrågavarande kårens uppsättande, och länsmannen i Kristianstad Henrik Lindenow fick den 31 Juli befallning att på allt sätt vara honom behjälplig därvid ¹⁾. Två adelsmän i Göinge, Mogens och Johan Svab, hvilka nu ägde de båda intill hvarandra liggande gårdarna Skeinge och Björkeberga, bistodo Colombe de Beaufort i hans arbete, och det var meningen, att de skulle blifva officerare under honom. Värfningskvarteret var vid Skeinge, men göingarna voro ej särdeles hågade att komma. Den 4 Augusti hade man dock fått ihop en trupp på 20 man. Emellertid hade öfverstlöjtnanten Lars Nilsson i Markaryd fått reda på att något förehades söder om gränsen och fick den uppfattningen, att Henrik Lindenow tänkte sätta upp gränsdragoner liksom Brahe gjort. Detta borde hindras, och ofvannämnda dag begåfvo sig Lars Nilsson och Josef Os åstad med 100 af sina dragoner. De redo hela natten »förtäckt» och hunno i dagningen den 5 fram till Skeinge. Colombe de Beaufort och Svabarna visste om ingenting, förrän Lars Nilssons trupp som ett åskslag föll öfver dem. Den lilla skånska afdelningen, som ju ej var öfvad, kanske knappt ordentligt beväpnad, blef till större delen nedhuggen. Colombe de Beaufort lyckades komma undan, ehuru Lars Nilsson förföljde honom

¹⁾ Till Lindenow 31 Juli 1657. Sk. Tegn.

så nära, att »pistolen brann». Fransmannen kom under flykten ut i ett moras, där han mistade både häst och gevär. De båda adelsmännen »kommo till skogs, när de hörde det sköts». Hvad där fanns på gårdarna gafs dragonerna till sköfving, »fast det icke var annat än boskap och några hästar, alltså blefvo de ridande dädan» ¹⁾. Lars Nilsson förmodade om Colombe de Beaufort, »att han näppeligen tillbjuder värfva i år», men senare på året finnes denne dock hafva varit i spetsen för en del göingar. Det var i September, men han synes då hafva varit med dem i Köpenhamn och kom-menderades med dem på flottan. Det framgår ej, huru-vida dessa göingar voro gamla soldater eller möjligen af det folk, som deltagit i Knud Ulfelds expedition (Jfr nedan). Någon gränskår i Göinge, motsvarande Sunnerbodragonerna, blef emellertid säkerligen icke uppsatt ²⁾.

Lars Nilsson framställde efter den lyckade bedriften vid Skeinge en plan att, sedan han förstärkt sin dragonkår med salpetersjudarna, med denna styrka på allvar rycka öfver gränsen och fatta posto i Osby. Här vid de viktiga Helgeå-öfvergångarna skulle göras en förskansning, som skulle bestyckas med de järnkanoner, hvilka Gyllenanckar låtit upp-ställa vid passet vid Husaby. Man skulle därefter hafva i sin makt att indrifva proviant från Göinge och hindra dan-skarna att oroa allmogen i de småländska gränstrakterna. Planen var säkerligen ganska god, och Lars Nilsson hade en fullkomligt riktig uppfattning af Osbypositionens betydelse. Det blef emellertid ingenting gjordt för planens förverkligande, men händelserna under hösten skulle komma att visa, att det var till skada för svenskarna, att så ej skett.

Urup hade i största hast lämnat Köpenhamn och var den 26 Juli i Engelholm. Sedan hären nu brutit upp från Helsing-borg och besatt Rönneåpasset vid Engelholm, hade man väl kunnat vänta, att något allvarligt skulle af den företagits mot den svenska hären. Urup inskränkte sig emellertid till att

¹⁾ Lars Nilsson till Brahe 5 Aug. 1657. (Skokl. saml.).

²⁾ Sjöelländske Tegnelse 17 Sept. 1657.

sända ut rekognosceringsafdelningar. Den 25 Juli hade öfverste Ranck med en trupp om 100 man gått öfver gränsen och vid Margretetorp lagt beslag på all där befintlig proviant. Den danska utpost af dragoner (möjligen Sven Povlsens), som stod där, drefs undan med förlust af tre man döda, och dess befälhafvare, Niels Laermand, togs till fånga. Gyldenlöve trodde nu, att det skulle vara möjligt att upphinna den svenska truppen och skyndade i spetsen för 200 ryttare, åtföljd af öfverste Trampe, Ove Tott, Sten Brahe, Kristian och Knud Urne samt Tage Krabbe i största hast norrut. Svenskarna hade emellertid redan hunnit tillbaka öfver åsen, och Gyldenlöve måste till sin stora förargelse under natten återvända med oförrättadt ärende. Den 26 Juli sändes en afdelning på 400 man kavalleri under befäl af öfverste Trampe upp mot gränsen, i förhoppning att den skulle uppe i skogen kunna öfverrumpla svenska rekognosceringsafdelningar. Den 30 Juli fick ryttmästaren på Gyldenlöves regemente, Kristian Holck, då han med 50 ryttare var ute att rekognoscera, underrättelser, att svenskarna skulle dragit sig något tillbaka från gränsen, men den 1 Augusti fick öfverstlöjtnant Klaus Kaas, som med 12 man varit ute, underrättelse, att svenskarna befallt de sydhalländska bönderna att den 4 Augusti med vagnar och dragare infinna sig vid hären. I det danska högkvarteret slöt man då, att den svenska hären nämnda dag skulle sätta sig i rörelse, men man visste icke åt hvilket håll denna rörelse skulle ske, om Brahe skulle gå till anfall eller han skulle retirera. Urup synes dock hafva ansett det förstnämnda alternativet vara det sannolikaste, och han lät därför bevaka trakten norrut ¹⁾.

Det var emellertid alldeles icke den danske konungens mening, att hans här skulle på detta sätt ligga orörlig, endast afvaktande hvad motståndaren skulle göra.

Den 28 Juli hade Fredrik III förklarar för Urup, att det vore skadligt för landet och vanhederligt för konungen, att han fortfarande låge stilla utan att söka göra något mot

¹⁾ Ove Helmers krönika.

fienden. Konungen meddelade honom, att ett allmänt upp-
båd från landskapet skulle ske och att den därigenom er-
hållna förstärkningen skulle komma den 4 Augusti ¹⁾. Där-
för skulle nu Urup så fort ske kunde rycka mot fienden och
söka göra honom all möjlig afbräck. Den 2 Augusti förny-
ades maningen; det vore ej rådligt att på detta sätt blifva
liggande, landet till skada. Dessa order tolkade emellertid
Urup så, att han i alla händelser ej skulle röra på sig, förr
än Ulfeld komme med bondeuppbådet. Då, såsom lätt för-
klarligt är, Ulfeld stötte på svårigheter i sina ansträngningar
att få allmogeuppbådet till stånd och den 4 Augusti gick, utan
att han hördes af, rörde sig Urup ej, utan blef helt lugnt
stående där han var utan att rycka an mot hallandsgränsen.
Då utfärdades af konungen en förklarande order, att Urup
ej skulle invänta Ulfeld, utan gå till anfall, när han funne
det lägligt. När denna order gafs, stodo härarna redan midt
emot hvarandra, men ej i Halland utan i Skåne. Brahe hade
för andra gången gått öfver gränsen.

Sedan förstärkningar nu anländt bestod den svenska
hären i hufvudsak af följande afdelningar:

Kavalleri.

Upplands regemente, 4 kompanier under öfverstlöjt- nant Erik Drakenberg	451 man.
Adelsfanan, 2 kompanier under ryttmästarne Natt och Dag och Crusebjörn.....	334 »
Östgöta regemente, 6 kompanier, under öfverstlöjtnan- ten Gustaf Ribbing	722 »
Smålands regemente, 6 kompanier	870 »
<hr/> Summa 2,377 man.	

Infanteri.

Jönköpings regemente, 8 kompanier, öfverste Bertil Skytte	897 man.
Skaraborgs regemente, 4 kompanier, öfverste Hård ..	458 »
Upplands regemente, 2 kompanier (antagligen)	308 »
<hr/> Summa 1,663 man.	

¹⁾ Skaanske Tegnelser.

Dragoner.

Brahes värfvade	54 man.
Rancks tre kompanier gränsdragoner.....	255 »
Erik Stenbocks halländska dragongarde	99 »
Summa 4,443 man ¹⁾ .	

Den 1 Augusti höll riksdrotsen krigsråd i högkvarteret i Skottorp för att öfverlägga om hvilka mått och steg, som borde tagas. I krigsrådet deltog jämte riksdrotsen rikstygmästaren Erik Stenbock, generallöjtnanterna Gustaf Banér och Henrik Horn, generalmajor Linderot och sekreteraren Taubenfelt.

Brahe öppnade öfverläggningen med att gifva en framställning af skälen för och mot en offensivrörelse öfver gränsen.

Mot en sådan anförde han följande skäl. Terrängen vore mycket besvärlig, enär man skulle hafva Hallandsås i ryggen, hvilket vore ett hinder för arméns förbindelser med Halland, så mycket större, som snapphaneskarorna på åsen skulle få fritt spel. Den danska armén vore antagligen stark och den stode i god ställning. Det vore mycket svårt att skaffa underhåll till armén, alldenstund skörden ännu ej vore inbergad och bönderna skulle hindras i arbetet härpå och för öfrigt blifva ovilliga därtill, om hären ryckte fram.

För offensiven talade å andra sidan följande. På den plats, där man nu befunne sig, var det redan mycket ondt om fourage. Äfven på norra sidan om åsen, där man stod, måste man ständigt hålla sig i stridsberedskap och oafslåtligt utsända bevakningsafdelningar, så att man redan nu befunne sig liksom i fiendeland. Då man för foderbristens skull hade svårt för att längre stå stilla här, måste man, om man ej ryckte in i Skåne, gå tillbaka, men då droge man fienden efter sig in i Halland. Lagan vore under nuvarande förhållanden ingen god försvarslinje, enär fienden på åtta eller nio ställen skulle kunna vada öfver den, och ungefär samma förhållande vore det med Nissan. Man riskerade då, att hvad förråd, som funnes i Halland, komme fienden till godo, och

¹⁾ Jfr Per Brahe till konungen 23 Juli 1657.

han skulle kanske få tillfälle att rycka fram ända till Göteborg. Retirerade man in i Småland, skulle man alldeles öfvergifva Halland, och i Småland vore ej tillfälle att lägga hären samlad i läger. Slutligen måste man tänka på, att konungen befallt, att man, när det så vore möjligt, skulle rycka in i fiendens land och fatta posto där för att söka bemäktiga sig någon fast plats. Det var ej svårt att se, åt hvilket håll riksdrotsens egna sympatier lutade, och då han nu hänsköt saken till generalitetets öfverläggning, yrkade Banér strax på, att ingen sådan skulle göras, utan att man ofördröjligen borde skrida till omröstning. Brahe ville emellertid hafva en formlig diskussion, och en sådan blef det ock, ehuru egentligen inga stridiga meningar därunder förekommo. Det framhölls, att om man dröjde med att rycka in i Skåne, skulle man gifva fienden tid att inberga grödan och föra den in i fästningarna, och att det ej vore gifvet, att man, därför att man ryckte in i fiendens land, skulle behöfva leverera en formlig batalj; man kunde intaga en fast ställning och där förskansa sig. Riksdrotsen själf fäste dock uppmärksamheten på risken att möta fienden i skogen på åsen, då man ryckte fram, men Linderot sade sig härvid vara viss på att fienden ej skulle anfalla i skogen, och skulle sådant mot förmodan inträffa, så kunde man »därför väl försvara sig med musköter», och man hade vid försvaret bättre fördel än fienden vid anfallet.

Omröstningen fick det resultat, att man enhälligt beslöt att bryta upp mot fienden.

Upplysande för den uppfattning man från början haft af utsikterna i fälttåget äro Banérs ord: »det vore väl, man hade strax i begynnelsen af verket visst fiendens contenance och tillstånd såsom den oss nu kunnig är, så hade man kunnat taga trupperna ur Uppland och Västergötland till sig och gå på honom och köran i skrub. Kanske lyckan hade då ock varit så god, att man hade i en håj kunnat få någon ort och i synnerhet Landskrona för honom bort». Härtill anmärkte riksdrotsen: »ja, den som det hade vetat, att han skulle så kallsinnigt hafva handterat verket och man hade

fått folket förr tillsamman, torde man visserlig något godt emot honom hafva uträttat, som nu måst blifva tillbakars för deras tröga och sena marschs skull såsom ock att hvar och en hafver velat draga folket ifrån detta hufvudverket till sig» ¹⁾).

Sedan beslutet var fattadt, uppsattes marschdisposition. Brahe hade förut, då han öfvervägt möjligheten för ett förnyadt infall i Skåne, tänkt sig, att man skulle fatta postostrax söder om åsen vid Hjernarp vid broöfvergångarna öfver ett af Errarpsåns tillflöden. Man fattade emellertid ej något bestämdt beslut härom. Ett rykte sade, att Engelholm ej längre var besatt af danskarna, och i sådant fall ansåg det svenska öfverbefälet det vara nödigt att rycka fram till Rönneålinjen och fatta postost, antingen i själfva Engelholm eller vid Rebbelberga. Den senare orten vore kanske lämpligare, då däromkring funnes 26 gårdar, under det att Engelholm ej hade mera än 18 hus.

Den 4 Augusti tidigt på morgonen bröt den svenska armén upp från Skottorp. Den vänstra flygeln gick främst, förd af Henrik Horn. Man tog ej nu som förra gången vägen förbi Båstad, utan marscherade från Skottorp förbi Östra Karup tvärs öfver åsen. Uppe på denna funnos märkligt nog inga danska utposter, och Sven Povlsens dragoner bragte ej heller bud om rörelsen till danskarna. Först vid middagstiden inkommo de danska rekognosceringspatrullerna till Urups och Gyldenlöves högkvarter med det besked, att den svenska armén redan stod vid Margretetorp. Bron öfver Errarpsån hade blifvit rifven af danskarna, och en förpost var placerad på höjden mellan brostället och Rebbelberga kyrka. Brahe lät, så fort han kommit fram till nämnda å, en kavalleritrupp vada öfver densamma. Den danska förposten drog sig nu tillbaka och blef stående på fältet närmare Engelholm; den svenska förposten ryckte i dess ställe upp på höjden. Bron blef nu skyndsamt reparerad, och den svenska styrkan gick öfver. Den tog ställning vid byn Errarp.

¹⁾ Krigsrådsprotokoll bland Brahes koncept i Skokl. saml.

Det danska lägret var beläget på Rönneås vänstra brädd på höjderna strax sydöst om Engelholm. Från höjden norr om Rebbelberga kunde svenskarna tydligt urskilja det och räknade uti detsamma 60 »pauluner». Några andra fientligheter än små skärmytslingar mellan förposterna skedde ej denna dag.

Klockan 4 på morgonen den 5 Augusti lät Urup hären rycka ut ur lägret och uppställde den i slagordning på sandslätten väster om Engelholm. Han fruktade alltså för att Brahe skulle försöka att gå öfver floden nedanför staden, och hären tog därför ställning så, att den skulle kunna afvärja ett sådant försök. I första linjen stod på högra flygeln Drottningens regemente under befäl af öfverste Frans Brockenhuis; centern utgjordes af en del af Fuchs' regemente under öfverstlöjtnant Brunow, öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremskys kompanier, Knud Ulfelds kompanier och Friis' kompanier, de sistnämnda under öfverstlöjtnant Hoffmann ¹⁾; på vänstra flygeln stod Urups regemente under befäl af öfverstlöjtnant Klaus Kaas. I andra linjen stodo på högra flygeln Gyldenlöves regemente under öfverstlöjtnant Ove Tott och den själländska och skånska rusttjänsten under Mogens Rosenkrands och Vincent Bille. Centerns andra linje utgjordes af Erik Quitzows tre kompanier under major Steenberg och resten af Fuchs' regemente, och på vänstra flygeln stod Trampes regemente. »Bakom staden åt väster», alltså säkerligen på den vänstra flodbrädden, stodo några kanoner och hos dem dragonerna.

Äfven Brahe hade i daggryningen börjat röra på sig. Genom ett par kanonskott hade han tvingat de danska kavalleriförposter, som stodo på fältet vid Rebbelberga, att draga sig tillbaka, och han ryckte därpå med sitt kavalleri fram förbi Rebbelberga och tätt in mot staden. Härunder kom hans avantgarde i strid med den danska förpoststyrkan, som fördes af ryttmästarna vid Urups regemente Knud Gjedde och Sten Reedtz. Danskarna måste vika och gå öfver ån.

¹⁾ Ulfeld och Friis voro båda frånvarande.

Den svenska truppen förföljde dem öfver på andra sidan. Detta har tydligen skett ett stycke nedanför staden.

Efter några skott från svenskarnas kanoner drog sig den ifrågavarande danska styrkan längs den västra brädden i riktning mot staden. Midt ute i ån vid det ställe, där den danska förpoststyrkan gått öfver, låg en liten holme, och denna lät Brahe besätta med 100 musketerare under befäl af kapten Julius de la Chapelle. Äfven utfördes dit 2 kanoner ¹⁾).

Danskt kavalleri ryckte nu fram till strandbrädden, och skottväxling tvärs öfver ån uppstod. Under tiden hade det svenska infanteriet och artilleriet hunnit fram. Brahe lät dem taga ställning bakom kavalleriet, hvilket fortfarande fick stanna närmast stranden. Urup hade placerat sina kanoner på den vänstra flodbrädden så högt som möjligt och lät dem nu spela. De svenska svarade från höjningarna på sin sida. Artilleristriden pågick under en stor del af dagen, och danskarnas eld synes hafva gjort starkare verkan än svenskarnas. Brahe gick mot aftonen tillbaka till Rebbelberga. Detta befanns emellertid icke vara någon god position. På de höjder, som söder om ån ligga midt för Rebbelberga, lät Urup arbeta på ett batteri, från hvilket han med fördel skulle kunna beskjuta fienden, och Brahe drog sig därför tillbaka till den förra lägerplatsen vid Errarp.

Faran för att svenskarna skulle kunna gå öfver ån vid själfva Engelholm eller strax öster därom syntes nu vara utesluten. Staden var tryggad genom palissader och väl äfven andra förskansningar, och man hade snart batterierna på södra sidan färdiga. Emellertid syntes det icke vara omöjligt, att Brahe kunde tänka på en öfvergång längre ned. Där han nu stod helt nära Errarp, var han i grannskapet af den nedersta delen af flodloppet. Urup drog sig då med hela

¹⁾ Denna holme eller »hög», som Brahe i sitt bref till riksrådet kallar den, synes icke längre finnas till. Den torde hafva legat nedanför staden, antagligen nedanför det nuvarande Torslund och ungefär midtför Haradalshusen. Att den ej kan vara identisk med den ö, som finnes i Rönneå strax nedanför Errarpsåns utlopp, är tydligt.

sin här längre ned längs floden för att komma närmare den svenska ställningen. Han stod då mellan de höjdsträckningar, som gå parallellt med hafskusten och ån. Den 6 Augusti skedde smärre skärmytslingar, i det att 100 man danskt kavalleri ryckte ut från Engelholm och vid några höjder mellan staden och Rebbelberga kommo i strid med de svenska förpostafdelningarna. Gyldenlöve var själf med i denna strid.

För att ytterligare göra sin ställning säker och hindra hvarje svenskt öfvergångsförsök började Urup den 7 Augusti betydliga forskansningsarbeten. Vid vänstra flygeln lät han anlägga en skans; den 9 Augusti började han att draga en graf från denna skans ända ut till hafvet, och vid denna graf anlades tre redutter. Framför fronten anlades ett bröstvärn, likaledes försedt med tre redutter. Vid högra flygeln, alltså nära staden och det vanliga öfvergångsstället låg en stjärnskans med raveliner; den var så rymlig, att den kunde upptaga 500 man.

Brahe å sin sida höll fortfarande den lilla holmen besatt och anlade t. o. m. till dess stöd en skans på den högra flodbrädden, hvarjämte han äfven lät göra några retranchementer ute på fältet.

Från de danska batterierna sköts då och då. Så aflosades på kvällen den 8 flera kanonskott, som slog ned vid holmen och på ett bösskotts håll från det svenska lägret.

Den 12 Augusti ryckte Urup ut ur sitt läger och öppnade eld mot den skans Brahe anlagt till skyddande af passet. Elden besvarades från kanonerna i den svenska skansen. Samma dag stötte en svensk trupp, som patrullerat ända upp mot Tranarp, på en dansk och tog några dragoner och en länsman tillfånga.

Men att komma åt Urups hufvudstyrka var omöjligt. Den blef öfverhufvud stående i sina forskansningar, skyddad af dem och af flodlinjen.

Under dessa omständigheter kunde Brahe ej gärna hafva någon synnerlig utsikt till att komma öfver Rönneå; den danska ställningen var allt för stark, för att något försök i den vägen skulle lyckas. Ett misslyckadt försök eller öfver-

hufvud ett nederlag skulle måhända hafva till följd, att hela Halland reste sig mot svenskarna, och äfven om man mot förmodan skulle kunna gå öfver ån och besegra danskarna, skulle dessa i alla händelser kunna draga sig tillbaka till Helsingborg, och därmed vore för svenskarna just ej mycket vunnet. Det var också besvärligt att längre blifva stående vid Errarp. Det började blifva ondt om lifsmedel och hästfoder. De skånska bönderna visade sig öfverallt vara den danska öfverheten trogna och ville ej göra någon tillförsel till det svenska lägret. Därtill kom, att den jämförelsevis svaga hären mattades genom den ständiga bevakningstjänsten, och såväl denna som öfverhufvud vistelsen i lägret försvårades, därigenom att den intensiva torkan nu aflösts af en period med starkt regnande. Proviant och foder måste hämtas långväga från, och det hände därvid, att bönderna satte sig till motvärn. På flera ställen hade de för öfrigt låtit föra bort sina förråd, så att intet fanns att få i byarna. Brahe hade hoppats på att allmogen skulle underkasta sig och foga sig i att erlægga en kontribution, och han hade till den ändan låtit ett manifest utgå. Det är emellertid lätt begripligt, att detta ej gjorde den ringaste verkan, så länge som den danska armén var i närheten och stod oskadd i sin ställning.

Efter kanonaden den 12 Augusti började riksdrotsen finna situationen allt mer betänklig, och då försöket att fatta fast fot i Skåne för denna gång måste anses vara misslyckadt, beslöt han sig för återtåg. Han höll dock denna sin afsikt hemlig och sökte vilseleda fienden genom att allt fortfarande låta arbeta på förskansandet af lägret vid Errarp.

Den 12 Augusti inträffade Knud Ulfeld i det danska lägret. Han medförde en förstärkning af 2 kanoner och 800 man af det nyuppbådade folket i Skåne ¹⁾ samt af gamla soldater; de senare voro tre kompanier, som uttagits af Kristianstads fästning, och sannolikt ett från Malmö detacheradt

¹⁾ Detta uppsatta folk var till god del beridet. Knud Ulfeld hade i sitt län Landskrona och i Kristianstads län låtit bönderna skaffa hästar till 7 dragonkompanier (Ulfeld till riksrådet 14 Sept. 1657).

kompani om 80 man under kapten Jakob Holst. Ulfeld förklarade sig inom två dagar skola få ännu flera trupper till sig.

Den 13 Augusti var återigen kanonad mellan de båda motståndarna. Det danska öfverbefälet hade emellertid nu beslutat att gå svenskarna närmare in på lifvet. På aftonen den 13 sändes 200 man ut från Engelholm, och efter dem kom Ulfeld, åtföljd af öfverstarna Trampe och Fuchs och i spetsen för 800 man. Meningen var att vid Rebbelberga anlägga batterier för att på närmare håll än förut kunna oroa svenskarna med artillerield. I frammarschen fann Ulfeld emellertid till sin förvåning, att det svenska lägret vid Errarp var öfvergifvet. Nyss förut hade riksdrotsen brutit upp och gått raka vägen tillbaka öfver Hallandsås till Laholm. Urup och Gyldenlöve läto, så fort detta blifvit känt, Kristian Urne med 900 man kavalleri följa efter, och enligt dansk uppgift skall denne hafva tagit en del proviant från svenskarna ¹⁾. Någon förlust i manskap ledo dessa ej ²⁾.

¹⁾ Ove Helmers krönika.

²⁾ Brahe till R. R. 19 Aug. 1657.

III. Det danska infallet i Halland.

Då nu svenskarna gått tillbaka öfver Hallandsås, var det ändtligen Urups tur att rycka in på det svenska området. Långe hade konungen önskat, att detta skulle ske, och upprepade gånger hade han gifvit befallning därom. Det var nu också hög tid, att något gjordes. Karl Gustaf stod redan med en segrande här långt uppe i Slesvig, och för den danska hären under Anders Bille hade det gått synnerligen olyckligt. Det var då naturligtvis af högsta vikt att göra en diversion från Skåne mot Halland och det egentliga Sverige. Lyckades man häri, skulle det kanske hafva den följd med sig, att Karl Gustaf nödgades detachera afdelningar af sin här till moderlandets försvar.

Urup hade emellertid hittills hindrats att göra något dels genom långsamheten i rustningarna och i truppernas anländande, dels genom Brahes infall i Skåne. Nu var emellertid den danska hären färdig att börja.

Den synes nu hafva bestått af följande regementen ¹⁾:

Kavalleri.

Urups regemente (skånska sockenryttare), 10 kompanier, fördt af öfverstlöjtnant Klaus Kaas och major Kristian Urne. Dess styrka uppgafs vid Juni månads slut till 707 man.

Drottningens regemente, 8 kompanier, fördt af öfverste Frans Brockenhus och öfverstlöjtnant Johan Brockenhus. Styrkan var vid Augusti månads början 518 man.

¹⁾ Efterföljande lista gör ej anspråk på att vara fullt korrekt. Dess hufvudsakliga källor, kommissariatsräkenskaperna, gifva ej tydligt besked om till hvilka regementen de i dem omnämnda kompanierna höra, och de förflyttningar och omorganisationer, som ägde rum, göra det yttermera svårt att finna reda i förhållandena rörande arméns sammansättning.

Gyldenlöves kavalleriregemente (själländska, laaländska och falsterska präste-, fogde- och sockenryttare), närmast under honom fördt af öfverstlöjtnanten Ove Tott, 8 kompanier. Styrkan var vid Augusti månads början 693 man.

Trampes kavalleriregemente, närmast under chefen fördt af öfverstvaktmästaren Tyge Sandberg, 4 kompanier, var vid nämnda tidpunkt 225 man starkt ¹⁾.

Skånska och själländska rusttjänsten, fördt af öfverstvaktmästarna Mogens Rosenkrands och Vincent Bille, 6 kompanier.

Gyldenlöves jydsk dragonregemente, fördt af öfverstlöjtnant Andreas Jackson, 8 kompanier, var vid ifrågavarande tidpunkt 537 man starkt.

Knud Ulfelds skånska dragoner, 3 kompanier.

Sven Povlsens dragoner.

Infanteri.

Fuchs' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Karl Brunow, 5 kompanier, antagligen ungefär 500 man.

Volrath von Bothes regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Bernbach, 4 kompanier, var den 17 Juli 326 man starkt.

Erik Quitzows regemente, fördt af major Steenberg, 3 kompanier, var vid slutet af Juli 352 man starkt.

Öfverstlöjtnant Nadelwitz von Kremseys själländska regemente, närmast under honom fördt af major Patrik Dumbartz, 4 kompanier, var vid Juli månads slut 256 man ²⁾.

Kristian Friis' regemente, närmast under honom fördt af öfverstlöjtnant Georg Hofmann, 6 kompanier, var vid Juli månads slut 515 man.

Knud Ulfelds regemente, som varit i garnison i Landskrona, 3 kompanier, var vid Juli månads slut 350 man.

Öfverstlöjtnant William Patersons regemente, 3 kompanier, var den 30 Juni 347 man ³⁾.

Jakob Holsts kompani, utkommenderadt från Malmö fästning, var den 12 Juni 80 man.

¹⁾ Det hade i Juni 1657 bildats på det sätt, att Urups och Gyldenlöves kavalleriregementen hvaradera afstått två kompanier till dess upprättande.

²⁾ Det ökades vid början af Augusti med ännu ett kompani.

³⁾ Detta regemente, bestående af själländskt manskap, stod i förbindelse med artilleriet och tjänstgjorde som betäckning åt detta.

Öfverstlöjtnant Stefan Timmes skånska kompani, fördt af löjtnant Rasmus Olsen, var i början af Juli 92 man.

Kapten Kristoffer Gjeddens skånska kompani var den 19 Juli 90 man.

Dessutom tillkomma de af Knud Ulfeld till armén framförda förstärkningarna, såvida de ej delvis fått uppgå i ofvan nämnda fördelningar. För artilleristaten är ofvan redogjort. Antalet kanoner, som medfördes på marschen, skall hafva varit 12 smärre och 4 större ¹⁾.

Förplägningsstyrkan för fälthären kan enligt kommissariatsräkenskaperna anslås till c:a 3700 man för kavalleriet och 2900 för infanteriet, i hvilka summor de med Knud Ulfeld komna förstärkningarna ej äro inberäknade. Faktiskt har hären alltså antagligen varit öfver 6000 man stark.

I Engelholm voro kvarlämnade tre infanterikompanier under kaptenerna Moritz von Lehr, Lorenz von Lehr och Povl Nielsen.

Urup följde ej direkt efter den rakt norrut öfver Hallandsås återtågande svenska armén. Han kom att för sitt infall i Halland välja en östligare väg. Han gick ej öfver Rönneå vid Engelholm — passagen här var väl också rätt besvärlig, då broarna voro rifna, hvar till kom, att man äfven skulle hafva att passera Errarpsån — utan gick tillbaka längs floden och öfverskred denna den 14 Augusti vid Tranarp. Han böjde därifrån af mot vänster och gjorde på aftonen halt vid Skillinge. Härifrån sökte Gyldenlöve den 15 Augusti få kännning med svenskarna. Med 250 ryttare red han upp på Hallandsås och sände fram ryttmästaren vid Drottningens regemente, Levin von Bülow med 50 man att såsom förpostafdelning gå närmare fienden. Vid Himmelslöf, alltså norr om åsen, stötte Bülow på en svensk trupp; dess styrka uppgifves af Brahe till 60 man, i Ove Helmers krönika till 90 man. Bülow gaf trumpetsignal till Gyldenlöve, att fienden var starkare än han, men någon förstärkning hann ej fram till honom. Svenskarna gingo till anfall, och

¹⁾ Danska fångars uppgift. (Per Brahe till rådet 18 Aug. 1657).

Bülow befälde sina ryttare att, sedan de aflossat sina pistoler, draga blankt. I sammanstötningen hade danskarna öfverhand, och svenskarna drefvos tillbaka. Under förföljandet träffades Bülow emellertid af ett skott och sårades dödligt. Han hämnades strax af en sin tjänare, som nedsköt sin herres baneman. Efter Bülows fall vände de förföljande danska ryttarna om. Svenskarna synas då hafva samlat sig och åter ryckt fram mot de återtagande danskarna. Förutom Bülow, som följande dag afled, stupade på den danska sidan en löjtnant och tre ryttare. Den svenska förlusten uppgifves af Ove Helmer hafva varit 12 döda. Brahe säger, att hela förlusten var, att en ryttare sårades i hufvudet ¹⁾.

Den 15 Augusti, samma dag som ofvannämnda strid stod vid Himmelslöf, bröt den danska hären upp från Skillinge. Urup ryckte emellertid icke fram på vägen förbi Margretetorp, utan drog sig åt öster för att kringgå åsen och komma fram på vägen mot Edenberga och Vallen. Han stannade dock ännu i två dagar på den skånska sidan om gränsen.

Den 17 Augusti ryckte Gyldenlöve med en stark kavaleriafdelning och åtföljd af Trampe, öfverstlöjtnanterna Ove Tott och Klaus Kaas, öfvervaktmästarna Tage Krabbe och Knud Urne samt ryttmästarna Stig Hög och Sten Brahe ut för att rekognoscera. Hög sändes med 80 man fram för att anfälla en svensk afdelning, som befann sig i en närbelägen by. Då Hög ryckte fram mot svenskarna, gingo emellertid dessa till anfall, men sedan deras chef, ryttmästare Hammarsköld, af Hög sårats genom ett pistolskott, togo de till flykten ²⁾.

Den 18 Augusti gick den danska hären öfver gränsen

¹⁾ Brahe till riksrådet. Denna uppgift förefaller icke trolig lika litet som den äfven i Brahes bref förekommande, att svenskarna skulle haft mot sig 300 man — alltså hela Gyldenlöves afdelning — och slagit den på flykten. Brahe säger vidare, att hans ryttare utstodo tre »chageringar».

²⁾ Ove Helmer. Brahe till konungen 19 Aug. 1657. Brahe framställer det som om denna strid ägt rum den 18 Augusti, men har i skildringen sammanfört händelserna den 17 och 18 Augusti till en dag.

och tog ställning vid Edenberga. Den svenska hären vid Laholm oroades därefter genom ständiga rytteriexpeditioner från det danska lägret. Så ryckte Knud Urne och Tage Krabbe med en trupp, som uppgifves hafva varit endast 20 man stark, mot en, som det säges, starkare svensk afdelning och dref den i oordning in till det svenska lägret. Från detta utsändes då en trupp ¹⁾, men denna möttes af ryttmästaren Sten Brahe med ett kavallerikompani och major Jakob Geveke med 40 skånska dragoner, och resultatet synes hafva blifvit, att svenskarna retirerade till Laholm. Enligt Ove Helmers uppgift skola svenskarna hafva förlorat 50 döda och sårade, men detta synes vara öfverdrifvet. Brahe säger ²⁾ endast, att »några blefvo i loppet» och att äfven danskarna förlorade döda och sårade; dessutom togo svenskarna till fånga några ryttare och en officer, den i Hessen födde kornetten Treis von Butler, nu anställd vid Drottningens regemente. Denna skärmytsling stod den 18 Augusti. Viktigare var hvad som hände följande dag, nämligen att 8 starka danska kavalleritrupper visade sig på Lagans norra strand. Visserligen tvungos de att gå tillbaka, men riksdrotsen fick säker kunskap om att floden efter den starka torkan under denna sommar på åtskilliga ställen kunde öfvervadas. Enligt fångarnas rapporter var den danska hären den svenska ej obetydligt öfverlägsen. De ständiga danska anfallen hade tvingat svenskarna att oafbrutet hålla sig beredda till strid. Det var redan mycket ondt om furage, och som en följd däraf började hästarna att blifva matade. Under dessa förhållanden ansåg riksdrotsen det riskabelt att blifva stående vid Laholm, och då Lagalinjen ej var säker, beslöt han att draga sig till Nissan och där invänta förstärkningar.

Den 20 Augusti lämnade den svenska hären sitt läger vid Laholm och marscherade till Halmstad. I dagryningen den 21 sände Urup fram en afdelning af 500 man infanteri under öfverstlöjtnanternas Nadelwitz von Kremsky och Brunow samt kapten Dewitz för att närmare observera

¹⁾ Ove Helmer uppgifver den till 300 man.

²⁾ Till konungen 19 Aug. 1657.

fiendens rörelser. Man fann, att svenskarna öfvergifvit sitt läger. Först på aftonen ryckte Urup själf fram och förde trupper tätt intill Laholms slott. Man slog läger på samma ställe där svenskarne förut haft sitt. Det skulle nu gälla att söka eröfra fästningen, och Fuchs placerade genast ett par batterier så, att de redan på morgonen den 22 Augusti kunde börja beskjutningen. Han öfvertog vidare den närmaste ledningen af arbetet på löpgrafvar. Detta började genast ¹⁾.

Benjamin Croneborg var ej längre kommandant i Laholm, utan fungerade som generalauditör vid Brahes armé, och befälet i fästningen fördes nu af Johan Wäsenberg. Han satte sig till kraftigt motvärn och öppnade liflig eld mot arbetarna i löpgrafvarna, särskildt då Fuchs och Brunow den 23 Augusti trängde närmare fästningen. Belägringen försvårades emellertid därigenom, att Urup ej hade med sig groft artilleri; han ville nu afvakta ankomsten af sådant från Skåne, och det ankom också efter några dagar. Under tiden lät han slå en bro öfver Lagan och kunde därefter med så mycket större lätthet sända ströftrupper ut i trakten norr om floden. Man sökte öfverrumpla svenska furageringsafdelningar men utan egentligt resultat. Ove Tott och ryttmästaren vid Gyldenlöves kavalleriregemente Kristian Kristoffer Holck voro den 24 Augusti med 150 ryttare ute i sådan afsikt, men återkommo med alldeles oförrättadt ärende.

Den 26 ryckte Gyldenlöve själf ut, åtföljd af major Geveke och i spetsen för 800 ryttare och 200 dragoner, gick öfver Lagan och red ända fram till närheten af Halmstad. Han hoppades här kunna öfverrumpla en svensk transportkolonn, men Geveke, som med dragonerna hade ställt sig på en med buskar och småskog bevuxen kulle, blef upptäckt af svenskarna, hvilka i största hast lyckades komma undan in till Halmstad. Emellertid började rykten komma till det danska högkvarteret om att ansevnliga svenska förstärkningar väntades till Brahes här vid Halmstad. Det hette, att utländskt värf-

¹⁾ Urups sekreterare Krüger till Gersdorf. 22 Aug. 1657 (D. Riks.).

vadit folk samt finska trupper till ett antal af 4000 anländt. Den 29 Augusti fick Urup annat besked, i det att det bestämdt inberättades, att general Douglas med sin kår anländt till Brahe.

Riksdrotsen förstod genast vid sitt återtag öfver åsen, att den danska armén skulle följa efter in i Halland, och då han antog den vara betydligt starkare än den svenska, fann han det nödigt, att trupper från andra håll droges ned till Halland. Jämte det att han påskyndade de truppafdelningars marsch, som voro på väg ned genom Småland, afsände han den 17 Augusti, alltså medan han ännu stod vid Lagalinjen, order till Douglas, att han och Harald Stake skulle komma honom till hjälp. Douglas stod då vid Göteborg och Stake i närheten af Vänersborg; genom ny order af den 19 Augusti påskyndades Douglas, och den 22 i samma månad afgick bref i samma ärende till Stake. Den sista maningen är säkert i viss mån föranledd af den danska frammarschen till Laholm.

Douglas sände strax öfverste Johan Stake med order till Harald Stake. Hvad som skulle afgå var 3 kompanier kavalleri, Stakes dragonkompani ¹⁾, 4 kompanier af Södermanlands regemente under öfverste Svinhufvud, 4 kompanier af Närke och Värmlands regemente och 1 af Skaraborgs regemente.

Den 24 Augusti bröt Harald Stake upp. Den 26 lämnade Douglas Göteborg, och styrkan var då i marsch; med den följde 4 kanoner. Den 28 Augusti stod Douglas i Varberg, där han lät samla de särskilda afdelningarna, och den 30 förenade hans styrka sig i Halmstad med riksdrotsens.

Sedan detta skett och äfven några förstärkningar genom Småland hunnit fram till Halmstad, bestod Brahes här af följande afdelningar ²⁾.

¹⁾ Det tyckes dock ej vara säkert, att detta öfverhufvud blifvit uppsatt och existerade.

²⁾ Styrkebesked i Skoklostersamlingen.

Kavalleri.

Adelsfanan, 3 kompanier	330 man,
Upplands regemente, 6 kompanier.....	603 »
Östgöta regemente, 6 kompanier.....	708 »
Smålands regemente, 5 kompanier.....	611 »
Västgöta regemente, 3 kompanier.....	230 »
<hr/>	
Summa 2482 man.	

Infanteri.

Jönköpings regemente, 8 kompanier	951 man.
Upplands regemente, 2 kompanier.....	308 »
Närke och Värmlands regemente, 4 kompanier.....	499 »
Skaraborgs regemente, 4 kompanier	421 ¹⁾ »
Södermanlands regemente, 6 kompanier	644 »
Västmanlands regemente, 3 kompanier.....	420 »
<hr/>	
Summa 3243 man.	

Dragoner.

Brahes värfvade under kapten Gabriel Ulfsax.....	50 man.
Erik Stenbocks dragongarde under kapten Bengt Nilsson	90 » ²⁾

Artilleri

ungefär 150 man.

Armén skulle då hafva varit vid pass 6000 man stark.

Ungefär samtidigt med att Douglas, Stake och förstärkningarna inträffade, hade den af konungen utnämnde nye öfverbefälhafvaren Gustaf Otto Stenbock anländt till hären. Han hade från den polska krigsskådeplatsen den 18 Juli anländt till Stockholm. Det dröjde dock ganska länge, förr än han fortsatte sin resa. Orsaken till dröjsmålet uppgaf han vara, att han ej fått något af sin ekipering med sig, utan

¹⁾ En del af detta regemente var lagdt i garnison i Laholm.

²⁾ Styrkebeskedet upptager äfven Sven Rancks gränsdragoner — 250 man — men de hafva ej varit närvarande vid Halmstad, utan lågo spridda i sina kvarter i Markarydstrakten. Ranck själf befann sig i slutet af Augusti i Kylhult mellan Markaryd och Traheryd och gjorde därifrån natten till den 31 Augusti ett försök att öfverrumpla Sven Povlsens dragoner, som stått vid Knäröd. Försöket misslyckades, därigenom att halländska bönder i tide varnade Sven Povlsen, så att denne bröt upp från Knäröd.

måste skaffa sig nya munderingsförråd och hästar. Under tiden åtog han sig äfven att hjälpa till med anordnandet af sin svågerns, riksrådet Paijkulls begrafning, och först långt fram i Augusti begaf han sig åstad, tagande vägen öfver Örebro och Jönköping. I den sistnämnda staden var han den 25 Augusti och reste därifrån öfver Gislaved till Halmstad. Drottsen var nu i begrepp att gå mot fienden; han hade endast väntat på att förstärkningarna skulle hinna fram. Stenbock dröjde då med att öfvertaga befälet, till dess Brahe lämnat armén, och Brahe synes hafva velat vara kvar nu, då en sammandrabbning var omedelbart förestående. Det blef alltså riksdrotsen och ej Stenbock, som kom att föra befälet i denna.

Den 31 Augusti kl. 6 på morgonen bröt den svenska armén upp från Halmstad och marscherade återigen söderut. Till öfverste Ranck i Småland hade dagen förut sändts en underofficer med order, att dragonerna skulle i den danska arméns flank rycka fram till Knäröd, men Ranck ansåg sig ej kunna efterfölja denna befallning, då mer än hälften af dragonhästarna voro uttröttade efter öfverrumplingsförsöket och bristen på hästfoder var mycket svår. Dragonerna blefvo därför kvar vid Kylhult ¹⁾. Afsikten med den svenska frammarschen var närmast att tvinga fienden att upphäfva belägringen af Laholm. Vid middagstiden hade man hunnit fram till trakten strax söder om Eldsberga kyrka och befann sig nu omedelbart framför Genevadsån och den däröfver ledande bron. Då fienden antagligen var i närheten, kunde Brahe ej gärna våga att utan vidare låta hären defilera öfver bron, utan gjorde halt och utsände en förtrupp att rekognoscera. Med svensk lösen underrättades Wäsenberg, att undsättningen var nära.

På den danska sidan hade man ej varit i okunnighet om att Brahe skulle få förstärkningar till sig. Såsom nämnts, hade det danska öfverbefälet redan den 29 Augusti mottagit en förhastad nyhet, att Douglas redan anländt till Halmstad.

¹⁾ Ranck till Brahe 31 Aug. 1657. (Skokl. saml.).

Urup beslöt då att gå fienden till mötes. Han upphäufde belägringen af Laholm och gick den 30 Augusti öfver Lagan. I daggryningen den 31 sändes Trampe och ryttmästaren vid Urups regemente Otto Lindenow med en kavalleriafdelning att rekognoscera och framför allt skaffa säker underrättelse om huru det förhölle sig med ryktena om den svenska härens ökning. Trampe ryckte an mot några svenska förposter, men då han härunder kom fram till en höjd söder om Genevadsån, varseblef han, att hela den svenska armén stod uppställd norr om ån; med denna underrättelse begaf han sig strax tillbaka till Urup.

På den danska sidan var det den allmänna meningen, att man nu strax borde anfalla. Urup och generalkrigskommissarien Niels Krabbe redo nu själfva ut för att undersöka förhållandena, och resultatet häraf blef, att Urup lät hären rycka fram mot ån. I staden Laholm och på kyrkogården där kvarlämnades 200 man; det grofva artilleriet stod också kvar söder om Lagan.

Brahe hade, då han kom fram till Eldsberga, klar uppfattning af att fienden ej skulle låta honom utan motstånd komma öfver ån, utan att det här skulle blifva sammandrabbning. Han sände då en kavalleriafdelning såsom förtrupp öfver ån, och själfva bron lät han besätta med 350 man infanteri under befäl af majoren vid Södermanlands regemente Jakob Hargen. Den öfriga delen af hären intog sin slagordning på höjderna norr om ån. Slaglinjen var ganska utsträckt. Den yttersta delen af vänstra flygeln stod helt nära ån på höjningen nordöst om bron, under det att högra flygeln nådde ända bort till Tönnersa. Uppställningen gick tvärs öfver några små vattendrag, som söka sig väg ned till Genevadsån.

Ordre de bataille finnes återgifven på den af Erik Dahlberg ritade plan öfver träffningen vid Genevad, som är intagen i *Pufendorfs* »Sieben Bücher der Thaten Carl Gustavs». Den tyckes för den svenska härens vidkommande i hufvudsak

¹⁾ Ove Helmers krönika.

vara hämtad ur en samtida, tryckt berättelse om träffningen, daterad den 2 September 1657 i Halmstad ¹⁾. Enligt denna berättelse skall slagordningen hafva uppställts strax efter härens utmarsch genom Östreport i Halmstad.

Slagordningen vid Genevad torde då hafva varit följande:

Överbefälhafvare riksdrotsen Per Brahe och närmast under honom Gustaf Otto Stenbock.

Högra flygeln, fältmarskalken Douglas ²⁾.

Ytterst på högra flygeln framför första linjen en afdelning utvalda ryttare och något framför andra linjen en dragonafdelning.

Första linjen, generallöjtnant Banér.

Adelsfanan, 1 kompani.

Upplands kavalleriregemente, 6 kompanier.

En skvadron af Smålands kavalleriregemente.

I luckorna mellan kompanierna omväxlande muskete-rareafdelningar och en kanon; mellan första linjen och centern 2 kanoner.

Andra linjen, generalmajor Stake. Fyra kompanier af Smålands kavalleriregemente.

Centern, närmast förd af Brahe själf.

Första linjen.

Södermanlands regemente, öfverste Svinhufvud ³⁾.

[antagligen] Upplands regemente ⁴⁾ och 2 kompanier östgötar.

Närke och Värmlands regemente under öfverstlöjtnant

¹⁾ I Kongl. bibliotekets samling.

²⁾ Douglas finnes ej nämnd på Dahlbergs plan, men då han hade konungens befallning (R. reg. 31 Juli 1657) att kommendera kavalleriet, har han väl haft den här antagna platsen.

³⁾ Dahlberg upptager här en bataljon af regementet under öfversten och till vänster därom en annan under major Hargen. Detta måste emellertid syfta på uppställningen vid Halmstad, ty vid Genevad stod Hargen med sin afdelning framme vid bron.

⁴⁾ Dahlberg har här östgötar under Dan Preuss; upplänningar finnas ej på hans plan. Östgötarna lågo i garnison i Halmstad och hafva väl nu följt med armén på marschen.

Anrep. Utom de nämnda två kanonerna mellan högra flygeln och centern upptagas 8 kanoner, ställda två och två i mellanrummen mellan afdelningarna.

Andra linjen, generalmajor Linderot.

Västmanlands regemente, öfverstlöjtnant Ulf sax.

1 bataljon af Jönköpings regemente, öfverstlöjtnant Kagg.

1 bataljon af samma regemente, major Hillebard.

Vänstra flygeln, generallöjtnant Horn.

Första linjen.

Ett kompani af Östgöta kavalleriregemente.

Västgöta kavalleriregemente, delt i 6 kompanier.

Ett kompani af adelsfanan.

Mellan kompanierna musketerareafdelningar och bland västgötarna en kanon.

Andra linjen.

Tre kompanier af Östgöta kavalleriregemente.

Ett kompani af adelsfanan.

Likadant flankskydd som på högra flygeln.

Framför vänstra flygeln kanoner under befäl af Erik Stenbock.

Den danska ordre de bataille uppgifves af Dahlberg hafva varit följande.

Högra flygeln.

Första linjen.

1 kompani af Gyldenlöves dragoner.

Drottningens regemente, 2 kompanier skåningar ¹⁾, 1 kompani ¹⁾.

Andra linjen.

Skånska dragoner, 1 kompani; Urups regemente, 4 kompanier.

¹⁾ Med dessa menas säkerligen det genom Knud Ulfeld uppbådade folket. De senare nämnda dragonerna äro Knud Ulfelds. Enligt Dahlbergs plan skulle på högra flygeln närmast Gyldenlöves dragoner stått Kaj Lykkes regemente, 3 skvadroner. Denna uppgift är dock oriktig, alldenstund detta regemente (konungens lifregemente) kom öfver från Helsingör först den 1 September och kompanivis inträffade i Engelholm under tiden 2—11 Sept.

*Centern.**Första linjen.*

6 bataljoner i följande ordning: Dewitz, Fuchs, Nadelwitz von Kremsky, Friis, Ulfeld, Sehested ¹⁾.

Andra linjen.

3 bataljoner nämligen Steenberg, Paterson, Bothe.

*Vänstra flygeln.**Första linjen.*

1 kompani af rusttjänsten; Sten Brahes kompani ²⁾; Gyldenlöves regemente, 4 kompanier; 1 kompani dragoner.

Andra linjen.

Trampes regemente, 4 kompanier; 1 kompani skånska dragoner.

Urup hade fört sin här fram, så att den antagligen stod ungefär parallell med den svenska, från hvilken den var skild genom ån. Söder om ån är terrängen något högre än på norra sidan.

Urup skall själf ej hafva velat låta det komma till drabbning, utan tänkt inskränka sig till att intaga en iakttagande och afvaktande hållning ³⁾. Detta var emellertid ej i den stridslustne Gyldenlöves smak. Han sände fram 500 man till häst under major Geveke och följde själf efter för att delta i anfallet. Detta riktades mot den styrka, som under Hargens befäl höll bron besatt, framför den svenska vänstra flygeln. Hargen blef härvid hårdt ansatt, och Brahe fann sig däraf föranlåten att föra sina trupper längre fram mot ån för att därigenom komma den anfallna afdelningen till hjälp. Urup hade under tiden äfven ryckt längre fram. Gyldenlöve rådde ifrigt, att man skulle göra ett kraftigt försök att gå öfver ån och på allvar anfalla svenskarna, men Urup, som ansåg detta vara vådligt, beslöt att blifva stående och endast med artilleri och infanteri oroa fienden.

¹⁾ Förekommer ej i de danska kommissariatsräkenskaperna. Menas därmed möjligen någon del af det uppbådade fotfolk, som med Knud Ulfeld kommit till hären?

²⁾ Hörde egentligen till Gyldenlöves kavalleriregemente.

³⁾ Ove Helmer.

Striden mot Hargens afdelning fick den utgång, att svenskarna, som funno det svårt att hålla ställningen, drogo sig öfver på norra sidan och brände bron. Ungefär vid fyrtiden på eftermiddagen började eldstriden. Enligt Brahes uppgift skola svenskarna härvid hafva varit i fördel, då den rådande nordanvinden dref röken emot danskarna; dessa senare stodo för öfrigt så högt, att deras skott mestadels gingo öfver hufvudet på svenskarna. Den del af det danska infanteriet, som företrädessvis var i elden, var Fuchs' regemente, särskildt öfverstlöjtnant Brunows och kapten Dewitz' kompanier. Kavalleriet kom ej till användning efter anfallet mot Hargen. Det ansågs nämligen skola blifva allt för mycket blottställt, enär svenska musketerare ryckt fram ända till åbrädden och elden från det svenska artilleriet var mycket häftig; det höll därför stilla på höjden. Då den svenska linjen slutligen ryckt fram till ån och det danska fotfolket började mattas, beslöt Urup att gå tillbaka. Det var då vid pass klockan tio på kvällen ¹⁾.

Orsaken till reträtten är sannolikt att söka däri, att Urup fruktat för att svenskarna under skydd af mörkret skulle kunna gå öfver ån vid dalgången söder om Tönnersa och

¹⁾ Dahlbergs plan i *Pufendorf* uppgifver, att afgörandet framtvangs därigenom, att svenskt kavalleri öfvergick ån dels vid bron, dels vid flodkröken vid Tönnersa och att på båda dessa ställen handgemäng uppstod med danskt kavalleri, hvarvid danskarna drefvos tillbaka. *Ove Helmers* krönika nämner emellertid intet om en sådan strid och säger uttryckligen, att kavalleriet ej användes. Hvarken Brahes eller Stenbocks rapporter om striden hafva heller något om en sådan strid, utan tala endast om eldstriden. Brahe kallar striden för ett »hårt fäktande af artilleriet och infanteriet».

Dahlbergs framställning är då säkerligen uppgjord tämligen på fri hand och efter en teori om träffningens gång, hvilken Dahlberg vid senare besök på fältet kan hafva uppgjort. Det kan i detta sammanhang påpekas, att just vid flodkröken vid Tönnersa, framför den svenska högra flygeln öppnar sig på södra sidan en smal dalgång. Denna är fullkomligt riktigt betecknad på den af Dahlberg gjorda bataljplanen, och han har säkerligen antagit, att den danska reträtten framtvingades genom ett anfall, som skett på denna i viss mån lätt tillgängliga väg.

därefter möjligen förbi hans vänstra flank komma fram och afskära honom den fria förbindelsen med Laholm.

Den danska hären gick under nattens lopp tillbaka till Laholm. Den stannade ej där. Laholms belägring upphäfdes; lägret stacks i brand, och i gryningen den 1 September gick man öfver Lagan. Att börja med stannade Urup en fjärdingsväg söder om floden.

Såsom naturligt är med en eldstrid på så pass långt håll som den vid Genevad, voro förlusterna ej synnerligen stora.

Brahe uppgifver att hela den svenska förlusten var: i döda 1 kapten ¹⁾, 1 underofficer och vid pass 20 menige; i sårade 1 löjtnant, 11 underofficerare och nära 100 menige.

Den danska förlusten uppgifves i Ove Helmers krönika till 60 döda och 50 sårade, alla af infanteriet ²⁾. Bland de sårade var en fransk kapten, Saint Germain, som den 10 Sept. dog af sina sår ³⁾.

Träffningen vid Genevad hade utfallit till danskarnas nackdel, men något egentligt nederlag hade Urup ej lidit. Förlusterna voro ringa, och hans här var säkerligen fortfarande den svenska vuxen. Det förefaller därför ej att hafva varit en bjudande nödvändighet för honom att utan vidare lämna Lagalinjen, om det än naturligtvis skulle vara förbundet med en viss svårighet att fortsätta belägringen af Laholms slott, då den svenska hären ryckte an. Urup utrymde emellertid, såsom nämnts, genast sitt läger vid Laholm och retirerade söderut.

Brahe följde ofördröjligen efter och besatte den 1 September Laholm. Han var att börja med ej säker på att ej fienden skulle genast åter ställa sig mot honom. Urup hade där han först stannat låtit ställa starka arriärgardesafdel-

¹⁾ Enligt ett flygblad skall han hafva hetat Olof Kråka.

²⁾ Källor till framställningen af träffningen vid Genevad äro Ove Helmers krönika, Brahes bref till riksrådet af den 3 September och G. O. Stenbocks bref till konungen af den 16 September 1657.

³⁾ Danska kommissariatsräkenskaper.

ningar, och Brahe trodde sig böra fatta detta som ett tecken till att han redan nu ville hålla stånd. Så var dock ej fallet. Mellan Urup och Gyldenlöve rådde oenighet om hvad man nu skulle företaga sig och hvilken ställning man skulle intaga för att afvärja ett ytterligare svenskt framträngande. Det var ej svårt att inse, att svenskarna nu skulle söka att för tredje gången infalla i Skåne. Dit ledde från Halland förutom de båda västliga vägarna, den ena förbi Båstad, den andra öfver åsen förbi Margretetorp, en svårtrafikabel väg ned mot Rössjöholm och vidare den östliga vägen, som från Laholm gick förbi Vallen mot Edenberga och därifrån in i Skåne mot Örkellunga. Gyldenlöve ville nu betäcka dessa infallsriktningar. Detta skulle ske på så sätt, att hären delades i två afdelningar, af hvilka Gyldenlöve med den ena skulle fatta posto bakom Stensån vid Vallen, under det att Urup med den andra skulle ställa sig västligare, tydligen alltså vid Östra Karup, därifrån han kunde skydda båda de västliga vägarna ¹⁾. Hade svenskarna ryckt mot någondera af dessa afdelningar, kunde den andra lätt hafva kommit till understöd.

Urup ville emellertid alldeles icke inlåta sig på en delning af hären, utan beslöt att med hela styrkan fatta posto vid Östra Karup bakom Stensån och framför Båstad och Margretetorp.

Man torde kunna om den Gyldenlöveska planen fälla det omdömet, att om det än i viss mån var riskabelt att dela hären, det dock låg en riktig tanke till grund för förslaget att besätta såväl Östra Karups- som Vallen-positionerna. Samverkan mellan dem kunde ske jämförelsevis lätt, då de ej voro stort mer än en mil skilda från hvarandra, och man iakttog på detta sätt båda vägarna. Om än svenskarna ginge från Halland in i Småland för att därifrån tränga in i Skåne, skulle Gyldenlöve från en position vid Vallen måhända kunnat med kavalleriaafdelningar oroa svenskarnas marsch, särskildt nu, då Lagan under den torra väderleken på flera

¹⁾ Ove Helmer.

ställen kunde öfvervadas. Genom att ställa sig vid Östra Karup med hela hären höll Urup visserligen denna samlad, men han lämnade de östliga vägarna till god del ur sikte.

Den 2 September var hela den danska hären bakom Stensån.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 4—5.

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1905.

På C. W. K. GLEERUPS i Lund förlag:

Lunds universitets historia 1668—1868 af *Martin Weibull* och *Elof Tegnér*. 2 delar. Pris 15 kr.; nedsatt pris 7 kr. 50 öre.

Lunds universitet 1872—1897 af *Elof Tegnér*. Pris 10 kr.; nedsatt pris 5 kr.

Ur Skånska prästhusens häfder af *S. Cavallin*. Pris 1.50; nedsatt pris 75 öre.

Carl v. Linnés skånska resa. Utg. af *Martin Weibull*. Pris 3 kr. 50 öre; nedsatt pris 1 kr. 75 öre.

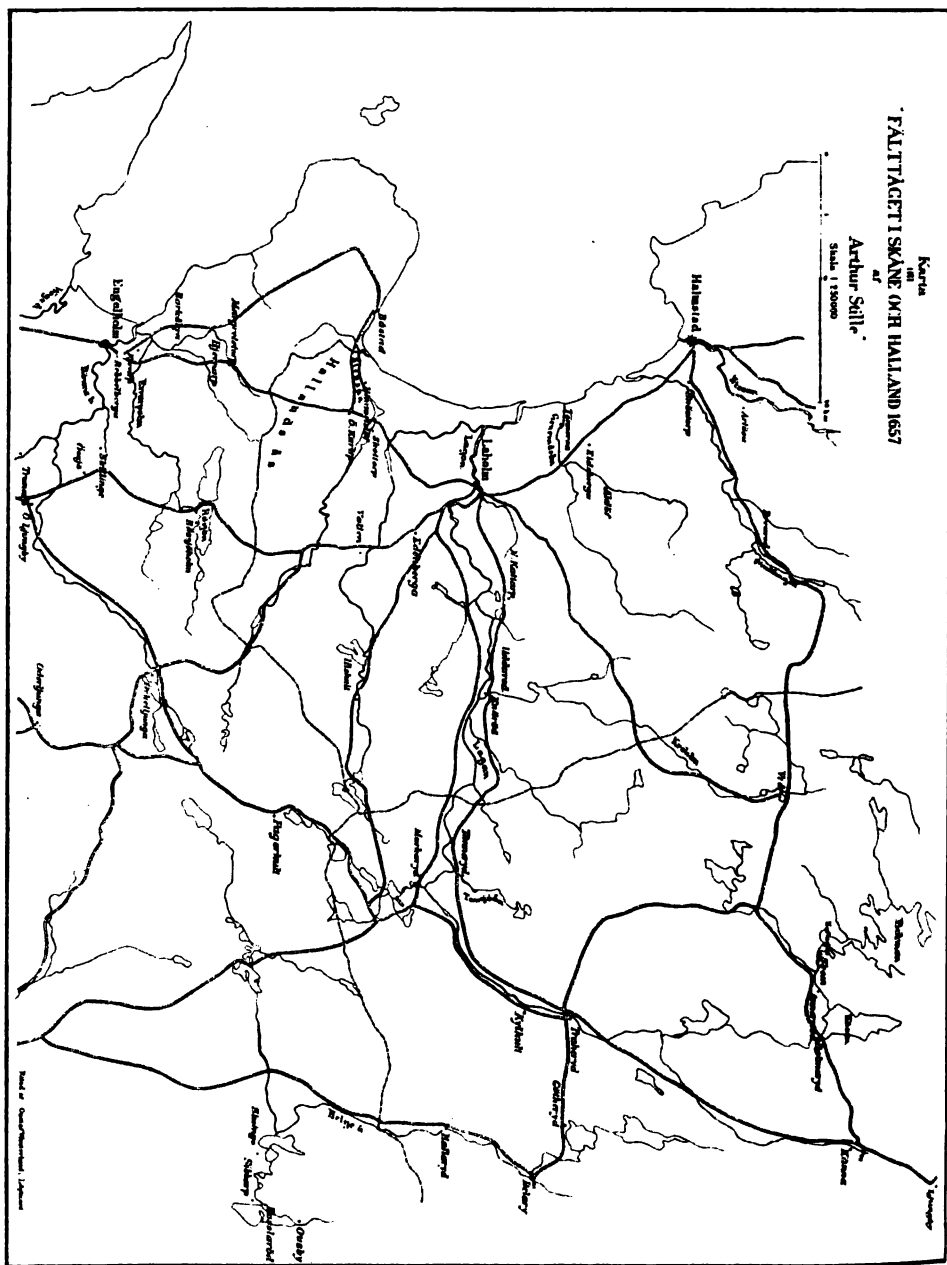
Skånes konsthistoria för medeltiden af *C. G. Brunius*. Pris 6 kr.

Nordens äldsta metropolitankyrka eller historik och arkitektonisk beskrifning om Lunds domkyrka af *C. G. Brunius*. Med 6 pl. Pris 6 kr.

Ljunggren, Gustaf, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. Med porträtter i koppar- och stålstick af Kellgren, Leopold, Thorild, Oxenstierna, Rosenstein, Franzén, Lenngren, Adlerbeth, Valerius, Wallin, Choraëus, Atterbom, Palmblad, Hammarsköld, Cederborgh, Tegnér, Geijer, Ling. Vid köp af alla 5 delarna lämnas de till 15 kr. i st. för 34 kr.

Karta
 av
 FÄLTJÄGTTI SKÅNE OCH HALLAND 1657
 af
 Arthur Sjöle

Stak 1:15000

IV. Gustaf Otto Stenbocks fälttåg.

Sedan Gustaf Otto Stenbock nu anländt till krigsskådeplatsen, var det Brahes mening att lämna öfverbefälet till honom och själf begifva sig från armén.

Redan genom konungens instruktion af den 31 Maj hade Stenbock fått i uppdrag att bistå drotsen vid försvarsverket. Den 20 Juni hade han fått ytterligare befallning att, då riksmarsken nu vore död, näst Brahe föra befälet öfver försvarsmakten i Sverige och under drotsen särskildt hafva öfverinseende öfver infanteriet, artilleriet och fästningarna; Douglas skulle kommendera kavalleriet. Någon detaljerad instruktion för fälttåget hade konungen icke ansett sig kunna gifva, då han ej hade tillräckligt noggrann kännedom om förhållandena. I allmänhet hade han dock anbefallt, att man skulle hålla armén samlad så mycket som möjligt, rycka in i Skåne, där hålla god ordning och disciplin bland truperna samt söka bemäktiga sig någon af de fasta platserna Helsingborg eller Landskrona ¹⁾).

Sedan man nu kommit fram till Laholm, var inryckandet i Skåne omedelbart förestående, och Brahe öfverlade före sin afresa med Stenbock om hvilken väg man skulle välja för detsamma. Att rycka rakt fram mot Urup var tydligen mindre lämpligt. Man skulle då först nödgas framför den danska arméns front forcera öfvergången öfver Stensån. Om man också lyckades häri, så skulle dock därefter den danska armén hafva goda utsikter att oroa eller rent af hindra den svenska ar-

¹⁾ Riksregistraturen för ofvannämnda dagar.

méns marsch, antingen denna ställdes genom de besvärliga defiléerna på Båstadsvägen eller tvärs öfver Hallandsås' höjder. Äfven om det lyckades att komma förbi dessa hinder, skulle den svenska armén därefter hafva först Errarpsån och därefter den mycket besvärliga Rönneåöfvergången vid Engelholm framför sig, och Brahe visste af egen erfarenhet, huru svårt det skulle vara att komma öfver här. Det var ej osannolikt, att den danska hären, om den retirerade till Engelholm, där skulle kunna hejda Stenbock så som den kort förut hejdat Brahe. Till allt detta kom så proviantbristen. Den nejd, genom hvilken de västliga vägarna gingo, hade under sommarens lopp upprepade gånger genomtågats af båda arméerna och dess provianttillgångar voro hårdt tagna i anspråk; till svenskarnas återtåg i Augusti hade bristen på proviant och furage varit en medverkande orsak. Äfven vid en frammarsch på Edenbergavägen skulle man hafva att kämpa mot denna svårighet; här hade den danska arméns senaste frammarsch gått. Brahe och Stenbock beslöto då att öfverhufvud ej taga Halland till den närmaste operationsbasen för anfallsrörelsen mot Skåne. Hären skulle i stället från Laholm gå tillbaka i Lagalinjen till Markaryd och därifrån rycka in i Skåne på vägen mot Fagerhult och Örkelunga. Komme man på detta sätt från Gammal-Sverige in i Skåne, skulle man kanhända också ernå, att Urup funne sitt kvarstannande norr om Rönneå allt för farligt och utan svärdsslag ginge tillbaka öfver ån vid Engelholm.

Sedan denna plan uppgjorts, lämnade Brahe den 4 September befälet åt Stenbock och afreste från Laholm. Han begaf sig först till Göteborg för att där taga kännedom om försvarsanstalterna och om fiendens hållning på den norska sidan; han anlände till nämnda stad den 11 September. I början af Oktober var han på Visingsborg, där han kvarstannade till långt fram på hösten ¹⁾.

Samtidigt med Brahes afresa förlorade också den svenska

¹⁾ F. F. Carlsons uppgift, att han strax afreste till Stockholm, är ej riktig.

hären tre af sina generaler, nämligen Douglas, Erik Stenbock och Stake. Douglas hade af konungen fått befallning att begifva sig tillbaka till Preussen och begaf sig genast åstad. Erik Stenbock och Stake sändes till Västergötland, där den förre skulle taga högsta ledningen af operationerna mot norr-männen. Med Stenbock och Stake återvände ett kompani af Skaraborgs regemente, 112 man, och de fyra kompanierna västmanlänningar under Ulfsax, 420 man, och med dem följde äfven Erik Stenbocks halländska dragongarde. Det var ganska olyckligt för den svenska hären, att den på en gång mistade så många dugliga generaler; särskildt hade nog Erik Stenbocks närvaro varit af nöden. Det visade sig snart, att Gustaf Otto Stenbock i allt för ringa grad hade kännedom om terräng- och afståndsförhållandena i trakten, och det hade då varit synnerligen nyttigt, om han haft sin med alla förhållanden i gränsprovinserna väl bekante och liflige broder vid sin sida.

Den afgång, som uppstod i hären genom de ofvan nämnda afdelningarnas återmarsch till Västergötland, ersattes genom att flera kompanier från det öfre Sverige, bland dem 2 af adelsfanan under major Liljehöök, nu hunno fram till La-holm. Sedan de anländt, bestod Stenbocks här af följande afdelningar.

Kavalleri.

4 kompanier af adelsfanan	460 man.
7 » af Upplands regemente.....	733 »
6 » af Östgöta regemente	708 »
7 » af Smålands regemente.....	821 »
3 » af Västgöta regemente	230 »
27 kompanier	2952 man.

Dragoner.

Brahes egna	50 man.
Rancks Sunnerbodragoner.....	450 »
	500 man.

Infanteri.

8 kompanier Jönköpings regemente	951 man.
2 » Upplands regemente	308 »

4 kompanier	Närke och Värmlands regemente	499 man.
6 »	Södermanlands regemente	644 »
3 »	Skaraborgs regemente	309 »
23 kompanier	2711 man.

Fälthärens samlade styrka skall således hafva varit 6163 man.

Dessa uppgifter äro hämtade ur ett delvis med Brahes egen hand skrifvet besked öfver härens styrka vid den tidpunkt, då Stenbock öfvertog befälet. Emellertid har Stenbock själf i sina bref till konungen en helt annan uppgift om härens storlek den 6 Sept. 1657.

Han har följande siffror:

Kavalleri.

3 kompanier	adelsfana	327 man.
6 »	Upplands regemente	501 »
5 »	Östgöta regemente	589 »
5 »	Smålands regemente	525 »
3 »	Västgöta regemente	207 »
		2149 man.

Infanteri.

2 kompanier	Upplands regemente	304 man.
4 »	Närke och Värmlands regemente	305 »
8 »	Jönköpings regemente	836 »
3 »	Skaraborgs regemente	271 »
6 »	Södermanlands regemente	479 »
		2195 man.

och alltså utom dragonerna endast 4344.

Stenbocks styrkebesked är ytterst detaljeradt och borde väl redan därför förefalla trovärdigt, men å andra sidan är det bilagdt ett bref först af den 9 November. Därtill bör läggas märke till att slutsummorna, sådana som Stenbock har dem, ej fullt stämma med specialsiffrorna. Man torde väl heller knappt kunna antaga, att Brahe skulle ha lämnat oriktiga uppgifter om härens storlek. Möjligen är det tidsbestämmelsen den 6 September, som ej är riktig hos Stenbock, utan beskedet är att hänföra till en senare tidpunkt. Kanske tyder härpå, att Brahes dragonkompani ej är upp-

taget i Stenbocks besked. Kompaniet upplöste sig just vid inryckandet i Skåne.

Såsom besättningar i Hallandsfästningarna lågo

i Varberg 2 kompanier af Jönköpings regemente	300	man,
i Halmstad 3 kompanier af Skaraborgs »	381	»
och 2 kompanier af Östgöta regemente	250	» .

Kommendant här var Skaraborgsöfversten Johan Hård.

I Laholm 1 kompani af Östgöta regemente 126 man
och 30 ryttare under Johan Wäsenberg.

Stenbock hade tänkt dröja med uppbrottet mot Skåne, till dess något så när tillräckliga proviantförråd inkommit till armén, så att man ej skulle vara hänvisad till att helt och hållet lefva af hvad man kunde öfverkomma i fiendeland. Men härvid stötte man på stora svårigheter. Den 6 September fick öfverbefälhafvaren rapport af krigskommissarien Brandt, att man under de närmaste 8 dagarna ej kunde få in något nämnvärdt förråd. Så länge ansåg sig Stenbock ej kunna dröja med uppbrottet; han kunde ju också befara, att i sådant fall danskarna skulle förekomma honom och åter falla in i Halland. Han beslöt därför att genast sätta sig i rörelse. Proviantbristen vållade emellertid under den del af fälttåget, som nu började, stora bekymmer; den var så stor, att härens manstukt led på grund däraf. Ganska många rymningar ägde rum. Därjämte yppade sig sjukdom bland soldaterna.

Emellertid marscherade Stenbock att börja med jämförelsevis hastigt. Den 7 September lämnade hären Laholm och ställde sin kosa till Markaryd. Här vände den sig mot sydväst och bröt in i Skåne. Det var den 9 September, och man hann senare på kvällen fram till trakten af Örkelljunga. I nämnda by förlades högkvarteret. Natten till den 11 September anlände till armén ett kompani af Smålands kavalleriregemente; det var 90 man starkt. Förstärkningen kunde väl behövas, ty armén hade redan lidit afsevärd minskning genom rymningar. Brahes dragonkompani upplöste sig vid afmarschen helt och hållet. Manskapet förklarade sig vara värfvad endast för tjänst vid gränsen och icke för att rycka in i fiende-

land och lämnade utan vidare hären. Stenbock skickade chefen, kapten Ulf sax till Brahe med rapport om saken. Riksdrotsen blef mycket förtörnad öfver dragonernas beteende och sände Ulf sax tillbaka till Markaryd för att åter få dem samlade. Detta synes dock ej hafva lyckats ¹⁾.

Den 10 September lät Urup en trupp af 40 ryttare företaga en rekognoscering fram mot Laholm; de 30 svenska ryttare, som lågo i garnison i fästningen ryckte då ut, men förr än de hunnit fram till danskarna, gingo dessa tillbaka ²⁾. Möjligen var det genom denna rekognoscering, som man i det danska högkvarteret fick säker underrättelse om den svenska härens afmarsch ur Halland. I hvarje fall stod det nu klart för Urup, att Skåne direkt hotades af en svensk invasion, och han beslöt då att gå tillbaka öfver Hallandsås. Den uppgift han ställde för sig var att hindra den svenska hären att öfverskrida Rönneålinjen. Det föreföll troligast, att Stenbock skulle ställa sin marsch i sydvästlig riktning mot Helsingborgshållet, och i sådant fall blefve Rönneåöfvergången vid Tranarp en punkt af stor strategisk vikt. Det gällde att före Stenbock bemäktiga sig passet. Urup bröt alltså strax upp och marscherade tvärs öfver åsen mot Tranarp. Den 11 September var den danska armén framme vid floden och tog ställning på den högra stranden helt nära framför Tranarps bro på höjderna vid byn Bolestad. Ställningen var utan tvifvel ganska lyckligt vald. Bolestadshöjderna lågo så, att den väg, på hvilken den svenska hären eventuellt skulle rycka fram, kunde behärskas från dem. Rönneåöfvergången var skyddad, och Stenbock skulle ej kunna fortsätta framryckandet mot Helsingborg utan en formlig batalj, i hvilken det skulle gälla att med stormande hand taga den danska försvarspositionen.

Det är möjligt, att Stenbock, om han visat större snabbhet i sina rörelser, skulle kunnat hinna före Urup till Rönneå. Såsom nyss nämnts, var han den 9 September vid Örkel-

¹⁾ Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

²⁾ Tryckt relation från Halmstad, dat. 23 Sept. 1657. (Kgl. Bibl.).

ljunga och kunde måhända den 10 September hafva hunnit fram till Tranarp, i hvilket fall han skulle hafva kommit danskarne i förvägen. Sannolikt har emellertid Stenbock ansett ett omedelbart framryckande vara allt för vågadt, då han trodde sin styrka vara den danska underlägsen ¹⁾). Den 10 September väntade han ju också på ankomsten af en liten kavalleriförstärkning. Emellertid lät han företaga rekognosceringar åt sydväst.

Den 10 September gick en kavalleriafdelning fram till Östra Ljungby, nära öfvergången vid Tranarp, men utan att få kännning med fienden. Möjligen har Stenbock häraf fått den uppfattning, att man hade tid på sig. Följande natt skedde emellertid en liten sammanstötning. Det var då den danska armén var i marsch mot Tranarp, och det var säkerligen dennas kavalleriförposter man påträffade. En svensk trupp om 50 ryttare och 20 dragoner, förd af en ryttmästare, gick till Össjö och lyckades här tillfångataga några danska ryttare. Den svenske officeren förde därefter sin trupp tillbaka, men gjorde halt vid Rya, där manskapet fick sitta af på kyrkogården och fodra hästarna. Man lät stor sorglöshet komma sig till last, i det att inga vakter utsattes. En dansk kavalleriafdelning om 100 man, kommenderad af ryttmästaren vid Trampes regemente Esaias Reincking, var emellertid ej långt borta och öfverrumplade de intet ondt anande svenskarna. Dessa förlorade sin löjtnant och 12 man och drefvos på flykt mot Örkelljunga ²⁾).

Genom sina rekognosceringar fick Stenbock ofördröjligen klart för sig, att Urup kommit före honom till Rånneå och att flodöfvergången var spärrad. Den svenske öfverbefälhafvaren hade här efter, för så vidt han ville fortsätta framryckandet, ej mer än två alternativ att välja emellan. Det ena skulle vara att gå rakt på den danska armén, söka drifva den ur dess position och därigenom tilltvinga sig öfvergången af floden; det andra vore att taga af till vänster och på vägen

¹⁾ G. O. Stenbock till konungen d. 16 Sept. 1657.

²⁾ Ove Helmer. Stenbock till Brahe 11 Sept. 1657.

öfver Blekemossa rycka fram söderut för att efter en flodöfvergång i nejden af Herrevadskloster genom Röstångapasset tränga fram i det inre af Skåne.

Stenbock kunde emellertid icke besluta sig för någotdera. Han ansåg, att den danska positionen vid Bolestad var ganska fast och att Urups armé var den svenska ej obetydligt öfverlägsen; under dessa förhållanden ville han ej gärna riskera en batalj. Att rycka fram mot Herrevadskloster och vidare söderut måste gifvetvis förefalla ytterst vådligt, då man därigenom helt och hållet blottställde sig för att få förbindelselinjen med Sverige afskuren. Hären var ej heller stark nog för att med någon säkerhet kunna röra sig i fiendeland; redan märktes det, att de skånska bönderna, sammanskockade i snapphaneband, gjorde vägarna osäkra och försvårade proviantindrifningen.

Under dessa förhållanden fann sig Stenbock ej kunna företaga något alls, utan blef tills vidare stående vid Örkel-ljunga. Hans uppfattning var, att han ej kunde uträtta något, förr än antingen förstärkningar från Västergötland, om hvilka han anhöll, komme eller fienden tvunges att sända en del af sina trupper till Jylland mot Karl Gustaf. Från Västergötland kunde dock intet sändas; hvad Erik Stenbock hade där, var ej mer än c:a 1800 man, och dem behöfde han synnerligen väl mot Iver Krabbe, som med den norska hären stod väster om Göta elf. Genom sin position vid Rönneå hindrade den danska hären alltså absolut motståndaren att tränga längre in i Skåne; därtill kom det nu något större liflighet i dess ledning, hvilket synes bero på att Gyldenlöve mera än förr kunde göra sin vilja gällande och i högre grad framträdde som ledande. Han sände oupphörligt ut kavalleriaafdelningar, som skulle tränga så nära fienden som möjligt och oroa honom. Den 13 September ryckte Geveke ut med 100 man af Gyldenlöves dragoner och träffade på svenska afdelningar; han tillfogade dem en förlust af 5 döda och 17 fångar, med hvilka senare han dagen därpå återkom till lägret. Sistnämnda dag förde Kristian Urne den utgående kavalleriaafdelningen. Äfven han påträffade svenska

trupper, hvilka förlorade några döda och 24 fångar. Där-
emot återkom den 18 September Ove Tott, som dagen förut
ryckt ut, med oförrättadt ärende.

Af fångarnas meddelanden trodde man sig i det danska
högkvarteret veta, att svenskarna vid Örkelljunga ej väntade
något allvarligt anfall och att de på den grund ej gjort några
försvarsanstalter kring sitt läger. Gyldenlöve, som brann af
ifver att komma i strid, förmådde då Urup att gifva upp-
brottsorder. Meningen var att öfverrumpla svenskarna, hvil-
ket man trodde lätt kunna ske. Armén ryckte alltså ut den
18 September för att öfverraska Stenbock. Den gjorde un-
der natten halt vid Rya, och härifrån utsändes rekognosce-
ringsafdelningar fram mot Örkelljunga. Dessa återkommo
emellertid snart med det besked, att de förra underrättel-
serna varit oriktiga och att det svenska lägret var omgivet
af vall och graf. Urup ansåg då, att en öfverrumpling var
omöjlig, och då han ej ville låta det komma till en ordnad
sammandrabbning, förde han utan vidare hären tillbaka ¹⁾).

Stenbock fick strax kännedom om den danska härens
rörelse, men kunde ej förstå hvad meningen varit.

Det blef allt svårare att skaffa in förråd till lägret vid
Örkelljunga; snapphanebanden i skogarna blefvo allt besvär-
ligare. Det dröjde ej länge, förr än öfverbefälhafvaren fann
det omöjligt att längre blifva stående här. Då han af ofvan
antydde skäl ej heller gärna kunde rycka längre in i Skåne,
återstod honom intet annat än att retirera. Då allt furage
var slut, bröt han den 20 September upp från Örkell-
junga. Han lämnade dock ej ännu helt och hållet Skåne,
utan stannade vid Fagerhult, något mer än en half mil från
gränsen. Han fick här rapport, att en präst i Vittsjö skrivit
till öfverstlöjtnanten Lars Nilsson och gjort anbud, att Vis-
seltofta, Verums, Osby och Loshults socknar ville underkasta
sig och erlägga kontribution, de båda senare 3 riksdaler af
hvarje gård. Stenbock var emellertid ej säker på att detta
anbud verkligen var allvarligt menadt, och någon påföljd

¹⁾ Ove Helmer. Jfr. Stenbock till Brahe 19 Sept. 1657.

synes det ej hafva haft. Hvad man i stället dagligen fick erfarenhet af var, att bönderna oupphörligt svärmade omkring och vållade hären afbräck. Kunskaparetjänsten var nästan omöjlig att vederbörligen upprätthålla, då ingen kunde skilja sig från de stora afdelningarna utan att blifva anfallen. Den 24 September t. ex. gick rykte, att fienden ryckt fram till Örkelljunga, men Stenbock kunde ej få reda på huru härmed verkligen förhöll sig, oaktadt man ej befann sig på större afstånd från nämnda ort än vid pass 17 kilometer.

Proviand- och furagebristen var snart lika stor som i Örkelljunga, och sjukdomen i hären tilltog i oroväckande grad. Efter beskrifningen tyckes det hafva varit influensa, som uppträdde epidemiskt.

Till Stenbock trängde oupphörligt rykten, att den danska hären droge till sig ansehliga förstärkningar. Själf hade Stenbock inga utsikter till att få sådana från Sverige. Brahe själf sade honom, att den enda möjligheten därför vore att vid flottans återkomst till hösten få de trupper, som varit med på sjöexpeditionerna, men att få dem ned till Skåne, därtill voro utsikterna ej stora. Stenbock sökte att få salpetersjudarna ned till armén, men de förklarade dels att de först ville hafva betalning för sin årsleverans af salpeter och dels, att de endast ville göra tjänst till gränsens försvar. I verkligheten tyckas de ej hafva kommit till hären.

Den danska hufvudhären synes nu, antagligen strax efter svenskarnas reträtt till Fagerhult, hafva lämnat Tranarp och ryckt närmare Hallandsås. I hvarje fall var högkvarteret vid September månads slut på Rössjöholm vid den söder om åsen belägna Rösjön.

Nu började dessutom en ny fara för Stenbock att framträda, faran att blifva kringgången. På den danska sidan beredde man sig nämligen att längs Helgeådalen sända en kår in i Sverige. Till att leda denna diversion utsåg konungen länsmannen i Landskrona län Knud Ulfeld.

Den 11 September fick Ulfeld order om att ställa sig i spetsen för företaget och grep genast verket an med stor

ifver. De trupper, som skulle ställas under hans befäl, voro Kaj Lykkes regemente, de tre kompanierna, som förut uttagits från Kristianstads fästning, Ulfelds egna tre kompanier, 100 utkommenderade soldater från hvarje af Helsingborgs, Malmö, Kristianstads och Kristianopels fästningar ¹⁾, de skånska dragonerna, som af landet nu borde förses med nya hästar, då de till stor del mistat dem, som de förut fått, och slutligen hvad folk, som kunde uppbådas ²⁾. Några kanoner borde också medfölja. Ulfelds närmaste man skulle major Henderson blifva, och enligt sin egen önskan fick han af de regementsofficerare, som skulle följa honom, formera ett krigsråd ³⁾. De skånska länsmännen befalldes att på allt sätt bistå Ulfeld i hans företag.

Ulfeld synes hafva varit en af de dugligaste och mest energiske bland de danske adelsmännen vid denna tid. Inom några få dagar var han beredd och färdig att anträda marschen.

Af nu tillgängliga källor framgår ej fullt säkert, hvilka af de ofvan nämnda afdelningarna i verkligheten kommit att följa med Ulfeld. Enligt uppgift, som den 12 Oktober meddelades Stenbock af en dansk fånge, skall hans styrka bestått af 1000 ryttare, 400 dragoner samt uppbådade skånska bönder, och enligt en tryckt relation skall han hafva haft utkommenderade ryttare af lifregementet. Den tryckta relationen är i flera afseenden felaktig, men omständigheterna vid Ulfelds strid och strax därefter synas dock visa, att styrkan ej kan hafva varit stor och att diversionsplanen ej i sin fulla utsträckning kommit till utförande.

Enskildheterna af styrkans sammandragande och afmarsch kan man lika litet följa. Det torde kunna antagas, att det rykte Stenbock den 24 September hörde om att den danska hären var vid Örkellunga står i samband med den

¹⁾ I stället skulle uppbådadt landtfolk inläggas i fästningarna. Sk. Tegnelser 17 Sept. 1657.

²⁾ Ulfelds memorial 11 och 14 Sept. 1657.

³⁾ Till Ulfeld. Sk. Tegnelser 19 Sept. 1657.

Ulfeldska kårens rörelser. Vid denna tid sände Stenbock också öfverste Ranck att med 30 ryttare och 80 af Sunnerbodragonerna rekognoscera på de vägar, som ledde från Kristianstad norrut; sannolikt är väl, att denna åtgärd har föranledts af mer eller mindre klara berättelser och rykten om att af fienden något skulle företagas åt detta håll.

Den 29 September fick Stenbock underrättelse, att ett starkt danskt parti skulle stå vid Vittsjö, och då han fruktade, att det hade för afsikt att förskansa sig på denna viktiga ort, hvarigenom den svenska härens ställning i Fagerhult skulle bli ännu besvärligare, ditsände han genast Henrik Horn med en stark afdelning för att drifva undan danskarna. Horn fann emellertid ingen fiende i Vittsjö och återkom den 30 September till lägret med förklaring, att bönderna sannolikt underrättat danskarna om hans ankomst, så att dessa fått tid att dessförinnan begifva sig åstad. Utan tvifvel syftar allt detta på Ulfelds afdelning, som på sin väg mot Helgeå passerat Vittsjö, men visserligen icke tänkt förskansa sig där. Ulfeld hade, redan innan Horn kom till Vittsjö, hunnit fram till Helgeålinjen. Här påträffade han Ranck och hans dragoner. Ranck hade i enlighet med Lars Nilssons förut gjorda förslag fattat posto vid den viktiga flodöfvergången vid Hasslaröd vid Helgeås inflöde i Osbysjön. Ulfeld hade för afsikt att här gå öfver ån, och Ranck synes med sina dragoner och ryttare hafva sökt hindra detta, ehuru den danska styrkan var honom vida öfverlägsen. Söder om Hasslaröd på Sibbarps ry skedde på förmiddagen den 28 September sammanstötningen. Enligt Rancks egen utsago skötte sig hans folk ganska illa och de blefvo utan att göra något synnerligt motstånd slagna ur fältet och illa tilltygade. Af ryttarna förlorades visserligen endast 4, men af dragonerna blefvo 50 nedhuggna eller fångna. Det var på sätt och vis göingarnas revanche för Björkeberga och Visseltofta. Gränshatet och vidskepelsen tillsammans vållade ett förskräckligt dåd, i det att en af göingarna, kallad »lille Jon» från Vittsjö, med en knif »filade af halsen» på en fången Sunnerbodragon från

Hallaryds socken, hvilken ansågs vara »hård», så att skott och hugg ej beto på honom ¹⁾).

Danskarna hade alltså segrat, men under striden hade de lidit en förlust, som betydde mera än framgången. Knud Ulfeld hade stupat. Han hade kommit i personlig tvekamp med öfverste Ranck och föll för ett skott af denne ²⁾). Det visade sig nu, att hela företaget hvilat på honom och att det, när han var borta, utan vidare öfvergafs. Passagen öfver Helgeå var fri — Ranck hade med resterna af sin styrka tagit sin reträtt till Fagerhult — men man gjorde ej något försök att begagna sig af den.

Det var dock konungens mening att företaget skulle fullföljas. Länsmannen i Kristianstad, Henrik Lindenow, fick genom en från Rössjöholm den 10 Oktober utfärdad kunglig skrifvelse order att öfvertaga befälet öfver Ulfelds styrka, öka den så mycket som möjligt genom uppbådadt landtfolk och vidare använda den mot fienden vare sig i Sverige eller i Göinge ³⁾).

Det tyckes dock ej hafva blifvit något vidare af, och Ulfelds trupper återvände öfverhufvud till hufvudarmén ⁴⁾).

Olyckan vid Sibbarp kunde gifva Stenbock åtskilligt att tänka på. Om det verkligen inträffade, att en dansk styrka marscherade upp i Helgeådalen och ryckte in i Småland, blefve hans egen ställning ganska besvärlig, för att icke säga ohållbar. Redan förut hade han upprepade gånger för Brahe framställt sin misströstan om att i den svåra proviantbristen kunna längre hålla sig kvar i Skåne. Riksdrotsen hade svarat,

¹⁾ Handlingar om snapphanefejden (Sv. Riksark.).

²⁾ Stenbock till konungen 7 Okt. 1657.

³⁾ Skaanske Tegnelse.

⁴⁾ För Ulfelds expedition är här redogjort efter Skaanske Tegnelse, Ulfelds egna skrivelser samt Stenbocks bref till Brahe och till konungen. I den hittillsvarande historiska litteraturen finnes mig veterligen ingen verklig redogörelse för försöket. Det verkliga förloppet har i litteraturen varit höljdt i dunkel, och hvarken tid eller ställe för striden hafva varit bestämda. Ett samtidigt flygblad uppger felaktigt, att striden stod vid Markaryd den 1 Oktober, och denna notis har ingått i *Fridericia* i Adelsvældens sidste Dage. Den är emellertid ej i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

att den svenska hären skulle göra allt för att kunna stanna i Skåne. Endast för den händelse, att detta befunnes vara alldeles omöjligt, hade han bemyndigat Stenbock att gå tillbaka öfver gränsen; i sådant fall skulle han taga ställning vid Nissan för att skydda Halmstad. Den 26 September hade Stenbock haft förbindelser med det danska öfverbefälet, i det att då en dansk trumpetare ankommit till hans läger för att föreslå utväxling af fångar. Sedan dess synes Stenbock ej hafva fått någon säker kännedom om förhållandena på den fientliga sidan, förr än Ranck den 30 September anlände med nyheten om den olycka, som drabbat honom. Samma dag fick han äfven underrättelse, att den danske konungen skulle hafva anländt till Helsingborg och att den danska armén sades hafva satt sig i marsch mot Halland, i riktning mot Hishult ¹⁾. Den senare nyheten var emellertid förhastad. Därtill kom, att bristen i det svenska lägret nu var värre än någonsin; furage måste man hämta på ett par mils afstånd. Sjukdomen tilltog allt mer och mer. Då beslöt Stenbock sig för att retirera, och han underrättade nu Brahe om sitt beslut ²⁾. Detta beslut sattes ofördröjligen i verket. Den 1 Oktober bröt armén upp från Fagerhult och marscherade öfver gränsen till Markaryd för att därifrån i Lagalinjen rycka in i Halland.

Men det var nu också den danska härens tur att rycka mot Halland. Genom sin defensiva krigföring hade Urup och Gyldenlöve skyddat Skåne; för att återtaga Halland behöfdes det en offensiv. Urup hade nu bättre förutsättningar än förr att föra en sådan. Han hade nu fått förstärkningar, i det att konungens lifregemente under Kaj Lykke nu befann sig hos honom samt dessutom 4 kompanier kavalleri, 360 man, under öfverstlöjtnant Maltzahn anländt. Särskilda åtgärder vidtogos för att skaffa hären proviant och hvad den eljest behöfde. Krigskommissarien Iver Mogensen Krabbe fick den 17 September befallning att ackordera med adel och andra i Skåne

¹⁾ Stenbock till Brahe 30 Sept. 1657.

²⁾ Stenbocks bref till konungen 16 Nov. 1657.

att mot betalning leverera så mycket spannmål som möjligt och ute på gårdarna på landsbygden låta baka bröd för arméns behof. I Malmöhus' och större delen af Landskrona län jämte Helneklosters län skulle hvarje socken lämna 2 goda hästar med seltyg samt en kusk med 4 säckar till proviantvagnarna. I Helsingborgs, Kristianstads och Herrevadsklosters län samt i Rönnebergs härad skulle hvarje socken lämna 1 stark vagn, 8 par skinnbyxor, 8 par skor och 8 par strumpor. Allt detta skulle dock i sinom tid betalas af kronan. Bornholm befalldes att leverera 1000 par skinnbyxor, 1000 par skor och 1000 par strumpor. Skor och strumpor skulle vidare levereras af de skånska och blekingska städerna ¹⁾. Proportionen var följande: Helsingborg, Landskrona, Kristianstad hvardera 100 par af hvarje sort, Ystad 150, Simrishamn 30, Falsterbo och Skanör hvardera 15, Malmö 300, Ronneby 120 och Sölvesborg 40 par af hvarje sort.

Fredrik III såg med en viss förtrytelse, att svenskarna återigen voro inne i Skåne och att den danska hären efter allt utseende höll sig i overksamhet. Den 16 September sände han Otto Krag öfver till Skåne med uppdrag att undersöka tillståndet vid hären, och inom kort begaf han sig själf öfver dit. Utan tvifvel stod det för honom som önskvärdt och nödvändigt att med den skånska armén gripa till en kraftig offensiv och söka vinna en framgång, som i någon mån kunde uppväga alla olycksödena mot Karl Gustafs trupper på den jutska halfön. Därtill hade nu efter striderna till sjöss den 12 och 14 September den svenska flottan sett sig föranlåten att gå tillbaka till Wismar, och det var då skäl att söka slå till på allvar, medan man ännu hade lugn till sjöss och ej oroades i Sundet.

Den 29 September kom Fredrik III till Engelholm, och den 1 Oktober anlände han till högkvarteret på Rössjöholm. Tydligtvis var det nu hans mening att snarast möjligt börja operationerna, och då samma dag underrättelse ingick, att den svenska armén brutit upp från Fagerhult och anträd

¹⁾ Skaanske Tegnelser 17, 27 och 28 Sept. 1657.

återtåget, verkade detta ytterligare påskyndande. Det var ej svårt att förstå, att svenskarna, om de finge tid därtill, skulle taga ställning bakom någon af de halländska floderna Lagan eller Nissan och därifrån söka hindra ett danskt framryckande i Halland. Fredrik III beslöt då att söka hinna före svenskarna och komma öfver Lagan, förr än de hunnit fram från den småländska sidan. Han gaf därför uppbrottsorder. Tidigt på morgonen den 2 Oktober satte sig armén i marsch och gick på besvärliga vägar norr ut från Rössjöholm rakt öfver Hallandsås ¹⁾. Norr om åsen stötte det danska avantgardet på en svensk proviantkonvoj, som var på väg till Laholm. Den anfölls, flera af de svenska ryttarna stupade, 12 togos till fånga, och förråden föllo i danskarnas våld. Marschen fortsattes ända till mörkrets inbrott, och någon längre hvila fingo soldaterna icke, ty redan samma natt lät konungen dem passera Lagan. Det var någonstädes ej långt från Laholm. Med stort besvär fördes äfven artilleriet öfver, och den 3 Oktober, tidigt på morgonen, stod den danska hären uppställd i ordning på Lagans norra brädd. Fredrik III hade skyndat på så ifrigt för att få försprång för svenskarna och stänga dem vägen mot Laholm och Halmstad, och det såg nu ut, som om han skulle lyckas häre, alldenstund de underrättelser, som inkommo, gäfvos vid handen, att Stenbocks armé ännu ej kommit ut ur skogsbygden. Den danska härens marschriktning ställdes då mot öster. Den ryckte fram öfver slätten, beredd till strid och i full slagordning. Efter ungefär ett par timmars marsch hade man hunnit fram till nejden strax väster om Kattarp och var då vid gränsen mellan skogs- och slättbygden. Då rapporterades från avantgardet, att svenska dragoner syntes i närheten.

Stenbock kan ej sägas hafva under sina manövrer i Skåne och Halland visat prof på någon synnerlig fältherreduglighet. Först och främst förefaller det af åtskilliga uttryck i hans bref, som om hans kännedom om trakten, dess topo-

¹⁾ Tryckt dansk relation, daterad 5 Okt. 1657 (K. Bibl. i Stockholm).

grafiska och afståndsförhållanden varit skäligen klen. Vid uppbrottet från Fagerhult lefde han i den föreställningen, att den danska hären redan dagen förut satt sig i rörelse mot Halland och närmast i riktning öster ut mot Hishult och att den alltså hade fått 24 timmars försprång för honom. Det var under sådana förhållanden ganska egendomligt, att han kunde hoppas på att öfver omvägen öfver Markaryd och Knäröd hinna fram före fienden. Emellertid satte sig danskarna i marsch först den 2 Oktober, alltså betydligt senare än hvad Stenbock trott. Stenbock hade den 2 Oktober hunnit till Knäröd, där han gjorde halt. Antagligen har han redan före ankomsten dit fått reda på att underrättelsen om det danska uppbrottet varit anticiperad. I hvarje fall fick han i Knäröd af sina utskickade patruller det besked, att den danska hären visserligen var öfver åsen, men ännu ej hunnit fram till Lagan. Stenbock, som alltså hade flodlinjen mellan sig och fienden, kände sig på den grund rätt trygg. Han hoppades nu säkert före fienden hinna fram till vägskälet väster om Kattarp, där vägarna grena ut sig mot Halmstad och Laholm, hvarefter han skulle hafva vägen till Halmstad till sin disposition. Hufvudsaken för den svenska armén var tydligen att så fort och säkert som möjligt taga ställning bakom Nissalinjen.

Stenbock blef alltså lugnt stående öfver natten i Knäröd i stället för att oförtöfvadt fortsätta sin marsch; säkerligen antog han, att han, medan danskarna följande dag fördröjdes vid flodöfvergången, skulle få försprång och hinna in på Halmstadsvägen. Nu inträffade emellertid hvad Stenbock ej beräknat, nämligen att Fredrik III tog tiden i akt och redan under natten gick öfver Lagan. Den danska hären stod där-efter närmare vägskälet än hvad den svenska gjorde.

Stenbock hade, då han den 3 Oktober satte sig i marsch, ej någon kännedom om att danskarna voro öfver ån och anade således icke, att strid var omedelbart förestående. Några särskilda försiktighetsmått vidtog han, i olikhet med de danska befälhafvarna, icke. Marschkolonnen var sammansatt så, att kavalleriet af högra flygeln gick främst och

därpå kom artilleriet, följdt af infanteriet; sist kom kavalleriet af vänstra flygeln. Vid avantgardet, som närmast kommanderades af öfverstlöjtnanten Erik Drakenberg, befann sig Gustaf Banér. Man tågade utan att ana oråd helt lugnt fram, och under marschen uppstod en stor lucka mellan artilleriet och infanteriet, hvarigenom det förra kom i en tämligen isolerad ställning.

Förr än armén från Knäröd komme fram till vägskalet och omedelbart förr än den från skogstrakten skulle träda ut på den halländska slätten, hade den att passera genom de trånga och besvärliga defiléerna vid Kattarp. Sedan vägen från Knäröd västerut ganska länge följt Lagan, går den öfver höjdsträckningen väster om Uddared och leder därifrån ganska tvärt ned i en smal dalgång, i hvilken man till höger om sig har den ansenliga höjdsträckningen vid Norra Kattarp och till vänster två sjöar, skilda åt genom ett stycke jämn mark, som dock vid sjöarnas södra strand begränsas af rätt branta höjder. Till den västligare af de båda vänster om vägen liggande sjöarna flyter en bäck, som kommer från norr från en helt nära, på andra sidan vägen och nedanför Norra Kattarpshöjden liggande liten sjö. Vägen går alltså fram i en trång dalgång med höjder på båda sidor om sig och har alltså fullständigt karaktären af defilé, i hvilken det var så godt som omöjligt att öfvergå från marschordning till slagordning, då det ej fanns tillräckligt stor terräng att obehindradt röra sig i.

Utan att ana någon öfverhängande fara marscherade den svenska armén den 3 Oktober framåt. Banér, som gick i tétén, hade ej utsändt några patruller, utan lät avantgardet helt lugnt avancera. Då det redan hunnit öfver »passet,» d. v. s. bäcken, som faller ut i den västligare sjön, och då rytterne redo upp för den lilla backen väster om bäcken, möttes de af en oväntad syn. På slätten nedanför stod hela den danska hären och dess avantgarde ryckte nu fram mot svenskarna. Vägen ur defilén syntes vara stängd. Det är just ej underligt, att under sådana förhållanden ryttarna i förtruppen förlorade själfbehärsknigen. Då Gyldenlöves ryttare

nu sprängde mot dem, uppstod förvirring. Utan att afvakta officerarnas order aflossade svenskarna utan någon ordning sina karbiner och togo därefter brådstörtadt till reträtten. Banér och Drakenberg gjorde sitt bästa för att få dem att hålla stånd, men det hjälpte ej. I oordning drog sig avantgardet tillbaka öfver bäcken, förföljdt af danskarna.

Närmast efter avantgardet hade Stenbocks högra flygel kommit, främst adelsfanan och Upplands regemente. Stenbock förde fram afdelningarna i traf, och efter sin egen uppgift ordnade han dem bakom bäcken. Då utrymmet här är rätt trångt, torde det dock hafva varit omöjligt att få någon ordnad linje uppställd. Något kraftigare motstånd mot den anryckande Gyldenlöve gjordes ej heller. På samma sätt som avantgardet grepos högra flygelns ryttare af panik och gåfvo sig till allra största delen på flykten. »De handlade så lättfärdigt,» skref Stenbock i sin rapport till konungen, »som jag näppelig tror ryttare värre ha kunnat gjort och gått utan att akta allas våra förmaningar och tilltal så med ondo som med godo helt och hållet sin kos». Sämst betedde sig två kompanier af adelsfanan, som ej stannade förrän en half mil bort, vid trossen. Endast ett par skvadroner höllo stånd mot fienden, men då danskarna med kraft höggo in, måste äfven dessa gå tillbaka. Från den lilla höjden väster om passet kunde det danska befälet överblicka situationen inne i defilén, och allt flera danska ryttare sändes fram för att deltaga i förföljandet. Detta gick långt fram, och danskarna togo härunder två standar, ett från upplänningarna och ett från adelsfanan ¹⁾).

Det såg nu högst betänkligt ut för Stenbock. Närmast efter den nu i full upplösning flyktande högra flygeln hade i marschkolonnen artilleriet följt, och först därefter kom infanteriet. De danska ryttarna voro nu alldeles inpåartil-

¹⁾ Stenbocks uppgift i rapporten till konungen, att svenskarna i början tagit några standar från fienden, förefaller osannolik; den öfverensstämmer ej väl med hans egen framställning af att de svenska ryttarna genast vid början grepos af panik.

leriet — den danska tryckta relationen säger, att en stor del af detta redan var i danskarnas händer — och Stenbocks infanteri var ännu så långt efter, att det ej kunde hinna fram i tid till kanonernas skydd. Det bakom infanteriet marscherande kavalleriet af vänstra flygeln kunde tydligtvis ej heller i hast komma fram för att möta fienden, då vägen var så trång, att på flera ställen två ryttare knappt kunde mötas och komma förbi hvarandra. Hvad som räddade situationen var det, att Stenbock i största hast kommenderade major Dan Preuss att med 200 musketerare och 4 trepundiga kanoner taga ställning på den betydliga höjden norr om defilén. Säkerligen har denna afdelning fungerat som betäckning åt artilleriet, och den lyckades nu med stor snabbhet österifrån komma upp på höjden, hvarifrån den med sin eld skulle söka hejda det på vägen nedanför framsprängande danska kavalleriet i dess förföljelseridt, till dess det svenska infanteriet kunde hinna fram. Det var en nödfallsutväg och en äfventyrlig åtgärd, alldenstund det låg nära till hands för det danska öfverbefälet, som västerifrån hade fritt tillträde till höjden, att föra fram öfverlägset infanteri och artilleri mot Preuss. Stenbock förstod detta ganska väl: »allt hängde därpå, att de hade med gewalt kört dem af samma backe,» men det var det enda han hade att göra. Mot Stenbocks förmodan skedde intet anfall västerifrån mot Preuss, utan de danska trupperna ryckte fortfarande uteslutande fram i dalgången. Kanonaden och gevärselden från Preuss' afdelning våldade utan tvifvel ett fördröjande af danskarnas framryckande längs vägen, och under tiden hann en bataljon södermanlänningar under öfverste Svinhufvud, som varit något före det öfriga infanteriet, fram. Stenbock lät då strax denna bataljon rycka upp på höjden norr om vägen, där den uppställdes bredvid Preuss' afdelning. Öfverstlöjtnant Påfvenfelt fick med några kanoner taga ställning på »ett berg ett stycke ifrån de kommenderade,» d. v. s. säkerligen på höjden öster om den östligaste af sjöarna. Vägen gick uppför denna höjd, och Påfvenfelt skulle alltså med sitt artilleris eld söka hindra danskarna att sätta sig fast på höjden, allt under det att

Preuss och Svinhufvud från sin position underhöllo eld mot de framryckande danska skvadronernas flank. Stenbock hade äfven sökt att samla hop högra flygelns ryttare, men detta ville ännu ej lyckas.

Fredrik III fortsatte emellertid ej framryckandet. Passagen var mycket trång — »knappt 4 man i front kunde komma fram», säger den tryckta danska relationen — och det är lätt förklarligt, att det ej var vidare lockande att låta det komma till allvarsammare strid inne i denna besvärliga terräng. Därtill kom nu, att man utsattes för en af förlusterna att döma ganska kännbar eld från svenskarna såväl framifrån som från flanken. Egendomligt förefaller det dock, att man ej gjorde något försök att drifva Preuss och Svinhufvud från deras position; därigenom skulle den svenska härens ställning i betydlig grad försämrats, och det skulle blifvit svårt eller omöjligt för Stenbock att draga fram och ordna sina trupper. Stenbock har också i sin rapport till konungen uttryckt sin förundran öfver att Preuss fick vara i fred. Han uppgifver, att enligt uppgift af fångar Fredrik III verkligen själf skulle hafva med tre bataljoner ryckt upp på berget och varit på ett musköthåll nära Preuss, men därefter, då han utsattes för eld från svenskt artilleri, dragit sig tillbaka. Huru än härmed förhåller sig, så blef resultatet, att den danske konungen gaf order, att kavalleriet skulle draga sig tillbaka ur defilén, och detta skedde också. Den danska relationen uppger, att förutom af terrängens besvärlighet föranleddes detta beslut af att infanteriet ännu ej hunnit fram ¹⁾. Hufvudsaken är emellertid väl den, att Fredrik III ej ansåg sig kunna använda sin styrka inne i defiléerna, utan ville uppställa sin här på jämn mark för att kunna med kraft mottaga svenskarna i samma ögonblick de skulle träda ut ur defilén.

Under tiden hade allt flera bataljoner af det svenska in-

¹⁾ Stenbock däremot uppgifver, att danskt infanteri redan var öfver passet och samtidigt med kavalleriet drogs tillbaka. Detta förefaller emellertid på grund af terrängens beskaffenhet knappast möjligt.

fanteriet hunnit fram och uppställdes af Stenbock efter hand på höjderna. Därefter anlände vänstra flygelns kavalleri. Först nu kunde skvadronerna från högra flygeln åter samlas och ordnas. Från ingendera sidan skedde emellertid något anfall, utan man inskränkte sig till kanonad, hvilken fortfor till mörkrets inbrott.

Förlusterna i träffningen vid Kattarp voro ej synnerligen stora. På den svenska sidan förlorade man den tjugooåttå-åriga majoren vid adelsfanan, Jakob Lilliehöök, som svårt sårad föll i danskarnas händer och på kvällen afled ¹⁾, samt öfverstlöjtnanten vid samma regemente Gustaf Ribbing, som dödligt sårades och afled i Traheryd natten mellan den 5 och 6 Oktober. Tillfångatagne blefvo ryttmästarna Kaulbars och Bagghufvud, af hvilka dock den senare såsom sårad samma afton frigafs på paroll. Sårade voro dessutom öfverstlöjtnanten vid Upplands regemente Erik Drakenberg af ett skott i handen, majoren vid Upplands regemente Alexander Pereswetoff-Morath, ryttmästaren Hård och löjtnanten Hård (möjligen Göran och Erik Hård.) För öfrigt hade förlustlistan följande utseende:

	stupade.	sårade.	fångar.
Adelsfanan.....	42	32	
Upplands regemente	12	22	42
Västgöta regemente	6	1	
Östgöta regemente	3	7	1
Smålands regemente	5	1	
Summa	68	63	43

Stenbock anmärkte med bitterhet, att de sårade rytlarna hade blessyren i ryggen.

Den danska förlusten uppgifves i den tryckta relationen till högst 100 man i döda och sårade. Af högre officerare hade stupat öfverstlöjtnanten vid Urups regemente Klaus Kaas, öfvervaktmästaren Katte samt den tyske grefve Stirum. Den sistnämnde, som befann sig i den danska hären såsom

¹⁾ Han var son till den vid Breitenfeld 1642 stupade fälttygmästaren Johan Lilliehöök.

volontär, sökte taga en svensk kornett till fånga, kom då in bland fienderna och föll för ett skott.

Efter egen uppgift skola danskarna i striden hafva tagit 4 standar.

Oaktadt det en stund sett ganska kritiskt ut för svenskarna, hade de dock ej lidit något formligt nederlag. Efter det att den danska hären gått tillbaka ur defilén, kunde Stenbock tämligen ostördt sammandraga sin styrka. Den ställning, hvori han såg sig försatt, var emellertid ganska bekymmersam. Den danska armén stod uppställd på slätten framför honom och stängde vägen såväl till Halmstad som till Laholm. Om han ville söka bryta sig väg, skulle han alltså nödgas leverera en formlig batalj mot den danska armén, och utsikterna att segra i striden voro ej goda; inne i den trånga defilén kunde Stenbock knappast utveckla någon slagordning, och det kunde ej heller väntas, att fienden skulle låta honom ostördt marschera ut ur defilén och intaga slagordning på slätten. Därtill kom, att den svenska armén långt ifrån befann sig i god författning. Den hade under vistelsen i Skåne varit utsatt för svåra umbäranden. Af hästarna hade många dött, och de, som funnos kvar, voro illa fodrade. Stenbock säger själf i sina rapporter öfver striden vid Kattarp, att de voro alldeles utmattade. Manskabet hade lidit af hunger och sjukdom; proviant hade man ej haft i tillräcklig mängd, och annan dryck än vatten hade man under hela denna del af fälttåget ej haft. Stenbock själf hade ansett denna senare omständighet vara en af de förnämsta orsakerna till den starka sjukligheten bland manskabet. Öfverhufvud var säkerligen hären af nämnda orsaker redan i betänklig grad demoraliserad. I kavalleriets uppträdande under striden hade Stenbock ett påtagligt bevis härpå.

I misströstan om att kunna forcera den danska ställningen och uppnå Nissalinjen beslöt då Stenbock att afstå från tanken på att förnya striden.

Däraf följde, att han måste anträda återtåget. Han skulle annars kunna blifva utsatt för ett nytt danskt anfall, och

äfven om detta ej kommit, var det säkerligen omöjligt att blifva stående i den halländska skogsbygden med dess mycket små provianteringsmöjligheter. Man måste gå tillbaka öfver den gamla gränsen. Återtåget skedde redan samma natt. Då den danske konungen på morgonen den 4 Oktober sände kavalleriafdelningar fram för att rekognoscera den svenska ställningen, befanns denna vara utrymd.

Stenbock stannade ej förr än vid Tånneryd vid öfvergången öfver Lagans tillflöde Tansjöån, nordväst om Markaryd, och härifrån drog han sig ännu längre tillbaka, nämligen till Traheryd, där han tills vidare blef stående. Positionen här var viktig, därför att man här hade kommunikation med Helgeålinjen medelst den väg, som öfver Göteryd leder ned till Delary vid Helgeå. Om danskarna fullföljt framgången vid Kattarp genom ett infall i Småland längs Lagalinjen, och om detta anfall åtföljts af en diversion af Henrik Lindenow upp i Helgeådalen, hade Traheryd varit den lämpligaste positionen för att söka afvärja anfallen från båda hållen. Först från Traheryd afsände Stenbock den 7 Oktober rapport till konungen och till Brahe om olyckan vid Kattarp, utrymmandet af Halland och återtåget till Småland.

Då var det emellertid redan klart, att danskarna ej direkt följt efter den svenska hären till Småland. För det danska öfverbefälet var det tydligen af större vikt att fullborda återeröfringen af Halland och därvid söka att ernå förbindelse med den norska hären under Iver Krabbe, hvilken från Bohuslän skulle genom Västergötland rycka in i Halland. Fredrik III hade därför på intet vis oroat den retirerande svenska hären, utan i stället vändt sig norrut. Vid Alslöf gick han den 4 Oktober öfver Genevadsån och blef öfver natten stående vid Eldsberga. Följande dag hann han fram till Nissan vid Arlösa, nära det nuvarande Sperlingsholm. Då broarna öfver Nissan emellertid voro rifna, drog sig konungen längre ned för floden, och högkvarteret förldades den 6 Oktober till Snöstorps prästgård, midt för Halmstad.

Utsikterna till samverkan med den norska hären syntes hafva stegrats därigenom, att äfven denna här vunnit en framgång öfver svenskarna. Erik Stenbock hade gått öfver Göta älf och den 27 September sammandrabbat med Krabbe vid Hjertum i Bohuslän. Om det än ej blef något afgörande nederlag för svenskarna, hade de dock afgjort dragit det kortaste strået. De förlorade öfver 100 döda och sårade och en del fångar, 1 fana och 2 kanoner. Bland de stupade var öfverste Johan Stake. Efter striden drog sig Stenbock tillbaka till Vänersborg, och Krabbe tycktes nu hafva tillfälle att rycka fram åt det halländska hållet.

Situationen på den svenska sidan var nu öfver hufvud ganska bekymmersam. På en vecka hade man lidit två allvarliga motgångar, och den ena af dem, striden vid Kattarp, hade haft följder som ett nederlag. Den halländska landsbygden var förlorad, och hären såg sig inskränkt till att söka försvara den gammalsvenska gränsen. Störst bekymmer vållade emellertid denna härs beskaffenhet. Utmattad af sjukdom och umbäranden var den ej mycket att räkna på; särskildt voro hästarna i så dåligt skick, att på kavalleriet ej mycket var att lita. »Sänder man ut 10 hästar,» skref Stenbock till Per Brahe, »händer det, att ej mer än 5 komma igen,» och han förklarade, att man knappt längre hade något brukbart kavalleri ¹⁾.

På demoralisationen bland manskapet hade man vid Kattarp haft ett ledsamt exempel. Möjligheten att vederklicka hären var skäligen svag, då proviant- och foderbristen i Småland var mycket stor och säkerligen ej mindre än den varit i Skåne. Den mest tryckande proviantbristen afhjälptes emellertid därigenom, att generalkrigskommissarien Stjernsköld lyckades mot löfte om afskrifning å nästa års skatter af bönderna i sydvästra Småland få 200 oxar, och hästfoder skaffade gränsdragonernas driftige öfverstlöjtnant Lars Nilsson. Han synes i framträdande grad haft gehör hos allmogen, och

¹⁾ Stenbocks bref till Per Brahe och riksrådet.

han förmådde bönderna i Sunnerbo att lämna ett lass hö och en skäppa hafre af hvar gård. Det gick så fort, att leveransen redan den 11 Oktober skedde i Traheryd. Därjämte vidtog landshöfding Posse i Jönköping åtgärder för att från sitt län skaffa lifsmedel till Stenbocks här ¹⁾).

Till vederbörande landshöfdingar aflät Stenbock skrivelser, att de skulle ombesörja, att alla de, som hade rustningsskyldighet, genast sände friska hästar till armén ²⁾).

Den uppgift Stenbock hade att lösa var under dessa förhållanden ej lätt. Han ansåg, att hvad danskarna först och främst komme att göra, vore att rycka fram norrut genom Halland för att söka förening med den norska hären, och för att hindra detta kunde han knappast göra någonting. Han sökte dock att få broarna öfver Ätran, Viskan och Rolfsån rifna.

Den möjligheten var emellertid på intet sätt utesluten, att danskarna kunde rikta sitt anfall mot Småland. Sedan Fredrik III förenat sin här med Iver Krabbes norska trupper, skulle Västergötland eller Småland vara utsatta för anfall, och det var då ej osannolikt, att fienden ryckte an mot den sistnämnda provinsen, eventuellt mot Jönköping. Sedan danskarna kommit fram till Halmstad, hade de till sin disposition dels vägen öfver Breared och Vrå mot Lagan och dels Nissastigen. Stenbock lät därför den 7 Oktober utgå anmaning till allmogen i Sunnerbo, Västbo och Mo härad att hålla sig färdig att på första tillsägelse rycka ut och deltaga i försvaret; de bönder, som bodde kring Nissastigen, anbefalldes särskildt att noga gifva akt på fiendens rörelser och snabbt inrapportera, om ett infall skedde. Åtminstone i Kronobergs län visade sig allmogen mycket villig att, om det så påfordrades, gå man ur huse. Det skulle dock ej komma härtill, men bönderna togos i anspråk för försvarsarbete, i det att Stenbock lät påbörja förskansningsarbeten vid Vrå för att därigenom vid öfvergången öfver Kroksån

¹⁾ Stjernsköld till Brahe 11 Oktober 1657.

²⁾ Stenbock till konungen 10 Okt. 1657.

— viktig äfven därför, att härifrån utgick en väg till Nissalinjen — kunna sätta ett första hinder mot en eventuell dansk frammarsch åt detta håll.

Stenbock hade sändt en kavalleritrupp tillbaka mot Knäröd för att skaffa underrättelser, och äfven genom rapport från denna blef det klart, att den danska hären ej följt efter svenskarna i Lagalinjen, utan ryckt längre upp i Halland, och det var då ej någon mening i att Stenbock längre blef stående i ställningen vid Traheryd, hvarifrån ingen direkt passage ledde till Halmstad och Nissatrakterna. Det var nödvändigt att förlägga hären till en trakt, där man hade större möjlighet för att kunna afvärja anfall från Halland mot Småland. Stenbock beslöt då först att taga ställning vid Berghem i närheten af Kånna kyrka, nära 3 mil längre norrut vid Lagan ¹⁾. Beslutet var föga välbetänkt och torde vara ett nytt bevis på huru ringa kännedom Stenbock skaffat sig om de topografiska förhållandena i de trakter, där han förde sitt fälttåg. Det var visserligen sant, att vid Kånna var en broöfvergång öfver Lagan och ett i viss mån betydelsefullt vägkors, men det var absolut icke någon ställning, från hvilken man kunde hindra fienden att västerifrån rycka in i det inre af Småland. De viktiga positionerna lågo väster om Kånna. Landsvägen passerade här vid Bolmaryd öfver Bolmån vid dess utlopp ur sjön Kösen, gick därefter söder om och något så när parallelt med Bolmåns öfre lopp och Kafiosjöns (Bolmens sydligaste viks) södra strand och därefter nordväst ut till Nissastigen. Mellan Kafiosjön och Kösen finnas de båda broarna öfver Bolmån vid Skeen och Annerstad. Det är lätt att se, att hären, om den stod vid Kånna, hade afskurit sig möjligheten att iakttaga den nyssnämnda vägen till Nissastigen och ej skulle varit i stånd att hindra danskarna att rycka fram till Bolmens sydspets, hvarifrån de dels skulle haft förbindelseleden mellan Laga- och Nissalinjerna till disposition och för svenskarna fullkomligt stängt vägen till den senare och dels med lätthet kunnat öfver

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 och 10 Okt. 1657, till konungen 10 Okt. 1657.

Skeen eller Annerstad komma fram till Angelstad vid Kösens nordspets; därigenom hade ställningen vid Kånna varit kringgången och vägen mot Braheskans och Värnamo samt vidare norrut varit öppen.

Riksdrotsen, som vistades på Visingsborg, hade vid första underrättelsen om olyckan vid Kattarp och återtåget ur Halland blifvit högeligen bekymrad. Han förklarade sig förstå, att danskarna nu blifvit herrar på den halländska landsbygden och att förbindelsen mellan Stenbock och de halländska fästningarna torde blifva afbruten. Han anbefalldes ögonblickligen Stenbock, att om det på något sätt vore görligt, åter rycka in i Halland och marschera längs gränsen för att hålla fienden inom så trångt område som möjligt, »trängandes honom emellan Halmstad och sig.» Vore detta ej möjligt, skulle Stenbock med utsända starka kavalleri-afdelningar göra diversion i Skåne; läte sig ej heller detta göra, skulle han med kavalleriet och infanteriet gå skogsstigarna öfver Hinneryd och Vrå till Nissastigen för att försvara denna; artilleri och tross finge för sin marsch dit begagna landsvägen söder om Bolmen ¹⁾.

De råd Brahe gaf visa betydligt skarpare militärisk blick hos sin upphofsman än hvad Stenbock visade, då han ville gå till Kånna. Brahe förstod, att man måste söka att ställa sig mot fienden, antingen det gällde Laga- eller Nissalinjen, under det att Stenbock så godt som fullständigt lämnade den senare ur sikte.

Riksdrotsen synes för öfrigt ej hafva kunnat fatta, att Stenbock hade tänkt taga ställning vid Kånna, ty då brevet därom anlände, trodde han, att det var fråga om en reträtt till Berga. Likheten mellan namnen Berga och Berghem har väl äfven bidragit att gifva honom denna uppfattning. Vid Berga, nära flodvinkeln mellan Lagan och Flårens utfallså, var försvarsställningen för passagen mellan Vjdöstern och Flåren, som längre tillbaka bevakades af Braheskans vid Toftaholm. Brahes ängslan stegrades nu i hög grad. Han

¹⁾ Brahe till Stenbock 9 Okt. 1657.

skref till Stenbock, att armén måtte vara »träffelig af sig kommen,» då den måst retirera så långt in i landet, och att den väl då ej mera kunde företaga någon aktion, förr än den blefve uthvilad och vederkvickt; de planer han nyss förut framställt för krigsrörelserna måste han nu anse outförbara ¹⁾).

För Halmstads fästnings säkerhet hyste man allvarliga farhågor. Garnisonen var svag, särskildt hvad artilleriet beträffade, och klent försedd med befäl. Borgerskapet i staden ansågs vara danskvänligt och på den grund ej att lita på ²⁾).

Öfverhufvud kunde man hafva starka skäl att frukta en dansk invasion i Gammal-Sverige, och de åtgärder, som vidtogos till försvar mot en sådan, visa huru stora farhågorna voro. I själfva Jönköping pådrefvos med all kraft befästningsarbeten ³⁾). Redan den 9 Oktober befallde Brahe den vid Braheskans kommenderande officeren Lars Jönsson att så mycket som möjligt låta arbeta på skansens förstärkande. Förhållandena vid skansen voro dock högst betänkliga, enär ännu ingen corps de garde fans, utan soldaterna bodde i sina rishyddor, hvarjämte ingen proviant var tillgänglig, enär all sådan blifvit afförd till armén.

Västbo härads bönder uppbadades och gjorde i hast stora förhuggningar på Nissastigen, hvilka voro färdiga redan före den 13 Oktober ⁴⁾). I Mo och Tveta härad lät Brahe fogden hålla möte med bönderna för att förmå dem att med allmänt uppbåd möta ett fientligt anfall. Allmogen förklarade sig villig härtill, om blott landshöfdingen ville föra dem och adeln följde med ⁵⁾).

Erik Stenbock hade efter den misslyckade striden vid Hjertum stått i närheten af Vänersborg. Här fick han af riksrådet Per Ribbing i Göteborg underrättelse om olyckan vid Kattarp och fiendens marsch mot Halmstad. Ribbing

¹⁾ Brahe till Stenbock 11 Okt. 1657.

²⁾ Taubenfelt till Stenbock 10 Okt. 1657.

³⁾ Kommendanten Johan Printz till Brahe 18 Okt. 1657.

⁴⁾ Posse till Brahe 13 Okt. 1657.

⁵⁾ Johan Printz' nyss citerade bref.

bad, att han genast måtte skynda till Göteborg för att medverka vid försvaret. Erik Stenbock kvarlämnade öfverste Bengt Liljehöök med en liten afdelning vid Vänersborg, och begaf sig med större delen af styrkan och åtföljd af Harald Stake i största hast till Göteborg. Här fick han en maning från Brahe att sända rytteriafdelningar in i Halland för att iakttaga danskarnas förehafvanden och gå mot deras ströftrupper. Detta synes dock ej hafva skett, enär Ribbing och Stenbock måste vända hela sin uppmärksamhet mot den norska sidan. För att hindra norrmännens framryckande läto Ribbing och Erik Stenbock uppbåda allmogen i Kullings och Gäseneds härad att samlas vid Alingsås, dit Stenbock tänkte förlägga äfven trupperna under sitt eget eller under Stakes befäl. Detta uppbåd kom emellertid ej att samlas.

I Göteborg mottog Erik Stenbock riksdrotsens den 14 Oktober aflåtna befallning, att allmogen äfven i Kinds och Marks häradar skulle uppbådas att jämte de reguljära trupperna taga ställning vid den halländska gränsen; bönderna skulle framför allt göra förhuggningar, rifva broar o. d.¹⁾. Detta uppbåd kom också verkligen till stånd, och redan dessförinnan hade Kind- och Markbönderna tillsammans med Borås' borgare, som det vill synas af egen drift, börjat göra förhuggningar. Härvid motarbetades de emellertid af hallandsbönderna, som visade sin danskvänlighet genom att där de det kunde undanskaffa de af svenskarna gjorda förhuggningarna²⁾.

Gustaf Otto Stenbock hade under allt detta lämnat Traheryd. Sina tankar på att taga ställning vid Kånna hade han snart öfvergifvit; man kan väl antaga, att Brahes råd och upplysningar voro en medverkande orsak till att han nu bestämde sig för den riktiga positionen, nämligen Annerstad. Den 16 Oktober bröt Stenbock upp, och den 17 var han vid Annerstad. Det var visserligen en god sak, att han nu stod så, att han kunde hafva möjlighet att operera både mot Laga-

¹⁾ Erik Stenbock till Brahe 17 Okt. 1657.

²⁾ Johan Printz' bref till Brahe.

linjen och mot Nissastigen, men det var synnerligen problematiskt, om hans här i sitt nuvarande tillstånd skulle kunna med hopp om framgång möta fienden, om den än befunne sig i en god ställning. Sjukdomen hade högeligen tilltagit bland officerarna, och manskap och ryttarhästarna voro fullständigt utmattade. Stenbock affärdade den 10 Oktober generallöjtnanten Gustaf Banér till Brahe för att aflägga muntlig rapport om tillståndet. Innebörden af denna var, att armén var bragt i »Abnahme och nedtag», särskildt hvad kavalleriet beträffade, så att Stenbock omöjligen kunde i denna årstid gå offensivt till väga.

Brahe sammanträffade i Jönköping med Banér, och af de upplysningar den senare meddelade, fann han, att numera intet annat vore att göra än att söka skaffa den Stenbockska hären goda vinterkvarter på gammalsvenskt område. Han resolverade, att Smålands och Västgöta kavalleriregementen skulle hemförlofvas för att tills vidare vistas i sina hemorter. Vidare skulle adelsfanan för en tid sändas hem »för att ställas till rätta igen». Resten af armén skulle så gå i vinterkvarter, så att den där kunde hafva sitt underhåll och därjämte hålla ett vaksamt öga på fiendens rörelser ¹⁾).

Innebörden af detta var, att den svenska armén för detta år afstått från all kraftig aktion mot fienden, från hvarje försök att från denne återtaga Halland och att den öfverhufvud afslutade fälttåget. Då Brahe fattade dessa bestämmelser, var emellertid all fara för allvarlig invasion i Småland eller Västergötland öfver. Äfven den danska hären satte ett slut på fälttåget.

Såsom nyss nämnts, hade Fredrik III ryckt fram till Nissalinjen; högkvarteret var i Snöstorps prästgård. Hvad man afsåg var att vinna förening med Krabbes norska armé, som skulle komma från Bohuslän. Vid Sperlingsholm lät den danske konungen arbeta på en bro öfver Nissan. Det hade nu varit af nöden att snabbt gå öfver floden, rycka

¹⁾ Brahe till riksrådet 25 Okt. 1657.

norrut, och därigenom göra det möjligt att åstadkomma den afsedda föreningen. Det var en sådan eventualitet, som Stenbock fruktat, då han gaf order att rifva broarna öfver floderna i norra Halland. Men något danskt framryckande på allvar norr om Nissan blef icke af, utan det var endast kavalleritrupper, som sändes på ströftåg i norra Halland. Det var detta danskarnas kvarstannande så långt söderut som vid Nissan, som gjorde, att Krabbe ej vågade rycka fram konungen till mötes. Det var alltså olyckligt för den danska saken, att Fredrik III stannade vid Halmstad. Orsaken därtill skall väl sökas i, att man ej ansåg sig kunna vara trygg, om man dels hade Halmstads fästning i ryggen och dels hade Gustaf Otto Stenbocks armé i Småland, därifrån den kunde afskära förbindelseleden eller anfalla Skåne. Om det bedröfliga tillståndet i denna här hade man antagligen ej kändom.

I Halland utskrefs skatt och proviantgård till den danska armén. Krigsprovianskrifvaren Jens Mouridsen fick i uppdrag att ombesörja indrifningen därpå. Bönderna befalldes genom plakat från Snöstorp af den 6 Oktober att utan vidare infinna sig hos honom, och efter skedd leverans skulle de vara trygga för öfvervåld och plundring, men tredskades de, finge de skylla sig själfva för följden. I Sydhalland förfors jämförelsevis skonsamt med indrifningen af gården, men i Nordhalland blefvo bönderna hårdt pressade. Ströftrupperna gingo ända upp till Varberg och indrefvo gård. I de danska kommissariatsräkenskaperna medgifves det, att de nordhallska bönderna fingo åtaga sig mycket stora besvär. Två gånger fingo de anställa stor brödbakning för arméns behof, och de mistade sina bästa hästar.

Det torde vara säkert, att förutom indrifvandet af gård och kontribution beklagliga öfvergrepp af soldaterna, i synnerhet af dem, som tillhörde de tyska trupperna, förekommo mot allmogen. Uppgifterna kommo visserligen endast från den svenska sidan, men voro så pass många och från olika håll, att man ej gärna kan betvifla förhållandet. Det såges, att kyrkor och grafkor blefvo plundrade, gårdar ödelagda,

befolkningen misshandlad ¹⁾). På den svenska sidan smickrade man sig med, att allt detta skulle komma hallänningarnas danskvänlighet att försvinna, och Erik Stenbock skref, att bönderna nu »valedicerat den danska affectionen» och voro goda svenskar. Detta var dock en allt för optimistisk uppfattning. Mot Västgötagränsen uppträdde bönderna fientligt mot svenskarna, i det att de røjde undan dessas förhugningar, och i flera bref säges det, att allmogen i Halland ej var förbittrad på danskarna, men däremot så mycket mera på dessas tyska krigsfolk; det skall framför allt hafva varit detta, som plundrat och begått öfvervåld ²⁾).

Redan den 9 Oktober lämnade Fredrik III hären vid Snöstorp. Iver Krabbe hade då ännu ej satt sig i rörelse från Bohuslän, och en eventuell förening mellan de båda arméerna var alltså ej att omedelbart vänta. Något direkt anfall från Halland mot Gammal-Sverige ville Fredrik III ej utan vidare företaga, och ställningen på den västliga krigsskådeplatsen var sådan, att konungens vistelse i det aflägsna Halland ej kunde synas lämplig; det var just i dessa dagar som den svenske generalmajor Böttiger gjorde sin sträckmarsch upp i Thy och Vendsyssel och med kraft bröt allt motstånd där.

Vid sin afresa från Snöstorp öfverlämnade konungen befälet till Urup. Den instruktion Urup därvid erhöll gick ut på att så länge som möjligt och intills vidare hålla sig kvar på svenskt område. Han skulle därur taga så hög kontribution, som det låte sig göra. Beträffande krigsrörelserna

¹⁾ »En jämmer huru danskarna numera på landet röfva och slå folk okristeligen ihjäl, taga allt det de hafva, drifva en del af boskapen till Skåne, plundra kyrkorna, våldtaga kvinnfolken och skjuta dem sedan neder.» (Wäsenberg till Brahe 9 Okt. 1657.)

²⁾ Den i Taubenfelts bref den 12 Oktober till Brahe och äfven i andra svenska bref förekommande uppgiften, att det var Fredrik III själf, som skulle gifvit soldaterna lof att plundra, då han ej kunde betala dem deras sold, och att han »resolverat att fördärfva landet i grund,» men att Urup skulle i bestämmd motsats härtill rådt att skona landet, låter mycket osannolik. Taubenfelt, som befann sig i Halmstads fästning, har väl ej heller haft några tillfällen att få reda på hvad Fredrik III och Urup hade för mening i denna sak.

skulle han förnämligast vinnlägga sig om att hindra, att Gustaf Otto Stenbocks här ginge öfver Nissan för att förena sig med västgötatrupperna.

Dessa föreskrifter innebära tydligen, att Fredrik III till att börja med ville inskränka sig till att söka hålla vägen öppen för Krabbe; kunde nämligen de båda Stenbockarna förena sig i norra Halland, skulle ju vägen söderut vara stängd för norrmännen. Farhågan var emellertid i hufvudsak onödig. Gustaf Otto Stenbock gjorde intet försök att rycka fram till Nissan, utan blef stående i sydvästra Småland.

Hufvudvikten för den danska krigföringen låg nu därpå, att Krabbe skulle kunna göra en kraftig diversion från Bohuslän och rycka in i Halland. Först den 11 Oktober, alltså två dagar efter Fredrik III:s afresa från armén, satte sig de norska truppfdelningarna i rörelse och samlades natten till den 14 Oktober på Hisingen ¹⁾).

Den styrka, öfver hvilken Iver Krabbe nu förfogade, bestod af 14 kompanier infanteri, 4 kompanier kavalleri och 3 kompanier dragoner. Den har antagligen ej varit öfver 2000 man stark ²⁾).

Krabbe hyste goda förhoppningar att kunna nå målet att förena sig med Urups armé. Rykten, på hvilkas sanning han trodde, sade, att denna redan hunnit upp till Kungsbacka; hade detta varit fallet, skulle ju också föreningen mellan de båda arméerna varit lätt verkställd.

Natten till den 15 Oktober gick Krabbe vid Lerje öfver Göta älf. Hans marsch gick först mot Gamlestaden helt nära Göteborg och därifrån till Partilled, där han under dagens lopp slog en bro öfver Säfveån och sände sina förtrupper öfver. Vid Partilled fick Krabbe emellertid säker kunskap om att nyheterna om den danska hufvudhärens frammarsch till Kungsbacka varit förhastade och att Urup ännu stod långt nere i Halland. Ett fortsatt framträngande söderut föreföll under sådana omständigheter äfventyrligt. I Göteborg stod Erik

¹⁾ Erik Stenbock till Brahe 16 Okt. 1657.

²⁾ Krabbes journal.

Stenbock, och om än den styrka han fört med sig dit var klen, skulle den dock i förening med garnisonen säkerligen blifva besvärlig nog, om Krabbe lämnade den i sin rygg. I Kullings och Gäseneds härad var allmogen uppbådad, och det kunde väntas, att, såsom också skedde, bönderna i andra trakter — Kind och Mark — skulle rycka ut. Det var under dessa förhållanden en betänklig sak att, då man ej hade mer än 2000 man, helt och hållet afstå från förbindelsen med Bohuslän och våga sig på en expedition in i Halland, där man, med svenskarna i ryggen, skulle genom flera flodlinjer vara skild från den långt i söder stående Urupska armén. Krabbe vågade ej heller inlåta sig på företaget. Samma dag, den 16 Oktober, anträdde han återtåget från Partilled. Han gick norrut och ställde hären i nejden af Starrkärr på Göta älfs östra brädd. Trakten rundt om tvangs att erlägga kontribution till den norska armén, men i hufvudsak var expeditionens syfte fullständigt förfeladt, och det var då af jämförelsevis ringa betydelse, att Krabbe ända till den 29 Oktober höll sig kvar på svenskt område. Då sjukdom yppades inom hären och den i trots af kontributionsindrivandet led brist på proviant, gick Krabbe efter hållet krigsråd nyssnämnda dag tillbaka in på Hisingen, och två dagar senare fördes armén öfver till Inland. En stor del af folket, särskildt det som var från Smålenene, hemförlofvades ¹⁾).

I och med att den norska armén vändt om, hade en ny situation inträdt för den Urupska armén vid Nissan. Den var allt för svag för att försöka sig på ett stort infall i Gammal-Sverige, och Urup ansåg det väl vara besvärligt att nu mot vinterns inbrott börja en formlig belägring af Halmstad. Proviant var svår att uppdrifva i Halland, som nu så länge måst lämna underhåll än åt den ena af arméerna, än åt båda. Då den danska armén alltså ej syntes hafva några skäl att längre blifva kvar i Halland och fälttåget föreföll att vara i

¹⁾ Krabbes journal. Erik Stenbocks bref till Brahe. Uppgifterna i *Fridericia*: Adelsväldens sidste Dage, att Krabbe den 11 Oktober med en större styrka gick öfver Göta älf och föll in i Halland, hvarifrån han dock återtogade, äro ej i full öfverensstämmelse med verkliga förhållandet.

all hufvudsak afslutadt, beslöt Urup att gå tillbaka till Skåne. Den 21 Oktober kl. 8 om morgonen bröt armén upp från Snöstorp, sedan lägret stuckits i brand. Marschen ställdes ej rakt söderut mot Hallandsås och Engelholm, utan åt syd-öst. Natten till den 23 Oktober stod armén vid Knäröd, hvarifrån den öfver Markaryd den 24 Oktober gick öfver den skånska gränsen.

I Markaryds socken afbrändes 15 gårdar till hämnd för den skada de svenska »snapphanarne», hvarmed säkerligen menas gränsdragonerna, tillfogat danskarna ¹⁾. Gränsdragonerna voro emellertid i närheten, som det vill synas anförda af kapten Josef Os, och vid Markaryd uppstod strid mellan dem och en dansk arriärgardesafdelning, hvarvid danskarna skola ha förlorat 30 man ²⁾.

Det var med konungens bemyndigande som Urup fört armén tillbaka öfver gränsen. Den gjorde halt och fördelades vid Herrevadskloster. Det var emellertid ej Fredrik III:s mening, att man skulle alldeles afstå från alla företag mot den svenska hären. Den 25 Oktober utfärdade han order till Urup, att fotfolket skulle förläggas i de skånska fästningarna och städerna, af hvilka senare Lund och Ystad skulle palissaderas till skydd för fientliga öfverfall. Med det tjänstdugliga rytteriet skulle Urup dock företaga en »ravage» längs gränsen från Markaryd och mot Kalmar för att, förnämligast kring Kalmar, ruinera landet så mycket som möjligt, dock skulle han ej bränna ³⁾. Man hade på den danska sidan hört, att Karl Gustaf hade för afsikt att själf med en här-afdelning komma till Kalmar för att därifrån gå anfallsvis tillväga. Så mycket kontribution och gärd som möjligt skulle tagas ur Sverige.

Meningen var alltså att göra Sydsmåland omöjligt som

¹⁾ Danskarna skola på ett träd hafva uppslagit ett papper med förklaring öfver afbrännandet och hot om ytterligare straff mot »snapphanarne».

²⁾ Berättelse från Annerstad 28 Okt. 1657. (Handl. rörande kriget 1657 i Sv. Riksark.).

³⁾ Skaanske Tegnelser.

operationsbas och provianteringsområde vid ett nytt svenskt anfall mot Skåne.

Den kavalkad, som påtänktes, kunde blifvit farlig nog för de ifrågavarande trakterna, då Gustaf Otto Stenbock var långt borta och för öfrigt hade sitt kavalleri så godt som ur stånd att uppträda och Lillie i Kalmar ej hade mer trupper än hvad som behöfdes till garnison. I östra delen af Kronobergs län och i Kalmar län funnos dessutom inga gränsdragoner.

Kavalkaden blef emellertid ej af. Dagen innan det kungliga påbudet om dess företagande afgick hade katastrofen i Jylland inträffat. Den 24 Oktober stormades och togs Fredriksodde af svenskarna, och härefter kunde man ej längre anse öarna vara i trygghet.

Genom kunglig order af den 30 Oktober till Urup kontramanderades då befallningen om infallet i Småland, och armén förlades i stället i vinterkvarter. Åtskilliga afdelningar fördes öfver till Sjælland; af kavalleriet kvarstannade i Skåne lifregementet under Kaj Lykke, Drottningens, Urups och Trampes regementen samt 500 dragoner. Dessa regementen skulle förläggas i städerna Helsingborg, Kristianstad, Landskrona, Malmö, Lund, Ystad, Sölvesborg och Ronneby. Artilleriet förlades till Malmö. Af fotfolket sändes ett regemente (Fuchs') öfver till Sjælland.

Då det tydligen kunde blifva nödvändigt att till de västra provinsernas försvar använda än flera delar af den nu starkt decimerade skånska armén, befalldes det att för anskaffande af folk till Skånes eget försvar hålla en stark utskrifning. Riksrådet skulle öfverlägga och uppgöra förslag öfver huru mycket folk till häst och fot behöfdes, såväl till försvar som till infall i Sverige och huru det häst skulle kunna underhållas. Generalkrigskommissarien Niels Krabbe skulle utan dröjsmål hålla själfva utskrifningen och inlägga det uttagna folket i fästningarna. Den 24 November utgick plakat om utskrifning, till hvilken alla vid straff af arbete i järn på Bremerholm befalldes att, där länsmannen så påbjöd, infinna sig. Utskrifningen skedde också, men huru mycket den gaf, framgår ej af källorna. I hvarje fall fick den ej någon praktisk

betydelse; först den 11 Januari 1658 påbjöds, att exercisen med de utskrifna skulle börja, och den 29 i samma månad blef öfverste Georg Steding de nya kompaniernas chef, men till öfvade soldater har man ej under de få återstående veckorna af det danska herraväldet i Skåne hunnit göra de nyutskrifne. Under den växande faran för öarna och under Karl Gustafs marsch öfver isen fördes allt flera trupper öfver från Skåne till Sjælland. Efter den 3 Februari synes ej mera kavalleri än Drottningens regemente och den skånska rusttjänsten hafva funnits kvar öster om Sundet. Af fotfolk hade också åtskilliga afdelningar förts öfver; så skulle den 9 Februari 400 man af Malmö garnison jämte de bäst beväpnade af garnisonerna i Helsingborg och Landskrona afsändas, och den 13 Februari öfersändes allt det artilleri, som stod i Malmö.

Urups skånska armé hade före krigets slut upphört att existera som enhet.

Då den danska hären den 24 Oktober återvändt till Skåne, var det ej nödvändigt eller ändamålsenligt att Gustaf Otto Stenbock längre blef stående vid Annerstad. Ingen fara hotade längre åt detta håll.

Olika meningar uppstodo emellertid om hvart den svenska armén nu borde vända sig.

Brahe hade öppen blick för att sedan den danska hären i orördt skick kommit tillbaka till Skåne, skulle södra Småland vara utsatt för fara. Så länge danskarna stått kvar i Halland, hade Brahe ansett det vara Stenbocks uppgift att försvara infallsvägen längs Nissan och bevara kommunikationen med trupperna i Västergötland. Nu däremot föreslog han, att Stenbock skulle gå till Vexjö och därifrån begifva sig till gränstrakterna mellan Småland och Skåne—Bleking för att därifrån eventuellt tränga in i Bleking mot Ronneby; härigenom skulle såväl Kronobergs län som Kalmartrakten skyddas. Sammanställer man detta förslag med hvad den danske konungen den 25 Oktober befallt Urup göra, framgår det, huru riktig uppfattning af situationen Brahe hade, och man kan ej undgå att finna, att hans militäriska blick var skarpare än Gustaf Otto Stenbocks.

Det var en helt annan plan, som Stenbock ville följa. I stället för att gå mot Växiö ville han föra hären in i Halland och där lägga den i vinterkvarter. Han anförde som skäl härför först, att det ej vore rådligt att aflägsna sig så långt från Halland, enär den norska armén därigenom skulle uppmuntras att företaga ett infall i denna provins. Denna uppfattning var tämligen gifvet utan tillräcklig grund. För det första var Krabbes norska armé jämförelsevis svag, något som man på den svenska sidan ej kan hafva varit okunnig om, och för det andra var det synnerligen otroligt, att Krabbe, sedan den danska hufvudhären helt och hållet utrymt Halland, skulle långt ut på hösten göra ett infall där, då han i Oktober ej vågat sig förbi Erik Stenbock och bondeuppbåden i Västergötland. I verkligheten var det väl ej heller så mycket omsorgen om Hallands försvar, som inverkade på Stenbock, utan snarare hänsynen till det bedröfliga tillståndet inom armén. Han förklarade för Brahe, att kavalleriets tillstånd vore sådant, att ryttarna måste »så godt som släpa hästarna efter sig», och Småland vore genom durchmarscher och gärder så medtaget, att underhåll för hären ej mera stode att där bekomma; vidare vore vägarna så usla, särskildt i det rådande kalla och våta höstvädret, att det försvagade och utmattade manskapet knappt kunde komma fram. Dessutom vore »allmogen där, helst på orten utmed gränsen, så kitslig, att om den tryckes, den lätteligen i längden blifver vedervärdig» ¹⁾).

Hvad det sist anförda skälet angår, kunde möjligen invändas, att däraf torde följt, att om danskarna nalkats, värendsbönderna underkastat sig dem för att skonas från öfvervåld.

I verkligheten var det alltså Stenbocks misstro till arméns förmåga att i sitt nuvarande tillstånd kunna uppträda i fält, som föranledde honom att slå in på en taktik, som i verkligheten betydde ett afstående från försöket att försvara Sydsåmål och ett definitivt avslutande af årets fälttåg.

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 Nov. 1657.

Förhållandena i de sydliga gränstrakterna voro emellertid sådana, att det väl behöfts att komma till undsättning med något krigsfolk. Det blef visserligen ej af, att någon reguljär dansk styrka föll in i Småland, men i stället började skånska bönder i hotande afsikt samla sig söder om gränsen. Under veckan närmast före den 25 Oktober föll en hop från det nordöstligaste Skåne in i Småland, plundrade flera gårdar, tog fyra bönder till fånga och slog en ihjäl. Något därefter var en skara samlad i Osby och sände bud in i Småland, kräfvande brandskatt under hotelse af att eljest röfva och bränna. Ilbud afgick till lagmannen i Småland, Nils Lindegren, med bön, att han genom natt och dag måtte sända folk till hjälp under ledning af någon duglig officer, ty skedde ej detta, »är ingen medel för oss annat än släppa löst, för de äro oss för mäktige och vi hafva legat hela veckan emot dem, och första vi vända ryggen till och vilja hämta oss kost, så äro de uppe och röfva» ¹⁾).

Lindegren sökte på de ting, som i dessa dagar höllos, öfvertala bönderna från de inre delarne af länet att gå ut mot fienden och hemställde till Stenbock, om man ej borde uppbåda Allbo, Kinnevalds och Konga härads allmoge att på samma dag gå löst mot de skånska bönderna, »att göra oss af med de förrädeliga jutar», och på samma gång utse lämpliga vinterkvarter för den Stenbockska armén. Samtidigt anhöll han, att åtminstone det krigsfolk, som var från häradena i fråga, måtte sändas till hjälp ²⁾). Man ansåg det alltså äfven i gränstrakterna för det naturliga, att hären ryckte an mot denna del af gränsen. Det bondeuppbåd, som Lindegren kallat ut, hade den verkan, att en skånsk skara, — möjligen densamma, som nyss varit i Osby — som stod i Örkeneds socken för att rycka in i Härlunda, afstod från sitt företag ³⁾).

¹⁾ Bonden Jon Månsson i Wällie till Lindegren 25 Okt. 1657. (Bland Stenbocks bref till riksrådet).

²⁾ Lindegren till Stenbock 28 Okt. 1657.

³⁾ Bonden Erngisle Olsson till Lindegren (bland Stenbocks bref till riksrådet). Öfverste Ranck uppgaf för Stenbock, att det varit danska soldater,

Stenbock själf synes ej hafva vidtagit någon åtgärd för att bringa gränstrakterna hjälp, men den alltid påpasslige Ranck, som befann sig någonstädes i Traherydstrakten, skyndade dit. Han samlade, så fort han fått bud om oroligheterna, hop så många gränsdragoner som möjligt och ryckte med dem fram till Stenbrohult. 50 man lämnades i Kylhult och 100 i Hallaryd att åt detta håll vakta gränsen. Vid Rancks ankomst afstodo danskarna från vidare anfall, och det synes under den återstående delen af krigstiden hafva varit lugnt i dessa trakter ¹⁾.

Sedan Stenbock afsändt västgötarna och smålänningarna till sina hemvist — dit de senare i allmänhet anlände helt och hållet oberidna -- men tills vidare uppskjutit adelsfanans hemförlofvande, bröt han den 31 Oktober upp från Annerstad. Han fasthöll vid sitt beslut att ej gå till Sydsmåland; dettas försvar öfverlämnades åt gränsdragonerna och salpetersjudarna, hvarjämte äfven de hemförlofvade smålandsryttarna finge vid behof tagas i anspråk. Stenbocks marsch gick öfver Vrå till Halmstad, dit man hann fram den 2 November. Några dagar senare anlände Brahes, säkerligen just ej gärna gifna, bemyndigande att förlägga hären i Halland.

Stenbock hade tänkt att med armén blifva stående vid Nissan, men fann snart, att detta var omöjligt. Efter härarnas många fram- och återmarscher i Halland var foderbristen här mycket stor, och Stenbock insåg snart, att det af denna orsak var omöjligt att hålla armén samlad. Artilleriet och några andra trupper lämnades i Halmstad, och med adelsfanan, Upplands och Östgöta kavalleriregementen och 5 bataljoner drog sig Stenbock den 8 November till Varberg.

som företagit anfall, och att hos dem voro öfverste Steding och Sven Povlsen; lagman Lindegren uppgaf i det bref till Ranck, hvori han bad om hjälp, att det skulle varit Niels Krabbe med 1800 man och 2 kanoner. Det senare är bestämdt oriktigt, och hela uppträdandet såväl som ordalagen i de svenska böndernas bref tyda närmast på att det varit bondeskaror från Göinge, som uppträdt. Troligt är dock, att Ulfelds och sedermera Lindenows anstalter till bondeuppbåd hafva varit en hufvudorsak till att skarorna samlats.

¹⁾ Ranck till Stenbock 17 Okt. 1657.

Trupperna förlades i tämligen utsträckta kvarter; de aflägsnaste stodo 4 mil från Varberg. Sjukdom rådde fortfarande, och manskapet var illa munderadt; antalet tjänstdugliga aftog i oroväckande grad.

Vid sin ankomst till Halland fann Stenbock, att de förhoppningar man på den svenska sidan gjort sig om att hallänningarna skulle hafva ändrat sinnelag och blifvit svenskvänliga, varit ogrundade. Skulden för de öfvergrepp, som blifvit begångna under den danska härens vistelse i Halland, sköts »mera på den främmande nationen, som under den danska militien sorterar, än på de danske själfve» ¹⁾. Tydligt såg man hallänningarnas sinnelag däraf, att talrika snapphaneband bildats och genom sina ströftåg oroade svenskarna. Snapphanarnas tilltagsenhet gick så långt, att de, då Erik Stenbock i början af November reste ned till Halmstad, mellan denna stad och Varberg borttogo hans resvagn och 5 hästar. Stenbock hade stigit ur vagnen och satt sig till häst för att rida något i förväg med sitt följe, då snapphaneskaran störtade fram ur skogen och tog vagnen ²⁾.

Gustaf Otto Stenbock företog en ordnad razzia mot snapphanebanden och sände kavalleriafdelningar i olika riktningar mot dem. Detta hjälpte, så att vid midten af November hade banden allesammans dragit sig söderut öfver Nissan.

Detta var den sista militäriska rörelsen i Halland under detta fälttåg. Ända till dagarna efter jul låg Gustaf Otto Stenbock stilla i Varberg, under det att hären allt mera sammansmälte. Af hela kavalleriet hade han vid denna tidpunkt ej mer än 900 man i tjänstbart skick ³⁾.

Generalen förklarade flera gånger i sina bref till Brahe, att armén alldeles ej vore i stånd att utan betydande förstärkningar företaga något mot fientligt område, och han ansåg som ett grundvillkor för dess uppträdande i fält i Halland och Skåne, att förstärkning anlände från konungen.

¹⁾ Stenbock till Brahe 7 November 1657.

²⁾ Johan Printz till Brahe 5 Nov. 1657.

³⁾ Stenbock till Brahe 28 Dec. 1657.

Emellertid kom Gustaf Otto Stenbock dock under vintern att med en del af hären uppträda aktivt. Brahe fann det rådligt, att han biträdde Erik Stenbock i ett företag mot Bohuslän, och Gustaf Otto Stenbock bröt också upp den 27 December för att förena sig med sin bror. De sjuka soldaterna och en liten afdelning friska kvarlämnades under Gustaf Banérs befäl i Halland. Under Januari och Februari månader deltog Gustaf Otto Stenbock alltså i operationerna i Bohuslän. För detta fälttåg skall ej här redogöras.

Den svenska styrkan mattades under strapatserna allt mer, och den 20 Februari 1658 karakteriserade Gustaf Otto Stenbock för Brahe situationen med de märkliga orden: »eljest ser jag ingen utväg, att detta vårt krig här i riket längre kan upprätthållas».

Uttrycket är säkerligen allt för pessimistiskt, men det torde dock vara säkert, att vid tiden för Roskildefredens ingående Sverige knappt hade någon här att sätta emot ett nytt anfall från Skåne, under det att Fredrik III:s skånska här-afdelning ej blifvit i afsevärd grad förminskad eller försvagad.

Under sådana förhållanden blef det fälttåg Karl Gustaf själf förde af så mycket större vikt. Genom sina segrar i Jylland och genom sin marsch öfver Bältens is tvang han den danske konungen att föra öfver större delen af den skånska armén till öarna och befriade därigenom det egentliga Sverige för faran af ett nytt infall. Det var alltså konungen själf, som på sitt håll rådde hot för de motgångar och förluster, för hvilka Gustaf Otto Stenbock varit utsatt.

Kriget i Skåne och Halland 1657 hade förts med växlande lycka, men till sist hade framgången afgjort tyckts vara på den danska sidan. Någon större seger hade Urups armé visserligen ej vunnit, men den svenska hären hade dock vid det egentliga fälttågets slut utrymt Halland och såg sig i försvagadt tillstånd inskränkt till en mödosam och besvärlig defensiv. På den danska sidan måste situationen på denna krigsskådeplats hafva tett sig såsom ganska gynnsam. Det var ett helt annat förhållande nu än 1644, då Gustaf Horn

nästan utan att röna allvarligt motstånd öfversvämmat så godt som hela Skåne. Man kunde, åtminstone ända till Fredriksoddes fall, hysa förhoppning att till nästa fälttåg på allvar flytta kriget in på svenskt område.

De väldiga framgångar, som Karl Gustaf vann väster om Sundet, ändrade med ens allt. Utan att i någon betydligare grad hafva utsatts för anfall af den svenska hären och under intrycket af att hafva afvärjt det svenska infallet fann sig Skåne med ens vara afträdt till Sverige.

Arthur Stille.

Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech.

De bref från Henrik Reuterdahl till Christian Molbech, uppgående till ett antal af närmare sjuttio, ur hvilka de här meddelade utdragen hemtats, härröra alla från den tid, då den förre ännu tillhörde Lunds universitet. Det första i samlingen är dateradt den 19 juli 1834, det sista skrifvet i det ögonblick sommaren 1856, då Reuterdahl, utnämnd till ärkebiskop, redan stod på »fotsteget af vagnen», som för alltid skulle föra honom bort från fädernebygden ¹⁾).

I dessa bref talar vän till vän i förtroende. Brefskrifvarens personlighet blottar sig: den plikttrogne, varmhjertade mannen, som väl utnyttjar de icke ringa pund naturen gifvit och som går fram genom lifvet med obefläckadt sinne, alltid öppet för ädla intryck. Men på samma gång framträder i dessa bref begränsningen i Reuterdahls gåfvor -- den märkes framför allt, så snart fråga är om dagens politiska händelser. Synvinkeln krymper ofta starkt samman. Den stilla lärde, som lemnat studiekammaren och expeditjonsrummet för menskovimlet, fasar för allt hvad reform heter. Liberalismen är för honom en feberparoxysm, en spetälska, som sprider sin smitta öfverallt, liberalerna ursinnigt, okunnigt folk, gärna med en bismak af pöbel. Huru förträffliga ofta som individer, såsom korporation äro de slafvar under råhet och egennytt.

Det framgår af dessa bref, hurusom hos Reuterdahl med åren det politiska intresset träder allt starkare i förgrunden.

¹⁾ Reuterdahls bref till Molbech förvaras numera å Det store kongelige bibliotek i Köbenhavn.

Men detta intresse har aldrig skymt hans blick för företeelserna inom vetenskapens och litteraturens värld. Han följer troget utvecklingen här, och en efter annan af de ledande männen på dessa områden möter i brefven, i första hand de, med hvilka Reuterdahl träder i personlig beröring. Bland dessa fångslar ur allmänt mänsklig synpunkt en framför andra, hans faderlige vän Esaias Tegnér. Icke den Esaias Tegnér, som han var i sin krafts dagar, utan en åldrande man, full af bräckligheter. I biskopsgården vid Vexjö — så berättas i dessa bref 1838 — vandrar han dagen i ända fram och åter på sitt golf eller griper han till en fransk roman, som han genombladar, ur stånd till ett förnuftigt ord och i ständig fiendskap med sin omgifning.

Lauritz Weibull.

Lund d. ²¹/₈ 1837. Med mag. Berling ¹⁾, som ämnar sig till Köpenhamn, skickar jag Dem några ord. Jag skulle hafva skrivit förr och tackat Dem för senast och för Deras vänskapsfulla bref, men många småting, en ny bokflyttning och en viss olust att skrifva bref hafva hindrat mig. Jag har verkligen icke för mycket att göra, men för många slags sysslor att besörja. Man slites på detta sätt rent i stycken, eller heldre, man slites opp på alla kanter, och intet blir uträttadt. Sedan jag lemnade Malmö, der jag, såsom jag tror jag berättade Deras fru, badade ett par veckor efter vår skilsmessa i Ausås ²⁾, har jag knapt fått skrifva en rad. Paul och Pehr, creti och plethi hafva från morgon till quäll hängt öfver mig och uttröttat mig med föga intressanta angelägenheter. Jag har förut bättre kunnat fördraga dylikt gnagande, än i sommar, då jag verkligen varit tämligen oduglig, kanske till en påminnelse derom, att man icke skall stoltsera öfver sin arbetsförmåga och sin lefnadslust. Jag känner en icke ringa skam, då jag besinnar, huru många dagar i sommar passerat sine linea, icke att nämna att jag först i dag hinner att sända Dem en linea.

Jag är för ögonblicket sysselsatt med ett häfte af Quartalskriften ³⁾, som ofördröjligen bör lemna stapeln. Det upptages för det mesta af fremmande gods. Ett par ark mot slutet får jag sjelf fylla. När jag härmed är färdig, vänder jag mina fötter till Köpenhamn. Mina tankar äro ofta der. September hoppas jag skall bringa hela menniskan dit. Må den (icke menniskan utan september) endast blifva någorlunda vacker.

Jag erindrar, att De ville se Tegnér's athandlingar med sina prester. Jag skickar Dem det enda exemplar jag äger, och hvilket jag således vid tillfälle anhåller måtte återsändas. Det innehåller herrliga stycken; slutet fr. s. 96 skall Deras fru med nöje höra. Af tyska annoncenblad ser jag, att Mohnike ⁴⁾, håller på att öfversätta och utgifva begynnelsen under någon prunkande titel

¹⁾ Edvard Vilhelm Berling (* 1813 † 1883), senare universitetsbibliotekarie i Lund.

²⁾ Prosten i Ausås Nils Peter Westerström (* 1783 † 1853) hörde till Molbechs och Reuterdahls vänkrets och gästades ofta af dem.

³⁾ Tillsammans med Johan Henrik Thomander utgaf Reuterdahl under åren 1828—32 och 1836—40 Theologisk kvartalskrift. Jmfr nedan brefvet d. ²¹/₁₂ 1840.

⁴⁾ Konsistorialrådet G. Mohnike, Tegnér's tyske öfversättare.

(Die schwedische Litteratur und Kirche eller något dylikt). De tyskarne kunna sätta färg till och med på det färgade.

Mina kyrkhistoriska arbeten stå alldeles på samma punkt som när vi åtskildes. Jag väntar nu dermed, tills vi än en gång råkats. Deremot har jag samlat några småbitar för barnboken. Gleerup ¹⁾ vill hafva den till julen, hvilket dock svårligen låter sig göra. Kanske gifver jag dock då några ark (i likhet med Deras Julegaver) till en smakbit.

Jag börjar allt mer och mer bäfva för Wieselgrens förstånd. Han trycker nu en så kallad nykterhetsskrift, full af den utsöktaste gallimathias. Detta är rätta sättet att göra menskligheten christlig.

Brunius och Deras öfriga vänner här må väl. Den nya byggnaden ²⁾ stiger i höjden, men behöfver ock nu repareras i djupet, som förorsakar mig många bekymmer och mycket omak. Tvenne interimsflyttningar äro redan verkställda, sedan vi sist sågo hvarandra. Flera förestå, dock först nästa år. Man förvisar biblioteket från den ena ruinen till den andra. Det inses lätt, huru mycket böckerna härigenom lida. . .

Lund d. 24/9 1837. Hade jag så ofta under de sist förflutna dagarne besökt Dem, som mina tankar med Dem varit sysselsatte, så skulle De haft föga ro. De visade mig under de veckor jag lefde bredvid Dem så mycken gästfrihet, välvilja och vänskap, De förskaffade mig så mycken förnöjelse och glädje, De införde mig bland så många förträffliga menniskor, att mitt sinne ännu är uppfyllt af Deras godhet. Tusen tack härföre, käraste vän. Också tack derföre, att jag fått se Dem på så nära håll. Var viss, att min kärlek och högaktning för Dem icke derigenom äro förminskade. Var viss, att jag kan se och värdera den kärna, som gömmer sig inom ett temligen egenomligt skal. Det är godt, att på detta sätt lära känna en menniska. Huru mången orättfärdighet, huru mycket missförstånd skulle icke uteblifva, om de bättre människorna hade sådana tillfällen att lära känna hvarandra och ville med kärlek och oförvilladt sinne deraf begagna sig?

Min resa från Köpenhamn gick väl, men långsamt. Utom der Port träffade jag på båten en annan literärt bildad man, advokat Biel från Stralsund. Vi fördrefvo tiden så godt vi

¹⁾ C. W. K. Gleerup (* 1800 † 1871), den bekante bokhandlaren och förläggaren, Reuterdahls synnerligen gode vän.

²⁾ Det gamla, senare såsom universitetsbyggnad och universitetsbibliotek använda kungshuset å Lundagård, hvilket af Brunius om- och påbyggdes 1837—1839.

kunde, spisade af hvarandras matsäckar, prisade hvarandras gästfrihet och kommo till Malmö mellan kl. 5 och 6 e. m. I Malmö stannade Port och jag öfver natten, och Port sedermera nästa dag några timmar i Lund. Han har förmodligen redan bragt Dem mina helsningar.

Jag kan icke säga, att jag ännu är i ordning med mitt arbete efter min resa. Lund är i denna tid en förvirringens ort. Den i morgon väntade kungen gör alla menniskor yra i hufvudet. Man tänker icke på annat än tal, transparenter, åreportar, middagsmåltider o. d. Jag tänker väl icke mycket på detta, men icke på annat heller. Förvirring verkar som en smitta, hvilken man icke kan göra riktigt motstånd. Snart är dock stormen öfver och man kan lefva som vanligt. Jag vill icke neka, att mitt samvete icke är det bästa, när jag tänker på, hur liten nytta jag i sommar gjort. De är dock en annan man, och likväl mycket äldre och mycket mindre frisk än jag. Men jag skall bättra mig, och De skall icke hafva så mycken skam af mig, som De väl med rätta kan frukta . . .

Vi hafva i Lund på några dagar en prof. Nyström från Stockholm, architekt, och om jag icke felar en gammal bekant af Dem. Med hans arbete i Lunds domkyrka är jag väl icke i allo nöjd, men så mycket mera med hans person. Han reser på några dagar till Köpenhamn. De skall i honom finna en kraftig, kunskapsrik, lefnadsglad man, lifligt intresserad för all slags konst. Det är hans mening att besöka Dem. Jag behöfver icke vidare anbefalla honom.

Från Westerströms har jag intet hört, sedan jag hem kom; icke heller hunnit skrifva. Snart.

De må icke glömma att helsa Marmier och säga honom, af hvad anledning jag gick miste om honom vid afresan. Kommer han än en gång till Lund, hvilket han nästan trodde, när jag sist träffade honom, så skall han vara mig mycket välkommen.

Och härmed farväl. Jag är visserligen glad, när jag tänker på Köpenhamn och på Dem och på de bekanta jag der äger. Men dessa tankar göra mig ock vemodig. De erindra mig om fattigdomen hos mig och omkring mig . . .

Lund d. 15/4 1838 . . . Om Deras föreläsningar har Deras fru skrifvit. Jag kunde väl haft lust att höra dem. Det är nu skada att De icke kan fullborda dem. Jag skulle, om de varit fullständiga, icke lemnat Dem i fred, förr än De låtit trycka dem. Känner jag Dem dock rätt, så glömmet De ej bort dem, förr än De dermed är färdig. Ännu angelägnare är jag dock,

att De skall fortsätta Deras Fortællinger af den danske Historie. Renheten i anläggning och utförande, en nästan antik klarhet och genomskinlighet i form och föredrag, ger denna lilla bok i mina ögon ett stort värde. De gör något af den nyare svenska historiografin: icke vill jag förringa den. Men kärt skulle det vara mig, om vi hade ett arbete sådant som Deras bredvid Strinnholms ändlösa bokexcerpter och Geijers genialiska, men väl mycket subjectiva aphorismer. Att Fryxell i sitt slag är god, nekar ingen, men om svenskt folk och svensk stat får man dock af honom intet begrepp; och det är just ett sådant, som är det hufvudsakliga i en nationalhistoria . . .

Brunius jagar biblioteket och mig från det ena stället till det andra. För det närvarande bo vi i domkyrkan. Der blifva vi väl boende öfver nästa vinter, hvarefter inflyttningen i den nya lokalen kan verkställas. Böckerna hafva lidit otroligt af dessa mångfaldiga flyttningar i rök och dam, ur takdropp in i störtregn. Jag är ganska melankolisk, när jag tänker derpå. Nu få vi äntligen vara i ro, tills den sista inflyttningen skall ske nästa sommar. Det är denna ro, som jag vill begagna för min Stockholmsresa.

Har De af tidningarne erfarit något om den stora söndringen i Upsala? Geijer har, som det heter, affallit, d. ä. har vågat yttra ett och annat, som de schellingianska torys i Upsala fasa för och bittert begråta. Derom strid. Hvasser — en filosofisk läkare — håller föreläsningar mot Geijer; Fahlerantz — en sarcastisk theolog, bror till målaren — gör infall mot honom; Törneros — en aktad philolog — skrifver breda afhandlingar och Atterbom, den fromaste af partiet, suckar. Alla dessa vördade förut Geijer som deras coryphé. Denne svänger emedlertid väldigt sina armar — någon gång i luften — till stor fröjd för de så kallade liberale i Stockholm och landsorterna och till stor skräck för dem som både hos sig sjelfve och utom sig mest älska stillheten. Det är svårt att säga, hvar barnsligheten är störst, i stugan — så kallas det gamla stadiga sällskapet — eller i lägret — Geijers af journalister och studenter bestående parti. Det sorgligaste af allt är att penningbehof till en del drifver Geijer åstad. För Literaturbladet (hvaraf de tre första numrerna, de enda hittills utkomna, medgå tillika med en replik af Atterbom) har han betingat sig 600 rd. banko (12 ark). En annan liten småskrift (den inneslutes i paketten till Deras fru) ger honom 500 d:o. Kan man icke säga att han förstår konsten att ockra med sitt pund?

Lund d. 3/6 1838 . . . Det gläder mig obeskrifligt att vi åter få se Dem här. Promotionen är d. 23 juni (först nyligen der-till definitivt bestämd). Det är möjligt, nästan troligt, att Tegnér äfven då hitkommer och fungerar som canzler. Faxe kan det icke då han sjelf är bland promovendi. Äfven andra utmärkta fremmande väntas, bland dem den gode just. r. Molbech från Köpenhamn. Många gånger välkommen! Hos samsk-makaren eller någon annan skall De vara viss om plats. Den förre var ännu i går, då jag hade bud hos honom, oviss huru-vida hans rum blefvo lediga. Skulle de ej blifva det, så skall nog Gleerup och jag finna andra. Var alltså i den delen utan sorg. Då promotionsdagen är en lördag, och De plågar vilja gå öfver med den svenska paketbåten, kan De knapt komma senare än onsdagen (d. 20). Då väntar jag Dem i Malmö eller ock underrättelse om hvad annan dag vagn skall vara Dem till mötes. Ju förr De kommer, desto mer tid hafva vi att i ro tala om ett och annat. Än en gång, hjertligen välkommen!

Tack för allt det intressanta De i Deras bref meddelar mig. Besvara det kan jag icke, minst nu. Om åtskilligt få vi orda när De kommer. — Det är sorgligt hvad De meddelar mig om Deras son ¹⁾. Vi få också härom muntligen rådgöra. Att skicka honom till ett fremmande land, synes mig nog be-tänkligt. Aldra minst duger Wieselgren att taga honom i om-vårdnad. Wieselgren är föga fastare sjelf. Det enda, hvarige-nom W. skulle kunna skaffa sig herravälde öfver honom, vore det religiösa svärmeriet; men för det första tviflar jag om, att Christian blefve detta undergifven, och för det andra är ännu mer att betvifla, huruvida detta vore godt. Som sagdt är, härom och om mera annat vilja vi samråda, då vi träffas.

De erindrar Dem ju den gamle Ahlman i Malmö, skol-rectorn? Han är död. Det var en man, till hvilken det all-männa har stora förbindelser; flera hundra af Skånes bättre män hafva utgått från hans skola. Han styrde den med nit och kraft i 36 år. Jag har under den sista veckan varit i Malmö för att bestyra hans begrafning. Vid grafven talade jag några ord. För min gamle vördade älskade lärare kunde jag aldrig göra för mycket. Jag tänker aldrig på honom, utan att i tan-karna välsigna honom. . .

Lund d. 22/7 1838. Jag tackar Dem tusenfaldt för Deras bref. Under tiden har väl mitt till prosten Westerström ingått, som underrättat Dem om ställningen hos mig. Jag fick helt

¹⁾ Christian Molbech (* 1821 † 1888), skalden och Danteöfversättaren.

annat att göra än att tänka på en resa till Sireköpinge. I går, den utsatta resdagen, måste jag resa till den gamle presten, som förlorat sin son. I dag har jag begynt att svarfva på ett tal, som öfvermorgon skall vara färdigt. Sedan nya resor, och inga lustresor. Det kommer att kosta mycket på mig att se den arma familjen, som förlorat sin far och sitt stöd. Enkan, ehuru ung, är mycket svag och kan troligen icke länge lefva. Af 7 barn är det äldsta nio år gammalt och det yngsta några månader. Husets villkor äro mycket inskränkta. Afven i ökononiskt hänseende blifver jag anlitad och jag hvarken kan eller bör svika. Af allt detta känner jag mig mycket nedslagen. En viss trötthet vill icke heller vika, som redan före midsommarn lät förnimma sig, som snarare ökades än minskades under Wexiöresan ¹⁾, och som nu ånyo låter förspörja sig. De kan således icke undra öfver att jag längtar till någon stillhet. Efter nästa veckas slut hoppas jag ock att få denna. Jag tänker att då slå mig ned på Upåkra, läsa och skrifva hvad som behagar mig, en gång om dagen komma till Lund, för att erfara hvad som passerar, och för öfrigt hvila. Således hoppas jag att åter blifva den gamle och med friskt mod i augusti kunna besöka Dem i Köpenhamn . . .

De kan svårligen föreställa Dem, huru godt Deras ord om min kyrkhistoria gjorde mig ²⁾. Att af Dem höra dylikt har för mig mer värde än tusendes blinda beröm. Jag ber Dem *oförtäckt* säga mig hela Deras mening om min bok. Att både i det hela och särskildtheterna mycket klandervärdt måste förekomma, kan icke undgå mig. Säg mig, som en vän, hvad De deraf bemärker. Jag ber icke om skonsamhet, jag ber om *sann vänskap*. Säg mig framför allt, om jag skall fortfara, om jag skall fortfara i samma anda och på samma sätt. Man har väl hvarken andan eller sättet helt och hållet i sin makt; men en inriktsfull väns ord kan dock förmå mycket på den som ej är inbilsk eller alltför mycket förhårdad i antagna vanor, och detta tror jag mig icke vara. Jag skulle icke våga att till Dem göra en sådan bön, om De icke redan så godhetsfullt yttrat Dem om mitt arbete. Öka Deras godhet dermed att De säger mig *allt* — enskilt eller offentligen, efter Deras goda behag — allt, således ock det felaktiga och svaga, som tillfälle och bättre insigt medgifver Dem att derom uttala. Deras ord skola åtminstone hos mig falla i god jord och åtminstone bära *någon* frukt.

Om Tegnér vore visst mycket att säga. Mera olika käns-

¹⁾ Reuterdahl hade under försommaren gjort ett par dagars besök hos Tegnér i Vexjö.

²⁾ Första delen af Reuterdahls Svenska kyrkans historia utkom 1838.

lor än de som intogo mig under mitt vistande tillsammans med honom kunna ej finnas. Tillhoppa med en sådan man kan man lätt blifva i högsta grad orättfärdig. Det glänsande stora, verkligt gudomliga, som man utan svårighet upptäcker, kan lätt tillsluta ögonen för det usla, föraktliga, nedriga; och tvertom. Jag säger Dem hvad jag sagt Deras fru: jag var under min Wexiöresa söndersliten af de mest olika företeelser. Herrskande var dock sorgen att se så mycken storhet belastad med så många monströsa och verkligt vederstyggliga lyten. Hvarföre skall icke blott ingen vara ren? Hvarföre skola äfven många — och ofta just de bästa, de rikast utrustade — nästan frivilligt och med ett slags phrenetisk afsigt sträfva till sin förnedring? Att det för menniskorna skall vara så svårt att vara menniskor! . .

Stockholm d. 21/10 1838. Sedan jag nu tillbragt 3 veckor i Stockholm, bör jag hafva något att säga Dem om stället och min verksamhet derstädes. Det var min afsigt att skrifva något förr; men tillfälliga omständigheter hafva hindrat mig de sista dagarne. Ursäkta benäget och håll till godo med det ringa jag i dag kan hafva att bjuda.

Till en början må jag i afseende på resan berätta Dem att den gick alldeles så som jag i förväg beställt den. Endast på ett blef jag narrad, det gamla biblioteket från Wisingsö. Den saken hade vår gode Tegnér fått om bakfoten. Det var en värdelös samling af böcker från 17:de och halfva 18:de århundradet, theologiska compendier, auctores, classici, skolböcker o. d., ungefär sådant som en prest från medlet af förra seklet kan hafva samlat sig. Mästa delen af böckerna voro svenska, och af dessa blott 3 eller 4 tryckta på Wisingsö. Samlingen hade blifvit gjord under den tid Wisingsö hade ett slags gymnasium, till hvilket prester i kringliggande orter skickade sina symbolæ. Den skatten var således snart uppskattad. Hvar den härefter finnes, kan vara alldeles likgiltigt.

Tegnér var som i somras, blott ännu mer tung, ännu mera missnöjd och bitter. Hans passion fortfar, som han sjelf tror; mig syntes den dock vida svagare. Lika stark är deremot hans olust för allvarligt arbete; han förrättar hvad som nödvändigt tillhör hans embete, vandrar sedan hela dagen fram och åter på sitt golf eller genombladar en fransk roman, och träter för öfrigt på hela världen. Ingen enda finnes omkring honom, med hvilken han kan eller vill tala ett förståndigt ord. Och sålunda är hans lif verkligen mycket sorgligt. Endast sällan framtittar derur snillet, lefnadslusten, den andliga helsan

och kraften. Så mycket oftare visa sig deremot stygga demoner, som han icke kan, som han knapt vill förjaga. Det är nästan förfärligt att se en stor och ädel natur så ruineras.

Jag har det temligen väl i Stockholm, bor godt, har så många bekanta som jag önskar, nästan ännu flera, och är fullt upptagen af arbete. Jag har till en början slagit mig ned i det kungliga biblioteket. Det är också ett kungligt bibliotek bland alla andra. Stora manuscriptskatter — dem ingen känner eller efterfrågar. Präktiga membraner från slutet af Sveriges medeltid. Ett icke ringa antal Wadstenacodices, som kasta mycket ljus öfver det religiösa och literära lifvet i Brigittinernas kloster. Jag är för det närvarande sysselsatt med den gamla svenska bibelöfversättningen . . . Manuscripterna ligga begrafna i mörka skåp. En catalog finnes, som innehåller mycket mer än skåpen, derföre att en del af samlingen afstods till riksarkivet på 1780-talet, och efter denna tiden har man icke hunnit att omskrifva catalogen. Men skåpen innehålla också mycket mer än catalogen, emedan redan från äldre tiden en del var undangömd, som ingen bibliothekarie hann att uppteckna. Uppställning, förvaltning och förökning af det tryckta biblioteket bedrifves på ett sätt, som kan bringa håren att resa sig på en bibliothekaries hufvud. Första dagen jag kom in i biblioteket såg jag en amanuens draga ut ur reolerne en mängd böcker, som öfverlemnades åt en vaktmästare. På min fråga hvad sådant skulle betyda svarades, att nya böcker voro inkomna, hvilkas ryggar, formalt m. m. bättre passade i salongen än de uttagna, hvilka sålunda måste gifva vika och efter vaktmästarens anvisning vandra ut i skrubbar. Till systematisk catalog finnes intet tecken, oakadt böckerna skola vara uppställda efter ett slags system. Från äldre tider finnes en alphabetisk catalog, hvilken dock icke i de senare blifvit fortsatt. Numera upptecknas böckerna icke; de uppställas endast. Bibliothekspersonalen utgöres af en bibliothekarie, som under de tre veckorna jag varit i Sthm en enda gång varit på biblioteket, samt 2:ne amanuenser, som äro så illa lönade, att de måste söka sig inkomster på annat håll och således icke kunna finnas på biblioteket oftare än under utlåningstiden, d. ä. 3 timmar om dagen under 5 dagar i veckan. På denna tid rangeras icke ett fullkomligen desorganiseradt bibliotek af 2 personer, äfven om dessa hade skicklighet och lust för arbetet. — Vida bättre är tillståndet i riksarkivet. Detta har fått en ypperlig chef i den gamle landshöfding Järta, och denne kan väcka arbetslust omkring sig. Det är blott skada att detta har en så miserabel local. Jag är viss om att intet skomakarembete har sina handlingar uppställda på så dåliga hyllor och

i så dåliga rum, som de äro, i hvilka Svea rikes handlingar äro förvarade. Järta beklagar sig, men ingen hör på hans ord. I dessa stycken liksom i så många andra väntar man på bättre tider, hvilka man hoppas skola bära Oscars namn. Må det goda komma snart, det må nu komma under hvilka auspicier som helst. Det har i många hänseenden alltför länge varit borta. — De ser, att jag talar uppriktigt; jag behöfver icke säga Dem, att jag *talat i förtroende*.

I politiskt hänseende är här stilla. Med pöbeln är det ingen fara. Värre är det med de halfbildade, med en stor skrifvarestat. De se åtskilliga svagheter, fördölja dem icke, glädja sig åt grumlet och föröka det efter förmåga. Det märkvärdiga är, att ingen själfständig makt uppreser sig deremot, att de bättre lägga armarna i kors, och låta det komma an på slummen, om imbeciller eller slynglar skola råda. Kungen reser om några dagar till Norge. Prinsen skall under tiden regera. Så länge detta varar är ingen oro att befara.

I enskilt hänseende befinner jag mig excellent. Jag arbetar till kl. 3, spisar då middag merendels i godt sällskap, spaserar i skymningen, dricker the hos någon bekant och går till sångs strax efter 10. Hos Järta kommer jag ofta; liksom hos erkebiskopen och ett par andra prester. Hos Nyström har jag det mycket treffligt. Gamle Brinkman behandlar mig också vänskapligt. Beskow har jag ännu icke träffat. Han har hittills varit på landet. Fryxell är här och trycker på sin drottning Christina. Vi hafva ett par gånger talt om Dem och Deras hus; han helsar Dem vänskapsfullast . . .

Upsala d. 14/4 1839 . . . Småresor hit och dit, förströelser af nya saker och nya personer, någorlunda flitigt bibliotheksarbete på förmiddagarna, trötthet på eftermiddagarna och godt sällskap om aftnarne göra en slät brefskrifvare. I dag, en söndagsförmiddag, slår jag alltsammans från mig och besöker, i det minsta på en kort stund, det Molbechska huset i Köpenhamn, der jag trifves så väl både i tankarne och i verkligheten. Mitt besök gäller i dag husfadren; husmodren får vänta till ett lägligare tillfälle.

För det första får jag hjertligen tacka Dem för Deras bref och allt hvad De deri meddelar. Det gör mig ondt, att Deras helse under den sista tiden icke varit god. Hufvudpinan känner jag något igen. Jag har ofta något af samma slag, som mycket besvärar mig. Under denna vinter har jag dock derifrån varit mera fri än vanligt. Jag tillskrifver detta den torrare luft som här är rådande. Skånes tunga och fuktiga athmos-

pher, med hvilken Sælands väl i det närmaste är lika, kan knapt vara god för rheumatiska och arthritiska krämpor. Vi få finna oss i hvad vi hafva och vänta på sommarsolen, som med sin värma väl skall uppfriska våra dufna och torra lekamina, liksom den uppfriskar andra torra träd och buskar...

Om Witterhetsakademien i Stockholm och Deras plats der mera när vi ses. Denna academi är som mycket i Stockholm något bakvänd. Och af ett par förståndiga och insigtsfulla medlemmar, såsom Järta och Berzelius, kan de öfrigas bakvändhet icke rättas.

Jag lefver på femte veckan i Upsala och lefver der godt. För mitt egentliga ändamål har jag icke funnit mycket (Stockholm gaf mig ojemförligt mera), men åtskilliga curiösa och intressanta fynd af annat slag har jag dock gjort. Sålunda har jag träffat på en redan i 15:de seklet gjord samling af svenska ordspråk. Den codex, hvori de finnas, är dels på pergament, dels på papper. Bredvid de svenska ordspråken står en latinsk öfversättning och bredvid hvar språks begynnelsebokstaf i denna är samlingen ordnad. Ordspråken, till ett antal af 1110, äro af den goda sorten, dels med alliteration, dels rimade, och nästan alla mycket korniga och energiska...

Jag måste tillstå, att personerna här, collective betraktade, äro öfver Lundenserna. Jag vill icke säga, att här förekommer mindre narraktighet än i Lund; snarare kanske litet mera. Deremot förekommer här mindre betydelselöshet och råhet. Man träffar icke blott ganska utmärkta personer både bland herrar och damer, utan ock bland massan en stor mängd bildade, förståndiga personer, med hvilka man rätt väl en längre tid kan underhålla sig. Särskildt tycker jag att fruntimmerspersonalen utmärker sig. Och hvar man kommer råder en mycket god ton, finhet utan zirlighet, hjertlighet utan affectation. Detta har utan tvifvel till stor del sitt upphof från den mängd bättre personer af stånd, som här slagit sig ned, äfven som kanske från hufvudstadens granskap. Bland de hus, som kunna kallas skolor för goda seder och godt sällskap, är intet att nämna framför landshöfdingens, baron Kræmers. Han är en man sådan som han vid ett universitet behöfves, rik, human, älskare af vetenskap och konst, klok och practisk, icke ultra åt någon sida. Jag är viss om, att intet regeringsombud vid något universitet i Tyskland gör större nytta än Kræmer i Upsala. Hade vi haft en sådan man i Lund, skulle vi varit fria från många af de scandala, som der visat sig. Hans friherrinna är godheten och fromheten sjelf, ärad och älskad af alla. Utom detta hus finnas flera andra mycket respec-

tabla. Bland universitetspersonalen är icke allt godt, men mycket. Hvad de högre faculteterna beträffar kan Lund kanske mäta sig med Upsala. Theologerna här äro icke eminentare än våra. Icke heller, som jag tror, juristerna eller läkarne, ehuru bland båda några mycket aktade namn finnas. Deremot tåler Lunds philosophiska facultet ingen jemförelse med Upsalas. Sådana personer som Geijer, Grubbe, Atterbom, Fries, Svanberg och ännu några flere sökas förgäfves hos oss. Också bland de yngre finnas många, som för framtiden lofva ganska mycket; i hvilket hänseende dock väl äfven Lund kan hafva någon anledning till tillfridsställelse. De ser således att man med all förnöjelse kan vistas i Upsala. Jag vill visst icke lemna Lund. Jag har ingen anledning att der vara missnöjd. Tvertom hoppar hjertat i mig då jag tänker på den myckna godhet och välvilja jag der erfarit och har att vänta, på det myckna förträffliga der finnes, på det myckna goda som der kan uträttas, och dessutom på de rika och ljusa skånska fälten och på granskapet med Danmark. Men skulle jag någon gång ändra vistelseort, så flyttade jag till intet ställe heldre än till Upsala. Utan att idealisera måste jag tillstå att jag vet intet ställe, der man bättre kan få alla bättre behof tillfredsställda.

De är här i god erindring hos flera. Med Geijer, Atterbom, Palmblad, Schröder o. fl. har jag samtalat om Dem. De skulle vara mycket välkommen här om en sådan resa för Dem vore möjlig. Men om sommarn och särskildt under nu instundande sommar äro flera af de nämnda och åtskilliga andra borta, Geijer i Stockholm (vid Riksarkivet), Atterbom på landet, Schröder på herrgårdarne, Krähmers vid ett bad o. s. v. Jag fruktar således, att i år här vore mindre förnöjelse för Dem att vänta än annars. Också Stockholm är om sommarn utdödt. Alla som kunna begifva sig åt landet...

Grönby d. 31/8 1839. Sedan jag nu kastat af mig en del af de bördor, som under sommarn verkligen tryckt mig, kan jag med något lättare sinne säga Dem några ord. Bibliotheket är inflyttadt i sin nya local. Jag kan visst icke säga, att allt är gjordt hvad som i år bör göras och skall göras; men böckerna äro åtminstone under tak, och vi kunna nu så småningom och i all ro arbeta med det återstående. Jag har ock fått skrifvet en del af det som låg på mig och är i detta hänseendet fri. Om ett par veckor utkommer ett häfte af Quartalskriften, som innehåller en tractat om folkundervisning och hvarjehanda annat, som ock intresserar Dem, hvarföre det ock skall blifva Dem öfversändt. Jag har tagit bladet från mun och sagt

hvad jag trott borde sägas till hämmande af all den reformatoriska galenskap, som våra liberala vilja sätta i verket, och för hvilken utan all fråga mycket kommer att försökas vid nästa riksdag. Sedan denna uppsats var färdig fick jag en i nästan samma ämne af Tegnér. Den utgör egentligen ett utlåtande till kungen angående folkskolorne, men här skrifven nästan som enskilt mening med all mannens quickhet och ostyrighet. Genom det att jag fick denna godbit, slapp jag att sjelf fylla häftet och har sålunda litet förr än jag annars kunnat gjort mig ledig.

Tegnér kom i förra veckan till Lund, var der ett par dagar och reste sedan till Kinbergs ¹⁾ i Grönby, dit jag följde honom och der jag skrifver dessa rader. Jag har der med honom tillbragt ett par angenäma dagar och sade honom i går farväl. Han reste tillbaka till Vexiö. Hans helsa är god och han är botad för det vanvett, som i fjor tagit honom i besittning. Den gamle Tegnér är han dock icke. Ålderdomen har på honom lagt sin mäktiga hand och den är mot honom så mycket grymmare, som han aldrig gjort något för att mot densamma freda sig med ungdomen. Jag vet ingen, som af den senare haft mera än Tegnér och som ogudaktigare dermed hushållat än han. Ännu har han väl åtskilligt deraf i behåll, men det bästa är borta — hvilket icke ens hos gubben *behöfver* vara borta — och i stället har dess motsats i massa infunnit sig och gifver anledning till sorgliga betraktelser. Sedan han nu rest är här tyst och stilla, och jag har en fredlig stund, hvilken jag använder för att säga Dem några ord. Jag gör detta så mycket heldre, som jag äfven på annat sätt sysselsätter mig med Dem. Min lectur på landet är nemligen den Historiska Tidskrift. Jag har deri väl icke kommit långt, men dock så långt att jag kan tacka Dem derföre. Deras inledande afhandling har jag läst med mycken förnöjelse. Stycken deraf uppläste jag för Tegnér, som syntes godt derom . . .

Lund november 1839. Det är som vore vi döda för hvar andra, och felet är utan all fråga mitt. Men hade De sett mina förhållanden under de sist förflutna månaderna, så skulle De ursäktas mig utan att jag bad Dem derom. En del bekymmer för Billbergska familjen ²⁾, hvilken jag vant mig att anse som

¹⁾ Tegnér's äldste son Christoffer (* 1807 † 1885) kyrkoherde i Kellstorp, var 1839 förlofvad med Emma Kinberg, dotter af prosten Johan Henrik Kinberg i Grönby.

²⁾ Reuterdahl hade i Lund sitt hem hos enkefru Cajsa Maria Billing († 1867), hvilken han betraktade såsom sin andra mor. Han hade ursprungligen kommit i huset såsom sönerns informator.

min egen, och hvilken snart intet annat stöd äger än mig, vill jag knapt nämna, ehuru de mer än mycket upptagit mig. Jag ser att det gagnar till intet att sjelf vara utan familj. Åtminstone vinner man ej den sinnesfrid och bekymmerslöshet, som synes mera böra tillhöra en isolerad individ, än en familjfader eller familjmedlem. Innan man vet ordet af är man fastvest vid en annan familj och delar dess väl och ve. Dock då man har det förra, må man ock hålla till godo med det senare; jag klagar således icke. — Tungare har ett annat förhållande varit. Den sinnesspänning som alltid föregår en riksdag har denna gång ganska starkt hos oss låtit förnimma sig. Att jag icke på något sätt deltagit i partierna och intrigerna kan De väl i förväg veta. Och dock hafva de hållit mig i agitation. Stiftsvallet gick för sig utan någon synnerlig oro. Thomander och 3 prostar i stiftet — bland dem vår vän Sylvan ¹⁾ i Fosie — blefvo valda. Svårare var det vid universitetet. Parti stod mot parti med hvar sin kandidat i spetsen. Då äntligen det ena partiet såg att det icke kunde segra, hittade det på en egen manöver. Det fann det ställe i grundlagen, till följe af hvilket universitetet skall ställa en representant, tvetydigt, nemligen antingen betydande att u[niversitetet] är förbundet eller att det är blott berättigadt att kalla ett ombud. Det valde den senare tolkningen, och denna slog an, då den öfverensstämd med (en temligen illa beräknad) hushållsaktighet och egennytta. Således decreterar en liten pluralitet af consistorium att universitetet denna gång intet ombud skall sända. Jag vill icke tala om sjelfva beslutets olaglighet och oklokhet; jag vill blott nämna, att dervid visade sig så mycken nedrighet, så mycken oförskämd fräckhet, att dervid det stillaste sinne kunde uppröras. Och då härvid just de personer värst besudlade sig, af hvilka man minst kunnat vänta det, af hvilka någon eller några hittills stått mig aldri närmast, så kan De förstå anledningarna till min sinnesrörelse. Jag har, såsom det ofta går mig, när någon rätt stor oförrätt begås, mindre harmats än sörjt. Jag vet icke hvad jag icke skulle vilja gifva, om jag dermed kunde göra universitetet fritt från de scandaler som under senaste veckor der skett. Ännu är tumultet icke slut. Besvär och skrifveri till kung och canzler, skrifveri i tidningarne, hetsighet och arghet i alla ansigten och alla samtal, likgiltighet för alla högre och ädlare angelägenheter äro vanliga följder af dylika tillställningar och visa sig också hos oss i rikt mått. Och de äro så mycket obehagligare,

¹⁾ Christopher Sylvan (* 1784 † 1860), kyrkoherde i Fosie och Lockarp. Gift med Anna Tegman, en dotter af professor Per Tegman i Lund.

som vi lefva i en småstad, der man icke har någon undflykt för lumpenheten, der den kan följa en hvar man vänder sig och sålunda rent af förstöra all glädje och trefnad. Sannerligen, den borgerliga friheten må hafva ett stort värde, efter den uppväger alla dylika olägenheter.

Om Theol. Quartalskrift är jag nästan ensam; den ger mig således mycket att göra och har äfven i sin mån hindrat mig från hvad som var min skyldighet och mitt nöje. Ett nytt häfte håller på att gå af stapeln; det är icke synnerligen märkvärdigt.

Omsider fick jag från Schröder Upsalahandskriften af ordspråken. Jag har dermed sysselsatt mig på lediga stunder, men icke hunnit långt. Utgifvandet är beslutadt och Glerup blir som vanligt min förläggare . . .

D. ^{12/1} 1840 . . . Hjärtlig tack för Deras bref och allt det intressanta De deri meddelar. Jag har med temlig uppmärksamhet följt tilldragelserna efter den viktiga förändring som hos Dem inträffat; hvarföre jag är någorlunda bekant med facta. Till allt omdöme är jag deremot oberättigad. Deremot är jag icke oberättigad att önska det goda Danmark allt godt. Må genom förändringen icke för mycket lossna af det gamla goda bestående! Må man icke för mycket söka frälsning och salighet i det nya, i nya institutioner och nya personer. Hos Dem såsom hos oss ligger der mera vikt på stadga och bestämdhet än på den i försök sig uttömmande mobiliteten. I våra dagar är all rädsla för stillastående öfverflödigt; rädd kan man väl deremot vara för confusion, för upplösning, för chaos. Älskar man icke detta, så må man göra det motstånd, naturligtvis med förnuft, med billighet, med ärlighet. För mitt eget land ber jag hvar dag till Gud, att det icke för mycket må lemna sig till rof åt förbistringsbegäret. Det är hos oss mycket stort. Det har i synnerhet gripit omkring sig i borgarståndet, och de öfriga stånden äro på långt när icke derifrån fria. Hvad det vill, vet det naturligtvis icke; det vill blott något nytt; det vill blott förståndet af det gamla. Men när frågan är om *hvilket* nytt som skall efterträda det gamla, om hvilka *former* som skola fördragas och ersätta de bestående, så stå alla handfallna. Öfverhufvud vill man väl helst hafva alldeles inga former; då en hvar form binder, är det bäst att sakna all form. Är icke detta att arbeta för upplösning, för chaos, så vet jag ej hvad det är. Må detta arbete hos Dem såsom hos oss finna sina kraftiga motarbetare . . .

Lund d. $12\frac{1}{3}$ 1840 . . . De ser förmodligen af tidningarne något af våra politiska förhållanden, men de ser icke den gäsning som är tillstädes i alla sinnen. Riksdagen har tagit all uppmärksamhet i anspråk, och den förtjänar i sanning uppmärksamhet, icke just för hvad den är, men för hvad den kan blifva. Det är möjligt att den kan fabricera ett rent af nytt Sverige. Den är helt och hållit i oppositionens händer. »Regeringen är utan all makt», skref för ett par dagar sedan till mig en riksdagsman, som alldeles icke är någon ovän af regeringen. Det svenska statsrådet har redan fått en ny organisation, önskad af alla och dock icke saknande sina betänkligheter. Till dess utförande saknas intet annat än — personer. Af tio som behöfvas finnes — ingen. De gamle vilja och kunna icke fortfara; några nya, i någon mån passabla, äro icke att uppsåra. På en ny representationsordning svarfvas. Det förut på sina fyra fötter någorlunda säkert om icke just så snabbt framlunkande Sverige håller på att blifva en tvåfoting eller kanske en enfoting, en klump, en Wechselvalz, hvaröfver Gud må sig förbarma! Kanske går det dock icke så långt. Inom oppositionen ligga många och kraftiga frön till oenighet, som lätt kunna uppspira och göra oredan än större än den är, om ock de gamla formerna för någon tid blifva oförändrade. Med ett ord: hvad den närmaste framtiden för oss innebär ligger utom all beräkning och kan lika så lätt vara förstörelse och upplösning som upphygelse och fasthet.

Vår literatur har i de senaste tiderna icke gifvit mycket, om man undantager riksdagspamfletter och den ymniga tidningsmassan. Något som icke saknar all märkvärdighet är en roman af Almquist med titeln: *Det går an*. Den mångsidige, onekligen mycket genialiske författaren vill vara en svensk Gutzkow, vill bilda *ein junges Schweden* och sålunda uppstiga till odödlighet. Hvad *som går an* är att låta äktenskapet falla, hålla fast på den rena, af inga jordiska eller husliga bestyr förnärmade kärleken, och låta denna räcka, så länge den kan, för att sedan ersättas af en annan. Boken har väckt stor indignation, hvilket mycket gläder mig och tyckes mig vara ett godt tecken bland de många dåliga, som hos oss låta sig förnimma. Geijer har gifvit författaren ett duktigt rapp och äfven från mig skall han icke slippa alldeles ostruken. Då han framträder som theologisk och moralisk reformator har jag någon rätt att yttra mig om honom, och mitt yttrande skall i sanning icke blifva complimenter . . .

Lund d. 22/8 1840. Det har i sommar icke gått mig mycket bättre än Dem. Jag har fått litet utträttadt och haft många oroliga dagar. Min Blekings- och Smålandsresa börjades rätt godt; men det ständiga regnandet och utbrottet af Tegnér's sjukdom, till hvilket jag var vittne, gjorde den icke blott icke behaglig utan äfven sorglig. Sedan jag kom hem, hafva dagarne varit upptagna af mångahanda småbestyr, som gifva intet resultat, och af några få bättre angelägenheter. Icke så litet har jag lidit af Tegnér's sjukdom. Utom det sorgliga i sjelfva tilldragelsen har en ifrågasatt plan att jag skulle ledsaga honom på en resa till ett utländskt institut för vanvettiga (Sonnenstein, ett i Schleswig, eller något annat) oroat mig. Ännu är denna tanke icke alldeles uppgifven. Det synes dock, som den icke skulle komma att verkställas. Emedlertid har mitt sinne dermed varit sysselsatt och sålunda ock hindradt från annat och bättre. På detta sätt har jag icke alldeles godt samvete, när jag tänker på det sätt, hvarpå min sommar gått hän. Under sådana förhållanden borde jag egentligen nu blifva hemma och beställa något. Men besöket hos Dem och touren till Roskild och Sorö har för mycket lockande för mig, att jag derifrån skulle kunna afstå. Alltså är det mitt beslut att komma. Dock under vilkor, att Tegnér's sjukdom icke tvingar mig till en annan resa. Jag är skyldig honom för mycket, jag står i för stora förbindelser både till honom och hans familj, att jag skulle kunna undandraga mig att vara honom och familjen till all den nytta som jag kan åstadkomma. Alltså under förutsättning att jag icke för T. tages i anspråk, kommer jag till Dem ungefärligen på den utsatta tiden...

Med Tegnér blir det allt sämre. Som De troligen vet är han förd till Stockholm, der ett par goda läkare behandla honom. Sedan skilsmessan från familjen ingenting utträttat, vill man nu låta denna se honom. Biskopinnan Tegnér med son (kyrkoherden) och dotter (enkan) hafva således i dessa dagar begifvit sig på väg till Sthm. I morgon afton komma de dit. Då fattas beslut för framtiden. Då han icke synes kunna cureras i Sthm, vilja läkarne att ännu ett försök skall göras vid ett utländskt institut. Det är troligt, att biskopinnan sjelf följer honom dit. I annat fall måste jag gripa mig an. Förr än i dag åtta dagar, kanske icke förr än d. 1 aug. kan jag derom hafva besked. Det låter dock som skulle jag icke behöfvas. Sjelf önskar jag naturligtvis detta af allt mitt hjerta, ehuru vilig jag är att vara de beklagansvärda till någon nytta...

Lund d. 25/9 1840... Jag säger Dem hjertligt tack för de kära och behagliga dagar jag tillbragte med och hos Dem.

Att jag någon gång var Deras »Störenfried», har De ju redan ursäktat? Det är så stäldt i denna verlden att de närmaste ömsom skola störa och ömsom åstadkomma fred för hvarandra. Jag är stundom glad, när min fred blir förstörd: jag tänker då, att jag för framtiden har något att quilla med. Hos Dem står jag för det närvarande i stor skuld . . .

Tegnér's tillstånd är detsamma. Man har nu beslutat att föra honom till Schleswig; med ångfartyget Sverige kommer han nästa sön- eller måndag till Köpenhamn och går derifrån med annat ångfartyg till Kiel. Man är angelägen att jag skall vara bredvid honom i Köpenhamn. Så svårt detta är mig, så kan jag dock icke undandraga mig. Möjligtvis kan jag vara honom till någon nytta; dessutom vill jag väl än en gång se honom. Men svårigen kan jag mera än helt kort vara hos honom. Om torsdag (d. 1 oct.) börjas våra föreläsningar, hvilka jag ej kan försumma. Om måndag går jag således väl öfver med ångfartyget Malmö och tillbaka antingen samma dag eller så fort jag kan få lägenhet. Jag ser Dem då åtminstone på en kort stund. Mitt ärende är sådant att om jag behöfver nattquarter, jag måste söka mig sådant i närheten af Tegnér's. Naturligtvis vill man i Köpenhamn höra någon läkare. Var, när jag träffar Dem, beredd på att gifva mig ett råd, till hvilken man helst skall vända sig. Jag fruktar att de som följa Tegnér till Köpenhamn icke mycket känna förhållandena derstädes . . .

Lund d. 31/12 1840 . . . Ånyo göres hos oss ett försök med en svensk literaturtidning ¹⁾, och denna gång i Lund. Prospecten har De troligen redan sett. Gleerup, som är förläggare, lär hafva skickat den till Deichmann. Om framgången har jag ingen stor tanka. Vi äro för få, för litet samhälliga och för litet förståndiga. Då mitt biträde gjordes till ett vilkor för försökets anställande, kunde jag icke vägra det. Första numret går ut d. 2 jan. och sedan ett hvar lördag. I tidningen kan jag icke rätt mycket deltaga, men skall väl lemna något bidrag. Deremot beger jag Quartalskriften. Den öfvertages af två unga raska theologer (Melin och Bring), som säkert komma att draga lasset mycket bättre än jag (Thomander har icke på lång tid dervid lagt ett finger). Hvad theologiska småsaker jag kan på lediga stunder åstadkomma stå dem gerna till tjänst, men hela redaktionsbestyret kan jag ej längre bära.

¹⁾ Studier, kritiker och notiser, utg. 1841—1845. — Reuterdahl var en af tidskriftens flitigare medarbetare.

Vår vetenskapliga litteratur har under den senare tiden ingenting gifvit, den poetiska deremot något. Det bästa är väl en poetisk calender från Upsala, Linnæa borealis. utg. af 2 unga kandidater Malmström och Bergman. Utgifvarnes stycken äro icke blott de bästa, utan äfven utmärkt goda. Malmström lofvar ganska mycket. Må han och hans sällskap hålla något! Vi hafva ett stort öfverflöd på tistel och törne; må också någon blomma af bättre art kunna utveckla sig. En sådan bröts för hastigt. Prof. Törneros i Upsala, en utmärkt philolog och belletrist, dödde, som de kanske erindrar Dem, för ett par år sedan. Första delen af hans »Bref och dagboksanteckningar» har i dessa veckor utkommit. Den innehåller herrliga saker, kanske något diffusa, liksom något mera än godt är tingerade af reflexion och philosophi, men i det hela utmärkt sköna. Något mera märkligt om vår litteratur har jag ej att förtälja Dem.

Vår politik är den gamla. Riksdagen fortgår på sitt tumultuariska, revolutionära sätt. De två lägre stånden utgöra alltjemt en compact opposition, underhållen af och sjelf underhållande de liberala bladen. Prestståndet är det enda med vett och vilja förnuftiga; adelns pluralitet röstar väl i allmänhet med regeringen, men icke af öfvertygelse, utan till följe af bearbetning, intrig o. d. Efter vår grundlag skall, då två stånd stanna mot två, ett så kalladt förstärkt utskott afgöra frågorna. I alla hufvudfrågor sker afgörandet på detta sätt; hvilket redan är sorgligt nog. Men ännu sorgligare är, att regeringens motståndare i alla förstärkta utskott segra och måste segra. Borgare och bönder hafva knapt andra än oppositionsmän att i utskotten insätta, och om de hade andra, så begagnade de dem naturligtvis icke. Från adel och prester, i synnerhet från den förra, inslinker en eller annan rabulist. Sålunda är pluraliteten alltid i förväg gifven. Nyligen har förstärkt constitutionsutskott bortvoterat de fyra stånden och decreterat allmänna val. Något när på samma gång röstade det bort ordet *allena* i den paragraph af vår grundlag, som säger, att konungen skall *allena* styra riket. Statsutskott, också förstärkt, har nekat det nödortfäliga lifsuppehållet åt flera embetsmän, som länge tjent, men som numera icke användas, hufvudsakligen för deras tillgifvenhet mot konungen. Om denna och annan galenskap och om en deri på ett hufvudsakligt sätt verksam person skref till mig för några veckor sedan den gamle hederlige baron Brinkman: »Genom åtskilligt enskilt lidande har denna riksdagsvinter för mig varit ännu obehagligare än den bör och måste vara för hvarje medborgare, som ännu ej blifvit smittad af rabulismens spetälska — ty cholera vore ett för godt namn för vår nu »al-

lena styrande» statsdårskap. Och den skall nu äfven predikas af aposteln Geijer! Quantum mutatus ab illo! Han åtnjuter nu också den hedern att af det segrande partiet betraktas såsom en kyrkofader och som en pelare för det rationellt vanvettiga representationssystemet. Märkligt är ock att han i sina senaste skrifter bestyrker alla sina satser — ur historien. Hade då historiarum professorn ända till sitt 50:de år varit slagen med blindhet? Han och jag (Brinkman) äro lika goda vänner för det; men det gör mig hjertligen ondt att han fått så många *nya* vänner och här och der förlorat så många gamla. För öfrigt kunde öfver allt som nu sker och icke sker ett bibliothek skrivas och en syndaflod gråtas. Olycklige, I yngre, som nödgens upplefva den försämrade upplagan af 1720 års villervalla, hvilken »med *eld*» och luftmaschin börjat att tryckas hos Aftonbladet et Comp. Jag får snart för Gustaf III berätta, att hans Sverige nu lika så försåtligt mördas, som för 50 år sedan han *sjelf*.» Jag bör säga Dem, att när jag träffade Brinkman i Sthm, var han halft liberal. Han har blifvit curerad af hvad han på rätt nära håll fått skåda.

Från Tegnér äro underrättelserna någorlunda goda. Han har till och med hemsändt några verser, som upplästes på Svenska akademiens högtidsdag d. 20 dec. Han hade skrivit dem på vägen mellan Sthm och Kphmn, och de voro de samma, hvilka jag såg på sistnämnda ställe. Troligen hafva de af hans vänner blifvit något upphjelpte. Sådane de voro, då jag såg dem, kunde de ej uppläsas. Det är emedlertid säkert att han förbättras. Förr än till våren lär han dock ej hemkomma...

Ausås d. 30/9 1841. Mot all min förmodan har jag af händelsen blifvit förd till Ausås. Embetsförrättningar hafva fört biskop Faxe hit till orten och jag, som nästan mot min vilja gjort honom sällskap, har förmått honom att på en ledig dag besöka Westerströms. Medan begge de gamle herrarne språka om stifts- och prestsaker och prostinnan sträfvar i sitt kök och sin spiskammare, begagnar jag en ledig stund för att från ett ställe, som för oss hägge är kärt, säga Dem några ord...

De sista veckorna af mitt vistande i Lund voro mig angenämare än jag väntat. Jag tror jag sade Dem, att jag fruktade ett förordnande att offentligen föreläsa dogmatik. Jag slapp det; man hade förbarmande med mig och gaf det åt en annan. Således har jag fått sysselsätta mig med sådant som var mig kärare, nemligen med kyrkhistorien och annat dermed besläktadt. Emellanåt har jag läst Nordström, Sv. Samhällsförfattn:s historia... Något annat som sysselsatt mig under denna tid, är

afskrifvandet af ett gammalt document, som Hildebrand skickat mig från Stockholm. Det är en nyss funnen förteckning på böcker, som en magister Bero, canonicus ecclesiæ cathedralis Scarensis, skänkt till domkyrkan i Skara år 1475...

Jag spisade i går middag på Wegeholm hos Ehrenborg¹⁾. Der är glädje opp i tak. De vet, att Ehrenborg har haft mycket brydsamma affärer och ofta varit i förlägenhet, ändock för temligen små summor. Han har nu fått hjälp. På auctioner har han försålt betydliga delar af sin stora egendom, och därför blifvit så väl betalt, att han blifver skuldfri och har 60—70,000 rd:r i behåll, hvarförutan han behåller hufvudgården Wegeholm med omkring 4,000 tunnelands jordrymd. Sådane äro egendomarne Skåne! Bland köparne är en dansk klockare (Schouv, från Harlöse i närheten af Fredriksborg). Sådane äro klockarne i Danmark! Öfverhufvud är här i Skåne en egendomshandel, hvars make i liflighet man ej känner. Hvar vecka uppgöres en ny betydlig handel. Priserna äro i allmänhet höga; dock säga de fremmande, som komma hit och köpa, att de äro högre utomlands. Åtskilliga tyskar hafva hittills slagit sig ned hos oss; nu börja ock danskarne. De äro välkomna! När vi icke sjelfve förstå att bruka vår jord, så är det godt, att vi få läromästare. Emedlertid ser det ut, som om en crisis i vårt agricultursystem vore inne. Och en crisis i detta står väl icke ensam. Hvart det med många ting vill taga vägen kan väl ingen ännu beräkna.

Och nu farväl för i dag, käre vän! Jag har blott helsingar att tillägga. I Ausås är sig fullkomligen likt. Prosten glad och förståndig, prostinnan god och öfverflödig. Ett drag i hast. Biskopen bad i går aftons om en portion gröt. Om en half timme kom prostinnan med tre slags gröt, för att icke förfela rätta sorten. Charlotte²⁾ är rask och söt som alltid; 2:ne af hennes systrar mycket sjuka och sorgligt sjuka, nemligen af en kramp, som icke vill aftaga...

Lund d. 2/8 1842... Så godt det nu är, att De åter är i Deras hem, hvilket jag dagligen åtminstone kan ögna, så beklagar jag dock, att De icke fick se mera af det öfra Sverige. Förlusten af Gottland betyder väl icke så mycket. Folket skall vara af bränvin temligen förderfvadt och af dumma inrättningar temligen moderniseradt, och således icke lenna någon god syn åt

¹⁾ Presidenten i Skånska hofrätten, friherre C. W. M. Ehrenborgh (* 1786 † 1844).

²⁾ Charlotta Maria Westerström, prostens W:s äldsta dotter, sedermera gift med stadskommistern V. Humbla i Lund.

en resande, som ej kan kvarstanna någon längre tid och i landets inre uppsöka en mera genuin Gottlandsart. Men att De förlorat Mälaren, Östgötacanalen, Linköping, Wreta, Wadstena, Wettern, deröfver sörjer jag riktigt. Detta får De icke så lätt tillbaka. Nu, det är godt, att De fått återse Sveriges hufvudpunkter, Stockholm och Upsala. I Deras omdömen om dessa instämmer jag helt och hållet, liksom i Deras omdömen om ett par personer. Atterbom är för mig, oaktadt alla hans små svagheter, en utomordentligt kär person. Och hans fru sedan! Någon af hans vänner (fru Silfverstolpe, som De kanske lärde att känna) frågade mig en gång, hvilken af alla De herrliga gåfvor, som Atterbom af Gud fått emottaga, jag ansåg för den förnämsta, och svarade sjelf, att det var hans fru. Jag instämde helt och hållet i detta svar, och det gläder mig nu att också se Dem vara förnöjd med fru Atterbom. Må det gå de ädla människorna väl! Må de icke lida för mycket af denna världens trångmål! Atterbom sjelf har icke mycken kraft att bekämpa dessa. Så mycket mera väntar jag af hans fru. Ännu om andra personer, som De lärt känna, kunde jag med Dem vilja orda; men vi må uppskjuta det tills vi träffas. I slutet af augusti måste jag vara här för brölloppet i biskopshuset (eller rättare för Mina Kinbergs ¹⁾ bröllop, hvilket kommer att hållas hos föräldrarne). September behöfver jag för mina nya föreläsningar, hvilka skola börjas d. 1:e october. Alltså återstår blott midten af augusti...

Lund d. 13/8 1842 . . . Jag tackar Dem för de visserligen något tröttande, men dock på det hela behagliga dagar, som jag sist hos Dem tillbragte. Tillgif, att jag först nu, mer än 3 veckor efter min hemkomst, låter höra ifrån mig. Några småresor och en mängd fremmande här hafva icke lemnat mig ro eller rast. För omkring 14 dagar sedan fick jag ett budskap att Tegnér var i Skåne, att han icke kom till Lund, att han nödvändigt ville se mig, att jag behöfdes för att förmå honom till någon stillhet och ordning. Jag måste alltså lemna allt hvad jag hade i händerna och begifva mig till honom. Jag tillbragte der hela den föregående veckan och återkom först för ett par dagar sedan. Jag hade väl den glädjen att med min resa uträtta något godt; mannen var, på det hela taget, medgörlig och förståndig och lät genom lämpligt tal afstyra sig från några äfventyrliga utflygter. Men genom denna resa kom jag sjelf i den fullkomligaste oordning med mina angelägenheter. De vet att

¹⁾ Mina Kinberg, dotter af prosten K. i Grönby och g. m. prosten Jacob Pettersson i Ö. Vemmenhög d. 26/8 1842.

jag under nästa academiska år (från d. 1:e octob.) skall förestå de dogmatiska föreläsningar. Jag har aldrig förr föreläst dogmatik. Jag har intet gammalt att använda. Ämnets vikt är för mig klar. Jag bör säga de unga männen, som skola gå ut i församlingen, något som kan vara dem till nytta under hela deras embetsverksamhet. Detta låter sig icke extemporeras. Jag behöfver rätt väl några veckors besinning, för att någorlunda komma till rätta med mitt åliggande. Jag kan icke, jag bör icke taga detta flyktigt och lättsinnigt. Således måste jag afstå från glädjen att i september vara tillsammans med Dem...

Lund d. 4/4 1843 . . . Omsider är jag färdig med en ny del af min kyrkhistoria. Det är med stor glädje som jag härmed sänder Dem ett exemplar. Må det ock vara Dem till någon glädje. Deras fru har ett exemplar af den första delen på sin hylla. Hon är visst så god och äfven mottager ett af fortsättningen. Ursäktligt godhetsfullt att jag bilägger en liten packa till b. Mynster och en d:o till c. r:d Engelstofft. Det dröjer väl icke för länge, innan De har den godheten att utsända det sålunda bifogade.

Min vinter har i det hela varit god. Den har åtminstone gått fort. Temligen frisk och munter har jag också varit och fått utträttat ett och annat, så att jag har all orsak att tacka Gud. Utom correctur af kyrkhistorien och utarbetandet af Bihaget, samt hvarjehanda småting, som De vet aldrig felas mig, har dogmatiken upptagit mig. Nu lider det till slutet dermed; åtminstone är det mesta skrifvet. Innan vi hafva april bakom oss, skall jag väl vara färdig. Det var icke med mycken lust som jag gick till detta arbete. Jag förstod mycket väl att extemporerade föreläsningar öfver dogmatik icke dugde och jag såg ingen möjlighet att skrifva allt. Möjligheten har dock kommit och jag är glad deröfver. Af arbetet har jag lärt åtskilligt och jag har äfven haft en del uppmärksamma åhörare, som säga sig hafva lärt något. Det skall dock blifva godt att från detta arbete få någon hvila och få se på något annat. Från historisk litteratur är jag under de sista månaderna nästan alldeles bortkommen och ännu mer från all annan; när våren kommer, skall jag väl åter få röra mig något friare.

I Sverige har under vintern nästan intet händt, och det är godt, är jag färdig att säga. Det synes mig godt att sinnena få hvila sig, att oron får lägga sig, att ingenting händer som kan uppreta passionerna och gifva anledning till larm och oreda. Kungens jubileum var vackert och visade en god sinnesstämning hos folket: denna tyckes fortfara. De i conseillen sist

inkallade männen, Gyllenhaal och Heurlin, hafva stor duglighet, och bättre vore icke att erhålla. Bladens skrik emot dem börjar att tystna. Kanske kunna vi lefva den dag då liberalismens feberparoxysm är öfvervunnen. I aftagande tyckes den vara.

I Lund äro icke heller några förändringar att omtala. Vi sträfva — smått. Deras vänner äro raska. Med våren upplifvas Brunii byggnadsverksamhet. Under den tillstundande sommaren lär han få hvarjehanda att beställa. Faxe är sig temligen lik, börjar dock åldras. Biskopinnan är mycket svag och öfverlever knapt våren.

Från Tegnér äro underrättelserna temligen goda. Han är svag till kroppen, men redig till sinnet; skall om några veckor hålla ett tal i anledning af Wexiö gymnasii jubileum...

Lund d. 9/3 1843... Att i Danmark införa svenskt språk och i Sverige danskt såsom ämnen för skolundervisningen är ju full galenskap. Jag ser intet, hvori det kan vara till nytta, men mycket, hvori det kan skada. »Ne quid nimis», sade de gamle. »Semper nimis», heter det hos oss. Jag är kanske så god svensk som någon; men svenska i en dansk skola är mig lika så okärt som danska skulle vara mig i en svensk, oaktadt jag hjertligen både älskar och ärar Danmark. Med dylika dumheter har det dock väl snart en öfvergång...

Lund d. 4/3 1844. Efter en lång, lång väntan var det mig mycket kärt att från Dem emottaga ett bref, och i synnerhet ett så varmt, så vänskapsfullt, så innehållsrikt som Deras sista af d. 5 febr. I glädjen däröfver föresatte jag mig att svara, om icke genast, åtminstone snart. Med detta snart har det gått som det ofta går med våra snart. De utsträckas och utsträckas tills de blifva en eller [flera] månad[er] gamla. Med simpla affärsbref går det temligen lätt. Man afgör saken i 10 eller 12 rader och dermed får det vara färdigt. När man deremot skrifver till en vän behöfver man ett slags stämning. Man kan icke begagna hvilken ledig stund som helst; man väntar och väntar tills sinnet vill blifva någorlunda lätt och klart, och så går tiden och sinnet förblifver lika tungt och omtöcknad som det nästan alltid är hos oss arma nordboar. De har häri orsaken dels till mitt långsamma skrifveri, dels till mycket annat som De hos mig har erfarit. Vän får hafva öfverseende med vännen.

Tack för hvad De säger mig om Dem själf, om Deras fysiska och psykiska tillstånd. Att det förra icke är fullt godt, gör mig mycket ondt. Nu är dock våren i antågande och

dermed skall det väl blifva bättre. Vi hafva åtminstone kämpat igenom den bistraste tiden och mörkret, som är min värsta fiende, börjar att förlora sitt herradöme. Ännu har jag väl icke haft den fröjden att någon morgon slippa att tända opp ljus; men den kommer snart. För aftnarne är jag mindre rädd. Ett par timmar behöfver jag sladdra bort; snart derpå kommer the; och icke långt derefter — sofver jag. Dertill börjar en annan förnöjelse att infinna sig. Att få se den smälta snön i strömmar eller åtminstone i bäckar löpa fram genom rännstenarne har för mig ett stort behag. Det bevisar, att jorden återfått sin värme och kan göra sig af med det kalla omhöljet. De erindrar Dem kanske, att Lund ligger på en sluttning, som sträcker sig från norr till söder. Således kommer en stor del af den snö som samlat sig i och utanför stadens norra delar att som vatten passera genom den medlersta och södra delen der jag bor. Just i dessa dagar är denna passage öppnad, och jag fägnar mig deråt såsom åt ett vårtecken. Jag tänker att också De har Deras vårtecken. Må de vara goda! Må de bebåda Dem helsa och munterhet! Och må hvad de bebåda i rikt mått uppfyllas.

Hvad De berättar mig om brevet från vår gamle kung intresserar mig på det högsta. Det är utan tvifvel hans sista eller ett af hans sista bref. Underrättelserna blifva allt mer och mer sorgliga. Af Heurlin vet jag, att allt hopp är ute. Det är mycket tvifvelaktigt, om han ännu i denne stunden lefver. Läkare här äro mycket ovissa, om han blifvit riktigt behandlad. Att den raske, kärnfriske gubben skulle angripas af en så våldsam samt förstörande kallbrand, som den der nu gör slut på hans lif, var ingen anledning att förmoda. Deremot kunde väl en sådan kallbrand få sin orsak i de bloduttömningar man använde mot congestionen åt hufvudet, genom hvilka den gamle mannens krafter skulle förstöras och digestionen afbrytas. Tänk om man — naturligtvis i bästa välmening — förkortat hans dagar just derigenom, att man icke höll det löfte, som han i sina friska dagar affordrat sina läkare och som desse gifvit honom, att aldrig på honom öppna ådern. Minerva, tydligen ledd af någon läkare i Sthm, ser saken på detta sätt och är mycket obarmhertigt mot de kungliga läkare. — Att dödsbudet oförtofvaadt kommer, taga vi för afgjort. Det skall göra stor verkan, ehuru väntadt det är. Så mycket här skrikes och larmas, äro svenskarne dock i grunden konungsligt sinnade. Och jag är viss på att af tusen skall knapt en utan vemod förnimma den glänsande stjernans nedgång. Glänsande var hon utan tvifvel och ur historien skall dess glans icke så hastigt försvinna.

Må den stjernan som uppgår göra detta i en god stund! Alla hoppas, alla önska, alla bedja för det bästa; men alla äro icke fria från farhågor. Ett prognosticon är ännu omöjligt.

D. 9:e febr. nämdes jag till professor, naturligtvis af kronprinsen-regenten. Om ett par veckor skall jag göra mitt inträde. Jag har i dessa dagar skrivit min inträdesföreläsning: Om den närvarande tidens förhållande till christendom och christendomens vetenskap, theologien. Jag trycker den kanske, sedan den blifvit hållen, ehuru den är en obetydlighet. Biblioteket behåller jag tills vidare, ehuru jag verkligen icke räcker till för hvad der är att göra och således starkt tänker på att retirera. Mina inkomster hädanefter blifva något när desamma som de hittills varit. Och hvad som är det bästa: när jag icke duger längre att arbeta, så behåller jag alla inkomsterna som pension. Jag behöfver således icke längre qvarstå bland universitetets personal än jag der kan göra någon nytta...

I Lund är sig allt någorlunda likt. Vår gamle gode biskop är något sjuklig, men ännu Gudskelof utan fara. Deras öfriga vänner må väl. Med mången talar jag då och då ett ord om vår ärade älskade Molbech. Gud signe Dem, käre vän...

Lund d. 30/4 1844... De sist förflutna månaderna hafva för Sverige, som De vet, varit händelserika. Den gamle konungens död har begynt hvarjehanda förändringar. Förhoppningar hafva vaknat, som måste hålla sig stilla, så länge Carl Johan lefde. Sympatier och antipatier visa sig, hvilka förut måste hålla sig fördolda. Reformernas tid skall äntligen nu vara börjad. Blott få hafva vid den någon betänklighet. Det vida största antalet ser med hänryckning in i framtiden och vill utspeja alla dess herrligheter. »Men framtiden», skref till mig för ett par veckor sedan en man i Stockholm, hvilken haft en betydlig del i den senast förflutna tiden, »framtiden håller sig tillsluten, och deri gör den rätt».... I afseende på riksdagsmannavalen är redan någon verksamhet börjad. Också jag påtänkes. Jag är alldeles passiv och låter hvad som helst ske. Gör jag afseende på min enskilda trefnad, så måste jag önska att icke blifva vald. Ett deltagande i riksdagen är förenadt med de största obehagligheter, förhindrar all literär verksamhet och borttager ett år af lefnaden. Det kan äfven för alltid borttaga helsa och krafter. Men å en annan sida har jag väl knapt rättighet att draga mig tillbaka, i fall -- såsom jag nästan tror -- ett förtroende af detta slag skulle tillbjudas mig. Det blifver mig kanske möjligt att genom ett fridsamt men dock bestämdt och kraftigt ord förhindra några af de galenskaper, som utan allt tvifvel åsyftas.

Kanske äro mina farhågor för stora; kanske tänker jag ock orätt om *min* förmåga att uträtta något godt. Men det förekommer mig, som skulle jag icke kunna äga ett riktigt godt samvete, om jag nekade att emottaga det för mig ingalunda kära uppdraget. Det är mycket sannolikt, att det lemnas mig. I sådant fall är det naturligtvis slut med alla mina beräkningar för sommarn.

I anledning af konungens död lär en förändring i Lund inträffa, som man icke kan omtala utan bedröfvelse. De vet, att man länge bråkat med författandet af en ny svensk lag. Ett förslag är uppgjordt, som alla förnuftigare anse för cassabelt. Det revideras af en ny comité. I denna sitta obetydligheter. Kanske hade den gamle konungen af klokhets ditsatt sådana. Det var rätta sättet att låta alltsamman gå i vatten. Den nye konungen, som, *proh dolor!* säges hafva benägenhet för ny lag, har reorganiserat comitén och deri insatt det nya förslagens hufvudförfattare, expeditionssecreteraren Richert, och tvenne professorer af de juridiska faculteterna, Bergfalk i Upsala och Schlyter i Lund. Bergfalk unnar jag att vara der. Han må gerna arbeta med det omöjliga; men att draga Schlyter bort från ett arbete, hvori han nu förvärfvat sig ett mästernskap och för hvilket han är i full fart, men deremot sätta honom till ett, som svårligen kan blifva annat än ett narrverk, och hvilket Schlyter sjelf icke är bevågen, det är något som man inför historien skall få svårt att försvara. Dock, hvad fråga de höge efter historia? Både den och vetenskap och litteratur få hjälpa sig så godt de kunna, endast deras fantasier, hvilka man för öfrigt rätt ofta måste medgifva vara välmenande, blifva tillfredsställda.

Bland Lunds professorer har döden gjort några skördar. Liljewalch, Hellstenius och Ahlman äro borta. De tvenne senare, båda theologer, dödde nästan på samma ögonblick. Alla tre voro redliga, froma, i hög grad aktningssvärda män. I vetenskapligt hänseende var väl Ahlman den betydligaste. De vet, att jag i lifvet stod honom mycket nära. Jag stod också bredvid honom i hans död. Denna har nu gifvit mig åtskilliga bestyr. Hans theologiska böcker äro skänkta till univ.-bibliotheket; likaledes hälften af hans öfriga qvarlåtenskap, dock så att ett fattigt fruntimmer, som förestått hans hus i många år och vårdat honom under flera sjukdomar, skall åtnjuta räntan, så länge hon lefver...

Lund d. 12/6 1844 Vår sorgeshögtid var sitt stora föremål icke ovärdig. Brunii Epicedium tog sig bättre ut än jag nästan

trott. Hans latinska poesi smakar mig bättre än förut. Jag sade hvarjehanda, som låg mig på hjertat, och det fann någon anklang. Melin, en theologisk docent, som De knapt känner, hade en del vackra ting att bjuda, ehuru de icke voro riktigt sammanbundna. Han slog dock på en sträng, som alltid hos oss verkar. Han talte om Carl den 12:te, och vann dermed gehör. Dessutom rätt vackra svenska vers af Tollin och latinska d:o af prof. Ek, en ung man, hvars bekantskap skall intressera Dem. Han är Lindfors' efterträdare. Jag tänker att snart kunna skicka Dem alla dessa funebria. Mitt tal har jag måhända redan färdigt, när jag kommer till Dem. Med tryckningen af det hela går det måhända långsammare.

Ännu är det tyst med riksdagen liksom med allt annat. I Stockholm höres ingen politik. »Der är tyst, som i grafven», skrifver någon i dessa dagar derifrån. »Slottsmurarne hafva upphört att vara genomskinliga. Tidningarne veta intet». Sådant är ett godt tecken för k. Oscars regering. Må det fortfar!...

Stockholm d. 13/8 1844... Ett ord politik skall väl dock sägas, efter jag på visst sätt är en politisk person. Sakerna här äro både sämre och bättre än jag föreställt mig dem. Borgare och bönder, som dock skulle vara landets saft och kraft, äro sämre än man kan tro. De äro fattade af ett verkligt raseri. Jag vill icke nämna deras förbittring mot adel och prester: om den hade jag förut kunskap. Men de äro otillgänglige för hvarje förnuftigt ord. Och dertill hafva de så rotat sig tillsammans, att dit den ene vill, dit rusa ock alla de öfriga. Lyckas man att få tala med en eller ett par enskilt bland dem, så kan man väcka en ringa besinning hos dem; men snart ångra de denna och följa med vildhet hopen. Något dylikt har jag icke kunnat föreställa mig, och i detsamma instämma nästan alla sansade bland mina bekanta. Hvad desse ursinnige vilja är en total förändring af det gamla Sverige. Det är icke blott författning, det är äfven förvaltning, beskattningssystem, financer, läroverk, med ett ord *allt* som de vilja reorganisera. Jag skulle icke mycket säga om det vore en insigtsfull och kraftig monark eller minister, som företoge sig Herculesarbetet, ehuru en sådan lätt kunde vara eller blifva en Struensee, men att folk, som, så sant jag lefver, icke mera känner till Sveriges samhälls- och naturförhållanden än de känna Portugals eller Spaniens, vilja sätta sig i spetsen för reformerna, det är dock för vildt. Och när detta nu har inträffat, så har man intet annat att göra än försöka ett starkt och bestämdt motstånd. Och att ett sådant möter galenskapen, det är hvad som fröjdar mig, det är det

bättre, som nästan mot min förmodan mött mig. Motståndet är ganska kraftigt. Sveriges adel har ännu verkliga män, och på riddarhuset hafva dessa en bestämd öfvervigt. Det är så mycket mera märkvärdigt, jag kan gerna säga berömligt, som de icke understödjas af regeringen. Denna är »neutral». Den vill hvarken till höger eller till venster. Skall man säga att den har benägenhet för endera sidan, så är det för *mouvementet*. Det oakadt är ridderskapets pluralitet starkt konservatif. Utomordentligt stora talenter har kanske icke riddarhuset, men deremot män, som för sin energi och sin character äro högst respectabla, Hartmansdorff, bröderna Palmstjerna, Råäf, Lefrén m. fl. Med dessa hålla presterna troget samman, och äfven de hafva män som förtjena att nämnas, biskop Holmström, biskop Hallström, prosten Stenhammar. Vi hafva redan i förbund med adeln tillkämpat oss ett par viktiga segrar. Ett sådant krigstillstånd är emedlertid både obehagligt och sorgligt. Utgången kan ingen dödlig beräkna. Det gamla ordet, att »vi lefva på en vulcan», gäller efter all min öfvertygelse om Sverige. Om vi skola slippa ett utbrott, om eldmassorna låta afleda sig på underjordiska vägar och utan våldsamma skakningar i de nu bestående formerna, det vet allena Han, som vet allt. Menniskor kunna här intet säga. Jag bäfvar ofta, men är dock i det hela taget munter och går med förtröstan den väg, som, *efter mitt omdöme*, för det närvarande är den enda rätta.

Hos kungen har jag varit en gång, och en gång hos båda de äldste prinsarne. Öfverallt vänlighet, simplicitet och en iögonfallande godhet och välvilja. Jag kan icke säga Dem huru väl allt behagade mig hos prinsarne. Det var som hade jag varit hos ett par flitiga, uppmärksamma, lefnadsfriska studenter. Intet tecken till furstelig höghet, om man ej vill se en sådan i de resliga, ädla gestalterne. De gäfvos mig handslag så kraftiga som en dalkarls. Och ser jag rätt på prins Carl, så blifver han i en framtid ingalunda »neutral». Han tyckes både veta och vilja något...

Stockholm d. 18/10 1844 ... Spänningen mellan de fyra stånden är långtifrån försvunnen, om den också icke är så stark som den vid början af riksdagen visade sig. Adeln iakttager en mycket respectabel position. Och just på det den skulle visa, att den har intet mot konungens person, men icke heller tänker att eftergifva sitt eget bestånd, gjorde den för konungen och hela hofvet, med hämtad anledning af kröningen, en fest, hvars like i elegans man aldrig förr sett, och uttryckte därigenom rätt tydligt: »vi buga oss djupt för konungen och hela hans hus,

men vi hafva icke upphört och vi ämna ej upphöra att vara till som adel, som Sveriges första stånd. Vi hafva ännu både rikedom och vett och finhet i seder nog för att försvara vår gamla plats». Jag var inviterad till denna fest, liksom till den konungen sjelf ett par veckor förut gaf på rikssalen, och kan säga att den förra i intet hänseende gaf efter för den senare, men väl i månget hänseende öfverträffade denna. Konungen syntes ock förstå adelns mening; han var klädd i det regementets uniform, i hvilket ännu aldrig någon annan än en adelig varit officer. — Presterna förstå efter min öfvertygelse icke riktigt sin position. I stället att sluta sig till adeln och med denna bilda en aristocrati, som kraftigt kan motväga allt pöbelvälde, vackla de fram och åter, närma sig i dag den ena, i morgon den andra sidan, och göra mera afseende på de små enskilda, än på de stora allmänna intressena. På detta sätt förlora de i betydelse. Borgare och bönder behålla sin gamla character. Individer bland dem äro förträfflige: såsom corporationer låta de sig beherrskas af råhet, egennytta, jag kan väl säga oförskämdhet. Att i dessa se de naturliga vännerna till konung och konungamakt, är väl helt eller halft vanvett, och skall väl förr eller senare upphöra.

Literatur, konst, theater hafva nästan försvunnit. Allt är politik. Bland de kungliga propositionerna till ständerna är en om ett riksmuseum. Det är ämnadt att emottaga alla våra offentliga konstsamlingar och dessutom kungl. biblioteket, myntsamlingarne, de archeologiska samlingarne o. d. Man vill lägga det i fonden af Carl d. 13:s torg. Kostnaden är beräknad till 500,000 rd b:o. Det är visst mycket; men genom någon ansträngning kan mycket göras. Vi behöfva nationela företag. Vi behöfva något som samlar sinnena. Vi förlora oss i småsaker, i elände, och blifver på detta sätt med hvar dag allt mer och mer eländiga. Detta vill man dock ej erkänna. Förslaget möter ett stort motstånd. Man skyller på fattigdomen och genom fruktan för denna gör man den ännu farligare än den verkliga är. Vår värsta fattigdom är brist på glädte mod och ihållande jemn verksamhet.

Hjertlig tack för Deras sista bok: Lund, Upsala och Stockholm. Jag har redan för ett par veckor sedan genomögnat den. Det mesta syntes mig riktigt och var mig kärt. Något om Lund och särskilt om förändringarne i kyrkan är icke fullt exact. Jag känner det noga, efter jag, ehuru i obetydlig grad, var pars rerum. I det som gjordes orätt har Brunius vida större och Nyström vida mindre del, än De synes föreställa Dem. Den tiden voro dock de herrarne vänner och handlade för det mesta i

öfverensstämmelse med hvarandra. Jag må särskilt säga Dem, att Brunius, ända till de sista tiderna, då Deras umgänge och samtal på honom haft något inflytande, varit en stor fiende till de gamla chorstolarne. Förslaget att gifva dem plats i det nya choret, var af Hetsch, icke af Brunius. Att jag talade för Hetsch's mening, ådrog mig en gång mycket hårda ord af Brunius. Dock, detta är obetydligheter. Det mesta af boken läste jag med stor glädje och tackar Dem hjertligen derföre . . .

Stockholm d. 28/2 1845 . . . Riksdagen släpar sig fram under kungens frånvaro . . . Partierna sofva, men försofva sig dock icke. När någon viktigare sak är förhanden visa de sig vara vakna och taga vara på sina intressen. De äro dock i frågor, som angå landets inre förhållanden, grupperade annorledes än i de stora politiska frågorna. Särskilt i penningefrågor stå prester och bönder hvarandra helt nära. De äro rädda för konstiga finansanstalter, för privatbanker, för statsskuld o. d. Något för långt går måhända denna räddhåga. Den har dock sin naturliga och riktiga grund deri, att vi icke hafva någon financier, som kan leda det hela, och att *utan en sådan* inkasta sig i ett konstigt system anses väl med rätta som betänkligt. Jag har hört en eller annan, äfven personer på högre platser, yttra den tanken att Ewerlöf i Köpenhamn skulle vara den rätte mannen. Det är naturligtvis hans skrifter angående finanserna som framkallat dessa meningar. Jag förstår dessa ämnen alltför litet för att veta huru riktiga meningarne äro; men hvad jag och många väl veta och lifligt önska är att den rätte mannen måste komma, innan radikala förändringar i vårt penningväsen företagas. Också i tull- och bevillningsfrågor stå prester och bönder hvarandra nära. De äro stränga prohibitivister, säkerligen alltför stränga, och hafva i desse frågor kanske ännu mera orätt än i de finansiella. I egentlig lagstiftningsväg hafva vi med få undantag blott förehåft mindre frågor. Den viktigaste hittills afgjorda är utan tvifvel den om försvinnandet af adelns och böndernas olika arfsrätt. De känner säkert att 3 stånd beslutat detta försvinnande, och att det sålunda å ständernas sida är lag. Adeln har protesterat. Saken beror nu på kungen. Hvad denne gör vet ingen. Alla afbida det med spänd uppmärksamhet. Afgörandet är icke lätt. På ena sidan 3 stånds beslut, en stark minoritet hos adeln, och sannolikt en stark personlig benägenhet hos kungen. På den andra en skarp protest af alla de rikaste och mäktigaste i landet, en mycket respectabel minoritet hos bönderna, och såsom man förmodar en allmän önskan hos Sveriges allmoge, hvars meningar icke få bedömmas efter de

härvarande representanternas. Det är fullkomligen säkert att kungen gerna ville hafva varit fri från denna förlägenhet. Han hade varit det, om presterne handlat förståndigt. Dem hade det tillhört att behjerta allmogens sannskyldiga nytta, att icke låta dåra sig af skenfagra men falska argumenter, att se saken i dess djup. De gjorde icke detta och gjorde sig dermed måhända skyldiga till det största politiska misstag, som under riksdagen är begånget...

I enskilt hänseende har jag det hjälpe ligt, icke mera. Jag känner mig ofta mycket ensam. Riksdagen ger mig icke full sysselsättning och till annat allvarligt arbete har jag icke tillräcklig ro. Af riksdagskamraterna äro icke många efter mitt sinne. På prestståndets klubb ser man icke hvarandras ansigten för tobaksrök. Besynnerligt att prester i allmänhet äro de starkaste tobaksrökare. I många enskilda hus är jag naturligtvis bekant, men vägarne äro långa, och dörrarne ofta stängda. I ett hus kommer jag dock ofta, Nyströms. Der är alltid varmt, gladt, godt. Nyström gör Dem sannolikt ett besök i sommar. Han reser för det tillämnade musei skuld till Berlin, Dresden, Wien, München och ännu några andra ställen och tager väl antingen på ut- eller återresan vägen om Köpenhamn. Mera derom framdeles. Också hos Hildebrand är jag ofta. Han är den gamle oförtrutne, redlige vännen och arbetaren. Till Lund kan jag icke återkomma förr än i maj. Ehuru mycken vänskap jag här har af många, skall jag utan saknad vända Stockholm ryggen...

Lund d. ¹¹/₄ 1846... Då det ännu var obestämdt hvem som skulle blifva domprost i Lund, sade jag mig ofta att jag stod på ett slags skiljoväg. Domprosteriets bortgifvande afgjorde om jag helt och hållet skulle upptagas af practiska bestyr och blifva en statens och kyrkans man, utan att mera än till nöd torft kunna fortsätta mina studier, eller om jag som hittills hufvudsakligen skulle få öfverlemna mig åt dessa och äfven kunna verka något som författare. Utgången har visat mig sanningen af denna föreställning. Domprosten är i stor fara att blifva en dum prost. Jag har under de sista sex månaderna knapt kunnat smyga mig till någon läsning. Det enda jag fått skriva har varit predikningar och tal, samt utkast till mina föreläsningar. De sistnämnda hafva handlat om kyrkans — till en början om kyrkolärans — närvarande beskaffenhet. Jag har afhandlat rationalismens och pietismens historia. För dessa föreläsningar har jag *måst* läsa, eller rättare genomögna ett och annat. Jag håller för det närvarande på med det så kallade

läseriet i Sverige. Men härutöfver har icke min literära verksamhet kunnat röra sig. Jag kan icke säga att denna varit utan intresse. Det mesta af hvad jag genomgått och föredragit var mig visserligen förut någorlunda bekant; men en del specialiteter och detaljer har dock gifvit mig mycken förnöjelse. Särskildt intresserade mig i rationalismens historia de så kallade engelska deisterna. Också hos dem återfinner man den stora engelska arten, den oaffecterade simpliciteten. Englands kyrkhistoria är öfverhufvud lika så hänförande som dess borgerliga historia. Hvad äro icke — i den engelska pietetens historia — Wesley och Whitefield för män? Vore det för tidens skuld möjligt så inkastade jag mig gerna ännu djupare i studium af dessa det religiösa lifvets särskildheter.

Vår litteratur har under vintern som alltid varit mager. Det vigtigaste har utan tvifvel varit striden mellan Fryxell och Geijer. Jag har sett hvad Du skrivit om Fryxell. Det har genomgått en del svenska blad. Geijers svar är Dig utan tvifvel numera bekant. Det behagar mig icke. Tonen är icke god. Mannen visar sig hänförd och retad. I viktiga punkter har han bestämdt orätt. Fryxell låter länge vänta på sitt svar. Att det kommer är säkert och mycket efterlängtadt är det äfven. Hade jag tid, så sade också jag några ord i denna fråga. Den finge måhända ett helt annat utseende, om man ställde den utan gemenskap med de närvarande politiska åsigheterna. Det historiska moment som behandlas blir liksom hvarje annan historia en lögn derigenom att man i dess resultat vill finna bevis för riktigheten, för ofelbarheten af sina egna föreställningar. . .

Lund d. 7/11 1846 . . . Min bror har alltså sagt Dig något om min förestående resa till Stockholm. Jag har anledning att anse den som säker. Då kronprinsen var här tillsporde han mig om jag ville deltaga i det sista arbetet med redaktionen af de nya academiska constitutionerna. Jag hvarken kunde eller borde undandraga mig, ehuru jag icke lofvar mig mycket af företaget och en stockholmsresa i januari har sina stora besvärligheter. Jag börjar dessutom att känna mig trött. Det som lägges på mig är allt för mycket olikartadt. Jag kan icke med erforderligt lif och intresse behandla allt. Jag blifver allt mer och mer såsom en af de många tröttkörda hästarne i vårt land, af hvilka till slut intet mer duger än huden. . .

Sverige har ett lysande namn mindre. Tegnér är död. Under de sista 5, 6 åren var hans namn visst icke lysande; jag trodde knapt att det länge väntade dödsbudet skulle åstadkomma någon rörelse eller vålla någon saknad; men jag hade

häri orätt. Då vi i går fingo veta att han afsomnat, gjorde det ett stort intryck på mig och andra. För omkring 8 dagar sedan hade han ett nytt anfall af apoplexi, och efter detta har han icke kunnat vederfås. Då jag tänker på, hurudan han var i de sista tiderna (jag såg honom för 5 à 6 veckor sedan, då han besökte sin son i Skåne), är jag glad att han är borta. Då jag deremot tänker på allt det stora och herrliga som hos honom var nedlagdt, och som, om det icke blifvit missbrukadt, kunnat göra honom till en af sin tids och alla tiders störste, så måste jag djupt och innerligt sakna honom. Jag saknar honom äfven som gynnare och vän. Äfven i sin maktlöshet hade han för mig ett varmt hjerta. Hans namn skall alltid af mig välsignas...

Stockholm d. 2/3 1847. Första dagen jag var här talte jag med vår unge, allvarlige canceller. Två dagar derefter lät han oss börja arbetet med de academiska författningarne och sedermera har detta oafbrutet pågått. Han deltagar sjelf deri med den största uppmärksamhet och upplöser icke sammankomsterna förr än vi under 4 eller 5 timmar talat oss trötta. Ju mera jag under dessa sammankomster lärar känna honom, desto mera värderar jag honom. Han yttrar sig ofta och förståndigt. Emellanåt sticker väl fram någon sjelftillit; och fri från ynglingens förflugenhet är han icke; men efter allt hvad jag kan se har han den vackraste vilja och de renaste afsigter. När dertill kommer, att han har goda kunskaper och ett klart, redigt, om också icke genialiskt hufvud, tillika med det största mod, så tror jag att jag har god grund för de glada förhoppningar jag om honom äger. Mina medarbetare äro professor Fries från Upsala och cancellerens båda secreterare. Den ene af dessa, secreteraren för Upsala, en son af gamle landshöfding Järta, är en man af det ljusaste hufvud och den utmärktaste förmåga. Den andre, en jurist, är mera medelmåttig. Emedlertid råder mellan oss alla god harmoni och arbetet är rätt angenämt. Ännu kommer det väl att räcka 5 à 6 veckor. Vi mera simplificera än innovera. För oförsökta noviteter har ingen af oss synnerlig lust. Derigenom blir vårt arbete visserligen föga populärt, men måhända icke desto sämre. Om detaljerna är det ännu för tidigt att tala. De sakna ännu allt intresse.

Atterbom har en längre tid varit här, men återreser i dag med oförrättadt ärende till Upsala. Du känner förmodligen hans ärende. Kungen har i åtskilliga ämnen tillställt vinterföreläsningar för Stockholmsboarne. Under förra vintern läste en botaniker och en astronom. I år skulle Atterbom, på kung-

ens uppmaning, läsa öfver svenska vitterheten. Han sjuknade strax efter sin hitkomst, har lidit mycket på en gång af gastrisk feber och njursten, och vänder nu, blott till hälften återsteld, tillbaka. Hela företaget var mig vidrigt. En universitetsprofessor må läsa vid universitetet, icke för en mångartad, maniererad hufvudstadsmenighet. Dertill var Atterbom rector. Det synes mig knapt kunna försvaras att rector drages från sitt universitet för att divertera en hufvudstad. Emedlertid gör det mig mycket ondt om den arme mannen. Vistandet i Stockholm har varit lika menligt för hans helsa och för hans cassa. Han var här med familj, hade en stor våning och tänkte förtjäna pengar, med hvilka han till sommaren ville göra en resa. I stället har han ökat sin skuld. Han var mycket nedstämd, när jag för några dagar sedan råkade honom...

Lund d. 14/10 1847... Mag. Hammerich ¹⁾ från Köpenhamn besökte mig i går. Han sade mig att man numera med fullt allvar påtänkte en förening af Nordens historiker. Men man såge heldre att inbjudning utgick ifrån Sverige, helst från Lund, än man ville göra den från Danmark. Han bad mig att härom rådgöra med Stockholmarne och Upsalienserna. Detta gör jag gerna, men jag vill ock gerna höra Din mening om saken. Förstod jag Hammerich rätt och bedömer jag förhållandena tillbörligt, så är det de liberale, kanske till och med das junge Dänemark, som i stiftelsen vill söka en debouché för sin rikedom. Måhända vill man till och med åstadkomma politiska opinionsyttringar. I sådant fall vill jag lika så litet som Du hafva med saken att skaffa. Vårt historiska intresse är af ett annat slag...

Stockholm d. 25/2 1848. Jag kan icke nog tacka Dig för de rader Du tillskref mig i slutet af januari. De kommo mig tillhanda i dagar, då jag och alla andra här hade tankarne vända åt Danmark. De läto mig och ett par vänner, åt hvilka jag meddelade dem, se mera af tilldragelserna än som stod att läsa i bladen. Jag är Dig för dem så mycket mera tack skyldig, som Du gaf Dig tid att skrifva dem i dagar af rörelse och bekymmer. För ögonblicket är nu väl denna rörelse stillad, men nog kommer den tillbaka. Må den icke hafva för mycken nöd, för våldsamma paroxysmer med sig. Man kan väl rädas både för sig och andra, när man hör huru det öfverallt sorlar och

¹⁾ Den danske historikern Peter Frederik Adolf Hammerich (* 1809 † 1877).

sjuder bland folken. Fordringarne äro öfverallt stora, och för-
mågan att tillfredsställa dem är i mer än ett hänseende ringa.
Hvad skall häraf blifva? Jag ställer ofta för mig tvenne frågor.
Den ena: hvad öde väntar de europeiska staterna under de när-
maste decennierna? Är icke framåtgåendet till republik, till
atomistik, till upplösning synbart? Blifver icke monarchismen
och med den alla de ideella intressena och krafterna svagare?
Är icke en ny sakernas ordning i antågande? Men kan väl
denna vinna erkännande utan — ett förfärligt bloddrop, utan ett
kärlekslöst förstörande af hvad som i den gamla ordningen
gäller som det högsta och ädlaste? Och den andra frågan:
huru skall under en sådan sakernas ställning individen förhålla
sig, nemligen den individ, som med all den insigt, som han
hos sig kunnat utbilda, håller sig fast vid den gamla sakernas
ordning och icke kan förmå sitt hjerta att öfvergifva den? Skall
han försöka att stämma strömmen, hvilket är en galenskap?
Eller skall han af den låta sig bortföras, hvilket är en förakt-
lighet? Eller skall han, såsom åsnan i fabeln lägga sig till ro
vid strömmen, låta strömmen brusa, och så godt sig göra låter
pläga sig sjelf och sina enskilda tycken? Något egentligt svar
på denna dubbelfråga finner jag icke. Jag skulle härvid vara
mycket tröstlös, mycket olycklig, om icke *ett* stode fast för min
öfvertygelse: Deus dabit. Han som hittills tagit menskligheten
om hand, och sörjt för dess historia, skall ock hädanefter göra
det. Må vi blott rätt kunna förödmjuka oss under hans vilja
och ledning!

Också i Sverige gåser det. Riksdagen har visserligen icke
någon våldsam karakter, men saknar dock icke sina stora be-
tänkligheter. Den värsta är, att regeringen icke har någon stor
aktning. Jag kan väl säga, att alla partier förena sig i ett ned-
sättande af densamma. Detta träffar dock icke konungens per-
son. Alla erkänna hos honom ej blott den ädlaste vilja och de
renaste bemödanden, utan ock insigter och förmåga, som äro
vida öfverlägsna dem, som finnas hos någon i hans conselj.
Men så mycket mera träffar ringaktningen denna conselj. Och
jag kan dessvärre icke säga, att den är orättvis. Jag har som
medlem af constitutionsutskottet under de förflutna tre måna-
derna genomgått statsrådsprotocollerna för trenne regeringsår,
och jag måste till en vän i förtroende säga, att de ådagalägga
ett fuskeri och en lumpenhet, hvaröfver jag både sörjer och
harmas. Jag har icke dolt delta i ett par förtroliga samtal med
högsta vederbörande, men jag har icke trott mig böra högt ut-
saga det i det dechargebetänkande, som constitutionsutskottet
skall afgifva. För att icke göra regeringen ännu svagare än den

är — och den är tillräckligen svag — har jag medverkat till nedtystande af en mängd partiella och isolerade gravamina. Några af mera allmän och omfattande natur hade jag velat framhålla, men partiställningen inom utskottet gjorde icke sådant möjligt. Alltså blifver dechargebetänkandet, som i dessa dagar går af stapeln, en obetydlighet. Men det blifver ock en orättvisa . . .

Lund d. ²²/₄ 1852. Du vill måhända hafva hört, att min ställning i betydlig mån förändrat sig. Jag måste lemna mitt kära Lund, mina böcker, mina studier och min församling, och ingå i en ny, för mig fremmande verksamhet. Så länge det var mig möjligt, har jag afböjt förslaget. Det lät sig icke mera afböja och jag måste loga mig. Jag gör det med beklämdt sinne. I dessa dagar begynner jag min resa till Stockholm. Men jag kan icke lemna Lund, utan att hjertligen tacka Dig, du gamle vän af Lund och af mig, för all Din vänskap och godhet. Låt stockholmarens få åtnjuta den såsom lundensaren den åtnjutit. Stockholmarens är måhända snart åter lundensare. Jag har begärt och kungen har bifallit, att domprosteriet i Lund för det första får för min räkning stå ledigt. Jag återkommer gerna, så fort det låter sig göra. Nu farväl. Gud välsigne Dig och de Dina med allt godt! Tänk på mig med vänskap och godhet, såsom jag tänker på Dig med den mest oskrymtade högaktning och tillgifvenhet. Någon gång låta vi ju hvarandra höra något ifrån oss. Din kära, goda fru och Christian helsas med den redligaste vänskap.

Lund d. ¹²/₇ 1856. Ända sedan jag i slutet af mars erhöll Ditt vänskapsfulla, för mig verkligt rörande bref, har jag haft de bästa föresatser dels att tillskrifva Dig, dels att om ock blott på en kort tid besöka Dig och Köpenhamn. Hvarken det ena eller det andra har skett, jag kan nästan säga, har kunnat ske. Embetsgöromål och embetsresor hafva oupphörligen tagit mig i anspråk. Jag har alltjemt varit i rörelse, jag kan väl säga i oro. Var dock viss, att denna hvarken kommit mig att förgåta Dig och Dina, eller förminskat den gamla kärleken till Eder. Jag står nu så godt som på fotsteget af vagnen, som skall bortföra mig — måhända för alltid — från Skåne. Jag kan icke stiga in i vagnen, utan att än en gång tänka på Dig och Din Fru, säga Eder ett vänligt ord till afsked och tacka Eder för all Eder goda och uppriktiga vänskap. Bland många kära minnen som jag medtager åt norden, är minnet af den

gamle ärlige, trofaste Molbech mig särdeles dyrbart. Det skall alltid förblifva mig dyrbart.

Från midten af april till midten af juni var jag inom erkestiftet. Jag har allt skäl att vara förnöjd och belåten. Mycken vänskap har blifvit mig bevisad. Med mycket godt, med många förträffliga personer har jag gjort bekantskap. Dock känner jag mig — åtminstone ännu — i det nya området något fremmande. Det blir kanske med tiden bättre. Jag klagar intet; jag går min förelagda väg framåt så godt jag förstår och kan det. Han, som förelagt mig densamma, gifver mig väl ock kraft att den vandra, eller ock gör Han ett slut på vandringen. Vi arma menniskor hafva intet annat att göra än vara Hans vilja undergifna.

Mer än ett förhållande i vår tid och äfven i Sverige påkallar snarare resignation än glädje och förhoppningar. Också hos oss är mycket löst, som kunde, som borde vara fast. Bland tilldragelser i senare tider, som nästan gjort mig sorg, är studenttåget till Upsala och alla dervid begångna dumheter. Det skulle varit mig en plåga att närvarande bevittna dem. Jag är glad att hafva varit borta. Lika med mig tänka en mängd äldre personer i Sverige. Det skulle intressera mig veta hvad de mera besinningsfulla i Danmark säga.

Min resa till Skåne hade till afsigt att jag skulle få någon hvila. Detta har ej skett. Ej blott inpacknings- och flyttningsomsorger, utan äfven förrättningar hafva gifvit mig fullt opp att göra. Jag har ordinerat prester, vigt en biskop (Thomander, min efterträdare i Lund) och bereder mig på ännu ett par förrättningar. För att dock under sommarn hafva någon ro, någon sommarfröjd, beger jag mig — om några timmar — till det vackra Bohuslän och ett badställe derstädes, Gustafsberg. Det är min mening att dröja der till midten af augusti. Så åter till Stockholm och Upsala och riksdagen, hvarest allt annat än ro är att förvänta. Låt vara. Jag tager allt såsom mig beskärddt och är förnöjd.

Och nu farväl, käre vän. Än en gång tack för all Din vänskap! Måhända ses vi ännu en gång på jorden; måhända icke. I hvad fall som helst, beständig högaktning, hjärtlig tillgifvenhet!

Ur Axel Urups arkiv.

På Ovesholm förvaras ett icke obetydligt arkiv, samladt af ägarne till Färlöfsholm, Areslöf och Ovesholm, medlemmar förnämligast af släkterna Urup, Ulfeld, Bonde, Skytte, Ridderschantz, Stael v. Holstein, Winterfeld, Wrangel och Hamilton. Bland där befintliga handlingar af allmänna intresse meddelas här en äldre arkivförteckning, som lämpligast har ansetts kunna karaktäriseras genom rubriken »Ur Axel Urups arkiv», då det ojämförligt största antalet af däri upptagna aktstycken uppenbarligen tillhört honom ¹⁾. Ett tiotal af dessa utgöres af offentliga handlingar, hvilka hafva samband med hans ställning såsom innehafvare af Sölvesborgs län (1526—40). Andra utgöras af åtkomsthhandlingar till ett stort antal hemman, hvilka han och hans hustru förvärfvat. En betydande del rör slakten Urup (upp till Peder Jensen Urup) och dess gods, isynnerhet stamsätet Ugerup, äfvensom gods, hvilka Axel Urup ärft på sitt moderne (Brahesläkten). Men dessutom finnes ett icke ringa antal bref, som röra Kyrningsläkten och Färlöfsgården (Färlöfsholm), hvilken senare Axel Urup fick (jfr n:r 30) med sin hustru, Anne Trolle, hvars mormor var sista ättlingen af den gren utaf slakten Kyrning, som under 1400-talet ägde gården.

¹⁾ Axel Urup, Danmarks rikets råd, var son af Erik Jensen till Ugerup och Margareta Brahe. Han nämnes året 1522 såsom ärkebiskopens af Lund länsman på Näsbyholm, deltog 1525 i striderna mot Sören Norrhy och blef följande år dennes efterträdare såsom länsman på Sölvesborg. Han aflade nödtvunget 1534 trohetsed till grefve Kristofer af Oldenborg, men reste sig redan året efter mot denne och deltog i belägringen af Malmö. Kristian III hade i Axel Urup en trofast anhängare och gaf honom också talrika prof på sitt erkännande. Han dog på Ugerup den 7 augusti 1540. Hans enka, Anne Arvidsdatter Trolle, öfverlefde honom till 1560.

Den äldsta daterade handlingen i breffförteckningen är från år 1335 (n:r 116). Tidigare än år 1656, då den yngsta handlingen (n:r 6) upprättades, kan registret icke ha kommit till. Att det är uppsatt af svensk hand är tydligt, men jag har icke kunnat identifiera handstilen med någon af dem, som jag känner från arkivet på Ovesholm. Troligast är väl, att riksrådet Ebbe Ulfelt eller någon af hans döttrar (mågar) låtit upprätta det.

Enligt förteckningens eget vittnesbörd voro redan vid tiden för dess upprättande flere af handlingarne illa medfarna (se n:r 27, 30 och 112); sista numret upptager kasserade och oläsliga bref. Att de »af ohyra illa sönderskurna» brefven icke längre skulle finnas till, var ju att vänta, men dessvärre tyckes i det allra närmaste hela samlingen ha gått förlorad, i det att endast n:r 92 kunnat återfinnas. Det är så mycket mera att beklaga, som redan förteckningen öfver brefven i väsentlig grad ökar kunskapen om de släkter och gods, som däri omnämnas.

Effterfölliande finnes j dette paquet:

1. Kongl. m:ts Christians breff till allmogen i Skåne, dat. lägret för Köpenhambn alla helgons dag 1535.
2. Eett skådsmåhl för hr Axel Ugerup, dat. Bregnehäradtz ting midfaste måndag 1539.
3. Kongebreff 1536 att Bleking och Lister af gunst och nåde dheras brått och förseelse tillgifwes.
4. Kong Christians breff till borgem. och råd i Sölfborg om dhe lybskes och någre wendiske städers otrohet, dat. Lund åhr 1535 lördagen effter wårfruedag.
5. Kong Christians stembning på undersåtherna j Bleking at möte i Köpenhambn till herredag näste söndagen effter S. Dionysij dag, att swara för deras olydno, dat. Haderslöff die Matthäj 1536.
6. Kong Friderichz breff till hr Sten Retz och Christian Barnekow, att uthaga hwad egendooms breff, som finnes på Ugerup effter sal. frw Maren Urup, och lefwerera till hr Knuth och Biörn Ullfelter samt hr Hindrick Bielke, dat. 3 julij 1656.

7. Kong Fridericks breff till hr Hindrick Brahe, dat. Fridericksborg d. 7 julij 1568, på jus patronatus till Wittsköffe och kyrckian.

8. Kong Hanszes breff om Nyemölla j Köpinge sochn, dat. 1591 [c: 1491]. 3:ne stycken, noch eett breff.

9. Breff till kong Christian ifrån borgem. och råd i Rottneby och meenige allmoge j Medelstadhäradt, dat. anno 1539 midfaste lögerdag på Hiordtzbierga landsting.

10. Rottneby stadz skådzmåhl till hr Axel Ugerup, måndagen effter h. trefalldigheetz söndag 1532.

11. Allmogens skådzmåhl j Medelstadzhäradt till hr Axel Urup, dat. Hiortzbierga landzting midfaste lögerdag 1539, om möntel.

12. Hr Axel Urups fullmacht, dat. Berquara S. Sigfridi 1529, at lagligen påfordra Troed Trolles och hans medarfwingars arff, hwaribland nämpnes Laxbro mölla.

13. Hr Axel Urups köpebreff på een ålegård i Hörby uti Listershäradt, Långegård kallat. Anno 1534.

14. Fru Anna Trollesdotters köpebreff 1540 på een gårdepårt i Sölfzburg.

15. Erkie-biskop Börges qvitts till Erick Jönson Ugerup för dess räckenskaper för Lunde doomkyrckias inkomster ifrån åhr 1504. S. Barbara dag.

16. Attest om den jord och gårdeparter, som hr Axel Urup ägt i staden Sölfzburg, dat. onsdagen effter S. Hans Baptista dag 1537.

17. Erkie-biskop Börges stadfästelsse med Lunde capittels sigill på jungfru Johannas skötebreff till hr Erick Ugerup uthi Ugerup hufwudgård, åhr 1510. Hr Per Longe är sälliaren.

18. Tiluff Jeppszons breff till hr Erick Jönson Ugerup på arff i Ugerupz huffwudgård, 1498.

19. Hr Axel Urups köpebreff på Wittekulla i Hellery sochn och Bregnehäradt, åhr 1534, af abboten Christiern Söfrenson och meenige conventz bröder i S. Helena kyrckia.

20. Hr Axel Urups köpebreff af Nills Fickelson på Sandby på 2:ne hemman och 1 mölla i Asserum sochn och 1 hem:n i Hellery sochn, dat. freddagen näst effter biskop Ambrosij dag 1538.

21. Hr Axel Urups köpebreff af rådm:n Håkan Ollson i Ronneby på hemmanet Bidenstorp, dat. tissdagen effter S. Martini 1528.

22. Hr Axel Urups köpebreff af hr Erick Tuesons arffwing:r på åthskilliga hemman i Skåne och Blekinge, åhr 1531.

23. Kong C. 4:ti qvitt:s till sal. hr Christoffer Whlfelt på Tranekærs slott och förlåning, dat. Köpenhambn d. 27 junij 1630.

24. Hr Pål Laxmands breff på Bodestorp j Aszerum sochn.

25. Rådmannen Otto Tueszons köpebreff till hr Axel Urup, 1534 Bartholomei dag, på desz gård i Rottneby.

26. Hr Jöns Grims af Tostorp breff om Hammindhöijs gård, 1437 S. Maria Magdalena dag.

27. Eett köpebreff hr Axel Urups af frw Gundel Johansdotter hr Tue Erickszons på åthskillige hemman i Skåne, Ingelstad h:t, Gärshäredt, Gönghäredt och Blekinge anno 1531 wårfruedagh, mitt på illa sönderskuret af ohyra.

28. Hr Johan Moltikes sköthe på sit arff i Ugerups gård och godz till sin broder hr Erich Jönson Ugerup, anno 1486 Sancte Margrete affton.

29. Om Ferlöff gård och Hoffdahla, finnes ej åretahl.

30. Hr Ture Trolles på Berqvara mageskiftebreff med hr Axel Urup, åhr 1538 torszdagen näst för Maria Magdalena dag, på godz j Skåne, Säländ, Juttländ, emot wederlag j Swerige, brefvet illa sönderskuret af ohyra. Nempnes Ferlöff gårdh.

31. Matthies Spennares rådmans j Wää breff till Lasze Larson ibm på sin gård dersammestädes, S. Pouels dag 1521.

32. Axel Bragde och Olle [|] Bragde få Krogesholms hufwudgård af Axel och Erick Ugeruper, så wijda deras arff är, emoot wederlag som desse dhe förriges söstersöhner få i Attarp, Kuberup etc. åhr 1536 [1516?].

33. Hr Axel Urups köpebreff af broder Ollszon och meniga conventz bröder i wårfrue closter i Silfzborg på een gård i Sommershaffn, dat. S. Olai dag 1535.

34. Breff på Fierlöff.

35. Hr Peder Kittelszon Körnings köpebreff af hr Knuth Nilsson i Bosjö på Ferlöff gård och godz.

36. Hr Axel Ugerups köpebreff af tingfougden Peder Frenne i Stiby på een ålegård Pincken kallat öster för Klöfhallen, a:o 1531 S. Oluffz dag.

37. Pantebreff af Karijn Swenzdotter till Åke Sandbeck på hem:t Wallenäs[?] i Göngh:t för 26 m:k lybsk, 1464.

38. J. Agneta Jacobsdotters testamente a:o 1369.

39. Abboten Christiern Sörensons och meenige conventz bröders i Helene kyrckia pantebreff till hr Axel Urup på hem:t Wittekulla och Allestade i Hellery sochn för 200 marck, a:o 1536.

40. Breff på Tysterup j Säländ a:o 1500 [1400?] 4:de pingesdag.

41. Hr Axel Urups köpebreff af broder Larson och me-

nige conventz bröder j Åoss på een gård Munckehuus j Aszerum sochn i Blekingen, som dhe till honom sålldt S. Olufz dag 1535.

42. Pantebreff till Hans Armoszon på een gård i Härnestad.

43. Köpebreff till hr Axel Bragde på een gård i Köpenhambn.

44. Anna Brunsdotters breff.

45. Anders Bengdtszons sköthe till sin moerbroder hr Erick Jönson på Ugerup för desz arff i Ugerups hoffgård, 1498.

46. Jesper stallsvend och Oluff skomager slagit ihjel Hans Pofwelszons broder, afsonet anno 1460.

47. Hr Axel Urups attester och skådmähl om sitt wed Sölfborgz förlåning sampt zedlar om upburen sölfskatt till kongensienst 1532 och fölliande åhren.

48. Lasze Jonszons qvittens 1529 på något pant af hr Söfren Norby, som hr Axel Urup inlöst 1529.

49. Mest. Jören Skerborgz [o: Skotborgs] qvitts till hr Axel Urup för Lunde doomkyrckios inkomster, dat. a:o 1521.

50. Breff om Nymölla j Köpinge sochn, 1444.

51. Kong Christians breff till allmogen i Blekinge.

52. Qvittentier på penningr, som hr Axel Urup på Kongl. maij:tz wägnar har betalt till hr Lage Brade.

53. Skiftebreff emillan hr Erick Ugerup och Johan Moltke, 1489, angår Ugerup hofwetgård.

54. Abboten Nills Jeppesons på Beckaskog closter köpebreff af Jöns Erlandson i Sörby på een gård i Åby och Iffwetoffte sochn, 1516.

55. Jöns Erlandsons obligation i Sörby till abboten Nills Jeppeson på 60 reenske gyllen och pantebref i hem:t Åby i Willandz h:t, 1513.

56. Fru Cicilia hr Nills Matthiessons cessions breff till Per Kittelsson Körning på Ferlöff gård och godz, a:o 1420.

57. Lasse Larson i Wää åhr 1533 till hr Axel Urup på jord och gård i Wää.

58. Ett latiniskt breff på Ferlöff hoffgård.

59. Per Möllkens, som kallas Ugerup, breff på en jord i Wää.

60. Revers af Hans Skoggård för breff emoottagne af hr Tyge Krabbe, åhr 1530.

61. Börge Ulffstands breff till hr Axel Ugerup på eett hemman i Grödbby och Iffvetoffta sochn j Willandz h:t emot wederlag i Ingelstad h:t och Onszlunde sochn och by, mageskiftet anno 1539.

62. Per Kittelson Kiörnings breff på Boarp i Winszlöff sochn köpt af Knut Nillson, 1416.

63. Hr Axel Urups köpebreff af Jacob Myre på 3 hemman och een fästa i Hernestad, a:o 1530.

64. Hans Armess:s köpebreff af Tyge Bing i Dybeck på 3 hemman och een ödefästa i Hernestad, a:o 1484.

65. Kong Christierns breff och gåfwa till Skelm Gerickezon på hans gård Bidenstorp i Hoby sochn och sammaledz croones gård ibm till ewig egendoom, a:o 1470.

66. Hr Erich Ugerups köpebreff a:o 1501 af sin systerdotter Johanna på hennes andehj Ugerups gård och tilliggande.

67. Knut Nillsons breff till Peder Kittelson Kiörning a:o 1439 på godz j Stoby sochn och Grantinge, för lånte penning:r.

68. Axel Rosencrantzes breff 1599 d. 17 octob. till Hendrick Rammel på Trollemölla i Degeberga sochn.

69. Prioren broder Oluff och conventz brödernes breff j Sölffzborgz closter 1532 på gården Buddestorp i Aszerum sochn, sålldt till hr Axel Ugerup.

70. Mageskiftebreff emillan hr Axel Urup och Erick Erikson, 1527.

71. Jöns Dues gåfwebreff 1478 på Bermosze i söndre Halland till sin systersdotter jungf. Margreta hr Axel Bragdes dotter.

72. Om de gårdar i Bondery 1445 emillan J. Lageson med Erick och Jöns Perszöner afhandling.

73. Per Thueson abboth i Beckeskog closter med conventz bröderne sålldt till hr Axel Urup 2:ne gård. för låhn, den eena gården i Rötved och Fielckestad sochn.

74. Mattz Nillszons breff till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff sochn, 1407.

75. Borgemester och råd i Wää, måndagen för S. Martini 1461, gifwet tingzattest till Jöns Person i Ugerup angående Anders Mårtensons bekännelse öfr sin skulld och det godz i Bleking han honom pantsätter och till betalning uppdrager.

76. Hr Axel Urups breff af biskop Ingemar i Wexiö och capitulares på Bidenstorp i Howby sochn, 1530.

77. Priorens broder Oluf och conventz brödernes j Sölffzborgz closter breff till hr Axel Urup på Förkierrila gård, a:o 1530.

78. Cicilia Mogensdotters breff till Biörn Swenson på några hemman i Glimåkra och Hierszåås sochner samt Stubetorp j Östreh: och Blekingen Lösen sochn, a:o 1418.

79. Breff på tertialen i Ferlöff gård och godz, år 1510.

80. Nills Matthiesons breff i Busiö till Per Kittelson Körning på godz i Ferlöff 1413.

81. Hr Påhl Laxmands köpebreff af Lena Per Mogenszons på Forkierle gård i Blekingen och Medelstad häradt, a:o 1500.

82. Ingeborg Maszedotter af Ferlöff breff till Per Jönson af Ugerup på hennes arff, 1390.

83. Hr Axel Urups köpebreff af hr Tage Otteszon på 2 hemman i Ugerup, helga lekamens dag 1530.

84. Hans Armeszons breff af Tyge Bing på Dybeck på een gård i Hernestad, 1483.

85. Nills Anderson i Hoseby med desz interessenters breff till frw Anna Trollesd:r hr Axel Urups på een ålegård Hörwig i Listerh:tt och Mielby sochn, a:o 1541.

86. Chatharina Larssd:r hr Gerich Jönszons breff till sin gudson Jöns Person i Ugerup på godz i Lyngsiö och Ugerup, 1439.

87. Hr Jöns Dues breff på Krogholm, åhr 1471, gåfwebreff till sin söstersohns dotter jungf. Margreta Axel Brades datter på något godz i Halland.

88. Her Påhl Laxmands attest af Blekinge landzting åhr 1486 på hem:t Bedestorp j Aszerum sochn, af Jep Skog.

89. Kong Christierns gåfwebreff 1467, till Peder Jönson i Ugerup, på någre hr Iwar Axelszöns gårdar, effterdy hr Iwar förer afwunds skölld emoot kongen och cronan.

90. Johan Moltckes breff j Lyngby 1484 till Jes Person Ugerup på Tilffstorp.

91. Mårten Jeppeszons köpebref i Wää på een gård ibm af Eskel Nillszon, åhr 1461.

92. Peder Tueson abbots och convents brödernes i Beckeskog closter breff till hr Axel Urup på et hem:n j Bröd Thräne s:n, Hulta i Swensköbs s:n, och 1 hem:n i Åby och Iwetoffta sochn, åhr 1537 ¹⁾.

93. Biörn Kåses breff till hr Thomas Swenson på desz gård j Alborg 1569.

94. Frw Marthe Jesz Pedersons Ugerup pantebreff till sin sohn Erick Jönszon Ugerup på desz dehl i Ugerup gård för 300 reenske gyllden, 1478.

¹⁾ I förkortad form lyder originalet:

Jeg Peder Tuesz, abboth uti Beckiskoffz closter meth menige conventz brodre... sellie, skøde oc affhende till Axell Ericksz till Wgerup... i Lister herith wti Gamelstrup szogen Allerum [?] 5 gorde, Brenneløcke 1 gord, Skørsmo 1 gord, Willans herit Iffwetoffte szogen Aaby 1 gord, Gersherith Trenne szogen Brøed 1 gord, Froste herith Suenskiøff szogen Hullthe... Giffuith i Beckeskoffz closter søndagen nest efter s:ti Bartholomei anno domini MDXXXVI.

95. Kong Friderichs breff till hr Axel Urup och förläning på Sölfborgz slott och lähn med staden Rottneby på 10 åhrs tid a:o 1528.

96. Doom emillan Thomas Merl och Jönson på then eena sidan och Thomas Person på den andre sidan, at denne skulle behålla alt det arff, som är fallit effter hans sal. moder Ingeborg Nillsd:r i godz och löeszören, 1485.

97. Skiftesförljknig emillan Johan Moltke och hans b:r Erick Jönson Ugerup om arff i lööszöhren effter theas moder och södskion, 1486.

98. Erick Jönson Ugerups tignswittne, at hans fader Jöns Person aldrig pantsatt något godz till Steen Person, åhr 1487.

99. Pantebreff af Jöns Ollson Bugge j Wää till Per Ugerup och fru Bereta på een kåhlhage, 1514, brefwet sönderhuggit af ohyra.

100. Förljkningsbreff på Borckholm, af Sweriges rijkes föreståndare hr Sten Sture och Ture Tureson riddare, emillan hust. Gertrud Pofwel Färles[?] effterlefwerska och Johan Trullson angående desz sohn Hendrick Johanszons dråp på hennes sohn hr Peder, a:o 1470.

101. Kong Fridericks förläningzbreff till hr Axel Urup på Sölfborgz slott och lähn, a:o 1532 söndagen Qvasimodo geniti.

102. Kong Fridericks gåfwebreff till frw Görnel Gyllensta på een ödejord i Åhuus, som legat till Beckaskog closter, dat. Wallsiö d. 3 aug. 1574.

103. Kong Hanszes breff a:o 1492 till Hendrick Frijs på några godz i Hornsh:tt, som dömmas till frij egendoom.

104. Abboten Knut Welatzon i Tömetorp closter pantebreff till abboten Nils Jeppeszon på Beckaskog closter, för gälld, 20 reenske gyllden och 40 m:k lybsk, pantet eett hemman i Tosteberga. Anno 1507.

105. Hr Erick Erickson Ugerups qvitts till sin br. hr Axel Urup för sit fäderne och modernegodzes förwaltning, a:o 1517 die Bartholomäj apostoli.

106. Hr Erick Urups qvitts till sin b:r hr Axel Urup för alt sit fäderne och moderne arff i lööszören, åhr 1530 Tamper lögerdag.

107. Tingzwittne af Hornsh:tt på dhet godz Hindrick Frijs fått dom på af kong Hans, supra 103, i Twärstad sochn, a:o 1490 die Pauli conversionis.

108. Hr Eskel Giöe på Tunbyholm öfwerlåter Erick Ugerup dhe gårde i Hernestad 1503.

109. Hr Åke Bingz qvitts till Jens Person Ugerup för jungfr. Bertas fäderne, a:o 1453.

110. Hr Erick Peterson i Höxerum cederar till sin br. Jöns Peterson löserätten på dhet godz i Seeland, a:o 1443.

111. Grim Nillson ridder med interessenter intercedera för sin frende Knut Nillson hoos hr Boo Stenson, at han vill låta honom löösz på theras ord och troo. A:o 1443.

112. Hr Axel Urupz qvittens af Erick Tueszons arfwingar på 4838 marck danske för afhandlat godz i Skåne och Blekingen, a:o 1531, är illa sönderhuggit af ohyra.

113. Fru Margreta Urups köpebreff af frw Kirstina Urne på ett hem:n Qwindebusk i Kullen och på Hallands åhsz, dat. Wä d. 30 Martij 99.

114. Lasze Larszons testamente till hr Axel Ugerup och hr Jeppe Tohrson på all sin egendoom af silfr, gulld, koppar, dat. Lyngby 4:de påskadag 1532.

115. Kong C. 4 breff 3 majj 1642 till hr Ebbe Uhlfelt att wara med hr Otto Thott och hr Nils Krabbe på een liqui-dation emillan kongen och hr Hendrick Gyllenstierna.

116. Latinskt breff om hemman i Bierlöff, 1335.

117. Qvittens för 300 lybske marck till Jöns Person Ugerup af fru Catharina hr Hermos, a:o 1454.

118. Slottzherrens Claus Nillson tingzwittne om een karl, som bleff ihjelslagen 1447 i Ferlöff.

119. Änn ett tingswittne af borgm. och råd i Wää af samma åhr och om bem:te dråp, ransakat i Ferlöff by.

120. Een landztingsdoom, som underdömmar 12 ållingers afsicht, om marckeskähl emillan Bröd och Rya på den eene sidan och Tullszager på den andre, åhr 1614.

121. Någre casserade och elliest oläselige breff.

Färlöf i sept. 1905.

Josef Andersson.

Underrättelser.

Sept. 1905.

— Under innevarande års försommar, den 2—4 juni, sammanträdde i Lund den första *nordisk historiska kongressen*. Den räknade öfver 200 deltagare från Sverige, Danmark och Finland. Beklagligtvis hade från Norge ingen enda historiker infunnit sig.

Det program, som för kongressen fastställts, upptog i första hand föredrag och diskussioner, behandlande skilda epoker af skandinavisk historia. Professor Henrik Schück läste sålunda öfver en strof ur Ynglingatal, professor Johannes Steenstrup om »Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling», professor Nils Edén och arkivsekreteraren Gerhard Grove öfver ämnen ur Karl X Gustafs historia och professorerna Arthur Stille och Ludvig Stavenow öfver sådana från Karl XII:s och Gustaf III:s tid. Af diskussionerna torde i första rummet de om »Önskvärdheten af ett planmessigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar» samt om »Nyere Metoder til Udbedring af Arkivalier» hafva verkat fruktbringande för framtiden.

Ur synpunkten af Skånes historia förtjenar särskildt professor Steenstrups föredrag, som rörde sig om den fiskeriidkande befolkningen i Norden under medeltiden, ett omnämnande. Han häfdade däri på ett öfvertygande sätt, hurusom det under denna period icke funnits någon verklig fiskareklass, en bofast befolkning, hvilken uteslutande egnat sig åt fiske. Från skilda håll sammanströmmade innevånarne i stad och på land under sommaren till Falsterbo och de andra fisklägena för att där under några månader egna sig åt sillfångsten och när hösten kom ånyo vända tillbaka till sina egentliga sysselsättningar. Det är med bestämdhet känt, att mot slutet af medeltiden 7,500 båtar med 37,500 mans besättning drefvo fiske i farvattnen utanför Falsterbo. Men sjelfva detta stora antal visar enligt Steenstrup,

att man här icke har att göra med yrkesfiskare. Först vid midten af 1500-talet är det, som en hofast fiskareklass framträder och sättes i skatt såsom sådan.

Den historiska kongressen fick sin afslutning med en utfärd till det sydöstra Skånes minnesrika trakter. Här besågos Glimmingehus, Simrishamn och hållristningarne i dess närhet. På återvägen gjordes ett kortare uppehåll äfven i Dalby.

— Med *landsarkivet i Lund* har under de tvenne år detta varit i verksamhet de civila och ecklesiastika myndigheternas i Skåne arkivalier från äldre tid så godt som fullständigt införlifvats. Af enskilda personer har dessutom ett flertal handlingar blifvit öfverlemnadt. Sammanlagdt inkommo under året 1903 13,001 volymer, under 1904 9,280. Med innevarande år hafva äfven arkiven från Bleking och Halland begynt att inkomma.

— Den 1903 bildade *Etnologiska föreningen i Lund* har under arbetsåren 1903—1905 varit i liflig verksamhet. Särskildt har den till behandling upplagit ämnen från Skånes förhistoria och medeltid, men äfven ämnen af så sent datum som de af professor A. Kock och amanuensen A. Malm ledda undersökningarna af skånska bygdemål hafva stått på föredragningslistan. För verkställande af undersökningar i de skånska torfmossarna och öfvervakande af fynd, som göras i dessa, har en särskild komité med professor August Qvenerstedt såsom ordförande blifvit tillsatt; åt en andra komité har föreningen lemnat uppdraget att sörja för ett systematiskt aftecknande af de fasta fornlemningar, som vid grundgräfningar i Lund komma i dagen.

I september 1903 företog föreningen en utfärd till Järavallen vid Limhamn, där stenåldersboplatsen vid Soldattorpets togs i betraktande, samt till en boplatz från den yngre stenåldern vid Sibbarp. I början af juni 1904 besökte ett större antal medlemmar af föreningen Simrishamn och dess omnejd. Längre uppehåll gjordes utom i staden vid S:t Olofs kyrka, Kiviksmonumentet, hållristningarne vid Simrishamn och Glad-sax, vid Glimmingehus samt Östra Herrestads kyrka. Oriente-rande föredrag höllos vid de flesta af dessa ställen.

Såsom förenings organ tjänar tidskriften *Ymer*.

— I svensk Historisk Tidskrift har professor Axel Kock skrivit en uppsats med titel: »Är Skåne de germanska folkens urhem?» Han söker i denna till en början häfda, hurusom detta urhem måste hafva legat i de vestbaltiska landen, d. v. s. i området mellan Oders och Elbes (eller väl snarare Wesers)

nedre lopp intill trakten af Magdeburg samt i de gamla danska landen, således äfven Skåne, hvarifrån i tidig tid Sydsverige befolkats. Dessa vestbaltiska land intaga icke blott ett centralt läge inom den germanska världen: de hafva alltifrån den yngre stenåldern innehafts af samma germanska befolkning, och denna utgjorde, såsom professor Kock framhåfver, under denna aflägsna period ännu en eller väl snarare flera mindre hvarandra inbördes mycket närstående stammar, hvilka i språk och kroppsbyggnad obetydligt torde hafva skilt sig från de öfriga indoeuropeerna. Här vid det vestra Östersjöbäckenet, i länder med en likartad, rik natur och en betydande tillgång på flinta, har under tidernas lopp det specifikt germanska utvecklats sig, och härifrån hafva germanfolken vidare utbredt sig öfver verldsdelen. Deras äldsta historiska traditioner gifva i fråga om denna utbredning och den trakt, från hvilken den närmast skett, ej oväsentliga hållpunkter. Jordanes talar sålunda om goterna såsom komma från ön Scandza »liksom från en folkens verkstad, ett nationernas modersköte»; Bornholm nämnes af isländingarne Borgundaholmr, hvilket återfinnes i namnet på Burgunderna, och Paulus Diaconus, en samtida till Karl den store, berättar om Longobarderna, att de »stamma från ett germanskt folk och kommit från ön Scandinavia», hvars flacka stränder omspolas af hafvet. Det är, slutar Kock, en karakteristik, som väl passar in på Skåne, i hvars namn själfva ordet Scandinavia alltjemt lefver kvar.

— I Antikvarisk tidskrift, XVIII, 1, har doktor Knut Stjerna publicerat en större afhandling: »*Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under jernåldern*», hvilkens närmaste uppgift synes vara att tillämpa resultaten af de senaste årtiondenas kronologiska och typologiska forskningar på det rika arkeologiska material, som föreligger från denna geografiskt och delvis äfven arkeologiskt till Skåne hörande ö.

Författaren påvisar, hurusom fram till midten af 500-talet efr. Kr. utvecklingen varit intern ifråga om grafskick och forn-sakstyper, och huru öns förbindelser under den äldre jernåldern fram till 200-talet undergått långsamma och obetydliga växlingar. Tyvärr är det bevarade skånska materialet från denna tid ännu så ringa, att förhållandet mellan Bornholm och Skåne endast i undantagsfall erhålla någon belysning. Af öns öfriga förbindelser har den starkaste sammanknutit dess befolkning med innebyggarna af det nuvarande Hinterpommern, hvars arkeologiska förhållanden äro med Bornholms nära identiska. Under loppet af 200-talet och vid tiden omkring år 300 har en allmän utvand-

ring egt rum från länderna vid tyska Östersjökusten, och till dessa utvandrare ha burgunderna, Hinterpommerns och Bornholms befolkning, anslutit sig. Vid tiden omkring år 300 visar nämligen antalet graffält, grafvar och fornsaker en mycket stark sänkning, medan samtidigt en mängd symboliska grafvar uppenbara sig på graffälten.

Under 500-talet uppträdde så plötsligt i öns nordöstra del en rik och ingalunda fåtalig befolkning, hvilken vid anläggningen af sina grafvar brutit upp de gamla graffälten och för öfrigt visar sig alldeles främmande för de tidigare traditionerna. Fornsaker och grafskick öfverensstämma med hvad man känner från området vid Kalmarsund och Gotland. Den nya befolkningen inkräktar under de närmaste århundradena den östra kuststräckan och sprider sig under vikingatiden öfver den öfriga delen. Den anses af författaren hufvudsakligen härstamma från Gotland, Öland och de motliggande delarne af svenska fastlandet.

— I senaste häftet af Arkiv för Nordisk filologi läses en uppsats af professor Axel Kock »*Om ordet härad och grunden för häradsindelningen*», i hvilken författaren häfdar åsikten, att ordet härad uppstått af ett urnordiskt ord med betydelsen »utrustning af (skepps)här», hvilket ord sedermera kommit att beteckna ett område, som gemensamt deltagar i ledingens utrustning. Häradsindelningen anser professor Kock hafva varit äldre än vikingatiden. Ett stöd för att krigstjenstskyldigheten, som från början gällt utrustning till sjöss, verkligen tillkommit häradet, finner han i vissa härads form, hvilken onekligen tyder på en »sträfvän att nå hafvet.» De skånska häraderna lemna i detta afseende typiska exempel.

— Af professor Ludvig Wimmers stora verk: »*De danske Runemindesmærker*» egnas det i dagarne utkomma tredje bandet åt »*Runstenene i Skåne og på Bornholm*». Detta band framträder liksom de föregående i en utstyrsel, som med skäl kan kallas monumental, och torde hvad innehållet angår få anses stå på höjden af modern runologisk forskning.

Professor Wimmer påpekar i detta arbete, hurusom en jämförelse mellan de fyra skånska historiska runstenarne, af hvilka de tre i Hellestad, den fjerde i Sjörup, och de samtida stenarne i Jylland och på de danska öarne gifver vid handen, att runskriftens utveckling gått något hastigare i Skåne än annars i Danmark: runformer, som i regel visa hän på tiden omkring år 1000, uppträda i Skåne i inskrifter, som äro ett jugo-

tal år äldre. Detta fasthållet, torde det emellertid icke möta större vansklighet att i det stora hela fastställa de skånska runstenarnes ålder. Om man bortser från Örjasten, som icke är äldre än midten af 800-talet, härröra alla de öfriga från den sista fjerdedelen af det tionde eller den första af det elfte århundradet.

Vida yngre, öfverhufvudtaget de yngsta i Danmark, äro runminnesmärkena på Bornholm, hvilka till största delen härröra från den senare hälften af det elfte och begynnelsen af det tolfte århundradet. En betydande del af dessa bornholmska stenars inskriptioner innehålla också kristna åkallanden och äro utsmyckade med kors. Äfven i ett annat afseende visa runstenarne på Bornholm, att de tillhöra en yngre tid. I motsats till de råa obearbetade granitblock, å hvilka man i Skåne liksom i det öfriga Danmark inristade runorna, äro stenarne här genomgående flata och tunna.

I den detaljerade beskrifning af de enskilda runstenarne, hvilken upptager verkets hufvudutrymme, behandlas dessa i den kronologiska följd författaren trott sig kunna fastställa. Helt naturligt egnas hufvuduppmärksamheten åt sjelfva inskriptionerna, hvilka här framtråda i en tolkning, som mer än en gång ej oväsentligt skiljer sig från de föregående. Men vid sidan häraf skildras också ingående runminnesmärkenas tidigare behandling inom litteraturen, deras utseende och växlande öden under gångna tider. Magnus Petersen har med sitt fina ritstift noggrant återgifvit alla de ännu förefintliga stenarne -- de skånska uppgå till 44, de bornholmska till 39 -- och af de nu förlorade återfinner man i arbetet de afbildningar, som de äldre runverken hafva att uppvisa.

Professor Wimmers undersökningar af de skånska runstenarne falla alla under åren 1876 och 1882. Det är honom också obekant, att Nöbbelöfstenen, den äfven så kallade Fjeliestenen, 1901 af De skånska landskapens historiska förening blifvit förd till runstenshögen i Lund, och att den runsten, som förut suttit inmurad i Holmby kyrktorn och på grund däraf endast delvis kunnat af författaren läsas, numera uttagits och fått sin plats strax söder om kyrktornet.

— Under titeln: »*Acta pontificum Danica. Pavelige aktstykker vedrørende Danmark*» har doktor L. Moltesen utgifvit de påfliga urkunder från den avignonska perioden 1316—1378, hvilka röra den danska kyrkoprovinsen. Afskrifterna till de i verket meddelade bullorna, supplikerna, obligationerna m. m. äro af utgifvaren tagna under en vistelse i Rom 1894—1895 del-

vis under samarbete med biblioteksamanuensen K. H. Karlsson i Stockholm. Dokumenten rörande Skåne intaga vid sidan af dem som röra Slesvig af lätt insedda skäl hufvudplatsen.

— Af »*Lunds ärkestifts urkundsbok*» föreligger nu tredje bandet, omfattande tiden 1421—1460, fullständigt utgifvet. Antalet af de här i regel för första gång publicerade dokumenterna utgör 420. En utförlig diplomförteckning avslutar bandet; person- och ortregister är afsedt att samtidigt utgifvas för hela verket.

— Cand. mag. Knud Fabricius har i svensk Historisk tidskrift för 1904 under rubriken: »En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede», lemnat en skildring af *Iver Axelsen Tholl*. Under innevarande år har han nedlagt frukten af sina fortsatta studier i det för nordisk ekonomisk historieskrifning i sin art banbrytande arbetet: »*Gotlandske forhold under Iver Akselsøn Tot*». Till grund för undersökningen ligger här herr Ivers på Vishorg förda räkenskapsbok 1485—1487.

— Slotsarkivarien doktor J. A. Almquist har i »Meddelanden från Nordiska Museet 1902» lemnat en förteckning öfver »*Nordiska museets pergamentsbref före år 1600*». Det återfinnes bland dessa äfven några från Skåne, däraf tvenne här rörande ur Skomakarelagets i Ystad arkiv.

— I ett med talrika illustrationer försedt arbete har doktor Otto Rydbeck innevarande år behandlat »*De medeltida kalkmålningarne i Skånes kyrkor*». Boken sönderfaller i tvenne afdelningar, en allmännare och en mera speciel, i hvilken ingående beskrifningar på de olika målningarna hvar för sig lemnas. Författaren särskiljer i det kyrkliga måleriets i Skåne historia tre olika epoker. Den första blomstringen sammanfaller enligt honom med den tid, då större delen af de romanska målningarne utfördes och omfattar slutet af 1100- och början af 1200-talet; det tidigt gotiska måleriets glanstid infaller under 1300-talets andra fjerdedel och det sengotiska måleriet når sin blomstring under slutet af 1400- och början af 1500-talet. Utförligt skildras de bevarade målerierna från dessa olika perioder, deras historiska förutsättningar och inre sammanhang; äfven åt teknik, ämnesval och komposition egna författaren uppmärksamhet. Ett betydande och hittills till stor del obeaktadt material har i detta verk för första gången blifvit bearbetadt.

— Vid den internationella astronomkongress, som i september 1904 sammanträdde i Lund, fördes frågan om det bedröfliga tillstånd, i hvilket de fåtaliga resterna af *Tycho Brahes observatorier på Hven* länge befunnit sig, på tal af professor Wiclicenus, som framlade ett resolutionsförslag, gående ut på att af kompetent person framställning måtte lemnas om de mått och steg, som böra tagas för ruinernas bevarande, och att denna framställning måtte för det astronomiska sällskapet framläggas. Det lyckades väl tvenne af kongressens svenska ledamöter att få detta förslag afböjdt, men efter en lång och liflig debatt, som gaf till känna en mot svenska myndigheter föga välvillig stämning, lät kongressen till protokollet anteckna, att den vid sitt besök på Hven den 7 september 1904 fått intrycket, att de dyrbara Tycho Braheminna på ön ej hitintills tillräckligt skyddats.

Efter kongressens afslutning har ett lifligt offentligt meningsutbyte egt rum mellan professorerna Thiele och Charlier å ena sidan och riksantikvariern Hildebrand å den andra. Med skärpa har af den förstnämde framhållits, att en försummelse egt rum ifråga om fredandet af de till Tycho Brahefesten 1901 blottade skröpliga ruinerna af Stjerneborg, ett förhållande, som af professor Charlier ytterligare understrukits. Riksantikvariern åter har hänvisat till, att han ensam har vårdan af Sveriges fornminnen, och sökt visa, att från hans sida allt hvad man kan begära blifvit gjordt. Saken, som äfven utanför Skandinavien tilldragit sig uppmärksamhet, har ånyo fäst den allmänna uppmärksamheten vid frågan om en decentralisation af den antikvariska myndigheten i Sverige.

— Seminarieadjunkten Alexander Rydberg har 1904 utgifvit ett vidlyftigt arbete om »*Peter Murbecks verksamhet i Skåne*». Arbetet, som i texten innehåller aftryck af ett flertal dokumenter, åtföljes af bilagor, däri aktstycken af intresse för Murbecks biografi jemte en förteckning öfver hans skrifter meddelas.

— I tidskriften *Sammlaren* för innevarande år läses en samling utdrag »*Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—1845*». Flertalet af dessa bref härrör från 1837—1839; brefven från de närmast följande åren äro få och mindre innehållsrika. Utgifvarne, herrar Marius Kristensen och R. G:son Berg, anse icke med orätt dessa bref, hvilka lemna en inblick i lifvet i Lund vid tiden omkring 1840, såsom alldeles särskildt intressanta. De täfla i detta afseende med de här ofvan publicerade, till hvilka de utgöra ett värdefullt komplement.

— Stadsfogden Carl Sjöström har utgifvit en ny del af de biografiska och genealogiska anteckningar, som af honom sammanförts under titeln *Skånska nationen*. Denna del omfattar tiden 1834—1889. En historisk inledning börjar och en samling tillägg till Skånska nationen 1682—1833 avslutar arbetet.

— »Trolleholm förr och nu» är titeln på ett nytt arbete af den flitige samlaren och utgifvaren grefve Carl Trolle-Bonde. Verket är afsedt att utkomma i fyra delar, af hvilka den nu utgifna behandlar slätthogodset eller Trolleholms hemman i Torrlösa socken utom säteriet med dess ägor. Det torde, engång afslutadt, blifva den mest omfattande godsbeskrifning, som i Skandinavien utkommit.

— Kamrer J. Ljungh i Helsingborg har på grundval hufvudsakligen af arkivaliskt material utgifvit en samling historiska och genealogiska anteckningar under titeln: »*Fjelkinge i forna dagar*». Det bidrag till en sockenbeskrifning, som i detta arbete lemnas, vittnar genomgående om en noggrann och omsiktsfull forskning, förenad med en varm kärlek till hembygden och dess minnen.

— Professor K. Ahlenius i Uppsala har med biträde af flera icke namngifna författare begynt utgifvandet af »*Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*», hvilket verk hvad uppställning och form angår på det närmaste ansluter sig till Traps bekanta arbete öfver Danmark. Verket utgifves samtidigt i två jemnlöpande serier, af hvilka den ena inledes med Skåne. De häften, som af denna serie utkommit, lofva emellertid föga godt. Särskildt visa de historiska uppgifterna genomgående en brist på kunskap och kritik, som man djupt måste beklaga. De senare årens vetenskapliga litteratur är författaren i regel obekant. Arbetet torde också trots de ofta goda illustrationerna få anses fullt ut lika underhålligt som sin närmaste föregångare inom svensk litteratur.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 6.

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1906.

På C. W. K. GLEERUPS i Lund förlag:

Lunds universitets historia 1668—1868 af *Martin Weibull* och *Elof Tegnér*. 2 delar. Pris 15 kr.; nedsatt pris 7 kr. 50 öre.

Lunds universitet 1872—1897 af *Elof Tegnér*. Pris 10 kr.; nedsatt pris 5 kr.

Ur Skånska prästhusens häfder af *S. Cavallin*. Pris 1.50; nedsatt pris 75 öre.

Carl v. Linnés skånska resa. Utg. af *Martin Weibull*. Pris 3 kr. 50 öre; nedsatt pris 1 kr. 75 öre.

Skånes konsthistoria för medeltiden af *C. G. Brunius*. Pris 6 kr.

Nordens äldsta metropolitankyrka eller historik och arkitektonisk beskrifning om Lunds domkyrka af *C. G. Brunius*. Med 6 pl. Pris 6 kr.

Ljunggren, Gustaf, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. Med porträtter i koppar- och stålstick af Kellgren, Leopold, Thorild, Oxenstierna, Rosenstein, Franzén, Lenngren, Adlerbeth, Valerius, Wallin, Choræus, Atterbom, Palmblad, Hammarsköld, Cederborgh, Tegnér, Geijer, Ling. Vid köp af alla 5 delarna lämnas de till 15 kr. i st. för 34 kr.

Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i krypt- kyrkan i Lund.

Ärkebiskop Birger Gunnersen, till hvilkens namn den sista medeltida gudstjenststiftelsen i Skåne är knuten, var till börden en fattig klockareson från Lindbergs socken i Nordhalland. Sin första utbildning fick han vid skolorna i Varberg och Roskilde; han tillbringade därefter fem år vid domskolan i Skara och inskrefs 1463 vid det kort förut stiftade universitetet i Greifswald, där han efter någon tid förvärfvade magistergrad. När han åter hemkommit blef han anställd såsom ledare af domskolan i Lund och vann några år senare inträde i det kungliga kansliet i Köbenhavn.

Med Birgers inträde i kansliet var hans lycka gjord. Han kallades 1477 att intaga platsen såsom kansler hos drottning Dorotea, Christiern I:s gemål. Slag i slag blef han kanik i Lund, ärkedjekne i Roskilde, och då drottningen så ofta som möjligt ville höra honom från predikstolen, äfven sockenprest i hennes residensstad Kallundborg. Efter Doroteas död 1495 mottog han kanslersembetet hos konung Hans' gemål Kristine af Sachsen, och när 1497 ärkebiskop Jens Brostrup aflidit, besteg han ärkestolen i Lund. Birger hade därmed nått fram till sin fädernebygds högsta värdighet och med ärkebiskopskräcklan också mottagit primatkorset öfver Norden; i rikets råd tog klockaresonen platsen närmast konungen.

Birger Gunnersen grep såsom ärkebiskop i allmänhet endast föga in i sin tids politiska lif — en af de få gånger

det på ett mera framträdande sätt skedde var då han mot Sten Sture och hans anhängare slungade bannstrålen 1517. Så mycket mera egnade han sig åt sitt vidsträckta stift och sin kyrka. »Det bør oss at giøre S. Lauritz' Dug noget bredere», var ett ord som ofta hördes från hans läppar — han ville därmed hafva sagdt, hur nödvändigt det var, att platserna i hans borgstuga gjordes många. Och det kunde förvisso också väl behövas i en tid, då den furstliga och adliga roflystnaden allt girigare grep efter kyrkogodset. Det lyckades Birger att tillbakavisa de anspråk, som från dessa håll restes; han återförvärfvade äfven hvad hans företrädare på ärkestolen bortslösat till sina nepoter och gunstlingar. Men när den mäktige kyrkofursten, värnande S:t Laurentii rätt, syntes till häst, omgifven af landsknektar i hundratal eller bytande hårda ord med männen ur Krummedigernas och Laxmandernas släkt, gaf han sig näppeligen sådan han till sitt innersta väsen var. I grunden var Birger en from klerk, som trufdes bäst bland folianterna i sin bokkammare, en hängifven älskare af kyrklig litteratur och konst. Han ordnade administrationen i sitt stift och sörjde för folkupplysning och kyrkotukt. I praktfulla tryck lät han i Paris utgifva sin domkyrkas böcker; genom hans försorg mottog Christiern Pedersen, kaniken vid hans kapitel, den unika handskrift, som åt efterverlden bevarat Saxos historia. Omkring 1505 begynte ärkebiskopen en ombyggnad af domkyrkan i Lund; vid hans död 1519 stod den färdig.

Det har sagts om ärkebiskop Birger, att för honom voro hans stift och hans kyrka allt. »För S:t Lauritz lefde han, oegennyttig för sig sjelf, egennyttig för honom». Hans historia ligger i dessa ord ¹⁾.

¹⁾ Se om Birger bl. a.: *Magnus Matthiæ*, *Episcoporum ecclesiæ Lundensis series*, 209—225; *Erich Pontoppidan*, *Annales ecclesiæ Danicæ diplomatici*, II, 394—400; *Johan Corylander*, *Lunds domkyrka*, 73—86; *Gustaf Sommelius*, *Skånska clereciets historia*, III, 84—104; *C. F. Allen*, *De tre nordiske Rigers Historie*, II, 388—394, III, 2, 63—67; *Anders Bendz*, *Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid i Samlingar*, utg. för de Skånska landskapens historiska förening, 1875, 159—177; *Martin Weibull*, *Lunds och Lundagårds minnen*, 17—19.

Ärkebiskop Birger. Från sarkofagen i kryptkyrkan i Lund.

Genom den stora gudstjenststiftelse, om hvilken här skall berättas, gjorde han till slut också S:t Lauritz till sin hufvudarfvinge.

*

*

*

Den handling, som innehåller bestämmelserna om ärkebiskop Birgers gudsstjänststiftelse — Sanctuarium Birgerianum — är i original bevarad i tvenne praktfullt utstyrda pergamentshandskrifter i folio, båda egenhändigt undertecknade af ärkebiskopen och försedda med den påflige legaten Johannes Angelo Arcimboldis stadfästelse ¹⁾. Handlingen är den i sitt slag vidlyftigaste, som bevarats från Nordens medeltid: den upptager i det tryck, i hvilket den sedan 1780 föreligger, icke mindre än 89 sidor i kvart ²⁾. Innehållet rör sig förnämligast om den ordning ärkebiskopen föreskrifver för sin gudstjänst, om de stora gudskomplex, som anslås till upprätthållande af denna, om deras förvaltning och fördelningen af inkomsterna. Men därjemte innehåller handlingen en följd af direkta upplysningar till tidens historia, i första hand ärkebiskopens egen och Lunds domkyrkas. Språket, å hvilket stiftelsehandlingen affattats, är till sin hufvudsakligaste del danska — latinet användes nästan endast i de stycken, som äro afsedda att uppläsas eller sjungas vid gudstjensten.

Det datum Sanctuarium Birgerianum bär är den 14 december — in crastino beate Lucie virginis et martyris — 1518; Arcimboldis stadfästelse är af den 1 april följande år. Man har hittills alltid antagit, att det förstnämnda af dessa data anger tiden icke blott för de båda pergamentshandskrifternas, utan också för sjelfva stiftelsens tillkomst. Men redan en flyktig genomläsning visar, att året 1518 icke gäller stiftelsen i dess helhet. Påfven Julius II omtalas gång på gång såsom lefvande och invecklad i kamp med Ludvig XII af Frankrike, men den 21 februari året 1513 är denne påfves dödsdag. Om denna kamp, heter det vidare, berätta

¹⁾ Den ena af dessa handskrifter, den s. k. major fundatio, förvaras i Universitetsbiblioteket i Köbenhavn (Arnemagn. Sml. nr 292 fol.), den andra, som i hufvudsak öfverensstämmer med den förra, men ställvis något förkortats, i Rigsarkivet (Danske geistl. Sager. App. nr 6), dit den kommit från Det store kongel. Bibliotek (Gl. Kongl. Sml. 846 fol.).

²⁾ S. B. är tryckt af P. F. Suhm i Samlinger til den danske Historie, I: 3, 1—89. Handskriften i Universitetsbiblioteket är därvid begagnad, den i Rigsarkivet (efter en afskrift) blott å s. 2—3 samt 73.

hans helighets skrivelser hit uti rikena »nu nyligen komna och lydandes, att den heliga kyrkan skall bedja för honom», men annorstädes ifrån är det bekant, att dessa skrivelser utgått från Rom vid midten af 1511 ¹⁾. Konung Hans, som afled dagen före Julius II, omtalas i likhet med denne såsom lefvande ²⁾, och Jakob Ulfsson, som i början af 1515 resignerade, intager ännu ärkestolen i Uppsala ³⁾.

Ett steg närmare för bestämmande af tiden för denna stiftelses tillkomst föra de underrättelser, som däri influtit rörande konung Hans' krig med Sverige och de vendiska städerna. Det framgår tydligt, att detta då stiftelsen skedde ännu pågick; det talas om den »blodsutgjutelse, tvedräkt och ovilja och ofred mellan rikena Danmark, Sverige och Norge och de tyska städerna, som nu länge dessvärr varit hafver och ännu är, och fara värdt att värre blifver». Fejden är »nu för ögon» ⁴⁾. Tydligtvis äro ord sådana som dessa nedskrifna före den 23 april 1512, då freden mellan de krigförande afslöts i Malmö. Men Birgers stiftelseurkund visar också en tidpunkt, efter hvilken den ursprungligen måste hafva tillkommit. Det omtalas däri, att arfvingarne efter väpnaren Niels Olsen af Hardeberga med bref och insegle medgifvit, att gudstjensten i strid mot bestämmelserna i ett gåfvobref af denne må för framtiden hållas i krafts kyrka i Lund. Detta bref är i afskrift ännu bevaradt i den vidlyftiga kopiebok, som vid kapitlet i Lund upplades öfver åtkomstbrefven till de i Sanctuarium Birgerianum nämnda godsens, och visar sig bära datum den 15 april 1512 ⁵⁾. Efter allt att dömma, måste sålunda Birgers stiftelse härröra från tiden mellan den 15 och 23 april detta år ⁶⁾.

¹⁾ S. B. 4, 6, 7, 12, 21, 85—87. Jmfr C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie*, I, 613.

²⁾ S. B. 12, 28, 29, 32, 35.

³⁾ S. B. 10, 11.

⁴⁾ S. B. 12—15.

⁵⁾ S. B. 29. Jmfr Registrum Sanctuarii Birgeriani, fol. 61. Handskrift å papper i Universitetsbiblioteket i Köbenhavn (Arnemagn. Sml. nr 293 fol.).

⁶⁾ Det kan synas i strid med denna uppfattning, att bland de bref, till hvilka stiftelseurkunden i de delar, hvarom här är fråga, hänvisar, också fin-

Dock icke i sin helhet. Den nuvarande dateringen är nemligen icke den enda förändring, som stiftelsehandlingen undergått 1518: mot dess slut finnes inskjuten en interpolation, och till sjelfva slutet fogadt ett tillägg, hvilka vid en jemförelse med dateringen i de bref, å hvilka de stödjä sig, visa sig vara af yngre datum. Omedelbart efter den förbannelse, hvilken inryckts mot slutet af den ursprungliga stiftelsehandlingen vidtager interpolationen, genom hvilken ärkebiskop Birger tillägger sin gudstjenst ett flertal nya jordagods. De i kopieboken införda breffen å dessa härröra från 1515 och 1517 ¹⁾. I tillägget i slutet förklarar ärkebiskopen, att han omsorgsfullt granskat och med ökad erfarenhet öfversett sin stiftelseurkund, och att han funnit sig föranlåten att upphäfva vissa i densamma influtna bestämmelser. I sammanhang därmed omtalas äfven några af de gårdar, hvilka i interpolationen tillagts den af ärkebiskopen stiftade gudstjensten ²⁾.

Men då sålunda Sanctuarium Birgerianum till sin hufvudsakligaste del härrör från en helt annan tidpunkt än dateringen anger, hvilken har orsaken varit, att ärkebiskop Birger just våren 1512 lät fatta sin stiftelse i pennan? Fullt säkert torde spørgsmålet icke kunna besvaras. Men ett bref från den utvalde konung Christiern II till konung Hans lemna likväl i denna punkt en tydlig fingervisning.

Detta bref är samma ryktbara dokument, som i Didrik

nes ett af senare datum än 1512 ²⁸/₄, det bref af den ²⁸/₇ s. å., enligt hvilket Karine Kristiernsdatter (van Hafn), Tage Henriksen (Hollungers) i Dybeck efterleverska, gifver till ärkebiskop Birgers gudstjenst i kraftskyrkan i Lund en gård i Malmö. S. B. 57 jmfdrd med Reg. S. B. fol. 54 v. Detta brefs datum torde emellertid intet bevisa gentemot hvad ofvan anförts, och det stycke i stiftelseurkunden, som stödjer sig därpå, är näppeligen heller att anse som en interpolation. Man har exempel på; att just vid denna tid köpebref utfärdats först någon månad efter det en person redan kommit i besittning af en egendom. Den ¹⁹/₄ 1503 tog sålunda, såsom af det följande framgår, ärkebiskop Birger Ågerups hufvudgård i besittning, men köpebrevet därå utfärdades först den ²⁵/₇ s. å.

¹⁾ S. B. 83—85. Jmfr Reg. S. B. fol. 18, 64, 65, 49.

²⁾ S. B. 88—89.

Slaghæks historia, sådan den skrifvits af Allen och lagts under Paludan-Müllers kritik, spelar en så betydelsefull roll. Brevet är ödateradt, men skrifvet våren 1512. Konung Christiern underrättar däri sin fader, att enligt hvad han förfarit ärkebiskop Birger vill hafva herr Asser, sin kansler, med det första till Rom, och att han »well lade hr Asser bescopsdommet paa, oc thet guld, som hans clercker haffuer vd-giffued, thet siess thet forskreffne hr Asser skall haffue till sin confirmas». Det är här tydligen fråga om ingenting mindre än ärkebiskopens resignation. Den omtalas väl endast som ett rykte, men att detta icke saknat all grund intygas nog samt af de förhandlingar konung Hans och hans son under åren 1512—1515 drefvo vid kurian — afsikten var att därmed trygga konungamaktens inflytande vid ärkestolens besättande med ny innehafvare ¹⁾.

Blott trenne af Lunds ärkebiskopar hade förut frivilligt nedlagt sin värdighet — Eskil, Andreas Sunesen och Peder Lykke. Birgers tanke att följa i deras fotspår skulle aldrig förverkligas. Men då han 1512, väl närmast i känslan af kroppslig eller andlig svaghet, har velat för alltid lemna sin ärkestol, hvad låg närmare till än att han också velat se den stiftelse betryggad, som i hans egen mening stod som bekräftningen af hans lifsverk?

*
*

Den gudstjenststiftelse, hvilken ärkebiskop Birger 1512 upprättade, hade i många år sysselsatt hans tankar.

¹⁾ Allen, *De tre nordiske Rigers Historie*, II, 388—394; C. Paludan-Müller, Har Didrik Slaghæk været Sekretær hos Kong Christiern den anden alle-rede i Aaret 1512? *Historisk Tidsskrift* IV, 4, 72—73. Om förhållandet mellan Birger och Christiern II under åren 1513 och 1514 se kapitlet: Adam van Dören i författarens Studier i Lunds domkyrkas historia.

Birger berättar i sin stiftelsehandling, att då han ännu var »klerk och accolitus» blef det honom »satt» i skriftermål att hvarje lördag läsa jungfru Marias tider, men att han, som han uttrycker sig, dessvärre icke fullkomligt hållit detta åliggande och icke heller, sedan han blifvit prest, prelat och ärkebiskop, dagligen såsom han bordt läst dessa tider. Det myckna han sålunda försummat i sin ungdom sökte han emellertid tidigt godtgöra. Redan såsom prest vid Maria-kyrkan i Kallundborg stiftade han där en dagligen sjungen gudstjenst till den heliga jungfruns ära. Sjelf gaf han gods därtill, och väpnaren Henning Olsen (Godov) i Sköringe på Falster sin gård Torup på Sjælland. Denna gudstjenst fortfor att ega bestånd ända till dess Birger efter Jens Brostrups död kallades att intaga ärkestolen i Lund ¹⁾).

De jungfru Marias tider, som Birger stiftat, då han ännu var sockenprest i Kallundborg, förflyttades med den nye ärkebiskopen till Lund. Redan 1499 talas det om, att han här dagligen sådan gudstjenst uppehåller, »gud allsmäktigste, hans välsignade moder jungfru Maria, S:t Laurentz och alla guds helgon till evigt lof och ära» ²⁾). Men den enkla gudstjensten i Kallundborg kunde i Birgers ögon icke i längden anstå en ärkebiskop af Lund eller en domkyrka sådan som hans. Och inom kort har han också fattat tanken att af de af honom stiftade jungfru Marias tider göra en gudstjenst, hvilken i fråga om liturgiens rikedom och kultens glans aldrig tidigare hade skådats i dessa trakter af verlden.

Det dröjde icke länge, förrän fromma menniskor lernade sitt understöd åt denna tankes förverkligande. Väpnaren Henning Olsen gaf sitt samtycke till, att den gård han skänkt till Mariatjensten i Kallundborg istället skulle komma Mariatjensten i Lund tillgodo. Väpnaren Laurens Torstensen (Giedde) i Røgle gaf för »den goda vilja och kärlighet» han och hans närmaste rönt af ärkebiskopen, ärkesätet och kapitlet

¹⁾ S. B. 15. — Henning Olsens gåfvobref af d. 5/11 1499 i Reg. S. B. 21 v.

²⁾ I föreg. not cit. bref.

till den förstnämde och hans efterträdare sin del och rättighet i en gård vid Södergatan i Malmö, presten Niels Jensen en gård i Brandstads socken, presterna Anders Pedersen och hans broder Kjell två gårdar i S:t Andreas' församling i Lund ¹⁾. Dorotea, en dotter af myntmästaren Henrik Dringelberg i Malmö, skänkte en gård i Hindby, och Karine Christiernsdatter van Hafn, enka efter Tage Henriksen (Hollunger) till Dybeck, en gård i Malmö ²⁾. Men i första hand var det trenne personer, som lemnade medlen till gudstjensten, väpnaren Niels Olsen i Hardeberga, konung Hans och ärkebiskopen sjelf.

Väpnaren Niels Olsen af släkten Baad af Halland med oxhufvud i vapnet, samma vapen, hvilket Abraham Brodersen förde, hade 1492 genom köp kommit i besittning af de vidsträckta possessioner i Skåne och Halland, hvilka innehades af Adelitze Pedersdatter (Rani), en fränka till hans husfru Bodil Pedersdatter ³⁾. Han hade i ärkebiskop Jens Brostrups tid varit knuten till ärkesätet såsom official på Lundagård och för gjord försträckning af honom och kapitlet mottagit Skillinge län såsom pant. Sina välgerningar mot kyrkan begynte han 1498 med att åt ärkesätet återställa detta län mot vilkor att han under sin lifstid finge behålla detsamma ⁴⁾. Året efter den 24 juni utfärdade han ett gåfvo-bref till domkyrkan, enligt hvilket han till denna öfverlemnade större delen af de gods han 1492 förvärfvat — jämte sin hufvudgård nio gårdar i Hardeberga by, en i Norrtorp, två i Rögle, sex i Tygelsjö, två i Norra Möinge samt en i

¹⁾ Bref af 1499 ⁶/₁₁, 1506 ¹⁸/₄, 1508 ²/₉ (orig. på perg. Sv. Riksark.), 1510 ⁹/₈, införda i Reg. S. B. fol. 21 v. och 23, 62, 55 v., 29. Gården Torup uthyttes 1503 ²⁶/₇ (Reg. S. B. fol. 23 v.) mot en gård i Råga Hörstad och en i Örstorp, båda i Asmundtorps socken, och gården i Brandstads socken 1508 ²/₉ mot en i Öja i Herrestads härad.

²⁾ Bref af 1511 ¹⁰/₁₁ och 1512 ⁹/₈, införda i Reg. S. B. fol. 50 och 54 v.

³⁾ Bref af 1492 ²⁸/₂, 1494 ¹/₉ och 1498 ⁴/₉, införda i Reg. S. B. fol. 14 v., 62 v. och 63. Jmfr *Thiset*, Stamtavler over danske Adelsslægter: Baad, Daa.

⁴⁾ Orig. på perg. af 1498 ²⁹/₉. Sv. Riksark. Infördt i Reg. S. B. fol. 54.

Assartorp i Asmundtorps socken. För den årliga afkastningen af dessa gårdar, hvilka borde stå under ärkebiskopens vårjo, skulle till evig tid i Lunds domkyrka hållas en dagligen sjungen messa till jungfru Marias ära, alla Vår frus dagliga tider och dessutom hvarje år ett årsmot i högkoret. I sitt testamente af 1506 bekräftade Niels Olsen sin förbindelse att återställa Skillinge län till ärkestolen och ökade sina gåfvor till Mariatjensten med 200 mark och tvenne gårdar i Kvidinge socken ¹⁾.

Den gåfva, som konung Hans af »besynnerlig åtrå begär och kärlek till vår Lunds domkyrka, där att stifta en gudstjenst», öfverlemnade till Birger och kapitlet, utgjorde 800 lybska mark i reda penningar. Brevet å dessa är utfärdadt den 17 april 1502 ²⁾, och det talas däri om att penningarne gifvits till hållande af en evig messa, Gud, jungfru Maria och S:t Laurentius till lof, heder och ära, konungen, drottningen, deras barn och riken till »en bestandigheth», deras och deras föräldrars själar till ro, lisa och salighet. Messan skall hållas hvarje lördag i domkyrkan, och särskildt skall det bedjas för konungen, att han må väl afsluta ett tilltänkt tåg till Sverige och befria drottningen ur den fångenskap, i hvilken hon där råkat. Det såges uttryckligen, att den donerade summan skall förvandlas i jordagods. Och redan i januari året efter erbjöd sig konungen att sjelf lemna detta ³⁾.

Det gods konungen erbjöd hade förut tillhört rikshofmästaren Pofvel Laxmand. Denne hade i sin tid varit en af ärkebiskopens och S:t Laurentii kyrkas argaste fiender, och i oktober 1501 hade Birger till det i Köbenhavn samlade riksrådet öfverlemnadt en i de skarpaste ordalag hållen anklagelseskrift mot honom och den lika hänsynslöse Niels

¹⁾ Bref af 1499 ^{24/a}, 1500 ^{17/10}, 1501 ^{10/2} (orig. på perg. Sv. Riksark.). 1506 ^{12/2}, införda i Reg. S. B. fol. 6, 9 v., 8 v., 12 v. Jmfr *Magnus Matthia*, *Episcoporum ecclesiae Lundensis series*, 216.

²⁾ Tryckt i *Danske Magazin*, I, 103—104.

³⁾ Orig. på papper af 1503 ^{12/1}. Sv. Riksark.

Hack till Heckeberga ¹⁾. Någon verkan fick denna anklagelse-skrift väl icke, men redan några månader senare föll den mäktige rikshofmästaren ett offer för det hat han väckt: då han en dag på högsommaren 1502 återvände från slottet i Köbenhavn blef han på sjelfva Højbro mördad. När någon tid därefter riksrådet sammanträdde, dömde det, med ärkebiskop Birger i spetsen, den döde skyldig till förrådiska stämp-lingar med det svenska rådet och tillerkände konungen i ersättning för de förluster Pofvel Laxmand genom sitt brott vållat honom all hans egendom. Den del af denna, som konung Hans nu i januari 1503 förklarade sig redo att i utbyte mot de 800 marken öfverlemna till Mariatjensten, var en af den forne rikshofmästarens hufvudgårdar, det i Fjälie socken strax vester om Lund belägna Ågerup (Laxmands Åkarp). Med kapitlets medgifvande återställde Birger de gifna pennin-garne till konungen, och tog den 19 april 1503 Ågerup med dess inventarier i besittning ²⁾.

Men Ågerup var af det rika bytet icke den enda gård, som öfvergick till den mördade rikshofmästarens forne fi-ende: en hufvudpart af de gods, ärkebiskopen sjelf kom att skänka till Mariatjensten i sin domkyrka, hade äfven till-hört Pofvel Laxmand.

Den 25 juli 1503 utfärdade konung Hans till Birger Gunnersen köpebrevet å dessa gods ³⁾. Hvad ärkebiskopen

¹⁾ A. N. Hammar, Ett aktstycke till Poul Laxmands historia. I Sam-lingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1874, 1—8.

²⁾ Orig. på papper af 1503 ¹²/₄ och ¹⁰/₄. Sv. Riksark.

³⁾ Reg. S. B. fol. 1. Landstingsintyget om köpet är af 1509 ¹/₉ och in-fördt i Reg. S. B. fol. 3 v. Jmfr *Magnus Malthiæ*, *Episcoporum ecclesiæ Lun-densis series*, 214.

I köpebrevet af 1503 talar konung Hans om »thenn store oc merchelitte skade, wdgiift oc forderff, szom her Pauell Laxmandt wor hoffmesther war j Danmarck oss tiilluet oc paa stemplett hagde j bebitning oc forstanding mett the szuenske tiill suodan wpreszning, kriig oc orlogh oc mett syne mangffoll-delige forræderii han giordhe oc brugde modtt oss synn rette herre oc kon-ning, szom thenn dom oss aff for:ne wortt ælsk:e Danmarckes riiges raadt ther pane giiffuenn ær ytthermere jndholder».

därigenom förvärfvade var utom Ågerups hufvudgård, som äfven upptages i brefvet, icke mindre än aderton gårdar i dess närmaste omnejd, Harjagers mölla och tjugoen något fjärmare belägna gårdar i det vestra Skåne. Tre gårdar i Fjälje, Stäfvie och Flädie socknar, en i Öfra Glumslöf och två i Stehags församling var det enda ärkebiskopen undantog — allt det öfriga skänkte han till Mariatjensten ¹⁾). Köpesumman, däri inberäknad de 800 lybska mark, för hvilka Ågerup utlades, uppgick till 6150 danska mark. Men denna betydande köpesumma var icke tillräcklig för att häfva en misstanke som uppstått: blott och bart förhållandet, att ärkebiskopen kom i besittning af sin mördade fiendes gods, var nog för att redan i hans egen tid kasta skugga öfver honom. Han ansåg det också nödigt att i Sanctuarium Birgerianum införa riksrådsdomen öfver Pofvel Laxmand, icke, såsom man menat, som en ursäkt för en sjuk sak, utan som förklaring. Efterverlden, som saknat kunskap om de verkliga förhållandena, har emellertid instämt i de samtidas anklagelse. Men då Allen sagt, att domarne gjorde sig rika på den dömdes bekostnad, råkar tillvitelsen näppeligen Birger: köpesumman för Ågerup var ju skänkt, medan ännu Pofvel Laxmand stod på höjden af sin makt, och det öfriga godset var, såsom ärkebiskopen sjelf uttrycker det, förvärfvadt »för vårt eget guld, silfver och penningar, som vi hafva aflat och förtjent med vårt arbete och tjenst uti många år» i konung Christierns och drottning Doroteas, drottning Kristines och konung Hans' tjenst ²⁾).

Utgjorde de gårdar, som från Pofvel Laxmand öfvergingo i Birgers ego, hufvudparten af dem som ärkebiskopen skänkte till Mariatjensten, voro likväl de, hvilka senare tillkommo, långt ifrån obetydliga. De två gårdar Birger sedan 1490-talet egde i Kallundborg afstod han till sin stiftelse. Af väpnaren Peder Knudsen köpte han till denna Bølarps gård i Veinge socken, af väpnaren Isak Truedsen Rolstorp i Hass-

¹⁾ S. B. 30—32. Jmfr köpebrefvet 1503 ²⁶/7.

²⁾ Allen, De tre nordiske Rigers Historie, I, 287; S. B. 29—30.

löf jemte en gård i Ingelstorp i Ströfvelstorps socken, af konung Hans Lönhässle i Össjö och af väpnaren Torbern Laurenson i Sandby en gård i Ask i Göinge härad. Till dessa gårdar kommo under ärkebiskopens senare år ännu tio: sju i Sönnarslöf i Gärs härad och tre i Fleninge, Vankifva och Visseltofta ¹⁾).

De gårdar, som på detta sätt kommo att tillfalla Birgers gudstjenststiftelse i Lunds domkyrka, uppgingo sammanlagdt till icke mindre än 76 på landsbygden, 6 i stad. Att fastställa dessa egendomars storlek, skulle tarfva en särskild undersökning, hvilken emellertid tvifvelsutan låte sig utföras med ledning af de kyrkliga och civila myndigheternas jordeböcker. Det landgille gårdarne årligen afkastade i Birgers tid utgjorde, förvandladt i danskt mynt, omkring 350 mark. Till allra största delen belägna i de bördigaste trakterna af Skåne, representera dessa egendomar i våra dagar utomordentliga värden.

Ärkebiskop Birgers stiftelsehandling innehåller noggranna föreskrifter rörande dessa godsdonationer och deras förvaltning. De flesta ställas under de presters »forsvar», som skola leda gudstjensten, och det bestämmes, att de på godsens boende bönderna skola hafva endast dem att svara till »gästeri eller arbete eller af att sätta och i att sätta eller något sakfall att gifva». Fridköps- och fyrtio marks böter, alla andliga saker, biskopstionden, skog och jakt liksom stenbrotten i Hardeberga förbehållas ärkebiskopen. Men alla äckor och arbetsskyldigheter, som bort tillkomma denne, aflysas, och hans gästeri inskränkes ända därhän, att blott på gårdarne i Sönnarslöf ärkebiskopen, då han sjelf reser, skall af hvarje bonde hafva foder under en natt till fyra hästar. Det till Vår frus tider, vigilier och messor köpta godset skall hållas försedt med god fast bondebyggnad och bönderna vid lag och

¹⁾ Bref af 1505 ²⁷/₈, 1505 ²⁶/₇ och 1506 ¹⁰/₄ (orig. på perg. Sv. Riksark.); 1507 ¹⁷/₈; 1507 ²⁵/₁; 1510 ²⁹/₈; 1515 ⁴/₄ och 1515 ⁵/₄; 1517 ¹⁷/₄, införda i Reg. S. B. fol. 32, 33, 35 v., 56 v., 36; 57; 60; 55; 18, 64; 49. Jmfr S. B. 50—51, 34—36, 83—84.

rätt, fria från all osedvanlig tunga. Fodermarsken på Lunda-gård skall alltid vara redo att för dessa bönder rida till häradsting och landsting och vaka öfver att dem icke sker orätt. »Och hvar han för svag är», heter det, »då skola vi och våra efterkommande sjelfva försvara dem» ¹⁾).

Huru betydande än ärkebiskop Birgers godsdonationer voro, var det likväl hans tanke, att de under tidernas lopp skulle yttermera ökas, och han förordnar också, att det gods som tillkommer skall i närvaro af kantorn i Lund skiftas mellan de prester, som upprätthålla gudstjänsterna. Det låg honom varmt om hjärtat, att dessa skulle hafva icke blott nog till »kläder och föda», utan också »skälig fyllest för deras omak». Den erfarenhet han under ett långt lif i presterlig tjänst vunnit var, som han uttrycker det: »ju mer där tillägges, ju hellre hålles tjänsten» ²⁾).

Men rikedomarne voro icke enbart nog: det fordrades också en plats i domkyrkan, där gudstjänsten kunde komma till sin fulla rätt, och en ordning för densamma, som svarade till tidens och Birgers kraf.

*
*
*

Det var från början ärkebiskop Birgers afsikt att för sin gudstjänststiftelse uppföra ett särskildt kapell vid domkyrkan. På dess södra sida lågo redan tvenne, det ena uppfördt på 1330-talet af ärkebiskop Karl Eriksen, det andra omkring 1425 af Peder Lykke; nu skulle äfven den norra sidan få sin tillbyggnad utmed tornet i vester och med ingång från ett vapenhus, som skulle byggas utanför den norra sidans vestra ingång. Redan 1499 omtalas denna ärkebiskopens byggnadsplan, och från de närmast följande åren innehålla diplomerna ständiga meddelanden därom; ännu i vapnaren Niels Olsens testamente af den 13 februari 1506 läser man om »Vår frus kapell, som min herres nåde aktar att

¹⁾ S. B. 68—71, 88. Jmfr *E. Pontoppidan, Annales etc.*, II, 399.

²⁾ S. B. 68—69, 48—49.

bygga». Men någon tid därefter är planen uppgifven. Vid ett besök, som konung Hans gjorde i Lund, öfvertalade han ärkebiskopen att i stället förlägga jungfru Marias tider till domkyrkans krypta.

Alltsedan 1499, då Mariatjensten i Lunds domkyrka första gång omtalas, hade den hållits därstädes. Men kryptkyrkan var vid denna tid på förfall, om det också får anses ligga ej ringa öfverdrift i Mogens Madsens ord, att den »var nära sammansjunknen». Den skall, såsom ärkebiskop Birger sjelf förklarar, vid tidpunkten för konung Hans' besök hafva stått »ideligen med vatten golfvet öfver, så att ingen gudstjenst kunde hållas där med bekvämlighet». Kryptan torrlades nu; en vattenledning anlades därnere och Birgers byggmästare Adam van Düren smyckade brunnskarer med en serie af bilder och inskriptioner, som rätt tolkade kasta ljus öfver den mäktige kyrkofursten i hans förhållande till konung Christiern II. Men den största omsorgen lades på utsmyckandet af koret i kryptan. Det afspärrades genom ett skrank från den öfriga kyrkan; katedralens klockare fick nycklarne och skulle på bestämda tider öppna och stänga dörrarne. Innanför uppställdes ett trettiootal korstolar. Altaret i utsprånget ombyggdes, och mellan detta och den graf, i hvilken doktor Johannes Martini från Sorö hvilade, under midthvalfvet i kapellet, utsåg ärkebiskopen sin egen grafplats. Öfver denna restes i sandsten en praktfull sarkofag, utförd af Adam van Düren. Den var färdig 1512. På dess lock hvilar Birger sjelf, iförd alla den ärkebiskopliga maktens insignier; bredvid ligga kräckla och primatkors. Framför hans fötter ser man ett lejon, sinnebilden af den besegrade onda makten, i gafvelfältet under den slumrandes hufvud tre dödsallar ¹⁾.

»Vårt kapell» var det namn ärkebiskopen sjelf gaf åt koret i kryptkyrkan. Framför högaltaret här, vid sarkofagen under hvilken han hvilade, och i de återställda kryptkapellerna i norr och söder skulle hans gudstjenst firas

¹⁾ Se för ofvanstående kapitlet: Adam van Düren i författarens Studier i Lunds domkyrkas historia.

under utvecklande af all den kultens glans, hvaraf hans tid var mäktig.

*

*

*

Gud, jungfru Maria, S:t Laurentius och alla Guds helgon till lof, alla dem till salighet, som lemnat S:t Laurentii domkyrka och kraft sitt understöd, alla kristna själar i skärelden till ro och lisa i deras pina, är det som ärkebiskop Birger stiftar sin stora gudstjenst i kryptkyrkan i Lund. Han vill med denna gudstjenst blidka den högste och nedkalla hans misskund öfver alla och enhvar inom den romerska kyrkan, klerk som lekman, vän som fiende, sin påfve och sin konung lika väl som den meniga allmogen i de trakter, öfver hvilka hans kräckla och primatkors sträckas, de »som nu äre, varit hafva och härefter kommande varda» ¹⁾).

Redan Niels Olsen i Hardeberga hade i sitt gåfvobref af 1499 förordnat, att två prester skulle leda den gudstjenst han stiftade. Birger bestämmer nu med sitt kapitels samtycke, att dessa skola vara perpetui vicarii, residerande i Lund och njutande samma privilegier, som deras förutvarande embetsbröder i kyrkan. Den ene af dem skall fira gudstjensten, stående i kryptans södra kor, den andre i dess norra, och båda hafva till medhjelpare hvar sin stor djekne och sin versicularius. Djeknarne skola hafva samma friheter och privilegier som koraless uppe i kanikkoret, och när de stått tre år i kraftskyrkans kor, skola de vara fria från korgång däruppe. Alla fyra stå närmast under uppsikt af rektorn vid domskolan, och skall han — heter det — »hafva dagelig kost på Lundagård både därföre och för guds skuld, att han dess yttermera diligentior vara skall in scolis att lära fattige peblingar och hålla dem alltid vid rätt skoleaga med ärlig tukt och lärdom som god skolemästare bör att göra». Presterna liksom djeknarne och versicularierna få sina bestämda gårdar anvisade, af hvilka de ega att njuta afkast-

¹⁾ S. B. 2—15, 85—88.

ningen, men endast de förstnämnda uppbära sjelfva landgillet, för de öfriga kantorn vid domkyrkan ¹⁾).

Till evig tid, dag för dag i året skola de två presterna hålla jungfru Marias tider och vigilier i kryptan. Så snart det ringts samman till kanikernas ottesång uppe i kyrkan, skall klockaren, som äfven får sin lott i jordagodset, låsa upp dörrarne till kraft och till kapellet och tända ljusen därnere. På ottesången i högkoret följer så ottesången i kryptan. Ave stella matutina ljuder i dagbräckningen, suffragier sjungas och på Ave Maria följa vigilier — »eller ock» heter det, »strax efter messan eller ock strax efter aftonsången, som dem bäst bekvämligast vara kan». Heligt och söckent skola dessa vigilier sjungas med nio lektier liksom uppe i högkoret och med tre kollekter. Men när kollekterna äro slut, skall det sjungas prim, ters, sext och non; därefter hållas messan med fem kollekter dagligen. Dessa kollekter äro liksom allt annat, som läses eller sjunges, noggrant angifna i stiftelseurkunden — två veckor i sträck hållas de olika, därefter begynnes igen på de samma, »och så sedan vecka efter vecka året igenom, och så sedan år efter år, det ena efter det andra till evig tid». Efter messan inträder ett uppehåll i Mariatjensten — kryptdörrarne stängas och ljusen släckas. Men när efter kanikernas aftonsång Benedicamus och Deo gratias sjungits uppe i högkoret, begynner med aftonsången ånyo tjensten i kryptan, och när aftonsången är sjungen nattsången. Det hela når sin afslutning med att vikarierna och djeknarne i procession vandra till ärkebiskopens graf. Här hållas så ånyo gudstjenst. Men när horistan stående framför sarkofagens östra sida, vid ärkebiskopens hufvud, läst sina böner och uttalat sitt »requies sit defunctis» — frid öfver de döde — går processionen vidare, stänkande vigvatten öfver kapellet och menigheten. Ljusen släckas ånyo och kryptan utrymmes för att först, då det nästa morgon ringts samman till kanikernas ottesång, ånyo mottaga de troende ²⁾).

¹⁾ S. B. 38—43, 57, 67, 81—82.

²⁾ S. B. 58—64, 16—20.

Men jemnsides med jungfru Marias tider skall också dagligen firas en andra gudstjänst i kryptkyrkan. Stiftelseurkunden nämner en särskild prest, som äfvenledes är förpliktigad residera i Lund, åt hvilken denna gudstjänst uppdrages och åt hvilken i sammanhang därmed ett flertal gårdar anvisas. Under jungfru Marias ottesång och tider skall han stå för högaltaret nere i kapellet läsande en evig själamessa. Hvarje dag, »när honom bäst bekvämast är», skall han därjemte läsa en vigilia för ärkebiskopens egen själ, hans företrädares och efterföljares, hans förfäders och hans välgörare och för alla deras, som gifvit gods till Mariatjensten. Sida efter sida räknas namnen upp på dem, för hvilkas själafrid den fromme ärkebiskopen särskildt velat sörja. Stiftelseurkunden ger oss i denna del en inblick i Birgers eget förflutna — de många han mött under sin vexlande bana passera förbi, från de mienniskor af ringa vilkor, hvilka herbergerade den fattige klockaresonen, då han gick i skola, eller ledde hans första stapplande steg på studievägen, till de store och störste på samhällets höjder, hans påfve Julius II och de medlemmar af huset Oldenborg, som han egnat sin tjänst. Ingen är glömd — icke ens »herr Pofvel Laxmand, riddare af Ågerup, Danmarks marsk»¹⁾.

Med jungfru Marias tider och den dagligen lästa själamessan och vigilien äro emellertid icke Birgers gudstjänststiftelser slut. Han tillförser sig äfven, att prelater och kanikerna, då de på sön- och högtidsdagar i procession vandra ned i kraft och hålla »statio» för högaltaret därnere, också »vilja låta processen sjunga öfver hans graf» en antifon och till evig tid i domkyrkans högkor fira vissa af honom bestämda kyrkofester. Men dessutom förordnar han, att »en kanik i Lunds kapitel och ingen annan skall hvar dag sjunga högmessan för högaltaret i högkoret i S:t Laurentii domkyrka» och bedja till Gud för ärkebiskopen, hans företrädare och efterföljare, och att till evig tid fyra årtider skola sjungas vid hans graf i kraft, de två tisdag och onsdag

¹⁾ S. B. 44—50, 67, 20—25.

efter dominica Letare, de två s:t Lucias dag och dagen där-
 efter. De båda första skall ärkebiskopen sjelf och hans efter-
 trädare leda, de båda sista kantorn i Lund. När årtidernå
 ega rum, skall talgljusen tändas på staken, som plågar att stå
 nere i kyrkan, då årtid hålles, »så att hvar prest vet att rätta
 sig därefter, som gammal ärlig sedvänja är». Det förutsättes,
 att prelaterna, kanikerna och domkyrkans öfriga presterskap
 talrikt infinna sig; i procession skola de vandra ned i krypt-
 tan från högkoret och hvar och en mottaga sin lott af de
 rika penningmedel kantorn vid tillfället har att utdela. Men
 äfven andra, ända ned till de fattiga skolgossarne och rin-
 garne uppe i kyrktornet, skola vid dessa årtider njuta godt
 af ärkebiskopens frikostighet; hvad som blifver öfver, sedan
 de föreskrifna utdelningarne verkställts, skall skiftas till de
 fattige och användas till inköp af böcker, messkärl och hel-
 gedomskar till altaret i Birgers kapell ¹⁾.

Menighet som presterskap, lek och lärd ville Birger
 vid dessa årtider liksom vid Mariatjensten se samlade kring
 sin graf i kryptan. Men icke blott gudstjenstens prakt där-
 nere, messan och sången, den stora processionen af prelater
 och kaniker, var det som skulle locka skarorna — en annan
 och större belöning var också förbehållen de fromma. Som
 ärkebiskop af Lund och den påfliga stolens legat lofvar Bir-
 ger alla och en hvar, som då Marias och hennes sons namn
 nämnas, i ödmjukhet böja knä och intill gudstjenstens slut
 deltaga i sången och bönen, fyrtio dagars aflat; samma nåd
 väntar också dem som frambära sina gåfvor till Maria-
 tjenstens, årtidernas, vigiliernas och själamessornas upprätt-
 hållande eller skänka sin skärf till kryptkyrkans underhåll
 och med råd och dåd gå så till handa, att gudstjensten till
 evig tid hålles vid makt.

»Och här utöfver», säger ärkebiskopen, »gifve Gud oss
 och dem alla, som sådana tider hjälpa och dem dageligen
 uppehålla och sjunga i förnämnda kraft, det aflat han gaf
 sancte Marie Magdalene. Det är aflat och aflösning af skuld

¹⁾ S. B. 50—57, 73.

och pina. Det unne och gifve éder och oss Gud fader och son och den helige ande. Amen» ¹⁾).

*

*

*

För sin stiftelses bestånd sökte ärkebiskop Birger på det omsorgsfullaste sörja. Stiftelsehandlingen skulle hvarje år till evig tid, vinter och sommar, läsas vid synoderna i Lund, »på det att sådana jungfru Marias tider aldrig skola nederläggas, men alldeles vid makt hållas». Den dagliga tillsynen med gudstjensterna uppdrog han åt kantorn, som också skulle hafva jus patronatus att presentera ärkebiskopen lämpliga prestmän till de tre vikariaten; öfveruppsikten anförtrordes åt ärkebiskopen. Äfven denne erhåller sin betydande del i jordagodset, och det inskärpes hos honom under den heliga kyrkans dom och bann och under hot om evig fördömmelse att tillse, så att intet af det donerade godset förskingras eller bortkommer. Skulle emellertid, det Gud förbjude, någon ärkebiskop icke vilja hålla foundationen vid makt, skall kapitlet i Lund ingripa: det har då att till sig annamma allt jordagodset och sedan sjelf låta hålla gudstjensten. Hvar och en, som bryter mot foundationen, skall drabbas af de eviga straffen; i detta som i det kommande lifvet skall han förföljas med fiendskap från Lunds domkyrkas fyra skyddshelgon, och han skall till sist med den onde brinna i det djupaste helvetet ²⁾).

När ärkebiskop Birger i december 1519 slöt sina ögon, har han utan tvifvel trott sin stiftelse för alltid tryggad. På våren samma år hade Johannes Angelo Arcimboldi fäst sitt sigill under urkunderna; sjelf hade ärkebiskopen i sitt testamente den 8 november bekräftat dem. Ingenting låg denna tids människor mera fjerran än tanken på en hvälfning i den herskande religiösa uppfattningen. De visste väl, att det förflutnas religioner varit människoverk och som så-

¹⁾ S. B. 76—79.

²⁾ S. B. 71—76, 79—83.

dana gått under, men den Gud och de helgon de sjelfva dyrkade menade de att till evig tid skulle tros och dyrkas. Till evig tid skulle Mariatjensten, vigilierna och årtiderna firas i kryptkyrkan i Lund såsom Birger förordnat och såsom de i hans tid firades.

Endast som en svagt förtonande återklang hade ljudet af den rörelse Luther uppkallat i Tyskland nått fram till Birgers ärkestol. Det behöfdes blott några få år, och den romerska kyrkans välde var för alltid slut i de trakter, hvilka lydt under hans kräckla.

Med reformationens genomförande 1536 var Birgers stora gudstjenststiftelse ur sagan, om också ännu någon tid en och annan messa hölls vid de sköflade altarne i kryptkyrkan. Men den verldsliga makt, som med reformationen triumferade öfver kyrkan, förfor i Skåne liksom i det öfriga Danmark med mild hand. Ingen röst höjdes för ett indragande till kronan af Birgers godsdonationer: de fingo fortfarande stanna i kapitlets ego, och de tillhörde detta ännu vid tiden för Skånes öfvergång till Sverige. Och när ett årtionde senare Lunds universitet grundlades, var det till ej oväsentlig del på just dessa gods som det skedde.

Först Karl XI bröt helt med det förflutna, då han i samband med det skånska kriget indrog kapitlets forna domäner. På de gods, hvilka den fromme Birger anslagit till sin gudstjenststiftelse och som sedan tjenat den nygrundade högskolan i Lund, ryckte nu de svenska militärkolonierna in, ej blott ett värn mot främmande inkräktare, utan också en tygel på landets egna innebyggare.

Lauritz Weibull.

Synodalia Lundensia.

1646—1663.

Stiftssynoder eller såsom de också kallades prostmöten och »landemoder» omnämnas tidigt i det medeltida Danmark. De synas alltifrån den tid de andlige fingo sin egen domsrätt hafva hållits i alla stift, men förekomma sporadiskt redan tidigare. Inom kort ingingo de såsom ett viktigt led i den katolska kyrkans organisation och synas särskildt mot medeltidens slut hafva vunnit i betydelse. Biskoparne meddelade å dem de församlade prästerna sina påminnelser; å dem utöfvades den högsta domsrätten i vissa andliga mål, särskildt sådana som rörde prästernas rättigheter, deras sedliga vandel och ämbetsutöfning. Årligen höllos sedan gammalt i hvarje stift tvenne sådana synoder; icke blott klerker utan äfven lekmän närvaro vid dem ¹⁾).

Hvad särskildt »landemoderne» i Lunds stift beträffar, stadgade ärkebiskop Hans Laxmand (1436—1443), att å dessa skulle tillstädeskomma prosten och minst två präster från hvarje härad, för hvilka de hemmavarande ålades att betala möteskostnaderna. Till gengäld hade de vid mötet närvarande att vid tre marks böter meddela det öfriga prästerskapet hvad å synoden förhandlats och beslutats. Dessa föreskrifter gällde ännu i ärkebiskop Birger Gunnersens (1497—1519) tid. Synoderna höllos i kryptkyrkan i Lund, den ena

¹⁾ *L. Helveg*: De danske Domkapitler etc., 85—87, samt *Den danske Kirkes Historie til Reformationen*, II, 58—59, 277; *Lunds ärkestifts urkundsbok*, utg. af *L. Weibull*, III, 57—58.

om sommaren, den andra om vintern. Med kapitlets råd och samtycke afkunnade här ärkebiskopen, efter att hafva hört parterna, sina domslut ¹⁾).

När efter reformationens genomförande den danska kyrkan omorganiserades, underlät man väl att i Ordinansen af 1539 införa några bestämmelser om synoders hållande, men de fortforo icke desto mindre att äga bestånd, om ock deras befogenheter väsentligt inskränktes. Årligen höllos sådana i Lunds, Sjællands och Fyens stift, mera oregelbundet i de jylländska. Om dem i Lunds stift och deras funktioner har man en skildring från slutet af 1500-talet, uppsatt af superintendenten Mogens Madsen, bekant för sina arbeten i Skånes historia. Han skriver: »I Lunds domkyrkas kor hålles årligen vid midsommartiden stiftssynod med alla prostarne från Skåne, Halland, Bleking, Lister och ön Bornholm. Jemte dem infinna sig tvenne präster från hvarje prosteri. Synoden ledes af biskopen eller såsom han kallas superintendenten, hvilken i förening med prostarne afdömer förseelser af kyrkans män vare sig i lära eller lefverne. Sammankomsten inledes med bön; latinska tal hållas af därtill utsedde öfver hvarjehanda ämnen, hvilka äro ägnade att vägleda i lära och lif. Det hela afslutas med böner och fromma löften.» ²⁾).

Först 1618 utfärdades närmare bestämmelser om prostmötena. De skulle hållas i alla stift två gånger om året på bestämda dagar, för Lunds stift tisdagen näst efter Misericordias Domini och tisdagen i veckan näst före S:t Michaels dag. Stiftslänsmannen skulle presidera och medbe-

¹⁾ Statuta Provincialia Birgeri etc. Paris 1514. Jmfr G. J. Thorkelin: Samling af danske Kirkelove, 115. — Sanctuarium Birgerianum. Tryckt af P. F. Suhm: i Samlinger til den danske Historie, I: 3, 71. — Bref af ärkebiskop Birger 1500 ²²/₆ och 1508 ¹⁰/₁₀ (afskrifter i biskopsarkivet i Lund) och 1504 ¹¹/₆ (original ibid. tryckt hos L. B. Falkman: Upplysningar om kronans ... inkomster af andeligt gods i Skåne etc. II, 1—7, och G. Thulin: Samling af urkunder rör. patronatsrättigheterna i Skåne, 3—4.)

²⁾ H. F. Rördam: Historiske Kildeskrifter. 2 Række, II, 275. Jfr Mogens Madsen: Τεσσαγαδινας orationum etc. företalet, ref. af Rördam i Hist. Kildeskr. 2 R. II, 103—104.

segla de afkunnade domarne. Bestämmelserna återfinnas i 1643 års recess ¹⁾. De mål som afdömdes angingo i första rummet förseelser af präster i deras ämbetsutöfning och vandel.

I hufvudsak oförändradt fortfor »landemodet» att i Lunds stift fungera under det svenska väldets första tid. Blott trädde i den danske stiftslänsmannens ställe den svenske generalguvernören. Tillika bestämdes snart nog, att »landemodet» skulle sammankomma endast en gång årligen, tisdagen efter dominica Trinitatis. Appellation öfver de å detsamma afkunnade domarne tilläts under hofrätten ²⁾.

Om de å de skånska stiftssynoderna under medeltiden afgifna s. k. »monita» och domar äger man endast ringa kännedom. Några spridda urkunder, utställda på dessa möten, är det enda, som därom upplyser. Från reformationstiden däremot finnas ej så få af de första superintendenternas monita. En stor del af dessa blefvo år 1594 codifierade af

¹⁾ V. A. Secher: Forordningar etc. 1558—1660. III, 533—534. V, 161—162.

²⁾ Malmö recess 1662 § 9. Tryckt af S. A. Stiernman i Riksdagars och mötens besluth II, 1414. Här nedan tryckta protokollet 1658. — Biskop Peder Winstrup skrifver till landshöfding P. Hammarsköld 1664 ¹⁰/₄: — »der dette landh war kommen under Sweriges crone, och det förste denne höilofflig swendske regeringh war begynt, da efftersom det war prousterne besverligt at reijse to gange om aaret hiidh til landemode formedelst bekaastningh, foruden skatt och anden udgiff, och twende proustemoder om aaret ere ufornöden, forjd der pleijer at indsteffnis faa sager, och offte aldeelis ingen sagh, da supplicerede de til general gowerneuren, at der ichun eengang maatte holdes om aaret proustemode, nemligh den neste tijsdag efter dominicam Trinitatis imellem waaren och hösten, paa hwilchen tijd det er baade prousterne och gott folch i landet, som haffwer sager at indsteffne, beleiligst at möde, hwilcket welbemede hans höigrefl. excell:tz paa Kongl. Maj:ts wegne bewilgede, saa at hid indtil under denne höiloffligh regeringh er aarligen holdet ichun eet proustemode paa bemelte tijd, hwilchet och aff de kongl. general commissarier udi Malmö seenest blef confirmeret» (Landsarkivet i Lund).

Mogens Madsen och spriddes sedan i afskrifter öfver stiftet ¹⁾. Men först med de här nedan meddelade synodalierna begynner en serie protokoll, innehållande ej blott de vid mötena gifna monita, utan äfven hvad som förhandlats och beslutats med anledning af instämnda mål, s. k. causæ.

Dessa protokoll från synoderna i Lund äro bevarade i en handskrift tillhörig kyrkoarkivet i Höja ²⁾. De sträcka sig öfver ej mindre än sjutton år af Peder Winstrups episkopat, tiden 1646—1663, dock med några luckor. För åren 1648, 1660 och 1661 finnas sålunda inga protokoll, för 1651, 1653—1655 och 1657 endast från det ena af de båda årliga mötena. Protokollen äro till största delen nedskrifna af prosten öfver Norra Åsbo och Bjäre härader, kyrkoherden i Ö. Ljungby och Källna Jakob Rasmusen Ljunge († 1669). Det är protokoll, förda under själfva synoderna och afsedda att tjäna som grundlag vid de redogörelser för »landemodernes» förhandlingar, hvilka hvarje prost var skyldig lämna prästerskapet på prästmötena i sitt härad. De äro ej heller alldeles utan bristfälligheter i formen. Till kännedomen om de allmänt kulturella och kyrkliga förhållandena i Lunds stift under Peder Winstrups tid, såväl som till de enskilda prästernas biografier lämna de emellertid rikhaltiga bidrag.

Carl Gustaf Weibull.

¹⁾ Statuta synodalia qvotqvot a reformati per Daniam religione et recepto Christi evangelio edita extant in dioecesi Lundensi sub episcopis Wormordo, Palladio, Tychicho et Albino in ordinem digesta et certis distincta capitibus per Magnum Mathiam S. L. Anno 1594. Tryckta af H. F. Rördam i Historiske Kildeskrifter 2 R. II, 291—354. Dessa statuter innehålla monita utfärdade vid synoderna 1544, 1551, 1553, 1555, 1561, 1562, 1567, 1568, 1573, 1577—1588. Vidare äro följande särskildt tryckta: 1546 af H. F. Rördam i Danske Kirkelove II, 13—15; 1548 af samme i Kirkehistoriske Samlinger 5 R. II, 468—484; 1554 (?) af samme i Danske Kirkelove I, 395—397.

²⁾ I en förteckning öfver Lunds domkapitels arkiv af 1696 upptages: »Ett gammalt Synodal Protocoll, från A:o 1646 till 75 in 4:to». Det är förkommet. Den i kapitelarkivet bevarade serien af synodalprotokoll börjar numera 1680.

Synodi Lundensis a:o 1646 14
aprilis celebratæ acta et monita
sunt sequentia.

Post concionem a vener. pastore dn. Johanne Winslovio, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Nahum 1. etc. Orationem itidem vigilantissimi dn. episcopi de admiranda divina potentia et providentia nobis tempore belli et pacis restitutæ manifestata. ¹⁾

Causa unica est examinata.

H. Raszmusz i Löffuested, capelan, var citeret for 1. wrett hand haffde beviist imod encken paa steden s. h. Johan Bondeszöns efterleffuerske udj naadzens aar och med ecteskabs löffte 2. modtvillighed imod den gamle prest h. Aszmund etc. 3. opsetzighed och wlydighed imod sin herridz proust m. Andersz i Seude etc. Sententia 1. Hand bleff med encken forligt pro anno gratiæ 37 dlr in spec., kaastpenge 26 dlr mönt. offer 4 pund biug och 2 pund rug, 10 lam, 10 giesz och siden aarligen 3 pund biug och it pund rug, 10 lam, 10 giesz och 4 dlr. mönt aff aarlig offer. 2. Med sin obligation til h. Aszmund udgiffven loffuede lydighed. 3. Depreceret anteqvam hoesz prousten.

Monita.

1. Kongebreff om vngdommen etc.
2. Kongebreff om daabensz miszbrug.
3. Kongebreff om hielp til thuende prester, nemlig h. Jonas i Kiöbinge udi Giersz herred och h. Jacob i Wiebye i Villandz herred aff kirckerne efter formuffue.

¹⁾ Tryckt under titel: Belli Svecico-Danici ΘΑΥΜΑΣΙΑ seu opera mirabilia, proxima belli tempestate, ab admirabili Deo in Dania patrata, solenni gratiarum actione decantata, publicis laudibus celebrata et sine chartis recitata in synodo Lundensi verna 14 Aprilis Anno MDCXLVI a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Synodalia.

1. Degnene skall staae neder i kircken och siunge psalmerne, och ingen anden end de sedvanlige etc.
2. Substituter maae icke annammis uden bispens consens.
3. Catechismus skall endelig forklaris af præsterne efter predicken.
4. De som lader sig spaae aff taterer skulle staae aabenbare skriff.
5. Morgen och afften ringende at holde ved liige.

Brandskatz hielp.

H. Nielsz i Jilösze. H. Morten i Dalbye. NB. H. Nielsz i Tranesz lecto affixus etc.

NB. Om kanicke godz, huor det findis och huor ledis beskaffed, at lade capitel vide.

Synodi Lundensis anno 1646
vigesimo secundo die septembris
celebratæ acta ac monita sunt
sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Sebastiono in Herrestad (o: Håslöf?) dignissimo habitam ex dicto Hamosi cap. 8: ecce dies venturi sunt, dictum domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram, non famem habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ, et orationem vigilantissimi domini episcopi de fugitivis mercenariis et de pastoribus domi manentibus tempore belli, an fuga concessa sit pastoribus tempore persecutionis minime teste Christo Joh. 10: mercenarius videns lupum venientem relinquit oves et fugit; non autem intelligitur fuga, qua icti sibi consulunt quorum persona seorsim tempore persecutionis impetitur, talis enim fuga concessa est, ne tentetur Dominus idque exemplo Eliæ 1 Reg. 19 cap., Christi Math. 15, Pauli Act. 9, imo a Christo discipulis præcepta est Math. 10. Fuga autem hic prohibita et ecclesiæ Christi noxia fit 1. corpore, quando in communi periculo deseruntur oves, quod nihil aliud est quam faucibus luporum eas sponte obijcere, deinde ore, quando hæreses vel vitia non taxantur etiam notaria: qui hoc faciunt mercenarij

sunt, imo canes muti sunt ut nominant apud Esaiam, de quibus Augustinus : fugisti quia tacuisti ; tacuisti quia timuisti etc. ¹⁾).

Nullæ causæ hac vice sunt examinatæ etc.

Monita.

1. Kongebreff om sacramentens vddelelse etc.
 2. Deth andeth om keppene, der skald gaas om med vdj kircken at opvek[ke] de soffuendes vnder predicken, j huilket oc indeholdes om de böger, vdj huilke skald teignes de der födis, döbis oc döer.
 3. Kongebreff om hielp aff kirckerne saa vell ocsaa aff presterne til presten j Væ, huis prestegaar er aff fienderne affbrendt.
 4. Kongebreff om daaben, at mand paa landsbyen icke holder deris börn lenger der fra end 8 dage.
- Bleff jntimeret aff bispem om hielp aff almuen saa vel som aff presterne til h. Hans j Knestrup.

Synodale.

Mand skald endelig siunge fulkommen messa oc forkorthe det igien vdj predicken.

Synodi Lundensis anno 1647
die 4 maij celebratæ acta et
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno Eri, præposito nomarchiæ tam Listerianæ quam Bregnianæ in Blec-kingia dignissimo, habitam ex cap. 2 et 3 Apocal: si quis vicerit et observaverit ad finem usque opera mea, dabo ej potestatem in gentes et reget eas virga ferrea, et tanquam vasa fictilia conterentur, sicut et ego accepi a patre meo et dabo ej stellam matutinam; qui vicerit, amicietur vestimentis albis, neque unquam delebo nomen ejus ex libro vitæ, sed agnoscam nomen ejus in conspectu patris mej et in conspectu angelorum ejus. Qui vicerit, faciam, ut is sit columna in templo Dej mej, nec foras egredietur amplius, et inscribam ej nomen

¹⁾ Tryckt under titel: Oratio synodica de qvæstione, an sacerdotibus seu verbi divini ministris, tempore belli, obsidionis et persecutionis fugere liceat? habita in solenni præpositorum et pastorum Scanicorum conventu Lundensi, 22 Septembris, anno 1646 a Petro Winstrupio. Hafniæ 1647.

Dej mej, et nomen civitatis Dej mej, id est novæ Hierusalem, quæ descendit e cælo a Deo meo, et nomen meum novum. Qui vicerit, tribuam ej, ut sedeat mecum in throno meo, ut et ego vici et sedeo cum patre meo in throno ejus. Orationem itidem vigilantis. domini episcopi de stipendiis pastorum. Quæstio: quid debeant auditores pastoribus suis, nempe non saltim decimas etiam præmisias, amorem, honorem et obedientiam?

Trende sager.

1. H. Christoffer j Ösiö steffneth aff voris gunstige h. slotzherreds fuldmectig vellact Lauritz Jensøn atskillige poster etc.

2. H. Jens Gris capelan j Rönneby steffneth aff en stadere.

3. Mester Peder Struck steffneth aff h. Tage Todt.

1 kongebreff om hielp aff kirckerne til en klokke till Emmeløffs kircke om 3 aar etc.

Synodi Lundensis anno 1647
vigesimo primo septembris celebratæ acta ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Jacobo Joannis, præposito nomarchiæ tam Herrestadianæ quam Lunitianæ dignissimo, habitam ex dicto apostoli Petri prioris 5 cap: pascite, quantum in vobis est, gregem Christi curam illius agentes, non coacti, non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo neque ceu dominium exercentes aduersus electos, sed sic, ut sitis exemplaria gregis. Et cum aperuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronam. Orationem itidem vigilantissimi d:ni episcopi de encomio principis et de calamitate totius generis humani scilicet ingressus hominis flebilis, progressus debilis, egressus horribilis etc. ¹⁾).

Jnger sager denne gang. Laus Deo.

Kongebreff om studenters forseelse med leijersmaall.

¹⁾ Lessus synodicus presbyterii Scanici, seu oratio parentalis, beatis manibus et gloriosæ memoriæ serenissimi et celsissimi principis, dn. Christiani, electi Daniæ, Norvegicæ . . . devote dicata, et 21 septembr. anno 1647 in synodo Lundensi autumnali, frequentissimo tam præpositorum et pastorum quam hospitum conventu solenniter et memoriter recitata a Petro Winstrupio. Hafniæ.

Admonitiones.

1. Ingen prest paa sin egen hand maa holde nogen student hos sig oc hannem bruge ligesom en capellan vden deth skeer med bispens videnskab oc samtycke.

2. Ingen prest maa lade andre ordinere prester betiene deris kald, som er kommen anden sted fra, efftersom der med skeer stor misbrug, oc naar de ellers ingen anden sted kand faa plads, saa skald de annammes j Skaane.

3. Ingen maa anamme nogen j sit sogn oc beuiise dem nogen prestelig tjeneste, förend de haffue zedell oc beuiis fra den forrige sogneprest, vdj huis sogn de haffue verreth.

4. Lang mindre maa nogen samtyckis til obenbare skrifftemaal med mindre at deth skeer med den sogneprestis beuilning, huor forseelsen er sked.

5. Presterne skald paamindes, at naar de v[d]deele sacramentet, at de da siiger, naar de giffuer brödeh: det er Christi legeme, oc naar de tilbiuder kalken: deth er Christi blod.

6. Bispnen paa menig capitels vegne vaar begierendes, at presterne vilde giffue tilkende, huis capitels gods der vaar j deris sogner, oc huis tienere de vaare; oc dersom der vaar nogen, som sagde sig icke at viide sin hosbonde, deth maathe oc tilkiende giffuis.

7. Om nogen prest forsömmer proustemöde, giffue straff förste gang — 1 del r., anden gang — 2 rigs del., 3 gang — 3 rigs., fierde gang steffnes til landemode, oc da straffuis som den der hans natz foror[d]ninger haffuer modvillig offvertredt.

Fattige prester at intimere for:

1. H. Asmund j Löffuested.

2. H. Peder j Heding.

3. H. Niels j Broge.

NB. At tale om
bispens honorario etc.

Synodi Lundensis anno 1649
die 10 aprilis celebratæ acta et
monita sunt sequentia.

Post orationem vigilantiss. domini episcopi de inauguratione sereniss. regis nostri Frederici tertij etc.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Jens j Skrefflinge steffnedt aff velb. h. Tage Todt, fordi hand haffuer flödt till sin annex fra hoffuitsognedt

oc vdi annexen bygger oc saar paa leegarde(?); siuntis saadanth skee aff hannem aff trossighed oc stiffhed; bleff saaledis saath vdi rethe, om h. Jens icke j saa maade haffde forbrudt sit kald, efftersom hand haffde giort tuert imod sin collatz. Huortil h. Jens suarede, hand ej deth haffde giort aff nogen trosighed men aff nöd oc trang, oc dismidler hand haffde holdt hus j annexen, intet dis mindre effter hans formue haffuer ladet bygge paa prestegaarden j hoffuitsognedt oc paa 2 aars tiid opsath 36 veggerums hus.

Sententia. Bleff saaledes affsagt: effterdi h. Jens haffde tilforn verreth indsteffnedt for samme sag till landemode oc da anloffuet at vilde med deth förste raade bod der paa oc forflythe till prestegaarden j hoffuitsognedt, da er hannem forrelagt, at dersom hand icke flyther till prestegaarden inden Martini, da at haffue forbrudt sith kald, som den der imod hans Kong. Ma:tz. höhed forgriffuer.

2 causa. Steffning vdgiffuen aff Hendrick Lindenou anlangende en trette imellem h. Suend j Brönnested oc hans degn anlangende en gaar, som ligger ad mensam pastoris, huilken degnen vilde sig tilegne som en degnestauffn etc.

Sententia. Effterdi samme sag tilforn haffde verreth till landemode, oc da h. Suend tildömdt samme prestegaar, er samme dom endnu viidere confirmeret; men dersom degnen vill haffue nogen degnestauffn, da der om at anlange till hoffue, haffuer bispnen loffuedt at vill hielpe hannem til rethe.

Admonitiones.

1. Efftersom disver mange quindfolck er befunden, som haffuer tagedt liffuet aff deris foster eller j löndom affskilles dermed, oc naar de derfor er andgreffne, vndskylder sig dermed, at de saadanth haffuer giort j enfoldighed, huorfor om denne post skald forkyndis 4 gange om aaret, nemlig for jull, paaske, S. Hans dag oc S. Michels dag.

2. Om prestequinder oc deris dothris drag[t]: at de vilde holde sig nogeth tarffuelig, at ej andre fathige prestefolck ej skald nyde dem ondt aff.

3. Presterne skald ocsaa selff vell vocte sig for offuerdöghed j brulupper oc barseler etc.

4. Bleff forholdeth om preste encker, som icke for synderlig aarsagers skyld kand forbliffue j kaldedt, huorledis de beest effter mandens död kand forsiunis. Er saaledis derom först angiffuit, at huer prest gaff aarligen til dennem — 1 rigs del. oc siiden ingen anden kongskadt, eller for deth andeth, at presteencker maathe beuilgis tiender, huoraff de kunde leffue.

5. It quindfolck römndt fra Landskrone veed nauffn Boell Jens daather, huor hun opspörgis etc.

6. At dersom nogen viste nogedt synderlig, som vaar passeret j suenskens tiid her j landeth (dog sandferdigt), at de deth fra dennem skriftlig vilde leuere.

Kongebreff.

H. Jacob j Velle aff huer kircke — 1 rigs del. oc aff presterne effter deris formue. H. Mogens j Aasum aff huer kircke, som formue haffuer — 2 rigs del. H. Jens Pallesön j Soellbier aff huer kircke — 1 rigs del. At intimere for h. Laffue j Lund.

Synodi Lundensis anno 1649
die decimo octavo sept. celebratæ
acta ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Nicolao Johannis, præposito nomarchiæ Frostianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de magistratum et subditorum officio etc.

3 causæ sunt examinatæ.

1. H. Lauritz Beldring, sogneprest till Lemminstrup oc Burslöff [c: Lemmeströ oc Börringe] sogner, haffde lade steffnedt sin degn, fordi hand haffde slagedt ham paa Malmöe gade, paa huilken sag oc velb. h. Tage Tods fulmectig haardelig dreff effter sin hosbondis alvorlig beffalling.

Sententia. Effterdi hand for:ne degn Niels Michelsön sig höelig haffde forseedt baade imod Gud, som liuser fred offuer sine tienere, saavell som mod den hœe öffrighed, item mod den iurament hand giort haffde, at hand ej skulle verre sin prest modvillig, men hörig oc lydig, bleff hand sagt fra sith kald: belangende prestens omkostning, item suige oc sprecke, den post bleff indsedt for tilbörliq dommere.

2. H. Hans j Vidskölle, proust j Giersherredt, vaar steffnedt anlangende en dom hand haffde affsagt imellem her Leffuert j Esphold oc encken samme sted; den contract som dennem vaar giort imellem, effterdi den huercken aff slodsherren, bispem eller prousten vaar vnderskreffuen, bleff vnderkiendt. Bleffue omsider saaledis forligte, at presten skald gifue hende

— 2 pund rug oc 2 pund biug, helten till Martinj oc helten till jull.

3. H. Rasmus j Jffuetoffte steffnedt aff sin proust m. Peder j Aas for vlydighed, at hand ej vilde möde till prestemode, oc naar hand möthe, gaff hand prousten vnythige ord; item hand ej vilde v[d]legge sin hielpskadt. Bleffue denne gang om-sier forligte; maathe bede om forladelse oc anloffue saadant aldrig meer at skulle skee med mindre hand derfor höelig vilde straffuis andre till exempel.

Nogle kongebreff.

1. Om kongskadt — 4 rigs daler aff huer prest j Skaane oc 2 rigs del. aff huer prest j Bleging at v[d]leggis 14 dage effter Michaelis.

2. Kongebreff om hylningen dominica Trinit. v[d]j tilkom-mende aar.

3. Kongebreff: H. Hans j Knedstrup — 1 rigs del. aff huer kircke, som forraad haffuer.

4. Kongebreff: H. Jens j Skrefflinge — 1 rigs del. aff huer kircke.

Admonitiones.

1. Brudevielse skald ske effter Ordinantz etc.

2. Chat[echismi] predicken ej at forsömmis.

3. Degne at examinere vngdommen effter predicken.

At tale om de prester, som haffde kongebreff, som bleffue opleste paaske landemode, nemlig h. Mogens j Aasum aff huer kircke — 2 rigs del., h. Jens Pallesön j Soellbierg oc h. Jacob j Vellou aff huer kircke — 1 rigs del.

Synodi Lundensis anno 1650
ultimo die aprilis celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Claudio, præposito nomarchiæ Gersianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de annonæ caritate et difficultate, etiam de miseratione Dej, nam misericordia Dej summa parit consolationem, quare non abijciamus animum in adversis. Deum habemus qui miseretur nostri et compatitur. Ideoque apud Oseam capite undecimo ait: inversum est in

me cor meum pariter incaluerunt pœnitudines meæ. Hinc pater misericordiarum dicitur secundo Corinth. primo, quia dives est in misericordia, Ephesios cap. 2. et universæ viæ Domini misericordia et veritas dicente psalmnista psalm. vigesimo quinto. Homines nonnunquam gaudent alienis malis, gaudent annonæ caritate, Dominus aliter animatus est. Ecce eruit amor[te] animas et alit pios in fame ex psal. 33.

Causæ duæ sunt examinatæ.

1. H. Hans j Gullerup steffneth aff hans formands daather, en kandestoffuers quinde j Lund, naadsens aar anlangende, meenendis at vilde haffue sin part j tienden saa oc j prestegeaar aufflen.

Sententia. Deth allene bleff till dömdt encken effter Ordinantzen oc effter it kongebreff dateret 1629.

2. H. Jens j Quernby, 3 gang steffnedt aff velb. h. Tage Tothis fuldmegtige Effuert Vildfand, fordi hand icke effter sin collatzis formeldning icke vilde residere j hoffuidtsognet.

Sententia. Efftersom hand vaar tildömdt aff deth hæderlig landemode anno 1649 den 10 april at flythe till preste-gaarden j hoffuitsognen inden Martinj eller at haffue forbrudt sith kald, oc efftersom deth endnu icke vaar efterkommet, bleff samme forrige dom confirmeret.

Konge breff om vdvalgelsen.

Samme tiid bleff sluthit, huer prest at giffue — 2 s. till de 6 prouster, som skald haffue fuldmagt.

Jtem bleff paamindt om deth konge breff, som leest paa landemode anno 1647 den 4 may anlangende hielp aff kirckerne till Emmelöffs kircke 3 aar effter den tiid.

Propositiones.

1. Om presterne vilde giffue nogen hielp till Ysted kircke. Jtem de kircker, som haffde forraad, at laane Cimbris-hauffns kircke penge.

Admonitiones.

1. Efftersom deth er angiffuedt, at somme prester giör sig til köbmend oc ligesom til bissekremmere at selge nöle oc remmer oc andeth saadanthe vere, at mand for saadant skald tage sig vare.

Jtem ey eller at giorre bryggere eller krudmend aff sig enthen at bryge eller vdselle en öll eller brendeviin.

2. At der eij paa liusis aff predikestolen for en ringe tiing.

3. At presterne skald gaa till alters offuentlig j kircken enten om söndagene eller bedagene oc icke vdj enrum eller hiemme j deris husse.

4. Der maa icke truis med kirckens band, vden mand veed, huor den er, som deth haffuer giordt.

5. Der haffuer nogle prester klagedt paa deris degne for vlydighed, meenendis, de er presten ingen tjeneste pligtig eller vnderdanighed, fordi de er icke confirmeret aff presten men aff bispen, da befold bispen, at de skulde atvaris, at hans confirmatz holdt dennem icke til vlydighed men til lydighed baade at følge j sognebud eller huor presten haffde fo[r]nöden etc.

6. At paaminde de kirckeverger, som icke haffuer vdlagt studij skadt.

Acta synodi Lundensis anno
1650 die vigesimo quarto sep-
temb. celebratæ sunt sequentia.

M. Niels i Malmö predickede och aff Math. cap. 5 v. 14 forklarede disse 4 ord: Vos estis lux mundi.

Hans verdighed bispen holdt, solito more, oration de vera ac sincera ad subsequentes publicas precationum dies tres preparatione etc.

Causæ binæ sunt ventilatæ.

1. H. Henrich j Rafflunde var citeret aff hans stiffmoder Dorrethe s. h. Jensis, for hand vilde icke holde den contract dennem imellem vaar oprethet, som var denne: hand haffde bebreffuet sig at giffue hende aarligen iij pund rug, 2 pund biug, 4 daler huer offerdag, 8 lam, 8 gies, sommeroste aff nogle visse gaarde j sognen och fri huseverrelse. Landemodet kunde icke vnderkiende hans contract, men effterdi deth siuntis hannem alt for besuerligt, forligte landemodet parterne saaledis med beggis deris sambytte:

H. Henderich skal giffue encken dethe aars genant, huad sæden allene vidkommer, oc siden 200 slethe daler till 4 terminer paa 2 aars tid, och der med at verre hinde ganske quith.

2da causa. H. Arnoldus j Melbye haffde citeret sin proust h. Jacob j Vinslöff oc formeente, hand haffde giort vret, j det hand j en process, som var falden hannem oc hans vederpart Hans Mus imellem, haffde sted som vidnisbyrd till förhör, som

ellers var verslig ret vndergiffuen. Prousten bleff kiendt frii oc ingen vret at haffue giort j saa maade etc.¹⁾.

Tuende kongebreff bleffue lesde.

1. Om de 3 almindelige bededage oc bispens formaning derhos, at presterne skulde 3 söndager nest for formane almuen til christelig beredelse oc de 3 dage gudelig at begaae med affhold fra arbeid oc feste huer dag til afften.

2. H. Ave i Hemlted (o: Halmstad) lod lese kongebreff om en rigsdalers hielp aff huer kircke formuff haffuer, oc begierede hielp oc collect aff meenigheederne inden jull, om mueligt kunde verre.

Monita episcopi.

1. Dersom nogen haffuer tempore. præteriti belli forebract hans kong. May:t heste, stude, victualia eller penge (dog sölf-skathen her vmeent), da skulde de endelig möde i Köbenhauffn paa andfodring till den 14 8tob.; huis de icke da möder, skald deris tilkraff siden intet gielde.

2. Den siste Resenii version oc explication offuer catechismum skal endelig driffuis propter uniformitatem, oc den gamle ganske affskaffuis.

3. Nogle kaarte dicta scripturæ vill bispen selff v[d]drage, colligere oc presterne tilskicke, som degnene siden skulde öffue inter catechumenos.

4. Betlere skulle examineris huor de gaa til Guds bord, vise zedell derpaa, eller miste almissee, indtil de beviis forskaffuer.

5. Admonitio. Om gradualer at kiöbe, huor behoff giöris.

NB. Singulare quid, j Ingelstedherrit udj TalbiERG(?) sogn, paa it fiskeleije, er fundet leffred blod, som deth kunde verret faldeth ned in stillicidio, oc har stencket op veggen, it halff quarter höyt paa veggen, oc neer saa for 4 veggerum i lengden. Dethe er skeed in Augusto forleden. Deus misereatur nostri.

¹⁾ Se härom vidare Cavallin, Lunds stifts herdaminne, IV: 325, som efter de i Lunds biskopsarkiv förvarade akterna refererar saken.

Synodi Lundensis anno 1651
vigesimo tertio die septemb. ce-
lebratæ acta ac monita sunt
sequentia.

Post orationem vigilantissimi domini episcopi de ambi-
tione fugienda.

Causæ binæ sunt examinatæ.

1 causa. M. Niels i Malmøe steffnedt aff s. mester Jör-
gens suoger Peder Jensön paa Borringholm anlangende naad-
sens aar paa s. m. Jörgens börns vegne, meenendis, at hand
burde giffue dennem saa meget som m. Jörgen gaff s. Barbara
m. Hans Rauffns, der hand kom til Malmøe kald, som vaar
den halffue part aff det förste aars indkomst effter en lande-
mods dom, dateret Lund 1628 den 29 aprilis, oc effterdi de
paa begge sider vaar dom begierendis, bleff saaledis affsagt, at
m. Niels skald giffue m. Jörgens börn ligesaameget som m.
Jörgen gaff s. Barbara m. Hans Rauffns, nemlig det förste halffue
aars indkomst, dog med saadan vilkaar, at dersom m. Niels veed
döden affgaar, halffuer hans effterleffuirske det samme at fodre.

2 causa vaar med h. Jens i Vldstrup anlangende det quind-
folck, som haffde beskyldet ham for lejersmaal, huilken sag
siste landemode bleff henvist till den verslig ret der först at
procedere; bleff endnu samme sagh affvist, fordi foden Anders
Hals icke haffde taget landemods steffning pa ny.

Kongebreff bleffue leste.

1. Om magisteri grad: at efftersom hans May:t vaar kom-
men i forfaring, at en part tager den for æregerigheds skyld j
gang oc sæde, da skald saaledis her effter holdis, at de skald
side oc gaa, ligesom de erre gamle in ministerio.

2. Kongebreff om kongeskadt aff huer præst — 4 rigs
till Martini at vdlegge etc.

3. Kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Söffren i Be-
risse 1 rigs daler aff huer ingen vnderdagendis, den rige hielper
den fattige, saa oc presterne vilde selff ocsaa giffue noget med.

4. Kongebreff [om] hielp aff kirckerne, aff huer — 1 rigs
del. till h. Christen i Hög, huis prestegaar er ganske forfalden.

Monita.

1. Efftersom hispen er kommen j forfaring, huorledis paa
somme steder ej skertorsdag holdis hellig, men driffuis grofft

arbejde for oc effter predicken, da skald presterne haffue fligtig inseende, at der holdis hellig effter en uniformitet effter ordinantzen.

2. Det hender sig vndertiden, at somme præster tager sig den myndighed at predicke i fremmede herreder, da skald dett ganske verre affskaffuet, med mindre de vill tiltalis oc straffuis derfor.

3. Det skeer oc vndertiden, at naar hospitals bedere andkommer, at presterne tager ilde mod dennem, da skald de verre paamindt, de ej dett giör, men helder hielpe dennem tilgode hos almuen, at de bevisse barmhiertighed.

4. Bispen klager haardelig, huorledis der skeer stor för-sömmelse med hans breffue, at de ej kommer fordt; huem för-sömmelsen findis hos, skald strax tiltalis oc for vlydighed straffuis.

5. Begierede bispen, at presterne vilde intimere hos sognefolcket for en prestesön aff Bleging, som sider fangen i Tyrkeriget.

6. Item at hielpe noget en fattig preste encke veed nauffn Sophiæ h. Baldsers, som er geraaden i stor fattigdom.

Synodi Lundensis anno 1652
die 4, 5 et 6 maij celebratæ acta
et monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore dn. Christierno, præposito Gotorum Scanicorum dignissimo, habitam ex dicto Apocalypico cap. 3, v. 17: Dicis, dives sum, et ditatus sum et nulla re mihi est opus: neque nosti te esse ærumnosum et miserabilem et pauperem et cæcum et nudum. Orationem jtidem vigilantissimi d:ni episcopi de pace et concordia consequenda et observanda etc.

4 causæ sunt ventilatæ.

1. M. Claus j Löderup steffnet aff encken Lisebet s. m. Berthels. Den förste steffning indeholdendis, huorledis hand j hindis suaghed haffde ladet hende besckicke, om hun vilde ingaa med hannem ecteskab, oc siden tilböd hinde aarligen, dersom hun det icke vilde giöre, 10 pund korn, lam 10, gies 20, penge 20 del. mönt, it slagtenöd ¹⁾, paa huilken besckickelse

¹⁾ Dette skald saaledis forstaacs: afgiften bleff hende först tilböden etc.

hindis louverge Christen Östersön suarede, at hun begierede 14 dags tid sig at resolve. Men siden den tid haffuer hand dog der aff intet efter kommedt. Bleff derfor tilspurt aff landemode efter hindis fulmeftiges Christen Östersöns begiering, om hand endnu vilde indgaa samme tilbud, huorpaa hand suarede, hand gierne vilde lade sig forlige om ellers maatte verre i rolighed. Men huad ecteskab sig med hende belangende, meente hand sig at verre saadant it ecteskab, at intet christet menniske kunde hannem der om anmode. Landemode intet j denne post kunde kiende, efterdi de sig med beskickelser intet haffue at beskaffue.

Den anden steffning angaaende m. Clausis oc Lisebet s. m. Berthils vaar denne, at hun haffde ladet steffne h. Jacob Marcusön i Hersted, for hand icke for prousten vilde vinde sin sandhed, saa vidt hannem vaar beuiist den sag m. Claus oc encken imellem. Bleff aff landemode tilfundet nu at vinde for den verslig ret, efftersom hand selff tilforn haffde foractet den gieslige, med mindre han vilde straffuis for vlydighed. Ole degn j Löderup, i ligemaade steffnet for hand icke sin sandhed vilde tilstaa, vnskyldet sig, hand vaar saa glemmen, hand intet kunde husse, endog hand vell kunde erindre at vinde det som vaar presten med oc encken imod, da bleff hans vidnebiur, som vaar med presten, kiendt krafftlös som aff it vsindig, sansselös menske.

3 steffning, som ret andgick hoffuitsognen, bleff der ved intet giort, efftersom m. Clausis procurator Olle Nederland sagde, hand haffde ladet indsteffne til herredag, og vedderparten Christen Östersön sagde at haffde taget loffl. steffning, huilket de oc paa begge sider st. . . .

2 causa. M. Peder Struck i Asserum steffnet for atskilliche forseelser:

- 1) forseelse med alterens sacramento,
- 2) de dödis begraffuitsels fornectelse,
- 3) hand obenbarlig aff predickestolen haffde forbandet meenigheden,
- 4) vngdommen, som vilde gaa til skriffte, viste hand hen paa sitt arbeijde,
- 5) hand eij vilde de siuge betiené.

Huor imod m. Peder suarede, dett vaar intet andet end sancke vinde aff hadsverck; haffde hand j saadanne groffue forseelser verret skyldig, de haffde intet saa lenge giffuet hannem respit, men lenge siden tilforn derfor haffde tiltaldt. Da bleff m. Peders vederpart aff landemode tilspurt, huad de haffde der imod at suare, huortil bleff suaret aff dennem, at de haffde

intet videre. Herforvden suarede m. Peder at vere formenendis, hannem ingen dom burde at offuergaa, effterdi hand haffde giffuet sagen j kongelig hender.

Sententia. Efftersom m. Peder formeener sig, hans modstanderis vidne ej fulkommelig aff velb. landsdommer at verre confirmerede, item hans Kong. May. breffs indhold til velb. h. Niels Krabbe ej bleff hannem vitterlig forend 8 dage siden, saa oc hand formeener sig j sagen videre att vill protestere, da bleff saaledis affsagt, at hand skulde haffue delation til tilkommende landemode, dog med saa skiell hand strax skald tage steffning i sagen oc verre suspenderet ab officio dismidlertid.

3 causa. H. Arnoldus j Melby i Göngeherret steffnet aff sine sognemend anlangende helgen skyld, som hand kreffuer aff dennem for de aar, i huilke hand ab officio vaar removeret, endog de berettet, at de med den haffde betalt dennem, som kaldet dismidlertid haffde betient. Huorpaa h. Arnoldus lod lesse kongens steffning baade offuer hans patron velb. h. Offe Gedde, som bönderne haffde forböden den taxt at vdlegge, jtem offuer landsdommer, som dervdj oc andre poster haffde senteret; torde landemodet dervdj intet at kiende, efterdi det tilforn vaar indsteffnet for höyeste ret ¹⁾.

4 causa. H. Jens i Vldstrup steffnet aff ridefouden Anders Hals i Ydsted anlangende lejermaall, som hand for 3 aar siden skulle hafft med en tilforn aabenbarlig hore; da er först leest velb. landsdommers dom, liudende i sin mening; viste ieg ej h. Jens at kunde befri, men at lovuerge sig inden 6 vger. Der imod bleff irettelagt rigens steffnet aff h. Jens imod velb. landsdommer.

Sententia. Efftersom h. Jens er tildömt af landsdommere at lovuerge [sig] inden 6 vger og samme dom er indsteffnet for konge[l. May:tz] raad, kunde vi os intet vnderstaa der j att dömmе.

Monita.

1. Efftersom det paa somme steder befindis, at presterne absolvere nogle personer tillige, huor om dog tilforn er admoneret, dersom dett her effter skeer, skald haardelig straffuis. Huad der bleff i saa maade causa necessitatis i krigs tid forrettet, det vaar it andet, dicente episcopo.

2. Börnene skald förris til daaben det förste mueligt er, huor om ocsaa tilforn er paamindt, oc om de end ere saa skröbelige at de christnis hiemme, skald dog daaben strax dereffter

¹⁾ Akterna ang. denna sak finnas i Lunds biskopsarkiv.

j kircken confirmeris oc ejj fortöffue saa lenge, indtil moderens kirckegang skeer, huilket dog en prestmand her j landet haffuer ladet sig til fordriste, oc icke meget lenge siden.

3. Skertorsdag at holdis hellig, jtem at paa langfredag skald kortelig forhandlis, huis i forrig passions predickerne er forhandledt, efftersom der bleff berettet paa landemode at somme prester ickun allene lesere texten etc.

4. Presterne icke fare offuer marcken vden prestelig habit, efftersom, som mange for deris vkiendeligheds skyld före sig self i foract, ejj faar deris tilbörliq respect. Langmindre skald dett tilladis presterne att staa for altaret i liusse, offerge, stackogede rexe kortle, men driffuer nöden dennem at ride, kand de dog bruge sorte kortle.

5. At presterne skald med degnene haffue fligtig indseende, at vngdommen fligtig vnderviisis.

6. Jngen maa tiene j it sogn oc gaa til alters i it andet. Langmindre maa nogen fremmet prest betiene nogen huad fald det verre kand (döds siugdom vndertagende), vden hand haffuer tilladelse aff den forrige sogneprest, huor hand haffuer hafft sin rette oc stadige verrelse, men dersom nogen sig her vdj forseer, skeer dett inden herredet, skald det klagis for herritzprousten, skeer det vden herredet, da prousten at verre forplictig at skaffue den prest, som vdj hans herret vforret er, offuer den andet prest j det herret, som forseelsen er skeedt, ret hos samme herritzproust.

7. Efftersom mange prester giör it almindelig brug at giffue bedtle breff, saadant skald verre affskaffuet, men holde offuer kongens mandater, at de kand försörgis i egne sogner; kand det ejj skeep, holde sig effter forordninger.

8. Presterne skald verre endelig fortentt att möde til huer prestemode, ligesom prousten er forpligtiget til att möde til landemode, oc da att annotere, huad der bliffuer publiceret; bliffuer der noget siden försömmedt oc forseet, da prousten der ejj til att suare men presten self, som dett haffuer försömmedt. Prousterne klager haardelig, att faa möder til prestemode, oc de faa der kommer erindrere en ringe ting, huad der bliffuer passeret, men maa tit oc offte skriffue der om dennem til stor besuerlighed; da haffuer nu deth hæderlig landemode saaledis sluttet, att naar nogen prest eller degn fra prestemodet bliffuer hiemme forbliffuendis, vden hand er saa suag, att hand ejj self kand præsentere, da bedendis en aff hans heretz medbrödre hans vndskylning att giöre, oc hannem huis paa modet er passeret meddeelle; giör nogen her imod, straffuis derfor som vidbyr, oc dersom prousten med nogen aff sine herritzprester her-

vdj fortier, haffue oc sin tilbörliig straff at forventte, som den der ej holder offuer kongelig beffalninger.

Admonitiones.

1. Endnu om Embmelöffs kircke til en klokke.
2. At jntimere for en kircke j Magdeburg, S. Vldrigs oc Levinj kircke kaldes, oc collecte maatte komme frem inden pindtzdag, at de hos fattige mend ellers med deris egen bes ... skulde besuerge.
3. Liusis effter en compan aff Halleröd song ved nauffn Bendt Jonsön, som haffuer forladt sin egen hustru oc nogle börn oc rizzer om med en hore etc.

Synodi Lundensis anno 1652
21 die septemb. celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino Magno, præposito nom[archiæ] orientalis in Blekingia dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de divina providentia.

Binæ causæ sunt ventilatæ.

Mester Peder Struck steffnet paa ny aff ridefouden Hans Holst i Bokulde for de samme poster, som hand var indsteffnet det andet forige landemode: 1) forseelse med sacramentet, 2) fornectelse de døde at begraffue, for det tredie, hand offuentlig forbandet meenigheden i predickestolen oc i samme sin iffrighed glemte at giörre bön effter predicken eller lese fader vor etc., 4) naar nogen vilde gaa til skrifte, viiste hand dennem paa sit arbeijde, 5) hand ej eller de siuge vilde betiene, 6) saa mange der vilde gaa til skriftet hand i almindelighed, 7) vndertiden naar der kom mange som vilde skriftis, bad hand dennem gaa fanden i vold, hand torde sla dem paa flaben, det nese oc mund skulle staa i blod etc.

Oc efftersom det bleff opset siste landemode oc da gick ingen dom, fordi det vaar insteffnet til herredag, haffde nu hans vederparter forhueruet kongelig beffalning til velb. Otto Tot, bispen oc landemode, at de endelig skulle dømme i den sag, effterdi herredagene vaare opsette; da effter lang deliberation er hand ganske sagdt fra sit kald.

2 causa vaar imellem h. Grex i Nörrehuedinge oc hans effterkommere her Aage paaskemád oc offuer anlangende; meente, hand burde haffue sin deel der aff, effterdi hand haffde tient derfor oc den anden eij bleff indset förend dominica palmarum. H. Aage meente, hand vaar civiliter mortuus, hand burde intet att haffue; bleffue forligte. H. Offue skulde giffue hannem — 10 del. m.

Monita.

1. At presterne vilde tegne i bederrens bog huad almuen giffuer.

2. Der er en religeret student ved nauffn Christ[en] Mortensøn Maler, at presterne eij lader ham predicke.

3. Prousterne beklaget, at presterne eij vilde holde hos dennem self huad himmeligt paa prestemode bleff handlet etc.

4. Der er somme degne, som vill icke lesse for börnene. Om de end skönt kommer til kircken, viiser dem hiem igien; vnskylder sig, de vill icke lese for dennem vden de alle vaare forsamlede. Skald tilholdis endelig at lesse for dennem der kommer, i huor faa de erre, og tegne dennem som erre forsømmelig; tager degnene her vdj forsømmelse, skald det strax giffuis tilkiende, at de derfor kand straffuis.

Synodi Lundensis anno 1653
26 die aprilis celebratæ acta ac
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Olao, præposito nomarchiæ Tornianæ et synodi Lundensis notario, habitam. Orationem jtidem vigilantissimj domini episcopi de novis stellis et cometis.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1. Her Elias i Hör steffnet aff sin proust h. Niels i Gaarstang, proust i Frousteherret, hand eij vilde vdlegge hielpeskadt med h. Lauritz i Rörrum, som dog eij vaar meer end 2 sk., men haffde skreffuet prousten nogle sposke breff till. Her Elias maatte hørre mig ilde derfor, oc bispen sagde hannem v[d]tryckelig: skulde der gaa dom, daa vilde hans kald staa i fare. Hand bad bispen oc landemode, at de for Guds skyld vilde forlige dennem, huilket ocsaa skede, dog her Elias maatte affbede sin

forseelse och bekiende, hand det haffde giort meere aff misforstan en aff trozighed, oc forpligte sig herefter at prestere obedientiam.

2. M. Peder Hermandsön, rector i Malmö, haffde steffnet m. Hans i Bunckeflode, fordi hand ej vilde vdlegge den aarlige pension, men m. Hans mötte icke, men sende sine indlegge frem; meente hand denne gang [icke] haffde m. Peder at suare, effterdi der vaar ingen steffning lest for hannem, huorfor det oc bleff henviist til it andet landemode.

Eeller haffde m. Claus i Lödderup steffnet encken, s. m. Berthils efterleuerske, fordi hun ej vilde giorre hannem preste gaarden rödelig, men efftersom begge parter ej presenterede, men vaar til herredage, kunde der intet v[d]rettis.

Oc efftersom landemode vaar oc steffnet til herredage aff m. Peder Struck oc en aff prousterne endelig skulde möde paa landemodis vegue, faldt det h. Johan till i Billinge, dog landemode skulde betale omkostningen, naar han kom hiem igjen.

Monita.

1. Endnu at paaminde om hielp til Emmelöbs klocke.

2. Studijskadt paa mange steder endnu icke er vdlagt, at den endnu fremsendis, med mindre de högm:de ej skald dem angiffue for den höye öffrighed.

3. Presterne maa ej haffue nogle beröctede quindfolck i sit hus, men dersom, Gud deth dog forbiude, at nogen i deris huse bleffue besoffuede, de strax skald skaffuis aff forargelse skyld.

Der er en prest i Gönherret, i huis hus disver saadant er skeed, oc intet dis mindre siden haffuer hafft dem hos sig, huorudoffuer hand er kommen i stoer vanröcte.

4. Ingen prest maatte skriffte i almindelighed; skeer det, da strax at steffnis til landemode.

5. Ingen prest skald giöre sig for gemeen med sine sognefolck, efftersom erfarris, att somme prester giör sig saa gemeen med deris sognefolck, at de slar paa tromme for dennem.

6. Efftersom tit oc offte skeer, at en part, naar de haffuer verret it eller 2 aar fra eller aff en meenighed, kommer siden oc vill haffue zedell, skald dermed saaledis forholdis: dersom de ej strax tager zedell, naar de rexer aff sognet, skald dennem siden ingen meddeelis.

Synodi Lundensis anno 1654
11 die aprilis celebratæ acta ac
monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino magistro Nicolao Severino, præposito nomarchiæ Oxianæ dignissimo, habitam.

Unica causa est examinata.

Den sag haffuer tuende gange tilforn verret til landemode, nemlig imellem m. Peder Hermandszön oc m. Hans i Bunckeflode om affgifften aff hans annex Hyllinge till skolemesteren i Malmöe, som er aarligen 4 pund rug oc 8 pund biug. Mester Peder haffde strax effter krigen forhueruet sig it kongebreff paa i[t] lidet vicari, som skylder aarligen 1 pund rug och 2 pund biug; saa meget meente ocszaa m. Hans, hand vilde affkorte aarligen hos m. Peder, oc efftersom landemode de tuende gange, som deth tilforn haffuer verret indstefstnet, kunde ej stemme, haffuer nu bispen verret begerendis, huer j seer att giffue sitt sufragium oc at begynde fra nederst, huilket oc skeede, oc saaledis omsier dömt: effterdi m. Peder self sig till beste oc paa sin egen bekostning haffde forhueruet samme konge breff oc icke paa m. Hanszis vegne, at derfor hos hannem noget skulle miste aff den affgift, bleff m. Hans i Bunckeflode tildömt at giffue hannem effter fundasen oc som der tilforn aff arilds haffuer verret vdgifuet, nemlig huer aar 4 pund rug, 8 pund biug.

Admonitiones.

1. Skald endelig holdis fuld messe i begge sogner, i huad forhindring der kand verre, efftersom bispen berettel, dett haffuer verret klaget for hannem i hans visitatzer, at troen i somme kircker ej haffuer verret siungen langsommelig tid.

2. Att forældre paamindis deris ganske vngdom baade store, smaa fligtelige att komme til degnen at lade dennem vnderviizis, oc dett offentlig giffuis tilkiende af predickestolen, huad dag der skald lessis for dennem; er da de saa forsömmelig, at de vill ej komme frem, men glemmer dett de haffuer lerdit tilforn, da skald de holdis fra skriftestolen, i huor offte de tilforn haffuer verret till alters, indtil de lerrer dett paa ny igien; dersom forældre erre self saa modvillige, at de icke vill holde deris börn til guds fryct, skald de oc self straffuis.

3. Degnene skald endelig tilholdis at lesse for börnene

ord fra ord, som det staar i cathechismo, oc ingenlunde samtycke, at börnene selff aff misbrug och vandvidtighed ordene forvennde.

4. At icke nogen prest samtycker nogen person at betiene sin predickestoell, enten dett er hans egne börn eller fremmede, förend de haffuer attesteret oc biscoppen haffuer selff skreffuit paa deris attestatz; gör nogen her imod, skald han strax indsteffnis for landemode.

5. Skald oc holdis morgenbön, huor byerne ere saa store, at almuen kand samlis, enten aff presten selff eller aff degnen, naar presten ej er selff tilstede.

6. At presterne haffuer fliglig indseende med huad folck der kommer i deris sogner, efftersom dett offte skeer, at ectefolck forlöber oc forlader huer andre, oc huer aff dennem betiener paa serdeles steder; dett maa ingenlunde tilstedis, vden de paa begge sider haffuer beuilget huer andet det for fattigdoms skyld til nogen vis tid at adspörge deris bröd, og siden som egtefolk strax at samlis igjen.

Synodi Lundensis primo die
maij anno 1655 celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Iano
Chiliano, præposito nomarchiæ Ronomontanæ, habitam.

Unica causa est examinata.

Mester Claus i Lödderup steffnet aff velb. Tage Tott:

1. At hand i skrifftestaalen haffuer forholdet nogle, att de skulde fragaa dett de tilforn haffde vundet, efftersom hand meente, dett vaar vsandferdig, ellers kunde hand ej tilsige dem deris synders forladelse; de skulde endelig sige ham sandhed. Der hand ingen rede kunde faa aff dem, sagde hand deris synder skulde verre dem beholdne; dermed maatte de gaa.

2. En pige som vaar till skriffte om lördagen, men kom icke til alters om söndagen.

3. At hand icke vilde christne it barn hiemme om lördagen, men at de skulde bie til söndagen, oc det döde om natten.

4. Hand vilde icke predicke offuer it liig.

5. Hand icke vilde forklare cathechismum.

6. Hand haffde skeldet en quinde for en lögnerske, som ellers haffde it godt rycte.

7. Haffde giort nogle soldater opsetzige oc skreffuit indleg eller suplicatz paa deris vegne oc taget dem i forsuar.

8. At hand haffde predicket dett evangelium om arbeiderne i vingaarden i steden for dett evangelio om de 4 slags sæd.

Sententia. Huad de 7 postar belangende, kunde landemode ejj dømme, effterdi hand haffde taget rigens steffning. Men effterdi den post om opsetzighed imod öffrighed ejj vaar indført i rigens steffning, begierdis paa den post endelig dom aff landemode. Oc efftersom hand selff begierde derfor at maatte multeris, bleff den hedenviist till May:t selff, huad den mult skulde verre, oc hand dismidler ab officio at verre suspenderet.

Admonitiones.

1. At der endelig skald predickes cathechismum.

2. S[i]æleringen skald ganske affskaffuis, huor den er brugelig, oc paa det at det disbedre kand forrekommis, skald der hengis laasz for klokkehusdörren.

3. Morgenbön at holdis; er presten ejj selff tilstede eller haffuer forfald, da degnen dett at forrette eller it aff börnene, om nogen aff dem kand lesse.

4. Tacksigelsis bön nu at ophöre, men hereffter bruge denne bönen ocszaa paa bededage og til morgenbön.

5. Degnene skald endelig bruge en uniformitet at lesse for börnene oc bruge den siste edition; giör nogen herimod, strax at steffnes for landemode.

6. Der skald oc brugis ens sange i kirckerne, ligesom de erre brugelig i vor Frue kircke i Köbenhauffn.

7. Presterne skald lade dem betiene i deris saligheds sag om söndage eller bededage, at de kand verre deris tilhörere it godt exempell, och icke i morgenbön.

Synodi Lundensis 22 die aprilis anno 1656 celebratæ acta et monita sunt sequentia.

1. Lest kongebreff om hielp aff kirckerne till h. Hans i Qualde (3: Svalöf) aff huer kircke — 1 rigs del.

2. Noch it andet kongebreff i ligemaade om hielp aff kirckerne till h. Peder i Hammelöff aff huer kircke --- 1 rigs del.

3. Herforvden lest dett kongebreff, som er vdgangen om

brylluper, derhos biscopens atvarszell, at presterne seer sig vell for, at de sig icke derimod forseer.

4. Bleff oplest den 24 artichell i Recessens 1 bog om giesligheden, huilcken liuder saaledes etc., med biscopens iffrige formaning at presterne retter dennem dereffter.

5. Bleff oplest ectescabs articel om troloffuelse, at de ingelunde effter troloffuelse maa verre tilsammen, förend de bliffue viede; vil de icke effter atvarszel endtholde sig fra huer andre, skald de endelig derfor vdstae kirckens disciplin.

Admonitiones.

1. At presterne seer sig saare vell for, at de icke troloffuer nogen, som erre i de forbudne leed.

2. Naar nogen prest ved döden affgaar, da skald indföris i kaldsbreffuet, som giffues den effterkommende, huad dag den forrige prest er död, at biscopnen disbedre kand vide sig i sit embede att föye.

3. Om morgenbön: at den endelig holdes enten aff presten selff eller degnen.

4. Om siæleringe: at den in[gen]lunde maa skee, men settes en laas for klockehuset, at den kand forhindris.

5. Ingen maa lade nogen predicke for sig, vden bispen haffuer skreffuet paa deris attestatz, huilket oc offte tillforn er giffuit tilkiende.

Offuer aldt dette er lest en suplicatz indskicket fra Vittenberg om nogen hielp till deris taarn, som er nedfaldet.

Noch biscopens intercess. paa tuende poelske herremends vegne etc.

Noch biscopens [re]commendation paa Marren sl. h. Henderichs vegne i Gierslöff.

Synodi Lundensis vigesimo tertio die septemb. 1656 celebratæ acta ac monita sunt sequentia.

Post concionem a venerando pastore domino m. Paulo Andreæ, præposito nomarchiæ Wedmenhovianæ dignissimo, habitam. Orationem itidem vigilantissimi domini episcopi de nostro christianismo, qui constitit in sinceritate, fide, exer[cit]io bonorum operum.

Vnica causa est examinata.

M. Peder i Aas, proust i Villands herret, steffnet aff Hans Christenszön i Hillehaffue, fordi hand ej vilde giffue affviisning tiltinge anlangende den gields fodring hand haffde efter s. h. Jens i Opmand, endog Hans Christenszön tilforn vaar tilkiendt at söge sin betalning hos h. Jenszis effterleffuerske i hendes naadszens aar, men saadant bleff hannem forhindret aff h. Niels i Opmand, h. Jenszis effterkommer, i dett huis hand skulde leuere fra sig aff naadszens aar, oc ellers anden aarlig vdgift til encken leueret hand ej effter dommen til Hans Christenszön, men till prousten m. Peder i Aas, och dett mod Hans Christenszöns forbud. Gielden Hans Christenszön fodret vaar — 170 del. m. Men bleff saaledes forligt, at h. Niels skald giffue Hans Christenszön 120 del. at betale til 4 terminer, til huer termin 30 del., oc er tilkommende jull den förste termin, oc h. Niels siden affkorte igien hos encken aff den aarlig affgift. Oc dermed bleff h. Niels i Opmand oc Hans Christenszön venligen forligte etc.

Admonitiones.

1. Ingen proust eller prest maa forrette noget in ministerio i et fremmet herret aff egen myndighed, men er dett endelig nödig, da tilforn at forordnes dertil aff biscopen, hurom bleff lest Frederici 2 breff, dateret 1566.

Aarsagen till dette m. Lauritz i Christiansstad, som forrettet tjenesten i Vom, förend prousten m. Anders i Siude (c: Söfde) kom etc.

2. Noch lest dett konge breff om magisterij grad, som sette sig offuer de gamle prester, at de skald sidde, ligesom de haffue verret gamle in ministerio, dette er seedt aff m. Hans Bermeling i Vom.

3. Endnu bleff paamindt om morgen bön endelig at holdes i denne farlige tid enten aff presterne self eller, om de haffue forfald, aff degnene; forsömmes dett, da straffues derfor som de der biscopens andordning offuertreder.

4. De som er ectegifft oc dog kommer for tiden med deris foster, skald endelig staae obenbare skrift, oc börnene som andre vecte börn christnes effter predicken, oc ingenlunde effterlades dennem offuer 5 eller 7 vger i dett aller ringiste.

5. Effter Ordinantzen skald presterne endelig gaa i deris prestelig habit baade till hest oc paa andre steder oc icke ride paa jagt, men tage vare paa deris meenighederne.

6. Kongebreff om drognningens forlösning.

Synodi Lundensis decimo
quarto die aprilis anno 1657
celebratæ acta et monita sunt
sequentia.

Unica causa est examinata.

M. Hans i Vom steffn[et] aff velbyrdig Henderich Gyldenstierns foget anlangende tuende troloffuet folck hand ej vilde vie, forgiffuende, de haffde ligget i ondt leffnet etc.; paakient at hand dennem skulde vie oc dem sine publica absolutione annamme, effterdi dennem intet vaar offuer beuisseligt ¹⁾).

Admonitiones.

1. Lest dett som bleff sluttet paa dett moede i Otthenszö med formanelse dett at effterkomme.
2. Om at det ingenlunde med cathe[chismi] predicken maa forsömmes.
3. Om morgenbön.
4. At prousterne paaminder presterne, at de vell sig betencker, naar de citerer steder i skrifften eller exempel der aff. Aarsagen till dette synodale: h. Gert capellan i Malmöe forklarede dett ottende bud, da iblandt andet indförde Jacobs oc Esau historie oc sagde, at Jacob log aff dieffuelens indskiu-delse etc.
5. Om tjeneste tiunde icke i nogen meenighed i deris saligheds sag at betienes vden zedell. Aarsagen: h. Niels, prousten i Frouste herrit, berettet, at en deel aff Göngeherretz herretzprester annammedt huem der kom vden zedell.

Acta synodi Lundensis 1658
27 apr.

Causa 1.

Elsze Cort Skrædders haffde indsteffneth h. Svend Hesselbrand, for hand icke vilde giffve hinde affkald for 200 dlr, hendes dathers patrimonio, hvilcke hand icke kunde negte at haffve becommeth, mens nectede hende affkald, fordi der endnu schulle restere noget aff den medgiffit moderen haffde loffvet sin daather, nemlig nogre hõnder oc benckedyner, wanszeet hand haffde becommet saadan medgiffit effter fortegnelsze, som

¹⁾ Akterna härom i Lunds biskopsarkiv.

med eet frit bröllup och festens öll belöb sig offver 314 dlr; hand bleff tilfunden strax at giffve affkald, hvilcket oc skeede med sin egen haandtz underskriffvelsze i protocollon oc haandgiffve til Elsze Cortes.

Ellers vaar hand oc haardeligen aff Elsze oc menige sit sognefolck angiffven; huor til hannem bleff bevilget at suare til nestkommende landemoede.

Causa 2.

Stiby sognemænd i Jerrested herred haffde indsteffnet deris sognepræst h. Johan Lauritzön for nogle skiildszord de meente, hand haffde ladet falde offver dennem, der de Helmesze dag forleden vilde med oldermenden pante hannem for 1 dlr 4 s., hans gierder vaar i vaars forleden bröstfeldige for. Thi hand schulle haffve sagt til oldermenden: tager i noget aff min gaard uden loug oc ret, da schal i haffve taget det som uhiemmelt oc som ein Teuffel. Huor paa mange sognemænd bleffve ens at tage kircke nöglene fra præsten, det di oc giorde, udi hvilcken tumult præstekonen, som gick höysvanger, bleff ilde medfaren oc baaret i sit huus for eet döt mennische. Om morgenen sammenkaldes nogle fornemme gotfolk, oc giffve kunde klageligen tilkiende den haarde medfart, at tvende aff bynderne hinde giorde. Effter hvilken sags leiglighed for:ne 2 mænd ere dömte til enten at borge eller borge for sig at sette, efftersom præstekonen noget der effter födte eet döt barn oc end nu holder ved sengen, troes icke til sin helbredde at komme.

Nobiliss. episcopus med landemoedet vilde haffve forligt dennem. Præsten accomoderede sig gierne, huad den störste post angick, mens de tvende mænd vilde haffve begge sager i een forligning indsluthede. Foregaff, at di icke haffde fuldmact paa di andre sognemænds vegne nogen anden forligning at indgaae. Sagen den störste bleff remitteret, efftersom aldelis intet aff tingfogeden vaar sluthet, mens h. Johan endnu aff tingfogeden vor bevilget vidner i sagen at före; dette w-anszeet, lite sic pendente, tager Stiby mænd ved nogle goede danne mænds, jeg meen sognemenders, hielp steffning offver præsten til sit kalds mistelsze. Quod durum et iniquum videbatur.

Substituten eller degnen, fordi hand haffde ladet sig bruge i denne handell imod præsten, bleff strax removeret, qvod sic fieri oportuit.

Monita synodica.

1. At prousterne, udi hvis kaldszbreff her effter stiles, schall udelucke den forschriffning, som biscopen til kongens

lenszmand etc. Mens allene den kallede person recommenderez til nobiliss. episc. at examinere oc ordinere, med kaldetz stadfestelse at remitteris etc.

2. Jngen studiosus, attestatus in Academia Haufniensi, som nu er her i landet, maa lade sig høre paa nogen kald, förend hand haffver sin approbation oc testification fra nobiliss. episc. Mens di studiosi, som nu ere, skulde strax hos nobiliss. episcopum sig angiffve, ellers kunde de siden periclitere, om noget kald forfald. Studiosi Scani schulle sig oc betimeligen angiffve, oc aff kongelig clementz præfereris extraneis studiosis; studiosi Sveci haffver oc sin promotion her udi landet, sed prius a nob. episc. approbati, at formoede.

NB. Hereffter holdes ickun en synodus præpositorum, nemlig den 1 tirsdag effter 1 domi[ni]cam Trinit.; dog bliffuer der icke meere synodus i aar holdet.

3. Studii schathen, som aff kirckerne pleier oppebæris, er ex singulari regia clementia nobiliss. episcopo bebreffveth, at den oc derfore hannem tilstillis.

4. Vdi nobiliss. episcopi jnscription paa breffve schal actis, at de icke kalder hannem superattendentem, meden een episcopum eller biscop.

5. Her Gert, som vor capellan i Malmöe, er gandsche removeret oc maa icke til noget embede eller tienniste i kircken eller uden kircken aff nogen admitteris.

6. Bleff læst hans excellentzes graff Steenbucks recommendation om nogen collect til Lauritz Joensön, byfoget i Engelholm, nu til Michaelis at indsamle oc prousterne at levere.

7. Jligemaade bleff oc det samme andragen for Thomes Rassmuszön i Engelholm, at hannem nogen collect maatte bliffve aff menighederne oc præsterne bevilget.

Fornemmelig bleff det oc aff synodo andragen for den goede m. Hans Bonckeflod, oc d:ni fratres præpositi oc pastores vilde med broderlig kierlighed være hannem bevogen, oc det meste collect mueligt kand være til hannem indsende.

Monita in postremo synodo die
7 junij 1659.

1. At presterne udj fligtig oc udj tilbörlig act haffue huer söndag at annotere udj den bog, szom nylig aff nobilissimo domino episcopo ombefalet er, huis der j sognerne passerer.

2. At presterne idelig holder deris tillhörer till lydig underdanighed och underdanig lydighed tillige med tillbörlig troscab effter deris æds pligt at beuisze woris allernaadigste herre och konge.

3. At dom. pastores in omnibus holder szig effter Ordinantzen och Recessen udj kirchetienester, copulationibus och med brölluper, börn at döbe, folch at troloffue, for dem aff predichestollen at lyssze och dem at wie.

4. Ej allene schall den lange aff biscopopen conciperede bön udj dissze tuende almindelige bededage, men och den anden bön schall endelig huer söndag læszis effter predichen, szom iligemaade er aff bischopen j pennen for nogle aar sziden forfattet och omkring szent.

5. Iche alleniste O du Guds lam, men och det gansche litanie schall j kircherne paa de ordinariæ bededage sziongis.

6. De szom tiener i en sogn maa ingenlunde, sub officii privatione, gaa till Guds bord udj andre fremmede presters sogner, med mindre de haffuer rigtig seddell och beffuis, de qvo antea monitum.

7. Presterne, szom iche parerer deris præpositos end och her udj specialiter, at de iche betimmelig will fremszende den studi skat, cathedraticum med andet mere, schulle der for citeris till landemodet.

8. Laurentius Taagelöche, en studiosus, forbydis aluorlig iche maa prediche for nogen prest, enten for öffuelsze eller for kald.

9. At spørge om et quindfolch, nemblig Elline Pedersdatter af Nefflige sogn j Giönge herredt, szom for nogen rom tid sziden er bortrömt, och formenis at haffue ombracht tuende börn.

Paamindis och begieris, at h. Frans Lech motte lyszis for aff predichestollen. Juvate ipsum vestrum in Christo fratrem, jta vos Deus juvabit.

Synodi Lundensis tertio die
junij anno 1662 celebratæ acta
ac monita sunt sequentia.

Binæ causæ sunt examinatæ.

1 causa. H. Sören Andersön, sognepræst i Trodstrup (o: Tullstorp), haffde indsteffneth een mand, nu boesidendis i

Malmöe, ved naffn Thomas Cantor, tilforn hafft sit hiem udi hans sogen, som haffde 2 quindfolck hos sig; den eene berettet hand at være troloffvet och viet ved, oc kunde deth dog icke beviisze, den anden vaar hand höyeligen misztenckt for, efftersom, huor hand reiste, schulle hun altid kiöre for hannem, endog hand haffde een dreng, som hand der til kunde bruge.

Den 2 post angiffveth i steffningen vaar denne, att hr Sören huercken med locken eller truen kunde bringe det saa vit, at Thomas Cantor med andre Guds börn vilde söge kircken, langt mindre ath bruge det höy-værdige sacramento, men det med uforskammede ord foracted, oc præsten for hans trohietige advarsell med skielden oc ær-rörig ord haffver vederlagt. Da er aff det hæderlige landemoede saaledis paakient, at Thomas Cantor schal udstaa kirckens disciplin, oc siden den verszlig öffrig-hed at paakiende, huad straff hand videre fortient haffver.

2 causa vaar med hr Knud i Dalkiöbinge, som endnu vaar indsteffnet aff Jörgen Jörgensön i Trelleborrig for de poster, som hand vaar angiffven fore deth sidste landemoede, oc vaar nu endelig domb begierendis; da efftersom hans æddele höy-ærværdighed icke selff for suagheds schyld præsenterede paa landemoedet, bleff den sag opseth til een anden tid.

Admonitiones.

Bleffve opleste trende hans excell. generalens breffve, det 1 om hr Jens i Soellbierge, som er 2 gange brend for. J lige maade hr Anders i Glassaxe, oc den 3 hr Steen i Simbres til een huer af dennem aff kirkerne 1 dlr sl.

1. Noch lest eet breff, huorledis med præsternis session schal forholdis, naar de kommir i nogen forsamling med andre.

2. End ocsaa lest eet breff, at det er bevilgeth præstebönder at være forskoneth for all contribution, mandtals oc salpeiters schat undentagende.

3. De gaarde, som giöris till frigarde, schal giffve præsten effter Recessen.

4. Prousterne for alterhauffre oc alterpenge at være forschonede.

5. Til secretarium giffvis aff huer præst 3 sk. m., huilcke præstebönderne udlegge. Noch 1 sk. m. til tröcken.

Acta et monita synodica ventilata et proposita 23 die junij anno 1663.

H. Christoff j Hörby bleff omni[bu]s præpositorum calculis dōmt fra sit kald:

1. Hand hafde viist nogle fra skriffte, fordi de icke vilde giffue hannem sin rettighed, huilket hand burde at hafve søgt dem for in foro politico.

2. Fordi hand mod Recessens forbud hafde taget sielegaffuer for bōndernis begraffuelser.

3. Fordi hand hafde slaget sin moder, imidlertid nobiliss. dns episcopus visiterede i Hörby. — Flere sager vaar icke for landemode, efftersom de tilforn vare hiemme bilagde.

Monita.

1. Pastores skal endelige strax, auditoribus exemplo, lode deris bōrn komme til daaben i kircken oc icke fingere sig nogen casum necessitatis, som mange steder skeet er; huo her imod giör giffuer prima vice til straf — 20 rigs del., altera vice — 40 rigs del., tertia vice removeris, som der giör mod forbud.

2. Presternis, deris quinders oc bōrns begraffuelser skulle skee tarffuelig vden liusis forreberrelse, som paa nogle steder her i landet er skeedt, vden kisternis ofverflōdig, kostbar beslag oc vden ald tratement, saa som för er paa landemodet ommeldt. Tratament maa ej gifuis til nogen i begrafvelser, uden allene til slegten, som paa steden natten ofuerblifuer. Hou her imod giör skald citeris til landemodet, saa som præpositi oc herudj skald hafve flictig inspection.

3. Jngen, nobilissimis exceptis, maa blifve viet, uden effter forregaaende troloffuelser.

4. Jngen bröluper maa skee i advent och i fasten.

5. Cathecismus skald huer söndag predickis, oc vngdommen effter predicken flictelig exammineris, huad de af predicken haffue lerd.

6. Biscopen vil hereffter ingen ordinere, forend ordinandus tilforn med eed hafver bekrefftet, at hand ingen skenck eller gafve hafuer gifvet for kaldet, mediate eller immediate.

7. Presterne ombedis, de huer maanet vilde v[d]legge 6 sk. af deris aarlige skatt till befaldningsmændenn.

8. Docter Jespers postil findis til kōbs hos biscopen.

Ofueraldt dette beklagade biscopen sig, at synodalia blefue

icke saa stricte tagen i act, som det sig burde, af dominis pastoribus, oc meente, at præpositi saa for meget igiennem fingre med presternis vskickelighed; formanede hand derfor d:nis præpositis, at de herefter ville acrius urgere synodi monita, oc serdelis disse nerverrende vdi henseende, at høye öffrighed flitelig observerer pastorum mores, baade i begraffuelsers, brölupers oc andre giestebudars, tillige med klæders ofverflödighed.

Naar skatt oc tyngde skald vdleggis, da er der hoos dee fleste prester mera miseria et paupertas, men naar gilder oc giestebud skal skee, baade efter de døde oc for de leffuende, saa vill de alle verre mectige oc prectige.

NB. At paaminde præsterne om rytternis forhold i deris sogner, efftersom forregiffuis somme af dennem skulde holde lösse quindfolck hos dennem, huilcke ej for forargelse skyl kand tolleraris.

**Förteckning på de i Synodalia Lundensia 1646—1663
nämnda präster.**

Asarum. Peder Bertelsen Struck, afsatt 1652. Causæ: 1647 $\frac{4}{6}$, 1652 $\frac{4-6}{6}$, $\frac{21}{9}$, 1653 $\frac{26}{4}$.

Barkåkra. Frans Lecce Jensen † 1685. Se 1659 $\frac{7}{6}$. — *Billinge.* Johan Hansen † 1669, prost i Onsjö härad 1639—1669. Se 1653 $\frac{26}{4}$. — *Bjärshög.* Söffren Jensen, var död 1657. Se 1651 $\frac{23}{9}$. — *Brågarp.* Niels Hansen Busch † 1663. Se 1647 $\frac{21}{9}$. — *Brönnestad.* Sven Hansen Winslöf † 1653 $\frac{28}{9}$. Causa: 1649 $\frac{10}{4}$. — *Bunkeflo.* Hans Allesen, afsatt 1659 för deltagande i Malmö-sammansvärjningen. Causa etc. 1653 $\frac{26}{4}$, 1654 $\frac{11}{4}$, 1658 $\frac{27}{4}$.

Dalby. Morten Jörgensen. Se 1646 $\frac{14}{4}$. — *Dalköpinge.* Knud Christensen. Causa: 1662 $\frac{2}{6}$.

Esphult. Libert Mortensen Bruun † 1653. Causa: 1649 $\frac{18}{9}$.

Finja. Christen Willomsen † 1666 $\frac{20}{6}$, prost i Göinge härad 1651—1666. Synodalspredikan: 1652 $\frac{4-6}{6}$.

Gammalstorp. Mogens Ericson, prost i Listers och Bräkne härad. Synodalspredikan 1647 $\frac{4}{6}$. — *Glagsax.* Anders Clausen † 1677 $\frac{21}{2}$. Se 1662 $\frac{3}{6}$. — *Grönby.* Pouel Andersen Aarhus † 1658, prost i Wemmenhögs härad 1655—1658. Synodalspredikan: 1656 $\frac{23}{9}$. — *Gullarp.* Hans Lauridsen. Causa: 1650 $\frac{30}{4}$. — *Gustaf* (Lemmeströ och Börringe). Lauritz Beldring. Causa: 1649 $\frac{18}{9}$. — *Gustaf Adolf* (Viby). Jacob Olsen. Se 1646 $\frac{14}{4}$. — *Gårdstånga.* Niels Hansen Wadbeck † 1673 $\frac{29}{10}$, prost i Frosta härad 1648—1673. Synodalspredikan: 1649 $\frac{18}{9}$. Se 1653 $\frac{26}{4}$, 1657 $\frac{14}{4}$.

Halmstad. Ave Clausen † 1672. Se 1650 $\frac{24}{9}$. — *Hammarlöf.* Peder Jensen Bruun. Se 1656 $\frac{22}{4}$. — *Håslöf.* Bastian

Madsen Odder † 1683 $7\frac{1}{2}$, prost i Skytts härad 1645—1683. Synodalpredikan: 1646 $23\frac{3}{9}$. — *Høj*. Christen Knudsen † 1665. Se 1651 $23\frac{3}{9}$. — *Hörby*. Christopher Pedersen Pheig, afsatt 1663. Causa: 1663 $23\frac{3}{9}$. — *Höör*. Elias Jani Rask † 1671 $29\frac{3}{9}$. Causa: 1653 $26\frac{3}{4}$.

Ifvetofla. Rasmus Rasmusen. Causa: 1649 $18\frac{3}{9}$. — *Igelösa*. Niels Christensen Halmstad. Se 1646 $14\frac{3}{4}$.

Knästorp. Hans Stisen † 1661 $22\frac{3}{9}$. Se 1646 $22\frac{3}{9}$, 1649 $19\frac{3}{9}$. — *Kristianstad*. Lauritz Hansen Comin † 1669. Se 1656 $23\frac{3}{9}$. — *Kyrkheddinge*. Peder Bertilsen. Se 1647 $21\frac{3}{9}$. — *Köpinge*. Jonas Knudsen Höyholtz. Se 1646 $14\frac{3}{4}$.

Landskrona. Jens Kielsen, prost i Rönnebergs härad. Synodalpredikan: 1655 $1\frac{3}{9}$. — *Lund*. Laffue. Se 1649 $10\frac{3}{4}$. — *Löderup*. Claus Nielsen. Causa: 1652 $4-8\frac{3}{9}$. — *Löfvestad*. Asmund Tygesen, afstod pastoratet 1636. Se 1646 $14\frac{3}{4}$, 1647 $21\frac{3}{9}$. — Rasmus Madsen Bredall, afstod pastoratet 1671, † 1677 april. Causa: 1646 $14\frac{3}{4}$.

Malmö. Niels Söfrensen † 1677 $23\frac{3}{9}$, prost i Oxie härad 1649—1677. Synodalpredikan 1650 $24\frac{3}{9}$, 1654 $11\frac{3}{4}$. — Peder Hermansen, rektor vid Malmö skola, † 1666 $27\frac{1}{1}$. Causa: 1653 $26\frac{3}{4}$, 1654 $11\frac{3}{4}$. — Giert Giertsen, kapellan, † 1668. Se 1657 $14\frac{3}{4}$, 1658 $27\frac{3}{4}$.

Norra Mällby. Arnold Arnoldsén de Fine. Causæ: 1650 $24\frac{3}{9}$, 1652 $4-8\frac{3}{9}$. — *Norra Rörum*. Lauritz Herbertsen. Se 1653 $26\frac{3}{4}$. — *Norrhvidinge*. Gregers Rasmusen, afsatt 1652. Causa: 1652 $21\frac{3}{9}$. — Aage Hansen. Causa: 1652 $21\frac{3}{9}$.

Oppmanna. Jens Hansen Brun † 1652. Se 1656 $23\frac{3}{9}$. — Niels Olufsen Löderup † 1689 $10\frac{3}{9}$. Se 1656 $23\frac{3}{9}$. — *Ousby*. Johannes Winslow † 1660 $26\frac{3}{9}$, prost i Göinge härad 1646—1649. Synodalpredikan: 1646 $14\frac{3}{4}$.

Raflunda. Henrich Jensen. Causa: 1650 $24\frac{3}{9}$. — *Ramdala*. Mogens Aagesen, prost i Östra härad. Synodalpredikan: 1652 $21\frac{3}{9}$. — *Ronneby*. Jens Gris, kapellan. Causa: 1647 $4\frac{3}{9}$.

Simris. Steen Madsen Harlöse † 1689. Se 1662 $2\frac{3}{9}$. — *Solberga*. Jens Pallesen † 1663. Se 1649 $10\frac{3}{4}$, $18\frac{3}{9}$, 1662 $3\frac{3}{9}$. — *Stiby*.

Johan Lauritzen Hjort. Causa: 1658 $^{27}/_4$. — *Stångby*. Olof Bagger † 1677 $^{11}/_3$, prost i Torna härad 1649—1677, professor, kapitelsnotarie. Synodalspredikan: 1653 $^{26}/_4$. — *Svalöf*. Hans Pedersen Arnerup. Se 1656 $^{22}/_4$. — *Söfde*. Anders Söffrensen Delphin, prost i Färs härad 1635—1670. Se 1646 $^{14}/_4$, 1656 $^{23}/_3$.

Trandå. Niels Christensen. Se 1646 $^{14}/_4$. — *Träne*. Claus Marquorsen Helmer † 1681 $^{22}/_7$, prost i Gärs härad. Synodalspredikan: 1649 $^{18}/_3$. — *Tullstorp*. Sören Andersen Söwede el. Delphin † 1677 $^{15}/_4$. Causa: 1662 $^3/_6$.

Ullstorp. Jens Jörgensen. Causa: 1651 $^{23}/_3$, 1652 $^{4-6}/_5$.

Vidtsköfte. Hans Adriansen Gøe, prost i Gärds härad. Causa: 1649 $^{18}/_3$. — *Vinslöf*. Jacob Hansen Colding † 1651 $^{17}/_4$, prost i Göinge härad 1649—1651. Se 1650 $^{24}/_3$. — *Vomb*. Hans Berwerling † 1707 $^9/_6$. Se 1656 $^{23}/_3$. Causa: 1657 $^{14}/_4$. — *Vä*. Niels Madsen. Se 1646 $^{22}/_3$. — *Välluf*. Jacob Gregersen. Se 1649 $^{10}/_4$, $^{18}/_3$. — *Västra Skräflinge*. Jens Jensen Aars † 1692 $^3/_3$. Causa: 1649 $^{10}/_4$, 1650 $^{30}/_4$. Se 1649 $^{18}/_3$.

Ystad (St. Petri). Jacob Jensen † 1652, prost i Ljunits och Herrestads härad 1643—1652. Synodalspredikan: 1647 $^{21}/_3$.

Åhus. Peder Pedersen † 1661, prost i Villands härad 1631—1661. Se 1649 $^{18}/_3$. Causa: 1656 $^{23}/_3$. — *Åsum*. Mogens Hansen † 1651. Se 1649 $^{10}/_4$, $^{18}/_3$.

Össjö. Christopher Nielsen † 1673. Causa: 1647 $^4/_6$. — *Östra Herrestad*. Jacob Marcusen Boldeviin. Causa: 1652 $^{4-6}/_5$.

En tillernad förstöring af Glimmingehus.

Af de många, som i våra dagar besöka Glimmingehus, är det säkerligen ingen som anar, att denna borg, det främsta minnesmärket af profan medeltida byggnadskonst i Norden, en gång varit bestämd att förstöras. Jens Holgersen Ulfstand, sjöhjelten från kung Hans' tid, hade mot medeltidens slut uppfört Glimmingehus nära nog uteslutande med hänsyn till försvaret, och ännu två århundraden senare, under det skånska kriget, var det ansedt som ett fäste af verklig betydelse, ett af de starkaste i Skåne. När man sommaren 1676 fruktade en fiendtlig landstigning, har Karl XI, för att förekomma en fiende inom dess murar, låtit ordern om dess förstöring utgå.

Glimmingehus öde syntes därmed afgjort. Och endast en tillfällighet har räddat det från undergång.

Den man, som erhöll uppdraget att verkställa Karl XI:s order, var generalkvartermästaren J. Hintzke, hvilken några månader tidigare besökt Glimmingehus och lemnat en ännu bevarad skildring¹⁾ af detsamma. Mot midten af juni bröt han i afsikt att utföra befallningen upp från Malmö, och samtidigt afgick order till befallningsmannen Niklas Korp på Glimminge att »så många bönder med de till Glimmingehus' demolition nödige och tjenlige verktyg, skyfflar, spador, hackor, pikar och dylikt därtill förordna, som bemålde generalkvartermästare af nöden finnandes varder».

¹⁾ *Martin Weibull*, Arkivanteckningar rörande skånska herresäten. Samlingar till Skånes historia 1872, s. 58—60.

Hintzke anlände den 16 juni till Glimmingehus; dagen efter började han med en styrka om 20 bönder att bortbryta träverket i den öfre våningen och »ruinera» dörrar och fällgaller. Men han insåg redan från början, att denna styrka om 20 man, den enda som på gården kunde uppbringas, var alltför otillräcklig — det behöfdes, säger han, ännu 130. Och äfven med anlitande af dessa och med anskaffande af nya förstörelseredskap och sprängämnen, misströstad han efter verkställd granskning af byggnaden att utan betydande kostnader och tidsutdräkt kunna få ned de fasta murarna. Insikten härom kom också Hintzke att omedelbart utkasta en ny plan för Glimmingehus förstöring: genom att nedtaga taket och de öfre våningarne, igenmura flertalet fönsteröppningar och öfver vallgrafven utlägga en bred väg ville han beröfva det karakteren af fäste. Redan den 17 juni skref han till generalguvernören Fabian von Fersen:

»Ich binn gestrieges tages gahr frühe mitt meinen abgematteten vferden alhie in Glimmingen angelanget vndt also fort mitt den Befallningsmann Lars Borch vberschlag gemacht wie viel Bauren Er zu dieser arbeit geben könte, vermochte aber nicht mehr als 20 aufzubringen, weil gantz Glimmingen seiner aussage nach nuhr 40 Bauren, halbe vndt viertel-Bauren mittgerechnet, vnter Ihr gebiete hatt. Als werde Ich heute anfangen die alleroberste Etagen, wasz bretter vndt zimmerwerck betrifft abzureisen, die Thüre, fallgatter vndt andere zur befastigung dienende jnstrumenta vndt materialien zu ruiniren. Wann aber diese 20 Bauren wenig oder nictes bey so grossem wercke werden verrichten können, als wehre hochnötig, dasz ausz dehnen vmbliegenden Herretten noch 130 möchten adjungiret werden, damitt man balde von sothaner arbeit abkommen möchte. Ich habe in Ystädt einige materialien vohrgangen jahr stehen lassen, welche Ich auff Ihre Exet:z ratification vndt genehm haltung will anhero bringen lassen, weil die Bauren wehder Bicken noch hacken, viel weniger schaubkarren haben. Ich sehe auch gerne, dasz der Stuckfendrich in Ystadt, der ein guter minirer sein soll, erst alleine anhero kommen mochte, vmb

mitt Ihm zu berathschlagen, wie man seine Sachen mitt dem miniren am leichtesten vndt geringfugisten kosten wie auch verlust der wenigsten zeit angehen könnte, mahsen ich grosse difficulteten finde, dieses hauses mauren ohne grosse kosten vndt zeit verlust zu demoliren, vndt müssen zu dieser arbeit sonderliche jnstrumenta, nemlich grosse bohren gemacht werden, welche Ich nicht glaube sie bey dem feldtstaht werden in vohrraht haben. Sonst wehre mein vnmahszgebliche vndt vnvergreifliche Meinung diese: mann nehme dasz tach mitt ihrem Sparwerck, schorrenstein vndt beide Estagen, so mitt zimmer vndt bretter bedeckt vndt bekleidet seindt, gantz hinweg vndt decke die gewelber mitt einem verlohnrnen Tache innerhalb der Mauren, so werden also fort 2 Estagen absonderlich die höchste, da 18 stücke stehen können, gantz vnbrauchbahr; her nacher kann man in der letzten vbergebliebenen Estage die kleinen fenster löcher starck vermauren vndt in jedwedhes gewölbe nuhr ein loch vberlassen, in dehnen kellern können gleichfals die vnnöhtigen löcher mitt maur verstopffet werden, dasz also nicht mehr als 4 löcher in der vntersten Estage vndt 3 löcher im keller offen bleiben, die vbriegen seindt alle vnbrauchbahr, vndt wann gleich dasz zugemaurete solte wieder eröffnet werden, so kann dennoch ausz dehnen wenigen löchern, dehrer nuhr 12 vndt nicht hoch von der Erden erhaben seindt, weniger schade geschehen; wann dehrohalben dieses hausz vohrbemeldeter mahsen demanteliret vndt die graben durch einen breiten weg passabel gemacht werden, soll einer feindtlichen Partey wohl der appetit benommen werden sich hierinnen zu nistelen» ¹⁾).

Detta bref verkade. Beslutet om Glimmingehus' fullständiga nedbrytande återtogs; och i hufvudsak gillades det af Hintzke framlagda förslaget. Arbetet skulle emellertid med all kraft bedrifvas, och landshöfdingen i Kristianstad Magnus

¹⁾ Detta bref från Hintzke, hvilket i likhet med öfriga ofvan citerade förvaras i det skånska generalguvernementsarkivet, har därstädes påträffats af fru senatorskan Jully Ramsay och af henne ställts till utgifwarens förfogande.

Durell erhöill befallning att till Glimmingehus utsända erforderligt manskap från de kringliggande häraderna.

Under afvakten på den nya ordern arbetade Hintzke oafbrutet på Glimmingehus' förstöring; icke ens söndag hvilade arbetet. »Näst Guds hjälp», skrifver han den 20 juni till Fersen, »menar jag att få alle de trenne störste loftrummen bort i dag och i morgon; taket är ännu ståendes, hvilket mig synes intet görs behof att nederrivas, efter man ej kan vara säker för granater uti huset, om där skulle kastas några; fällbommen, koppar- och jerndörrarne hafver jag låtit nedertaga». Orsaken till den ifver, med hvilken Hintzke fullföljde sitt uppdrag, skymtar i några ord i samma bref: stående uppe i öfre våningen af Glimmingehus hade han söndagen den 18 sett fiendens flotta segla förbi ute på Östersjön.

Hintzkes förslag att låta taket få blifva kvar på Glimmingehus möttes med ett bestämdt afslag från Fersens sida. Men detta afslag har näppeligen nått den nitiske general-kvartermästaren på Glimmingehus. Flottan, som han sett skymta ute på Östersjön, hade den 25 juni gått in till Ystad och amiralen Cornelisz Tromp hissat den danska flaggan i Skåne. Glimmingehus var räddadt.

Lauritz Weibull.

I Sekreta Utskottet 1772.

Ett bidrag till historien om revolutionen i Kristianstad.

Lifligt och åskådligt har Johan Christopher Toll skildrat de händelser i Kristianstad 1772, i hvilka han, ännu ung och obekant, spelade hufvudrollen och hvilka utgjorde ett så viktigt led i Gustaf III:s statshvälfning. Denna Johan Christopher Tolls skildring utgör hufvuddokumentet för historien om revolutionen i Kristianstad, och är den enda samtida framställning, som beskriver denna i dess helhet ¹⁾.

Det är egentligen endast en episod af dessa händelser, om hvilken en samtida, lika autentisk framställning föreligger: det sorglustiga uppträde, då öfverståhållaren baron Ture Gustaf Rudbeck, som kom i Sekreta Utskottets uppdrag, blef snöpligen afvisad vid Långebro utanför stadsporten. Toll framställer med fransk esprit detta uppträde nära nog som ett gyckel — det högtförnäma riksrådet sitter halfsofvande i sin vagn och vaknar först, då hästarne, rispande sig mot den mötande truppens bajonetter, stanna; på de frågor som göras, från alla håll endast ett svar: »det vet jag intet». Rudbecks berättelse gör i motsats här till ett naivt troskyldigt intryck; med omständlighet beskriver han hvad som passerar, och svaren på de vexlande frågorna falla olika. Men i denna som den andra berättelsen med samma resultat: »det vet jag intet». Det hjälpte föga, huru mycket Rudbeck också lät veta, hvem han var och i hvems uppdrag han kom — utan

¹⁾ Händelserna i Kristianstad 1772. Anteckningar af Johan Christopher Toll. I Samlingar utg. för de Skånska landskapens historiska förening af Martin Weibull, 1876, s. 1—51.

säker kunskap om hvad som var på färde måste han vända. Han begaf sig skyndsamt tillbaka till Stockholm. Och redan den 17 augusti kunde han här i Sekreta Utskottet afgifva sin berättelse om den episod af revolutionen, i hvilken han, halft ovetande, uppträdt som agerande.

*
*
*

»Då jag skulle fullfölja min resa från Göteborg til Carls-crona» — så lyder Rudbecks berättelse till Sekreta Utskottet — »att derstädes förrätta hvad Secrete Utskott mig committerat, och jag ärnade taga vägen genom Christianstad, dit jag ock anlände den 12 aug. om morgonen emellan kl. 8 och 9, vid ankomsten till broen utom staden åt Lillö sidan så stodo 2:ne skildtvakter, hvaraf den ena steg till min vagn och frågade, hvem jag vore, hvarpå jag gaf mitt namn tillkänna, samt att jag i någon förrättning ernade mig till Carls-crona. Skildtvakten svarade derpå, att ingen får resa in till staden. Jag svarade honom derpå: »min vän, du är illa underrättad, skaffa mig underofficeraren af vakten», hvilket han ock gjorde. När underofficeraren kom, gaf jag honom samma underrättelse, hvem jag var och hvart jag ernade mig resa, då han svarade mig, att ingen får resa in till staden. Jag frågade, hvars ordres sådant var, gaf han till svar: »Hans Kongl. Maj:ts genom commendanten». Jag sade derpå: »min vän, sådana ordres har Hans Maj:t visserligen icke gifvit. Jag kan icke heller vara dermed nöjd, utan skaffa mig att tala med officeraren af vakten». Underofficeraren gick derpå bort och jag steg ur vagnen, samt då jag kom på chausséen stod framför mig 8 man tvärs öfver chausséen och hindrade mig att komma längre. Strax bakom denne blef jag varse en hop arbetare med järnstörar att tvärs öfver uppbryta vägen och bredevid dem 2:ne officerare af fortificationen stående, då jag ropade åt den ena: »herr officerare, var så god och kom hit», hvilket han ock gjorde. Jag frågade då hans namn och feck till svar, att han hette Kempe. Derpå gjorde jag honom den fråga: »hvad betyder detta? Är någon oro å

färde eller är friheten i fara?» Han svarade, det han ingen ting visste annat än att verkställa de ordres han fått. »Hvad är då detta för ett arbete Ni gör?» frågade jag ytterligare, och feck till svar: »Jag skall uppkasta ett försvarsvärk». Derpå säger jag: »huru skall jag få tala med commendanten?» Dertill svarade han: »det kan officeraren af vakten styra om». Jag sade då: »detta förefaller mig ganska besynnerligt. Jag har anmält mig; jag bör vara känd som ämbetsman. Commendanten är äfven ämbetsman; är någon fara å färde, så kunna vi conferera med hvarannan, då jag såsom en trogen undersåte skulle gifva de bästa råd, som jag förstår». Under detta kom officeraren af vakten, som var fendricken Rosen, den jag kände. Jag frågade då honom strax orsaken, hvarföre jag icke slapp in och genom staden. Han svarade, hans ordres voro sådana. Jag sade: »huru kommer då till, att allmogen får fara in och ut obehindradt?» Han svarade: »alla, som hafva något att sälja till staden, få fara fritt in och ut, men alla ståndspersoner tillåtas icke att komma in». Jag frågade vidare, när posten från Stockholm vore ankommen, hvar till han svarade: »i söndags afton». Jag frågade åter: »blefvo icke desse anstalter tagne i måndags eller i går eller när äro desse ordres utgifne?» Han sade derpå: »nej, icke förr än i går afton, då orderne utgafs med befallning att utdela 16 skarpa skott på man». Jag bad honom vidare att skicka in till commendanten och begära, att jag måtte få passera staden, det han ock verkställte genom corporal eller underofficer. Medan budet var borta, sökte jag att draga fendrick Ros[en] från vakten, där vi stodo, att få tala vid honom i förtroende, då jag bad honom att upptäcka för mig någon orsak till allt detta och tillika recapitulerade hvad jag förut sagt capitain Kempe, att ifall någon fara vore å färde, borde jag få tala vid commendanten för att med honom få conferera, hvar till han svarade: »jag vet ingen ting annat än att lyda de ordres, som jag fått», och då jag var i begrepp att göra honom flere frågor, sade han: »jag är rädder, att vårt samtal gör uppmärksamhet, och jag måste gå till min vakt», hvart han ock genast

begaf sig. En liten stund derefter, medan jag stod stilla, kom den utskickade tillbaka med svar, att jag icke finge passera staden, då jag befallte min vagn vända om och frågade vakten, om någon annan väg vore åt Carlscrona än genom staden, hvarpå fendrick Rosen, som stod vid vakten, svarade mig sjelf, att det vore en väg öfver Widtsköfle färja, men 2:ne mil längre. Jag lät vagnen gå sakta och spatserade efter till fots med min följeslagare capitain Hård. I det samma kom en handlande, hvars namn jag frågade. Han sade sig heta Kjerrman och hafva rest någre och 60 mils väg för att afgöra några affairer med köpmän i Christianstad samt frågade mig, om jag visste orsaken, hvarföre han ej slapp in i staden: »jag har stått här utan före allt sedan solen geck upp och bedt att få inslipa, men mig är sådant förnekat, och nu är jag sluteligen afvist». På lika sätt kom en fogde från öfverste Ramel i mitt sällskap och sade, att han på lika sätt blifvit genom vakten afvist. Under vägen kommer åtskillige bönder, som afsålt sina varor, hvilka jag frågade, hvad som passerade i staden. De svarade, att de visste ej annat än att ingen borgare feck lof att komma utur staden och att tillika sades, det alla fyra rådmännen jemte räntemästaren voro i arrest samt att capitain Kempe mist portnycklarne eller att de blifvit honom fråntagna. Förenämde Kjerrman berättade ock, att under det han väntade vid porten, blef han varse lieutenant Nordgren af fortificationen, som han kände, komma utur staden och mycket fort geck till en bondevagn, som var lastad med ved, och hvilken han tillika med bonden strax kastade af, varandes veden ännu liggande på vägen och strax vändt om vagnen och kört i fullt frysprång, men hvart viste ej Kjerrman att berätta. När jag kom till byen Vä, hvarest jag tänkte ombyta hästar, men icke feck, skickade jag till gästgifvaregården Nöbbelöf och beställte hästar åt mig till Vä. Under det jag där var, kommo åtskillige bönder ur staden och åtskillige foro dit in, som alla talte med hvarannan sakta och voro alla i byen och resande mycket consternerade. Äfven kommo från marknaden åtskillige borgare från Christianstad, som alla utmärkte myc-

ken förundran öfver ställningen och beslöto att icke fara till staden, innan de fingo genom sine hustrur utforska hvad som passerar i staden.

Häriifrån fant jag min undersåttliga skyldighet att straxt resa till Stockholm att om en så besynnerlig händelse aflägga underdånig rapport».

*
*
*

Det hade redan tidigare icke saknats antydningar om åtgärder, som förbereddes mot det herskande regeringssystemet, men denna Rudbecks berättelse slog likväl som en blix från klar himmel ned i Sekreta Utskottet, där man som bäst öfverlade om Gustaf III:s blifvande Eriksgata, prebendeinstitutionen och marknadspass. Man »fant denna händelse högst besynnerlig och eftertänkelig, men tillika invecklad i så mycket mörker, att ingen öfverläggning härom kunde äga rum, innan närmare underrättelse blifvit sökt, om någon rapport därom till Kungl. Maj:t ankommit eller annars någon tidning till vederbörande collegier och ämbete därom inlupit».

Någon »närmare underrättelse» stod emellertid ingestädes att få och Sekreta Utskottet såg sig, äfven utan en sådan, tvunget att skrida till öfverläggning om »de skyndsamma anstalters fogande, som en så besynnerlig händelse fordrade». Det var icke utan att misstankarne riktade sig åt högsta ort, och trots det att konungen lät meddela, hurusom han vidtagit åtskilliga för dessa »oroliga tider» afpassade åtgärder, blef utskottets beslut att hos honom anhålla om kommunikation af alla ordres, som under senaste månad afgått till landshöfdingarne och regementernas chefer. Det bestämdes därjemte, att Utskottet, tills lugnet återupprättats, skulle både för- och eftermiddagar sammanträda »att med dess råd gå Kungl. Maj:t i underdånighet till handa».

Men dessa sammanträden skulle endast blifva några få. Utskottet hade icke väl begynt sina öfverläggningar på morgonen den 19 augusti, förrän det inberättades, »att tidning

inlupit om någon besynnerlig händelse, som sig på slottet tilldragit, att Kungl. Maj:t låtit sammandraga vakten och aflösningen på borggården och att slottsportarne vore stängde». Underrättelsen bestyrktes omedelbart. Kammarherren Fredrik Ulric von Essen åskade då, att utskottet måtte åtskiljas. Landtmarskalken förmanade ledamöterna att iakttaga »den ed och plikt de Gud och fäderneslandet skyldiga voro».

Protokollets följande anteckning lyder: »Nb. Sekreta Utskottet sammanträdde icke mera denna riksdag, som sedermera slöts den 9 sept. Till närmare upplysning därom bilägges det på Riksens ständers befallning projekterade riksdagsbeslutet».

Lauritz Weibull.

Andreas Rydelius' graf.

Det har ofta anförts såsom ett bevis på den pietetslöshet som visats det förflutna, att den plats i Lunds domkyrka gått i glömska, där en gång Andreas Rydelius staddes till hvila. Någon sten blef aldrig lagd öfver grafven, och redan ett femtio-tal år efter hans död var platsen för denna okänd.

Men känner man också icke längre platsen, på ett ungefär torde man dock ännu kunna utpeka grafvens forna läge. Professor Johan Henrik Lidén, lärdomshistorikern och bokvännen, hvilken på mödernet var befreundad med Rydelius, fattade 1791 tanken att sätta honom ett minnesmärke i domkyrkan, och begärde med anledning däraf underrättelse om grafven. En utredning blef då verkställd och resultatet af denna föreligger i ett bref till Lidén från dåvarande professorn i naturalhistoria vid Lunds universitet Anders Jahan Retzius.

»Jag blyges», skrifver Retzius den 11 december, »att efter så långt efterspanande ej kunna gifwa säkrare besked om den wördade hiskop Rydelii grafställe. Man wet, att han är begrafwen wid början af stora gången framför choret; men om det är till höger eller wenster, wet man icke. Jag har talt med alla dem som den tiden lefde och träffat åtskilliga som wid denna märkwärdiga begrafning woro närwarande; men 53 års förlopp sedan, gör att ingen wet eller minnes mer än sagt är. Skulle et monument sitta något nära des graf, så komme det at sitta öfwer en af kongl. stolarne, som ej lærer gå an. Skall det hafwa sin plats i choret är et enda ställe, neml. på den pelaren som är til wänster om altaret; men den är till olycka så skapad på

framsidan , så at intet monument där wäl kan

sitta, utan at man på så stor del af pelaren, som monumetets höjd fordrade, skulle borthugga den framsående runddelen, som lätt kunde ske, då pelaren är murad. Det wore ewärdelig skada, om dessa swårigheter skulle tillintetgöra et så wärdigt och hedrande upsåt. Det har 100de gånger grämt mig.

då jag sett monumenter efter både mindre och als intet förtjente män i vår domkyrka, men saknat detta. Hans här efterlemnade släktingar hafwa ingen förmått sådant» ¹⁾).

Lidén dog redan 1793. Det monument, om hvilket han drömt, kom aldrig till stånd. Och hundra år senare lät domkyrkorådet utkasta Andreas Rydelius' kvarlefvor, där de hvilade i grafven nedanför korttrappan.

Kungastolarne och den ojämna pelaren, om hvilka Anders Jahan Retzius talade, äro nu också borta. Icke ens de hindra längre från att rista i muren ett »In memoriam Andreae Rydelii».

¹⁾ Brevet i Lidénska brevsaml. i Uppsala universitetsbibliotek.

Underrättelser.

Maj 1906.

— Vid öfver åttio års ålder afled den 31 augusti 1905 professor *Gustaf Ljunggren* i Lund. Med honom bortgick en af den svenska litteraturforskningens främste, den man, som inom denna vetenskap framför andra i Sverige betecknar genombrottet af historisk kritisk metod. Redan 1864 framhöll *Gustaf Ljunggren*, hurusom litteraturhistorien icke endast har till uppgift att påpeka de stora snilleverkens värde och uppvisa, huru i dem »skönhetsidéen kommer till lefvande åskådlighet», utan framför allt att söka historiskt begripa dem på deras bestämda plats i den allmänna utvecklingens förlopp och visa, hurusom de endast såsom länkar i utvecklingens kedja finna sin, förklaring och sin rätta uppskattning. Det verk, i hvilket denna *Ljunggrens* moderna grundsyn, vida skild från *Hammarskölds* och *Atterboms*, tidigast framträdde tillämpad, var det »Svenska dramat intill slutet af det sjuttonde århundradet» (1864); i hans hufvudverk: »Svenska vitterhetens häfder efter *Gustaf III:s* död» (I—V, 1873—1895) finner man denna på sjelfständiga detaljforskningar stödda metod förenad med en i bästa mening akademisk framställningskonst.

De arbeten af *Gustaf Ljunggren*, som falla inom området af *Skånes* historia, utgöras i främsta rummet af den skildring han i denna tidskrifts första band (1869) gifvit af »*Knutsgillet* i Lund» och af hans stora arbete: »*Skånes herregårdar*» (I—VI, 1852—1863). Det senare illustreradt af *Fr. Richardt*.

Gustaf Ljunggren var en af stiftarne till den 1865 på prosten *Ernst Rietz* initiativ bildade *Skånska fornminnesföreningen*. Inom denna liksom dess efterföljare *Föreningen för Skånes fornminnen och historia* samt *De Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening* har han intill de sista åren varit styrelseledamot.

— Underbibliotekarien vid Det store kongelige Bibliotek i Köbenhavn *F. H. Chr. Weeke* afled den 19 april 1905. Hans

mest betydande arbete är hans upplaga af »Lunde Domkapitels Gaveböcker», de s. k. »Libri datici Lundenses» (1884—1889). Han har i denna icke blott mönstergillt publicerat texten till den äldre och yngre medeltida gåfvoboken från Lund, utan också försett denna text med en följd af instruktiva upplysningar och fastställt de ungefärliga data för de från skilda tider härrörande anteckningarnes nedskrifvande.

Sedan många år tillbaka var Weeke sysselsatt med en ny upplaga äfven af den äldsta bland kapitlets i Lund minnesböcker, det s. k. »Necrologium Lundense». Men döden kom emellan och arbetet blef aldrig fullbordadt.

— Sedan det bestämts, att Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Månadsblad med det under afslutning varande 10:de bandet kommer att upphöra, har i stället en ny samling meddelanden från Akademien begynt att utgivas under titeln »Fornvännen». Denna tidskrift är afsedd att utkomma med ett häfte i kvartalet samt ett bihangshäfte årligen. Kvartalshäftena komma att innehålla illustrerade uppsatser och öfversikter rörande under året utförda arkeologiska gräfnings- och undersökningar, nyutkommen litteratur m. m. I bihangshäftet kommer riksantikvariens årsberättelse samt meddelanden från Antikvitetsakademiens och dess förvaltningsutskotts sammanträden att inflyta.

Samtidigt med Månadsbladet upphör äfven Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Till denna förenings organ är äfvenledes tidskriften Fornvännen antagen.

— *Förhistoriska flintgrufvor* hafva af statsgeologen doktor N. O. Holst upptäckts i kritbrotten vid Kvarnby. I dessa har han funnit numera igenfyllda schackt af vexlande djup, gående stundom ända till 3 meter ned i kritlagret, och det synes icke kunna råda ringaste tvifvel om, att dessa schackt anlagts för att åtkomma den i kritan förefintliga flintan. Schackstens omkrets är stundom temligen rund, ofta något oregelbunden. Emellanåt stå närliggande schackt upptill vid kritans öfre yta i förbindelse med hvarandra. Förtimring synes hafva egt rum i grufvorna, och flintans bearbetning verkställts i deras omedelbara närhet. Därvid har icke blott det egentliga affallet, utan äfven de ämnen till redskap, som af en eller annan anledning befunnits svåra eller omöjliga att bearbeta, blifvit liggande kvar på platsen och sedermera, då de upptagna schackten skulle fyllas, nedvräktas i dessa.

Talrika fynd af hjorthorn hafva blifvit gjorda, de flesta bland fyllningen i grufvorna. Några af de funna hornen hafva fullständigt formen af redskap och hafva tydligen användts såsom hackor vid flintans upptagande.

De förhistoriska flintgrufvor, hvilka här påträffats, torde visserligen härröra från en jämförelsevis sen tid, men ovanligt länge hafva varit i bruk. En större vid kritbrotten belägen boplatz, »Flintbyn», angifver, att grufarbetet börjat under den yngre stenåldern; två vid samma krittäckt funna enstaka boplatser från bronsåldern, att det fortsatts under denna senare period. Men andra boplatser och fynd visa, att arbetet, utfördt af samma befolkning med samma eller likartade lefnadsvanor, fortgått äfven under den äldre jernåldern.

— I tidskriften Ymer 1905 har grefve C. D. Reventlow infört en orienterande beskrifning öfver »Ringsjöfynden». Han häfdar däri åsikten, att man vid Ringsjön kan urskilja tvenne stenålderskulturer. Vid sjöns utlopp, på timmerflottar ute på vattnet, har under den varma årstiden en nomadiserande befolkning hållit till, hvilken, då vintern kommit, dragit flottarna i land och flyttat vesterut in i ekskogarna eller kanske ända ut till Öresund. Den har funnits här ännu på stendösarnes och kanske ända ned i gånggrifternas tid. Men under denna period har det samtidigt existerat en bofast, sädesodlande, i kultur mera framskriden, men sannolikt mindre talrik befolkning i Ringsjötrakten. Den har bott vid Klinta och möjligen på ännu några få andra ställen vid sjön.

— Arkitekten Theodor Wählin, åt hvilken återställandet af *Gumlösa kyrka* efter dess brand 1904 uppdragits, har i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie för 1905 lemnat några nya iakttagelser af intresse om denna kyrka. Särskildt uppehåller sig författaren vid den i branden förstörda takkonstruktionen, tornet, den ursprungliga anordningen af koret, fönstren och portalbyggnaderna samt den rundt kring kyrkan löpande sockeln, som på det närmaste erinrar om klosterkyrkans i Sorö. Till slut framställer författaren sin uppfattning af de refflor, som förefinnas i Gumlösateglet.

Den slutsats, till hvilken uppsatsen i denna punkt leder och som går ut därpå, att refflingen är verkställd med mejsel och icke är ett resultat af en eller annan behandling af stenen före bränningen, är emellertid redan tidigare antydd af J. Kornerup i Skånska Samlingar I, 1, s. 23—24. Sammanstades (s. 25) har också Samlingarnas utgifvare påpekat ett för-

hållande, som motsäger författarens åsikt, att den i branden 1904 förstörda takkonstruktionen skulle varit den ursprungliga och alltså härrört från ärkebiskop Absalons tid. Vid den restauration af kyrkan, som egde rum före firandet af dess sjuhundraårsdag den 26 oktober 1891, påträffades vid afröjdandet af jordlagret invid sockeln talrika lemningar af smält metall, kol och dylikt. På sitt härjningståg till Skåne 1612 har Gustaf Adolf den 9 februari kommit till Gumlösa och, som det uttryckligen heter i den samtida anteckningen, bränt kyrkan. Att vid detta tillfälle takstolen gick i lågor, kan knappast sättas i tvifvelsmål.

— »*Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark—Norge under Carl X:s danska krig 1657—1660*» är titeln på ett nyligen utkommet arbete af doktor C. Öhlander, hvilket till ej obetydlig del berör äfven Skånes historia. Författaren stöder sin framställning nästan uteslutande på handskrifvet material, men saknar hvarje förmåga att kritiskt begagna detta. Han har icke heller gjort sig mödan att taga kännedom om vare sig Fridericias bok: *Adelsväldens Fald*, Stilles skildring af kriget i Skåne 1657 eller ens Cronholms Skånes historia, och det är, för att taga ännu ett exempel, honom äfven obekant, att de bref, som af honom kanske oftast citeras, Taubenfelts bref till Karl Gustaf, sedan några år föreligga i tryck. Den enda skånska specialskildring, som af en händelse kommit att falla författaren i ögonen, finner man till sin undran vara A. U. Isbergs *Bilder från det gamla Malmö*. Arbetet hör till dem, om hvilka man med beklagande erfar de kostnader och den möda, som nedlagts på detsamma.

— I det nya häfte af »*Ex bibliotheca Trolleholmiaë*» (II: 1), som i början af innevarande år utkommit, har bibliotekarien C. F. E. Brandberg lemnat en förteckning öfver *Svensk topografisk litteratur* i Trolleholms bibliotek. Det omsorgsfullt utförda arbetet eger ett så mycket allmännare värde som Trolleholms bibliotek ifråga om topografisk litteratur torde vara den rikast försedda privatsamling i Sverige.

— I ett vidlyftigt arbete, vittnande om varmt intresse för genealogisk forskning, har civilingenjören A. W. Lundberg under titeln: »*Ur skånska Båtsläktens häfder*» lemnat ett bidrag till Skånes person- och odlingshistoria. Arbetet, som hufvudsakligen stöder sig på handskrifna källor, innehåller vid sidan

af genealogiska och biografiska uppgifter ej obetydliga utdrag ur domböcker, bouppteckningar m. m., och afser att i sin mån sprida ljus öfver de förhållanden, under hvilka medlemmarne af släkten Båt lefvat i gångna tider.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIFVEN AF

LAURITZ WEIBULL.

BAND 2.

HÄFTE 7 (sluthäfte).

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1908.

Obs. Utgår som h. 3 för 1907.

Hans von Spiegel til Borgeby.

Kong Frederik II:s Kammertjener.

Den gamle adelige tyske Æt, til hvilken Hans v. Spiegel hører, fører i Vaabenet en med et gulddrammet Spejl belagt sort Pæl i hvidt. Hjelmen bærer ligeledes et i Gulddramme indfattet rundt Spejl paa Skaft. Slægtens Hjemstavn er Paderborn. Spiegels Forældre angives at have været Hans v. Spiegel til Gerstendorf i Preussen og Catharine v. der Wense af Linjen Grünau. Selv er han antagelig født omkring 1525 og indvandrede i Slutningen af Kong Christian III:s Regering til Danmark. 1558 forekommer han tidligst som Hofsinde og Kongens »Kämmerer» (Kammertjener). Allerede før Kong Frederik II:s Tronbestigelse havde Spiegel i høj Grad forstaaet at vinde baade sin Herres og Rigsraadets Yndest. 1559, 2. April, fik han og hans Fæstemø Catharine (Karen) v. Ahlefeldt Forlehningsbrev paa Borgeby Gaard, By og Mølle samt Lyddekøping By uden Afgift paa Livstid mod at tjene Kongen med to geruste Heste og gøre Regnskab for alt Vrag, som strandede i Lehnnet, dog maatte de beholde det Tømmer, som strandede, til Gaardens Bygnings Behov ¹⁾. I August fik han endvidere Bevilling paa at oppebære den aarlige Landgilde af fem Kirkegaarde, blandt hvilke Hardeberg og en i Nordrup i Torne Herred uden Afgift ²⁾. Spiegel var til Sinds straks efter sit Bryllup at fæste Bo paa Borgeby, ti af et Kongebrev af 28 April 1560 ses det, at Frederik II.

¹⁾ J. Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarch. 1873—76, 153.

²⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, 265. G. Thulin, Samling af Urkunder rörande Patronatsrättigheterna i Skåne, Halland och Bohuslän, 1901 21 ff.

³⁾ Kanc. Brevb. I. c. 304.

havde skænket ham et Hus, 18 Bindinger langt og 2 Lofter højt, og befalet Christoffer Hvitfeld at lade det sammenhugge og sende det med Skib til Borgeby ¹⁾. I Maj fik han som yderligere Gunstbevisning Følgebrev til Bønderne i Bo Lehn, der hidtil havde ligget til Herridsvad Kloster ²⁾. Ud paa Sommeren lod Kongen bekoste sin Kammertjeners Bryllup paa Raadhuset i Odense og gav 3. Juli Befalning til Byerne Svendborg, Kjerteminde, Assens og Bogense om i dette Øjemed at udlaane tilsammen 42 Kjeder, 32 Skiver, 64 Skiveduge, 270 Tinfade, 290 Tintallerkener, 45 Tinsaltsirkener, 47 Lysestager, 4 Lysekroner og 12 Trefødder. Sagerne skulde være til Stede senest 10. Juli, og to agtede Kvinder og tvende agtbare Borgere skulde følge med fra hver af Byerne for at tage vare paa alt, brede Duge og fremtage alt ³⁾.

At Spiegel vedvarende befæstede sig i Kongens Gunst, derom vidner ikke alene de store og rige Forlehnninger og Beneficier, der i det følgende forundtes ham, men ogsaa de vigtige Sendelser af personlig og diskret Art, som betroedes ham.

Bo Lehn beholdt han indtil 1582 og fik endvidere 1563, 16. April, Pantebrev paa Ønnestad og Strø Lehn, som han havde indløst af Aksel Viffert ⁴⁾. Medens Strø Lehn kort efter indløstes og Herridsvad allerede 1564 gik over til Viffert ⁵⁾, fik han 1563, 4. December, Skøde paa Borgeby Hovedgaard, Borgeby By med 18 Gaarde og 4 Fæster samt Møllen samstedts og 32 Gaarde i Lydekøping ⁶⁾. Paa Borgeby indrettede Spiegel sig husligt og tilbragte her den meste Tid af sit Liv. Lehnet mageskiftede han 1574 tilbage til Kronen, men beholdt selv Gaarden, som han 1589 afhændede til Hans Johansen Lindenov. 1564, 13. December, fik han Pantebrev

¹⁾ Kanc. Brevb. ib. 394.

²⁾ ib. 397.

³⁾ ib. 422 f.

⁴⁾ Kanc. Brevb. 1561—65, 221, 246.

⁵⁾ Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, 146.

⁶⁾ L. Laursen, Kronens Skøder, 98.

paa Gladsakse Lehn for 6000 Joakimsdaler ¹⁾ og blev 1579 sammen med sin Hustru paa 14 Aar forlehnet hermed, til Gengæld fordi han havde ladet den Sum falde, han havde Lehnet i Pant for. Skulde han eller hans Hustru dø for Udløbet af den nævnte Frist, maatte en af deres Sønner beholde Lehnet kvit og frit i to Aar mod at gøre Riget tilbørlig Tjeneste deraf ²⁾).

Under Krigen gjorde Hans Spiegel god Fyldest som Proviantmester og sendtes i Efteraaret 1566 til Kongen af Daniel Rantzau for at skaffe denne Undsætning. Kort efter benyttede Kong Frederik II. ham i en hemmelig Sendelse til Dresden til sin Søster Kurfyrstinde Anna for at indlede en Forbindelse mellem Kongen og Hertug Albrecht af Bayers ældste Datter Marie Maximiliane, og senere opholdt han sig i samme Anledning ved det bayerske Hof. Giftermaalsprojektet, der beskæftigede Kongen i henvend halvandet Aar, strandede imidlertid paa konfessionelle Uoverensstemmelser ³⁾. Atter i Februar 1568 sendte Frederik II. sin »gamle tro Kammertjener» af Sted for at søge sin Herre en Brud og i dette Øjemed tage Vilhelm af Oraniens Søster Juliane »i Øjesyn» ⁴⁾, men ejheller disse Forhandlinger førte til noget Resultat. 1580 var Spiegel til Stede ved Lehnsmodtagelsen i Odense. Aaret efter nævnes han som Ejer af en Gaard i Snarens Kvarter i København ⁵⁾, fulgte 1588 sin gamle Herre til Graven ⁶⁾ og ledsagede 1590 Kong Frederik II:s Datter Elisabeth til Brunsvig. Endnu 1596 fungerede han ved Christian IV:s Kroning som Marskal paa den store Sal for Herremændene ⁷⁾.

Hans Spiegel døde 24. December 1599 i Lund ⁸⁾. Efter

¹⁾ Erslev, Danmarks Len og Lensmænd, 1879, 6, 65, 68, 70, Kanc. Brevb. 1561—65, 534, 66.

²⁾ ib. 1576—79, 510, 795.

³⁾ J. Grundtvig, Medd. fra Rentekammerarch. 1871, 107 ff.

⁴⁾ Hist. Tidskr. 4. R. II, 930, 32.

⁵⁾ Kbhvns Diplomatarium IV, 655.

⁶⁾ Typus pompæ funebris Frederici II: 5 Junij 1588.

⁷⁾ Kbhvns Diplomatarium IV, 742.

⁸⁾ Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 435.

sin første Hustrus Død, der indtraf 19. Maj 1582 (hun blev bisat 1 Juli i Borgeby Kirke ¹⁾), indgik han i fremrykket Alder 23. Maj 1586 paa Borgeby et nyt Ægteskab med Hilleborg Lindenov til Julskov, Enke efter den 1585 afdøde Em-mike Kaas til Gjelskov. Hun var Datter af Hans Lindenov til Julskov, hvilken Gaard Spiegel fik med hende. Fru Hilleborg døde 1602 og blev 2. Maj bisat i Cimbritshamn ²⁾).

I sit første Ægteskab havde Spiegel mindst fem Børn. *Frederik*, den ældste, født omtrent 1561, blev sammen med sin yngre Broder opdraget i Huset hos Mogens Madsen i Lund ³⁾ og blev 1578 anbefalet til Oberst Vigand Maltzan (Maltzan) ⁴⁾. 1583 nævnes han som Hofsinde og var 1595 Ejer af Hvidarp, som hans Enke 1604 solgte til Sten Sehested. Han blev gift 13. April 1589 i Haderslev med Magdalene Rantzau, Datter af Henrik Rantzau til Borghorst og Magdalene Reventlow ⁵⁾. Han døde 1597 og bisattes 15. Nov. i Lunds Domkirke. *Georg*, den yngre Søn, opkaldt efter Farbroderen, studerede i Strassburg og Basel. 1600 beder Kong Christian IV. Hertugen af Württemberg efter Anmodning af Fru Hilleborg, om at formaa dennes Stifsøn, nu Hertugens Undersaat, til at opfylde den Forskrivning, som hendes salig Mand sammen med de to andre adelige er gaaet i Borgen for, og som hun nu bliver krævet for ⁶⁾.

¹⁾ Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 435. Epistola consolatoria Jacobi Biornonis nobilis Dani ad Geo. Spiegelium Danum de obitu matris. Elegia ejusdem argumenti Jac. Hasebardi Dani, cum Epitaphio matris Cathar. Anfeldinæ Basileae 1583 (Kgl. Bibl. Kbhvn). I 2. Del af Sevels Bibliothek S. 402 nævnes: Trostbrief an den edlen ehrnvesten Hansen Spiegel, Erbgessesen zu Borby etc. u. der K. Maj. zu Dennem. Amtman auf Glassax wegen seiner Hauszfrauen Catharina von Anefelds tödtlichen Abschieden. Durch D. Johan Warwich, derselben K. Maj. Medicum ordinarium in Schonen, datum Lunden den 31. Tag Maji Anno 1582. Subjungitur Joh. Sadolini, P. Laur. Epigramma in Epist. consolatoriam C. Warwichii. Kopenh. 1582.

²⁾ Danmarks Adels Aarbog XIX, 285. G. L. Wad, Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjõe II, 1893, 218. Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 355, 456.

³⁾ Danske Mag. 4. R. II, 367.

⁴⁾ Ausl. Reg. 1579, fol. 399.

⁵⁾ Saml. til Fyens Hist. og Top. VI, 374.

Den ældste Datter *Mette*, opkaldt efter Mormoderen og gift i første Ægteskab med Johan Lindenov til Ørtofte († 20. April 1581), anden Gang med Mogens Svave, kom ulykkelig af Dage ved at hendes Heste løb løbsk ¹⁾). En anden Datter *Karin* døde ugift ²⁾), medens den yngste Elisabeth holdt Bryllup i København 13 Juli 1595 ³⁾) med Claus Bille til Lyngsgaard, f. 28. Dec. 1560 paa Visborg, † 1. Dec. 1600 i Odense, begravet i Egense.

Hans v. Spiegel og hans tvende Hustruer hvile i Borgeby Kirke. I dens Ydremur er insat en Ligsten over Spiegel og hans første Hustru, Fru Karen Ahlefeldt, hvis Skikkelser i fuld Legemsstørrelse er indhugget i Stenen. Paa denne læses Indskriften: Her ligger begravet erlig och welbördig frv Karrin fan Añefeldt som döde anno —. Foroven er indmejslet hendes 16 Ahnevaabener.

I selve Kirken findes et stort, tredelt Maleri, fremstillende Hans Spiegel og hans tvende Hustruer. De smukke Portrætter med de udprægede Karakterhoveder og omhyggeligt malede Dragter, henstaar, udtaget af Rammen, paa Kirkeloftet. I Midten ses Spiegels Portræt, til venstre for ham hans første, til højre hans anden Hustru, adskilte fra hverandre ved tre Rækker farvelagte 16 Ahnevaabener for alle tre Personers Vedkommende.

Under Hilleborg Lindenovs Billede har en Haand fra 18. Aarhundrede malet Ordene: »Hedvig Sehested — som slutit i Kiöpenhamn», hvortil vedkommende i Adelshistorien ukyndige Person er bleven forledet dels af det sidste Vaaben i hendes Ahnerække, det sehestedske og de to Bogstaver H S, der er anbragt paa en i rødt Fløjel indbunden Bønnebog hun holder i Hænderne, og som antagelig er Hans Spiegels Initialer.

Hilleborg Lindenovs Ahnerække maa læses som følger: Lindenov [1], Rosenkrantz [3], Emicksen [5], Skram [7],

¹⁾ Danmarks Adels Aarvog XIX, 290. Saml. til Fyens Hist. VI, 425.

²⁾ Skånska Herregårdar IV.

³⁾ Saml. til Fyens Hist. VI, 414.

Rönnow [9], Rantzow (?) [11], Powisse [13], Sested [15], Tenhusen [2], Bilde [4], Friser [6], Bild [14], Gylenstjern [8], Qvaaler [10], Longer [12], Sested [16].

Fru Hilleborgs Ahnetavle kan herefter opstilles saaledes:

Linde- nov	Rant- zau ¹¹	Emmik- sen	Pog- wisch ¹¹	Rosen- krantz	Røn- now ⁹	Skram Skin- kel ¹¹	Tinhus	Qual- en ¹¹	Frils	Bild ¹¹	Bille	Lunge ¹¹	Gylden- stjerne ¹¹	Sk- tje
Johan Linde- nov		Margrethe Em- miksén		Erik Stygesen		Kirsten Skram ⁷	Morten Skin- kel		Marg. Frils ⁴		Peder Bille		Anne Gylden- stjerne	
Hans Lindenov			Berete Rosenkrantz ³				Laurids Skinkel			Hilleborg Bille ⁷				
Hans Lindenov ¹							Hilleborg Lindenov ¹			Rigborg Tinhus ¹				

Karen Ahlefeldts Ahner angives at være: Ahnefeldt [1], Reventlow [3], Ahnefeldt [5], Biørnsen [7], Bockwold [9], Rosenkrantz [11], Hummelsbüttel [13], Rønnow [15], Qualen [2], Ahnefeldt [4], Smalenstede [6], Ahnefeldt [8], Rathlowe [10], Bockwolde [12] . . . [14] . . . [16].

Fra de ved Opstillingen af Hilleborg Lindenovs fra andre Kilder delvis kendte Ahner fulgte Regler slutter vi til et hermed analogt Skema for Karen Ahlefeldts:

Ahlefeldt	Buchwald	Ahlefeldt	Hummersbüttele	Reventlow	Rosenkrantz	Bjørn	Rønnow	Qualen	Rathlau	Smalstede	Glob	Ahlefeldt	Buchwald	Ahlefeldt
Bendix Ahlefeldt		Ahlefeldt		Ditlev Reventlow	Sofie Bjørn			Qualen		Smalsted		Ahlefeldt		Ahlefeldt
Peter Ahlefeldt			Gese Reventlow				Otto Qualen			Ahlefeldt				
Ditlev Ahlefeldt					Karen Ahlefeldt					Mette Qualen				

Ahnerækkerne for Spiegels tvende Hustruer fører i Tiden op til Aar 1400 og er særlig for Karen Ahlefeldts Vedkommende af fremragende Interesse, idet de beriger vor mangelfulde genealogiske Viden om Slægtsnavnene paa Stammedrene til flere af de mest fremtrædende Adelsætter i Hertugdømmerne.

Vi erfarer saaledes ogsaa, at Karen Ahlefeldt ikke, som overalt efter Lisbeth Bryskes og andre Vaabenbøger angivet, (se Biogr. Lexikon XVI, 222), var en Datter af Gregorius Ahlefeldt (maatte saa være Gregers Ahlefeldt til Søgaard) og Enke efter Johan Stake og Lukas Krabbe. At det sidste er forkert, ses alene deraf, at hun 1559 umiddelbart før sit Bryl-

lup med Spiegel kaldes Jomfru, og Fru Catharine Ahlefeldt Hr. Lukas Krabbes endnu 1569 var Enke. Fru Karens Forældre var Ditlev Ahlefeldt, kgl. Raad og Lehnsmand paa Møgeltønder, død 1572 i en Alder af over 90 Aar, og Mette v. Qualen († 17. Marts 1560). Dette stadfæstes yderligere ved den Omstændighed, at Hans Spiegel i et Brev fra 1566 kalder Ditlev Ahlefeldt sin »Schwäher» ¹⁾.

¹⁾ Inländ. Registrant 1566, 12.

Louis Bobé.

Gumlösa kyrkas funt.

Den 26 oktober 1191 hölls en ovanligt högtidlig kyrkofest i Göingebygden. Ärkebiskop Absalon vigde då Gumlösa kyrka i närvaro af den på grund af strider med konung Sverre för tillfället flyktige ärkebiskopen i Nidaros Erik Ivars-

son och biskop Stenarfrån Växjö. Byggherren, Trugot Ketilsson, måste hafva varit en rik och mäktig man, som kunde tillfredsställa sin önskan, att hans kyrka och hvad därtill hörde skulle vara bland det yppersta, som kunde åstadkommas i Skåne. En förteckning på de relikier, som han hade samlat från när och fjärran, bestyrker detta. Bland de utmärkta ting, med hvilka kyrkan vid sin invigning var försedd, var tyd-

ligtvis också den funt, som ännu står kvar. Dess form och ornering hänvisar just till den tiden ¹⁾.

¹⁾ Denna funt är förut behandlad af Brunius i *Skånes Konsthistoria*, 1850, sid. 494, af J. Kornerup, *Gumlösa Kirke* (*Aarbøger for nordisk Old-*

Gumlösa kyrkas funt.

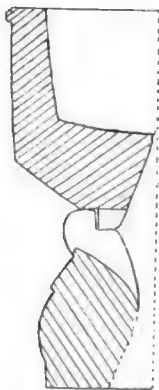
Skiftande öden har denna funt sedan dess fått genomgå. Liksom kyrkan har den under tidernas lopp blifvit illa medfaren. Troligen fanns den i kyrkan, då denna brändes af Gustaf Adolf den 9 februari 1612. Som värdelös och sönderslagen stod den sedan under lång tid i Sinklärsholms trädgård, där den fick göra tjänst som blomkruka. Ett järnband omkring skålen sammanhöll den nödtorfteligen, men dolde på samma gång dess märkeliga inskrift. Emellertid räddades den kanske just på detta sätt från fullständig ruin. År 1850 berättar Brunius, att friherre Gyllenkrok återgifvit den dess plats i kyrkan. Där stod den vid den brand, som den 26 mars 1905 öfvergick kyrkan. Det fanns all anledning att antaga, att elden skulle helt och hållet hafva förstört den. Men märkvärdigt nog synes den ej ha lidit af hettan. Figurer och inskrifter stå lika skarpa, där de ej förut skadats af våld och vittring.

Som de flesta skånska funtar är den utförd i sandsten. Man märker dock genast, att det icke är den kända Höörs-sandstenen, som annars är så vanlig. Verkställd mikroskopisk undersökning¹⁾ har gifvit vid handen, att materialet med största sannolikhet är Ryedalssandsten, från Gammaltorp i Blekinge, nära gränsen mot Skåne. Detta är säkerligen ej en blott tillfällighet. I slutet af 1100-talet var vattenvägen mellan Gumlösa och Ryedal särdeles bekväm. Östersjön gick då öfver de sank markerna omkring Gammaltorp nästan ända fram till Ryedal, och den sedermera uppgrundade sjön söder om Kristianstad var då ännu en vik af Östersjön, hvari Almaån utmynnade. Därefter var ån helt visst segelbar ända upp till Gumlösa.

Funten är af medelhöjd, 84 cm.; den högsta skånska funt är 107 (Dalby), den lägsta 58 cm. (Hammarlunda). Skå-

kyndighed og Historie, 1866), senare omtryckt i Skånska samlingar 1891, samt af C. O. Arcadius, Gumlösa kyrka i Västra Göinge härad, Lund 1891.

¹⁾ Af doc., lektor A. Hennig.

len och foten äro, såsom fallet nästan alltid är i Skåne, huggna i hvar sitt stycke ¹⁾.

Af fig. å föregående sida framgår, huru fot och skål äro förenade. Rundstafven omkring fotens öfre del bildar en upphöjd ring, hvari skålen står. Detta gifver en fast förbindelse mellan de båda styckena. Men å andra sidan har denna ring varit ganska bräcklig och är som vanligt skadad. I rundstafven märka vi på ena sidan en fyrkantig uthuggning, som motsvaras af en liknande i den ring, som finnes under skålens botten och hvarpå denna står. Denna urhuggning sluttar nedåt mot det runda håll, som genomgår foten. Det är ej lätt att

säga, hvilken praktisk fördel man åsyftade, men man kunde genom urhuggningen komma åt såväl fotens inre som skålens botten. Skålen har en kittelformig urhålkning och midt i botten ett litet uttömningshål för spillvatten, 2 cm. i genomskärning. Ett sådant saknas nästan aldrig hos Skånes romanska funtar. Ursprungligen har skålen naturligtvis varit försedd med antingen blybeklädnad eller en kittel, som skulle

¹⁾ Funten i Hammarlunda är gjord i ett stycke; den i Hörup och ett par andra från romansk tid bestå af tre.

innesluta dopvattnet. Det förra är fallet med Hylliefunten, det senare med Höörsfunten m. fl., fastän dessa äro af betydligt fastare sandsten. I västra Skåne fanns i inre randen af skålens öfre kant i regel en fals, hvori kitteln hvilade med sin utvikta kant. Denna fals saknas här, något som är vanligt i östra Skåne.

Fotens ornering med fjäll, som ligga ned öfver den, förekommer ofta; därunder springa fram hufvudet och framfötterna af fyra lejon, som med sina bett krossa drakar och andra odjur, antagligen en bild af den kamp mot det onda,

hvertill man förpliktas genom dopet, och den seger, hvartill man där får kraft.

Skålen på Gumlösafunten omslutes af en rundbågsarkad, som uppbäres af sex pilastrar, sirade på olika sätt. Däröfver en rikt flätad rundstaf och under botten samma fjällornering, som på foten. Det finns hos pilastrar och lejonhufvud här åtskilliga drag, som erinra om orneringen i Lunds domkyrkas krypta, men att betrakta detta som bevis på inflytande därifrån låter sig väl knappt göra.

I fälten å Gumlösafunten möta oss tilldragelser, som stå i samband med Jesu födelse och dop. Figurserien börjar från höger och går mot vänster från åskådaren räknadt: Bebådelsen, Jesu födelse, de vise människens hyllning, frambärandet i templet och Jesu dop. Ämnet för dessa framställningar är det å funtarne vanliga; enda skillnaden är, att Marias besök hos Elisabeth ersatts med frambärandet i templet, en scen, som förekommer blott på denna Skånefont.

Så mycket som möjligt har konstnären genom omgifningens prakt sökt betona det nyfödda barnets härlighet. Det

är ej en vanlig krubba, hvare det ligger, utan en prydligt utsirad säng. Maria är ej en ringa kvinna; hon sitter på en praktfull tronestol med pall under fötterna. Visserligen är det de fattiges offer, som Josef frambär i templet, han, liksom de vise männen, med skylda händer till tecken af sin vördnad; han har ingenting annat än tre dufvor och ett ljus med tre grenar. Men en pärlbård pryder barnets svepning, när Maria öfverlämnar det åt Simeon, och denne bär biskopsmitra.

Man får det intrycket, att bildernas tyngdpunkt utgöres af det fält, där Maria tronar med barnet, inför hvilket österns vise frambära sin hyllning. Vid detta fält har stensemästaren med en viss förkärlek dröjt. Där hafva också inskrifterna hopats och där träder tidens andliga kynne särskilt klart fram, äfven dess benägenhet för symbolisk och mystisk utläggning. Där möta oss orden *MISTICA DONA* och *MISTICA VOTA* — gåfvorna och löftena med mystisk innebörd — och där finna vi pregnant uttryckt, hvarför de visa männen ansetts vara tre: *TRES TRIA TRINO*.

Inskrifterna, till största delen på latin, äro liksom på fyra andra skånska funtar, Dalby, Fjellie, Brågarp och Kjells

Nöbbelöf, affattade på s. k. leoninsk vers, hexameter, hvars två hälfter rimma mot hvarandra ¹⁾). De höra nära samman med bilderna. Blott fyra förkortningar finnas, en stark motsats mot Dalby och Fjelifuntarne. Inskrifterna äro följande.

Vid bebådelsen:

† MITTITVR: E: CELIS: TIBI: VIRGO: VOX: GABRIELIS: ²⁾

samt däröfver: MARIA.

Vid födelsen:

SA(N)CTIS PREFATV(M): PARIT: ECCE PVERPERA: NATV ³⁾,
och däröfver: IESVS och IOSEP.

Vid de vise männens hyllning:

† DONA: MAGI: DOMINO: DANT: MISTICA: TRES: TRIA: TRINO:
ASPER: EPIFANIA DOMINE ⁴⁾.

I fältet omkring den tronande Maria med barnet:

† MISTICA: VOTA: FERVNT: XPM QI MVNERE QVERVNT ⁵⁾
och däröfver: BALTACAR, MELTIOR, IESVS och MARIA.

¹⁾ Tre funtar tillhörande kyrkor på en mils afstånd från Lund hafva inskrifter, som syfta på dopet.

Infans allatus, erit hoc in fonte renatus,
det barn, som bäres hit fram, skall i denna funt varda pånyttfödt, säger Brågarpsfunten; Fjelifuntens inskrift är:

Vincula peccati solvuntur fonte renati;

Surget cum Christo fuerit qvi mersus in isto;

d. ä. den i funten pånyttfödda människans syndaband lösas; med Kristus skall den uppstå, som blifvit nedsänkt i densamma. (Orden: in isto stå i inskriften med mindre bokstäfver ofvanför raden och hafva undgått Brunius).

Dalbyfunten säger:

Hic res declarat, quid quondam significarat

In cruce productus Christi de vulnere fluctus;

d. ä. här gifver verkligheten en förklaring af, hvad fordom det från Kristi sidosår på korset framflutna vattnet betecknade.

Kjells Nöbbelöfsfuntens inskrift syftar på stenhuggaren:

Qvi cindit lapidem latemus benedicimus idem,

d. v. s. den stenhuggare, som hugger stenen, välsignas.

²⁾ Från himmelen sändes till dig, Maria, Gabriels röst (budskap).

³⁾ Här föder barnaföderskan det barn, som blifvit förutsagdt för de heliga.

⁴⁾ De tre magerna gifva åt den treenige Herren tre mystiska gåfvor. Asper. Herrens uppenbarelse.

⁵⁾ Mystiska löften frambära de, som söka Kristus med sin gåfva. Baltasar och Melchior.

Vid frambärandet i templet:

A : SENE : PORTATVR ETAS : Q^{VE} CVNCTA : PRECATVR ¹⁾

och däröfver: GIESV och SIMION.

Vid dopet:

PECTVS : bOMO : MVNDA X^{PC} : SE : LAVIT : IN : VNDA : ²⁾

och däröfver: GIESV CRISTI och IOH^{ANES}.

Formen Giesus växlar med formen Jesus, något som ej var ovanligt. Felaktigt står domine för domini, hvarjämte orden Giesu och Giesu Cristi tydligen ej bort stå i genitivus.

Vi hafva emellertid kvar ännu två ord i inskriften å Gumlösafunten. Den enda läsning af dem, som hittills varit offentliggjord, är FOVE GIERBI. Det senare ordet skulle enligt tidigare tolkningar vara en förkortning af Gierhardi, och ordet animam skulle vara underförstådt: Var huld mot Gerhards själ. Häremot synas dock starka invändningar låta sig göra. Ordet GIERBI saknar förkortningstecken. Dessutom synes det vara underligt, om accusativen hade utesluttits och genitiven ensam fått stå kvar. Snarare skulle då en annan tolkning vara möjlig. I Lib. dat. Lund. finns för II Non. Decembri (4 dec.) följande anteckning: Obiit . . . frater Gerri — brodern Gerri dog. Stilen hänvisar till andra tredjedelen af 1100-talet. Namnet Gerri fanns således i Skåne vid denna tid, och man skulle möjligen å Gumlösafunten kunna öfversätta: Var huld mot Gerri.

Läsningen af ordet FOVE är emellertid felaktig och har föranledts af en på den första bokstafstecknets upprättstående staf befintlig bräcka. Inskriften lyder: TOVE GIERBI. Dessa ord kunna svårligen betyda annat än: Tove gjorde ³⁾. Inskriften är således här skånsk. Professor Axel Kock har benäget granskat densamma och därom lämnat följande meddelande:

¹⁾ Af gubben bäres den, som allt tillbeder.

²⁾ Gör ditt hjärta rent, o människa! Kristus tvär sig i vattnet.

³⁾ Denna tanke har först som en hypotes framkastats af fil. lic. Ebbe Tuneld, som emellertid ej haft tid att vidare sysselsätta sig med frågan.

Tanken, att TOVE GIERBI på Gumlösa-funten betyder »Tove gjorde (funten)», är enligt min åsikt alldeles riktig. Emellertid kan skrivningen GIERBI behöva i någon mån belysas.

Det kan frågas, huruvida stenhuggaren uttalade preteritum av »göra» utan något (tydligt) konsonantljud mellan *r* och *i* och till följe därav skrev GIERBI¹⁾. För en sådan uppfattning skulle vissa i runinskrifter förekommande former av preteritum »gjorde» kunna anföras. Så finner man i stället för den vanliga formen *kiarpi*, pluralis *kiarpu*, i en dansk inskrift på en kam från Lincoln i England *kiari* (Stephens Run. Mon. I, 223, Bugge Norges Indskrifter med de äldre runer I, 60) och i inskriften å en sten i Nora sjögårde i Vagnhärads socken i Sörmland *kiaru* (Bautil nr 775; stenen är i våra dagar granskad av Boije); jmf. Kock i Arkiv f. nordisk filologi ny följd VII, 337 noten 2. Dessutom anträffas i runinskriften å ett rökelsekar från Hesselager på Fyen formen *goræ* med runorna för *r* och *æ* förenade till en bindelruna (Wimmer Danmarks runemindesmærker IV, 115). Wimmer menar, att detta *goræ* kan vara förkortad stavning i stället för *gorpæ*, men han är dock mest böjd för det antagandet, att *goræ* angiver uttalet, och att *gorðæ* således redan vid tiden för inskriften (omkring 1200) kunde förlora *ð*-ljudet i överensstämmelse med det nydanska uttalet. När redan i relativt gamla runinskrifter en form utan *þ* anträffas (såsom *kiaru* i Bautil nr 775), så är det kanske möjligt, att detta ej beror på godtycklig ortografi, utan därpå, att preteriti-formen *kiarpi* (*giorþi*) under inflytande från passiva participiet *gior* 'gjord' kunde förlora ljudet *ð*.

Ehuru således ett uttal *giæri* utan *ð* vid tiden för Gumlösa-inskriftens avfattande (omkring 1200) icke alls är omöjligt, finner jag det dock sannolikare, att bakom stenhuggarens GIERBI döljer sig uttalet *giærði*, än att uttalet *giæri* därmed skulle betecknas, ty stavningen med *b* är obegriplig, i fall ordet uttalades *giæri*.

När Tove i denna för övrigt på latin avfattade inskrift inhögg sitt TOVE GIERBI på danska, så har han uppenbarligen till förebild haft skånska runinskrifter med formeln »N. N. k(i)arþi». Då nu Toves latinska alfabet ej brukade

¹⁾ Att dömma av fotografien har fjärde bokstaven i GIERBI så stor likhet med *þ*, att man kan fråga sig, om möjligen stenhuggaren rent av velat hugga ett *þ*. Detta torde dock ej ha varit fallet, utan bokstaven torde böra fattas såsom H.

runan þ, har han väl i st. f. þ använt h, emedan hans H-form (h) rätt mycket liknar runan þ. Möjligt är dock även, att GIERbI är en förkortad stavning för GIERTbI, då som bekant ð-ljudet i forndanska handskrifter betecknas med th.

Emellertid är den lilla forndanska inskriften TOVE GIERbI, som säkerligen uttalades *Tove giærði*¹⁾, ej utan sitt intresse.

Under det att de fyra skånska dopfuntarna i Söder-Hvidinge, Örtofta, Sallerup och Hör²⁾ alla hava preteritiformen *giarþe* (marten mik *giarþe*), och Skåne-lagen använder *giørþe*, -æ, finner man i den unga runinskriften på Åsum-stenen (från omkring 1210) preteritum *gerþo* med e (uttalat æ), liksom den ungefär samtidiga Gumlösa-funten använder GIERbI.

Orden *Tove giærði* utgöra dessutom en bekräftelse på att vokalharmoni tillämpats i fornskånskan. Enligt den fornskånska vokalharmonien i codex runicus (från omkring 1300) av Skånelagen följer nämligen på en rotstavelse med o-ljud såsom ändelsevokal e (ej i), under det att ändelsevokalen i (ej e) användes efter en rotstavelse med æ-ljud. Detta förklarar, hvarför *Tove* uttalades med -e, men däremot *giærði* med -i. Men då Toves inskrift är omkring hundra år äldre än codex runicus, så talar inskriften för, att vokalharmonien för i : e (och väl därför även vokalharmonien för u : o) tillämpades i Skåne åtminstone hundra år före nedskrivandet av codex runicus.

Det torde genom denna undersökning vara fastslaget, att namnet på den stenhuggare, som utfört Gumlösafunten, var Tove. Men därmed hafva vi säkerligen lärt känna namnet äfven på Lyngsjöfuntens upphofsman³⁾. Granskar man dessa båda funtar något närmare, finner man nämligen dem emellan så många gemensamma drag, att de svårigen kunna förklaras på annat sätt än att samma hand utfört dem bägge. Själfva formen visar det mindre. Att Lyngsjöfuntens skål

¹⁾ Det är att beakta, att Tove i de latinska orden icke på något ställe använder bokstaven æ.

²⁾ Äfven L. Harrie-funten har samma inskrift, hvilket dock undgått Brunius, hvarför denna funt ej blifvit granskad af Wimmer (Døbefonten i Aakirkeby Kirke, 14, och De danske Runemindesmærker IV: 1, 107 o. f.).

Lars Tynell.

³⁾ Om Lyngsjöfunten se min uppsats: Ett stycke kyrklig konst från den äldre medeltiden. Kyrkosången 1904.

nedtill är rundad, Gumlösafuntens åter försedd med skråkant, medför att den förra synes tyngre och klumpigare än den senare. Men gå vi till detaljerna träda likheterna fram, likväl för så vidt det gäller Lyngsjöfunten särskildt på den sida, som till största delen obönhörligt är vänd mot väggen, och som man endast kan lära känna genom aftryck. Just här finnas bilder sådana, att de lika väl kunnat förekomma på Gumlösafunten. Samma läggning på hår och skägg, samma egendomliga form på näsan, samma veckfall på dräkterna. Äfven anordningen i det hela är tämligen likartad. Under en rundstaf med flätverk, som för så vidt jag kan erinra mig blott förekommer på dessa två funtar, går en rundbågsfris, delvis uppburen af kolonner eller pilastrar. På Gumlösafunten återkommer pilastrarna regelbundet för hvarannan rundbåge; de olika situationerna kunde lämpligen inordnas i så pass stora fält. Lyngsjöfunten har likadana fält, begränsade af kolonner, men blott på baksidan, två grupper af tre rundbågar hvar, och en som omfattar två rundbågar. Kapitälernas släktskap faller genast i ögonen. Och på båda altarne finna vi samma ringornament, som också går igen på Marias tronstol och på en af pilastrarne. Vid Marias kröning (Lyngsjö) sätter Kristus på hennes hufvud en likadana liljeprydd krona som de vise männen bära å Gumlösafunten. Ett annat gemensamt drag är förkärleken för pärlbårder på dräkter och täcken ¹⁾).

Men det finnes ännu en funt, som man kommer att erinra sig, när man sysselsätter sig med Gumlösafunten. Äfven den har rika inskrifter i en ännu brokigare blandning af latin och skånska. Det är Bjerresjöfunten. Att ett ganska nära sammanhang finns mellan dessa båda funtar tyckes vara ovedersägligt. Jag vill här blott peka på att Marias tronstol på de båda funtarne är nästan alldeles densamma, mindre

¹⁾ Äfven Gumlösafuntens rika inskrifter ha en motsvarighet på Lyngsjöfunten. Visserligen hafva vi blott orden Rex Henricus kvar, emedan dessa äro inhuggna. Men samtliga figurer på baksidan bära band, som med all sannolikhet varit försedda med inskrifter, således i färg. Brunius talar också om, att funten på hans tid hade kvar färger, som han ansåg vara ursprungliga.

konstnärlig likväl både i teckning och utförande på Bjersjöfunten, som i flera afseenden gör intryck nästan af att vara ofullbordad. Fotens lejon och drakar förstärka intrycket af såväl släktskapen som olikheten. På den senare funten spela dock äfven in drag från andra håll, särskilt från gruppen Tryde—Löderup—Ö. Hoby, hvilkas figurer, i stället för Gumlösa—Lyngsjö-funtarnes korta hår, bära tunga flätor eller lockar.

För att komma till klarhet i fråga om Gumlösa och Bjersjöfuntarnes ställning till hvarandra, om en sådan ens kan vinnas, kräfves en grundlig jämförelse dem emellan, därvid möjligen äfven inskrifterna kunna lämna värdefulla upplysningar.

Lars Tynell.

Ett riksdagsmannaval i Willands härad 1751.

I arbetet »Fjelkinge i forna dagar», sid. 97, berättas om ett äfventyr, för hvilket en Fjelkingebo, Ola Hansson, tillika med flere Willandshäradsboar voro utsatte. Det torde hafva sitt intresse att få en utförligare framställning af saken.

Under sommaren 1751 hölls i Lyngsjö riksdagsmannaval för Willands, Gärds och Albo härader, dervid nämndemannen Nils Mårtensson i Juleboda erhöll de flesta rösterna. Deröfver voro emellertid elektorerna från Willands härad, särskildt Hans Nilsson, N:o 10 i Ripa, som erhållit dessas röster, missnöjde. Vid hemresan stannade Hans Hansson, N:o 3 Näsrum, öfver natten i Ripa, och följande dag rådgjordes med Rasmus Svensson, N:o 48 Åhus, då det beslöts att föranstalta särskildt val för Willands härad; en studerande Jöns Ipson i Åhus anlätades att uppsätta kallelse till Willands härads elektorerna att möta den 5 augusti hos Sven Svensson, N:o 37 Fjelkinge, för valförrättning. Vid detta möte infunno sig Bonde Larsson, N:o 6 Hernestad, Anders Arvidsson i Åhus, Sven Persson, N:o 2 eller 21 Rinkaby, Sven Larsson, N:o 3 Gälltofta, Karl Svensson, N:o 2 Åraslöf, Nils Jönsson, Balsby, Ola Hansson, N:o 27 Fjelkinge, Ola Månsson, N:o 16 Håslöf, Per Månsson, N:o 3 Nymö, Bonde Andersson, N:o 13 Jädenryd och John Truedsson, N:o 10 Oppmanna, hvarjemte Ored Åkesson i Ifvetofta hade skrivit på kallelsen. De vid mötet närvarande utsågo nu Hans Nilsson i Ripa till riksdagsman och utfärdade för honom en fullmakt, som

af de närvarande äfvensom af Ored Olsson i Wånga underskrefs. Fjelkestads socken vägrade att deltaga i mötet ¹⁾.

Då nu Hans Nilsson tillika med Hans Hansson och Rasmus Svensson infunno sig hos landshöfdingen med denna fullmakt, tog saken en för dem oväntad och obehaglig vändning. Landshöfdingen helt enkelt inburade dem i kasematerna vid norre port, och förordnade landsfiskalen Chr. Rossou att väcka åtal, hvarföre extra ting utsattes till den 19 augusti. Med dalupproret 1743 i friskt minne var man väl rädd för att hålla ting på landsbygden: det utsattes icke heller till häradets tingsställe utan till rådhuset i Kristianstad. Och myndigheterna grepo till sitt gröfsta artilleri. De hänvisade till en förordning mot budkaflars utsändande och fortskaffande af den 1 juli 1743, tydligen föranledd af »Stora daldansen».

Vid tinget yrkades nu ansvar 1) på dem som under-tecknat kallelsekriften, 2) på deras concipist jemte dem som inställt sig å samlingen, 3) på dem som hulptit till med kallelsekriftens fortställande.

De efter första punkten åtalade genmälte, att »när Willandshäradsboarne skulle betala riksdagsman, borde någon gång derifrån riksdagsman tagas, enär der finnas äfven så förnuftige och skicklige ämnen som i Gärds och Albo härad, och derföre hade ej Willands härads män röstat på Nils Mårtensson», med hvilken de icke voro nöjde, då han var half adelsman; i öfrigt hade de icke förstått, att de gjorde sig skyldige till någon olaglig handling.

Actor frågade »hvad Hans Hansson förstår med sin hafda utlåtelse om Nils Mårtensson, emedan den ej allenast vill utmärka någon arghet mot honom utan ock någon ärevördnad mot det resp. adelsståndet», och yrkade laga näpst för yttrandet. Hans Hansson svarade, att »som Nils Mårtensson icke brukar någon rätt bondedrägt eller sådana kläder som han och andra bönder, så måtte han vara något mera».

¹⁾ Man var denna gång mera angelägen om egen riksdagsman än vid riksdagsmannavalet 1744: häraderna förenade sig då med Göingehäraderna om samma riksdagsman, Anders Kjerstensson i Ljunga.

Sedan förhördes de särskilda byarnes åldermän, som fortskaffat kallelsen; de svarade, att de trodde, att det blott var fråga om de besvär, som de skulle lemna sin riksdagsman i uppdrag att framföra; vissa af dem, såsom Sven Svensson och Nils Larsson i Fjelkinge, kunde icke läsa skrifvet. Det upplystes äfven, att flere än de redan instämde hafit befattning med kallelsen.

Häradsrätten ansåg, att författningen om budkaflar borde efter sin ordalydelse tillämpas, hvarföre domen utföll så:

att Hans Nilsson, Hans Hansson och Rasmus Svensson äfvensom den lame studenten, som uppsatt kallelsen, skulle »högra hand mista och sedan halshuggas och steglas»;

att af dem, som undertecknat fullmakten skulle en efter lottning mista lifvet och de öfrige straffas med 40 par spö och uti kronans häkte eller smedja uti sex års tid arbeta;

att Bror Jönsson i Ripa, drängen Mattis Hansson i Nymö, fjerdingsmannen Hans Jöransson i Gualöf, Joen Persson i Ifvetofta, Anders Olsson i Näsrum och Ola Olsson i Oppmanna, hvilka befordrat budkafla, skulle straffas med 40 par spö och likaledes i kronans häkte i sex år arbeta;

att Sven Rasmusson i Nymö, Sven Svensson och Nils Larsson i Fjelkinge, Nils Johnsson i Gualöf och nämndemannen Ored Åkesson i Ifvetofta skulle för efterlåtenhet, fastän de icke förstått innehållet, straffas med 20 par spö.

Fogdetjenaren Sven Lindqvist i Fjelkinge, som gått ett ärende, slapp undan, då han var en gammal man och icke kunde läsa skrifvet. De dömde skulle i häkte förvaras, till dess hofrättens utslag i saken blifvit fäldt.

Från häradsrätten gick saken till hofrätten, der domen blef betydligt lindrigare och i intet fall lydde på lifsstraff. Det hela fick sin afslutning genom K. M:ts skrifvelse till Götha hofrätt den 26 november 1751.

Man kan lätt föreställa sig den ängslan, hvarmed man öfverallt i socknarne afbidade detta slutliga afgörande; äfven sedan man fått höra, att hofrätten befriat de dömda från lifsstraffet, hade man skäl befara, att häradets förnämste män skulle komma att vandra ur fängelset till spöpalen. Så myc-

ket större blef glädjen öfver konungens utslag. Dess innehåll framgår af skrifvelsen till hofrätten, som med uteslutande af ingressen har följande lydelse:

»Hvarföre I pröfvat hufvudmännen Hans Hansson i Näsrum, Hans Nilsson i Ripa och Rasmus Svensson i Åhus böra med 20 par spö, studenten Jonas Ipson, som uppå begäran skriften författat, med åtta dagars fängelse vid vatten och bröd, och bönderna Bror Jönsson i Ripa, drängen Mattis Hansson i Nymö, fjerdingssmannen Hans Jöransson i Gualöf, Sven Svensson i Ifvetofta, Anders Olsson i Näsrum och Olof Olsson i Oppmanna, hvilka kallelseskriften fortställt och således i detta brott gjort sig delaktiga, med fjorton dagars fängelse vid vatten och bröd sina brott umgälla.

Härpå länder eder till nådigt svar, att som Wi i anseende till Wår och Wår högt älskeliga gemåls, drottningens, kröningsfest för godt funnit ofvannämnde personer från allt straff för berörde mot dem angifna brott af gunst och nåd förskona, alltså hafven I om verkställigheten deraf att föranstalta låta. I öfrigt bifalle Wi äfven edert hemställande, att volonteyren Björkman med den allmoge, som blifvit anklagad, dels att hafva utur akt låtit sin åliggande skyldighet att hindra kallelseskriftens fortgång dels ock bevistat denna olaga sammankomst, måga ifrån allt straff befrias, och nämndemännen Ored Åkesson i Ifvetofta och Jon Jönsson i Oppmanna således vid sina sysslor bibehållas».

Man kan vara öfvertygad, att sällan en drottningens kröning spridt större glädje uppe i Willands härad.

J. Ljungh.

En berättelse om jordbruket i Malmöhus län år 1759 ¹⁾).

Meddelad af C. G. Weibull.

Alla orter äro intet af lika beskaffenhet, så är ock af nödene för landtmännen, som dem bebo, at äfwen sin hushåldning derefter lempa om de eljest wilja se sin utkomst derwid.

Härwid förekommer mig at om Malmöhus lähns lägenheter samt hushåldning dermed efter det begrep iag derom fattat min berättelse i underdån ödmjukhet afgifwa.

Detta lähn äger wäl åtskilliga förmoner till sina inbyggares fördel och underhåld; men så saknas likwäl på sina ställen et och annat, hwad en landhushållare till alt sitt behof betorfwar. Somlige hafwa åker öfwerflödigt, deremot liten äng, ingen skog och utmarck. Andre hafwa litet åker, skog, mehra äng och betesfält, så at i detta fallet den ena får hielpa den andra med hwad som nödigt befinnes.

Hariagers, Bara, Oxie, Skiuts samt Rönnebergs härader är aldeles slätbygd; uti större delen af Wämmenhögs, Torna, Liunnits, Herresta och Onsiö är det lika så, dock finnes somligstädes i desse skog, och består dess mästa iord af åker, hwar till alla högder befinnes tagne wara. På sina ställen är lermylla, lera och beckjord, annorstädes mycken sandmylla.

Ängarna ligga i sidderne emellan åkrarna och bekomma sin gödsel af den must, som ifrån åkrarna rinner, så at de bära et fedt och godt gräs. Uppå Södra slätt är det rart at finna några betesfålder, undantagno Scanör och Trälleborg, utan måste böndernes alla chreatur taga sitt bete på orwången

¹ Ofvanstående Berättelse är författad af provinsialschäfern i Malmöhus län Johan Barck och infordrad af landshöfdingeämbetet i Malmö för uppgörandet af riksdagsberättelsen om länet till 1760 års riksdag. Säsom bakgrund för sin redogörelse om schäferierna gifver B. en skildring af det skånska jordbrukets tillstånd och medel till dess upphjälpande; från synpunkten af jordbruket i dess helhet har berättelsen sitt största intresse.

om sommaren; men uti alla de andre härader äro åtskilliga ifrån wångarna aftäpte fälader; och som der är swårt om skog, så är det ock beswärligit för landtmannen at innefreda sina egor, hålst ock som sten på de fläste ställen fattas, utan hwad nödwändigaste täppen de skola hafwa, så är det med iordwallar och tång, ehwarest den kan fås, samt torfmåssar till bränne.

Frosta, Färs och Luggudde härader äro skogbygd. Åkerjorden derstädes är af samma slag som i de förra. Ångarna, som ligga inom samma täppen med åkrarna, äro tillräckel. stora, skogen växer i ångarna och på betesfäladerne, som här öfwer alt finnes; den samma består af ek, bok, biörck, hassel, al, mycket litet asp, salde och wide. Här hafwa ock landtmännen betesfälader med eneris öfwerwuxne.

På soml. ställen, så wähl på slätten som i skogbygden, finnes ock fiske.

Härmed får hwar ock en landtman å sin ort hushålla. En idog söker gierna igenom Guds hielp så lempa sin möda till sin orts och egors beskaffenhet, at han dymedelst deraf får skiära den nytto, som en med arbete och flit understödd natur honom will unna, hwaremot et wårdslöst och sielfklokt folk föracktar alt hwad dess motbändiga wahne och brukel. sed i detta fallet emotsäger.

Mongen by är det, hwartill några säncka åkrar finnes, så at watnet länge der står och kan intet, som det bör, afrinna, då jorden derigenom blifwer styf och hårdbrukad, icke i tide kan skiötas och derpå icke så tienlig at frambringa den åhring, hon eljest kunde skaffa. Till förekommande hwaraf diken derstädes upgiöras borde at afföra det för åkerjorden skadel. watn, så at hon blir mörare, i rättan tid kan brukas, besås och näst Guds wälsignelse gifwa en rikare skiörd. Wist är det, at det warit swårt för mongom, som en styf och drungen iord hafwa, detta i wärcket ställa, ity at almogens åkerskiften äro nog smala, at dikning hit in till ei kunnat skie. Blifwa deras åkrar lagda i storskiften, så är möijeligheten ostridig, och så wäl hos bonden kan gå an som herrskaperne, som nu erfara nyttan af et sådant arbete. Deras åkerjord på slätten, som i 3:ne wångar delad är — undantagande i Skiuts härad Trelleborg, ehwarest åkerjorden aldrig ligger i tråde, utan hwarje år besås, äfwen ock i Rönnebergs härad Örja och Tofta socknar etc. — bär det första åhret i den första wången winterråg och wete, hwarunder först giödes, och i den andra, som åhret förut råg burit, ärter, korn, wickor och något bönor. På somliga ställen sås kornet i nygiödet och rågen derefter. Det förra skier derföre, at giödslen skall blifwa bättre blandad med mullen, till

råg, wete, erter och wickor skall sås, och det sednare, at ei ogräs skall nästa år i kornet wäxa. Rågen och kornet sås på de åkrar, som närmast byen ligger, ty de äro bäst skötta, och för närheten med giödsels utförande giödde; men de längre bort belägne, som aldrig får någon giödsel, plöijes up at sås hafra uti, hwilket kan wara äfwen så god iord som den andra, fast den för nyssnämde ordsak skuld och otillräckel. giödsel är mager. Sedan hwilar den iorden det 3:dje året. Den åker, som rågen skall sås uppå, plöijes up om wåhren med 5 à 6 par dragare för plogen, och om sommaren snedkiöres med kiärrorr, som drages af 2:ne par, och sedan med träharfwar harfwas samt näst före rågen skall sås giödes och derpå färdig giöres at med råg besås; men korn och hafre iorden ligger orörd hela sommaren öfwer, at wäxa gräs uppå till creaturens sommarbete, äfwen som ock den lilla äng, som i desse trädeswångar ligger; hwarföre ei heller är underligit, at fåhr här i Skåne et så godt sommarbete af detta små på trädeswångarna upwäxande gräs hafwa, som eljest är rart i landet at finna: och i anseende till alt detta medgifwer iag gierna, at det är omöijeligt på slätten för en landtman at tråda sin iord, då den första gången upkiöras skall, med et par dragare såsom i skogbygden, hwarest åkern hwarje år med säd besås; men så kunde det wäl låta sig giöra med mindre, än nu är brukeligt. Bönderne måtte wäl ändock underhålla lika monga dragare som nu; allenast de hade nättare och lättare plog, så kunde de ock så mycket oftare giöra ombyte med creaturen, som draga skola, då de andra dragarena imedlertid fingo betas och hwila sig, så woro de så mycket kraftigare och willigare sedan at drifwa uppå, medan de andre åter hwilade, eller ock kunde kiöras med flere plogar och orr, då arbetet gick fortare och chreaturen intet woro hwarannan så mycket till hinder; då kunde åkrarna äfwen kiöras i flera ofwan än et, om åkern wore för lång; och således kunde chreaturen behållas wid god mackt. En annan sak wore det, om gammal gräswall upplöijas skulle, som wälb:ne herr ryttmästaren Ramel låtit giöra med ny åkers uptagande wid Witarp, som genom wissa diken på fåladen afdelad blifwit, och i det stället utlagt höglänta och backiga åkrar, hwarest den bästa mullen ligger nedre wid renarna; men ofwan till bara örjorden är qvar, äfwen som ock wid et stycke ängs upplöijning, som tunt giödas skall, samt sedermera med hafra besås och åter läggas till äng, då flera par dragare till sådant arbete fordras. Rågen sås uti october månad; men erter, wicker, bönor och hafra åhret derpå i aprill månad eller så snart iorden är tillredd, hwarpå kornet intet sås förr än in medio maji.

Sina jordwallar måste de laga hwart år; men grafdes et dike utan och et innom iordwallen af 2 ahl:rs diup och 9 qvarters widd ofwantill samt 2 till 3 qvarters bredd i botnen, ock sielfwa jorwallen lades något bredare nedre än ofwantill med mull in uti och grästorfwor iemnt utanpå å begge sidor, så föll wallen intet årl. in på åkern och landtmannen kunde få hösta godt gräs till sina creatur på desse sidor; icke heller kunde creaturen gå deröfwer. Nyttå wore det ock för åkern, ty watnet fick derigenom rinna ifrån honom. Låt wara det, at desse diken skulle 3 à 4 år derefter upräsas, hwad wore det emot at årl. lägga up iordwallen några gånger? Den upräsade mullen kan kastas ut på åkern, som wore honom nyttigt.

Uppå slätterne finnas inga humlegårdar, ty stör dertill är för kostsam, utan skall all den humla kiöpas, som de behöfwa. Jordpären planteras icke. Få sätta några tobbsplanter till sitt egit behof. Linfrö sås något till egen förnödenhet. Skogplantering har icke idkats på slätten förr än i förledit år, då herr professor Lidbeck uti en på Scanörs fälad intagen plantere haga utsådt kiärnor och frö derstädes af ek, bok och tall, hwilcket på denne sandacktiga fälad i år intet kunnat framgång hafwa för den stora soltorckan i år warit. Skulle ock å andre fälader på slätten allahanda slags trä planteras kunna, om der intet wore så ondt om täppningsfång.

Bonden finner sig ei heller wid sådant arbete, ty det är owant och går ifrån hans sed, hælst som han intet i sin tid ser sig hafwa någon nytto deraf. Tysk pihl sätter han gierna, hwilcken han brukar at flåta täppen utaf ofwan uppå sina jordwallar. Omkring sina byar hafwa de ock planterat träd af ask, som hålla lungt för wäder wid byen, och äro en prydnad derföre. Wid gårdarna uti intäpe hagar så de ock kummin, som sedermera till städerna försäljes. Till täppning om somliga sina åkrar, har hr ryttmäst. Ramel låtit wid Witarp i förl:it år sätta hagtorn, afwenbok och slånn samt på en äng wid gården ahl, som synes wilja tilltaga och med tiden giöra den nytta, som det är ärnat till. Allt hwad bönderne på slätten bränna skola måste de grafwa up utur måssar. En dehl kunna sielfwa på sina egor hafwa bräntorf. Andre måste kiöpa så wäl wissa stycken af sådana måssar at grafwa up torf utur som ock kiöra lång wäg efter skog. All den redskap, som de behöfwa, måste de ock kiöpa af dem, som bo uti skogbygden. Är altså den förnämsta tillwänning, slätbon hafwer, spanmålen och den derefter blefne halm, till penningar och creaturs födo. Bi och giäss äro ock en god understöd för honom, hwarjemte han ei heller saknar nyttan af swinen, som födas up, emellan at bok-

ollon i skogbygden begynna at komma, då han af dem, som bo i skogbygden och bokskog hafwa, leger dem dit at fetas af ollon eller ock försäljer dem, då ollon blifwer. J brist af wattu möllor på Södre slätt, så hafwa de åtskillige wädermöllor.

I skogbygden finnes aletiärr, hwarest af de årl. af alebuskarna affallne lóf blifwit en god och fet mylla. Sådan är på säteriet Knutstorps egor förledit åhr på åkeren utförd, hwaruti korn såddes, som wisat en god förmon deraf.

Allmogen, som bor i skogbygden och intet har så mycken åker at bruka, kunde wäl på sina lösa sandacktiga åkrar som ock andra magra denna mylla utföra, så wore det en god giödsels understöd. Här brukas åkern allenast med ett par dragare för orret; och ehuruwäl de ei hafwa så mycket halm till sina creaturs föda om winteren som de, som bo på slätten, så hafwa de likwähl mera och tillräckeligare hö, så at de wähl creatur underhålla och försälja kunna, hwilcket tillika med skogen är almogens endaste tillwänning till penningar, ty säd hafwa de ingen at försälja; snarare få en dehl kiöpa till sitt behof. Den mästa säd, som här säs, är råg och korn samt på de magraste ställen litet hafra. Med ris af ale, biörck och annor surskog giöres årl. intäppen, ehwarest de wilja så sin Larsmässo råg, som sedermera straxt efter Larsmässotid utströs, under hwilcken giödning förut utkiöres. Sedan har den, som tillfälle till mera giödsel haft, på oinstängd åkerjord i Michaelismässo nedanet sådt winter råg. Hafran så de i början af maji: men kornet sidst i samma månad. Herrskäperne åter, som hafwa sina 4 wångar, så, sedan åkern är nyligen giödd, den ena wången med råg det första året, det andra med korn och 3:dje hafra, då han derefter det 4:de året hwila får. Linfrö warder något af hwarje sådt, mäst till egit behof. Få som sälja något lin. Rofwefrö säs wäl af i Frosta och Färs härader, både till egen förnödenhet som ock af salur; sättes derstädes ock litet jordpåron. Humlegårdar finnas små i skogbygden; men äro ei tillräckelige, utan kiöpes den wahran ifrån Smålan, ty det är swårt efter nödwändig stör. Tobbak planteras af en dehl herrskaper något litet till försälgning; men soml:a bönder några få plantor till egit behof. Skogplanteringen handhafwes och wårdas årl., hwarom jägerie betieningen tillsyn hafwer, at wissa plantere hagar innom riktig täppning hållas, hwaruti ek och bok efter wist åsatt antahl af bönderne årl. planteras, och har åfwen innom slik befredning frön af tall utsådde blifwit för 2:ne år sedan, hwaraf en dehl upkommit och synes gifwa någorlunda godt hopp om fortkomst. Andre träns planterande har bonden sig icke ombrytt, undantagande något litet wid by-

arna af ask och lönn, äfwenledes få äpple och päron träd, som illa skiötas i deras små wid gården warande kåhlhagar; men herrskaperna låta sättia åtskilliga slags wackra träd af lind, ask och lönn wid sina vägar, utom det at de hafwa stora och härliga trädgårdar med allahanda slags frucktbärande träd. Eljest växer här allmänt wildt den stora flådern, som mogen fruckt frambringar, hwaraf soml. et mos bereda emot åtskilliga siukdommar. Soml. salta dem in i fiärdingar och gifwa fåhren deraf till præservativ emot wattu soten, som befunnits wara godt. Här behöfdes ock på sina orter grafwas diken emellan åkrarna till det för sädes växten skadel:a wattnets aflopp. Eljest ränsas åkrarna ifrån sten efter hand och giöres stengiärden utaf. Till täppning anwändes ock enebuskar, ehwarest någon ymnoghet der af finnes. Utom tullqwarnar hafwa de ock i skogbygden åtskilliga små wattumöllor at till egit behof mala uppå. De som bo i Kullen hafwa till sin närings understöd fiske, det mästa af alle, som fisken hafwa.

Således har slätten och skogbygden sina lägenheter, hwar med landtmannen har at sköta och hushålla.

Nu som landtmännens wilckor med höfång och sommarbete för fåhr är olika, så warder det ock på följande sätt ansedt, neml. at skogbygden, hwarest ensådes iord är, icke är tienlig till schäfferiers underhållande på sommarbete, såwida fåhren måste betas, på de måste ställen, ehwarest sidlänta och med enebuskar öfwerwuxne fälader äro, så at de dymedelst icke wäl må, utan äro exponerade för hwarjehanda siukdomar, samt uti buskarna ullen af sig rifwa. Deremot ses af ofwanförmälte, at på trådeswångarna på slätten är det bästa fåhrbete, som gifwas kan. Om winteren kan bonden i skogbygden med hö, lóf och halm wähl föda sina fåhr; men bonden på slätten har intet hwarcken lóf, el:r tillräckel. hö at gifwa sina. Ja mongen sitter wid et helt hemman och knapt dertill kan hösta 10 lass hö om åhret, hwilcket han nödwändigt behöfwer till wårfoder åt dragarena. Af alt detta förefaller, at mongen bonde på slätten sätter bort sina fåhr till fodrans om winteren i skogbygden, och skogboer lega sina på sommarbete på slätten. Skötseln är efter allment bruk och wahne. Fåhren klippas om wåhr och efterhöst mycket sent, i ty att ullen skall wäxa lång dertill. Sedan gå de icke allenast ute om dagarna, så länge marcken är bar, utan ock skola de ligga ute om nätterna på backen och frysa, så at de magras och sancka sig siuka på halsen; och hwad skall fåhr af fullgodt slag med en sådan eländig skötsel uthärda kunna? Ty at mista ullen i wårkiölden och derpå gå ute och frysa, om sommaren åter i en starck

varme gå med en tiock ull samt sedermera om efterhösten klippas och gå nakot gör en hastig förändring hos fåhren, som omöijel. annat kan än minska nyttan deraf för egaren. För öfrigit miölckas fåhren 2 gånger om dagen om sommaren, och hållas 4 fåhr på slätten så goda till miölcken som en braf ko. Uti Trelleborg, Regn och Scanör kamma de sin ull med enckla jernkammar, som warmas öfwer glöder, som äro i en gryta, hwaraf sedermera et wackert 3 skafat tyg wäfwes. Annorstädes kardas hon och uparbetas till wallmar. Den ullen, som fullgodt fåraslag bära, tycka de sig omöijeligen kunna giöra någon nytta utaf, ity de intet hafwa sådana kardor, som dertill fordras, och at kiöpa den sorten, som dock icke allment kan fås, beklaga fattiga bönder sig före och säga, at råden intet det samma medgifver, ei heller wilja qwinfolcken taga till et sådant för dem owant arbete; wilja fördenskuld häldre hafwa det de hafwa. Mina præmii förteckningar gifwa wid handen, huru monga fullgode fåhr bönderne äro ägare utaf, hwilcka fåhr iag med stor mödo förmått dem att antaga; och så monga iag kunnat fahla få, så monga har iag ock på en ort ut transporterat, på det fullgode schäfferier på et ställe tillika uti länet måtte fortplantas. Men huru det dock är, så är det wist, at bönderne, som sig gode baggar kiöpt, wähl tycka om, at blanningarna derefter få mehra ull än deras gamla fåhr; dock wilja de sedermera icke låta dem få till någon fullgod race upbringas för modans skuld med ullens arbetande samt bekostning på olja, hwarföre iag till deras vidare uppmuntran och till rigtig eftersyn, utom underwisningar om en rätt fåreskötsel, så lagat, at folck, som hafwa egna kardor, hafwa gådt omkring hos dem och för betalning kardat. Twenne bönder i Giörmuntorp, Gularp socken, har såldt sin finaste ull till hr borgmästaren Hæggart i Malmö och derföre fådt en dahl. silfrmt R . För beblandningen med de grofwa baggar är det swårt på de store slätterne, ty monga fiärndelsmilar öpne fält hafwa fåhren hwarom annan at gå i bete, så at det är en omöijelig sak, at på en gång utöda så monga baggar, som gå uti samfäld marck och skaffa fullgoda i stället.

Herrskaperne, de hafwa det bästa tillfället, som gies, at hålla fullgoda fåhr, ty deras egor ligga innom sina egna täppen. och hafwa äfwen wähl hō och på somliga ställen lōf til winterfoder.

Wille herrskaperne samfält underhålla fullgode fåhr, så kunde fabriqverne wackert med ull fourneras, och, sedan herrskaperne fådt fullgode fåhr, så kunde sedermera almogen efter hand få något med.

Till hwilket ändamåls winnande under höga wederbörandes nådiga ompröfwande i underdån ödmjukhet ställes, om icke herrskaperne för et wist antahl fullgode fåhrs underhållande et præmium tilldelas kunde, då schäffer drångar, som emot skiälilig betalning af provincial schäffern om en rätt fåreskötsel förut underwiste blifwit, skulle fåhren under sin wård hafwa och för schäfferiet answara. Eljest ginge det intet an, ty sätta tienstefolck, som ingen kundskap derom hafwa, at skiöta fåhren, som nu hos en dehl herrskaper skier, är mera skada än gagn. Ingenstädes i lähnet skiötas fåhren bättre än hos högw. herr öfwerste lieutenanten och riddaren Trolle och herr ryttmästaren Ramel, ehwarest fåren af schäffer drångar få sin rigtiga ans, klippas en gång om året och miölckas intet; men å andra ställen skier det intet så.

Om alla de fullgode fåhr med baggar, som herrskaperne kunde få att aflåta, måtte af publicque medel upkiöpas och så långt det sig sträckte till almogen utdelas samt deras sämre fåhr i stället ifrån dem tagas och försäljas till slackt, hwilcka penningar den publicque cassan skulle återfå, så hade bonden sedermera allenast et slags fåhr, och skulle han derefter, om han skaffade sig något grofulligt, wara förfallen at mista det samma, hwilcket cronobetienterne i sine districter med sin tillsyn hindra kunde, hwaröfwer ock provincial schäffern skulle upseende hafwa, at intet annorlunda tillgick. De näst omkring boende, hwartill inga fullgode fåhr det året tillräckelige woro, skulle i springningstiden antingen tiudra eller innehålla sina grofulliga baggar, at de de förras fina fåhr icke springa motte. Bonden led intet här wid och hade ei heller at skylla, enär han fick bättre fåhr för sämre. Låt wara, at inkiöpet af de gode fåhren wore något litet drygare än inkomsten för de sämre, så wore det ändock intet mer än eljest årl. gifwa bönderne præmier, då de ändock så sinnade äro, at de aldrig allment öfwergifwa, smyga sig till at hafwa grofulliga fåhr, hwartill de intet tillfälle hade, om de hade fina öfweralt.

Eljest försälja herrskaperne sin ull dels till Malmö och Landscrona fabriqver, dels ock till hattmakare till pris à 15, 18 och 20 dlr silfrmt ℥ .

Uti städerne finnas inga fullgoda fåhr. Det bästa schäfferie, som derstädes är, har herr biskop Engström i Lund. De hafwa ock swårt at hålla schäfferier i städerne, ty de hafwa ingen serdeles äng.

Uti Scanör hafwa de sandmylla, delt i 2:ne wångar, som sås 4 år uti rad med råg och något korn och sedan ligger 4 år till äng, ehwarest då växer et långt tätels gräs. Andra plan-

teringar äro der intet. Hafwa eljest litet sillfiske. Den torf, som derstädes brännes, är öfwersta skorpan af gräswallen på fäladen, ehwarest små liungrötter och pors deruti är. Eljest planteras wid Hellsingborg, Landscrona, Lund och Malmö tobak. Utom dess befinnes wid Lund och Malmö färgegräs, såsom lavou, krapp och saflor planteras, såsom ock i Lund rap-sat at prässas olja utaf; och har äfwen herr professor Lidbeck uti en hage i Lund utsått frö af alm, lind, oxel, gran, tall, lön, ask, rön, hägg, ek, bok, som wackert upkommit och äro et bewis, at sådana träd på slätten kunna wäxa, warandes tillika derstädes en ymighet af mullbärsträ upbringade.

Hwad iag medhinna kunnat at gifwa underrättelser om uti oeconomien, då iag rest i lähnet, har iag giordt; men det är wähl mycket för en at årl. besörja om alt hwad som till hushåldning hörer i et helt lähn på alla ställen, och intet kan hafwa någon, hwarcken i en eller annan omständighet, at sända i sitt ställe, som andre cronobetienter, utan sielf skall resa och wara med wid alla tillfällen.

Således aflemnas i underdån-ödmiukhet hwad mig om oeconomien här i lähnet bekant är.

Sonarp d. 30 november 1759.

Johan Barck.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine of five cents a day is incurred
by retaining it beyond the specified
time.

Please return promptly.

3 2044 100 875 269

